This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Digitized by Google

GELDERSCHE KASTEELEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

KONINKLIJK PALEIS 'T LOO.

Digitized by Google

GELDERSCHE KASTEELEN.

HISTORISCHE, OUDHEIDKUNDIGE EN GENEALOGISCHE STUDIËN,

DOOR

H. M. WERNER,

OUD-MAJOOR DER CAVALERIE,
LID VAN DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, ENZ.

DEEL I.

ZUTPHEN.
FIRMA A. E. C. VAN SOMEREN.
1906.

Digitized by Google

Neth 2180. 36 (1)

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, ARNHEM.

Digitized by Google

Gelderſche Kasteelen is de titel van een prachtwerk, waarvoor den heer H. M. Werner den tekst en de afbeeldingen leverde en waarvan de firma A. E. C. van Someren te Zutphen de fraaie uitgave verzorgde, terwijl de heer P. M. van Walchren voor den omslag der eerste aflevering en de keurige stempelbanden eene krachtig sprekende teekening afstond.

Die teekening geeft ons, als symbool van den inhoud van het boek, een ridder te zien in volle wapenrusting, op zijn strijdros gezeten met de banier van Gelder in de geharnaste rechterhand, terwijl op den achtergrond de voorpoort verrijst van den Doornenburg, een van Gelders merkwaardigste kasteelen, omdat het, schoon vervallend, nog genoegzaam in zijn geheel bewaard bleef.

Is de forsche banierdrager van Gelderland de vertegenwoordiger der ontelbaar vele fiere ridders en edellieden, die de schrijver in zijn werk als uit hun graf doet opstaan? Of doelt hij op de vroegere loopbaan des schrijvers, die voorheen met de sabel in de hand zijn vaderland diende, al heeft hij later dat zwaard verwisseld met de pen, het vlugge rijpaard met den onbeweeglijken stoel, het manoeuverveld met het rustige studeervertrek, om alsnog, zij het dan ook op geheel andere wijze, zijne vorstin en zijn volk te dienen en zijne gaven en talenten ten nutte zijner landgenooten aan te wenden?

Mogelijk was het een en het ander de leidende gedachte van den begaafden teekenaar.

In elk geval, evenals de ridder op de plaat, zoo treedt ook de schrijver hier op als banierdrager, of wil men liever, als heraut van Gelderland.

Gelderschman door afstamming en sympathie, houdt hij den roem van zijn geliefd gewest hoog door te verhalen van Gelderlands adellijke geslachten en edele huizen, gelijk hij het reeds vele jaren gedaan heeft.

Digitized by Google

—

Want nieuw is dit werk in den vollen zin des woords niet en het geeft er zich ook niet voor uit. 't Staat in het prospectus te lezen, dat de heer Werner gedurende 25 jaren reeds in den Gelderschen Volksalmanak, in Roelants' Huisvriend en elders een groot aantal beschrijvingen van Gelderschе heerlijkheden en kasteelen het licht had doen zien. Vele vrienden en belangstellenden hadden gewenscht, die verspreide opstellen verzameld en daardoor bewaard te zien. Van die „velen" was ik één, en zoo verblijdt het mij, dat de heer Werner eindelijk aan dien aandrang gehoor gaf en een uitgever vond, die het aandurfde.

Is het boek dus in dien zin niet nieuw, in menig opzicht mag het toch nieuw heeten, omdat de oude opstellen nu vereenigd zijn niet alleen, maar ook herzien en bijgewerkt, omgewerkt voor een deel, van later ontdekte fouten en onjuistheden gezuiverd, enz., terwijl ook eenige nieuwen er aan zijn toegevoegd.

Wat wordt ons nu in dit werk aangeboden? Gelderschе Kasteelen is de titel — niet: De Gelderschе Kasteelen. Terecht. 't Is er ver van af, dat alle Geldersche Kasteelen in woord en beeld zullen behandeld worden. Hun aantal was legio; er moest een keus gedaan worden. En deze werd vooral bepaald door het historisch belang.

De schrijver toch noemt zijne opstellen zelf: „historische, oudheidkundige en genealogische studiën". Het historische staat bij hem voorop. Het is hem vooral te doen geweest om bouwstoffen voor de rijke en roemvolle geschiedenis van Gelderland te verzamelen en tevens de oude beroemde Gelderschе geslachten, wier leden op den loop dier geschiedenis in vorige eeuwen zulk een overwegenden invloed hebben uitgeoefend, door de beschrijving hunner burchten, kasteelen en adellijke woonsteden, voor het nageslacht in hun beteekenis te doen optreden.

Zullen wij al in dit werk vele kasteelen missen, die ook in dit opzicht, naar onze meening, niet mochten ontbreken, dan moeten wij toch ook niet vergeten, dat de schrijver, die oorspronkelijk vooral voor den Gelderschen Volksalmanak werkte, natuurlijk niet die kasteelen kon en wilde bewerken, die reeds door anderen in dat jaarboekje of elders naar eisch waren behandeld.

Ook dezen in één werk te verzamelen, zoo noodig om- en bijgewerkt, zou voorzeker in veler oog eene belangrijke en gewenschte uitgave zijn, als aanvulling op den arbeid, die thans vóór ons ligt.

Vinden wij nu daarin eenige kasteelen, wier geschiedenis en uitwendige gedaante reeds algemeen bekend is, de heer Werner gaf ook uit zijne rijke verzameling niet weinig, wat nog nooit of alleen in enkele zeldzame werken openbaar was gemaakt. Daarvoor vooral zijn wij dankbaar.

Digitized by Google

—

Gelderſche Kasteelen zijn het. Met dit Gelderſche is bedoeld de tegenwoordige provincie Gelderland. Er worden kasteelen behandeld, wier eigenaars in den ouden tijd niet zouden hebben toegestemd, dat zij onder Gelderland behoorden.

Ook is het onderscheid tusschen het voormalig graafschap — later hertogdom — Gelre en het graafschap Zutphen ter zijde gelaten, terwijl die uit het vroegere Overkwartier, voor zoover het thans tot Pruisen of tot ons Limburg behoort, niet in het werk worden opgenomen.

Geldersche Kasteelen zijn het. In Gelderland heet ieder heerenhuis ten platten lande „een kasteel", zooals in Friesland „een slot", in Groningen en Drenthe zelfs „een burcht".

De afbeeldingen van echte, oude, versterkte kasteelen ontbreken niet geheel, maar meestal vinden wij die van aanzienlijke heerenhuizingen uit de 17e en 18e eeuw, zooals niet vreemd is. De weerbare riddersloten hielden 't niet uit tegen het geweld van den oorlog, tegen den tand des tijds, tegen de gewijzigde behoeften, en er zijn niet veel betrouwbare afbeeldingen over uit de dagen, toen de Geldersche adel zijn sterke muren en zware torens niet missen kon.

Er zijn in het werk ook gebouwen opgenomen, deels van betrekkelijk, deels zelfs van zeer jonge dagteekening, als het Loo en Oranje-Nassau's-Oord. Toch ontbreekt hier ook de betrekking op Gelderlands voormalige kasteelen het Oude Loo en Grunsfoort niet, terwijl de leidende gedachte van den schrijver, om juist met deze beide verhandelingen zijn werk aan te vangen, niet ver te zoeken is. Van hem, den Oranjelievenden oud-huzaren-officier, was niet anders te verwachten.

Wie in Gelderſche Kasteelen niet meer verlangt, dan de schrijver kon of wilde geven, zal er veel belangrijks in vinden. Mocht iemand er wat meer beschrijving van de kasteelen en desnoods wat minder genealogie der vroegere bewoners in wenschen, dan herinneren wij, dat juist het laatste meer dan het eerste bijdraagt om de historische belangrijkheid van het werk te verhoogen.

Den bekwamen auteur, den volijverigen verzamelaar wenschen wij geluk met de wijze, waarop hij zijn taak volbracht, en voor de schoone uitgave hopen wij het succes, waarop zij recht heeft.

Haarlem, Juni 1906. J. CRAANDIJK.

Digitized by Google

Digitized by Google

INHOUD.

	Bladz.
Aan Gelderland	1
Het Koninklijk Paleis en Domein Het Loo	5
Oranje-Nassau's-Oord, voorheen het Kasteel Grunsfoort	39
Loevestein. Historische schetsen	77
Het Kasteel Vorden	139
De Kemnade	167
De Geldersche Toren of het Huis te Spankeren	195
De Parck te Elst	231
De Cannenborch	265
Het Kasteel Ruurlo	301
De Bannerij en het Kasteel Berg	329
De Roode Toren	367
Spaensweert	397
Het Kasteel de Marsch	439
Verbeteringen en aanvullingen	457

Digitized by Google

Digitized by Google

PLATEN EN STAMTAFELS.

	Tegenover:	
Koninklijk Paleis 't Loo	den titel	
't Oude Loo, door C. Pronk, 1729	blz.	7
Fonteyn van Venus met de trapcascades achter 't Hof	"	17
Groote vijver in het Park 't Loo	"	37
Het Sanatorium Oranje-Nassau's-Oord	"	41
Het Slot Grunsfoort in 1638	"	57
Het Huis Loevestein op de rechter syde	"	79
Lovenstein, A°. D°. MDLXXI	"	99
t'Huys te Lovensteyn	"	107
Loevestein; en Loevestein van de Rivier de Waal te zien	"	123
Loevestein, 1904. Ingang van het Slot	"	133
Het Kasteel Vorden, 1891	"	141
Het Kasteel Vorden in 1743	"	153
Watermolen bij het Kasteel Vorden, 1891	"	159
Stamtafel ter opheldering van de vererving van, en de pretenties op de Heerlijkheid Vorden	"	166
De Kemnade in 1730	"	169
De Kemnade in 1843	"	185
De Geldersche Toren, A°. 1743	"	197
De Geldersche Toren, A°. 1900	"	209
De Parck te Elst, 1744, voorzijde	"	233
De Parck te Elst, 1744, achterzijde	"	243
De Parck te Elst, 1800; en Tabel van Zegelafbeeldingen	"	253
Het Kasteel de Cannenborch, door H. Bloys, 1826	"	267
Het Kasteel de Cannenborch, van voren, 1905	"	275
Het Kasteel de Cannenborch, van achteren, 1905	"	279

Digitized by Google

	Tegenover:
Het Kasteel Ruurlo, 1881	blz. 303
't Huijs to Ruirlo v. achteren, door C. Pronk, A°. 1732 . . .	„ 317
Het Kasteel 's Heerenberg, naar eene teekening van Willem Schellinks (1632—1678)	„ 331
Het Kasteel 's Heerenberg, 1905.	„ 339
Het Kasteel 's Heerenberg, noordoostzijde; en de Boetzelaersborch te 's Heerenberg	„ 347
Het Kasteel 's Heerenberg, 1905, achterzijde.	„ 355
De Roode Toren	„ 369
Het Huys Heteren in de Over-betuwe, A°. 1636	„ 373
De Roode Toren (voor- en achterzijde), door C. Pronk, 1732 .	„ 381
De Roode Toren- en Schwarzensteiner liniën	„ 396
Het Kasteel de Marsch, van voren, door C. Pronk, 1730. . .	„ 441
Het Kasteel de Marsch, van achteren, door C. Pronk, 1730 . .	„ 449

Digitized by Google

AAN GELDERLAND.

Van uw pracht en roem te zingen,
o mijn dierbaar Gelderland!
Is een wellust voor het harte,
't is m' als in de ziel geplant,
Al zij 't lied, mijn harp onttokkeld,
slechts een echo, flauw en zacht,
Van der voog'len jubeltoonen,
heerlijk klinkend dag en nacht.
Trouwe zangers! o, hoe deel ik
in dat woordenlooze lied
Ter verheerlijking der Almacht,
die 't Heelal schiep uit het niet;
Want uw woning, door Gods goedheid,
ook tot o n s genot bereid,
't Is Z ij n tempel, 't is de afdruk
Zijner eeuw'ge Majesteit!

Ja, de pracht van Gelders dreven,
van de heuv'len en het dal,
Z' is met pen noch stift te malen,
wie, die haar beschrijven zal!
Z' is verruk'lijk met die beekjes,
kabb'lend bij het eenzaam pad,
Dat zich kronkelt langs den oever
van het kristalhelder nat;

Digitized by Google

Met die burchten, trotsch weêrspieglend
hunne tinnen in den stroom,
Half verscholen in de schaduw
van een eeuwenouden boom;
Met die zware woudpartijen,
met die fiere beukenlaan,
Waarvoor ieder, o o k de vreemd'ling,
in bewond'ring stil blijft staan.

Ja, de bosschen en de velden!
o, wat zijn zij wonderschoon,
Als de dagvorstin de kleuren
en den zachten, warmen toon
Op 't gebladert van de boomen,
op het rijpend, golvend graan,
In den vroegen morgen toovert,
bij den aanvang harer baan;
Of des avonds, als het maanlicht,
met zijn valen, matten glans,
Flauw beschijnt, door 't zwaar geboomte,
van 't kasteel den ouden trans,
Zwak verlicht de heuvelklingen
met den hollen weg omhoog,
En natuur, zelfs in halfduister,
nog bekoort het mensch'lijk oog.

In den uchtend, bij 't ontwaken,
hoort men 't nachtegalenlied,
Dat de zon bij haar verrijzen
zulk een fraaien lofzang biedt,
Dat zoo luid klinkt door de wolken,
als een danklied en een beê,
Dat ons trilt tot in de ziele,
als een psalm van eeuw'ge vreê,
Dat ons noodt tot stil berusten,
en tot waren ootmoed stemt,
Ons weêr kalmte brengt in 't harte,
dat door onrust was beklemd,

Digitized by Google

'K voeg mij bij u, kleine zangers,
'k neem mijn citer in de hand,
'K wil met u den lof bezingen
van 't bekoorlijk Gelderland!

In de scheem'ring ziet men hinden
spelen op het veldtapijt,
Dat zoo donzig, zoo vaalkleurig
voor het oog ligt uitgespreid.
Ja, gij klein, paarstintig bloempje,
dat de dorre Veluw siert,
O, hoe vriend'lijk blikt g' ons tegen,
gij, die immer welig tiert
Op de kale heidegronden,
en ons zóó t' aanschouwen geeft,
Dat de Schepper welbehagen,
ook in 't schijnbaar kleine heeft.
Wie, wie zou u niet bewond'ren,
fijne, schoone heideplant,
Die elk najaar zooveel bijdraagt
tot de pracht van Gelderland!

Van die pracht kan ik slechts staam'len,
doch zij roept mij telkens toe;
Mensch! hoe nietig is uw wezen!
denkt u toch het hoofd niet moê
Met Gods raads'len te doorgronden
in de wording van 't Heelal;
Zoekt slechts Hem op al uw wegen,
en ge vindt Hem overal!
Looft den Schepper, prijst Zijn werken,
roemt Zijn heerlijkheid en macht;
Hem worde ook in Gelders dreven
lof en eere toegebracht!

Digitized by Google

Digitized by Google

Het Koninklijk Paleis en Domein

Het Loo.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

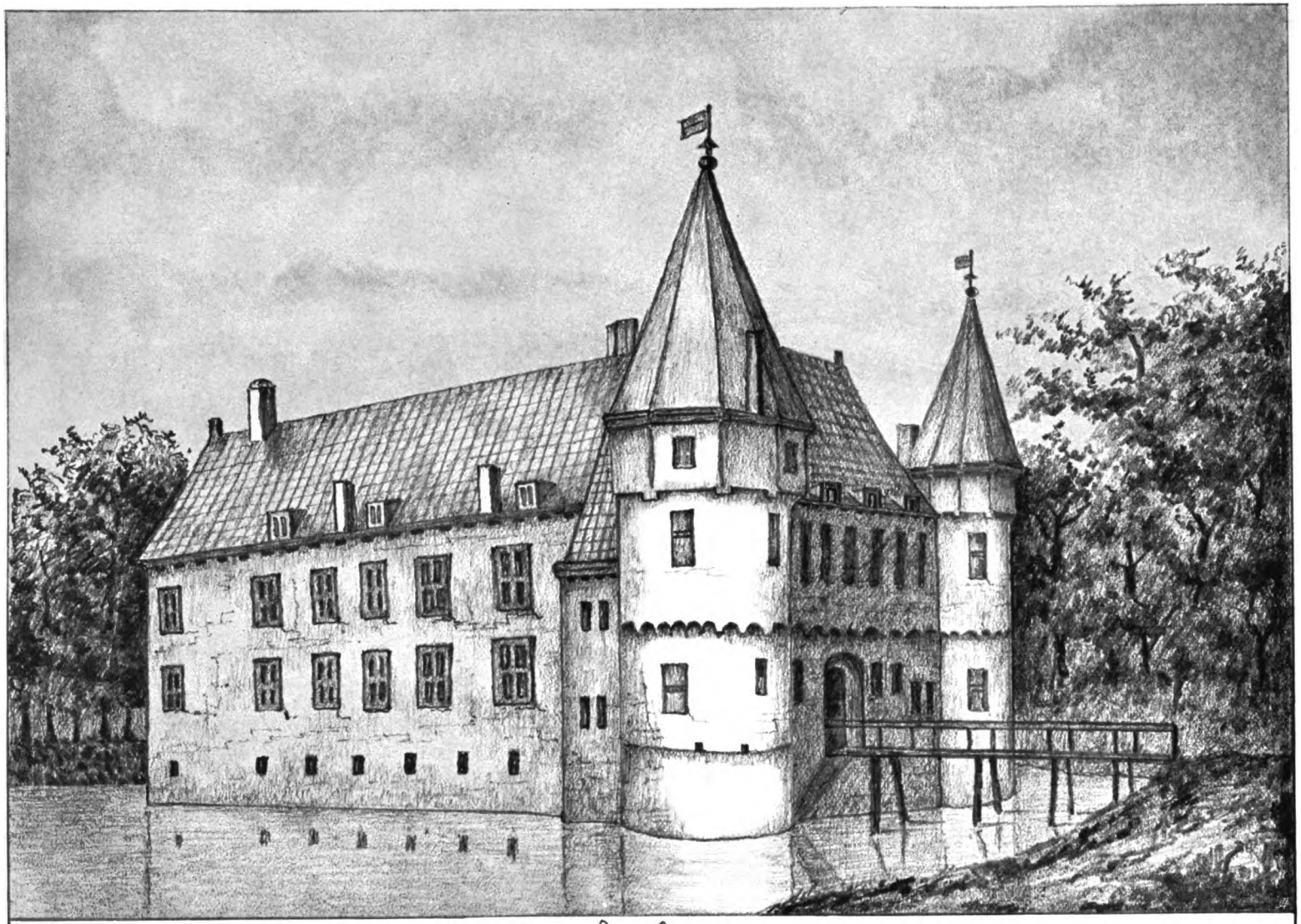

Digitized by Google

HET KONINKLIJK PALEIS EN DOMEIN HET LOO.

NAAR het hart der Veluwe, dáár, waar Gelder's natuur zich het schoonst, het ongekunsteldst, het eigendommelijkst aan het oog vertoont, wenschen wij in de eerste plaats onze lezers te geleiden.

Daarheen toch trekt ons hart, is ons oog voortdurend gericht; derwaarts gaan zoo menigmaal onze gedachten, onze wenschen, onze gebeden, want dáár in het midden van ons schoone Gelderland ligt het Loo.

Het Loo! Het zoo geliefde zomerverblijf onzer geëerbiedigde Koningin — door haar volk op de handen gedragen als de koninklijke persoonlijkheid, waarin de geheele geschiedenis van ons land en volk als het ware is belichaamd, de vertegenwoordigster van meer dan drie eeuwen roemrijk verleden, waarin Oranje en Nederland, innig saâmgesnoerd, steeds lief en leed hebben gedeeld en gedragen en de wereld deden verstommen door de kracht die van hen uitging —, onzer geliefde Vorstin door de gansche natie terecht vereerd, als de hoop der toekomst, die, wat er ook gebeuren moge, altijd in haar schoot één zegen verborgen houdt, die van den onverbreekbaren band, die, in benarde tijden, als vrijheid en onafhankelijkheid op het spel mochten staan, boven alle twist en tweedracht zal zegevieren en eene kracht ontwikkelen, waartegen iedere vijand, elke belager van ons volksbestaan zijn hoofd moet te pletter loopen.

Het Loo! De gevierde woonstede der alom beminde Vrouwe, onbeperkt heerschend en gebiedend over het door haar zoo zeer geliefde volk, niet op grond van autocratisch recht, maar door de onweerstaanbare en onbegrensde liefde en toewijding, die haar door de geheele natie wordt toegedragen. Naast

Digitized by Google

God is aller hoop op haar gevestigd, onder hare vleugelen zijn wij veilig. Zij toch is de beste waarborg voor ons onafhankelijk volksbestaan. Geen monarch, geen vreemde macht zal haar de kroon van het hoofd stooten; zoolang zij leeft, zeilt het schip van staat in veilige haven, is Neêrlands vrijheid onaantastbaar en verzekerd!

Het Loo! Wie onzer heeft al niet eens een pelgrimstocht derwaarts gedaan, al ware het alleen om zich in gedachten een min of meer bepaald beeld te kunnen scheppen van het stille, rustige, genoeglijke buitenleven zijner Koningin, om later thuis, bij de herinnering aan alles wat hij daar zag en hoorde, in gedachten eenigermate te kunnen medeleven met haar, wier innige begeerte het is, niet als Vorstin buiten haar volk te staan, maar om met dat volk te leven, in vreugde en smart, in voor- en tegenspoed.

Het Loo met zijn groot en uitgestrekt Paleis, zich grootsch en indrukwekkend aan het oog voordoende, reeds door het ruime uitzicht op den voorgevel uit de verte door de sierlijke lanen, die derwaarts voeren, door het oud en zwaar geboomte, waardoor het aan alle zijden is omgeven; — met zijn oud eerwaardig jachtslot daarachter, dat den storm der eeuwen heeft doorstaan, dat zoovele heeren heeft gekend, maar nimmer voorheen had kunnen droomen, dat op zijn ouden dag de vorstelijke glans nog zoozeer op zijne verweerde tinnen en daken zoude afstralen en dat koninklijk welbehagen het als een feniks uit zijne asch zou doen herrijzen om in hernieuwde pracht aan het verrukkelijk Domein onzer Vorstin nog des te grooter luister bij te zetten.

Het Loo met zijne fraaie sprengen, zijne kolossale vijvers, zijne schoone waterpartijen, zijne zeldzame eiken en bewonderenswaardige beuken, zijn zoo verrukkelijk, op breede schaal aangelegd en keurig onderhouden park; het Loo met zijne tuinen, bloem- en plantenkassen, oranjelanen en rozenperken, zijne bloemenpracht en weelderigen plantengroei, zijne vele gevederde bewoners, zoo tamme als wilde, die nog te meer leven en vroolijkheid bijbrengen in deze overigens toch reeds zoo het volle leven en de ongestoorde levensvreugde weerspiegelende natuurtafereelen; het Loo met het daarbij gelegen welvarende en uitgestrekte Apeldoorn, dat voortdurend in belangrijkheid en zielental toeneemt, omdat de Nederlander er eene eer in stelt te leven in de nabijheid zijner Koningin, omdat het hem goed doet op die wijze zijne gehechtheid aan de Kroon nog te meer te kunnen toonen bij de gedachte, als het ware eene wacht te vormen, die de sluitboomen van het vorstelijk domein bewaakt; het Loo! — ligt het daar niet te midden van de woeste en onvruchtbare, maar tevens zoo schilderachtige, zoo, in afwisseling van heuvelen en dalen, van verrukkelijke vergezichten en trotsche woudpartijen rijke Veluwe — waar de hinde nog steeds haar geliefkoosd verblijf weet te

Digitized by Google

vinden en leeuwerik en nachtegaal onbelemmerd hun schoonsten zang ten Hemel doen stijgen — als een oase in de woestijn, als een bekoorlijk en vruchtbaar eiland te midden der zee!

Het Loo — waar de wandelaar vooral met bewondering op de Faam blijft staren, maar waar hem, meer nog dan de stoute schepping van Eugène Lacomblé zelve, de gedachte aangrijpt, die den ontwerper hierbij bezielde, en waar de mare, die de Faam nog steeds den volke verkondigt, hem dankbaar en troostvol in de ooren ruischt — het Loo is reeds daarom een bezoek overwaardig.

Klinken toch niet uit die onbewegelijke marmeren loftrompet de meest harmonieuse toonen; tooveren die ons niet voor den geest terug al wat Oranje in den loop der eeuwen voor Nederland heeft gedaan; spreken zij niet tot ons van Vader Willem, zijne broeders en zijne onsterfelijke zonen en van al hetgeen door hen voor de onafhankelijkheid van Nederland is verricht, van het roemrijk, en voor 't Vaderland zoo gezegend nageslacht van Jan den Oude, den bewerker van de Unie van Utrecht, getuigen zij niet van groote en roemrijke daden ter zee en te land, in Europa en in de Koloniën, door helden uit het Oranjehuis ten bate van 't lieve Vaderland gewrocht en menigmaal met eigen leven glorierijk bezegeld?

Maar brengen zij ons niet vooral in herinnering, dat dáár waar een gelukkig onafgebroken vredestijd den Vorst niet in staat stelde om zich op het slagveld een lauwerkrans te vlechten, hij niettemin toch de gelegenheid vond, om zijne liefde tot zijn volk te toonen, om het bewijs te geven, dat de moed en de deugden zijner voorzaten ook hem bezielden, dat Nederland in de ure des gevaars, van welken kant dat dreigde, ook op hem had kunnen staat maken, ook hem zou hebben gevonden op zijn post ter verdediging van dé vrijheid en rechten zijner onderdanen, wier nooden en gevaren hem even na aan 't harte gingen, dan dat hun voorspoed en geluk zijne levensdagen verhelderden?

Het Loo eindelijk, dat reeds meer dan vier eeuwen heeft zien voorbijgaan, en welks geschiedenis, sedert Albion's groote Koning uit onzen ouden Vorstenstam het voor ruim 200 jaren in eigendom kreeg tot op den huidigen dag, zoo innig is saamgeweven met het verleden, ook met de intieme familiegeschiedenis van ons dierbaar Koningshuis; het Loo, waar iedere plek, iedere voetstap, zoowel in als buiten het paleis herinneringen opwekt en historische bijzonderheden in het leven terugroept, die 't vaderlandsch gemoed menige blijde aandoening veroorzaken, maar ook helaas! zoo menigmaal een traan in 't oog doen opwellen en in diep ernstige stemming een zucht ten Hemel doen stijgen; het Loo ziet terug op een verleden, zoo rijk en belangrijk, als geene andere Heerlijkheid op Neerlands grondgebied bezit.

Digitized by Google

Stippen wij uit dat verleden eenige punten aan, die wellicht niet algemeen bekend zijn en die ieder beschaafd Nederlander toch moet kennen, omdat de geschiedenis van dit vorstelijk domein hem even na aan 't harte ligt als de historie van 't Vaderland en 't Koningshuis zelve.

Loo beteekent — zooals algemeen bekend is — bosch. Wel heeft wijlen de heer D. Buddingh al het mogelijke gedaan en zelfs eene omvangrijke verhandeling geschreven [1]), om zijne zienswijze, dat loo, water zou beduiden, ingang te doen vinden, doch het is hem niet gelukt dit betoog met succes bekroond te zien.

Ook hier ligt de beteekenis van bosch geheel voor de hand. Het Loo wordt het eerst vermeld als „het erve in 't Loe", dat is het erf in het bosch, niet in het water, want het lag te midden van een uitgestrekt woud, waar toenmaals van water niet het minste spoor was. De grachten toch, die later het oude jachtslot omgaven, de sprengen, de fraaie vijvers, de fonteinen en waterwerken, die voormaals en nog het koninklijk park versieren, het fraai geboomte nog te meer tot zijn recht doet komen en eene wonderschoone afwisseling geven, dit alles is kunstmatig vervaardigd en in 't leven geroepen, nadat de benaming het Loo reeds lang bestond.

In 1439 komt het erve in 't Loe het eerst voor en wel in bezit van Udo Talholt, raad en algemeen rekenmeester van hertog Arnoud van Gelder, die in het vorig jaar (27 Maart 1438) van dezen het gemaal en de asschise (accijns) te Apeldoorn in erfpacht had gekregen voor 225 pond 's jaars [2]).

Was het voorheen een hoorig goed geweest, toebehoorende aan Gerrit Noetboom van Harderwijk, evenals Elbenich-erf, in de nabijheid gelegen, dat Johannes Collert in eigendom toekwam, beide erven werden, nadat zij door Udo Talholt waren aangekocht, in genoemd jaar ten zijnen behoeve van de hoorigheid gevrijd en tot tinsgoed gemaakt [3]).

Talholt leende den hertog de, vooral toenmaals, zeer aanzienlijke som van 40261 Rijnsche guldens, waarvoor hij de inkomsten der ambten Nijkerk, Barneveld en Scherpenzeel in pandschap kreeg, met vergunning deze pandschap over te doen aan Dirk van Bronkhorst, heer van Batenburg, die, naar het schijnt, eigenlijk het geleende geld hoofdzakelijk had verstrekt, en dan ook bedoelde pandschap ten zelfden dage nog overnam, 12 December 1440, waarom zij in 't vervolg de Batenburgsche pandschap werd

[1]) Verhandeling over het Westland, ter opheldering der Loo-en, woerden en hoven, enz., Leiden 1844.

[2]) Nijhoff, Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderland, IV, nº. 175.

[3]) Bijdr. voor de Vaderl. gesch. en oudheidk., N. R. I, 26.

Digitized by Google

genoemd. Zij werd, na vele wisselvalligheden en processen, eerst in 1683 afgelost [1]).

Wij vermelden deze geschiedenis, waarop wij thans niet verder willen ingaan, alleen om aan te toonen, dat Udo Talholt destijds een voornaam en bemiddeld man was, aan wien hertog Arnoud groote verplichting had. Hieraan had het Loo dan ook te danken, dat het tot tinsgoed werd verheven, en niet onmogelijk is het — al ontbreekt alle bewijs — dat deze Talholt de stichter van het oude jachtslot is geweest.

Daarna vinden wij als eigenaar van het Loo vermeld Gerrit van Rijswijck, een aanzienlijk edelman uit een voornaam geslacht gesproten, dat stamverwant was met de Brakells en geheel hetzelfde wapen voerde, doch tot helmteeken: de zalmen met den kop omlaag [2]).

Hij was kamerling van hertog Arnoud, evenals voorheen zijn vader Willem [3]), die in 1426 gerichtsman was op Veluwe en drie jaren later getuige van den hertog bij diens vredesverdrag met den bisschop van Utreeht en den graaf van Kuilenburg [4]).

Ook Gerrit bleef den hertog steeds getrouw en wordt ook vermeld in diens testament in 1473 [5]).

Te zijnen behoeve werd het Loo gevrijd van de tins, die alias gesteld werd op „één alden grote" jaarlijks.

Het was daardoor een vrij allodiaal goed geworden en kwam eenige jaren later — hoe? dat is onbekend — in bezit van Hendrik Bentinck, terwijl jonker Gijsbert broeder tot Wisch [6]) er ook eenig recht op had, dat hij evenwel den 3^{en} Februari 1487 vóor twee vette ossen van 20 gulden an gelde aan gezegden Hendrik Bentinck afstond [7]), zoodat het Loo daardoor in zijn geheel in bezit was gekomen van een der oudste Gelderse-Overijsselsche adellijke geslachten, reeds sedert de 14e eeuw bekend, en dat in de vijf eeuwen, die inmiddels verloopen zijn, vele groote en beroemde mannen heeft opgeleverd, die in de vaderlandsche geschiedenis met eere worden genoemd en aan het Huis van Oranje de ondubbelzinnigste bewijzen van trouw en gehechtheid hebben gegeven.

[1]) Zie: Nijhoff, a. w., IV, n^{0}. 84, 105, 188, 190–193, 197 en 221.

[2]) Herald. Biblioth., 1873, bl. 21. Of, volgens v. Spaen, den uitkomenden gouden adelaar, dus evenals Brakell.

[3]) D'Ablaing v. Giessenburg, Ridd. v. Veluwe, bl. 73.

[4]) Slichtenhorst, bl. 219.

[5]) Nijhoff, a. w. IV, bl. 486.

[6]) Hij was heer van Overhagen en jongste zoon van Hendrik heer van Wisch en Irmgard gravin v. Wittgenstein en wordt tusschen de jaren 1458 en 1519 herhaaldelijk vermeld.

[7]) Bijdragen enz., Nieuwe reeks, IV, 366.

Digitized by Google

Hendrik Bentinck tot het Loo, Berenkamp en den Oosterhof — zoon van Hendrik en Geertruid van Huls, Jan's dochter ux. Geertruid van Hoeclum — bezat ook nog de tienden in Engeland (op de Veluwe), het goed te Manen in Epe en een huis te Hattem. Voorts was hij rentmeester van Veluwe in 1479, 91 en 93, leende veel geld aan hertog Karel van Gelder en stierf in 1502, uit zijn huwelijk met Margriet van Dam, die in 1500 overleed, o. a. nalatende een zoon:

Johan Bentinck de Olde, op wien ook het Loo vererfde.

Den 27^{en} October 1500 werd hij jagermeester van Veluwe, en, nadat hij dit ambt ongeveer 40 jaren, zeer ten genoege des hertogs had waargenomen en hem steeds trouw was gebleven, droeg hij dezen het Loo op en ontving het weder, benevens het erfjagermeesterambt van Veluwe en het Nederrijkswald, voor zich en zijne erven als leen terug, 31 Augustus 1537. Dit jagermeesterambt behoorde voorheen aan de heerlijkheid Hoeclum onder Bennekom, doch was in 1481 daarvan afgescheiden en door den hertog aan zich getrokken. Aan dit ambt was een groot aantal inkomsten verbonden, ook mocht de jagermeester steeds met een jongen of bediende, overal waar de hertog Hof hield of vertoefde, komen eten. Daarentegen moest hij steeds twee knechten te paard en acht te voet, benevens zestien koppels goede honden en acht zeelen hazewindhonden voor de hertogelijke jacht onderhouden en beschikbaar hebben, terwijl hij met die honden geen kloosters of anderen overlast mocht doen [1]).

Verschillende schrijvers beweren ten onrechte, dat het Loo voorheen een jachtslot was der Geldersche hertogen, waarschijnlijk op een dwaalspoor gebracht doordat van Spaen zegt [2]), dat hertog Karel aan Johan Bentinck en zijne zonen Adolph en Carel het Loo „erfelijk ter leen heeft gegeven", alsof het eigendom des hertogs was. Uit bovenstaande zien wij evenwel wat deze uitdrukking beteekent en hoe de zaak zich heeft toegedragen, en dat hertog Karel en zijne voorzaten nimmer eigenaars van het Loo zijn geweest. Wijlen de geleerde archivaris van Gelderland, Mr. I. A. Nijhoff heeft dit indertijd volkomen toegelicht [3]).

Sommigen [4]) vermoeden, dat Johan Bentinck het oude Loo heeft gebouwd. Ook dit is zeer goed mogelijk, doch dan denkelijk vóór 1537, wijl in de beleeningsacte wordt gesproken van syne huys 'tLoe.

---

[1]) De geheele beleening-acte is woordelijk te vinden in de Bijdragen enz. III, 214.
[2]) Inleiding tot de Historie v. Gelderland, IV, 203.
[3]) Bijdragen enz. als boven III, 214
[4]) O. a. Craandijk in zijne Wandelingen door Nederland, IV, 341.

Digitized by Google

Wanneer wij nu die acte van 31 Augustus 1537 nauwkeurig nagaan, dan blijkt ons, dat de hoofdzaak is het erfjagermeesterambt van Veluwe. De vererving daarvan wordt dan ook voor alle mogelijke gevallen vastgesteld, terwijl van het Loo zelf verder geen sprake is. Dit moest natuurlijk overgaan op de rechte erfgenamen, zooals ook is geschied. Na het overlijden van Johan Bentinck zal evenwel het jagermeesterambt komen aan zijn oudsten zoon Adolph en diens mannelijke nakomelingen. Stierf deze tak in de mannelijke lijn uit, dan aan zijn jongsten zoon Carel of diens mannelijke nazaten. Bij het uitsterven ook van dezen zou het vervallen aan Seger van Arnhem, gehuwd met Anna Bentinck, dochter van Johan voornoemd of aan de mannelijke descendenten uit dien echt gesproten. Stierven ook deze uit, dan verviel het ambt weder aan den hertog of diens erven en nakomelingen. En zóó is het ook in vervolg van tijd gegaan.

Johan Bentinck stierf den 16^{en} October 1543 en had uit zijn huwelijk met Johanna van Apelthorn of Apeldoorn [1]), dochter van Peter en N. te Water, vier zoons en vier dochters.

Van de eersten stierf Hendrik, de oudste, ongehuwd den 11^{en} December 1531 en werd te Apeldoorn begraven met 4 kwartieren. Johan, een andere zoon, was proost te Arnhem en deken te Deventer; van hem wordt verder, wat betreft het Loo, geen gewag gemaakt. Carel, de jongste, stierf ook ongehuwd, volgens Ferwerda en anderen in 1536, doch zeker eerst ná (waarschijnlijk kort ná) 31 Augustus 1537, want toen werd hij nog vermeld, zooals wij zagen. Alleen van de 2^{e} of 3^{e} zoon Adolph is hier dus verder sprake.

Van de vier dochters huwde Margaretha in 1529 met Oyncke Ripperda, doch had geen kinderen. Na den dood haars echtgenoots werd zij priores te Zutphen, denkelijk in het klooster IJzendoorn, en was dit van 1554—59; vermoedelijk stierf zij in laatstgenoemd jaar. Ook zij wordt verder in betrekking tot het Loo niet vermeld. De drie andere dochters, Aleid, Anna en Fenne zullen wij zoo aanstonds nader leeren kennen.

Adolph Bentinck tot het Loo, als erve zijns vaders Johan beleend met het Loo, 31 October 1543, tocht daaraan zijne vrouw in 1545, wordt nogmaals beleend met het Loo en het jagermeesterambt van Veluwe, voor zich en zijne mannelijke erven, naar uitwijzen der brieven van hertog Karel, met een jagthoorn en twee witte winden te verheergewaden, 19 September 1547. Hij stierf kinderloos en werd te Apeldoorn begraven met 4 kwartieren. Zijne vrouw was Margriet van Varick, dochter van Goossen

---

[1]) Niet: Appeltern, een geheel ander geslacht.

Digitized by Google

en Clara van der Cruyse, die nog tweemaal hertrouwde, 1e met Wijnand van Sallandt en 2e met Floris van Boeckholt.

Aleid Bentinck huwde Philips van Varick. Na dode haars broeders Adolph wordt zij beleend met het Loo, 30 Mei 1548, dat na haar dood komt aan hare dochter Clara, die evenwel onmondig sterft, waardoor haar vader Philips van Varick het Loo erft, 23 Maart 1555. Den 2en Juni 1556 vernieuwt hij den leeneed, doch sterft nog in ditzelfde jaar, waarna het Loo komt aan zijn zwager Seger van Arnhem. Philips broeder en erfgenaam, Johan van Varick maakte evenwel pretentie op het Loo en liet zich daarmede beleenen, 15 Juli 1577, doch het bleef aan Seger van Arnhem en zijne nakomelingen.

Anna Bentinck trouwde in 1532 Seger van Arnhem tot Kernhem, geboren in 1502, overleden in 1557, zoon van Johan en Aleid van Bemmel. In 1543 hertrouwde hij met Catharina van Honnepel.

Seger van Arnhem „met consent der coningin [1]) ontfengt dat jegermrampt Slants van Gelre alleen syn leven lanck te gebruicken ende sal na synen doot te hove vallen 8 Septembris 1548." Deze beleening is geheel in overeenstemming met den leenbrief van 1537. Zijne vrouw Anna Bentinck toch was reeds in 1540 gestorven en had acht dochters het leven geschonken, doch geen mansgeboorte nagelaten, het jagermeesterambt van Veluwe moest dus na Segers dood vervallen aan den stadhouder van Gelderland, als erve en nakomeling van hertog Karel van Gelder in het bestuur des lands.

Seger van Arnhem transporteerde dit ambt evenwel dadelijk aan Philips van Lalaing, graaf van Hoogstraten, stadhouder van Gelderland [2]), om er levenslang gebruik van te maken. Na diens dood in Mei 1555 werd Seger den 6en September daaraanvolgende weder „verlyt op sulcke actie als hem en der Jegermrambt syn leven lanck noch competeren mochte."

Na Segers dood is het ambt vervallen aan de Staten van Gelderland, aan wie het verbleef tot 1795, toen de revolutie ook hieraan een einde maakte.

Wat het Loo betreft, zoo „sueckt Seger van Arnhem, pretendeerende

---

[1]) Maria van Oostenrijk, geboren in 1503, zuster van keizer Karel V en weduwe van Lodewijk II, koning van Hongarije en Bohemen, die in 1526 tegen de Turken sneuvelde. Zij was van 1530—55 gouvernante der Nederlandsche gewesten en werd doorgaans de koningin van Hongarije genoemd.

[2]) Hij was 2e zoon van Karel van Lalaing, door keizer Karel V in 1522 tot graaf van Lalaing verheven, en van Jacqueline van Luxemburg. Hij was gouverneur en kapitein generaal van het Hertogdom Gelder en Graafschap Zutphen, tot aan zijn dood, en gehuwd met Anna, eenig kind van Willem graaf van Rennenberg, die hem 9 kinderen schonk.

Digitized by Google

Erve te syn synes swagers Adolph Bentings belen (beleening) 't synen rechten van den huyse 't Loe, maer wort wtgestelt, doch sonder prejudicie, 6 Marty 1556."

Hij wordt echter spoedig daarop „met den Huuse 't Loe beleent uut cragt der constitutie, volgens welke hij soo wel het selve Huys, als het Jegermeester ampt hadde behoren te verheffen en in gebruyk te nemen, het welk deur onwetenheyd versuymt en onder tugt der Weduwe Adolph Bentinx nagebleven were, 3 Novemb. anno 1556."

Toen Seger van Arnhem in het volgende jaar, 1557 was overleden, verviel het Loo aan de oudste der twee nog overgebleven dochters van Johan Bentinck, namelijk aan Fenne, non in 't klooster IJzendoorn te Zutphen, die als oudste dochter reeds in 1555 was beleend met Oosterhof, dat zij erfde van hare zuster Aleid van Varick, die daarmede in 1549 nog werd beleend. Als erve haars broeders Adolph, werd zij dan ook met het Loo beleend, doch bij haar dood vererfde dit op Johanna van Arnhem, oudste dochter van Seger en van hare zuster Anna, die den 27en Juni 1572 met het Loo werd beleend.

Deze Johanna, geboren in 1533, was den 10en Juni 1558 gehuwd met Elbert van Voorst, heer van Schoonderbeke, zoon van Sweder, heer van Doornenburg en van Josina van Ghent [1]). Hij stierf op Schoonderbeke 3 Augustus 1611, zijne vrouw op het Loo in 1613, doch zij transporteerden den 2en April 1599 deze heerlijkheid op hare dochter Margriet, zelve evenwel de tucht of het vruchtgebruik daarvan behoudende.

Deze overdracht stond waarschijnlijk in verband met het huwelijk van Margriet in hetzelfde jaar met Herman Wolter van Isendoorn à Blois, heer van Lathem, zoon van Hendrik, heer van den Cannenborch en Lathem, en van Sophia van Stommel, vrouwe van Stockum, enz., wier oudste zoon Marten van Isendoorn à Blois, heer van den Cannenborch en Stockum, het jaar te voren, dus in 1598, in het huwelijk was getreden met Anna van Voorst, oudere zuster van Margriet voornoemd, terwijl hunne dochter Anna van Isendoorn à Blois zich in den echt begaf met Reinier van Voorst, heer van Schoonderbeke, eenige broeder der genoemde zusters Anna en Margriet.

Herman Wolter van Isendoorn à Blois overleed den 22en Juli 1616, en zijne vrouw wordt als weduwe den 20en Juli 1622 nogmaals met het Loo beleend, waarbij haar neef Elbert van Isendoorn hulder is.

Twee broeders van Isendoorn à Blois, gehuwd met twee zusters

---

[1]) Zij was dochter van Willem en Mechteld van Ooy, en is niet Elisabeth van Ghent, dochter van Hendrik en Elisabeth van Ooy. Zie: Herald. Bibliotheek, 1876, bl. 64.

Digitized by Google

van Voorst, waren dus gelijktijdig eigenaars en bewoners respectievelijk van den Cannenborch en van het Loo.

Er wordt beweerd, dat beide oude sloten, die in rechte lijn zes kilometer van elkander verwijderd liggen, door een gemetselden onderaardschen gang zijn verbonden geweest. Voorheen heeft men bij den Cannenborch te vergeefs naar dien gang gezocht en ook nu bij het weder opgraven der grachten om het oude Loo, heeft men daarvan niets kunnen ontdekken, zoodat men gerust kan aannemen, dat deze gang nimmer heeft bestaan en tot de sagen of legenden behoort. Zulke gangen toch werden alleen vervaardigd en hadden eenig recht van bestaan in de Middeleeuwen, doch toen waren het Loo en de Cannenborch nog niet in wezen of wel het waren zulke weinig beteekende erven en gebouwen, dat eene onderaardsche verbindingsgang geheel ondenkbaar is,

Zouden genoemde broeders van Isendoorn die gang hebben laten maken, om elkander ongemerkt en ook des winters bij zware sneeuwbuien te kunnen bezoeken? Men heeft er nimmer iets van gehoord; welk nut toch zou zulk een kostbaar werk in het begin der 17e eeuw gehad hebben?

Wij hebben dit even ter sprake gebracht, omdat wij hier aan het eenige tijdperk in de geschiedenis van het Loo zijn gekomen, dat er tusschen den eigenaar van dit slot en dien van den Cannenborch eene zeer nauwe familiebetrekking bestond, die op de gedachte om zoo iets te laten vervaardigen had kunnen brengen.

Margriet van Voorst, weduwe van Isendoorn à Blois, stierf in 1626 [1]) en hare eenige dochter Sophie werd toen met het Loo beleend. Twee jaar later huwde deze met Dirk van Stepraedt tot Indornick en Doddendael, zoon van Johan en Maria van Dorth, vrouwe van Varick. Zij stierf den 20en September 1635, werd te Apeldoorn begraven met 16 kwartieren en hij werd den 16en October 1637 ten behoeve zijner kinderen met het Loo beleend.

Zijn oudste zoon Johan van Stepraedt doet den 18en December 1656 zelf den leeneed, doch overleed ongehuwd in 1666, waardoor het Loo vererfde op zijne oudste zuster Johanna Maria, die er mede wordt beleend en er haar man Willem van Ulft genaamd Dornick [2]) aan tuchtte, 5 October 1667. Zij stierf reeds den 22en Mei 1668, haar echtgenoot den

---

[1]) En niet in 1618. Zie: Herald. Bibl. 1876, bl. 65.

[2]) Zóó wordt hij in het leenregister genoemd, doch hij heette van Dornick genaamd Ulft, was zoon van Johan, heer van Woning en diens tweede vrouw Sophia van der Capellen, vrouwe van Woning, en stamde uit het oud-adellijke geslacht Borre van Dornick.

Digitized by Google

Digitized by Google

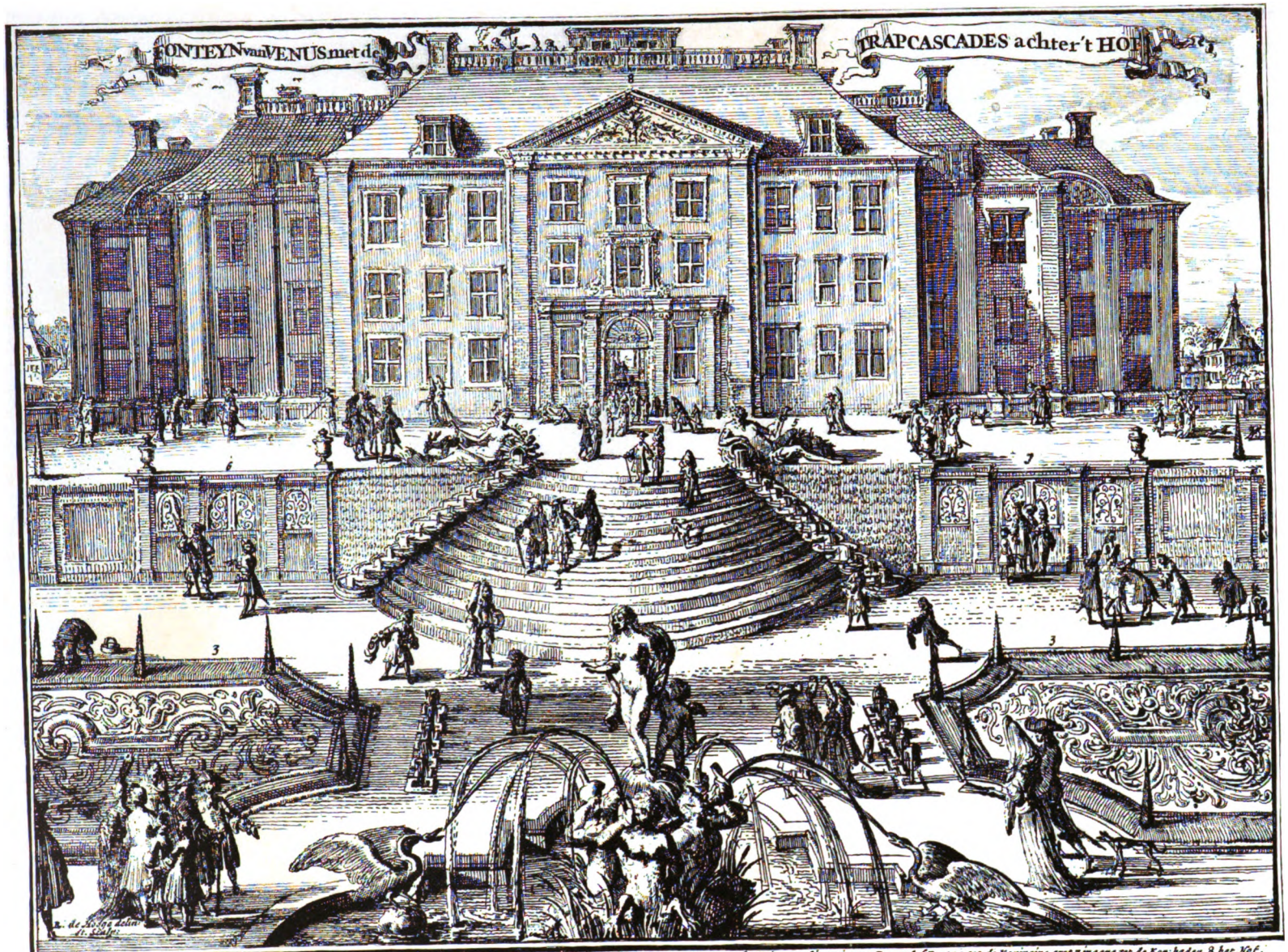

1 Bassin van Venus met 4 Tritons en 4 Swanen etc. 2 de canal Fonteynties. 3 de Lelen van de Parteers. 4 de Trap ende Cascades schelpen. 5 het Rivier godinnetjen en Rysgod. 6 Ingang tot de Koningins grot. 7 ingang tot de Kon: baden. 8 het Hof.

Digitized by Google

26en November 1678, beiden werden te Apeldoorn begraven met volgende 32 kwartieren.

Stepraedt	Isendoorn	Dornick	Capellen v. Woning
Dorth	Voorst	Boedtberg	Honnepel
Voorst	Stommel	Duvenvoorde	Wees
Wees	Arnhem	Voorst	Voorst
Gelre	Rossem	van de Haer	Wittenhorst
Rossem	Honnepel	Sandwijck	Wittenhorst
Wittenhorst	Ruisschenberg	Matenesse	Leefdael
Varick	Bentinck	Homoet	Soudenbalch.

Na den dood zijns vaders werd hun oudste zoon Johan Carselius van Dornick genaamd Ulft, vrijheer van Indornick, heer van Walbeek, Woning, Laeckhuizen, het Loo, enz., geboren in 1656, overleden den 3en November 1724, als erve zijner moeder met het Loo beleend, 4 April 1679. Hij verkocht den 28en Januari 1686 de heerlijkheid aan Zijne Hoogheid Willem Hendrik prins van Oranje en Nassau, onzen stadhouder prins Willem III.

Hiermede ving een nieuw tijdperk voor deze oude adellijke bezitting aan, een tijdperk van voortdurenden roem en grootheid tot op heden toe, slechts zeer korten tijd onderbroken, zooals wij zien zullen, in de dagen dat Nederland, door de valsche droombeelden der Fransche revolutie misleid, zijn verleden vergat, zijne tradities verloochende en Oranje den rug toekeerde, en het Loo deelen moest in den algemeenen toestand van verval en vernedering, die van dien onberaden stap het noodwendig gevolg werd.

Het oude jachtslot, het gedeeltelijk nog bestaande Oude Loo, zeer geschikt tot woning eener adellijke of aanzienlijke familie, was voor vorstelijk buitenverblijf veel te klein. Prins Willem III evenwel, hartstochtelijk minnaar van de jacht, had het Loo gekocht, juist met het plan, er een gedeelte van het jaar te vertoeven, om van het vermakelijk jachtbedrijf op allerlei soort van grof en klein wild, dat de Veluwe zoo ruimschoots aanbiedt, naar hartelust te kunnen genieten. Daarom besloot hij een nieuw huis in de onmiddellijke nabijheid van het oude slot te laten bouwen, en het tegenwoordig Koninklijk Paleis, dat wij allen kennen, verrees zoodoende in korten tijd uit den grond.

In twee jaar tijds, 1686—88, was het voltooid volgens de plannen van den Franschen architect Carot. De Prins had het toezicht over den bouw opgedragen aan zijn vriend Godard van Reede-Ginckel, den lateren graaf van Athlone en baron van Aghrim, sedert 1675 luitenant-opperjagermeester

Digitized by Google

van Veluwe en sedert 1683 luitenant-generaal der ruiterij [1]). De steenen waren gebakken in veldovens in het Orderbosch van Veluwsche leem en klei, die daar gevonden werd, en 6000 man van het Hattemsche garnizoen waren bij den bouw behulpzaam geweest.

Het Paleis is sedert uiterlijk slechts zeer weinig veranderd. Uitwendige versiering bezit het in het geheel niet, er was ook geen tijd om daaraan te denken. Geheel gebouwd in den stijven en weinig smaakvollen stijl dier dagen, blijft het toch steeds grootsch en indrukwekkend, verraadt het bij eersten aanblik dadelijk zijne vorstelijke, koninklijke bestemming, doch het kan onmogelijk fraai en in harmonie met de schoone en aangrijpende natuur, te midden waarvan het zich verheft, genoemd worden.

De bestijging van den Engelschen troon in 1689 deed prins Willem III volstrekt niet zijn geliefd Gelderland vergeten, en het pas verrezen nieuwe lustslot mocht zich volop in de koninklijke gunst verheugen en zag zich weldra verheven tot vorstelijk Paleis. Aan de inwendige inrichting en versiering, de eikenhouten betimmeringen, van kunstig snijwerk voorzien, de geschilderde en gebeeldhouwde wanden en plafonds, de meubeleering en stoffeering, enz., aan dat alles werden kosten noch moeite gespaard, en het betrekkelijk weinige, dat, ten gevolge der Fransche vernielzucht in 1795 en volgende jaren, daarvan is overgebleven, levert nog het bewijs, dat het Nieuwe Loo in allen deele een Koninklijk Paleis mocht genoemd worden.

Niet alleen de inwendige versiering moest den koninklijken meester waardig zijn, ook het park achter het Paleis moest koninklijk worden aangelegd in den stijl en trant dier dagen en met Versailles, Chantilly, Enghien, enz. kunnen wedijveren.

De groote tuinkunstenaar Le Nôtre toog ook hier aan het werk. Prachtige grotten, fonteinen, watervallen, enz. verrezen in groote menigte tusschen de met passer en liniaal geconstrueerde tuinen, perken en terrassen. Rechte lanen en cirkelvormige nissen, door hooge, geschoren hagen begrensd, standbeelden van Grieksche en Romeinsche goden en godinnen, bijzondere cabinetten en tuinen voor Koning en Koningin, oranjerie, klosbaan, doolhof, enz., enz., alles volgens vast plan met de grootste regelmatigheid aangelegd en uitgevoerd, vormde ook hier, evenals elders, een grootsch en indrukwekkend, statig en deftig, rijk en kostbaar geheel, prachtig als kunstwerk, doch — althans volgens onze smaak en opvatting — leelijk en stijf uit een oogpunt van natuurschoon.

Natuur is kunst, hoogere kunst, ja, de hoogst denkbare kunst! Wanneer

---

[1]) Zie verder over hem, o. a.: Geldersche Volksalmanak, 1874, bl. 54 en 1875, bl. 90.

Digitized by Google

de natuur zich aan ons voordoet in hare woeste ongebreideldheid, grillige verscheidenheid, zuivere oorspronkelijkheid, zonder dat de menschenhand haar in het minst aan banden heeft gelegd of in hare eigene ontwikkeling heeft gestoord, dan is zij voorzeker het schoonst en meest indrukwekkend.

Ongetwijfeld kan verstandige leiding en met mate aangebrachte kunst het natuurschoon dikwijls verhoogen, het somtijds zachter, liefelijker, bevalliger maken, mits men de kunst ondergeschikt laat aan de natuur, aan haar aanpast als het ware en niet de natuur wringt in het keurslijf der kunst. De schoonheid en aantrekkelijkheid der natuur zit juist in het losse, het onregelmatige, het tot in het oneindige afwisselende, in de duizendvoudige verscheidenheid, in de kromme, gebogene, slingerende lijnen, zoowel van wegen, paden, beken, oevers en boorden, van gras- en bloemperken, als van het takgestel en den bladerendos der boomen, evenals van de wolken in het luchtruim.

Van dit alles had men geen begrip in de 17e en 18e eeuw; men wilde de natuur door de kunst verbeteren en men bedierf haar totaal door aan deze laatste de overhand te geven. Evenals men den smaak der spijzen verhoogt door er een weinig, en walgelijk maakt door er te veel zout in te mengen.

Het wonderschoone Le Nôtre-park is op het Loo, evenals bijna overal elders, verdwenen; laat ons dit niet te zeer betreuren, het hedendaagsche park van ons Koninklijk Zomerpaleis is oneindig veel fraaier. Zoude het eerste, indien het nog in wezen ware, ons zonder twijfel den hoed doen afnemen voor den grooten kunstenaar, die het schiep, het laatste doet ons in bewondering de knie buigen voor den Bouwmeester van 't Heelal, die ook hier den stempel Zijner Majesteit heeft afgedrukt.

Toch willen wij het oude park in groote trekken nog nader in oogenschouw nemen. Als afdruk van den smaak onzer voorouders van twee eeuwen geleden is en blijft het altijd merkwaardig.

Verscheidene nauwkeurige afbeeldingen daarvan zijn bewaard gebleven, waardoor het zeer gemakkelijk is, zich het geheele park met al zijne kunstwerken, enz. klaar en duidelijk voor oogen te stellen.

Op de bassecour vóór het Paleis, van voren door een prachtig ijzeren hek afgesloten, waar nu des zomers een reusachtig perk met fraaie bloemen van allerlei soort zijne heerlijke geuren in alle richtingen verspreid, was toen een kolossaal zeshoekig bassin gebouwd, door een lagen sierlijken muur omgeven, in welks midden zich een groep dolfijnen bevond, die het water naar alle kanten uitspoten, een grootsch waterwerk, de Dolphijnensprong geheeten.

Links van het Paleis vond men eerst de boulingrin of klosbaan, een groot, omwald, langwerpig vierkant veld met geheel vlakken grondslag van

Digitized by Google

graszoden, waarop met ballen werd gespeeld, een voorlooper alzoo onzer croquet- en tennis-velden.

Daarachter lag 's Konings buitenhof of tuin met eene fontein in het midden en door een fraai hoog ijzeren hek omsloten. Links daarvan lag het doolhof en daarachter het oude slot of Oude Loo.

Aan de andere zijde van het huis vond men eerst het zoogenaamde cabinet der Koningin, bestaande uit twee omloopende berceaux of loofgangen, de buitenste vierkant met vier vierkante torens op de hoeken, de binnenste slingerend met vier ronde dômes, alles groen en begroeid. In het midden de fontein van Glaucus, omgeven door bloemperken en acht groene schutten met zitbanken, in den vorm onzer hedendaagsche strandstoelen, alles natuurlijk met de meeste regelmatigheid ontworpen en aangelegd.

Met eene trap kwam men daaruit in de oranjerie, ook een groote vierkanten tuin, met eene fontein in het midden, waarin al de oranjeboomen in kuipen stonden geschaard.

In rechte lijn, loodrecht op het midden van het achterfront van het Paleis, waren opvolgend verschillende fonteinen, waterwerken, enz. aangebracht, die te zamen den uitgestrekten buitenhof en wat daar verder op volgde in twee zuiver gelijkvormige deelen middendoor deelden.

Achter het Paleis had men eerst een breed terras, circa drie meter hooger dan de buitenhof en daarvan gescheiden door een loodrechten muur, in het midden onderbroken door eene breede steenen trap van twaalf treden, aan weêrskanten met trapcascaden, die van water werden voorzien door den Rijngod en het Riviergodinnetje, twee fraaie steenen beelden boven aan de trap in liggende houding, rustend op urnen, waar het water voortdurend uitwelde.

In den muur waren aan beide zijden van deze trap sierlijke dubbele deuren, die door poternen, onder het terras door, toegang verleenden tot de zooeven genoemde tuinen, enz., rechts en links van het hoofdgebouw, en tot de Koninklijke baden.

Het terras was omgaande en sloot ook de beide zijkanten van den buitenhof af. De overgang had daar plaats door middel van vrij steile taluds, waarin op de hoeken steenen trappen en in het midden van iedere zijde eene prachtige trapcascade met beelden, vazen, enz. waren aangebracht.

De voorkant van dezen hof of tuin werd afgesloten door rechte beekjes van helder, snelvlietend water, waartusschen eene laan van nog jonge boomen, recht op het oude slot aanschietend en aan weêrszijden door groote fraaie ijzeren hekken afgesloten.

In het midden van den buitenhof lag de groote fontein van Venus.

Digitized by Google

Het beeld van de godin der liefde, vergezeld van haar Cupido, was geplaatst op eene verhevenheid, gedragen door vier tritons, die waterstralen uitspuwden, terwijl vier zwanen in het bassin het water in omgekeerde richting uitwierpen.

Op deze fontein, aan de achterzijde van den tuin — die daar door cirkelvormige lage muurtjes, waarop groote vazen prijkten, werd afgesloten — volgde de fontein van Hercules. De nog jeugdige godheid ligt midden in zijn bassin door twee slangen omslingerd; in iedere hand houdt hij een waterspuwenden slangenkop.

Aan de andere zijde der zooeven genoemde laan volgde het perk der nanen (nains, dwergboompjes) met eene wonderschoone hoogspringende fontein in het midden, de fontein royal genaamd. Daarop volgde het amphitheater, twee boogvormige zuilengangen, met vier rijen zuilen en weder eene fontein, de grotfontein, in het midden. Dit amphitheater en boogvormige muren, waarop groene geschoren hagen, van open nissen voorzien, sloten het genoemde perk der nanen af.

Hierop volgden de reposoirs — vierkanten, steenen gebouwen, van voren open, waarin beelden waren geplaatst, rechts dat der Nayaden, links dat van Amphitrite, weder met eene fontein, de zeeappel genaamd, in het midden.

Een ander fraai punt in het uitgestrekte park was de zessprong van Faunus, een rond plein (rondpoint) met fontein in het midden, waarboven het standbeeld van den bosch- en tuingod Faunus zich sierlijk verhief. Zes wegen kwamen hier samen, allen begrensd door hooge geschoren hagen, die twee aan twee nisvormig verbonden waren. In elke nis stond eene marmeren buste op hoog steenen console, natuurlijk mythologische personen voorstellend, namelijk: Mercurius, Pales, Silvanus, Midas, Pomona en Bacchus.

Ofschoon hiermede nog volstrekt niet alles is aangehaald wat het oude park te zien en te bewonderen gaf, zal bovenstaande wel voldoende zijn, om hiervan een algemeen denkbeeld te krijgen. Romein de Hooge, een tijdgenoot van den Koning-stadhouder, heeft ook dit park, evenals zoovele anderen uit zijn tijd, door zijn teekenstift vereeuwigd. Zijn waarlijk artistiek werk, steeds rijkelijk, ja overdadig gestoffeerd, is wel in staat, om ons zoo mogelijk eenigermate te verzoenen met de overigens onnatuurlijke natuurverminking onzer kunstlievende voorouders.

Nog ééne opmerking — alvorens wij den historischen draad weder opvatten — moet ons uit de pen. Zijn de oude teekeningen van Romein de Hooge en anderen in dit opzicht juist — en hieraan behoeft nauwelijks getwijfeld — dan bevatte het park van het Loo in het laatst der 17e eeuw bijna geen hoog hout en geen enkelen zwaren boom. In den stijl van Le Nôtre was dit ook bijzaak, toch zal wel niemand ontkennen, dat het kostbaarste en

Digitized by Google

kunstigste grotwerk, de fraaiste fontein, de rijkste overvloed van beelden en vazen, de langste en hoogste geschoren hagen en de zoo kunstig mogelijk tot piramiden en kegels, haantjes en zwaantjes geknipte pruikenboompjes, enz., enz. slechts kleinzielig knutselwerk is bij de pracht en de majesteit van één woudreus, die zich eeuwenlang geheel vrij heeft kunnen ontwikkelen, slechts geleid door eene hoogere Gedachte en eene onzichtbare Hand, bij wier werk alle menschelijke arbeid in het niet wegzinkt.

De Koning-stadhouder vertoefde telken jare, wanneer hij eenigen tijd in de Nederlandsche gewesten kwam doorbrengen, bij voorkeur op zijn lustslot het Loo. Menigvuldige jachtpartijen, herten- en valkenjachten vooral, hadden daar dan plaats; vorsten en aanzienlijke personen, landzaten en vreemdelingen, vooral Engelschen met hun gevolg, waren er voortdurend te gast; feesten en festijnen namen geen einde en het drukke, vroolijke, lustige leven op het nieuwe paleis deed deze vorstelijke schepping eerst in waarheid tot haar recht komen.

Het Oude Loo, dat toenmaals veel grooter was dan tegenwoordig, waarvan de zijvleugels aan de achter- of westzijde vereenigd waren, werd toen bestemd tot verblijf voor hofbeambten en gasten, die in het nieuwe gebouw, hoe uitgestrekt ook, geen plaats konden vinden. De groote zaal, die zich daar bevond, werd zelfs in meerdere vertrekken verdeeld, om des te meer personen te kunnen herbergen.

Aan het dorp Apeldoorn, tot nu toe een niets beteekenend gehucht, kwam dit alles zeer ten goede; het begon zich snel te ontwikkelen en in bloei toe te nemen, al is het ook eerst in onze dagen de welvarende, uitgestrekte, bloeiende gemeente geworden, die maar voor weinigen in ons land in dit opzicht de vlag behoeft te strijken.

De Staten van Gelderland gaven koning Willem III een bewijs, hoe zij zijn veelvuldig verblijf in hunne gewesten en de voordeelen, die dit noodwendig voor de ingezetenen afwierp, op prijs stelden, door in 1694 het Loo te verheffen tot eene Hooge Heerlijkheid voor hem en zijne nakomelingen.

Niet lang genoot de vorst evenwel van al de pracht en den luister, die zijne schepping in het hart der Veluwe meer en meer omstraalden. Den 19^{en} Maart 1702 stierf hij plotseling te Hamptoncourt in Engeland door een noodlottigen val van het paard.

Hij liet geene kinderen na uit zijn huwelijk met de Engelsche koningsdochter Maria Stuart en had zijn neef Johan Willem Friso, vorst van Nassau-Dietz, op wien ook de titel van prins van Oranje overging, tot zijn algemeenen erfgenaam benoemd. Doch Frederik I, koning van Pruisen maakte eveneens aanspraak op de erfenis, die een twistappel werd tusschen de hooge erfgenamen, die eerst in 1732 tot een

Digitized by Google

vergelijk kwamen, waarbij het Loo aan den Nassauschen stam verbleef.

Middelerwijl werd Johan van Essen, „geauthoriseerd wegens den Raed van sijn overledene Conigh Majesteit van Groot-Bretanje, Willem de derde beleent (met het Loo) ten behoeve van degeen, die bevonden sal worden daar toe beregtigt te sijn, 3 Maart 1703."

Den 29en April evenwel volgde reeds de beleening van „Henriette Catharina Furstinne Douagere van Anhalt, geboren Princesse vanOranje", die het leen opdroeg aan „Frederik van Gods genade Coning van Pruyssen" en deze wordt dan ook den 23en December 1704 daarmede beleend. Hierop volgde den 15en Mei 1709 de beleening van „Johan Willem Friso, Prince van Orange en Nassau" en daarna eerst den 16en Augustus 1749, die van „Willem Carel Hendrik Friso, Prince van Orange."

Tot goed begrip dezer zaak diene de volgende genealogische tabel:

Frederik Hendrik, prins van Oranje-Nassau, geb. 1584, † 1647, huwde Amalia, gravin van Solms—Braunfels, geb. 1603, † 1675.

1. Willem II, prins v. Oranje-Nassau, geb. 1626, † 1650, tr. Henriette Maria Stuart, geb. 1631, † 1660; 1 kind.
   - Willem III, prins v. Oranje-Nassau, koning v. Engeland, geb. 1650, † 1702, tr. Maria Stuart, geb. 1662, † 1695, kinderloos.

2. Louise Henrietta geb 1627, † 1667, tr. Frederik Wilhelm keurvorst v. Brandenburg, geb. 1620, † 1688.
   - Frederik I, koning v. Pruisen, geb. 1657, † 1713, tr. 2o Sophia Charlotte v. Hannover, † 1705.
     - Frederik Wilhelm I, koning v. Pruisen, geb. 1688, † 1740, tr. SophiaDorothea, dochter v. George I, koning v. Engeland.
       - Frederik II, de Groote, koning v. Pruisen geb. 1712, † 1786.

3. Albertina Agnes, geb. 1634, † 1697, tr. Willem Frederik prins v. Nassau-Dietz, geb. 1613, † 1664.
   - Hendrik II Cassimir, vorst v. Nassau-Dietz, geb. 1657, † 1696, tr.:
     - Johan Willem Friso, vorst v. Nassau-Dietz, sedert 1702 prins v. Oranje, geb. 1687, verdrinkt aan de Moerdijk 1711, tr. Maria Louisa landgravin v. Hesen-Gassel.
       - Willem Karel Hendrik Friso, prins v. Oranje-Nassau (prins Willem IV), geb. 1711, † 1751.

4. Henrietta Catharina, geb. 1637, † 1708, tr. Jan George II vorst v. Anhalt-Dessau, geb. 1627, † 1693.
   - Henrietta Amalia, prinses v. Anhalt-Dessau, geb. 1666, † 1726.

Digitized by Google

Johan Willem Friso genoot alzoo niet lang van zijne waarlijk koninklijke erfenis, die hem bovendien nog door zijn neef, Pruisens eersten koning, werd betwist, en tijdens de minderjarigheid zijns zoons, eerst nà 's vaders dood geboren, en den daarmede gepaard gaanden tweeden stadhouderloozen tijd, valt er van het Loo niet veel bijzonders te vermelden en bleef alles daar in denzelfden toestand, doch het leven en de vroolijkheid van weleer waren verdwenen en keerden niet weder.

Toen Willem Karel Hendrik Friso in 1747 als prins Willem IV tot Erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden was aangesteld, verleenden de Staten van Gelderland, het volgend jaar, ook aan hem weder de Hooge Heerlijkheid van het Loo, dat wil zeggen: het schoutambt v. Apeldoorn, bestaande uit de dorpen Apeldoorn, Beekbergen en Loenen, zijnde het 10e der 10 schoutambten, waaruit het Landdrostambt van Veluwe bestond, werd wederom daarvan afgescheiden en als afzonderlijke Hooge Heerlijkheid, met alle rechten daaraan verbonden, aan den Prins geschonken.

Willem IV trad den 25en Maart 1734 in het huwelijk met Anna, dochter van koning George II van Engeland en bewoonde daarna geregeld het Loo als zomerverblijf. Ook na zijn dood, den 22en October 1751, bleef zijne weduwe daar vertoeven, doch acht jaar later, den 12en Januari 1759, volgde zij hem reeds in het graf en hun zoon prins Willem V, die als Erfstadhouder van alle Nederlandsche gewesten zijn vader was opgevolgd, was toen eerst 11 jaar oud.

Hij was geboren te 's Gravenhage den 8en Maart 1748, stond eerst onder voogdij zijner moeder en nà haar overlijden onder die van Lodewijk Ernst hertog van Brunswijk, totdat hij in 1766 als Erfstadhouder werd ingehuldigd. Den 4en October 1767 huwde hij te Berlijn met Frederika Sophia Wilhelmina, dochter van August Wilhelm prins van Pruisen, broeder van koning Frederik den Groote, en van Louisa Amalia prinses van Brunswijk-Wolfenbuttel, en daarna vertoefde ook hij met zijne gemalin des zomers op het vorstelijk lustslot het Loo.

Het Soerensche bosch, reeds voor het grootste gedeelte indertijd door prins Willem III aangekocht ter vergrooting van zijn jachtterrein, kwam eindelijk in zijn geheel in bezit van prins Willem V. Een koppige en ijdele boer, Hendriks genaamd, bezat nog een gedeelte daarvan en was met geld noch goede woorden over te halen om daarvan ten behoeve des prinsen afstand te doen, doch na zijn dood waren zijne erfgenamen verstandiger en verkozen zij 1000 ducatons boven een bezit, waaraan zij niet veel meer hadden dan het ijdele bewustzijn het te deelen met Zijne Hoogheid den Erfstadhouder.

Willem V trok zich in 1787 geheel op het Loo terug, toen de patriotten het hem te 's Gravenhage al te lastig maakten en nadat de Staten

Digitized by Google

van Holland, toen reeds door uit Frankrijk overgewaaide vrijheidsbeginselen beneveld, hem vervallen verklaard hadden van de stadhouderlijke waardigheid.

Met de reeds zoo lang gewenschte Bataafsche vrijheid en den val van het Stadhouderschap in 1795 brak echter, zoowel voor het vaderland als voor het Loo, een tijdperk aan van ellende en verval. Prins Willem V verliet zijn rustig geliefd zomerverblijf om het nimmer weer te zien. Hij week uit naar Engeland, 18 Januari 1795, begaf zich later in October 1801 naar zijne Duitsche bezittingen, werd daar in 1803 vorst van Fulda en overleed te Brunswijk den 9^{en} April 1806.

Het Loo werd verlaagd tot een hospitaal voor Fransche soldaten; vele zware boomen werden er omgehakt, het lood van de daken gerukt, de looden pijpen der fonteinen en waterwerken zelfs opgegraven en alles te gelde gemaakt, ook de kostbare meubelen, terwijl schilderijen, marmeren beelden en vazen en andere zaken van groote waarde naar Parijs werden weggevoerd om nimmer terug te komen.

Willem V had het Loo verrijkt met eene prachtige en kostbare menagerie, waarvoor hij eene groote voorliefde koesterde. Ook deze verdween spoedig na 's vorsten vertrek; de Fransche commandant, die hem daar als heer en meester verving, liet vele der fraaie zeldzame dieren eenvoudig slachten en at ze op, terwijl twee prachtige olifanten, Hans en Parkie genaamd, die de Prins in 1784 van den admiraal van Braem, na de verovering van Malabar ten geschenke had gekregen, eveneens naar Parijs werden vervoerd. De reis dezer dieren is door den druk vereeuwigd en zij verdiende het in zeker opzicht, want het was eene reis met hindernissen en ongevallen en een alles behalve gemakkelijk transport in die dagen. Ruim twee jaar achtereen heeft men telkens op verschillende wijzen getracht deze huisdiertjes van het Loo weg te krijgen, doch telkens mislukten de pogingen. Ja, huisdieren waren het, want zij liepen niet alleen vrij en ongehinderd door het park rond, doch men beweert zelfs, dat zij af en toe ook een bezoek brachten in het paleis zelf, toen namelijk prins Willem daar nog resideerde. Eindelijk den 26^{en} September 1797 gelukte het de reis voor goed te aanvaarden. Honderd paarden waren er noodig om hen naar Deventer te brengen. Van daar ging het transport verder te water naar Kampen, vervolgens over de Zuiderzee naar Muiden, toen over de Vecht naar Utrecht, verder over Rotterdam en Dordrecht naar Bergen op Zoom, waar zij eerst 22 dagen nà hun vertrek van het Loo aankwamen. En zoo ging het voort, gedeeltelijk te water, gedeeltelijk te land, totdat deze zegeteekenen der Fransche overwinning eindelijk in triomf de groote wereldstad werden binnengevoerd, om in het museum voor Natuurlijke Historie te worden opgeborgen, en daar in krijgsgevangenschap den laatsten adem uit te blazen.

Digitized by Google

Nadat de Bataafsche Republiek in 1806 had plaats gemaakt voor het Koninkrijk Holland brak er voor het Loo een betere tijd aan. Koning Lodewijk Bonaparte, die tijdens zijn vierjarig bewind nu eens hier, dan elders residentie hield, vertoefde ook dikwijls en soms voor zijn doen een vrij langen tijd achtereen op het Loo. Hiertoe had hij het paleis en het park weder geheel doen restaureeren, zoodat het opnieuw voor vorstelijk verblijf was geschikt geworden, ofschoon het volstrekt niet weder de pracht en den rijkdom vertoonde, die het ten tijde onzer stadhouders had tentoongespreid.

Het Oude Loo bedierf hij totaal door de breede gracht, die het omgaf, te laten dempen en een gedeelte van het oude slot te sloopen. Het heeft daardoor al zijne eigenaardigheid verloren en hetgeen er nog van over is, geeft slechts een flauw denkbeeld van hetgeen het weleer was. Doch weldra zal het wederom verrijzen in vroegere pracht en luister. Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik der Nederlanden heeft zich zijn lot aangetrokken en Hare Majesteit de Koningin heeft besloten het weder geheel en al in zijn ouden toestand te doen herstellen. Reeds is een aanvang hiermede gemaakt. Onze groote bouwkundige Dr. Cuypers, — de bouwmeester van het Rijksmuseumgebouw te Amsterdam, van het nieuwe kasteel de Haer, enz. enz. — leidt het werk en over eenigen tijd zal het oude jachtslot als in vorige eeuwen zijne trotsche tinnen weerspiegelen in het heldere water eener breede slotgracht.

Doch gaan wij in onze gedachten weder eene eeuw terug. Koning Lodewijk bracht het Loo wel niet tot zijn vroegeren luister, doch er kwam wederom leven en vroolijkheid, er werden jachtpartijen gegeven, er vonden wapenschouwingen plaats, er werden feesten georganiseerd en gasten ontvangen en in 's Konings brein broeiden nog vele schoone plannen met het oog op verbetering en verfraaiing van het Loo en zijne omgeving, doch zijne regeering was helaas! van korten duur, en in 1810 vond zijn keizerlijke broeder het goed, hem weder afstand van den troon te laten doen en ons in te lijven in het groote Fransche keizerrijk.

In het volgende jaar werd ons land met een bezoek van den grooten Keizer vereerd en genoot ook het Loo in de maand October de twijfelachtige eer, dat het Napoleon en zijne gemalin met talrijk en aanzienlijk gevolg mocht herbergen. Kort was 's Keizers verschijning aldaar, plotseling en onverwacht zijn vertrek op den 31^{en} October; doch de reden die hiertoe aanleiding gaf — de toebereidselen voor den grooten veldtocht naar Rusland — verborg in haar schoot het herstel van Neêrlands vrijheid en onafhankelijkheid en den terugkeer van het geliefde Oranjehuis, zoowel in het Vaderland als op het oude stadhouderlijke lustslot, op het vorstelijk Loo.

Digitized by Google

Zooals wij reeds zeiden, had prins Willem V inmiddels in ballingschap den laatsten adem uitgeblazen, doch zijne weduwe kwam terug op het Loo en mocht er hare laatste levensjaren in kalmte en rust doorbrengen. Wel moet het haar pijnlijk hebben aangedaan in en om het paleis zooveel verdwenen, zooveel veranderd, zooveel voor altijd bedorven te zien, doch haar Koninklijke zoon, die zelf zoo gaarne en veelvuldig daar vertoefde, spaarde kosten noch moeite, om paleis en park in een Koninklijk buitenverblijf in den vollen zin des woords te herscheppen.

Het Koninklijk gezin leefde er jaren achtereen, huiselijk en tevreden, genietende van de heerlijke natuur, die hier hare pracht zoo ruimschoots tentoonspreidt.

Doch helaas! de voortdurende staatszorgen gedurende zijne moeitevolle regeeringsjaren, de pijnlijke indruk, dien hem de afval van België veroorzaakte, de teleurstelling, die hem het trouweloos gedrag der groote Mogendheden berokkende, dit alles volgde Koning Willem steeds naar het Loo, kwelde hem ook dáár op zijne eenzame morgenwandelingen en was ook hier onwillekeurig veeltijds het onderwerp zijner overdenkingen, wanneer hij neergezeten aan den oever der door hem gegraven vijvers, in het genot van het zacht, eentonig ruischen van den waterval, zijn best deed om zich niet enkel lichamelijk, maar ook geestelijk aan het rusteloos gewoel der wereld te onttrekken. En toen eindelijk de last der regeering hem te zwaar begon te drukken, stond hij haar den 7^{en} October 1840 in de groote receptiezaal op het Loo plechtstatig af aan zijn zoon, onzen ridderlijken Koning Willem II.

Doch het Loo vaarde er slecht bij, want Koning Willem I verliet het lustslot en begaf zich naar Berlijn, waar hij drie jaar later, den 12^{en} December 1843 de eeuwige ruste inging, terwijl zijn opvolger maar zeer zelden en dan nog maar voor korten tijd dit zomerverblijf met een bezoek vereerde en alsdan op het Oude Loo zijn intrek nam. Doorgaans hield hij zich des zomers te Tilburg op en stierf daar ook onverwachts den 17^{en} Maart 1849.

Bij de troonsbestijging van zijn zoon en opvolger, Koning Willem III brak evenwel voor het Loo en het nabijgelegen Apeldoorn een nieuw tijdperk van voorspoed en glorie aan, want het vorstelijk lustslot werd op nieuw het geliefkoosd zomerverblijf van het Koninklijk gezin. Koning Willem en zijne eerste gemalin, Koningin Sophie, geboren prinses van Wurtenberg, kwamen er telken jare reeds vroeg in het voorjaar en verwijlden er steeds tot laat in den herfst.

Talrijk zijn de veranderingen en verfraaiingen door den Koning op het Loo, zoowel in het paleis als in het park aangebracht, en hij is hiermede voortgegaan tot zijn dood; zijne gehechtheid aan en voorliefde voor het vorste-

Digitized by Google

lijk lustslot zijner voorvaderen bleven onverflauwd tot zijn laatsten ademtocht.

Ook het dorp Apeldoorn deelde ruimschoots in zijne gunst en belangstelling, menige stichting aldaar geeft daarvan getuigenis en houdt de herinnering nog levendig aan de weldadigheid en offervaardigheid van onzen laatsten Oranjevorst. Wij herinneren slechts aan de Koninklijke school in de Loolaan door Zijne Majesteit gesticht en den 3^{en} Mei 1852 door hemzelf plechtig ingewijd en geopend.

De nieuwe kunstzaal in het paleis, grenzende aan de schouwburgzaal en thans ingericht tot wapenzaal, is eene schepping van Koning Willem III. De gedachte, die hierbij ten grondslag lag, was eene verheerlijking der kunst in hare verschillende vertakkingen, en der kunstenaars, die onder zijne regeering Neêrlands ouden roem in dit opzicht hebben hoog gehouden. Voor de kunst toch had de Koning een open oog en een warm hart, muziek-, beeldhouw- en schilderkunst vooral stonden bij hem in hoog aanzien en zijne voortdurende liefde en belangstelling daarvoor toonde hij door daden; tonnen gouds heeft hij opgeofferd om jeugdige onbemiddelde kunstenaars, zijne zoogenaamde „pensionnaires" eene wetenschappelijke opleiding te doen genieten. En wanneer zij dan op het Loo kwamen om voor hun Koninklijken weldoener proeven van bekwaamheid af te leggen, doorleefde deze genotvolle uren in 't bewustzijn, dat zijne offervaardigheid met succes werd bekroond.

Naarmate de jaren voortschreden werd 's Konings leven evenwel meer en meer eenzaam. Zijne gemalin, Koningin Sophie, ontviel hem den 3^{en} Juni 1877 en zijn oudste zoon, onze veelbelovende prins Willem van Oranje volgde zijne moeder den 11^{en} Juni 1879 in den dood.

Doch een half jaar te voren, den 7^{en} Januari 1879, had de Koning zich te Arolsen weder in den echt begeven met Adelheid Emma Wilhelmina Theresia prinses van Waldeck en Pyrmont, en bij zijne komst in het vaderland met zijne jeugdige gemalin begaf hij zich allereerst naar het Loo, waar het vorstelijk echtpaar eenige weken verbleef, daar de beraamde feestelijke intocht in den lande moest worden uitgesteld door het onverwacht overlijden van prins Hendrik der Nederlanden, den 13^{en} Januari, zes dagen na de voltrekking van het huwelijk zijns Koninklijken broeders.

Jaar op jaar keerde het Koninklijk gezin naar het zoo geliefde zomerverblijf terug. De zon scheen er vroolijker, vriendelijker, er was nieuw leven gekomen in de oude deftige hallen. Er was een nieuwe tak geënt op den ouden Oranjeboom, en, toen op die jeugdige twijg weldra een heerlijke bloemknop ontlook, zijne geuren in het rond verspreidend, toen prijkte het oude lustslot der Oranjes opnieuw in vollen luister. Er was vrede en geluk

Digitized by Google

daarbinnen, er was gejubel en gejuich daarbuiten, de Vorst en zijn volk vierden samen hoogtijd. De landzaten beschouwden van dien stond af met verheugde blikken, met innige dankbaarheid, met verhoogde belangstelling het Paleis, binnen welks muren zich het jeugdige Prinsesje bevond, de glorie van het heden, de hoop der toekomst, het Koninklijk kind, dat zij met fieren trots ons kind noemden.

Maar na dagen en jaren van voorspoed en geluk op het Koninklijk slot kwam de wreede dood den laatsten mannelijken telg van den Ottonischen stam der Nassauers aan zijn gezin, aan land en volk ontrukken. Den 23^{en} November 1890 werd Koning Willem III op het Loo tot hooger leven opgeroepen, en droefenis en rouw vervingen ook dáár de vreugde en blijdschap van weleer.

Doch de Koninklijke Weduwe, op wier schouders nu nog jaren achtereen de dubbele last van Voogdes der jeugdige Koningin en van Regentes van het Koninkrijk zou drukken, haar, zoowel als der Koningin zelve, bleef het Loo dierbaar, en telken jare, als de lentezon park en bosschen weder bescheen en de nachtegaal de, uit den winterslaap ontwaakte natuur, zijn welkomsgroet toezong, zag het vorstelijk domein de Koninklijke Vrouwen terugkeeren op de oude historische, aan herinneringen zoo rijke plek.

Dat Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin innig gehecht is aan het Loo, daar ook thans nog bij voorkeur vertoeft en er zich tehuis gevoelt, wie zal het betwijfelen? Het kan toch niet anders; men bedenke slechts, dat Zij daar van jongs af telken jare maanden achtereen heeft doorgebracht, dat daar een groot deel harer opvoeding is voltooid. Op het Loo was Zij in het eerste decennium haars levens het geluk haars grijzen vaders, de zon, die de laatste jaren zijns veelbewogen levens bestraalde, het plechtanker zijner hoop. Bij het afnemen zijner krachten en het bewustzijn van den naderenden dood, blikte hij met blijdschap en vertrouwen op zijne dochter, wetende, dat hij bij zijn verscheiden zijn geliefd volk althans ééne telg zou nalaten, om, hoe jong en zwak Zij ook nog was, de teugels van het bewind, die aan zijne hand ontglipten, weder op te vatten, en het eeuwenoude verbond tusschen Nederland en Oranje te bestendigen. Hij wist dat Zij het getrouw zoude nakomen, want Zij was bloed van zijn bloed, de erfgename ook der deugden en der zielegrootheid van den roemrijken stam der Oranjes. Maar hij wist ook, dat zijn volk haar niet minder zou eeren, liefhebben en steunen bij de moeilijke taak, die haar wachtte, dan het hem en zijne voorzaten had gedaan.

Op het Loo was de jeugdige Prinses het voorwerp der voortdurende zorgen eener liefdevolle moeder, die volkomen begreep en gevoelde, wat Zij ook in dit opzicht aan haar echtgenoot en aan zijn volk — dat ook zoo

Digitized by Google

geheel haar volk geworden was — was verschuldigd. Die teedere moederzorgen zijn boven onzen lof verheven. Wat Koningin Emma voor ons volk heeft gedaan en nog doet, het is te beschrijven; wat Zij voor onzen grijzen Vorst was aan den avond zijns levens en voor onze jeugdige Vorstin in de jaren harer kindsheid, onze pen mag dat niet ontwijden door te trachten den sluier op te lichten, die deze taak van veelomvattende liefde en grenzelooze zelfopoffering voor het oog verborgen houdt.

Op het Loo sleet onze Koningin eene jeugd zonder zorgen, dáár groeide Zij op in het genot der heerlijk frissche Geldersche lucht, daar had Zij hare spelen, hare verschillende dieren, hare paardjes, haar châlet met eigen bloem- en moestuin, nog in wezen. Dáár ging Zij uitrusten, wanneer dagen van vermoeienis en inspanning waren doorleefd, onder anderen nà hare inhuldiging. Dáár ontving Zij voor het eerst haar geliefden bruidegom, van daaruit verkondigde Zij den volke de blijde mare harer verloving, ook dáár deed Zij, na de voltrekking van haar huwelijk, met haar koninklijken echtgenoot hare blijde inkomste.

Naar dat alles gaan natuurlijk hare gedachten menigmaal terug, aan dat alles is haar hart gehecht; Paleis en park zijn meer dan dat voor haar, zij zijn hare intieme woning met de vele herinneringen uit het verleden, een gewijde grond bij uitnemendheid.

Maar niet altijd heeft onze geliefde Vorstin tot heden toe dagen van vreugde en voorspoed op het Loo doorleefd, niet immer schreed haar voet op een pad met rozen; bittere smart en grievende teleurstelling heeft ook Zij, hoe jeugdig nog, reeds volop ondervonden. Het Loo heeft niet enkel haar vroolijken lach gehoord, door de bosschen weerklinkend, het heeft ook hare zuchten vernomen, hare tranen gezien, het was getuige, dat de lijdenskelk ook haar niet werd gespaard en ook Zij de ervaring moest opdoen, dat het leven vaak gaat door de diepte naar omhoog.

Wij zien alzoo, dat de geschiedenis van het Loo, gedurende de laatste kwart eeuw, de geschiedenis is onzer Koningin, en daarom reeds is dit lustslot ons zoo dierbaar, is het voor ons een heilige grond!

Laat ons met die gedachten het Paleis binnentreden, niet om in alle bijzonderheden te beschrijven iedere zaal en elke kamer, waar wij worden doorgeleid, en al de kostbare meubels, schilderijen, enz. op te sommen, die daarin worden aangetroffen — hetgeen tamelijk overbodig is, daar iedere bezoeker dat alles zelf kan zien en bewonderen — maar om met onze lezers nog eenige oogenblikken te verwijlen in dit bij uitnemendheid historische gebouw, waarin zich de intieme familiegeschiedenis van ons dierbaar vorstenhuis, gedurende meer dan twee eeuwen, zoo geheel afspiegelt.

Digitized by Google

Slechts een klein gedeelte wordt voor het publiek ter bezichtiging gesteld; tot de particuliere vertrekken van H. M. de Koningin, van Z. K. H. den Prins en der hofhouding wordt men natuurlijk niet toegelaten.

Wij gaan niet den gewonen weg, waarlangs de bezoeker in den regel door het Paleis wordt rondgeleid, maar volgen in gedachten den koninklijken weg, dien van het voorplein de trap op en den hoofdingang in. Wij staan dan in de ruime vestibule met het verrukkelijk uitzicht door de breede statige oprijlaan naar de naald, ter herinnering aan koning Willem III en zijne tweede gemalin door Apeldoorns burgerij opgericht. Het is niet meer de holle vestibule van vroeger met de wit gepleisterde wanden; door den Rotterdamschen kunstschilder Fabri is zij herschapen in eene fraai gebeeldhouwde en beschilderde zaal, waarin een groot Perzisch kleed de vloer dekt en kostbare meubels, meest geschenken, het karakter van behaaglijkheid en gezelligheid ademen.

Rechts der vestibule bevinden zich de salons en vertrekken van Z. K. H. den Prins der Nederlanden; links daarvan het Groothertoginnenkwartier, aldus genoemd naar de groothertogin van Saksen Weimar, zuster van Koning Willem III, die deze vertrekken steeds in gebruik had, als zij op het Loo vertoefde. Een prachtig gemeubeld salon met ingelegde tafel van Florentijnsch mozaïk, kostbare pendule, style empire, fraai sèvresporcelein op den schoorsteenmantel, vele en schoone schilderstukken aan den wand, waaronder een portret van groothertog Karel van Saksen Weimar, het fraaie doek „Kinderen der zee" van Israëls, een winterlandschap van Schelfhout, enz., een schrijfbureau in een der hoeken, een met parelmoer ingelegd kastje naast den schoorsteen, kortom een zeer gezellig en huiselijk vertrek, met afzonderlijken uitgang door eene glazen deur en eene trap af naar het park. Hiernaast de slaapkamer met fraai bewerkt ledikant, kolossalen toiletspiegel, rijk gebeeldhouwd, enz., daarbij nog eene badkamer en dienstbodenvertrek.

Beneden vinden wij nog de kleine eetzaal, waar de maaltijden worden aangericht, indien H. M. slechts weinige gasten aan haren disch vereenigt, en waar ook doorgaans de leden der hofhouding het middagmaal gebruiken. Deze zaal is nog grootendeels in haren oorspronkelijken toestand bewaard gebleven. Tijdens koning Lodewijk heette zij la salle de la Paix en werd er recht gesproken; het Alziend Oog, gebeiteld in wit marmer boven in den wand, herinnert nog hieraan. Gemarmerd zijn de wanden, met gouden biezen afgezet, prachtig is het plafond in den stijl Lodewijk XIV, evenals de meubels en de kroon in het midden der zaal. Het groote prachtige buffet, door wijlen koning Willem III in Zwitserland aangekocht, maakt front met eene kost-

Digitized by Google

baar gebeeldhouwde console met marmeren blad en fraaie schilderijen, waaronder het portret van den koning-stadhouder, als ridder van de orde van den Kouseband, en van zijne gemalin Maria Stuart, versieren de wanden.

Naast deze zaal heeft men de ontvangkamer, de vroegere bibliotheek van Z. M. koning Willem III, nog onlangs geheel nieuw in stijl gerestaureerd, en dienende tot conversatiezaal der dames en heeren van het gevolg der Koningin. Dit vertrek grenst aan de vestibule en heeft daarmede door eene deur gemeenschap.

Eene sierlijke, breede trap leidt achter de vestibule naar de bovenverdieping. De zoldering en wanden dezer trap — het zoogenaamde trappenhuis — hebben in den laatsten tijd eene groote verandering ondergaan. Waren zij voorheen eenvoudig effen geverfd, slechts door donkere streepen in blokken verdeeld, en waren tegen deze kolossale muurvakken allerlei wapens, harnassen, vaandels, enz. opgehangen, — dit alles is nu verdwenen en heeft plaats gemaakt voor prachtige muurschilderingen, die een grootschen en aangrijpenden indruk maken.

Hiermede is niets nieuws en willekeurigs in 't leven geroepen; de oorspronkelijke toestand is slechts hersteld, zooveel doenlijk historisch getrouw. Bij den bouw toch van het Paleis in 't laatst der 17e eeuw werden al de wanden en plafonds rijk en sierlijk beschilderd; dit was geheel in den geest van dien tijd, men kende toen geen wit gepleisterde of effen geverfde muren, in kerken evenmin als in paleizen en deftige woonhuizen. De smaak en den kunstzin onzer voorouders uit die tijden stonden voor zulke doodsche eentonigheid veel te hoog. Toen men dan ook hier verflaag en witkalk voorzichtig verwijderde, kwamen fragmenten van het vroegere kostbare schilderwerk weder te voorschijn, en wel in voldoende mate dat daaruit de oorspronkelijke voorstellingen waren te onderkennen en geheel in hun vorigen toestand te herstellen. H. M. de Koningin droeg den reeds bovengenoemden schilder Fabri ook dit werk op, en men moet erkennen, dat hij deze hoogvereerende, doch zeer moeielijke taak meesterlijk heeft volbracht. De conceptie is grootsch en bevallig tevens, de kleurschakeering rijk en afwisselend, de kleuren zijn helder, frisch en krachtig.

Machtige vierkante zuilen van rood marmer met vergulde sokkels en kapiteelen zijn door eene marmeren ballustrade verbonden, waarover Oostersche, rijk bewerkte kleeden sierlijk afhangen. Oostersche kooplieden in kleurige kleedij staan daarachter. Een en ander doelt waarschijnlijk op den uitgebreiden wereldhandel der Oost-Indische Compagnie in de dagen der stichting van het Loo. De zuilen dragen eene kroonlijst, sierlijk geprofileerd en een koepelvormig plafond steunend, dat in het midden open is en de blauwe lucht,

Digitized by Google

door grijze wolken onderbroken, te zien geeft. In de vier hoeken zijn tusschen de zuilen prachtig versierde vazen op met guirlandes van bloemen omslingerde voetstukken aangebracht, en in het verschiet ziet men een uitgestrekt landschap, waardoor het geheel — van het juiste standpunt overzien — een eenig rijk en indrukwekkend panorama te aanschouwen geeft, dat met de prachtige groote audientiezaal, die wij, boven gekomen, onmiddellijk binnentreden, op het geheele Paleis zonder twijfel een waarlijk koninklijken stempel drukt.

Wij staan nu voor de fraaie dubbele toegangsdeur der groote zaal. Daarboven prijkt het wapenschild van den koninklijken bouwmeester, onzen grooten stadhouder; rechts en links van de deur staan vrouwenbeelden, het eene — met pijl en boog, een hert bij de horens vasthoudend — de jacht voorstellend; het andere — met korenaren en vruchten en naast zich een leeuw als symbool der kracht — blijkbaar op den landbouw doelend.

Voor wij de zaal binnentreden, wenden wij ons nog even om, ten einde door het achterraam te genieten van het heerlijk uitzicht in het koninklijk park over het uitgestrekte grasveld met het beeld der Faam in de verte, zich tusschen veelkleurig bloeiende rozen tegen den donkergroenen achtergrond der bosschages scherp belijnd afteekenend.

De groote audientiezaal is voorzeker de fraaiste en merkwaardigste van het Paleis. Zij is nog geheel in haar oorspronkelijken toestand, zooals zij is betimmerd, gebeeldhouwd en geschilderd tijdens den bouw van het vorstelijk lustslot. De fraaie wandschilderingen zijn door Gerard de Lairesse[1]) vervaardigd, het plafond werd gemaald door den niet minder beroemden Adriaan van der Werf.[2]) Een prachtig Smirna's tapijt uit de bekende Deventer fabriek en door koning Willem I daar besteld, dekt den vloer; fraai gebeeldhouwde meubelen geven deze zaal een statig, echt koninklijk aanzien.

Hier deed koning Willem I in 1840 plechtig afstand van den troon en werd vijftig jaar later het stoffelijk overschot zijns kleinzoons ter

---

[1]) Gerard de Lairesse, was oudste zoon van Reinier en werd in 1640 te Luik geboren. Hij werd de Hollandsche le Poussin genaamd. In 1690 werd hij totaal blind en stierf te Amsterdam den 11en Juni 1711. Zijn vader was eveneens schilder, zoomede zijne drie jongere broeders en zijne drie zonen, bij Marie Salme, zijne huisvrouw, verwekt. Zie over hem en zijn geslacht o. a.: v. d. Aa, Biogr. Woordenboek, in voce.

[2]) Adriaan van der Werf werd geboren te Kralingen den 21en Maart 1659 en stierf in 1722. De Keurvorst van de Palts verhief hem en zijne nakomelingen in den adelstand met den titel van ridder, en overlaadde hem met gunstbewijzen en geschenken. Hij huwde Margaretha Rees en had bij haar slechts één dochter: Zie o. a.: v. d. Aa, a. w. in voce.

Digitized by Google

bezichtiging gesteld en hield professor Nicolaas Beets in tegenwoordigheid der beide Koninginnen, haar gevolg en het personeel van het Loo eene treffende lijkrede.

De particuliere vertrekken van H. M. de Koningin bevinden zich rechts van deze zaal.

Heerlijk is hier het uitzicht, nog schooner natuurlijk dan uit de lager gelegen vestibule, over het voorplein met zijne fraaie bloemperken, door de statige lange beukenlaan naar het dorp Apeldoorn.

Naast de groote audientiezaal ligt de receptiezaal, de antichambre der ministers en andere hooge personages, die bij Hare Majesteit op audientie komen. Ook hier levensgroote portretten van den koning-stadhouder en zijne gemalin; voorts kostbare schilderijen van Immerzeel, gezichten op Hoog Soeren en andere fraaie punten uit den omtrek voorstellende, en het groote doek van Francia, de slag op de Zuiderzee, waarin de Watergeuzen het admiraalschip van Bossu vermeesterden, terwijl kostbare meubels, bronzen groepen en een prachtige Venetiaansche spiegel de aandacht van den bezoeker overwaard zijn.

Van hier gaan wij naar het zoogenaamde Pruisenkwartier, een salon met daarachter gelegen slaap- en badkamer, bestemd voor vorstelijke gasten. Hier vertoefde eenmaal koning Frederik de Groote, de beroemde, geniale vorst, aan wien Pruisen meer dan aan eenig ander zijne grootheid en zijn roem te danken heeft. Prinses Marianne gaf ter eere zijner nagedachtenis deze vertrekken bovenvermelden naam.

Het salon heeft een prachtig geschilderd plafond, in welks midden eene kolossale kroon van Venetiaansch kristal. Op den schoorsteen vindt men eene pendule met candelabres van Saksisch porcelein, een geschenk van keizer Wilhelm II, terwijl portretten van vorstelijke personen de wanden versieren. Wij zullen ze kortheidshalve niet allen vermelden, evenmin als al de portretten en schilderijen in een ander salon — met bijbehoorende, in blauw gestoffeerde slaapkamer — dat naast de receptiezaal is gelegen.

De groote eetzaal is bestemd voor de gala-maaltijden. Het is eene lange, tamelijk smalle zaal met een fraai gestucadoord plafond en eene sierlijke kristallen kroon, voor kaarslicht ingericht. Om de lange tafel staan eikenhouten stoelen met hooge ruggen en met Engelsch leder bekleed, waar het Nederlandsche wapen en eene gekroonde W. is ingeperst. Langs de wanden hangen talrijke portretten van Oranjevorsten en vorstinnen, enz., waaronder eenigen door Honthorst geschilderd.

Deze eetzaal geeft toegang tot de hofkapel, een net, eenvoudig slotkerkje met eiken betimmering, doch verder zonder eenige versiering. Alleen

Digitized by Google

vindt men er op een lessenaar den prachtigen Statenbijbel, rijk met zilver beslagen, die aan Z. M. koning Willem III ten geschenke is aangeboden na den watersnood in 1861, als bewijs van hulde voor hetgeen onze Koning toen heeft verricht.

Het fraaist in deze kapel zijn voorzeker de ramen in de zes vensters aangebracht. Ze zijn van in 't lood gevat cathedraalglas, ieder met een medaillon in het midden, waarin een bijbeltekst met verguld Gothische letter is gebrand. Deze ramen zijn een geschenk van het hofpersoneel op het Loo, H. M. de Koningin en Z. K. H. den Prins der Nederlanden bij gelegenheid van hun huwelijk aangeboden.

Wij gaan thans nog een bezoek brengen aan de comediezaal en de daarnaast gelegen en reeds hierboven besproken kunstzaal.

De eerste was vroeger oranjerie, doch koning Willem III deed die van bestemming veranderen en door de heeren Bart van Hove en Stortenbeker als comediezaal inrichten. Het is een wezenlijk gezellig en fraai beschilderd en gedecoreerd zaaltje; het tooneel is tamelijk breed en ruim, en daartegenover bevindt zich de koninklijke loge. De pensionaires des Konings moesten in vroegere jaren hier proeven van bekwaamheid en vorderingen afleggen in tegenwoordigheid van de hofhouding en van door den Koning uitgenoodigde autoriteiten op het gebied der kunst.

De vroegere, in 1875 gebouwde kunstzaal is thans in wapenzaal herschapen. De schilderijen en beelden zijn er uit verdwenen en hebben plaats gemaakt voor watertropeeën, ridderharnassen en kanonnetjes. Slechts twee fraaie muurschilderingen zijn gebleven; zij stellen kunstenaarsgroepen voor, met Rembrandt en van der Helst op den voorgrond, en maken nu natuurlijk een ietwat zonderling contrast met den tegenwoordigen inhoud der zaal, waarbij de op de lijst boven de zijwanden geschilderde namen van admiraals en krijgsoversten beter passen. Banieren van eerewachten bij gelegenheid van Koninklijke reizen door het land, inzonderheid van die van koning Willem III door Zeeland en van den intocht onzer Koningin in Amsterdam, 's Gravenhage en Apeldoorn, hangen in groot aantal boven in de zaal en geven haar iets vroolijks en gezelligs.

Onder de wapens, allen keurig gerangschikt en gegroepeerd tegen de donkerroode wanden, en met groote zorg onderhouden, bevinden zich vele kostbare en historische exemplaren, onder anderen uit den Tachtigjarigen oorlog en vooral uit Indië afkomstig, vroeger toebehoorende aan Indische vorsten en hoofden en in verschillende expedities vermeesterd. Voorts nog Japansche eeresabels, eene Perzische wapenrusting, wapens uit West-Indië en Madagascar, enz., te veel om op te noemen en verder te beschrijven. Zelfs

Digitized by Google

de groote kroon in het midden der zaal is van oude geweren en wapens zeer kunstig saâmgesteld.

Wij verlaten thans het Paleis en begeven ons naar het Park, dat niet minder een bezoek overwaard is en met het Paleis zulk een voortreffelijk en heerlijk geheel vormt.

Wij zullen onze lezers niet door dit Park geleiden, van pad tot pad, van punt tot punt; daartoe bekomen de bezoekers een gids, die niet verzuimen zal hen naar de fraaiste en merkwaardigste punten te brengen, hunne vragen welwillend te beantwoorden en hen opmerkzaam te maken op alles wat de bijzondere aandacht waard is of waaraan historische herinneringen zijn verbonden[1]).

Wij willen slechts hier en daar even stilstaan, slechts den totaalindruk weêrgeven, die dit stuk heerlijke natuur onwillekeurig in een voor natuurschoon ontvankelijk gemoed achterlaat.

Welk een verschil dit majestueuse park bij dat van voor twee eeuwen! Welk een rijkdom, welk eene pracht, niet in het leven geroepen grootendeels door kunstvaardige menschenhanden, maar door de natuur zelve, slechts met verstand, zoo noodig, geholpen en geleid!

Het water, dat voorheen kunstmatig als fonteinen uit den grond te voorschijn kwam en opspoot uit den bek van steenen dolfijnen, zwanen en slangen, of uit urnen en vazen, door marmeren godheden omhoog gehouden, om neêr te ploffen in gemetselde bassins van de meest regelmatige vormen, welt nu ongemerkt op in de diepe sprengen, vloeit zachtkens voorwaarts als een smal, rein beekje tusschen steile, ruigbegroeide wanden, waarover statige dennen en machtige eikenstammen hunne forsche takken heenspreiden, om zoo aanstonds de fraaie groote vijvers te vullen en zich met sierlijken val plotseling en ongebonden naar omlaag te storten.

Deze vijvers zijn van gebogen, onregelmatigen vorm, alsof de natuur zelve ze geformeerd had. Men heeft hier dus met de kunst wijselijk de natuur gevolgd, haar aan de natuur aangepast en niet — zooals men voor twee eeuwen deed — de natuur verwrongen naar de eischen der wiskunstige wetenschap.

De hooge vijver, met den niet grooten, doch liefelijken waterval, waar men onder door kan wandelen en waarop men van de andere zijde zulk

---

[1]) Bovendien kan men eene zeer goede en uitvoerige beschrijving van Paleis en Park, van de hand van den heer A. Bouwmeester, rekenplichtig secretaris der Intendance, vinden in de Nieuwe Geïllustreerde Gids voor Apeldoorn, 't Loo en Omstreken. — Uitgave van H. van der Hoeven, te Apeldoorn.

Digitized by Google

Digitized by Google

GROOTE VIJVER IN HET PARK 'T LOO.

Digitized by Google

een verrukkelijk uitzicht heeft, is westwaarts en in de nabijheid gelegen van het châlet onzer Koningin in de dagen harer eerste jeugd, en van het Oude Loo.

De nieuwe vijver, grooter dan en onmiddellijk achter den zooeven genoemden, en zich uitstrekkende tot aan den Louise Tempel, is eerst een paar jaar geleden gegraven naar den wensch en onder leiding van Z. K. H. Prins Hendrik. Hierdoor heeft dit gedeelte van het Park nog ontzaglijk in schoonheid gewonnen, want door een smaakvol en doelmatig sparen van oude, zware stammen maakt deze uitgestrekte, heldere waterplas met zijne trotsche omlijsting van majestueus geboomte een aangrijpenden indruk.

De groote vijver, verdeeld in voorste en achterste vijver, ten noorden van den grooten bloementuin gelegen en onder de regeering van koning Willem I gegraven, heeft eene oppervlakte van ruim vier hectaren; beide deelen zijn onderling verbonden door een kleinen waterval, waarboven eene hooge, boogvormige brug de oevers verbindt.

Staat men op deze brug, gekeerd naar den voorsten vijver, dan geniet men een prachtig uitzicht op het fraaie begroeide eilandje, in het midden daarvan gelegen, en op de groote badtent rechts, en de nieuwe links, beide scherp afgeteekend en sierlijk uitkomend tusschen oude, hooge eiken en wijdvertakte beuken, afgewisseld door reusachtige pijnboomen en allerlei ander fraai geboomte, dat in den blanken waterspiegel zich weêrkaatst.

Eiken, dennen, beukenboomen,
Trotsch geschaard om boord en zoomen,
Spieglen langs het kronklend pad,
Hunne forsche, fiere kroonen,
Waarin lieve zangers wonen,
In het kristalhelder nat
Van die breede waterplassen,
Tusschen duizenden gewassen,
Nooit gezien in dorp of stad!

Ja, die vijvers zijn ongetwijfeld de schoonste gedeelten van het Park; hier komt het oud en forsch geboomte het meest tot zijn recht, en in zijne schaduw zwemmen witte zwanen en bonte eendjes kalm en rustig in het rond; hier zijn de bloemen het fraaist en zingen de vogelen hun hoogste lied; hier vergeet de mensch het rusteloos gewoel der groote wereld, om de heerlijkheid der schepping met volle teugen te genieten; hier verlaat de ziel onbewust voor eene wijle de lagere sferen, waaraan zij nog door het lichaam

Digitized by Google

is gekluisterd, om zich hemelwaarts te heffen en eene voorproef te smaken der heerlijke geneugten in de onzienlijke regionen der eeuwige ruste!

Noode nemen wij afscheid van deze prachtige natuur, doch eerst moeten wij nog eenige oogenblikken stil staan bij het Oude Loo [1]).

Daarmede zijn wij onze vluchtige schets van het koninklijk Paleis en Domein aangevangen, omdat het ons tot het verst verleden terugvoerde, hiermede moeten wij ook eindigen, omdat hier de jongste bladzijde van de hoogst belangrijke geschiedenis van het Loo wordt teboekgesteld.

Het Oude Loo, tot nog toe half verscholen tusschen hoog geboomte, verwaarloosd en vergeten, treurig overblijfsel van vroegere glorie en pracht, geheel overschaduwd door het groote nieuwe Paleis en het uitgestrekte wonderschoone Park, nauwelijks aangezien en opgemerkt, door de talrijke bezoekers, het Oude Loo wordt — zooals algemeen bekend is —, op last van H. M. de Koningin, door Haar Koninklijken echtgenoot, Z. K. H. Prins Hendrik daartoe nog te meer opgewekt, gerestaureerd, dat wil zeggen: zoo uitals inwendig geheel in zijn vorigen toestand en luister herschapen.

Nog eene korte spanne tijds, en het oude slot, weder door eene breede gracht omgeven en geheel in eere hersteld, zal een aantrekkingspunt te meer uitmaken van het Koninklijk Domein, ja, het zal daarvan het glanspunt worden en zonder twijfel kunnen wedijveren met de meest belangwekkende en fraaiste kasteelen uit lang vervlogen eeuwen, die nog in ons vaderland worden aangetroffen.

---

[1]) Wij bieden hierbij onzen lezers aan eene getrouwe reproductie eener originecle schets door den alom bekenden teekenaar C. Pronk, in den jare 1729 van het Oude Loo vervaardigd. Uit deze afbeelding blijkt duidelijk, dat het slot aan de achterzijde geene torens heeft gehad en dat de voortorens voorheen geen peer- of klokvormige spitsen bezaten, evenals bijv. de torens van den Cannenborch. Vele schrijvers maken van een en ander gewag, op een dwaalspoor gebracht door de bekende oude platen van het Loo, geëtst door Romein de Hooge en anderen, die hem nageteekend hebben. Bedoelde etser en teekenaar was evenwel niet altijd even nauwkeurig en veroorloofde zich menigmaal eenige fantasie. Beziet men de oude gravures aandachtig dan ontwaart men, dat de klokvormige spitsen en ook de achtertorens telkens zeer verschillend zijn afgebeeld. Dit reeds geeft een sterk vermoeden, dat een en ander slechts is geteekend, om de afbeelding wat sierlijker te maken. Mogelijk ook heeft het plan bij prins Willem III bestaan om de gewone spitsen door peer- of klokvormigen te vervangen, doch dit plan is nimmer tot uitvoering gekomen. Ook bij de opgravingen om het Oude Loo, heeft men geene fondamenten van torens aan de achterzijde ontdekt. Denkelijk heeft het slot echter daar een uitbouw gehad, die met een verhoogd tentdak torenvormig was afgedekt, zooals ook op eene der platen van Romein de Hooge is te zien.

Digitized by Google

ORANJE-NASSAU'S-OORD,

VOORHEEN

HET KASTEEL GRUNSFOORT.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

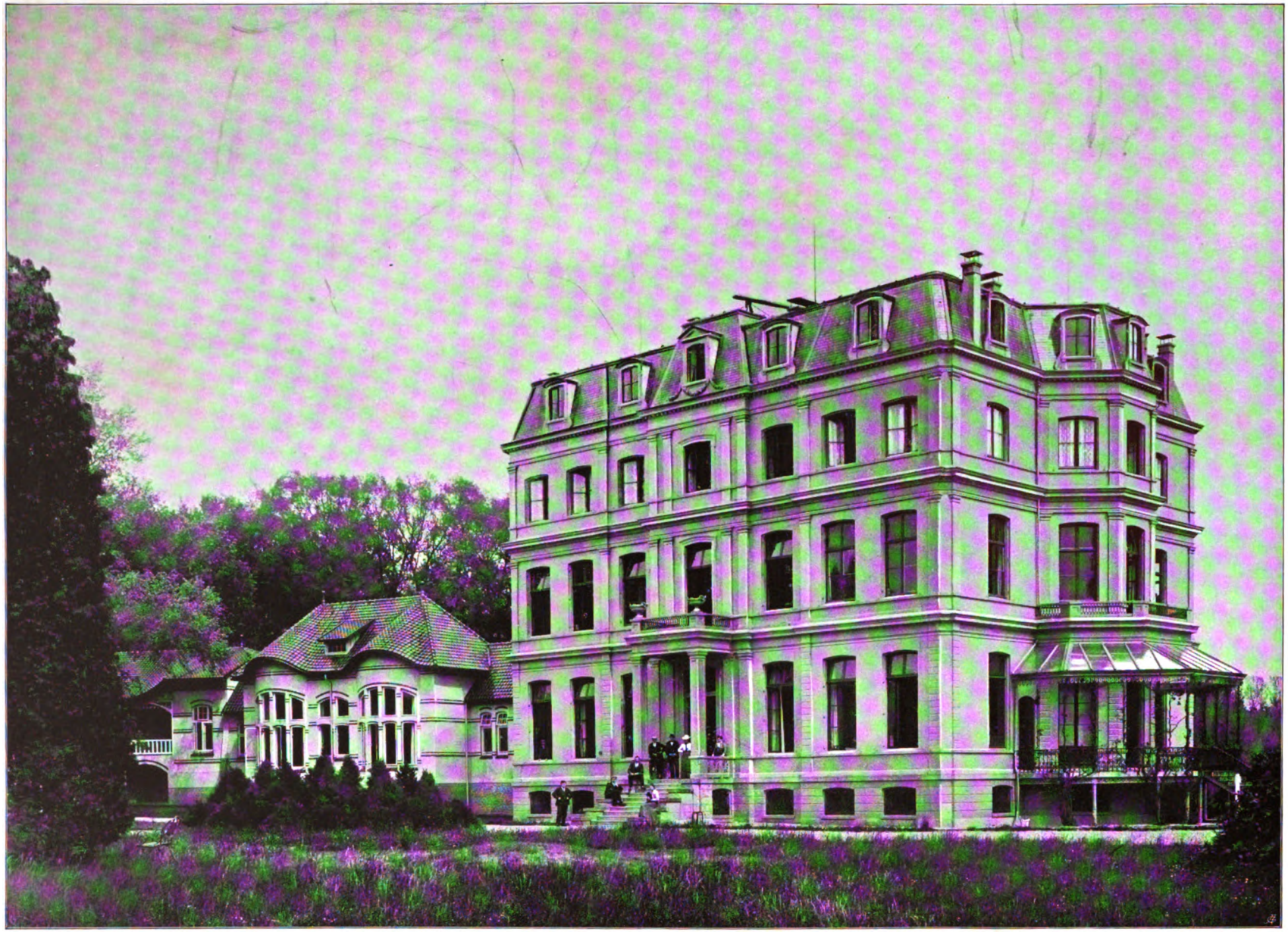

Het Sanatorium Oranje-Nassau's-Oord.

Digitized by Google

ORANJE-NASSAU'S-OORD.

ORANJE-Nassau's-Oord! Voor geheel de natie, voor oud en jong, voor arm en rijk klinkt dit woord als een toon van liefde, van ontferming, van medelijden en hulpe, met vorstelijke hand ruimschoots en mild den volke aangeboden.

Oranje-Nassau's-Oord is bestemd te worden, ja, is reeds: een der meest geliefde en dierbaarste plekjes van ons vaderland.

Door onzen laatsten Oranjevorst bij het klimmen zijner jaren aangekocht om zijne jeugdige gemalin ná zijn verscheiden tot eene rustige, aangename zomerresidentie te verstrekken, is het later door haar, zijne Koninklijke Weduwe den volke geschonken, opdat borstlijders aldaar verkwikking en genezing zouden vinden. Geen betere, geen edeler bestemming had de Koninklijke bezitster voorwaar aan het geschenk haars overleden echtgenoots kunnen geven, nadat door gewijzigde omstandigheden Oranje-Nassau's-Oord niet meer voor het oorspronkelijke doel in aanmerking kwam.

Is het niet opvallend, dat op dezelfde plek, waar zich in vroegere eeuwen het oude Grunsfoort verhief als een grimmig slot op de Stichtsche grens, ten einde Gelders landpalen zoo noodig tegen het binnendringen van 's Bisschops benden te verdedigen, nu een sanatorium is verrezen, om de lijdende menschheid, zoowel van Stichtschen als van Gelderschen stam op te nemen en zoo mogelijk de gezondheid wêer te geven?

Grunsfoort! — en wij denken dadelijk aan Middeleeuwsche veeten, aan den eenen landzaat gewapend tegenover den anderen, aan strijd, dood en verwoesting. Oranje-Nassau's-Oord! — en onze gedachten worden onmiddellijk bepaald bij de zegeningen van den tegenwoordigen tijd, de bewoners der verschillende gewesten in vrede met elkander levend en alle krachten

Digitized by Google

inspannend, om, voorgegaan en geleid door de Koninklijke Vrouwe, den armen lijder hulp en genezing te verschaffen.

Ja, nog is er strijd in en om Oranje-Nassau's-Oord, maar geen strijd, die ten doel heeft den medemensch te dooden, te vernietigen, maar om hem te verlossen van zijn lijden, hem gezondheid en kracht terug te geven.

Oranje-Nassau's-Oord staat — zooals wij zooeven reeds opmerkten — op historisch gewijden grond. Al doet dit nu niets ter zake voor het tegenwoordig sanatorium, het is toch voor den historicus en oudheidliefhebber een punt van aantrekking te meer, 't is wel geen aureool, die het omstraalt, maar dan toch eene basis, waarop het rust, die, al ware het juist van wege het contrast tusschen het heden en verleden, op de hedendaagsche stichting een eigenaardigen stempel drukt.

Wij kunnen en willen Oranje-Nassau's-Oord niet scheiden van het oude Grunsfoort, dat weleer terzelfder plaatse zijne trotsche tinnen in den Rijnstroom spiegelde; door dat alles loopt eene onzichtbare, doch onmiskenbare draad, de draad der geschiedenis, de draad van de ontwikkeling der menschheid, meer in 't bijzonder van ons eigen volk. Het komt ons daarom wenschelijk voor het voornaamste uit Grunsfoorts verleden nog eens in het kort saam te vatten en een blik te werpen in de eeuwen, die achter ons liggen.

Oranje-Nassau's-Oord, zooals het zich daar boven den grond verheft, rustig en bevallig gelegen te midden van sierlijke hooge stammen en frissche boschpartijen, liefelijk omgeven door bloemen en planten, hunne geuren in het rond verspreidend, is voor een ieder zichtbaar, maar de grondslag, waarop het rust, die eeuwen van strijd en veete, van wapengekletter en feudale, lang vergeten toestanden diep onder den grond verborgen houdt, is aan het oog onttrokken en aan velen onbekend; toch is hij zonder twijfel merkwaardig en de belangstelling overwaard.

De naamsafleiding is duidelijk. Grunsfoort, Grunsvoord, Grensfoort, Grensvoort, in vroegeren tijd gemeenlijk Groensfoerde, ook wel Gruensvoert genaamd [1]), beteekent eenvoudig eene voerde, voorde of doorwaadbare plaats in den Rijn nabij de grenzen van Gelderland en Utrecht gelegen.

De stichting van Grunsfoort en zijne oudste geschiedenis ligt, evenals dit met de meeste oude kasteelen en burchten het geval is, geheel in het

---

[1]) Zie o. a. Veldenaer, Fasiculus Temporum, 1480, blad 320 verso; en Nijhoff, Gedenkwaardigheden uit de Gesch. v. Geld., III, blz. 70 en 317.

Digitized by Google

duister en verliest zich in den nacht der tijden, en er bestaat zeer weinig kans, dat daaromtrent ooit iets ontdekt of aan het licht zal komen.

In sprookjes en legenden, die ook hierover bestaan, zullen wij ons niet verdiepen. Hoogstwaarschijnlijk werd het slot door de Gelderschen gebouwd als een sterkte op de westelijke grens, in de nabijheid van den Rijn en de daar aanwezige doorwaadbare plaats in de rivier tegen mogelijke invallen van het dikwijls vijandige Sticht. Of Grunsfoort evenwel als zoodanig ooit heeft dienst gedaan, is onbekend, wellicht heeft het echter reeds door zijne aanwezigheid alleen menigen inval der bisschoppelijke benden voorkomen.

Met hetzelfde doel toch bouwde Godfried van Reenen, bisschop van Utrecht in 1178 aan den voet van den Heimenberg bij den Grebbendijk het sterke, prachtige en vermaarde slot Horst of Ter Horst, hetgeen blijkbaar in de eerste plaats, tegen de Gelderschen gericht was, en de graaf van Gelre bouwde daartegenover, een kwartieruur ten zuiden van Wageningen ook eene, ofschoon kleinere sterkte, die hij Tarthorst noemde, dat wil zeggen, dat hij daarmede de Horst uittartte.

Drie en eene halve eeuw lag het kasteel Ter Horst daar als eene voortdurende bedreiging en ergernis voor de Geldersche graven en hertogen, totdat het Karel van Gelder eindelijk in 1527 gelukte het kasteel en de stad Rhenen te vermecsteren. Hij liet het slot afbreken en de steenen werden gebruikt om de muren van Rhenen op te bouwen en te versterken [1]).

De geschiedenis van Grunsfoort begint echter eerst in het jaar 1372.

Den 24^{en} Augustus 1371 stierf hertog Eduard van Gelder en den 4^{en} December daaraanvolgende overleed zijn oudere broeder hertog Reinoud III. Hierdoor was het oude Geldersche stamhuis in de mannelijke lijn uitgestorven. Doch van hertog Reinoud II waren nog twee dochters in leven, die elkander thans de regeering over het Hertogdom betwistten [2]). De oudste Mechteld was uit Reinouds eerste huwelijk met de schoone Sophia Berthout gesproten. Zij was eerst gehuwd geweest met Godfried van Heinsberg, daarna met Johan, graaf van Kleef en sedert 1368 voor de tweede maal weduwe zonder kinderen. De jongste, Maria, wier moeder denkelijk was Eleonora van Engeland, hertog Reinouds tweede vrouw [3]), was gehuwd met hertog Willem van Gulik.

---

[1]) v. Hasselt, Geldersch Maandwerk, II, 201.

[2]) Eene derde, Elisabeth, † 1372 of 76, was abdis van 's Gravendaal.

[3]) Gewoonlijk wordt Maria beschouwd als eene dochter uit Reinouds eerste huwelijk, doch v. Spaen en Sloet v. de Beele meenen dat dit onjuist is. Aangezien Sophia Berthout, hertog Reinouds eerste vrouw, reeds 3 Mei 1329 overleed, en het oudste kind van Maria in 1371 eerst 7 jaar oud was, is het waarschijnlijker, dat zij eene dochter is uit het 2^{e} huwelijk.

Digitized by Google

De oude partijschappen tusschen de Bronckhorsten en Heeckerens vlamden weder op. De eersten kozen partij voor Maria en erkenden haar oudsten, thans zevenjarigen zoon, Willem genaamd, als hun wettigen hertog. De Heeckerens daarentegen verklaarden zich voor Mechteld, die als oudste het meeste recht had, doch geld noch macht bezat en dus geenszins opgewassen was tegen den Hertog van Gulik. Daarom bedacht men een derde huwelijk voor haar en wel met Jan van Châtillon, graaf van Blois, heer van Schoonhoven, van der Goude, enz., wel is waar een bejaard en persoonlijk weinig beteekenend man, doch van hoog aanzien en zeer rijk. Hij bezat uitgestrekte eigendommen in Frankrijk en Henegouwen en bovendien ongeveer een derde deel van Holland en Zeeland. De hertogelijke waardigheid lokte hem aan en deed hem spoedig besluiten, ofschoon hij nog nimmer gehuwd was geweest, op zijn ouden dag de reeds bejaarde weduwe tot vrouw te nemen [1]). Het huwelijk werd den 14^en^ Februari 1372 te Arnhem voltrokken [2]).

Twee dagen later vertrok hij reeds naar Utrecht, waar de Bisschop zijne partij was toegedaan en waar hij een legertje van 5000 man, meerendeels ruiters, verzameld had, waarmede hij een inval deed in de Veluwe, die, uitgenomen de steden Wageningen en Harderwijk, op de hand der tegenpartij was.

Hij zelf begaf zich met 222 paarden het eerst naar Wageningen, waar hij den 22^en^ aankwam, om het sterke Grunsfoort te vermeesteren. Volgens de rentmeestersrekening stalde Joffrou van der Sloe gedurende 4 dagen en eene nacht 8 paarden van graaf Jan en 3 van zijn heelmeester Willem, waarvoor zij „om mijns heren wille niets afhebben wilde", dus voor niets.

Den 24^en^ Februari werd het beleg voor Grunsfoort geslagen en vijf dagen later gaf het kasteel zich over, blijkens de volgende aanteekening in de rekening: „Van den hern en goeden luden, die min her ten diensten gereden waren daer (namelijk te Wageningen) liggende bleven van des sonnendagen

---

[1]) Hij was overigens volstrekt geen vrouwenhater, integendeel. P. Nijhoff (Geld. Volksalm. 1858, blz. 114) zegt o.a. van hem, dat hij de genoegelijkste uren zijns levens sleet in het klooster der jonkvrouwen van Rijnsburg, en dat hij 12 bastaarden naliet.

[2]) Dat het huwelijk op dien dag gesloten is, blijkt uit de volgende post der rekening: „De camerlinghen in mervrouwen camer, die mijn her daer in leiden bij mervrouwen en hem venghen, gelooft 20 franken." Dit vangen van den bruidegom was een oud gebruik, dat in het begin der vorige eeuw in ons land nog bestond. Wanneer de jonggehuwde vrouw de slaapkamer was binnengetreden, werd de man gevangen en vastgehouden en moest zich loskoopen, wilde hij ook binnengaan. De stad Arnhem was zeer op de hand van graaf Jan van Châtillon en schonk hem o.a. een vol vat eerewijn (v. Hasselt, Geld. Maandw., II, blz. 281).

Digitized by Google

na den eten, als men singet Reminiscere (22 Februari) tot des dinxdagen toe daer naest volgende ten avonde dat men Groensfoerde bereet, daer si alle bi hem quamen, mer seinden hoer perden 't meeste deel binnen Wagheningen weder en veel van hore knechten, die bi den perden bleven tot des sonnendagen toe daer na volgende, dat men Groensfoerde gewonnen hadde en men van daer sciede."

Na de bemachtiging van Grunsfoort kreeg het leger van heer Jan van Châtillon aanzienlijke versterkingen. Zoo voegden zich bij hem Wouter van Voorst met 100 glaviën [1]), Steven van Lynden met 25 glaviën en Gerrit van Polanen met 10 glaviën. Er werd dagen achtereen feestgevierd, veel gegeten, gedronken, gedanst, enz., alles op kosten van de welvoorziene beurs van heer Jan.

Grunsfoort bleef in zijne macht tot Maart 1379. Het schijnt dat Steven van Lynden, die ambtman was van een gedeelte der Veluwe en bovendien leenman van heer Jan, wien hij dikwijls op diens tochten vergezelde, tot kastelein op Grunsfoort werd aangesteld en het slot met zijne vrouw heeft bewoond. In de rentmeestersrekening vindt men althans vermeld: „op maendag na meidag (den 3^{en}) sende mijn vrouw van Ghelre der vrouw van Doernic tot Groensfoerde om Stevens Kijnt van Lienden te heffen (dat is: ten doop te houden) van hoere weghen."

Steven van Lynden, heer van Hemmen, enz., was zoon van Dirk III en Ermgard van Keppel. Hij overleed in 1400 en was in 1360 gehuwd met Elisabeth Borre van Dornick, erfdochter van Hemmen, Boelenham, enz. Zij hertrouwde na zijn dood met den heer van Heinsberg.

Ofschoon het krijgsgeluk Jan van Châtillon en zijne partij aanvankelijk zeer begunstigde, was dit toch van korten duur. Spoedig verscheen hertog Willem van Gulik met eene aanzienlijke krijgsmacht in Gelderland om de pretensies van zijn minderjarigen zoon kracht bij te zetten en weldra viel de hoofdstad Arnhem in zijne handen. Hierop volgde de eene plaats na de andere, en, na zeven jaren van voortdurenden binnenlandschen krijg en nadat de Keizer den jongen Willem als wettigen hertog van Gelder had erkend, deden Mechteld en haar man den 24^{en} Maart 1379 bij verdrag afstand van al hunne rechten op den hertogszetel en behield zij niets dan den hertogelijken titel en de stad Huissen met het kasteel, waar zij in 1382 overleed [2]). De graaf van Blois ging naar Frankrijk, keerde daarna naar zijne Hollandsche bezittingen terug en overleed in Mei 1380 te Schoonhoven.

---

[1]) Eene glavie telde gewoonlijk 14 ruiters.

[2]) Nijhoff, Gedenkw., III, blz. XLII en n°. 53.

Digitized by Google

Ook Grunsfoort, dat nog altijd in Mechteld's bezit was gebleven, werd bij gemeld verdrag aan hertog Willem ingeruimd en werd nu vorstelijk domein, waar hij, ondanks al zijne krijgstochten, buitenlandsche reizen en zijn onrustig, avontuurlijk leven, indien hij in Gelderland was, dikwijls en gaarne vertoefde, vooral sedert 1390. Van dat jaar af vinden wij in de rentmeestersrekeningen Grunsfoort bijna op elke bladzijde vermeld. De hertog was er in Januari en in September van genoemd jaar. Drie jaar later in September 1393 was de nieuw benoemde bisschop van Utrecht, Frederik van Blankenheim, met wien hij zeer bevriend was en die den Stichtschen bisschopszetel hoofdzakelijk aan hem te danken had, op Grunsfoort te gast, en hadden er prachtige jachtpartijen plaats. Dit bezoek werd vervolgens telken jare herhaald, want de kerkvorst was een hartstochtelijk liefhebber van de jacht [1]).

Den 12^{en} April 1396, drie dagen nà zijne terugkomst van zijne vierde reis naar Pruisen, ging Hertog Willem wederom naar Grunsfoort en kwamen daar óok de bisschop van Utrecht, hertog Willems jongere broeder, heer Reinoud van Gulik, de jonker van Arkel en vele andere ridders en knechten. Het doel dezer samenkomst was evenwel niet het jachtvermaak, doch waarschijnlijk het bespreken en regelen van het geschil dat toen tusschen den Hertog en den Bisschop bestond over Coevorden en de heerlijkheid Drenthe [2]).

In Juli en Augustus 1400 vertoefde de Hertog langer dan gewoonlijk op Grunsfoort en hield er zich bezig met het regelen van 's lands aangelegenheden, zoo vinden wij o. a.: „4 Augustus 1400 reet Gerit van Zutphen andermaal tot Grunsfoirde, om de antwoorden wil van de beden 's lants van Zutphen."

In Augustus 1401 treffen wij hem nogmaals te Grunsfoort aan, spoedig daarop werd hij evenwel ernstig ziek en overleed te Arnhem den 16^{en} Februari 1402 [3]).

Onder de regeering zijns broeders Reinoud bleef Grunsfoort hertogelijk domein, en ook deze heeft daar af en toe verblijf gehouden. Nauwelijks toch had hij het bestuur van Gelderland in handen genomen of hij begaf zich derwaarts, namelijk op Maandag daags na St. Peter en bleef daar tot

---

[1]) Geld. Volksalm. 1853, blz. 123—125.

[2]) Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk., IIIe R., blz. 269, 270.

[3]) Geld. Volksalm. 1853, blz. 125, 126. Het is jammer, dat de schrijver P. Nijhoff de bronnen niet vermeldt, waaruit hij zijn verhaal heeft geput. Wij durven daarom niet in alle deele voor de waarheid van al zijne mededeelingen instaan, te meer, wijl zijne geheele verhandeling historisch-romantisch is ingekleed.

Digitized by Google

goidesdages (Woensdag) daaraanvolgende, toen hij 's avonds weder naar Roozendaal — zijn gewoon en geliefkoosd verblijf — reed [1]). Maandag na Allerheiligendag van hetzelfde jaar 1403 reed hij weder van Roozendaal naar Grunsfoort, maar het huysgesinde bleef te Roozendaal [2]). Ook in 1408 begaf de Hertog zich herhaalde malen naar Grunsfoort, eens in gezelschap van den heer van den Berghe, en overnachtte daar [3]). In 1410 vertoefde hij daar eveneens, en toen o.a. Jacob, heer van Gaasbeek, Abcoude, Putten en Strijen, erfmaarschalk van Henegouwen, zijne goederen, namelijk het slot te Duurstede en de stad Wijk, met haar rechtsgebied, van hem als leen ontvangt, komt deze naar Grunsfoort, om aldaar den Hertog, als leenheer, de verschuldigde hulde te doen, en wordt de daarop betrekking hebbende oorkonde ook den 28^{en} November 1410 te Groensfoerde gezegeld [4]).

In het volgende jaar ging hertog Reinoud herhaaldelijk naar Grunsfoort en bleef daar soms dagen achtereen [5]), zelfs nam hij eens zijn geheele huysgesynde van Roozendaal mede en bleef negen nachten te Grunsfoort, gedurende welken tijd hij daar „die Joncheer van Groesbeek ende anders vuel guede lu ende anvals" ontving, terwijl middelerwijl zijne Raide en Vriende te Wageningen kwamen, weshalve men van Grunsfoort wijn, enz. derwaarts zond, zoodat de geheele verteering in die dagen (behalve provande in providencia) bedroeg: 403 gl. 53 gr. [6]).

In het jaar 1415 vinden wij wederom tot tweemaal toe gemeld, dat de Hertog eene nacht op Grunsfoort doorbracht [7]); ook in 1417 vertoefde hij daar [8]) en in het volgende jaar wordt er o.a. een halve gruenen (dat is versch geslachte, ongezoute) os gezonden tot Gruensfoirde pro Domino Duce [9]).

Doch zijn opvolger Arnoud van Egmond, die na Reinouds kinderloos overlijden te Ter Let den 25^{en} Juni 1423, op dertienjarigen leeftijd tot hertog van Gelderland verheven werd, en wiens geheele regeering zich gekenmerkt heeft door voortdurende twisten en oorlogen, die nu hier dan daar zijne tegenwoordigheid vereischten, had weinig tijd om kalm op een of

---

[1]) Mr. G. v. Hasselt, Roozendaal, blz. 86,
[2]) Ibid., blz. 87.
[3]) Ibid., blz. 122 en 128.
[4]) Mr. I. A. Nijhoff, Gedenkw., III, blz. 316, no. 327.
[5]) Mr. G. v. Hasselt, a. w., blz. 127—129.
[6]) Ibid., blz. 130.
[7]) Ibid., blz. 137 en 142.
[8]) Ibid., blz. 150.
[9]) Ibid., blz. 156.

Digitized by Google

ander domein de genoegens des levens te smaken, en hield zich meestal, wanneer de krijg hem eenige verademing schonk, te Roozendaal op.

Wij vinden dan ook niets, waaruit is op te maken, dat hij immer op het slot Grunsfoort vertoefd heeft, en waarschijnlijk is dit daardoor langzamerhand er niet beter op geworden en heeft het mogelijk van de onophoudelijke binnenlandsche twisten en vijandelijke aanvallen van de zijde van het Sticht nogal te lijden gehad, alhoewel daarvan geen gewag wordt gemaakt.

Ongeveer vijftig jaar lang zwijgt de geschiedenis over dit vorstelijk slot, doch, wat er ook sedert in Gelderland veranderde, hoevele stormen het over zijn hoofd zag heentrekken en met vernielend geweld losbarsten, Grunsfoort werd niet aan vernieling of verwoesting prijsgegeven, en, het moge al in dien tijd wat minder geschikt zijn geworden tot hertogelijk verblijf, het bleek althans nog eene zeer bruikbare woonstede te zijn voor een aanzienlijk Geldersch edelman.

De zwakke hertog Arnoud was inmiddels van het tooneel getreden en door zijn zoon Adolf — die zijn vader in 1465 deed oplichten en op het kasteel te Buren gevangen zetten — in het bestuur over Gelderland opgevolgd. Deze verving natuurlijk langzamerhand alle ambtenaren door anderen, die hem genegen en getrouw waren, en zoo moest ook Peter van Egmond, bastaardbroeder van hertog Arnoud, die tot nog toe het richterambt van Veluwe had bekleed, den 1^en^ Mei 1468 als zoodanig plaats maken voor Dirk van der Horst, Rutgerszoon [1]), die deze betrekking kreeg voor de trouwe diensten den Hertog bewezen [2]) met den titel van Drost en Rechter, terwijl zijn gezag nog werd uitgebreid met het toezicht op de vorstelijke jacht op de Veluwe of op den wildbaan des hertogs, zooals het toen heette.

Daar hertog Adolf ook geen plan scheen te hebben, om zelf op Grunsfoort verblijf te gaan houden en de vrees voor Karel den Stoute, hertog van Bourgondië, die als eene kat op de loer lag, ten einde het gunstige oogenblik waar te nemen, waarop hij zijne prooi machtig kon worden, hem ook geenszins in de gelegenheid stelde, om hier of daar rustig zijne dagen te slijten, zoo gaf hij tevens aan den nieuwbenoemden landdorst van Veluwe het Huis Grunsfoort tot woonplaats, „mit redelichen noitdrufft van brande,

---

[1]) Denkelijk was hij zoon van Rutger en Mechteld van Rees tot Hulhuizen, Heer Willemsdochter, die als weduwe in 1445 in het Vest Recklinghusen woonde. Hij was dan dezelfde als Dirk, heer tot Horst, ambtman te Kranenburg 1467, en overleden in 1498.

[2]) Hij bracht o.a. veel bij tot de overwinning van hertog Adolf op den hertog van Cleve bij Stralen, 23 Juni 1468 en werd daar gevangen genomen (v. Hasselt, Geld. Maandwerk, I, 449). Slichtenhorst (Geld. Gesch. blz. 262) stelt dezen slag abusievelijk daagsch ná Allerheiligendag, 1468, (zie ook: Fahne, Urkundenbuch des Geschl. Momm, II, no. 653).

Digitized by Google

koilgarden, boumgarden, duyffhuyse ind visscheryen dair toe geboerende," dus — zouden wij zeggen: met vrij brand, moesgroenten, fruit, gevogelte en visch.

Voorts kreeg hij nog voor zijne paarden jaarlijks „200 malder (mud) haver en 4 morgen hoyss" (het hooi, dat op 4 morgen weiland groeit), en verder voor „sijnen dagelixschen cost ind gehalt" (onderhoud) voor hem en zijn knecht jaarlijks 300 Postulaat guldens. Eindelijk mocht hij nog reis- en verblijfkosten in rekening brengen, als hij van huis ging, om op de Veluwe te gaan richten, en kreeg hij voor de waarneming van zijn ambt de 10e penning van de eerste 500 Rijnsche guldens der „broicken ind opkomingen" (boeten, enz.), dus 50 Rijnsche guldens 's jaars [1]).

Zoolang hertog Adolf aan het bewind was, bleef ook Dirk van der Horst op Grunsfoort zijn gewichtig ambt waarnemen, en ook nadat Karel de Stoute hem had gevangen genomen en zijn vader, hertog Arnoud de teugels van het bewind zoogenaamd weder in handen nam, bleef Dirk nog drost van Veluwe. Gelderland toch wilde van den zwakken en ouden hertog Arnoud, die zooveel jammer en ellende over het land had gebracht, niets meer weten, vooral de regeeringen der steden, die langzamerhand meer en meer invloed op het landsbestuur hadden gekregen en door zijn zoon Adolf steeds zeer begunstigd waren, bleven dezen, niettegenstaande zijne gevangenschap, als wettigen vorst erkennen, en benoemden inmiddels den 16en September 1472 Vincent graaf van Meurs tot regent over het land met den titel van hoofdman, terwijl hij in de regeering zoude bijgestaan worden door een raad van bestuur van bannerheeren, ridderschap en hoofdsteden, die hij in gewichtige zaken steeds moest kennen en raadplegen.

Zoo vinden wij dan, dat Dirk van der Horst in 1471 en 72 viermaal ging „ommerichten" (rondreizen door de Veluwe, om dan hier, dan daar rechtspraak te doen) op last der gedeputeerden tot het landsbestuur, en toen bijgestaan werd door 9 gewapenden, „so dat vast mislick in den lande stont" [2]). Den 28en Juli 1472 is hij getuige aan de zijde van Gelderland in het bestand tusschen Gerard, heer van Kuilenburg, enz. en de drie vierde deelen van Gelderland, namelijk: Nijmegen, Zutphen en Arnhem [3]), en wordt toen genoemd: „ritter, landrosset van Veluen ind ritmeester to Bueren" [4]). En den 26en September deszelfden jaars beveelt Vincent graaf van Meurs, als

---

[1]) Nijhoff, Gedenkw., IV, blz. 415, en d'Ablaing v. Giessenburg, Ridd. v. Veluwe, blz. XXXII.

[2]) Nijhoff, a. w., IV, blz. 416.

[3]) Het vierde kwartier: Roermond hield toen nog de zijde van hertog Arnoud, doch voegde zich weldra grootendeels bij de drie anderen.

[4]) Nijhoff, a. w., IV, blz. 467.

Digitized by Google

„hoofdman des Lands van Gelder", hem, „Dirk van der Horst, ridder drossaart van Veluwe", om vóór St. Martensdag eerstkomende rekening en verantwoording van zijn ambtsbestuur te doen [1]). Hij zond ook zijne rekening in, doch men bleef hem niet minder dan ruim 3335 Rijnsche guldens schuldig, zooals Wijnand van Arnhem, heer tot Lembeek, en burgemeester, schepenen en raad der stad Arnhem den 22en Juli 1473 getuigden. Dit was zijne laatste rekening als drost van Veluwe [2]).

Nauwelijks had Karel de Stoute Nijmegen ingenomen en was hij daardoor meester van Gelderland geworden, of Dirk van der Horst werd aangesteld tot burggraaf in het Rijk van Nijmegen, 31 Juli 1473 [3]), en als drost van Veluwe vervangen door Willem van Bouchorst, ridder, die door commissarissen des hertogs van Bourgondië als dusdanig was aangesteld, omdat het „ampt ledich en onbedient stondt", en reeds den 2en September 1473 beloofde deze bediening getrouw te zullen waarnemen [4]).

Ook Grunsfoort had hierdoor zijn bewoner verloren, doch de Hertog wees dit den nieuwen drost niet weder tot woonplaats aan, maar beleende daarmede, 3 October 1473, Gerrit van Rijswijck, een vermogend edelman, die ook, met Wijnand van Arnhem, borg was gebleven voor bovengenoemden Willem van Bouchorst bij diens benoeming tot landdrost van Veluwe, en warm en trouw aanhanger was van den voormaligen hertog Arnoud. Hij huwde met Aleyd van Hoeclum, dochter van Randolf en Margriet N. [5]).

Grunsfoort was dus een Geldersch leengoed geworden, dat in den aanvang van het leenregister alsvolgt omschreven wordt.

Redinchem (Renkum).

Dat huys to Grunsfoort met eenen camp lants daervoor gelegen, daer men omtrent 5½ molder saets op scijen mag, ende eenen camp broecklants, daer men 3 ofte 4 koijen op weyden mag; item noch eenen weert, geheiten dat Middelsandt, tegen Heteren gelegen; item den groten werdt in den Steenhair, daer naest gelant is dat clooster van Redinchem ende an dat eynde joncfrou Ploechs erve; noch s'Grevenhoeve in Wageningerbroeck

---

1) Nijhoff, a. w., IV, blz. 476.

2) Ibid., V, blz. 6.

3) Ibid., V, blz. 16.

4) Ibid., V, blz. 23.

5) Wij hebben hem reeds ontmoet bij onze verhandeling over het Loo (zie blz. 11 hierboven). Hij had bij zijne bovengenoemde vrouw een zoon Willem, die in 1525 lid was van de St. Nicolaes-broederschap te Arnhem, dáár den 24en Juni 1532 begraven werd en tot vrouw had Margriet van Arnhem, gestorven 1 October 1534, dochter van Wessel van Arnhem, bastaard (D'Ablaing v G., Riddersch. v. Veluwe, blz. 73).

Digitized by Google

gelegen; item 4 hoeven heytvelts gelegen in den Kerspel van Berinchem (Bennekom); item die canijn op der Mofft ende tot Ginckel, tot Zutphenschen rechten [1]).

Zoolang Karel de Stoute, die alle reden had om de gunstelingen en raden van den voormaligen hertog Arnoud welwillend gezind te zijn, het land regeerde, bleef Gerrit van Rijswijck in het rustig en ongestoord bezit van zijn leen, doch, toen ná Karels dood in 1477 hertog Adolf, uit de gevangenis ontslagen, op nieuw tot hertog van Gelderland werd uitgeroepen, moest ook Gerrit van Rijswijck voor anderen plaats maken.

Zooals bekend is, sneuvelde hertog Adolf nog in Juni van hetzelfde jaar 1477 bij Doornik tegen de Franschen, en zijne zuster Katharina, die inmiddels als landvoogdes het bestuur des lands op zich had genomen, en dit voorloopig in naam der kinderen des overleden Hertogs in handen hield, verpachtte Grunsfoort in 1478 voor zes jaren aan Hendrik Bentinck, heer tot het Loo, Berenkamp, enz., zoon van Hendrik en Geertruid van Huls [2])

Doch nauwelijks is aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk meester van Gelderland geworden en overal als hertog gehuldigd en geëerbiedigd, of Gerrit van Rijswijck wordt weêr in zijn voormalig bezit hersteld en doet in 1481 wegens Grunsfoort op nieuw den leeneed. Toen evenwel de Oostenrijksch-Bourgondische heerschappij met de komst van den beroemden hertog Karel van Egmond in Gelderland voor geruimen tijd weder vernietigd was, kreeg ook Grunsfoort andere heeren.

Volgens het Leenregister beleende hertog Karel met het huis Grunsfoort te Redinchem (Renkum) Arend en Albert van Lawick, gebroeders, bij transport van Gerrit van Rijswijck en zijne vrouw. Johan van Gelre, conventuaal te Mariendael of Marienborn [3]) transporteerde

---

[1]) In het Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen — uitgegeven door de Vereeniging Gelre tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht, en bewerkt door Mr. J. J. S. baron Sloet en Dr. J. S. van Veen — vindt men o. a. ook (Ie Stuk, Kwartier van Veluwe, blz. 30—33) de achtereenvolgende beleeningen, enz. met Grunsfoort vermeld, zoomede die met het goed de Cortenberg, waarvan hieronder sprake zal zijn (IIe Stuk, ibid. blz. 51).

Bij al hetgeen hier verder volgt, hebben wij het leenregister, als de meest betrouwbare bron, tot leiddraad genomen, zoodat dit hier kortheidshalve niet meer wordt vermeld of aangehaald.

[2]) Aldus verhaalt de heer P. Nijhoff (Geld. Volksalm., 1853, blz. 131), doch geeft, zooals reeds is opgemerkt, geene bronnen aan. In het Leenregister wordt deze Hendrik Bentinck niet genoemd, ook de heer Sloet maakt geene melding van hem, toch is het niet onwaarschijnlijk, dat het verloop der zaken zich aldus heeft voorgedaan.

[3]) Mariendael heette vroeger Marienborn (zie o.a.: Craandijk, Wandelingen door Ned. IV, blz. 122). Dirk Mengerink, Priester, geeft het goedt te Honolt in Neede om Gods wil aan Broeder Johan van Gelre, conventual des Cloosters Marienboorn buyten Arnhem tot behoef des Cloosters, 1484 (Geld. Leenregister), enz.

Digitized by Google

tevens op hen „alle desulcke brieve ind gerechticheit as die prior ind convent off broeder Johan vurss. (zoo staat er in de akte, dus: of hij zelf) hebben mochten op id huyss Gruensfoirt in Veluwen gelegen." Bovendien voegde de Hertog nog eene uiterwaard bij Leexken aan het veer bij dit leen, 3 Juni 1492 [1]).

Hieromtrent moeten wij opmerken: 1° dat Arend en Albert van Lawick geen broeders doch neven waren; 2° dat deze beleening geene eigenlijke beleening was, doch eene verpanding van het leen tot goedmaking van door genoemde heeren van Lawick aan den Hertog voorgeschoten gelden, om de rechten van Gerrit van Rijswijck en Johan van Gelre af te koopen; en 3° dat, ofschoon de heer P. Nijhoff [2]) Johan van Gelre onder de vroegere bezitters van Grunsfoort opnoemt, deze dit eigenlijk in werkelijkheid nimmer in bezit had en het slot nooit bewoond heeft, zooals uit al het voorafgaande voldoende is gebleken.

Johan van Gelre was bastaard broeder van hertog Adolf [3]). Hij was door zijn vader hertog Arnoud [4]) „begifticht en versien mitten Huyse Gruensfoirde mit allen synen rechten ind toebehoiren, ende dairto mit vyftich Rynsche gulden 's jaers, erfflicker Renthe, uytten Toll to Wagenyngen". Toen hij in 1478 kloosterbroeder werd te Mariëndael gaf hij al het bovenstaande over in handen zijner zuster Katharina van Gelder ten behoeve zijns lieven neven hertog Karel van Gelder, zijne erven en nakomelingen, doch ontving dadelijk van haar levenslang terug de 50 Rijnsche gulden jaarlijks uit den Wageningschen tol [5]).

Hij bezat Grunsfoort dus niet in leen. In het Leenregister staat evenwel, dat hij in 1492 het leen transporteerde op de gebroeders van Lawick, doch in eene noot wordt terecht opgemerkt, dat het woord leen in het register foutief is en dat in de akte zelve alleen sprake is van brieven en gerechtigheid, zooals boven is medegedeeld [6]).

P. Nijhoff [7]) laat hem uit verdriet den geestelijken stand omhelzen en in het klooster te Mariëndael gaan, en zegt, dat hij in 1478 afstand deed van Grunsfoort ten behoeve zijner drie bastaardzoons, alleen eene lijfrente van 50 Rijnsche gulden uit den Wageningschen tol zich voorbehoudende, en verder, dat in 1492 de beide oudste dezer bastaardzonen

---

1) Nijhoff, Gedenkw., VI, blz. 10.

2) Geld. Volksalm., 1853, blz. 128.

3) Geen bastaard zoon, zooals de heer Sloet, a. w. ten onrechte zegt en ook in Geld. Volksalm. 1883, blz. 179 abusievelijk te lezen staat.

4) Niet door zijn broeder hertog Adolf, zooals Nijhoff, a. w. blz. 128 schrijft.

5) Mr. G. v. Hasselt, Geld. Oudheden, blz. 223.

6) Zie Register op de Leenaktenboeken enz., aangehaald in noot 1), vorige blz.

7) Geld. Volksalm. 1853, blz. 130—132.

Digitized by Google

overleden waren en de jongste, Reinken, op wien het leen (Grunsfoort) nu vervallen moest, uitlandig was, weshalve Johan van Gelre toen, met toestemming van den in Gelderland teruggekeerden hertog Karel van Egmond, het huis Grunsfoort met al zijn toebehooren in leen opdroeg ten behoeve der gebroeders Arnold en Albert van der Lawyck.

Dit alles is niets dan eene louter historisch-romantische voorstelling. Van de bewuste bastaardzonen van Johan van Gelre hebben wij nergens iets kunnen vinden. Hij zelf schijnt in 1496 te zijn overleden [1]).

Laat ons nu eens zien wie de zoogenaamde broeders van Lawick waren.

Arend of Arndt van Lawick, van Lawyck of van der Lauwick was zoon van Ernst, beleend met Spijkerscamp bij Wageningen, 1452, Arntszoon ux. Elisabeth van den Huet, en van N. Freys van Dolre [2]). Hij werd zelf ook met Spijkerscamp beleend in 1456, waarschijnlijk na dode zijns vaders [3]), en was later gedurende verscheidene jaren ambtman van Overbetuwe. Als dusdanig wordt hij reeds gemeld in 1470 [4]), voorts in 1473 en 76 [5]), en den 5^{en} Januari 1486, wanneer hij tevens overste-kerkmeester is te Elst, en bekent geld ontvangen te hebben van Roelof van der Lauwick, Hendrikszoon, burger te Arnhem [6]).

Nauwelijks heeft hertog Karel van Gelder de regeering aanvaard, of hij wordt door hem op nieuw in dit ambt aangesteld, 3 Juni 1492 [7]), en geen wonder, want hij behoorde tot de trouwste aanhangers der nationale partij en kon het met aartshertog Maximiliaan slecht vinden. Zoo was hij reeds getuige bij het verdrag tusschen koning Lodewijk van Frankrijk ter eenre, en Hendrik van Zwartzenborch, bisschop van Munster, Katharina, dochter tot Gelre en bannerheeren, ridderschap en steden van Gelre ter andere zijde tot onderlinge hulp tegen Oostenrijk en Kleef, 12 Maart 1480 [8]). In 1488 be-

---

[1]) Mr. I. A. Nijhoff, Gedenkw., VI, blz. 10.

[2]) D'Ablaing v. G., Ridd. v. Veluwe, blz. 21.

[3]) Geld. Leenregister. NB. In datzelfde jaar zijn de ouders van Albert van Lawick eerst gehuwd (zie hieronder).

[4]) Geld, Volksalm. 1879, blz. 157; zoo ook van Spaen met het citaat: Rekenkamer. Waarschijnlijk bekleedde hij dit ambt (mogelijk met kleine interrupties) onafgebroken van 1470—99, en vermeenen wij, dat Barthold van Gent hoogstens van 1489—92 als zoodanig zal gefungeerd hebben. Den 20^{en} Juli 1491 wordt deze genoemd als ambtman en dijkgraaf van Overbetuwe (Herald. Bibl., N. R., I, blz. 232). Arent van der Lauwick was zeker ambtman in 1486 en van 1492—99 (zie hieronder).

[5]) v. Spaen, citaat: Rekenkamer.

[6]) Nijhoff, Gedenkw., V, blz. 190, n°. 162.

[7]) Ibid., VI, blz. 10.

[8]) Ibid., V, blz. 122.

Digitized by Google

schuldigde aartshertog Maximiliaan hem, zoomede Albert van der Lauwick en nog eenige anderen, dat zij de bezetting van Nijkerk niet betaald en eenige steden niet overgegeven hadden aan Herman, landgraaf van Hessen [1]), en toen de Aartshertog den 19en December 1494 de steden en vierendeelen des lands van Gelre vermaande, om hunne gemachtigden tegen den 12en Juni e.k. te Bommel te zenden ter uitvoering van het verdrag met Karel van Gelder te Ravenstein gesloten, zeide hij er bij, dat zij zich niet door kwaadwilligen als Arent en Albert van der Lauwick en anderen moesten laten weêrhouden [2]).

Van 1492 af vinden wij Arent van der Lauwick dan ook steeds aan de zijde van hertog Karel en tegenwoordig of getuige bij verschillende gewichtige besluiten, door dien vorst genomen [3]) In 1499 verschrijft hertog Karel hem om met ruiters en knechten te Arnhem te komen, doch deze stad was met die militaire bezetting niet gediend, en, toen van der Lauwick aldaar den 19en Februari verscheen, werd hij opgelicht en een geruimen tijd op de St. Janspoort gevangen gezet, terwijl de stad 4000 goudguldens als losgeld eischte.

De Hertog was hierover zeer gebelgd, doch van den anderen kant kwam het hem zeer te stade, daar hij nu de gelegenheid had, om Goossen van Bemmel, die hem tot aankoop van wijnen aanzienlijke sommen had voorgeschoten, met gesloten beurs te betalen. Het ambt van Overbetuwe kon toch niet onbeheerd blijven en de Hertog stelde genoemden van Bemmel tot ambtman aan, 15 April 1499 [4]).

Ondertusschen had er weder eene verzoening plaats tusschen hertog Karel en de stad Arnhem, waarbij aan de stad hare wederrechterlijke handelwijze op den 19en Februari te voren tegenover 's Hertogs „rait en lieven, getrouwen amptman Arnt van der Lauwick" en andere daarop gevolgde misdrijven werden vergeven en genoemde Arnt weder op vrije voeten werd gesteld.

Doch het was nu hoog tijd, dat de Hertog ook eens met dezen laatste afrekende, wijl hij hem het ambtmanschap had afgenomen. Den 22en December 1500, zeker niet dan na langdurig aanhouden van Arndt van der Lauwick, sloot hij eene overeenkomst met hem tot vereffening van verschillende wederzijdsche schuldvorderingen [5]). Deze overeenkomst is van groot belang voor de geschiedenis van Grunsfoort. Hertog Karel toch erkent bij deze gelegen-

---

[1]) Slichtenhorst, blz. 292.
[2]) Nijhoff, a. w., VI, blz. 84.
[3]) Ibid. VI, blz. 134, 147 en 182.
[4]) Ibid. VI, blz. 190 en 237, noot 4.
[5]) Ibid. VI, blz. 236.

Digitized by Google

heid, dat van der Lauwick hem, zoolang hij in Gelderland is geweest, en ook reeds vóór dien tijd, voortdurend uitstekende diensten heeft bewezen, niet alleen door 's Hertogs goed recht steeds voor te staan en persoonlijk, waar het noodig was, dit recht met het zwaard in de vuist te verdedigen, maar ook — en dit was eene hoofdzaak — door hem steeds geldelijk bij te springen. Zoo hadden hij en Albert van der Lauwick in 1492 van Gerrit van Rijswijck — die als getrouw aanhanger der Bourgondische partij door Karel van Gelder niet te vertrouwen was — zijn recht op Grunsfoort afgekocht (ten behoeve van den Hertog, dewijl hij het zelf niet betalen kon), en hadden zij dientengevolge Grunsfoort in pandschap gekregen, dat wil zeggen: de voorgeschoten penningen waren daarop als hypotheek gevestigd geworden. Grunsfoort zelf bleef dus in bezit van den Hertog. Dit is de beteekenis der beleening van genoemde heeren van der Lauwick met dit vorstelijk domein in 1492, en denkelijk ook die der vroegere beleening van Gerrit van Rijswijck.

Hertog Karel wilde nu evenwel die hypotheek op zijn domein aflossen, want hij had andere plannen met Grunsfoort, zooals wij zoo aanstonds zien zullen, en daarom werd nu onder meer bepaald, dat Arnt van der Lauwick hem „de penningen kwijt schold, die hij ain onse huyss tot Gronsfoirt ain Gerit van Rijswijck betailt heefft"; en bovendien nog vele andere betalingen en voorschotten, die hij voor den Hertog had gedaan. Ook kreeg hij het ambtmanschap van Overbetuwe niet terug, maar ontving voor al die opofferingen en ook tot tegemoetkoming in het nadeel, dat hij ter wille van den Hertog door zijne gevangenschap te Arnhem geleden had, „alle erffnisse, renthen ind domeynen, as wij (zegt de Hertog) van der heerlicheit wegen liggende ind geldende hebben in ónsen Rijck ind schependome van Nijmegen ind in onsen ampt van Maze ind Wale". Voorts wist de Hertog nog te bewerken, dat de losprijs, die Arndt aan de stad Arnhem moest betalen, tot 2850 enkele guldens verminderd werd, 14 December 1500

Arndt van der Lauwick was gehuwd met Elisabeth Hack, bij wie hij verscheidene kinderen had en die als zijne weduwe in 1524 wordt gemeld.

Albert van Lawick, van Lawyck of van der Lauwick, was zoon van Dirk [1]). heemraad en gerichtsman van Overbetuwe, enz., en van Hille van Bemmel [2]), Allardsdochter ux. Stine van Wees. Hij volgde geheel

---

[1]) De namen van Dirks ouders worden niet vermeld, doch daar zijne moeder een kruis in haar wapen voerde, waren zij wellicht Arndt en Elizabeth van den Huet, en waren Arndt en Albert van der Lauwick dan broederskinderen of volle neven.

[2]) Zij trouwden in 1456, en zij voerde 3 zuilen met eene zespuntige ster in het midden in haar wapenschild (v. Spaen, man. geneal. v. d. Lauwick).

Digitized by Google

het voetspoor van zijn veel ouderen neef Arndt, was, als deze, tegenstander van de Bourgondisch-Oostenrijksche partij en warm aanhanger van hertog Karel, die ook door hem met raad en daad en ook voortdurend met geld werd bijgestaan. Bij 's Hertogs feestelijke intrede in Gelderland en binnen Doesborg op het laatst van Maart 1492 was hij dan ook reeds tegenwoordig [1]).

Hij wordt veel met zijn neef Arndt gelijktijdig vermeld, zooals wij boven reeds meermalen zagen, vandaar dat men hen doorgaans als broeders heeft beschouwd, te meer nog wijl in de beleeningsakte met Grunsfoort in 1492 achter hunne namen het woord fratres staat, hetgeen broeders beteekent, doch ook dikwijls — en zoo ook hier — eene verkorting is van fratres patruelis, dat broederszoons beduidt [2]) Ook den 15^en^ Augustus 1496, als getuigen van hertog Karel, staat achter hunne namen het woord: gebroederen [3]).

Het eerst vinden wij Albert vermeld in 1481. Hij was namelijk door de Bourgondische partij gevangen genomen en werd, bij gelegenheid van de onderwerping der steden Nijmegen en Grave en der ingezetenen van Overbetuwe aan aartshertog Maximiliaan, op zekere voorwaarden weder in vrijheid gesteld, 23 Mei 1481 [4]).

Als kamerling en raad van hertog Karel is hij diens getuige bij het nemen van vele gewichtige besluiten in het eerste jaar zijner regeering, 1492 [5]). Ook blijft hij met anderen borg voor den Hertog bij Hendrik Bentinck en Brant van Delen, en belooft hertog Karel hem deswegen schadeloos te stellen, 21 Juli 1493 [6]), en treedt hij op als diens leengetuige bij de beleening van Otto van Wijhe met het huis te Echteld, 21 Juli 1495 [7]). Tot belooning voor zijne getrouwe diensten stelt de Hertog hem in 1497 tot drost van Gelre aan [8]).

Dat hij ook met geld den Hertog, die daaraan doorgaans gebrek had, voortdurend steunde, is boven reeds gezegd en blijkt ook uit zijne zoogenaamde beleening met Grunsfoort. Ook vinden wij nog, dat hij eene schuld van 6000 Rijnsche guldens voor den Hertog afloste, voor welke som Frederik

---

1) Slichtenhorst, blz. 802; en Nijhoff, Gedenkw., VI, I, blz. V.

2) In Geld. Volksalm. 1883, blz. 179 en 186 noot, noemden wij hen abusievelijk verre en achterneven. De schrijver in Navorscher XXXVI, blz. 12 heeft dus gelijk, dat fratres patruelis slechts duidt op volle neven (broederszoons).

3) Mr. G. v. Hasselt, Roozendaal, blz. 424.

4) Nijhoff, gedenkw., V, blz. 134.

5) Ibid., VI, blz. 7, 9 en 21.

6) Ibid., VI, blz. 45.

7) Ibid., VI, blz. 92.

8) Ibid., VI, blz. 159.

Digitized by Google

Digitized by Google

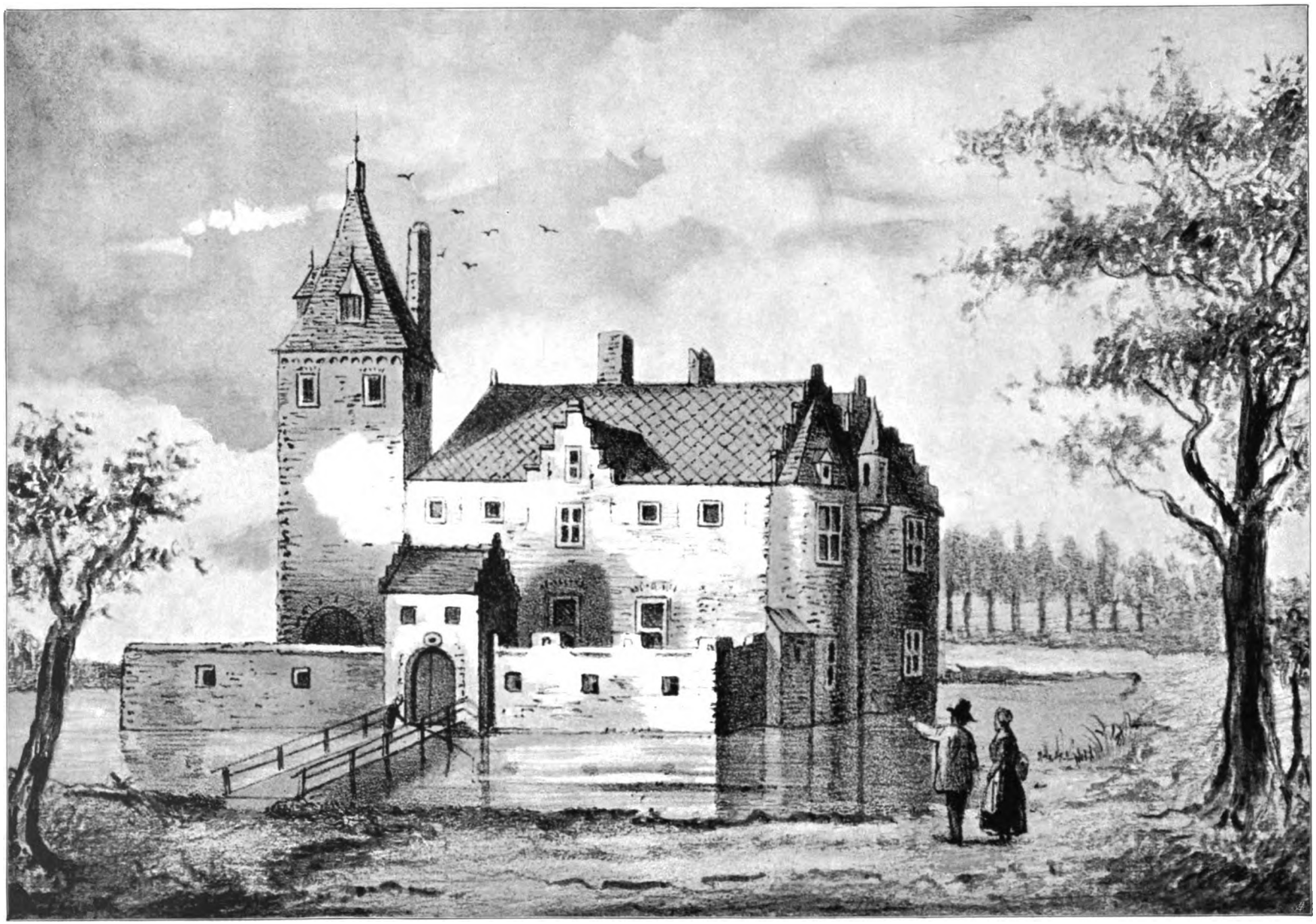

HET SLOT GRUNSFOORT IN 1638.

Digitized by Google

heer van Bronckhorst en Borculo borg was gebleven, 22 Juli 1497 [1]); en dat de verschillende voorschotten, die hij in weinige jaren ten behoeve van zijn vorst gedaan had, niet gering waren, zien wij uit de vereffening der onderscheidene schuldvorderingen namens hertog Karel na Alberts dood met zijne weduwe en erfgenamen gemaakt, 1 Juli 1501, namelijk: wegens geleend geld bij 's Hertogs eerste komst in het land, bij de timmering der poorten te Wageningen, voor ruiterkost te Harderwijk, timmering en bewaring van het blokhuis te Arck aan de zee, enz. [2]).

Hij was gehuwd met Henrica van Galen, dochter van Otto en Salome van Diepenbroeck.

Doch keeren wij tot Grunsfoort terug.

Toen hertog Karel dit domein van zijne hypothecaire schuld had bevrijd door de overeenkomst met Arndt van der Lauwick in 1499, beleende hij er onmiddellijk mede zijn bastaardbroeder Reinier van Gelder [3]) en wel ten Zutphenschen rechte, zooals Johan van Gelre dat bezat. Ook gaf de Hertog hem nog 12 morgen lands in de Moft (een uitgestrekt bosch) te Grunsfoort, 2 Maart 1502 [4]).

Reinier van Gelder, wiens moeder door sommigen gravin von Zollern wordt genoemd, doch eenvoudig Zwolmis heette, trouwde in 1503 met Aleyd Schenk van Nijdeggen, vrouwe tot Aerssen, dochter van Wijnand, heer tot Aerssen, Dirkszoon ux. Aleid van Buren, en van Anna van der Donck, Johans (of Dirks) dochter ux. Oeda van Petersheim van Haren, die hij dadelijk na zijn huwelijk in Grunsfoort tochtte, dat wil zeggen, dat zij na zijn dood het vruchtgebruik zoude behouden.

Dat Reinier van Gelder Grunsfoort heeft bewoond, en dat zijne vrouw daar vertoefde, wanneer haar echtgenoot elders de belangen van den Hertog voorstond [5]), is wel mogelijk, ofschoon wij niets hebben kunnen ontdekken ter bepaalde bevestiging hiervan. Zeker is het, dat niet Reinier, doch Johan bastaard van Gelder [6]) in 1505 het bevel binnen Hattem

---

[1]) Nijhoff, Gedenkw., VI, blz. 166.

[2]) Ibid., VI, blz. 262.

[3]) Nijhoff vergist zich dus, wanneer hij zegt (Geld. Volksalm. 1853, blz. 133), dat Reinier van Gelder reeds in 1492 met Grunsfoort werd beleend.

[4]) Nijhoff, Gedenkw. VI, blz. 271, no. 367.

[5]) Geld. Volksalm. 1853, blz. 133 en 134.

[6]) Namelijk Johan, bastaardzoon van hertog Adolf, ambtman van Erkelents en Kriekenbeek, 1492 (6 Maart 1502 wordt Willem van Vrijemerschem als zoodanig aangesteld (Nijhoff, Gedenkw., VII, blz. 271)), bewaarde den burg Roosendaal voor den Hertog, 1501, drost te Wilp, krijgt van den hertog huis en heerlijkheid Wilp, 1508, + 1511; huwde Margaretha van Eversdijck, dochter van Antoon en Maria van Raephorst (v. Leeuwen, Bat. Illustr. blz. 964), die in 1511 als zijne weduwe wordt genoemd (Nijhoff, a. w., VI, blz. 8, 249, 399, 411 en 431).

Digitized by Google

voerde, deze stad door verraad moest overgeven en gevangen genomen werd [1]). Reinier kon dus bezwaarlijk vóór zijn vertrek naar Hattem Grunsfoort aan den Hertog opdragen en het weder van hem als leen ontvangen. Dit kwam ook niet te pas, want hij heeft Grunsfoort nooit als allodiaal goed, doch steeds als leen van hertog Karel bezeten.

Reinier van Gelder werd door zijn huwelijk heer van Aerssen, en wist voor de ingezetenen dier heerlijkheid van den Hertog aanzienlijke voorrechten te verwerven, o. a. den 26^{en} September 1503 twee jaarmarkten en eene weekmarkt [2]).

Niet zonder reden was hertog Karel hem zoo gunstig gezind, hij was toch jarenlang, zoowel in den krijg als bij gewichtige staatkundige onderhandelingen, een zijner grootste steunpilaren. In 1503 was hij stadhouder van het kwartier van Roermond [3]), eene lastige betrekking, want dit kwartier was niet altijd onverdeeld 's Hertogs belangen toegedaan en toonde steeds veel neiging tot afval van de nationale partij. Vooral als staatsman staat hij met eere bekend; in 1506 gebruikte de Hertog hem tot onderhandeling over een verdrag met Frankrijk [4]), het volgende jaar eveneens met de Bourgondischen [5]), en den 20^{en} Juli 1516 vaardigt hij hem af naar Noyon tot verdediging zijner rechten op Friesland [6]).

Ook in den oorlog was hij een geducht tegenstander van 's Hertogs vijanden, en, al mogen wij de verdediging van Hattem tegen de Spanjaarden in 1505 niet meer op zijne rekening stellen, toch ontmoeten wij hem meermalen met het zwaard in de hand om Gelders landpalen te verdedigen en hertog Karels voorvaderlijk gebied voor hem te helpen bewaren. Zoo werd hij o. a. in 1504 op het huis Middelaer door de Kleefschen gevangen genomen en naar Braband gevoerd [7]). Bij dat alles heeft hij steeds het gewichtig ambt van landdrost van Veluwe waargenomen, hetgeen hij in 1501 van den Hertog in pandschap ontving.

In 1522 stierf hij, en, ofschoon hij zijne kinderen een roemrijken naam naliet, geldelijk scheen hij er niet op vooruit te zijn gegaan, want den 9^{en} Januari 1523 verzekert de Hertog aan zijne weduwe het voortdurend bezit eener rente van „anderhalff hondert golden rijns gulden van gewichte" uit de inkomsten van het ambt Krieckenbeeck, welke rente haar overleden man levenslang genoten had, doch die nu door zijn dood weder aan den Hertog was vervallen, en zulks om in haar onderhoud en dat harer beide kin-

---

[1]) Nijhoff, a. w., VI, I, blz. LXXX, en vooral noot 4 aldaar.

[2]) Ibid., VI, blz. 287. [3]) Ibid., Gedenkw., VI, blz. 283. [4]) Ibid., VI, blz. 356, 357 en 371. [5]) Ibid., VI, blz, 381. [6]) Ibid., VI, blz. 531. [7]) Ibid., VI, I, blz. LXXIII.

Digitized by Google

deren te voorzien, wijl haar man „merckelicke scholt naegelaeten heefft."

Nu de Hertog mocht waarlijk voor haar wel wat doen, want hij stond ook bij zijn bastaardbroeder steeds dik in het krijt, evenals bij zoo menig ander edelman, zooals wij straks reeds zagen, en tal van oorkonden uit dien tijd zijn daar, om dit te staven. Die schulden waren bij Reiniers dood nog volstrekt niet afgelost, en hertog Karel scheen daartoe vooreerst ook nog niet genegen en in staat, want eerst den 10en December 1535 legde Aleid Schenk van Nijdeggen eene verklaring af, dat zij geheel voldaan was wegens hetgeen de Hertog aan wijlen haar man Reinier van Gelder, bastaard, was schuldig gebleven [1]).

Doch voor die welwillendheid te haren opzichte moest Aleid ook iets opofferen. Zij moest namelijk het huis Grunsfoort aan den Hertog in gebruik afstaan, met dien verstande, dat hij het mocht bewonen, vertimmeren en verbouwen naar zijn goeddunken, waarvoor de rentmeester van Grunsfoort hem bovendien jaarlijks uit de renten en goederen tot dit goed behoorende 60 golden gulden van gewichte moest uitbetalen [2]). Daar Aleid het vruchtgebruik van Grunsfoort had en ook behield, ging zij dus met deze schikking maar 90 goud guldens vooruit, of liever verloor er eigenlijk gezegd 60 's jaars.

Deze overeenkomst wettigt evenwel eenigermate de gevolgtrekking, dat Aleid werkelijk het kasteel bewoonde en dus haar man ook, indien hij zich niet elders bevond. Door zijn overlijden en den berooiden toestand zijner nalatenschap moest zijne weduwe zich denkelijk merkelijk verminderen en was het haar onmogelijk Grunsfoort te blijven bewonen.

De Hertog daarentegen scheen het, met aanbrenging van eenige vertimmering en verfraaiing, een geschikt woonoord voor zichzelf te vinden, waarschijnlijk én door de nabijheid van het Sticht, waardoor hij in staat was, op Grunsfoort zijnde, over de grenzen beter een oog in 't zeil te houden, én van wege de sterkte van het kasteel en de nabijheid van het door hem versterkte Wageningen, waardoor hij te Grunsfoort voor onverhoedsche overrompeling vrij wel gevrijwaard was.

Dat hertog Karel ná 1523 Grunsfoort bewoond heeft, althans daar af en toe vertoefde — want van een rustig, onafgebroken wonen was gedurende zijn geheele, zoo onrustige regeering ook voor hem wel geen sprake — blijkt daaruit, dat hij den 3en December 1524 en den 14en Augustus en den 25en

[1]) Nijhoff, a. w., VI, blz. 1092.
[2]) Ibid., Gedenkw., VI, blz. 750.

Digitized by Google

September 1525 bevelschriften uitvaardigde, die te Grunsfoort door hem geteekend en bezegeld zijn [1]).

Hier boven is sprake van Aleid Schenk van Nydeggen als weduwe en hare beide kinderen. Reinier had echter minstens zes kinderen bij haar verwekt en bij zijn dood leefden er zeker nog vijf.

De oudste zoon Wijnand begaf zich in den geestelijken stand, werd kanunnik te Aken en pastoor te Aerssen; de 2e Carel stierf denkelijk jong, van hem vindt men althans niets dan zijn naam vermeld, terwijl de 3e zoon Dirk in 1528, nog onmondig, met Grunsfoort werd beleend, behoudens de tocht (het vruchtgebruik) zijner moeder. Dan volgt: 4 Valenus of Philenus, heer tot Walbeeck; deze had in 1561 proces over Gribbenforst met Jasper van der Lip genaamd Hoen, waarmede zij beiden als erven hunner moeder Aleid Schenk van Nydeggen in het vorige jaar waren beleend [2]). Hij was op het gericht te Barneveld in 1552, stond in hetzelfde jaar op eene riddercedule van het Overkwartier en had nog proces met zijn broeder Dirk in 1562 en met den graaf van Meurs in 1564.

5 Anna, huwde Johan von Quadt, heer tot Wyckradt, zoon van Diederich en Regina Scheiffard van Merode, op huwelijksche voorwaarden van 1517, waarbij werd bepaald, dat het huwelijk zoude plaats hebben als zij 15 jaar oud was; en eindelijk: 6 Catharina, waarover hier beneden zal gesproken worden.

Aleid Schenk van Nydeggen hertrouwde in 1529 of 30 [3]) met Dirk van der Lip genaamd Hoen. Hij, heer tot Gribbenfurst en Afferden genaamd, en zijne vrouw Aleid Schenk van Nydeggen, vrouwe tot Arssen, kochten van hertog Karel de nagelaten goederen Walbeek, Bleijenbeek, enz. van Dirk Schenk van Nydeggen (broeder van Aleids vader Wijnand, die in 1530 was overleden), welke diens bastaardkinderen, valschelijk voorgevende uit wettigen echt gesproten te zijn [4]), aan zich gehouden hadden, 22 April 1534 [5]).

[1]) Nijhoff, a. w., VI, blz. 829, 848 en 849.

[2]) Jasper was namelijk uit Aleids tweede huwelijk, dat zoo aanstonds ter sprake komt.

[3]) Zie het Geld. Leenregister op Grebbenforst.

[4]) Dirk Schenk van Nydeggen had namelijk bij zekere Aleida Custers, die in 1539 nog leefde, 8 kinderen verwekt. (Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh., NR., II, boekaank., blz. 55). Van Spaen meende, dat het huwelijk van Dirk met Aleida Custers wettig was en dat de Hertog ten onrechte hunne kinderen ten voordeele zijns gunstelings Dirk van der Lip benadeelde. Een kleinzoon van dezen Dirk en Aleida Custers was de beruchte veldmaarschalk Maarten Schenk van Nydeggen (zie over hem: Geld. Volksalm. 1878, blz. 69—86, alwaar ook zijn portret), die in het huwelijk trad met Maria van Gelder, dochter van Dirk en Frederica van Heeckeren genaamd Rechteren. Na Maartens dood hertrouwde zij Sander van Tellicht.

[5]) Nijhoff, Gedenkw., VI, blz. 1051.

Digitized by Google

In hetzelfde jaar 1534 maakten zij een verdrag met de bloedverwanten van Aleid, met name Catharina van Huls [1]) en haar gemaal Godert van Haes, waarbij zij Bleijenbeek en Afferden, benevens Niffterik bij Nijmegen en een hofje te Bergen behielden, terwijl in 1536 bij verdrag werd bepaald, dat het slot en de heerlijkheid Aerssen aan de vijf kinderen uit Aleids eerste huwelijk zouden worden afgestaan [2]).

Dirk van Gelder, hun bovengenoemde zoon, werd daardoor tevens heer van Aerssen.

Den 5^{en} Juni 1537 verkocht Aleid Schenk van Nydeggen met hare kinderen uit het 1^{e} huwelijk het huis Grunsfoort met toebehooren aan hertog Karel, waarvoor zij jaarlijks zoude ontvangen 150 goudguldens van gewicht uit de „renthen, domeijnen ind opkoemsten van 's Hertogs vaighdien (voogdij) van Gelre" [3]). De heer Sloet [4]) toont aan, dat de toestand van het origineel dezer oorkonde duidelijk bewijst, dat de overeenkomst later is vervallen, waardoor Grunsfoort weder in bezit kwam van Aleid en hare kinderen. Dit geschiedde evenwel niet bij haar 2^{e} huwelijk, want dat had reeds een zevental jaren vroeger plaats gehad, doch denkelijk bij den dood van hertog Karel, die reeds een jaar later, 30 Juni 1538, overleed. Zijne erfgenamen zullen toen mogelijk wel niet meer aan de verplichting der jaarlijksche uitkeering van 150 goudg. uit de inkomsten der voogdij van Gelre hebben kunnen voldoen, waardoor Grunsfoort van zelf weder kwam ter beschikking der vroegere bezitters, zooals in de oorkonde van 5 Juni 1537 duidelijk omschreven staat.

Dirk van Gelder werd — zooals wij reeds boven zeiden — als erve zijns vaders Reinier den 1^{en} April 1528 met Grunsfoort beleend, doch na den dood zijner moeder Aleid, den 20^{en} December 1555, werd zijne zuster Catharina, huisvrouw van Gerrit van Eys, den 29^{en} November 1559 beleend met de portie of quote, die haar van het leen competeerde. Dirk had namelijk, als oudste zoon, volgens Zutphensch leenrecht zijne broeders en zusters moeten afgoeden of uitkeeren, zoogenaamd „aan den derden voet." Dit kon geschieden met geld of goed, door het vestigen eener rente in het leengoed, óf door splitsing van dit goed op eene eeuwige losse, met toestemming natuurlijk van den leenheer, doch het huis moest in dit geval bij het hoofdleen blijven. Op deze laatste wijze werd Catharina afgegoed.

---

[1]) Petronella Schenk, zuster van Aleids vader Wijnand, was gehuwd met Godard heer van Huls (Bijdr. enz., N. R., II, boekaank., blz. 55).

[2]) Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein, 24^{e} Heft, Seite 258—270.

[3]) Nijhoff, a. w., VI, blz. 1129, n^{0}. 1882.

[4]) Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh., III R, blz. 276.

Digitized by Google

Zij huwde 1e Hendrik van Stepraedt, heer tot Ewijck en Doddendael — waarmede hij in 1544, na 't overlijden zijns ouderen broeders, Johan, werd beleend en waaraan hij zijne vrouw in hetzelfde jaar tochtte — en van Walbeek, graaf van Indornick, zoon van Derck en Agnes van Dornick, erfgravin van Indornick. Hij was drost van Wageningen en burgemeester van Nijmegen en stierf in 1555.

En 2e Gerrit van Eys of Eyss, heer van Bensdael. Zij stierf vóór of in 1570 [1]).

Den 11en November toch van genoemd jaar 1570 werd Reinier van Stepraedt — eenige, nog in leven zijnde zoon —, als erve zijner moeder Catharina met hare portie van Grunsfoort beleend en den 1en October 1581 vernieuwde hij nog den leeneed. Hij huwde met Johanna van Rechteren genaamd Voorst, dochter van Johan tot Dorenweerd en Maria van Wittenhorst, en stierf aan de pest in 1586. Zij hertrouwde met Assueer de Jager en wordt nog in 1607 vermeld [2]).

Dirk van Gelder bovengenoemd stond in 1555 en 65 vermeld op de twee eerste riddereedulen van het Overkwartier, en trouwde Frederica van Heeckeren genaamd Rechteren, dochter van Frederik en Judith van Aeswijn [3]). Ofschoon zij zeven kinderen verwekten, schijnt dit huwelijk later niet zeer gelukkig te zijn geweest, althans sedert 1561 leefden de echtgenooten gescheiden (in torus et bonis, van tafel en bed) en begaf Frederica zich naar Enghuizen te Hummelo, waar zij in 1577 stierf, terwijl Dirk in 1564 onder curateele gesteld werd en zelfs na het overlijden zijner vrouw aan zijne zoons Reinier en Wijnolt volmacht gaf, om zijne dochters Frederica — gehuwd met Evert van der Schueren —, Catharina, Agnes en Anna [4]), die de zijde der moeder schijnen te hebben gehouden, met geweld uit haar sterfhuis Enghuizen te verdrijven [5]).

Middelerwijl schijnt — op welke wijze en wanneer is ons onbekend —

---

[1]) De heer Sloet (Bijdr. enz., III R., I, blz. 277) keert deze beide huwelijken ten onrechte om, volgens zijn zeggen, op grond van het leenregister, doch daaruit blijkt juist dat hij, en niet v. Spaen, zich vergist. Indien toch bijv. in 1559 Catharina's eerste man nog in leven was, hoe kon dan haar tweede man haar in 1544 reeds aan de leengoederen Ewijck en Doddendael tochten?

[2]) Herald Bibl., 1876, blz. 62, en d'Ablaing, Ridd. v. Veluwe, blz. 109.

[3]) Herald. Bibl,, 1876, blz. 17. waar de vader van Dirk van Gelder abusievelijk Dirk in stede van Reinier wordt genoemd.

[4]) Eene dochter Anna wordt overigens nergens vermeld, wel eene dochter Maria (zie hierboven blz. 60 noot 4); mogelijk heette zij Anna Maria. Bovendien was er nog eene dochter Judith, gehuwd met Hendrik van Voorst, zoon van Johan en Johanna van Eschede (Herald. Bibl., 1876, blz. 68).

[5]) Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh., N. R. II, blz. 116.

Digitized by Google

het huis Grunsfoort, c.a. ook in bezit te zijn gekomen van Catharina van Gelder of, na haar overlijden, van haar zoon Reinier van Stepraedt. Doch toen Dirk van Gelder in 1580 was overleden, beweerde zijn zoon Reinier weder daarop recht te hebben, nam het wederrechterlijk in bezit en weigerde het aan den rechten eigenaar Reinier van Stepraedt, heer tot den Doddendael, hoewel onder dreigementen van lijfstraf, in te ruimen, weshalve de Raden van het vorstendom Gelder den richter van Wageningen Arent de Kock van Delwijnen gelastten, met toezegging van behoorlijke handsterking, zich „met ettelijke schutten voor Groensfort te begeven," en het met krijgsvolk en geschut zoodanig aan te tasten, dat hij zich van het Huis en de bezetting aldaar kon meester maken, 1580 [1]).

Het verloop dezer belegering wordt ons medegedeeld door den heer Goossen [2]), die bij deze gelegenheid tevens het slot Grunsfoort zoowel uit- als inwendig beschrijft. Vermoedelijk is een en ander grootendeels romantisch ingekleed; genoemde schrijver vermeldt geene bronnen, waaruit hij mogelijk geput heeft.

Reinier van Gelder dolf echter het onderspit, want op order van de Landschap werd nog in hetzelfde jaar [3]) zijn broeder [4]) met geweld uit Grunsfoort gezet en naar Wageningen gebracht [5]).

Reinier van Gelder gaf het voorloopig echter nog niet op. Den 15[en] Augustus van hetzelfde jaar liet hij zich met Grunsfoort beleenen. In den aanvang van 1582 wendde hij zich tot Willem graaf van den Berg, stadhouder en kapitein-generaal van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen en tevens leenrichter, en tot den kanselier en de raden van het hof van Gelderland, te kennen gevende, dat hij herhaalde malen aan Reinier van Stepraedt, heer van Doddendael, met leenmannen, had aangeboden den derden voet, die zijne moeder Catharina in het leen toekwam, dat zij zich daarover niet konden verstaan en van Stepraedt hem zelfs het huis Grunsfoort onthield, verzoekende daarom, dat er leenmannen zouden worden benoemd en het leengericht geopend mocht worden [6]).

---

[1]) Slichtenhorst, Geld. Gesch., blz. 551.

[2]) Beschrijving van Wageningen, blz. 67—71.

[3]) 1580, volgens Goossen, a. w. den 24[en] Mei.

[4]) Wijnand van Gelder, die in 1582 stierf, zonder kinderen na te laten.

[5]) Van Spaen, citaat: Hof. Volgens Goossen, a. w., verdedigde de heer van Arssen zelf het kasteel en werd hij na de overgave gevankelijk naar Arnhem gevoerd, terwijl daar van zijn broeder Wijnand niet gesproken wordt.

[6]) Bijdr. enz., III R., I, blz. 277—79, waar nog nadere bijzonderheden omtrent het verloop dezer zaak worden aangetroffen.

Digitized by Google

Ofschoon op deze klacht behoorlijk werd ingegaan, de mannen van leen benoemd werden en het 's Gravenhof te Zutphen werd aangewezen als plaats, waar de leenbank zou gespannen worden, kwam het evenwel niet zoover en weten wij niet hoe deze zaak is afgeloopen. Slechts dit is zeker, dat Reinier van Stepraedt en zijne nakomelingen in het bezit bleven van het geheele leen en dat van Reinier van Gelder en zijne erven in dit opzicht geen gewag meer wordt gemaakt. Eerstgenoemde was heer van Arssen en Zoelen — met welke laatste heerlijkheid hij bij transport van Frederik van Voorst in 1580 werd beleend — stond op de riddercedulen van het Overkwartier van 1565—86, en huwde 1e Margriet van Rechteren genaamd Voorst, overleden in 1601, dochter van Frederik en Walravine van Haeften, weduwe, eerst van Johan van Wees en daarna van Joost van Rossem, heer van Zoelen [1]), en 2e Wilhelma van Wrede, dochter van Hendrik tot Ameke en Anna Wolf genaamd Ludinghausen [2]).

Grunsfoort schijnt in het begin van 1584 door den vijand bezet te zijn geweest. In brieven van 21 Januari tot 4 Februari van dat jaar, geschreven door de stad Wageningen aan de stad Arnhem en het kwartier van Veluwe, verzoekt Wageningen ontslagen te worden van het ruitergarnizoen, dat de stad en den omtrek uitplundert, en vermeldt voorts, dat Grunsfoort door den vijand is bezet [3]). Wagenaar [4]) zegt o. a.: „op de Veluwe alwaar de Koningschen in Louwmaand (1584) wederom een fellen stroop gedaan hadden," enz. Waarschijnlijk hadden zij bij dien strooptocht ook het huis Grunsfoort bemachtigd en hielden het eenigen tijd bezet.

Reinier van Stepraedt had bij zijne bovengenoemde vrouw minstens 12 kinderen, waarvan er bij zijn dood in 1586 nog 7 in leven waren.

Zijn oudste zoon Johan werd graaf van Indornick, heer v. Ewijck en Doddendael, waarmede hij in 1592, evenals met Grunsfoort in 1593, werd beleend. In 1599 had hij proces met zijne jongere broeders en zusters over het huis Doddendael, de heerlijkheid Indornick en de leengoederen Gronsfoort en daarbij gelegene landerijen. Wat Gronsfoort betreft verklaarde het Hof van Gelderland, den 9en November, alle broeders en zusters gezamenlijk recht hebbende [5]).

Eene der bedoelde broeders en zusters was Sandrina, die den 23en

---

[1]) Herald. Bibl., 1876, blz. 63.

[2]) Fahne, Urkundenbuch der Geschl. Mumm, III, Seite 406.

[3]) Oorspronkelijke brieven, afschriften en minuten der antwoorden in Boek XIV, no. 77—312. Zie: P. Nijhoff, Invent. v. het oud-archief v. Arnhem, blz. 370.

[4]) Vaderl. Historie, VII, blz. 509.

[5]) Civ. Sent. IV, blz. 71; zie: P. Nijhoff, Registers op het Archief van het Hof, enz., blz. 22.

Digitized by Google

October 1611 huwde met Antonie van Lynden, heer van Cronenburg, Loenen en Tecoop, zoon van Frans, 9e baron van Hemmen, enz., en van diens 1e vrouw Clementia van Amstel van Mijnden.

Op deze Sandrina en haar echtgenoot ging langzamerhand het geheele leen Grunsfoort over. Hare broeders en zusters, behalve Johan bovengenoemd, schijnen hun recht op dat leen of aandeel in die bezitting op haar te hebben getransporteerd, doch wanneer en op welke voorwaarden is onbekend, terwijl na den dood haars broeders Johan, diens zoon Reinier mede uit naam zijns broeders Dirck, in 1629 het van hun vader geërfde gedeelte ook aan haar overdroegen [1]).

Sandrina had reeds den 1en Mei 1619 haar man aan haar (toemalig) recht en gerechtigheid aan het leen Grunsfoort getocht, en werd nu, den 28en Maart 1629 met het geheele leen opnieuw beleend.

Grunsfoort kwam zoodoende in het bezit van het geslacht Lynden, en al is het zeer waarschijnlijk, dat de Stepraedts het kasteel nimmer hebben bewoond, de Lyndens bewoonden het wel. Trouwens Antonie was niet de eerste van zijn geslacht, die er verblijf hield, al was hij de eerste heer van Grunsfoort van zijn stam; wij zagen boven, dat Grunsfoort reeds in 1372 door een zijner voorvaders, Steven van Lynden, werd bewoond.

Antonie van Lynden was verschreven in de ridderschap van Holland en West-Friesland, 1618 en stierf in October 1626. Zijne weduwe voerde in 1643 proces tegen Swane Lose, weduwe van Hendrik van Essen, raad en richter van Arnhem en Veluwenzoom over schade die laatstgenoemde haar zoude toegebracht hebben aan het leengoed Grunsfoort door het afhouwen van hekken op den wal der Molenbeek, doch het Hof van Gelderland verklaarde haar den 25en Maart van genoemd jaar niet ontvankelijk in haren eisch en bevestigde de gedaagde bij het bezit van dien wal [2]).

De weduwe van Lynden behield Grunsfoort tot aan haar dood, en na haar overlijden werd haar 2en zoon Reinder of Reinier daarmede beleend, 4 November 1667.

Hij vergrootte het leen met verschillende landerijen, enz., onder het gebied van Wageningen en Renkum gelegen, en verbouwde en vergrootte ook het huis in 1669. Met het aldus vergrootte leen werd hij den 11en Maart 1678 opnieuw beleend.

---

[1]) Het is opmerkelijk, dat in het Leenregister nog steeds sprake is van „de portie als joffer Catharina van Gelre gecompeteert heeft."

[2]) P. Nijhoff, a. w., blz. 103.

Digitized by Google

In 1668 had hij proces met Teunis Adriaan Buddingh over het recht op een korentiend gaande uit Wijer Dercksens blok te Heusden, waaromtrent het Hof den 13en April uitspraak deed [1]).

Hij bleef ongehuwd en bewoonde het kasteel Grunsfoort zelf, waarschijnlijk met eene zijner zusters — haar naam is ons onbekend —, die aldaar den 28en October 1684 stierf en te Cronenburg met 16 kwartieren begraven werd. Hij zelf stierf eveneens op Grunsfoort, twee jaar vroeger, en liet deze bezitting na aan zijn neef Antonie van Lynden, zoon zijns oudsten broeders Frans, heer van Cronenburg, en van Maria Sophia van Stepraedt, dochter van Dirk en diens eerste vrouw Sophie van Isendoorn à Blois [2]), die daarmede den 17en Juli 1685 wordt beleend.

Antonie van Lynden, heer van Cronenburg, Loenen, Tecoop en Grunsfoort, was amptsjonker van Renkum en Epe, 1691, en huwde 1° in 1665 Elisabeth Anna van Wassenaer van Warmond, dochter van Jacob en Maria van Eyckel, die hem een zoon schonk, op jeugdigen leeftijd overleden, terwijl zij zelve den 9en Maart 1679 stierf en te Loenen begraven werd. En 2° Cornelia Anna van Isendoorn à Blois, dochter van Elbert en Odilia van Wassenaer van Alkemade. Deze laatste stierf op het kasteel Grunsfoort aan de roode loop in 1698 en met haar stierven aan dezelfde ziekte hare beide zonen: Frans, de oudste, kort ná, en Elbert, de jongste, kort vóór haar.

In 1686 voerde Antonie van Lynden proces voor het Hof van Gelderland tegen Willem van Raesfeld tot den Kortenburg over de jacht op konijnen op het grondgebied en de gerechtigheid tot Grunsfoort behoorende, waaromtrent hij bij sententie van 3 December in het gelijk werd gesteld [3]). Uit deze sententie blijkt tevens, dat de Moft, waarop, reeds volgens de beleening van Gerrit van Rijswijck van 3 October 1473, de eigenaar van Grunsfoort recht van „canijn" (konijnenwarande) had [4]), toen 2365 morgen groot was.

Den 25en Juni 1687 laat hij het magescheid approberen, opgericht den 8en Februari 1686 tusschen hem en zijne zuster Sophia Heilwich, vrouwe tot Indornick, douariere de Walbeeck, dat wil zeggen: weduwe van Reinier Johan van Stepraedt, heer tot Walbeek, zoon van Dirk,

[1]) P. Nijhoff, Registers, enz., blz. 206.

[2]) Jaarb. Ned. Adel, V, blz. 420 en 421, waar Frans van Lynden abusievelijk heer van Grunsfoort wordt genoemd.

[3]) P. Nijhoff, a. w., blz. 225; en Bijdr. enz., IIIe R., I, blz. 281.

[4]) Bijdr. als boven, blz. 272.

Digitized by Google

heer tot Walbeek, en van Johanna Maria van Dornick, met wien zij in 1669 op Grunsfoort was gehuwd [1]).

Den 30^{en} Maart 1696 laten Antonie en zijne vrouw Cornelia Anna van Isendoorn hunne „besloten dispositie" (olographisch testament) approberen.

In 1697 had Anton van Lynden, heer tot Cronenburg en Grunsfoort nog een rechtsgeding tegen alle belanghebbenden bij het water van de Renkumsche beek en het leggen van een molen op het benedeneinde daarvan, welke beek voorheen door de grachten van Grunsfoort liep, weshalve van Lynden beweerde recht te hebben op die beek. Het Hof stelde den 5^{en} Juni 1697 deze zaak uit zonder eene beslissing te nemen [2]).

Hij was middelerwijl ook eigenaar van het aangrenzende landgoed de Kortenburg of Cortenberg geworden, dat Willem van Raesfeldt in 1639 van de Staten van het kwartier van Veluwe had gekocht, een zeer oud goed, dat vroeger tot de Renkumsche kloostergoederen behoorde.

Doch zijne finantieele omstandigheden schijnen er niet op verbeterd te zijn, integendeel, hij had vele schulden, met het gevolg o. a. dat den 9^{en} en 10^{en} Februari 1713 de kinderen en erfgenamen van Dr. Ameldonk Coets en zijne vrouw Otto van Hensbergen, voor zich zelven en als volmachtiger van Johan Ham, Susanna Nalida Everwijn, weduwe Gijsbert Cloek, en de kinderen van den scholtis Gerrit Brouwer consent krijgen op het leengoed Grunsfoort te procedeeren. Het gevolg hiervan was, dat Antonie van Lynden, op vertoon eener resolutie van Hof en Rekenkamer van 2 December 1715, ontslag krijgt van de leenplicht van eenige perceelen en daartegen de Cortenberg c. a. tot leen maakt en daarmede den 30^{en} Mei 1716 wordt beleend.

Het oude leen Grunsfoort werd nu eigenlijk in twee nieuwe leenen gesplitst: *a.* Grunsfoort en *b.* Cortenberg, die wij nu achtereenvolgend in beschouwing zullen nemen.

a. Het huis Grunsfoort met alle regten en toebehooren, gelijk dat in Veluwen in den Kerspel van Redichem van olts gelegen is, in hogen en legen, in natten en drogen, schuer en stallinge, met sijn cingels, graften, twe hoven, opgaende bomen, gelijk Jan van Gelder dat te gebruiken plag, en daerbij gelegen elsepas, aen den furstendom Gelre ende graefschap Zutphen ten Zutphense regten, met een pond goed gelts te verheergewaden, leenroerig.

[1]) Jaarb. Ned. Adel, V, blz. 422, waar abusievelijk staat, dat Reinier Johan van Stepraedt den 17^{en} Januari 1717 overleed. Dit is de sterfdag zijner weduwe. Ook was zijn vader Dirk geen heer tot Doddendael.

[2]) P. Nijhoff, Registers, enz., blz. 238.

Digitized by Google

Hiermede werden den 14^en^ Mei 1728 beleend „uit kragt van een geapprobeert vrijwillig en geëxpireerd verwin": Elhard Brouwer, Fredericus Christianus Coets, Susanna Nalida Everwijn, wed. Gijsbert Kloek en Adam Smit pro se et q.q. medeërfgenaem van borgermeester Ham. Dus dezelfden of de erfgenamen dergenen, die in 1713 op het leen hadden geprocedeerd en dus als schuldeischers al het bovenstaande in bezit hadden gekregen.

Op denzelfden dag dragen zij dit leen op (verkoopen het) aan Evert Jan Benjamin van Goltstein, die den volgenden dag, 15 Mei 1728 daarmede wordt beleend. Grunsfoort was zoodoende in bezit gekomen van het oud-adellijk geslacht Goltstein [1]).

Evert Jan Benjamin van Goltstein, zooeven genoemd, heer van Grunsfoort en Appel, zoon van Philips tot den Dam, Reinierszoon ux. Geertruid van der Capellen, en van Maria de Rechignevoisin, Charlesdochter ux. Magdalena van der Mijle, werd geboren in 1665, was oudste burgemeester van Zutphen, eerste raad en rekenmeester van Gelderland, 21 Februari 1706, curator der academie te Harderwijk en landcommandeur der Duitsche Orde. Hij stierf te Zutphen den 18^en^ Maart 1744, Grunsfoort nalatend aan zijn eenigen zoon Philip Hendrik, die daarmede den 11^en^ Januari 1747 werd beleend, behoudens de tucht zijner moeder, Charlotte Agnes van Essen, dochter van Lucas Willem tot Helbergen en Geertruid Agnes Vijgh, vrouwe tot de Schaffelaer. Zijne 32 kwartieren zijn:

Goltstein.	Rechignevoisin	Essen	Vygh
Capellen	van der Mijle	Vygh	Vygh
Hoemen	Brumeau	Capellen	Hackfort
Ripperda	Oldenbarnevelt	Boinenburg genaamd Honsteyn	Raesfelt
Veen	Eursay	Voet	Boinenburg genaamd Honsteyn
Hoemen	Egmond v. Nijenburg	Rossem	Boinenburg genaamd Honsteyn
Wijnbergen	Le Bey de Batilly	Schimmelpenninck van der Oye	Delen
Virmont	Utrecht	Poll	Aeswijn.

Philip Hendrik van Goltstein, heer van Grunsfoort en Appel, was geboren den 8^en^ November 1715, werd amptsjonker van Nijkerk en Renkum, 26 April 1736, burgemeester van Wageningen, drost van Hedel, raad en rekenmeester van Gelderland, lid van de ridderschap van Veluwe,

[1]) Zie omtrent dit geslacht: Geld. Volksalm. 1882, blz. 54; zoomede en ook voor al het volgende: d'Ablaing v. G., Ridd. v. Veluwe, blz. 155, 349, 406 en 428; en idem, Wapenb. der D. O. Ridders, blz. 48, 86 en 113.

Digitized by Google

commandeur der Duitsche Orde, enz., en begaf zich in het huwelijk met Judith Margretha van Essen, vrouwe tot Vanenburg, dochter van Lucas Willem en Wilhelmina Johanna Torck. Bij zijn dood liet hij Grunsfoort na aan zijn eenig kind: Evert Jan Benjamin van Goltstein, geboren 21 Juni 1751, overleden te Utrecht 3 December 1816. Deze volgde in al de bovengenoemde titels en betrekkingen zijn vader op, behalve dat hij geen raad en rekenmeester van Gelderland werd. Daarentegen was hij nog richter en dijkgraaf van 't Nijbroek en heer van Vanenburg. Hij trouwde te Gorssel 30 April 1782 Frederica Everdina Anna van der Capellen, geboren 8 Mei 1759, gestorven te Utrecht 13 Augustus 1847, dochter van Alexander Hendrik tot Boedelhof en den Dam en van Reiniera Adolphine Charlotte van Nagell [1]).

Hij werd den 16^{en} Februari 1776 met Grunsfoort beleend, doch transporteerde met zijne moeder deze bezitting den 19^{en} Maart 1777 op Willem Adriaan van Pabst en diens vrouw Johanna Dorothea van Pabst, die ten zelfden dage daarmede beleend worden.

Dit is de laatste beleening, die in het Leenregister wordt vermeld, doch de heer Sloet [2]) beweert, dat zij — genoemde W. A. van Pabst en zijne vrouw — met hunne dochter Anthoinetta den 23^{en} Mei 1792 het leen met eene schuld bezwaarden, en dat 6, 7 en 8 October van het volgende jaar drie schuldeischers opvolgend verlof kregen om ten landrechte op het leengoed te mogen procedeeren.

Middelerwijl was het oude, door Reinier van Lynden verbouwde en vergrootte kasteel in 1780 gesloopt en verdween ook hiermede de oude historische naam Grunsfoort. Het grondgebied werd meer en meer verdeeld en versnipperd en werd in hoofdzaak bij het aangrenzende landgoed de Cortenberg gevoegd, door welks eigenaren het werd aangekocht.

b. Het huis en huisplaets van de Cortenberg met de tuinen, boomgaerden en wat daer verder bij hoort, in de kaert geteekent n°. 27, en dan nog het gedeelte van de allee, dat van daer na de Utregtse weg schiet, mitsgaders al het bouland van den Cortenberg, in de kaert getekent met n°. 20, 35, 36, 39, 40 en 41, t' samen groot ruim 36 mergen; het weyland bij 't huis in 't broek, getekent n°. 23 en 24, groot 3 mergen, 72 roeden; het struikhout, getekent n°. 21, groot 25 mergen, 200 roeden, en het parceel, getekent n°. 22, groot 47 mergen, 578 roeden, alle aen één stuk, oost het

---

[1]) Zij zijn de grootouders van den lateren Minister van Kolonien, enz. Mr. Willem baron van Goltstein van Oldenaller, † 9 September 1901.

[2]) Bijdragen enz., III R., I, blz. 281.

Digitized by Google

Renkumsche broek, west het gemene veld, suid den Utregtse weg en noord den heer of vrou van Gent, voorts alles, wat tot de voors. lenen van Grunsfoort en Cortenberg gehoort, gelegen onder de jurisdictie van Wageningen, uitgesondert het twede parceel, dat onder Renkum leid, als een bijsonder leen en afgespleten van het huis Grunsfoort.

Wij zagen boven reeds, dat Antonie van Lynden hiermede den 30^{en} Mei 1716 werd beleend. Hij droeg dit leen op (of verkocht het) aan zijn zwager Thomas Walraven van Wassenaer en diens vrouw Margaretha Alexandrina van Lynden, die er 13 Juli 1726 mede beleend worden, doch het dadelijk weder transporteeren op Anna van den Broek — dochter van Mr. Willem, heer van Vrijhoven, enz., en van Françoise Fagel [1]) —, die op hare beurt den 19^{en} Augustus 1726 wordt beleend, waarbij hulder is haar man Johan van Lawijk — zoon van Ernst [2]) en Lydia van Lanschot.

Deze stierf in 1741 en toen stelde zij tot hulder haar eenigen zoon Willem van Lawijk, die den 4^{en} Mei 1745 eveneens overleed, waarna den 2^{en} Mei 1746 Dr. Reynder van Brienen tot hulder werd aangesteld.

Na den dood van Anna van den Broek werd hare eenige dochter Lydia Françoise — geboren te 's Gravenhage 20 November 1708 — den 4^{en} Februari 1751 met Cortenberg beleend, waarbij haar man haar hulder is. Zij was 28 Mei 1738 gehuwd met Johan Antony van Pabst, geb. te Kleef 30 Juni 1710, zoon van Johan Hendrik — door Frederik I, bij diens kroning tot koning van Pruissen, erkend te behooren tot den Duitschen adel — en diens 2de vrouw Anna Louisa van Kinschot [3]), kolonel in dienst der Vereenigde Nederlanden. Hij stierf 8 Augustus 1754, zijne vrouw den 30^{en} Januari 1766 [4]), beiden op den Cortenberg, welk goed na haar dood op haar tweeden zoon Adrianus Albertus vererfde, die daarmede den 14^{en} Maart 1767 wordt beleend.

Deze en zijne nakomelingen noemden zich, ingevolge testament zijner moeder: van Lawijk van Pabst. Hij was geboren den 31^{en} December 1740, werd fiscaal aan de Kaap de Goede Hoop en huwde Albertina Johanna van

---

[1]) D'Ablaing v. G., Ridd. v. Veluwe, blz 391 en 394.

[2]) Deze Ernst van Lawijk of Lawick was in rechte lijn in de 6^{e} generatie afstammeling van Arndt van der Lauwick (ux. Elisabeth Hack), boven meermalen genoemd.

[3]) Zie: Rietstap, Wapenb. v. den Nederl. Adel, in voce.

[4]) Als weduwe had zij proces met F. Suurmondt c. s. over het uitsluitend recht tot de konijnwarande op het goed den Cortenberg ef Kortenburg, onder Wageningen en Renkum. Het Hof verklaarde echter den 23^{en} Juni 1761 impetrante op hare vordering van schadevergoeding, wegens spolie, niet ontvankelijk. (P. Nijhoff, Registers, enz., blz. 318.)

Digitized by Google

Pabst, dochter van Anton Levin en Anna Francisca Carolina barones von Rhoe van Raexem.

Den 21^{en} Augustus 1772 laten zij hunne besloten testamenten approbeeren en een jaar later waren zij reeds beiden overleden, want den 31^{en} Augustus 1773 laten Anton Levijn [1]), Willem Adriaan [2]) en Carel Roeland Onuphrius van Pabst [3]), als testamentaire voogden over hunne onmundige kinderen Jan Anthony [4]), Antonetta, Franciscus Emilius en Adriana Johanna, de zooeven genoemde testamentaire dispositiën registreeren, en den 9^{en} September daaraanvolgende worden genoemde voogden ten behoeve dier kinderen met den Cortenberg beleend, die zij evenwel in bedoelde kwaliteit in 1783 opdragen aan Jean Louys Trip, waarbij het jongste kind Adriana Johanna niet meer wordt vermeld, zoodat dit zeker intusschen was overleden.

Jan Louis Trip, zoon van Jan Lucas Trip van Vredenburg en Petronella Piccardt van Slochteren, gedoopt te Groningen 24 Juli 1750, overleden te Breda 7 Juli 1822, kocht in 1811 het goed Zoudtland bij Prinsenhage, werd 31 Juli 1816 als Jhr. Trip van Zoudtland in den Nederlandschen Adel verheven, was burgemeester van Hattem, enz., en huwde te Groningen den 5^{en} September 1772 met Anna Wilhelmina gravin van Limburg Stirum [5]).

In 1787 dragen zij dit leen op aan Paul Matthias Thomas, die den 14^{en} December van dat jaar daarmede wordt beleend, doch houden er eene hypotheek op van f 11.000 [6]). Den 15^{en} Mei 1789 wordt deze schuld afgelost en belast hij en zijne vrouw Anthoinetta Maria Smits dit leen met f 8000 cum interesse, ten behoeve van het St. Catharina gasthuis te Arnhem. Het Leenregister eindigt hiermede, doch volgens den heer Sloet [6]) belasten zij het leen op genoemden datum nog met f 22.000 ten behoeve van drie verschillende andere personen.

Hoe dit zij en hoe het daarmede is afgeloopen is ons onbekend, doch

---

[1]) Grootvader van moederszijde der onmundige kinderen.

[2]) Bovengenoemd als heer van Grunsfoort, sedert 19 Maart 1777.

[3]) Zoon van Johan Antony en Lydia Françoise van Lawijk, dus oom van bedoelde kinderen, geboren op den Cortenberg 14 Augustus 1750, overleden te 's Gravenhage 23 December 1832, den 4^{en} Augustus 1791 gehuwd met, en in November 1798 weder gescheiden van Wilhelmina Johanna Lebuina barones van Fridagh, weduwe van Christiaan Willem Hendrik Ernst van Balveren (zie: Herald. Bibl., N. R., I, blz. 26).

[4]) Hij is grootvader van den lateren burgemeester van Arnhem Jhr. D. J. A. A. van Lawick van Pabst van Nyevelt.

[5]) Zie: Jaarboek v. den Nederl. Adel, III, blz. 278.

[6]) Bijdr. enz., IIIe R., I, blz. 283.

Digitized by Google

doet ook weinig ter zake. Het uitgestrekte, prachtige landgoed, dat omstreeks het midden der vorige eeuw bijna 205 hectaren groot was, werd door de erfgenamen van genoemden Paul Matthias Thomas verkocht aan Antje Vader, echtgenoote van Klaas Koopmans te Amsterdam woonachtig [1]).

Uit handen hunner erven ging het over aan Mr. Reinhard Crommelin, zoon van Claude en Jacoba Catharina van der Muelen, geboren te Amsterdam den 10en October 1810.

Was het oude huis de Cortenberg of — zooals het toenmaals in den regel genoemd werd — de Kortenburg in 1839 nog grootendeels vernieuwd geworden [1]), Mr. Crommelin liet dit geheel afbreken en in de jaren 1855—57, nabij de plaats, waar zich in vorige eeuwen het kasteel Grunsfoort verhief, door den architect L. H. Eberson het fraaie en aanzienlijke heerenhuis bouwen, dat nog aanwezig is — het hoofdgebouw van het tegenwoordig Sanatorium —, waarop hij den naam Kortenburg overbracht.

Mr. Reinhard Crommelin huwde te Leeuwarden den 26en Mei 1837 met Frederica Wilhelmina Crommelin, geboren te Hillegom 1 Juli 1815, overleden te Amsterdam 19 Januari 1875, dochter van Samuel en Magdalena Wilhelmina Brouwer. Hij verwekte bij haar 11 kinderen en stierf op den Kortenburg den 2en November 1871 [2]).

Na zijn overlijden ging deze bezitting over in handen van Mr. Godard Willem graaf van Rechteren, heer van Appeltern, geboren 19 October 1841, zoon van Jacob Hendrik, gouverneur van Overijssel van 1832—39, lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal v. 1839—45, enz., en van diens derde vrouw Geertruid Agnes barones de Vos van Steenwijk [3]). Hij was o. a. lid van Gedeputeerde Staten van Gelderland en Commandeur der Duitsche Orde, Balije van Utrecht, huwde 3 Januari 1867 Augusta Janssens, geboren te Leuven 16 Juni 1845, en overleed te Zwolle 9 Mei 1902. Hij gaf het landgoed den ouden historischen naam Grunsfoort terug.

In den zomer van 1881 heeft Z. M. Koning Willem III dit prachtige landgoed van hem gekocht en hem benoemd tot kamerheer in buitengewonen dienst. De Koning herdoopte het in Oranje-Nassau's-Oord, liet op het huis nog eene tweede verdieping bouwen, de omgeving ervan vorstelijk aanleggen en verfraaien en bestemde het tot zomerpaleis voor zijne vrouw, Koningin Emma, ná zijn overlijden.

Toen H. M. de Koningin-Regentes, den 30en Augustus 1898, bij de meer-

1) v. d. Aa, Aardr. Woordenboek, VI, blz. 587.
2) J. H. Scheffer, Ned. Fam. Archief. Genealogie Crommelin, blz. 126.
3) Herald. Bibl., 1876, blz. 56.

Digitized by Google

derjarigheid harer Dochter, Haar de Regeering overdroeg en het Regentschap nederlegde, was het eene behoefte voor de natie Haar een zichtbaar bewijs te geven van de groote en onbegrensde liefde en sympathie die Haar alom en door een ieder werd toegedragen en werd Haar nevens een album eene som van 3 ton gouds ter hand gesteld, door jong en oud, door rijk en arm overal in den lande saâmgebracht, om daarover naar welgevallen te beschikken.

Het was een welkom geschenk voor Hare Majesteit, want het stelde Haar in staat om opnieuw te toonen hoe warm Haar hart klopte voor Hare onderdanen, hoe zeer het Haar lust en leven was wel te doen op ruime, onbekrompen wijze en vooral de lijdende menschheid onder 's Hemels Zegen de reddende hand te bieden. Eene lievelingsgedachte kon nu verwezenlijkt worden. Zij schonk Haar fraaie landgoed Oranje-Nassau's-Oord — zooals wij in den aanvang reeds zeiden — tot stichting van een sanatorium voor longlijders, bestemde daartoe voorts het geschenk der natie en en voegde er nog aan toe 2 ton gouds, de garantie van 4 pct. rente en aflossing eener leening van f 150.000 en een renteloos voorschot van f 40.000 tot aanschaf van meubilair en inventaris.

De patienten worden er niet geheel pro Deo verpleegd en dragen zelve ook iets bij tot de groote kosten, die zulk een herstellingsoord natuurlijk voortdurend met zich brengt Evenwel worden ook onvermogenden voor zeer geringe bijdrage en zelfs soms geheel gratis opgenomen. Om hierin tegemoet te komen is aan het Sanatorium een afzonderlijk fonds — het Emma-fonds — verbonden, dat door liefdegaven is bijeengebracht en in stand wordt gehouden, waarbij wederom Koningin Emma op vorstelijke wijze het voorbeeld geeft.

Toen wij in den aanvang van 1904 het heuglijke feit mochten gedenken, dat de geliefde vorstin vóór 25 jaren voor het eerst den voet op Neêrlands bodem zette, heeft men weder alom in den lande gelden verzameld, om Hare Majesteit als vernieuwd bewijs van trouw en gehechtheid aan te bieden. Eene som van f 207.000.—, zoodoende bijeengebracht, werd Haar in December daaraanvolgende eerbiedig aangeboden en door de edele Vrouwe weder bestemd voor het sanatorium Oranje-Nassau's-Oord en voor het Emma-fonds.

Al kan toch het Sanatorium meer dan honderd lijders tegelijk herbergen, en al is het ook niet meer het eenige herstellingsoord van dien aard in ons land, toch blijft verdere uitbreiding en vergrooting nog steeds zeer gewenscht, want de kwaal, wier bestrijding het hier geldt, heeft helaas! een ontzettenden omvang, grooter dan de meeste menschen, die er gelukkig van verschoond zijn, in den regel weten of beseffen.

Het sanatorium Oranje-Nassau's-Oord, gesticht door Hare Majesteit

Digitized by Google

de Koningin-Regentes, werd den 26en October 1901 door Hare Majesteit de Koningin plechtig geopend, zooals met gouden letters staat vermeld op eene groote wit marmeren plaat in den muur der vestibule.

Dit geschiedde in tegenwoordigheid der Koningin-Moeder, van Prins Hendrik der Nederlanden, van al de ministers, behalve Dr. Kuyper, en van vele autoriteiten, enz.

De uitvoering dezer stichting is te danken aan eene door Koningin Emma benoemde commissie onder voorzitterschap van Jhr. S. M. S. de Ranitz, terwijl aan den Amsterdamschen architect Roelof Kuipers den bouw werd opgedragen.

Laat ons thans het gebouw eens vluchtig uit- en inwendig in oogenschouw nemen.

Aan het oude huis of paleis, dat uitwendig weinig is veranderd, is aan de eene zijde in den vorm van een uitgestrekten halven cirkel een aantal gebouwen verrezen, allen door gangen met elkander en met het hoofdgebouw verbonden. Aan het einde van dien boog verheft zich de woning van den geneesheer-directeur, front makende met het hoofdgebouw.

Met hunne groote, opene veranda's, tot lighallen bestemd, met hunne grijsachtigwit gepleisterde muren, lichtgroen geschilderd houtwerk en donkerrood verglaasde dakpannen geven deze gebouwen een vroolijk aanzien tegen den donkergroenen achtergrond van eiken en sparren, en vormen zij een eigenaardig, ietwat schril contrast met het zooveel hoogere, kolossale hoofdgebouw, dat door zijn grootschen aanblik en deftigen ernst nog steeds zijne oorspronkelijke bestemming verraadt.

Het inwendige van het Sanatorium voldoet geheel aan den hoogsten eisch, die aan zulk eene inrichting kan gesteld worden. Zoowel in het hoofdgebouw als in den bijbouw zijn tal van zalen en kamers, tot slaapvertrek bestemd voor één of meer tot zes personen. De meubileering dezer vertrekken is hoogst eenvoudig, evenals die der eet-, lees- en conversatiezalen. Alles is uiterst zindelijk en hygienisch ingericht. De hygiène is bij dit alles uitgangspunt en hoofddoel, hare strengste eischen worden steeds opgevolgd, hare bevordering tot in de uiterste consequentie nimmer uit het oog verloren.

Nevens al deze zalen en tal van andere vertrekken voor de geneesheeren, de verpleegsters, voor apotheek, provisie, magazijnen, enz., enz., zijn vooral opmerkenswaardig de opene lighallen, aan beide zijden der bijgebouwen aangebracht. Achter het gebouw vindt men zelfs nog eene draaiende lighal, die men om hare as kan bewegen, zoodoende dat de patienten steeds in de zon of uit den wind kunnen blijven. Uren en uren achtereen moeten de lijders hier rustig liggen op gemakkelijke ruststoelen in nagenoeg horizontale hou-

Digitized by Google

ding. De doelmatige inwerking der frissche gezonde lucht op de aangetaste longen is toch de hoofdfactor der genezing.

De geheele inrichting heeft slechts ééne, schoon onvermijdelijke schaduwzijde: confort, gezelligheid, behaaglijkheid vindt men er niet. Doch hieraan valt niets te veranderen. Het is nu eenmaal een groot ziekenhuis; dien indruk ontvangt men dadelijk bij het binnentreden, die indruk waait ons niet uit het hoofd, al staan ook steeds overal alle ramen wijd open — terwille der patienten — zoodat er aan wind en tocht geen gebrek is, met dien indruk verlaten ook wij thans weder dit hoogstbelangwekkende herstellingsoord.

Maar daarbij stijgt uit ons hart een dank- en juichtoon op, wijl eene der vreeselijkste ziekten, de longtering, hier menigmaal in hare geboorte wordt gestuit of door doelmatige behandeling wordt voorkomen bij zoovelen, die daartoe aanleg of voorbeschiktheid hebben.

En dan verheft zich onze ziel in een stil doch vurig gebed tot den Heer voor de Koninklijke Vrouwe, wier onverpoosd streven, om in het uitoefenen van barmhartigheid en weldadigheid zich geheel aan Haar volk te wijden, ook tot het verrijzen van dit gezegend en zegen verspreidend oord, niet alleen den eersten stoot heeft gegeven, doch ook voor geene offers is teruggedeinsd om die edele, grootsche gedachte tot werkelijkheid te brengen.

Rustig en kalm ligt daar het Sanatorium, omgeven door een vorstelijken aanleg, door prachtig geboomte, door uitgestrekte bosschen met statige lanen en idyllische kronkelpaden, waar de frissche lucht, die door het eikenloover waait, en de heerlijke dennengeur van sparren en pijnboomen de longen versterkt, den geest opwekt, den levensmoed aanwakkert, het geheele lichaam doortintelt met een krachtig verjongd levensbewustzijn.

Hare Majesteit Koningin Emma, die de lange rij der groote en beroemde vorstinnen uit het Huis van Oranje-Nassau op zulk eene waardige wijze heeft voortgezet, heeft door de Koninklijke gift van het landgoed Oranje-Nassau's-Oord tot sanatorium voor longlijders zich eene eerezuil gesticht, die den nakomeling langer en beter zal doen aanschouwen en op prijsstellen, wat Zij voor Haar volk is geweest en heeft verricht, dan het fraaiste en hechtste standbeeld van marmer of graniet!

Digitized by Google

Digitized by Google

LOEVESTEIN.

HISTORISCHE SCHETSEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

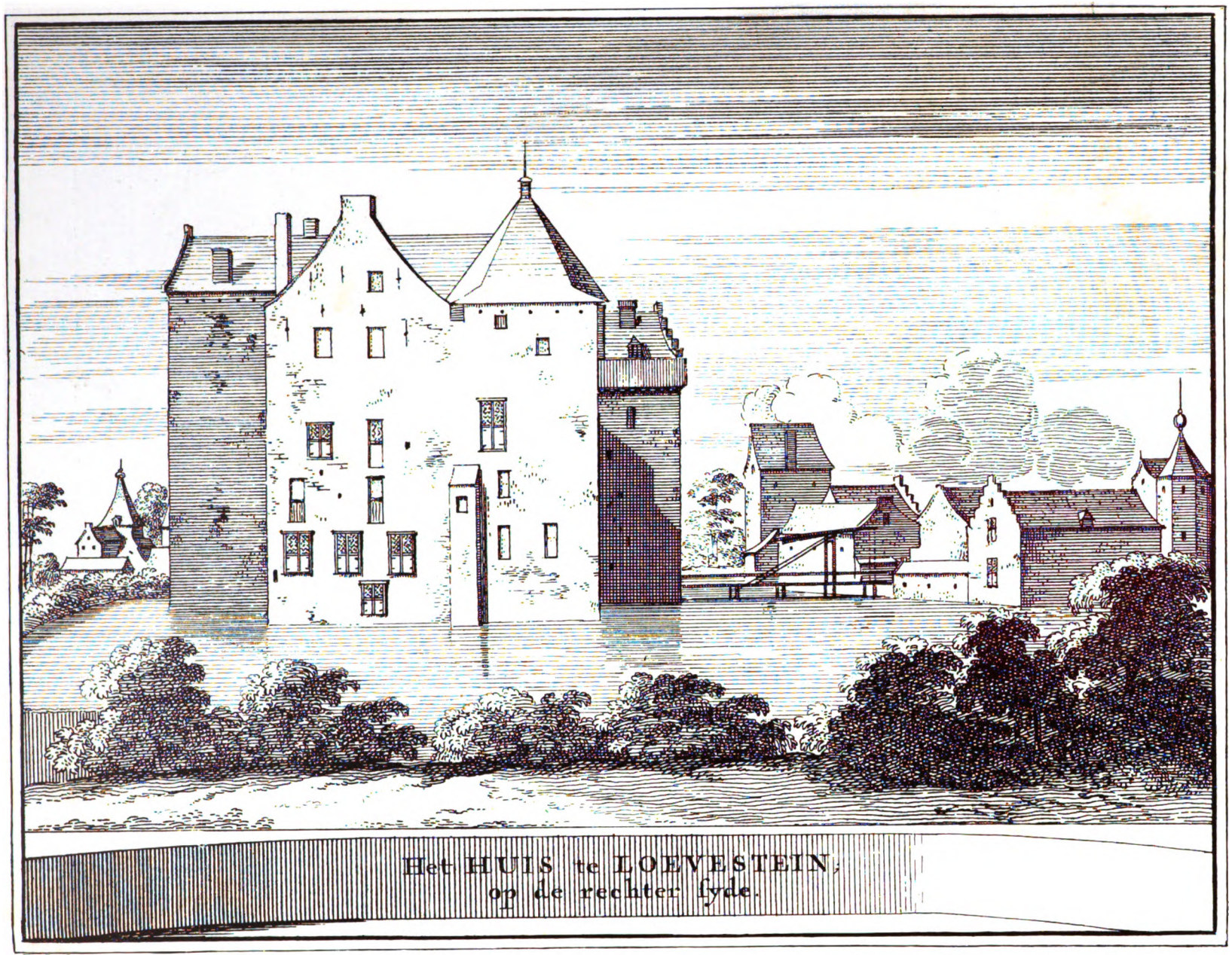

Het HUIS te LOEVESTEIN,
op de rechter syde.

J. S. F.

Digitized by Google

LOEVESTEIN.

Inleiding.

Waar Maas en Waal te zamen spoelt
En Gorkum rijst van ver,
Daar heft zich op den linker zoom
En spiegelt in den breeden stroom
Een Slot van eeuwen her.

Al moge de eerste regel van bovenstaand gedicht thans niet meer geheel waar zijn door de opening van den nieuwen Maasmond in den herfst van het vorige jaar (1904), al heeft de Maas nu Loevestein den rug gekeerd, toch spiegelde het oude slot zich eeuwenlang zoowel in háár watervlak als in dat van de Waal.

Ge kent, waarde lezer, deze schoone verzen van onzen grooten Tollens, ge herinnert ze u althans uit uwe jeugd, toen ge in die oude vaderlandsche letterkunde, zoowel in proza als in poëzie, nog meer behagen scheptet dan tegenwoordig; nu hebt ge daartoe geen tijd meer, er is thans zoo veel te lezen; welk eene menigte nieuwsbladen zijn er niet dagelijks door te loopen, welk eene massa tijdschriften zien er niet maandelijks het licht! Hoeveel voedsel voor den geest brengt ons een en ander en hoeveel levenswijsheid valt daaruit iederen dag te putten! De oude classieken! ja, zij staan daar in uwe boekenkast, ge zoudt ze niet gaarne willen missen, want het zijn sieraden van uw studeervertrek, maar zij komen zelden uit hunne schuilhoeken te voorschijn, want ge weet nu eenmaal wat er in staat, nieuws valt er niet meer uit te halen, — en dan die vracht tijdschriften dáár op de tafel! die behelzen het nieuws van den dag, die moeten eerst doorgelezen worden, en als die

Digitized by Google

uitgelezen zijn, dan — dan komt er al weêr eene nieuwe bezending, en zoo gaat het voort. Men blijft dus aan het tijdschriften lezen en komt in den regel niet verder.

Gelukkig achten wij het daarom, dat er onder de vele tijd- en maandschriften, en vooral onder de meest verspreide, die overal in den lande gelezen worden, eenige zijn, die ons af en toe eens van het terrein der hedendaagsche vraagstukken, der onuitputtelijke nieuwigheden en uitvindingen van den tegenwoordigen tijd en van het gebied der onophoudelijke toekomstbespiegelingen terugleiden naar dien ouden tijd, die reeds zoo ver achter ons ligt. Gelukkig, zeggen wij, want zoo doende krijgt de denkende mensch bij wijle eens aangename rustpunten op den weg, die zijn rusteloos voorwaartsstrevenden geest dagelijks bewandeld; op die wijze worden de leerrijke en ontegenzeggelijk fraaie tafercelen uit het grijs verleden eens weder met frisschen gloed in herinnering gebracht; daardoor wordt het gevoel van eigenwaarde, van plichtbesef, van adeldom in het volk ontwikkeld en aangekweekt; en, zoodoende ontrukt aan het alledaagsche, begrijpt en gevoelt men zelf weder iets van het onbeschrijflijk enthousiasme, dat onze groote dichters vervulde, toen zij de heldendaden van het voorgeslacht bezongen, en, niet hun geest, maar hun gevoel, hun warm hart hen woorden in de pen gaf, die sieraden onzer letterkunde zijn en blijven zullen.

Daarom herhaalden wij boven deze verhandeling den aanhef van het fraaie gedicht, waarin onze volksdichter het heldenfeit van Herman de Ruyter heeft bezongen. Daarom verzoeken wij u, thans met ons naar het oude slot Loevestein te gaan en de geschiedkundige bijzonderheden, daaraan verbonden gedurende bijna zes eeuwen, nog eens in het geheugen op te rakelen.

Geen kasteel toch bestaat er meer in Nederland zoo merkwaardig door zijn verleden als Loevestein, ja, er heeft er nimmer in ons land één bestaan, zoo historisch vermaard, tot zelfs ver over de grenzen van ons kleine vaderland, als het oude slot aan de vroegere samenvloeiing van Maas en Waal, dat wel weêrstand wist te bieden aan het rameien van den krijg, doch welks muren te zwak en welks grachten niet diep en breed genoeg waren, om den strijd te winnen tegen de listen der vrouw, die eenmaal vast besloten was, om onder Gods Zegen haar dierbaarste kleinood van dáár weg te voeren:

't Is Loevestein — 't is Loevestein,
Waarvan de wereld sprak;
Door wal en schans en vestingwerk,
't Rameijen van den krijg te sterk,
Maar huwlijkstrouw te zwak.

Digitized by Google

Hoe hecht en sterk zijn nog die oude muren, die zooveel lijden en zoovele smarten aanschouwden, waar binnen zoo menigmaal de vurigste gebeden en de pijnlijkste verzuchtingen ten Hemel zijn opgestegen, maar die ook getuigen waren van kalme onderwerping en stille gelatenheid, ook in het droevigst lijden, die zoo geheel den godsdienstzin en Christelijken geest van vorige eeuwen teekenen!

Hoe hol en ledig zijn nu die vertrekken, die voorheen groote en beroemde mannen jaren lang tot woning verstrekten, waarin zooveel is doorleefd, zooveel strijd gestreden, zooveel zielesmart geduldig en lijdzaam werd gedragen!

Niet, dan met zekeren eerbied kan men die groote, sombere zalen doorwandelen, hoe weinig bijzonders daarin nu ook valt op te merken, als men pijnst over het verleden en denkt aan de bestemming, die hun voorheen zoo dikwerf is gegeven. Men voelt zich dan ondanks zichzelf aan de vloer genageld; al die historische gestalten doemen weder op voor den geest, de oude, lang vervlogen tijd komt wederom levendig in herinnering. Wanneer wij onze blikken door de kleine vensters laten weiden over het omliggend landschap, dan zien wij in onze verbeelding de geharnaste ruiterscharen nog oprukken, die in last hebben het geduchte ridderslot voor den Hollandschen Graaf te vermeesteren, of wel de vermomde bende van Herman de Ruyter door het veld sluipen, om, waar tot openlijken krijg de macht ontbreekt, de sterkte door list den gehaten vijand te ontfutselen, — al is van dit laatste ook bij slot van rekening niets waar, zooals wij later zien zullen.

En slaan wij dan den blik weder naar binnen en laten wij het oog rusten op die kale, witgepleisterde muren, waarvan de eentoonigheid slechts gebroken wordt door de oude eenvoudige schouw, dan rijst op nieuw voor onzen geest de edele gestalte van een Huig de Groot, lichamelijk gevangen en in eene enge ruimte beperkt, doch vrij van geweten en vrij van geest, ook hier groote en diepzinnige gedachten, in zijn scheppend genie geboren, verwerkend en het menschdom nog uit zijn kerker leidend en voorlichtend. En wij hooren als het ware nog het gedruisch van het ruwe krijgsvolk daar beneden, aanwezig om voortdurend een wakend oog te houden, dat de vogel niet uit zijne kooi zal ontsnappen, en toch bestemd om onwetend zelf de behulpzame hand te leenen om hem de vrijheid te hergeven.

En de Groot doet ons tevens denken aan zijne vele lotgenooten, aan Hogerbeets, Poppius, Niëllius en anderen; zijne wonderlijke ontvluchting toovert ons voor den geest de edele gestalten zijner gade en zijner dienstmaagd, wier schranderheid en trouw, aan jong en oud bekend, hunne namen voor altijd aan de vergetelheid ontrukt, en hen tot beroemde alombekende historische personen verheven hebben; en ook andere vrouwen komen

Digitized by Google

ons in de gedachte, die in Loevestein's geschiedenis eene belangrijke rol speelden.

De bedrogen bezetting herinnert ons onwillekeurig, dat niet immer het krijgsvolk dáár eene taak te vervullen had, waar zoo weinig eer mede te behalen was. De manhafte verdediging tegen Willem van Oostervant, de kloekmoedige zelfopoffering van de Ruyter en de zijnen, het cordate gedrag van Paulus Wirtz tegenover de Fransche overweldigers en zoovele heldenfeiten meer, gaan in bonte reeks in onze gedachten voorbij. Als in een droom doorwandelen wij de geheele Vaderlandsche geschiedenis: riddertijden, vrijheidskrijg, onzalige godsdienstwisten en binnenlandsche onlusten, veten tusschen den stadhouder en de overmachtige stedelijke regeeringen, Engelsche oorlogen en ongeëvenaarde grootheid en roem ter zee, inval der Franschen onder Lodewijk XIV en redding van den rand des verderfs, Oostenrijksche successieoorlog, inval en verovering der Franschen in het laatst der vorige eeuw, inlijving in het Fransche keizerrijk, Belgische opstand en Tiendaagsche veldtocht — met dit alles staat Loevestein's geschiedenis in nauw verband; door alle tijden heen heeft het oude slot eene belangrijke rol gespeeld; zijn verleden is saâmgestrengeld met bijna alle groote en merkwaardige gebeurtenissen, die in Neêrlands geschiedrollen staan opgeteekend.

Is het dan wonder, dat wij, niettegenstaande de vele beschrijvingen en afbeeldingen die van Loevestein reeds bestaan, het wagen dit roemruchtig slot nogmaals in schrift en beeld onder de aandacht te brengen? Deze verhandeling moge al voor de wetenschap niets nieuws bevatten, zij zal toch, vertrouwen wij, menigeen vele historische bijzonderheden òf weder op nieuw in herinnering brengen, òf wellicht ook voor de eerste maal doen kennen, en zoodoende, zooals wij hopen, de nationale trots versterken door de liefde voor ons groot en roemrijk verleden aan te wakkeren, en over het algemeen de eerbied voor, en de gehechtheid aan onze, toch reeds zoo zeer gedunde historische en oudheidkundige monumenten verlevendigen, opdat, mocht nog eenmaal als in 1811 aan de slooping van dit oude kasteel ernstig gedacht worden — en daartoe bestaat meer reden als men mogelijk vermoed — geen Napoleon, geen vreemde overweldiger het voor den ondergang behoeft te behoeden, maar Neêrlands volk zelf deze aan het nationaliteitsgevoel verschuldigde plicht op zich neme en zijne stem luide verheffe tot redding en behoud van het beroemde Loevestein!

Digitized by Google

Op Hollands oostelijke grens
houdt al eeuwen lang de wacht,
Een slot wellicht reeds verrezen
in der Middeleeuwen nacht.

't Is Loevestein d'aloude veste,
reeds beroemd in 't grijs verleên;
Wie kan zeggen: zooveel jaren
vlogen sinds de stichting heen?

Moog'lijk wel, dat de Romeinen
't bouwden tot bedwang van 't land,
Dat, zonder geweld van waap'nen,
zich ontwrong aan d'ijz'ren band.

Of wel, dat de Noordsche volken,
bij vertrek met buit belaân,
Ter hervatting hunner tochten,
hier een sterkte lieten staan.

Doch aan Gerard, graaf van Hornes,
en Johanna zijne vrouw
Dankt het slot, òf zijn verrijzen,
òf althans een nieuwen bouw.

Later, meermaals nog veranderd,
taande zijn alouden glans,
Die zoo schoon in vroeg're tijden
ruimschoots straalde van zijn trans.

Doch, hoe straf ook soms belegerd,
vaak verwenscht en fel gehoond,
Werd het nimmer platgeschoten,
voor verwoesting steeds verschoond.

Zoodat Gerards nieuwe stichting
— naar zijn eed'le vrouw genoemd —
Nog in hoofdzaak is in wezen,
wijd vermaard, alom beroemd!

Digitized by Google

En historisch blijft 't een waarheid
— wat ook van den oorsprong geld' —:
In de veertiend' eeuw ná Christus
wordt Loevestein 't eerst vermeld.

D'oude burcht moest weleer dienen
tot bedwang van Gelderland,
Doch, wat twisten ook ontstonden,
nimmer werd hij aangerand.

Maar toen Bruysten van Herwijnen
zetelde op Loevestein,
Moest Hollands graaf 't zelf heroov'ren
op zijn eigen kastelein.

En den moed'gen krijgerscharen
van graaf Albrechts wakk'ren zoon,
Heeft het slot en zijn verdeed'gers
toenmaals roemrijk 't hoofd geboôn.

Echter tegen een de Ruyter
was de sterkte niet bestand;
Doch zijn waagstuk droeg geen vruchten
voor 't benarde Vaderland.

D'hulp toch, die men hem beloofde,
kwam tot zijn ontzet niet dáár,
En, na een roemruchtig strijden,
viel hij met zijn dapp're schaar.

Later door den Geus gewonnen
voor der vrijheid eed'le zaak,
Kreeg het slot and're bestemming,
de bezetting and're taak.

Staatsgevang'nen moest het bergen,
streng bewaakt en steeds bespied
Door een slotvoogd en soldaten:
wee hen, zoo er één ontvliedt!

Digitized by Google

Wat al groote, eed'le mannen,
meêgesleept in burgertwist,
Moesten hier hun vrijheid derven,
hun ontrukt door macht en list!

Doch het gros wist te ontkomen,
voorgegaan door Huig de Groot,
En den kerker te ontvluchten,
die hen niets dan droef'nis bood.

Toen de Franschman jaren later,
't grootste deel van 't Vaderland
Voor zijn waap'nen had doen zwichten,
en ons bracht aan 's afgronds rand,

Wierp hij ook begeer'ge blikken
op dit trotsch en sterk gebouw,
Maar vergeefs! hoe hij ook dreigde,
Wirtz bleef eed en plicht getrouw!

Hoeveel oude, hechte burchten
vielen in d'omwent'lingstijd
Voor den moker van den slooper,
in den lande, wijd en zijd!

Zoo zou ook de laatste ure
van 't vermaarde Loevestein,
Zonder 's keizers reddend machtwoord,
zeker toen geslagen zijn.

Doch, God lof! nog staat de burcht
trotsch en fier op Neêrlandsch grond
En, hoe stom en onbeweeglijk,
roept hij toch nog ied'ren stond,

Tot den nazaat, die 't wil hooren,
en het griff'len in zijn hart:
„Eendracht maakt ons alvermogend;
tweespalt baart ellend' en smart!"

Digitized by Google

De Stichting.

Wanneer men een zeer oud voorwerp ziet — een kasteel, een boom, een meubelstuk, eene schilderij, of wat dan ook — dan is gewoonlijk de eerste vraag: hoe oud zou dat wel zijn? Doch deze vraag, hoe natuurlijk ook, hetzij uit belangstelling, hetzij uit loutere nieuwsgierigheid gedaan, valt doorgaans niet te beantwoorden. En in 't bijzonder wat de oude kasteelen betreft, is de oorsprong, op weinige uitzonderingen na, geheel in het duister gehuld. Het gaat met hen als met de oude, adellijke en riddermatige geslachten, die erop woonden. Tegen het einde der 13e eeuw, de tijd toen de oude oorkonden en andere schriftelijke aanteekeningen, die tot ons gekomen zijn, — of althans bekend waren aan vroegere betrouwbare schrijvers, wier hoog geschatte werken nu als bronnen daarvoor in de plaats getreden zijn — menigvuldiger werden, treden die oude geslachten als het ware op eens op het tooneel der geschiedenis, en met hen de kasteelen en burchten, die hun eigendom waren en doorgaans aanleiding gaven tot den inhoud van gezegde oorkonden. De geregelde geslachtslijsten vangen in dien tijd aan, en zoo ook de historie der oude kasteelen. Vóór het laatst der 13e eeuw kan men de geschiedenis des lands slechts in groote trekken beschouwen, vindt men van oude geslachten niet anders dan enkele personen genoemd en kan men omtrent het al of niet bestaan van oude kasteelen veel gissen, doch niets met eenige zekerheid zeggen.

Hoe oud nu het tegenwoordige Loevestein is, behoudens de vele veranderingen en wijzigingen aan het gebouw in den loop der eeuwen geschied, is wel ongeveer uit de bouworde in het algemeen en de architectonische bijzonderheden op te maken, doch wanneer op de plek, waar nu het kasteel nog staat, het eerst eenige sterkte verrezen is, valt bij gebrek aan berichten daaromtrent bezwaarlijk te gissen.

Het punt, waar Maas en Waal te samenvloeiden, wees zich van zelf aan als uitermate geschikt tot het stichten van een slot of versterking. Mogelijk dus hebben de Romeinen, die hier te lande, vooral langs de groote rivieren, onderscheidene burchten en sterkten bouwden, aan Loevestein het eerste aanzijn gegeven; wellicht echter dagteekent het eerst uit lateren tijd, en werd het door de Noormannen in de 9e of 10e eeuw gesticht, ten einde zoodoende een vast punt te bezitten bij hunne herhaalde invallen in ons land. Het is toch bekend, dat deze ruwe gasten onderscheidene sterkten aan den Rijn, de Waal en elders bouwden, en daarin bij het weder verlaten van het land een sterk garnizoen achterlieten, om bij een lateren inval dadelijk weder versterkte punten te vinden, van waar zij hunne verdere rooftochten

Digitized by Google

konden voortzetten. Doch de namen dier kasteelen en der plaatsen, waar zij lagen, zijn niet bekend. Ook het omgekeerde geval is denkbaar, namelijk, dat Loevestein door de Gouwgraven of Landsheeren werd gebouwd, om bij de bovenbedoelde invallen het verder doordringen van den vijand tegen te gaan. Tot dit einde stichtte Boudewijn van Heusden o. a. in 860 de sloten Bracana, Halosta en Poderwic (Brakel, Aalst en Poederoijen). Op deze wijze valt er nog veel te gissen, dat al te maal mogelijk, ja zelfs waarschijnlijk kan geweest zijn, en zoodoende kan men eene geheele geschiedenis optrekken, louter op de verbeelding steunend, maar daarmede komen wij niet verder, en beter is het, dáár aan te vangen, waar wij historisch meer op vasten bodem staan.

De zuidwestelijke uithoek van den Bommelerwaard bestond omstreeks het midden van de 13e eeuw uit verschillende eilanden en schiereilanden, allen behoorende aan de heeren van Altena. Ongetwijfeld waren zij voorheen aan het Land van Altena verbonden geweest, want de Maas vereenigde zich vroeger, evenmin als nu weder, bij het latere slot Loevestein met de Waal, doch liep ten zuiden van het Land van Altena en de stad Woudrichem, zoodat het latere gedeelte van die rivier, van Poederoijen tot Loevestein, dan ook de Nieuwe Maas genoemd wordt. De namen, die deze eilanden en schiereilanden toenmaals droegen, verraden allen een Angel-Saksischen oorsprong, weshalve het aan geen twijfel onderhevig is, of deze landstreek werd voorheen door Anglen en Saksen bewoond.

Willem III, heer van Hornes of Hoorn, Wessem en Weert, wiens moeder Margaretha van Altena was, had van zijn oom Dirk van Altena het Land van Altena in eigendom gekregen, en werd in 1230 voorloopig daarmede beleend. De hierboven bedoelde eilanden, enz. waren toen ten tijde niet ingedijkt en dus blootgesteld aan vloeden en overstroomingen, zoodat zij den eigenaar al zeer weinig voordeel opleverden. En daar hem waarschijnlijk geld en middelen ontbraken, om ze behoorlijk te omkaden en tot een polder te vereenigen, die bij behoorlijke cultuur goede rente kon opleveren, gaf hij ze in 1264 tegen geringe jaarlijksche thijns in leen aan de abdij van Villars, een Cisterciënser monnikenklooster, gelegen aan de Dijle en door St. Bernard in 1146 gesticht. Hierdoor verrichtte hij een goed en godvruchtig werk naar den geest en het gebruik dier tijden, en moest genoemde abdij, die hiertoe door hare rijke bezittingen en beschikbare werkkrachten dan ook zeer goed in staat was, wilde zij op den duur van deze nieuwe bezitting voordeel trekken, tot de inpoldering overgaan, waardoor de Nieuwe Maas een meer geregelden loop verkreeg, en dus scheepvaart, visscherij en tolinkomsten te Woudrichem — alles ten voordeele van den heer van Altena

Digitized by Google

— zeer bevorderd werden. De monniken van Villars bleven in dit opzicht dan ook niet in gebreke, en de nieuwe polder ontving naar hen den naam van Monnikenland.

De beide westelijke eilanden, Alghot en dat van den krijgsman Artus, waren echter in deze leengift niet direct begrepen en uit het charter blijkt, dat beide, ofschoon toen in leen toekomende aan genoemden Artus, ook behoorden aan den heer van Altena. Deze Artus bezat toen op het meest noordelijke dezer beide eilanden — naar hem Artus geheeten — denkelijk reeds een slot of eene sterkte, ter plaatse van het tegenwoordige Loevestein.

De abdij van Villars bleef echter niet lang in bezit van het Monnikenland, want Gerard II, heer van Hornes, Altena, enz., bezat dit circa het jaar 1300 reeds weder in vollen eigendom, evenals de bovengenoemde eilanden Alghot en Artus.

Deze Gerard is hoogstwaarschijnlijk de stichter van het nog bestaande slot Loevestein, hoewel dit natuurlijk sedert dien tijd nog al van gedaante veranderd is. Hij was namelijk gehuwd met Johanna van Leuven (of Louvain) gezegd Gaasbeek, vrouwe van Herstal en Baucigny, enz., dochter van Hendrik van Gaasbeek, heer van Leuven, Leeuwen, Herstal, enz., en van Lijsbeth van Bevern. Gerard stierf in 1332, en Loevestein komt het eerst voor onder den naam van Louvesteyn tusschen de jaren 1337 en 1345. Het behoorde toen niet meer aan Gerards zoon Willem V, heer van Hornes, enz., maar reeds aan den graaf van Holland, Floris IV, wien Willem reeds een paar jaren na den dood zijns vaders als leenheer moest erkennen wegens Altena en Woudrichem; doch Loevestein was in dit leen niet begrepen, en schijnt — denkelijk door het hooge belang, dat dit slot had voor den Hollandschen graaf in geval van oorlog met het aangrenzend Gelderland — door dezen in vollen eigendom te zijn gehouden. Het daarnaast gelegen Monnikenland toch behoorde en bleef steeds aan Gelderland, en het water, dat dit van Loevestein of Holland scheidde, heette Vrouw Lijsbeth van Beveren's sloot. Deze zonderlinge naam nu leidt tot de ontdekking omtrent de stichting en den naamsoorsprong van Loevestein.

Het is namelijk aan geen twijfel onderhevig, of bedoeld water had dezen naam te danken aan Lijsbeth van Bevern, de schoonmoeder van bovengenoemden Gerard, die tevens het slot Loevestein zal gebouwd, of de waarschijnlijk reeds daar aanwezige sterkte, althans verbouwd en gedoopt hebben. Hij zoude toch dit betrekkelijk geringe water, denkelijk eene door hem gegraven gracht, niet naar de moeder zijner vrouw genoemd hebben,

Digitized by Google

indien het graven dezer gracht niet gepaard ware gegaan met eene nog veel belangrijker zaak, het bouwen van eeń kasteel, dat hij naar zijne vrouw zelve noemde; en dat Loevestein of Louvesteyn niets anders is dan eene verbastering van Louvainstein ligt voor de hand. Stein of steen, in Friesland stins, beduidt niets anders dan: sterk kasteel.

Opvallend is het in zeker opzicht, dat Gerard het slot niet liever Johannastein noemde, naar den doopnaam zijner echtgenoote, doch wij vinden hiervan meer voorbeelden. Zoo noemde o. a. de graaf van Egmond den, in 1557 bedijkten polder Beijerland toeń aldus naar zijne vrouw Sabina van Beijeren, dus ook niet naar haar doop-, maar naar haar geslachtsnaam.

Wij zien uit een en ander hoe de genealogie dienstig is, om uit de benaming van een water met vrij groote zekerheid den naamsoorsprong en den tijd der stichting van een kasteel af te leiden. Want, daar vrouw Lijsbeth van Bevern reeds in 1308 stierf, zoo zal denkelijk zoowel het graven der gracht, als het bouwen of verbouwen van het kasteel wel vóór dat jaar hebben plaats gehad. Wij kunnen dus gerust zeggen, dat circa 1300 het tegenwoordige slot Loevestein werd gesticht en zijn naam ontving, want sedert dien tijd heeft het wel dikwijls door den krijg veel geleden, en is het natuurlijk ook menigmaal, zoowel uit- en inwendig, zelfs nog in deze eeuw, veel verbouwd, doch het is nimmer verwoest of verbrand, en daarna weder geheel herbouwd geworden; ook draagt de bouworde duidelijke kenteekenen van de eerste helft der 14e eeuw.

Loevestein in bezit der Hollandsche Graven.

Loevestein zag er geheel anders uit in de 14e en 15e eeuw als het zich tegenwoordig voordoet. Het slot zelf, hoe ook veranderd in den loop der tijden, staat er in hoofdzaak nog, doch de breede grachten, die het weleer omgaven, zijn gedempt; voorpoort, slotplein, enz., dit alles, dat tot een ridderlijken burcht in den ouden tijd behoorde en ook hier niet ontbrak, is spoorloos verdwenen, en men kan zich thans nauwelijks meer voorstellen, hoe Loevestein eenmaal de woonstede was van ridders en edelen uit verschillende zeer aanzienlijke geslachten.

Wij zeiden straks, dat het omstreeks de helft der 14e eeuw reeds in bezit was van den graaf van Holland, die het als een grensslot tegen Gelderland inrichtte en er voortdurend krijgslieden in bezetting hield, opdat

Digitized by Google

het bij oneenigheid met den Gelderschen nabuur niet onmiddellijk zonder slag of stoot in diens handen zoude vallen, terwijl het opperbevel werd toevertrouwd aan aanzienlijke en geschikte personen, die beurtelings den titel voerden van gouverneur, commandant, slotvoogd, stedevoogd, kastelein, enz.

Loevestein heeft daardoor een geheel ander verleden als andere oude kasteelen, die, hetzij in vollen eigendom, hetzij als leen, aan een bepaald adellijk geslacht toebehoorden, in den regel van vader op zoon vererfden, en, wel is waar, door uitsterven der mannelijke lijn en ook soms door verkoop of andere omstandigheden, van tijd tot tijd weder in geheel andere familiën overgingen, doch in elk geval meer dienst deden als gewone woonhuizen of lustsloten van den adel, dan wel als sterkte of vesting.

Overzien wij de lijst der hoogadellijke en aanzienlijke gouverneurs, die achtereenvolgens te Loevestein in bezetting lagen en dit slot bewoonden, dan schijnt het dat deze betrekking een post van groot gewicht was, waaraan dan ook belangrijke inkomsten verbonden waren. Opmerkelijk is het daarbij, dat Loevestein aan zijne bestemming — grensslot tegen Gelderse invallen — nimmer heeft behoeven te beantwoorden, doch dat wij al spoedig zien, dat de Hollandsche graaf het moest laten ontweldigen aan den, door hem zelf daar aangestelden slotvoogd.

Nadat wij eerst tusschen de jaren 1337 en 1345 Jan de Ridder, die gehuwd was met Constantia Maria de Vooght, als gouverneur op Loevestein aantreffen, benoemde hertog Albrecht van Beijeren — sedert 1358 ruwaard en in 1389 graaf van Holland — zekeren ridder Bruisten van Herwijnen tot deze waardigheid. Deze was aan den hertog nauw verwant, want zijne vrouw Wilhelmina was diens nicht of kleindochter, ofschoon vermoedelijk niet uit echten bedde gesproten. Zij wordt herhaaldelijk door hertog Albrecht „onze nichte van Herwinen" genoemd, was in groot aanzien aan het Hollandsche Hof en droeg ook de liverij daarvan, zijnde zilver en blauw.

Haar echtgenoot deelde aanvankelijk ruimschoots in 's Hertogs gunst. Niet alleen was hij gouverneur van Loevestein, doch in 1389 werd hij tevens rentmeester van Beöosterschelde, kreeg in 1391 Stavenisse en twee jaren later ook Duiveland, en wordt dan ook in 1395 onder de Zeeuwsche edelen genoemd. Doch door dit alles een toppunt van aanzien en macht bereikt hebbende, vergat hij te zeer zijne verplichte ondergeschiktheid en veroorloofde zich herhaaldelijk zeer eigendunkelijke handelingen. In 1396 werd hij beschuldigd van oneerlijkheid in de waarneming van zijn rentmeesterschap — en volgens sommigen ook van manslag — en weigerde hij rekening en verantwoording hieromtrent af te leggen. Dergelijke stoutmoedigheid

Digitized by Google

kon de Hertog niet verduren, en toen Bruisten kort daarop te Amsterdam kwam, werd daar beslag op zijn persoon gelegd en hem verboden de stad te verlaten, alvorens hij de gewenschte verantwoording zoude gedaan hebben.

Doch hij ontkwam en gevoelde zich zóó beleedigd, dat hij zich naar Loevestein begaf en dit slot in staat van verdediging bracht, door het met een negentigtal gewapende knechten te bezetten, waarover het bevel werd opgedragen aan drie zijner zonen en zijn vriend Otto van Driel, terwijl hij zelf de wijk nam naar Gelderland, waarschijnlijk om bij den Gelderschen Hertog hulp en steun te zoeken en de Gelderschen tegen de Hollanders in het harnas te jagen.

Hertog Albrecht begreep dan ook zeer juist, dat het voor hem zaak was, om het sterke slot Loevestein zoo spoedig mogelijk weder in bezit te krijgen, alvorens wellicht de Gelderschen er zich gingen nestelen. Hij verzamelde tot dat einde eene aanzienlijke krijgsmacht en gaf daarover het bevel aan zijn zoon Willem graaf van Oostervant, die hiermede onmiddellijk naar Loevestein trok en het kasteel opeischte. Doch te vergeefs; men besloot daarbinnen zich tot het uiterste te verdedigen, want Otto van Driel, die er het opperbevel voerde, was de man niet, om zich lafhartig zonder slag of stoot over te geven. Dien tengevolge nam het beleg dadelijk een aanvang, en, daar het wenschelijk was voor de Hollanders, om dit zoo spoedig mogelijk met een gunstig gevolg ten einde te brengen, werd de voorburcht dagen achtereen hevig met zware steenen beschoten of gebeukt, waardoor de muren en gebouwen, die hem afsloten, groote schade bekwamen, en eindelijk een zware toren met een gedeelte van den ringmuur in de gracht stortte, waardoor de belegeraars alles konden waarnemen, wat daar binnen plaats vond, en er feitelijk eene aanzienlijke bres was ontstaan. Doch storm op storm werd moedig afgeslagen, en zonder een onverwacht onheil zouden de dappere verdedigers nog lang hebben kunnen wêerstand bieden. Maar de Dordtenaars, ook al tot hulp van Willem van Oostervant toegesneld, schoten uit een mortier zware steenen, en hadden het geluk daarmede een gebouw te treffen, dat opgevuld was met hooi en waarin de bevelhebber Otto van Driel met vier gewonde krijgslieden bij het vuur zat. Het gebouw stortte in, het hooi vatte vlam, en er ontstond een hevige brand, waarbij van Driel en zijne vier makkers omkwamen. Dit bracht eene algemeene ontsteltenis te weeg, en de belegeraars maakten daarvan gebruik, om eene nieuwe krachtige bestorming te wagen, die met gunstigen uitslag werd bekroond, zoodat de voorburcht in hunne macht viel en de belegerden zich in het slot zelf moesten terugtrekken.

Doch Willem van Oostervant gunde hen geen rust en liet ook dit

Digitized by Google

onmiddellijk beschieten en herhaalde malen bestormen. Het kasteel werd zoo hevig gebeukt en de pijlen vlogen in zulk een aantal van de handbogen, dat de belegerden geen venster konden openen zonder zich aan een wissen dood prijs te geven. Dit duurde 24 uren lang, en de bezetting, toen inziende, dat de verdediging niet langer was vol te houden en op geen ontzet van buitenaf kunnende rekenen, gaf zich op genade of ongenade aan graaf Willem over, die haar, en daaronder de drie zonen van ridder Bruisten naar Holland voerde.

Wij weten niet hoe het met de wakkere verdedigers en met Bruisten zelf is afgeloopen; waarschijnlijk heeft er eene verzoening tusschen hem en hertog Albrecht plaats gevonden, en bleef hij met het gouverneurschap van Loevestein bekleed tot aan zijn dood, want wij vinden geen nieuwen gouverneur benoemd vóór Mei 1413, en Bruisten van Herwijnen zal omstreeks dien tijd gestorven zijn, daar zijne tweede vrouw Lijsbeth in 1415 als zijne weduwe genoemd wordt. Zijne dochter Adelisse bracht, door haar huwelijk met Otto heer van Haeften, de heerlijkheid Herwijnen in het geslacht van Haeften over.

Den 13^{en} Mei 1413 werd Jan van Langerak, zoon van Gijsbert en Bertha van Blois, en gehuwd met Alferade van Polanen, vrouwe van half Asperen, door Willem VI, graaf van Holland, den vroegeren, zoo even genoemden graaf van Oostervant, benoemd tot drost, baljuw en rentmeester van Altena, enz., en tevens tot slotvoogd van Loevestein met al zijn toebehooren. Hij erkende in 1417 vrouw Jacoba als opvolgster van graaf Willem, en zij benoemde hem tot rentmeester der goederen en heerlijkheden van Jan Willem van Egmond in Noord-Holland, terwijl intusschen in 1414 Lodewijk, heer van Vlissingen en Schandone, bastaardbroeder van Jacoba, levenslang tot kastelein van Loevestein was aangesteld, die dit ambt weder liet waarnemen door Adam van der Duyn, zoon van Willem en Ida van Egmond.

Reeds toen ten tijde werd Loevestein als gevangenis gebruikt, en werden Otto van Schonauwen en anderen, die in den strijd te Gorinchem waren gevangen genomen, naar het slot gebracht. Het zijn de eerste gevangenen op Loevestein, waaromtrent bericht tot ons gekomen is; zij openen eene lange rij van personen, achter wie de zware slotdeuren tegen wil en dank werden dicht gegrendeld, en waarvan wij er nog velen zullen leeren kennen.

Adam van der Duyn, die in 1417 stierf, had bij zijne vrouw Alyd van der Myle een zoon Jacob, die zijn vader als commandant van Loevestein opvolgde en dit ambt waarnam tot April 1418, toen Lodewijk

Digitized by Google

heer van Vlissingen bovengenoemd, wien het kasteleinschap eigenlijk toekwam, hiervan afstand deed.

Wij treffen nu twee nieuwe kasteleins te gelijk aan, namelijk Dirk van Heukelom, hiertoe den 10en April 1418 levenslang benoemd door hertog Jan van Brabant, op eene wedde van 200 Frankische schilden 's jaars, te beuren uit den tol te Woudrichem, en Philips van der Leck, bastaardbroeder van heer Hendrik van der Leck, heer van Heeswijk en Dinther, die ook brieven van aanstelling had, en deze betrekking sedert den 17en April van genoemd jaar heeft waargenomen en de daaraan verbonden inkomsten trok. Dit gaf natuurlijk geschil, doch bij uitspraak van hertog Jan voornoemd en zijne raden, 24 Januarij 1419 te Woudrichem gedaan, werd bepaald, dat Philips tot 28 October 1420 zijne bezoldiging als kastelein zoude trekken, en daarna Dirk van Heukelom in het ongestoord bezit van dit ambt zoude komen.

Wij zullen al de volgende kasteleins en slotvoogden niet opnoemen, de meeste onzer lezers zullen daarin geen belang stellen, en de weinigen, met wie dit wel het geval is, kunnen ze elders desverkiezende alle vinden. Het bovenstaande bevestigt voldoende, hetgeen wij straks zeiden, dat het kasteleinschap van Loevestein eene gewichtige en begeerlijke betrekking was.

In het laatst van 1449 of het begin van het volgende jaar werd op het slot een bijzonder persoon als gevangene binnengebracht, namelijk Mr. Gozewijn de Wilde, president, dat is: stadhouder van Holland, Zeeland en Friesland, die geschil had gekregen met Banjaart Scei, kastelein van Medemblik hem beschuldigende, dat hij een moord begaan had, terwijl omgekeerd de Wilde door Banjaart beticht werd van eene andere zware misdaad. Deze twist liep zeer hoog, en velen in Holland kozen partij, 't zij voor den één, 't zij voor den ander. Hertog Philips van Bourgondië, toen in Vlaanderen zijnde, zond Jan van Lannoy naar Holland om hieraan een einde te maken, want eigenlijk lag de grond van dit geschil in de onzalige Hoeksche en Kabeljauwsche burgertwisten, daar de president de Kabeljauwsche, de kastelein daarentegen de Hoeksche partij was toegedaan. Het was dus zaak voor hertog Philips dergelijke beroeringen met kracht en geweld den kop in te drukken, ten einde de rust in het land te verzekeren.

De Lannoy, tot stadhouder des lands namens den Hertog aangesteld, kwam dan ook in Juli 1448 naar Holland en nam zoowel de Wilde als Banjaart in den Haag in verzekerde bewaring. Van hier werden zij echter naar het slot Heusden overgebracht en aldaar ongeveer anderhalf jaar gevangen gehouden, waarna de kastelein, die geoordeeld werd wél een manslag,

Digitized by Google

maar geen moord te hebben begaan, ontslagen werd; doch bij vonnis van 6 December 1449 werd hij van al zijne waaardigheden vervallen verklaard en uit het land gebannen. De president daarentegen, die steeds zijne misdaad bleef ontkennen, werd naar Loevestein gevoerd, waar men als volgt over hem recht sprak. Op het voorhof van het slot werd aan de eene zijde een groot vuur aangelegd en aan den anderen kant een rood kleed op den grond gespreid. De president de Wilde werd vervolgens in het midden geplaatst, hem werd aangezegd, dat men, niettegenstaande zijne voortdurende ontkenning, van zijne schuld overtuigd was en hij dus ter dood gebracht moest worden; evenwel wilde men hem genadig behandelen en gaf hem dus de keuze of hij levend verbrand, dan wel onthoofd wilde worden. Het eerste zoude geschieden, indien bij bleef ontkennen, het laatste, indien hij alsnog tot bekentenis wilde komen. De Wilde, op het gezicht van den brandstapel zeer benauwd wordende — zoo luidt het verhaal — bekende daarop schuld en werd onmiddellijk daarna onthoofd.

Vele zijner tijdgenooten hielden hem echter voor onschuldig, en of zijne bekentenis, onder de plaats gevonden omstandigheden, wel als eenig bewijs voor het omgekeerde mag aangenomen worden, valt zeer te betwijfelen. Het is een staaltje der rechtspraak in de 15e eeuw, dat volstrekt niet op zich zelf staat, een bewijs van de barbaarschheid en willekeur dier tijden, een bloedig drama, afgespeeld binnen de muren van het oude Loevestein!

Alvorens wij overgaan tot meer belangrijke en meer bekende gebeurtenissen, die op Loevestein plaats grepen, moeten wij nog een betrekkelijk klein voorval vermelden, omdat dit aanleiding heeft gegeven tot eene merkwaardige, nog aanwezige muurschildering, het eenige monument of gedenkteeken, dat op het kasteel te vinden is.

In 1482 stierf Maria van Bourgondië, gravin van Holland, enz., dochter van hertog Karel den Stoute, die in haar huwelijk met Maximiliaan, aartshertog van Oostenrijk, later in 1493 keizer van Duitschland, een zoon Philips verwekt had, die bij zijn moeders dood vier jaren oud was en haar in al hare waardigheden opvolgde, onder voogdij zijns vaders. Hij, later Philips de Schoone genaamd en in 1496 gehuwd met Johanna, dochter van Frederik koning van Arragon, Kastilië, Leon, enz., werd in 1501 ook koning van Spanje en was reeds op zijn derde jaar in 1481 benoemd tot ridder der Gulden Vliesorde.

Toen hij in 1482 aan het bewind kwam, was het een onrustige tijd in ons land, de Hoeksche en Kabeljaauwsche burgertwisten woedden nog steeds voort, ongeregeldheden en opstanden, als van het Kaas- en Broodvolk waren aan de orde van den dag. Wenschelijk was het dus, dat eene krachtige

Digitized by Google

hand de teugels van het bewind voerde, en Maximiliaan stelde dientengevolge in 1489 den hertog van Saksen tot gouverneur en stedehouder zijns minderjarigen zoons aan.

Albrecht hertog van Saksen, 4e zoon van keurvorst Frederik II, den Zachtmoedige, en van Margaretha van Oostenrijk, zuster van keizer Frederik III, was heer van Meissen en ridder van het Gulden Vlies. Hij kwam met een leger naar Holland en wist vrijwel de binnenlandsche beroeringen te beteugelen. Doch dat alles kostte geld, en noch Maximiliaan (bijgenaamd: de Geldelooze), noch de jeugdige Philips was in staat hem de 400.000 schilden terug te geven, die hij in 1492 reeds te vorderen had. Philips gaf hem daarom in genoemd jaar verschillende sloten en sterkten in Holland en Brabant in pandschap, waaronder ook het slot Loevestein, welk pandschap later werd opgeheven, toen hertog Albrecht daarvoor in plaats met het erfelijk stadhouderschap van Friesland tot aan de Lauwers werd beleend.

Ter gedachtenis nu aan deze geschiedenis en aan beide beroemde mannen werden boven den schoorsteen in de voormalige raadkamer van het slot Loevestein hunne wapens geschilderd, eene sierlijke muurschildering uit het laatst der 15e eeuw, die de bezichtiging overwaardig is. Het rechter wapen is dat van hertog Albrecht, omhangen met de insignes der Vliesorde; het linker dat van hertog Philips, kenbaar aan zijne uitdagingsspreuk; Qui vouldra (zoo men wil tegen de Gelderschen gericht).

Jaren, wellicht eeuwenlang heeft dit kunststuk achter een planken beschot verborgen gezeten, totdat men het in 1853 ontdekte, toen bedoelde schoorsteen bestemd was om weggebroken te worden. De schoorsteen heeft daaraan te danken, dat hij in wezen bleef, doch het schilderwerk heeft in de drie verloopen eeuwen veel geleden en verdient ten volle, dat het eens door eene bekwame hand naar eisch wordt gerestaureerd. Ook op de muren der voormalige raadzaal en der groote zaal (de vroegere kerk) heeft men toen in 1853 sporen van schilderwerk ontdekt, zoodat beide zalen voorheen hoogstwaarschijnlijk geheel beschilderd zijn geweest.

Philips de Schoone stierf in 1506, en keizer Maximiliaan, die voogd werd over zijn onmondigen, in 1500 geboren zoon Karel, later keizer Karel V, stelde Margaretha van Oostenrijk, zijne zuster, tot landvoogdes in de Nederlanden aan. Als kommandant van Loevestein en omliggende sterkten vinden wij toen Hendrik III, graaf van Nassau, enz., zoon van Johan V en Elisabeth van Hessen, die zich in tweede huwelijk verbond met Claude de Châlon, zuster van Philibert prins van Oranje, en bij haar een zoon had René van Nassau (van Châlon), die het

Digitized by Google

prinsdom Oranje van zijn genoemden oom erfde en het later bij zijn kinderloos overlijden weder vermaakte aan prins Willem I, den grondlegger onzer vrijheid en onafhankelijkheid.

De stad Bommel, die jaren lang door de Bourgondische partij was overheerscht, werd den 28^en^ Mei 1511 door de Gelderschen door list vermeesterd. Dirk van Haeften, ambtman van Tielerwaard, bracht, als schipper verkleed, een schip met rijzen, waaronder soldaten verborgen waren, binnen deze stad, overrompelde de bezetting en opende de poorten voor de inmiddels toesnellende benden van hertog Karel van Gelder. Hendrik van Nassau werd toen bevreesd, dat ook Heusden en Loevestein, waarvan de verdediging aan hem was opgedragen, weldra een vijandelijken aanval zouden te verduren hebben en versterkte dientengevolge de bezetting van laatstgenoemd slot met 50 man, zooals hij de Landvoogdes meldde.

Maar de Gelderschen schenen weinig lust te hebben om zich aan eene belegering van Loevestein te wagen en lieten het stil liggen, doch namen den 13^en^ November van hetzelfde jaar het naburige Woudrichem, en stroopten zelfs tot Dordrecht. Hendrik van Nassau, die zich toen op Loevestein bevond, stelde dadelijk pogingen in het werk om Woudrichem te hernemen en sloeg er het beleg voor, maar het duurde nog tot den 3^en^ Maart des volgenden jaars eer het hem gelukte deze vesting weder in handen te krijgen.

Wij zullen hiermede van dit tijdperk afscheid nemen en thans een blik gaan werpen op Loevestein tijdens het begin van den Tachtigjarigen oorlog.

Loevestein in den aanvang van den Tachtigjarigen Oorlog.

Onder de alom bekende en geliefkoosde heldenfeiten uit onze vaderlandsche geschiedenis behoort, zooals een ieder weet, ook de vermeestering en daarop gevolgde verdediging van Loevestein door Herman de Ruyter. Het is eene van die gebeurtenissen, die zoowel de hoofdpersoon als de plaats waar zij voorviel in de geschiedenis vereeuwigd hebben. Het oude Loevestein is reeds hierdoor, in ons vaderland althans, algemeen bekend. Geen Nederlandsch geschiedschrijver, of hij verhaalt het gebeurde omstandig en doorgaans met geestdrift; verschillende dichters — en daaronder in de eerste plaats de groote Tollens — hebben het bezongen; Oltmans schreef zelfs daarover een bocienden, zoogenaamden geschiedkundigen, doch zeer onhistorischen roman; geschiedvorschers van naam uit lateren tijd hebben

Digitized by Google

zich verdienstelijk gemaakt, om de juiste waarheid aan het licht te brengen en het feit, van alle fantasie en verdichtselen ontdaan, in zijne ware gedaante te beschrijven, niet, om het te verkleinen of van zijn ouden luister te berooven, maar juist om het geliefde heldenstuk in het volle daglicht te stellen, en daardoor den roem van de Ruyter te verhoogen in het oog van het met trots daarop terugziende nageslacht.

Het is geen wonder, dat deze gebeurtenis, al droeg zij ook geene vruchten en al gaf zij bij slot van rekening niet het minste materieele voordeel voor de zaak der in opstand zijnde Nederlanden, door tijdgenoot en nakomeling hoog opgehemeld werd, want in dagen van wanhoop en algemeene moedeloosheid, zooals de voor vrijheid en recht in verzet gekomen voorvaderen toen beleefden, is niets zoo zeer in staat, om den wankelenden moed te verlevendigen, het geschokte vertrouwen te herstellen en de wijfelaars, die op het punt zijn het fiere hoofd mismoedigd te buigen onder den machtigen scepter van den dwingeland, met frisschen moed te bezielen, als een dusdanig schitterend feit, dat even snel als onverwacht den gewonen loop van zaken komt onderbreken en zoowel op vriend als vijand een geweldigen indruk maakt.

De hertog van Alva was met een aanzienlijk leger uit Spanje gekomen om de weêrbarstige Nederlanders tot gehoorzaamheid aan koning Philips terug te brengen. Prins Willem van Oranje, wiens leven hier niet meer veilig was, had het land verlaten, doch beraamde in Duitschland allerlei plannen, om den hier te lande uitgebarsten opstand te steunen en de verdrukte gewesten te hulp te komen. Ook toen de openlijke inval, die hij tot dat einde op verschillende punten van het land in den zomer en het najaar van 1568 ondernam, zonder gewenschten uitslag was gebleven, en hij zich uit geldgebrek genoodzaakt zag, zijne legermacht af te danken en naar Duitschland terug te keeren, bleef hij niet stil zitten en liet de hoop niet varen, dat het nog eenmaal gelukken zoude aan het gevreesde schrikbewind van Alva paal en perk te stellen.

Ter bereiking van dit doel stond hij voortdurend in verstandhouding met verschillende personen hier te lande, die de zaak der vrijheid warm waren toegedaan en die door woord en daad nieuwe opstanden onder het volk en vernieuwde invallen van buiten moesten voorbereiden.

Onder deze personen behoorde ook zekere Herman de Ruyter, een ossenkooper of veehandelaar te 's Hertogenbosch, een moedig, onverschrokken man en ijverig voorstander der vrijheidszaak. Reeds in 1567 had hij zijn best gedaan om te voorkomen, dat de stad zijner inwoning door eene sterke Spaansche legermacht, onder den graaf van Megen, werd bezet, en dusdanig het vertrouwen zijner medeburgers gewonnen, dat zij hem naar

Digitized by Google

Antwerpen zonden, om de hulp van prins Willem van Oranje te verzoeken. Doch hij begaf zich naar graaf Hendrik van Brederode te Vianen en verzocht dezen om een goed troepenaanvoerder, en Brederode gaf hem Antoine van Bombergen, een der verbonden Edelen, met eenig krijgsvolk mede.

Maar nadat Bombergen twee maanden lang, steeds door de Ruyter geholpen en gesteund, te 's Hertogenbosch om zoo te zeggen de teugels van het bewind in handen gehouden en steeds voorkomen had, dat de graaf van Megen met zijne troepen de stad binnenrukte, was hij genoodzaakt de veste weder te verlaten, terwijl ook de Ruyter begreep, dat het zaak voor hem was, de wijk te nemen en zich naar Kleef te begeven. In het volgende jaar werd hij met 50 andere ingezetenen van 's Hertogenbosch uit Brabant verbannen en werden hunne goederen verbeurd verklaard. Het gevolg hiervan was, dat de Ruyter er nog des te meer naar hunkerde eene gelegenheid te vinden, waarbij hij zich op de gehate Spanjaarden wreken kon.

De Prins beraamde in het najaar van 1570 een nieuwen inval in Holland, die door zijn zwager Willem graaf van den Berg — toen nog geheel de vrijheidszaak toegedaan — zoude geleid worden, terwijl Herman de Ruyter, tot inleiding en voorbereiding hiervan, zich bij verrassing zoude meester maken van drie zeer sterke plaatsen in her hart des lands en aldaar de bevolking tot opstand aanzetten. De Prins gaf hem hiertoe den 25^{en} November 1570 een open lastbrief, waarvan de inhoud tot bewijs strekt van het vertrouwen, dat Oranje niet alleen in zijn moed en onverschrokkenheid, maar tevens ook in zijn beleid en doorzicht stelde. Hij gaf hem namelijk last, in zijnen naam en tot dienst des Konings, zich meester te maken van Gorkum, Workum en het slot Loevestein. Hij moest voorts zorg dragen, dat in dien omtrek, voor zooverre de inwoners het begeerden, de Hervormde leer werd verkondigd, zonder de uitoefening van den Katholieken godsdienst echter in het minst te storen of te belemmeren. Verder werd hem macht gegeven de bestaande overheden te handhaven of te ontzetten, naar bevind van zaken, hen den eed af te nemen, enz.

Het plan was niet kwaad bedacht, en de Ruyter ging vol moed en vertrouwen tot de uitvoering over, waartoe hij zich in de eerste plaats wilde meester maken van Loevestein.

Volgens de oude overlevering, door tal van schrijvers herhaald en algemeen bekend, begaf hij zich door 3 of 4 anderen vergezeld, als monniken verkleed, in stilte naar het slot, meldde zich dáár aan en verzocht herbergzaamheid, en, toen de poorten voor hen geopend en zij binnengelaten waren, schonden zij de gastvrijheid, vielen opeens verraderlijk op den slotvoogd,

Digitized by Google

Digitized by Google

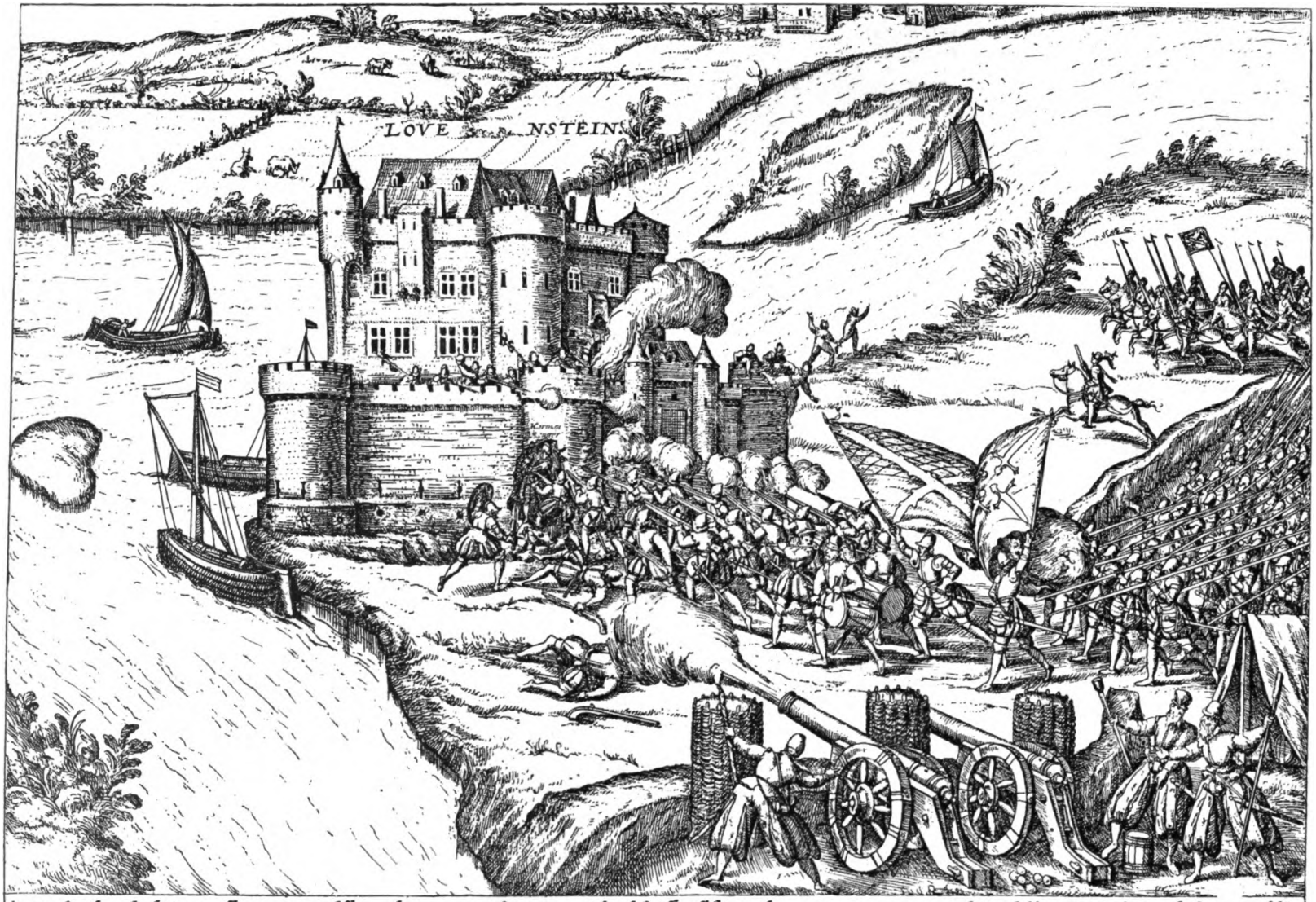

1' Es seindt geweſt drey man allein.
So ingenommen Louenſtein

Die ſelbſt auch mitt gar wenich man
Das hauß innen gehalten han

Also daß Alba all ſein gwalt
vor diese veſtung hatt geſtalt

Da Harmun Reutter, ein frumer heldt
Dem feindt ſich vor hat geſtelt

Nitt hat geacht ſein gut vnd leben
Dem Vatterland hatt ers gegeben

Anno Dñi. M. D. LXXI.

Digitized by Google

Arend de Jode of de Jeude en de bezetting aan, vermoordden hen allen en waren zoodoende meester van Loevestein. De Ruyter verzamelde daarop een dertigtal mannen uit den omtrek en verdedigde zich met dien saamgeraapten hoop dagen lang en tot het uiterste tegen eene geregelde krijgsmacht van ongeveer 300 man, door den Spaanschen commandant van 's Hertogenbosch ter herneming van het slot afgezonden, stak eindelijk, voor de overmacht moetende zwichten, de lont in 't kruit en vloog met vriend en vijand in de lucht.

Hoe schoon dit verhaal ook, oppervlakkig beschouwd, klinkt, de toedracht der zaak is evenwel geheel anders geweest. Indien de Ruyter zich op bovenstaande, alom bekende wijze van Loevestein had meester gemaakt, dan verdiende zijne verraderlijke, onder den dekmantel van den godsdienst bedreven handelwijze zeer zeker algemeene afkeuring. Dit verhaal is ontleend aan de Commentarios van Don Bernardino de Mendoça [1]), een gelijktijdig schrijver, die evenwel niet in allen deele betrouwbaar is — bij voorbeeld zegt, dat Loevestein aan den hertog van Kleef behoorde — en op wiens verslag omtrent het gebeurde in het algemeen het spreekwoord van toepassing is, dat hij de klok heeft hooren luiden, zonder te weten, waar de klepel hangt. Opmerkelijk is het ook, dat Alva in zijn brief aan koning Philips van 29 Dec. 1570 niets omtrent zulk eene verraderlijke handelwijze mededeelt [2]).

De daad van de Ruyter, om voorts eene sterkte als Loevestein met 3 of 4 man en eenige saamgeraapte landlieden uit den omtrek te willen verdedigen, zoude bovendien niet anders dan met den naam van dwaze onbezonnenheid kunnen bestempeld worden.

Neen! aan zulk een verachtelijk en onbezonnen man zoude Prins Willem zijn volle vertrouwen niet geschonken hebben. De geschiedenis heeft zich geheel anders toegedragen. Herman de Ruyter kwam den 9^{en} December 1570 met twee schuiten, waarin een twintigtal krijgslieden verborgen waren, voor de poort van Loevestein, begaf zich met een zevental daarvan aan wal en begeerde den slotvoogd te spreken, van wien hij het slot opeischte ten behoeve van den Prins van Oranje. Toen Arend de Jode echter weigerde hieraan gehoor te geven, loste hij een pistoolschot op hem en wondde hem, waarop ook de andere manschappen uit de schuiten te voorschijn kwamen, en een strijd aanving, waarvan het einde was, dat de Ruyter en de zijnen meester van het slot bleven. De zestigjarige slotvoogd en velen der bezetting sneuvelden.

---

[1]) Uitgegeven in het Spaansch te Madrid in 1592; in het Fransch te Parijs in 1591.

[2]) Gachard, Corresp. de Philippe II, Tome II, page 165.

Digitized by Google

Twee dagen later op Maandag den 11en December kwam er nog eene schuit met 8 mannen uit 's Hertogenbosch aan. Deze versterking was reeds eerder door de Ruyter verwacht, en, om haar bij aankomst te kennen te geven, dat hij meester was van het slot, had hij eene mand uit een der torens gestoken.

Don Rodrigo de Toledo, bevelhebber van 's Hertogenbosch, het gebeurde vernemende, zond onmiddelijk Lorenzo Perea met 50 man — waar eenige dagen later nog 60 haakbusschutters uit 's Hertogenbosch bij kwamen — naar Loevestein, om dit te hernemen, en hierbij voegden zich nog een 140 man uit Woudrichem en Gorinchem.

Reeds dadelijk bij aankomst, den 14en December, maakte Perea zich bij verrassing van den voorburg meester en moest de Ruyter zich met de zijnen in het slot terugtrekken, waar zij zich nog dagen lang wisten te verdedigen. Hoewel herhaaldelijk opgeëischt om zich over te geven, weigerde hij steeds, wel wetende welk lot hem wachtte, indien hij levend in handen der Spanjaarden viel.

Inmiddels kwam graaf Willem van den Berg niet tot hulp opdagen, hierin, volgens sommige schrijvers, verhinderd door invallende strenge vorst, of wel door het hooge water, waardoor Loevestein niet meer van de landzijde, maar alleen langs de Waal of de Maas per vaartuig te bereiken was, welke rivieren bewaakt werden door gewapende schuiten uit Gorinchem en Woudrichem.

Doch hoe dapper de Ruyter zich met zijn handvol volk verweerde en hoeveel Spanjaarden zij ook in het zand deden bijten, voor de overmacht moesten zij eindelijk zwichten. Steeds terugtrekkende voor den opdringenden vijand, vatte de Ruyter op het laatst post in de deur van eene der benedenzalen van het kasteel, ontstak eenig buskruit, dat hij vooraf op den grond gestrooid had, niet om in de lucht te springen, maar om de opdringende Spanjaarden door het hun toebrengen van brandwonden te doen terugdeinzen, dus enkel als verdedigingsmiddel, zwaaide vervolgens nog krachtig met een groot slagzwaard langen tijd in het rond en velde zoodoende nog menigen Spanjaard, totdat hij eindelijk bezweek onder de slagen zijner tegenpartij.

De buskruitontploffing richtte in elk geval aan het slot zelf geene noemenswaardige schade aan, zoodat er geen sprake kan zijn van het met vriend en vijand in de lucht springen door de lont in 't kruit te werpen, zooals men ook nergens in gelijktijdige geschriften uit de 16e eeuw vermeld vindt, maar dat later in het midden der 17e eeuw, waarschijnlijk om het heldenfeit in het oog van het volk meerderen luister bij te zetten, te boek gesteld en daarna door tal van geschiedschrijvers met bewonderenswaardige

Digitized by Google

nauwkeurigheid overgenomen werd, zonder daarbij eenigen twijfel aan de waarheid te opperen, niettegenstaande van eene geheele of gedeeltelijke vernieling van het slot en van een lateren herbouw nergens iets te vinden en ook geen enkel spoor zichtbaar is, en terwijl allen er onmiddellijk op laten volgen — hetgeen trouwens ook geschied is —, dat de Spanjaarden ná de Ruyters dood zijn hoofd van het lichaam scheidden en het naar 's Hertogenbosch brachten, waar het op een staak werd geplaatst tot waarschuwend voorbeeld voor anderen, en dat degenen, die levend in hunne handen vielen — en dit waren er nog 17 van de 28 of 30 verdedigers van het slot — naar Antwerpen gevoerd en daar ter doodgebracht werden, welk een en ander zich met eene belangrijke buskruitontploffing slecht laat rijmen.

Casper Torck, heer van Aalst en Scheindel, sedert 1558 drost van Gorinchem, werd nu commandant van Loevestein, doch het duurde niet lang meer of deze gewichtige sterkte werd voor goed den Spanjaarden ontnomen.

Na de inneming van den Briel door de Watergeuzen op den 1^en^ April 1572, koos de eene stad voor, de andere na, de zijde van den Prins van Oranje. Den 25^en^ Juni verliet ook Dordrecht de Spaansche zijde en kwam aldaar eene vloot der Watergeuzen, onder aanvoering van Marinus Brand, die dadelijk naar Gorinchem stevende, dat zich reeds den 27^en^ overgaf. Torck trok terug in het kasteel dier stad, doch ook hij legde weldra de wapenen neder en werd gevangen genomen, terwijl de bezetting van Loevestein, dit vernemende, verliep, zoodat ook dit slot den Watergeuzen zonder slag of stoot in handen viel.

Loevestein werd nu op nieuw versterkt en van alles deugdelijk voorzien, opdat het niet weder in 's vijands macht zoude vallen. Het schijnt vóór dien tijd nog op de ouderwetsche wijze bemuurd te zijn geweest en werd toen eerst met wallen omgeven en in een gebastionneerden vijfhoek herschapen, of denkelijk nog wel eerst in een driehoek, zooals uit de oudste afbeeldingen schijnt te moeten worden opgemaakt. Het gouverneurschap werd achtereenvolgens aan verschillende aanzienlijke personen opgedragen. Zoo werd Godert van Reede, ridder, heer van Saesfelt, Amerongen, Zuylenstein, Nederhorst, enz. — zoon van Adriaen en Lucia van Goor, geboren in September 1516, gestorven den 19^en^ April 1585 en in 1544 gehuwd met Geertruid van Nienrode of Nyenrode — circa 1573 aangesteld tot drost van Loevestein, en onder hem kwam hopman Broekhuyzen met een nieuw vendel van 150 man aldaar in bezetting. Ondertusschen werd Charles de Trello of de Trillo, ridder — gehuwd met Clara van Persijn — in 1575 tot slotvoogd of gouverneur benoemd. Onder zijne leiding

Digitized by Google

werden nog in dat jaar de vestingwerken van het fort Loevestein verder in orde gebracht, waartoe hij allerlei vagebonden uit den omtrek bezigde.

Loevestein werd in die tijden voortdurend versterkt, geproviandeerd en van al het noodige voorzien, en dit was zeer raadzaam, wijl de Spanjaarden steeds begeerige blikken daarop gevestigd hielden. Zoo werd o. a. tijdens het beleg van Leiden in 1574 door Don Louis de Requesens eene legermacht onder den markies Chiappin Vitelli uit Antwerpen naar Gorinchem, Bommel en Loevestein gezonden om daar eenig voordeel te behalen. Leerdam werd toen door de Spanjaarden ingenomen, terwijl zij schansen opwierpen te Werkendam en bij Gorinchem; doch door de waakzaamheid van 's Prinsen troepen kwam verder van deze onderneming niets.

Toen de Trello in 1586 door den graaf van Leicester tot schout van Utrecht was benoemd, werd het gouverneurschap over Gorinchem, Woudrichem en Loevestein opgedragen aan graaf Philips van Nassau — zoon van Jan den Oude en Elisabeth landgravin van Leuchtenberg — geboren den 1ºn December 1566, gestorven 3 September 1595 aan zijne, bij het beleg van Rijnberk bekomen wonden. In 1589 werd het slot Loevestein belegerd door den hertog van Parma, doch deze werd door het hooge water spoedig genoodzaakt het beleg op te breken; en in het volgende jaar leverde de graaf van Nassau 16 man van de bezetting van Loevestein om behulpzaam te wezen bij de bekende verrassing der vesting Breda door het turfschip.

In 1591 werd Philips van Nassau gouverneur van Nijmegen en te Loevestein vervangen door Caspar van Blois van Treslong, zoon van den admiraal Willem en van Adriana van Egmond van Kenenburg. Deze trouwde eerst met Lucretia van Salles en later met Adriana van Steenhuizen. In 1594 werd hem op Loevestein een zoon geboren, en schonk de stad Dordrecht — volgens oude gewoonte — hem eene verguld zilveren coupe-tasse, wegende 39 once 7 engelsch, ter waarde van ruim 188 pond Vlaamsch, terwijl twee gecommitteerden dier stad als getuigen bij den doop tegenwoordig waren.

In 1596 vinden wij Jacob van Haveskerken, een Vlaming, als kastelein van Loevestein vermeld. Hij was gehuwd met Hester van den Boetzelaer, dochter van Rutger, 7º heer van Asperen, enz., en van Agnes de Bailleul. En toen Haveskerken in 1600 overleden was, werd de broeder zijner vrouw, Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerack, enz. tot stedevoogd van Loevestein en Woudrichem aangesteld. Hij was eerst gehuwd met Johanna van Pallandt en trouwde na haar dood Aloïse of Elise van Clermont d'Amboise, werd in 1612

Digitized by Google

door keizer Matthias tot baron des Heiligen Roomschen Rijks verheven en schijnt jaren lang op het slot Loevestein gewoond te hebben, totdat hij in 1613 tot ambassadeur bij den koning van Frankrijk werd benoemd. Bekend als een geleerd man, stond hij in groote achting bij Hugo de Groot.

Van 1610—13 woonde eveneens op Loevestein, als gouverneur der kinderen van van den Boetzelaer, Dirk Rafelsz. Camphuysen, een man die ook al, vooral ten gevolge zijner Remonstrantsche beginselen, een zonderlingen en in afwisseling rijken levensloop heeft gehad, en die, door zijne theologische werken en vooral door zijne „Stichtelijke Rijmen", op letterkundig gebied naam heeft verworven.

Wij zijn nu genaderd tot het Twaalfjarig Bestand, dat is tot het tijdperk, waarin Loevestein door geen vijand van buiten meer bedreigd, op nieuw en wel op groote schaal zijne oude bestemming als staatsgevangenis ging vervullen, waardoor het slot weldra eene bijzondere vermaardheid verkreeg, en waardoor het, meer dan om elke andere reden, in ons vaderland een historisch monument is geworden, dat door den nazaat niet anders dan met diepen eerbied mag worden gadegeslagen en in waarde gehouden.

Loevestein tijdens en ná het Twaalfjarig Bestand tot aan den vrede van Munster.

Een van de grootste genoegens der menschen is voorzeker om zamen te twisten en te harrewarren over den godsdienst. Niet alleen zij, die in geloof of godsdienst principieel verschillen, kunnen elkander niet met rust laten, o neen! zelfs in hoofdzaken volkomen eensdenkenden zitten elkander toch voortdurend omtrent kleinigheden in de haren, en wel met een ijver, waarlijk eene betere zaak waardig, terwijl daarbij de leus van Christelijke liefde en verdraagzaamheid met groote letters in de banier staat geschreven.

Wanneer wij de droeve waarheid van bovenstaande in onze dagen, in onze verlichte 20e eeuw nog telkens bevestigd vinden, dan valt het niet te verwonderen, dat het er in de 17e eeuw niet beter uitzag.

Godsdienstoorlogen zijn door alle tijden heen steeds de bloedigste en hardnekkigste geweest, en barst er een krijg uit tusschen twee verschillende volken of stammen, dan sleept men er in den regel, indien het maar eenigszins mogelijk is, den godsdienst bij, om de kansen op de overwinning te verhoogen, omdat dit het onfeilbare en dikwijls eenige middel is, om den

Digitized by Google

moed en de krachtsinspanning van het volk tot het uiterste te ontwikkelen.

Hoe treurig dit alles ook is, in die duisternis schittert toch eene lichtstraal, het bewijst dat de godsdienst, welke dan ook, het volk boven alles ter harte gaat, dat hij geene menschelijke instelling is, enkel dienende om het volk in bedwang en ondergeschikt te houden, maar eene diep in het menschelijk hart gewortelde overtuiging, die den mensch even dierbaar, ja dierbaarder dan het leven is, waarvoor hij goed en bloed veil heeft, en wier handhaving en verdediging hem meer waard is dan iedere andere zaak.

Doch keeren wij tot de geschiedenis terug en wij zullen de bevestiging van bovenstaande waarheid duidelijk aanschouwen.

Ruim twintig jaren had de verwoede, dikwerf wanhopige oorlog met het machtige Spanje reeds geduurd en hadden onze voorvaderen, ter wille van vrijheid van geweten, vrijheid van godsdienst en handhaving hunner oude privilegiën, den ongelijken strijd moedig volgehouden, toen het Twaalfjarig Bestand eene lang gewenschte verademing kwam aanbieden. Doch nauwelijks is het gevaar van buiten geweken en hebben de door de Utrechtsche Unie vereenigde gewesten, althans voorloopig, hun wensch verkregen en hun doel bereikt, of een verschil van gevoelen tusschen twee Leidsche hoogleeraren, Arminius en Gomarus, over het leerstuk der Goddelijke predestinatie of voorbeschikking, in verband met dat van 's menschen vrijen wil — eene oude kwestie, die reeds dagteekende uit de 5e eeuw der Christelijke jaartelling en wel nimmer geheel zal opgelost worden — gaf aanleiding tot schromelijke inwendige verdeeldheid en binnenlandsche twisten.

Het ligt niet op onzen weg dit alles hier breedvoerig te ontwikkelen; wij moeten veronderstellen, dat een en ander onzen lezers voldoende bekend is.

Dat het niet lang duurde of de regeering mengde zich in de kerkelijke twisten is zeer begrijpelijk; in de 17e eeuw had men nog niet het minste begrip van scheiding van kerk en staat, ja, men vond het eene welkome gelegenheid, om langs dien weg eigen gezag uit te breiden en den invloed van anderen te fnuiken. De Staten van Holland, geleid en geheel onder den invloed van 's Lands Advocaat, Johan van Oldenbarnevelt, de groote staatsman, waaraan de Republiek zooveel verschuldigd was en die ook, tegen den wensch van Prins Maurits het Twaalfjarig Bestand had doorgedreven en tot stand gebracht, kozen de partij van Arminius en zijne volgelingen, Remonstranten genaamd, naar eene, door hen in het jaar 1610 aan die Staten ingediende Remonstrantie, een vertoog, waarin hunne leer in vijf punten werd uiteengezet. De Algemeene Staten en Prins Maurits daarentegen omhelsden het gevoelen van Gomarus en de zijnen, die, tengevolge van een door hen vervaardigd tegenvertoog, ter weêrlegging

Digitized by Google

der in de Remonstrantie verkondigde leerstellingen, den naam van Contra-Remonstranten ontvingen.

Om nu een einde te maken aan dezen heilloozen twist, die in vele steden reeds aanleiding had gegeven tot groote beroeringen en ergerlijke tooneelen, en voor goed uit te maken welke der beide partijen het bij het rechte eind had, of liever vast voor te schrijven, wat men voortaan moest gelooven en verkondigen en wat als goddelooze afdwaling of ketterij zoude gebrandmerkt worden, wilde men eene Kerkvergadering of Synode bijeenroepen, doch ook hieromtrent kon men het niet niet eens worden, daar de Staten van Holland — bewerende dat iedere Provincie het recht had de zaken van den godsdienst naar eigen goedvinden te regelen, wijl ieder gewest volgens de Unie van Utrecht eene afzonderlijke republiek was, waarvan de souvereiniteit bij de Staten der Provincie berustte — eene Provinciale, de Algemeene Staten daarentegen eene Nationale Synode begeerden. De twist liep hoe langer hoe hooger; de Staten van Utrecht begaven zich aan de zijde van de Staten van Holland, en, aangezien op het krijgsvolk, dat op de hand van den Stadhouder was, niet te rekenen viel om onlusten in de steden te onderdrukken of liever om de Remonstrantsche partij te doen bovendrijven, bewerkte Johan van Oldenbarnevelt den 4^{en} Augustus 1617 in de vergadering der Staten van Holland het aannemen der zoogenaamde Scherpe Resolutie, waarbij aan de stedelijke regeeringen machtiging werd verstrekt, om eigen krijgsvolk, Waardgelders [1]) genaamd, in dienst te nemen, Ofschoon de Staten van Holland hiermede hunne bevoegdheid eigenlijk niet te buiten gingen, zoo was het toch duidelijk, dat deze maatregel, waaraan in verschillende Hollandsche steden en ook te Utrecht spoedig gevolg werd gegeven, noodwendig moest leiden, in de eerste plaats tot verkleining van het gezag der Algemeene Staten en van den Stadhouder, en langzamerhand tot overheersching van de geheele Republiek door het machtige Holland, en voorts tot burgeroorlog in den volsten zin des woords.

De Algemeene Staten en Prins Maurits hadden niet alleen, behalve Holland en de stad Utrecht, het grootste gedeelte der overige gewesten op hunne hand, doch ook zes steden in Holland: Amsterdam, Enkhuizen, Edam, Purmerend, Schiedam en Dordrecht, kozen hunne zijde en wilden met de meerderheid der Hollandsche steden niet medegaan.

Veelzijdig en talrijk waren gedurende een vol jaar de pogingen van de Staten en den Prins om Holland tot toegeven te bewegen, zoowel wat

---

[1]) Dat zijn menschen, die voor geld de wacht (de waarde) deden.

Digitized by Google

betreft de bijeen te roepen Synode, als het afdanken der Waardgelders, doch te vergeefs, alles stuitte af op de onverzettelijke halsstarrigheid van Oldenbarnevelt en der Staten van Holland.

Tot degenen, die de partij van den Advocaat en de Remonstranten sterk waren toegedaan en zoowel door de hooge ambten, die zij bekleedden, als door hunne talenten en hun invloed eene groote rol in deze treurige geschiedenis speelden, behoorden in de eerste plaats: Mr. Hugo de Groot, pensionaris van Rotterdam en advocaat-fiscaal voor den Hove van Holland, Zeeland en West-Friesland, Mr. Rombout Hogerbeets, pensionaris van Leiden en Gillis van Ledenberg, secretaris der Staten van Utrecht.

Nadat Prins Maurits de overige gewesten geheel op zijne hand had weten te krijgen, besloten de Algemeene Staten om te Utrecht en in Holland krachtdadig tusschenbeide te komen, en zoo doende een einde te maken aan deze heillooze binnenlandsche onlusten, die dreigden anders weldra tot openlijken burgeroorlog of verbreking van het algemeen Verbond, waardoor het land groot en onafhankelijk was geworden, aanleiding te zullen geven. Prins Maurits begaf zich daarom in Augustus 1618 met eenige afgevaardigden uit de Algemeene Staten, op last dier Staten, naar Utrecht, om daar de Waardgelders af te danken. Doch ter zelfder tijd zonden de Staten van Holland op aandringen van Oldenbarnevelt ook eene deputatie naar Utrecht, aan welker hoofd zich de Groot en Hogerbeets bevonden, om het ontslaan der Waardgelders te voorkomen en de regeering van Utrecht tot verzet tegen den Prins aan te sporen. Deze deputatie moest echter spoedig onverrichter zake de stad weder verlaten, en Prins Maurits dankte openlijk de Waardgelders af en veranderde de regeering der stad zonder verder eenig verzet te ontmoeten. Hetzelfde geschiedde spoedig daarop eveneens in alle Hollandsche steden, die de Remonstrantsche zijde hielden, en ook deze traden nu allen toe tot de Nationale Synode, die te Dordrecht zoude bijeenkomen. Inmiddels werden tevens den 29en Augustus, op last der Algemeene Staten, Oldenbarnevelt, de Groot en Hogerbeets in den Haag en Ledenberg te Utrecht gevangen genomen.

Het rechtsgeding tegen hen gevoerd, zoomede het lot van Oldenbarnevelt en Ledenberg, dat genoegzaam, in groote trekken althans, algemeen bekend is, gaan wij hier met stilzwijgen voorbij; ook zullen wij ons onthouden van eenige oordeelvelling omtrent de meer- of mindere rechtvaardigheid van het tegen genoemde vier heeren uitgesproken vonnis, en ons verder enkel bepalen tot Hugo de Groot en Hogerbeets, omdat deze beide ons — na deze, naar ons oordeel, tot recht begrip van het volgende, noodzakelijke korte historische uitweiding — onmiddellijk naar Loevestein

Digitized by Google

Digitized by Google

t' Huys te

LOVENSTEYN

Worcom

Gorichom

1. R. Hogerbeets kamer 2. H. Grotius kamer

Nâ dat Rombout Hogerbeetz ende Hugo de Groot, den 29ᵉᵉ Augusti 1618. op het hoff sijn in verseckering genomen, ende den 18ᵉᵉ Maij 1619. sijn gebannen in een ewige ghevangenisse, mits gaders haare goederen geconfisqueert, so sijn sij enige (doch weijnige) dagen daar na, tot dien einde gebracht, op het Huijs te Loevensteijn, om aldaar alle haer leven bewaart te werden. welck huijs u E. hier Perfecktelijck, ende naar het leven selfs, moocht sien afgekonterfeijt, op twederleij manieren.

P. de Wit excu.

Digitized by Google

terug voeren, of liever, omdat wij genoodzaakt zijn er hen heen te brengen. De Groot en Hogerbeets toch werden den 18en Mei 1619 beiden tot levenslange gevangenis en verbeurdverklaring hunner goederen veroordeeld, en den 5en Juni daaraanvolgende onder geleide van 25 soldaten, aangevoerd door den kapitein van der Meulen, des avonds ten 11 uur van 's Gravenhage op wagens naar Delfshaven, van dáár per schip naar Dordrecht en Papendrecht en verder wederom op wagens langs Gorinchem naar het slot Loevestein gebracht, waar zij den 6en aankwamen om hunne straf te ondergaan.

Sedert Loevestein zijne zware slotdeuren voor Hugo de Groot heeft moeten openen, heeft de oude burcht eene Europeesche vermaardheid verkregen, zooals geen ander kasteel hier te lande immer is te beurt gevallen. En geen wonder! Grotius is één van die weinige genieën geweest, zooals er geen twee in ééne eeuw geboren worden; begaafd met een zeldzaam verstand, met een werkzamen geest, heeft hij zijn vaderland uitstekende diensten bewezen en vloeiden er uit zijne pen werken en geschriften, die niet alleen getuigden van groote geleerdheid, van uitgebreide kennis en rijke belezenheid, maar die zijn naam onsterfelijk hebben gemaakt, omdat zij niet enkel zijne landgenooten, maar de geheele menschheid ontegenzeggelijk practisch nut hebben aangebracht en haar hebben geleid in een nieuwen weg, haar gevoerd, tot nieuwe gedachten, ja, wat meer zegt: tot betere toestanden. Diepzinnig rechtsgeleerde bij uitnemendheid, was de Groot tevens een degelijk geschiedschrijver, een ijverig en scherpzinnig onderzoeker en kenner der oude klassieken, zoomede der godgeleerde quaestiën zijner dagen en van den Christelijken godsdienst in het algemeen, een tamelijk goed Latijnsch en Nederlandsch dichter, een zeldzaam vruchtbaar en degelijk schrijver, wiens werken nog steeds de bewondering der wereld verwekken en dit ook nog ná eeuwen zullen doen.

Welke diensten had die zeldzame man het vaderland nog kunnen bewijzen, indien zijn politieke levensdraad niet reeds op 36-jarigen leeftijd zoo plotseling ware afgesneden, en de ondankbare en verblinde tijdgenoot hem niet gedwongen hadde, zijn verdere leven in gevangenis of ballingschap door te brengen!

De kerker, die zulk een genie twee jaren lang tot woning verstrekte, waar hij het wereldsch leed met zijne trouwe gade en dierbaar kroost met mannelijke fierheid en Christelijke gelatenheid heeft gedragen, waar zijn rijke geest heeft gedacht en gewerkt en waar de schoonste, de leerrijkste, de heerlijkste voortbrengselen van zijn scheppend genie uit zijne pen zijn gevloeid, — die kerker, waaruit hij eindelijk op zulk eene geniale, wonderbaarlijke wijze wist te ontkomen, zonder eenig geweld of verbreking van afsluiting, zonder om-

Digitized by Google

kooping, zonder oogluiking, neen! er vrijwillig, hoewel onbewust, uitgedragen door zijne eigene bewakers, die kerker, het oude, wijdvermaarde Loevestein is voor ons Nederlanders een beroemd, een historisch gebouw zonder wederga! Het moge ons al eene minder schoone bladzijde uit het leven en werken van het voorgeslacht steeds weder frisch in het geheugen terugroepen: het zij verre van ons, om de fouten en misstappen der vaderen te willen vergoelijken of de zichtbare herinnering daaraan omver te werpen, evenals om deze fouten te streng te gispen en ze te beoordeelen en te veroordeelen naar den geest en het licht van onzen tijd.

Hugo de Groot, gesproten van vaders zijde uit het edele Fransche geslacht Cornets, dat weder afstamde van het oud-adellijk geslacht de Baux, en door de vrouwelijke lijn uit het oude aanzienlijke Delftsche geslacht de Groot van Kraaijenburg, werd den 10^{en} April 1583 te Delft geboren en was zoon van Mr. Johan de Groot, burgemeester van Delft en Alida Borren van Overschie. Zijne levensgeschiedenis is algemeen bekend en bij gelegenheid der herdenking van den 300^{en} verjaardag zijner geboorte nu twee en twintig jaren geleden, nog weder op verschillende wijzen voor ieder belangstellende versch in het geheugen terug geroepen. Wij zullen dus daarover niet verder uitweiden, en nu eens een oogenblik stilstaan bij zijn lotgenoot Hogerbeets.

Mr. Rombout Hogerbeets, geboren te Hoorn den 24^{en} Juni 1561, raadsheer in den Hoogen Raad van Holland en Zeeland, 1596, afgezant bij de Hoven van Denemarken en Zweden, 1611, pensionaris van Leiden, 1617, enz., was zoon van Mr. Dirk, Hendrikszoon, docter in de medicijnen en burgemeester van Hoorn, en van Machteld van Steynemolen.

Was Leiden, in het met de onthoofding van den grijzen staatsman geëindigd drama, eene der Hollandsche steden geweest, die het meest openlijk de partij van Oldenbarnevelt hadden voorgestaan, die het hevigst zich verzet hadden tegen den Stadhouder en de Algemeene Staten en zelfs den Prins den toegang binnen hare poorten geweigerd had, dit alles was hoofdzakelijk Hogerbeets' werk geweest; hij was, evenals Hugo de Groot, een der vrienden en warme aanhangers van den Advocaat, en het was dus niet te verwonderen, dat ook hij, hoe de stad Leiden ook voor hem in de bres sprong, een zelfde lot onderging als de Groot, en men ook hem gedurende zijn verdere leven trachtte onschadelijk te maken.

Ofschoon ook Hogerbeets een man was van groote bekwaamheden, alhoewel ook zijn naam niet licht in vergetelheid zal geraken, en niettegenstaande zijn vonnis en zijn gedrag tijdens de onlusten van het Twaalfjarig Bestand, waardoor hij dat vonnis, wij zullen niet zeggen: verdiende, maar

Digitized by Google

althans zich op den hals haalde — steeds met eere mag genoemd worden, zoo is er toch geene vergelijking te maken tusschen hem en de Groot.

Hogerbeets was, toen hij het slot Loevestein binnentrad, aan het einde zijner loopbaan gekomen, hij was toen reeds 57 jaren oud, had in het leven en de maatschappij getoond wie hij was, wat hij kon volvoeren, wat men van hem mocht verwachten; hij zoude Loevestein niet weder verlaten, als nog juist in tijds om in eenige meerdere vrijheid het hoofd ter eeuwige ruste neder te leggen. Hogerbeets was bij zijne komst op Loevestein gelijk de ondergaande zon, die, alvorens zij nog geheel aan den horizon daalt, door eene donkere wolk aan het oog wordt onttrokken en daarmede haar dagwerk als geëindigd moet beschouwen.

De Groot daarentegen begon nauwelijks zijne loopbaan, toen Loevestein voor hem de kerkerdeuren ontsloot, van hem was nog veel te verwachten, voor zijn jeugdig genie was de gevangenis te eng, het moest, het zou die kluisters weten te verbreken, op welke wijze dan ook. Grotius was toen nog de opgaande zon, nauwelijks ter kimme verrezen, die wel voor eene wijle in nevelen gehuld, gedwongen wordt hare warmtestralen te verbergen, schijnbaar in hare kracht gefnuikt, doch die, inmiddels steeds klimmende, weldra met verhoogde kracht wederom zoude doorbreken, om het aardrijk met hare koesterende stralen te verlichten en te verwarmen.

Beiden, de Groot en Hogerbeets, zooals zij dáár op Loevestein gevangen zitten, zijn voor ons sympathieke persoonlijkheden, die, al is hun gedrag tijdens de godsdienstige en staatkundige beroeringen, waaraan ons vaderland ten prooi was geweest, niet geheel en al vrij te pleiten, zich toch ten allen tijde als edele, deugdzame en innig vrome, godsdienstige mannen hebben doen kennen, die met een rein geweten konden getuigen, slechts eerlijk en trouw datgene te hebben voorgestaan en doorgedreven, wat zij voor recht en billijk en ten dienste van den lande nuttig en wenschelijk achtten.

Toen de Groot en Hogerbeets den 6^{en} Juni 1619 Loevestein binnentraden — zooals op de hierbijgaande zeldzame, doch keurige plaat door F. de Wit, 1620, staat afgebeeld — was nog altijd Gideon baron van den Boetzelaer stedevoogd van Loevestein, doch tevens, zooals wij reeds zagen, gezant aan het Fransche Hof, en werd het kasteleinschap waargenomen door Willem Burchautsz, sergeant-majoor; bij welken titel wij evenwel niet moeten denken aan den rang, die thans daarmede aangeduid wordt, maar aan dien van plaats majoor.

De Groot kreeg tot verblijf twee kamers in het noordelijk gedeelte van het slot op de eerste verdieping; Hogerbeets eene kamer in den zuidertoren op de tweede verdieping. Burchautsz' behandelde hen zeer

Digitized by Google

voorkomend en beleefd, maar nauwelijks vernam men dit in den Haag, of François Doubleth, commissaris van de monstering en wagenmeester-generaal van het leger, werd naar Loevestein gezonden, om beide gevangenen over te geven aan den luitenant-commandeur Jacob Prouning van Deventer, zoon van Mr. Gerard en zijne 2e vrouw Emerentia van Resandt, aan wien hunne bewaring verder werd toevertrouwd. In eene instructie der Staten-Generaal van den 8en Juni voor den commandeur was o. a. bepaald: „dat de beide gevangenen niet bij elkander mogten komen en in hunne respectieve kamers moesten blijven." Hunne echtgenooten en kinderen mochten hen vergezellen in hunne gevangenschap en deden dit ook, vrijwillig hunne vrijheid opofferende. „De huisvrouwen" — zoo luidde de instructie verder — „mogten naar Workum of Gorcum gaan, om inkoopen voor de huishouding te doen, en mogten koken in eene keuken, hen door den kommandeur aan te wijzen, enz." En daar hunne goederen verbeurd verklaard waren en zij dus niets meer bezaten, kregen zij ieder een traktement van „24 stuiver daags om in hunne nooddruft te voorzien."

Prouning was echter een hardvochtig, onaangenaam, wraak- en hebzuchtig mensch, die de gevangenen zeer kwelde, hen onmenschelijk behandelde en het hun aan het noodige lijnwaad, wijn, licht, brood en het hun toekomende traktement liet ontbreken, ten einde zich zelven te verrijken, zoodat Doubleth in Augustus wederom naar Loevestein werd gezonden, om order op een en ander te stellen. De Groot, die sedert den 4en Juli ziek was, kreeg toen zelfs eene planken vloer in zijne kamer.

Hugo de Groot was den 2en Juli 1608 te Veere gehuwd met Maria van Reigersberch [1]), geboren den 7en October 1589, dochter van Pieter, Burgermeester van Veere, en Maria Nicolaï; hij verwekte bij haar zeven kinderen, waarvan twee jong stierven en de oudste Cornelia den 26en April 1611, de jongste Diederik den 10en October 1618 geboren werd. Deze kinderen waren dus nog zeer jong, toen hun vader op Loevestein werd gevangen gezet, en zij deelden natuurlijk die gevangenschap niet, zoodat de moeder hare zorgen en haar tijd moest deelen tusschen haar kroost en haar echtgenoot. Gelukkig mocht zij in het begin vrij het slot verlaten, wanneer zij wilde, doch later kwam daarin ook verandering en weigerde Prouning haar op zekeren dag om terug te keeren, zoodat zij toen vier tot vijf maanden lang van haar man gescheiden bleef, alvorens zij op nieuw vergunning kreeg op Loevestein te komen en tevens om dit eenmaal 's weeks te mogen verlaten, ten einde voor de belangen harer kinderen, enz. te waken.

---

[1]) Niet: Reigersbergen, zooals men bijna overal vindt.

Digitized by Google

Gelukkig dat de Groot tot die menschen behoorde, wie de tijd nimmer te lang valt; den geheelen dag zat hij in zijn studeervertrek, gelegen in den noordertoren, te lezen en te werken, dit af en toe slechts onderbrekende, om zich een weinig met zijn drijftol te vermaken, om daardoor eenige lichaamsbeweging te hebben, hetgeen voor zijne gezondheid noodzakelijk was. Veel en fraai zijn dan ook de produkten zijns geestes in den Loevesteinschen kerker door hem te boek gesteld; hij beschouwde zijne gevangenschap als eene tijdelijke rust, doch het was eene werkzame, bedrijvige rust, waarvan de vruchten het geheele menschdom ten goede kwamen. De noodige boeken voor zijne studiën kreeg hij in eene houten kist of koffer van zijne vrienden Vossius en Erpenius, welke koffer dikwijls heen en weder reisde en steeds bezorgd werd door Abraham Daetselaer, een voornaam handelaar in garen en band te Gorinchem, die gehuwd was met Johanna van Erp, zuster van zooeven genoemden hoogleeraar van Erp of Erpenius.

Dat Hugo de Groot den 22^{en} Maart 1621 in deze kist uit Loevestein werd weggedragen, op een dag, dat Prouning zich juist naar Heusden had begeven en door Maria van Reigersberch juist uitgekozen, om quasi boeken naar Gorinchem terug te zenden, dat de trouwe dienstmaagd Elsje van Houweningen de kist begeleidde en zorgde dat deze zoo spoedig mogelijk in het huis van Daetselaer werd gebracht, dat de Groot zich aldaar in metselaarsgewaad verkleedde, en in deze vermomming verder de grenzen overging en zich naar Antwerpen en vervolgens naar Parijs begaf — dit alles is te overbekend om nogmaals tot in alle bijzonderheden — die trouwens voor het grootste gedeelte zeker verzonnen zijn, ten einde eene nog sterker romantische tint aan het gebeurde te geven — hier herhaald te worden. Wij stipten het maar ter loops aan, ter wille van het geregeld verloop van ons verhaal. Ook zullen wij de Groot op zijn, nu als het ware ten tweeden male begonnen levensweg niet verder volgen, doch alvorens geheel afscheid van hem te nemen, moeten wij nog een enkelen blik slaan op zijne onverschrokkene en heldhaftige vrouw.

Haar naam is onsterfelijk, evenals die haars echtgenoots, want, zooals de Burigny te recht zegt [1]): elle était digne d'avoir un mari tel que Grotius. Of zij de list der ontsnapping heeft uitgedacht en doorgedreven, zooals haar meestal als hare groote verdienste wordt toegerekend, is zeer onzeker; dat zij het snedig antwoord: „ten minste zijn het Arminiaansche boeken" zoude gegeven hebben op het door de soldaten geuitte vermoeden, „dat de Arminiaan er zelf wel in kon zitten," is zeer zeker niet anders

1) Vie de Grotius, page 42.

Digitized by Google

dan eene legende, doch dit alles doet ook niets ter zake; neen! dat is het niet, wat haar in ons oog als eene heldin doet te voorschijn treden. Maar, stel u voor: eene jeudige vrouw, nog geen 32 jaren, in het bezit van vijf jonge kinderen van 10 tot $2^1/_2$ jaar, die de moederzorg noode kunnen ontberen en ver van haar verwijderd zijn, zich zelve vrijwillig overgevende aan de mogelijke en waarschijnlijke woede en wraakzucht van een man als Prouning, voor wien de ontvluchting van de Groot de meest ernstige gevolgen kon na zich slepen, als vrouw alleen achterblijvende op dat sombere slot, waar die man, door 150 bajonetten gesteund, kon doen wat hij wilde, bovendien veel kans hebbende, dat men haar uit wraakzucht in de plaats van haar echtgenoot zoude gevangen houden, ver verwijderd van hem en van haar kroost, en wie weet voor hoe lang, voor hoevele jaren — stel u voor eene vrouw, wie zulke gedachten door de ziel gaan en die zulke vooruitzichten in het verschiet heeft, haar man latende ontkomen, en, ná het gelukken der list, op de knieën vallende, om in onuitsprekelijke blijdschap des harten God te danken en te verheerlijken — zulk eene vrouw wekt te recht de bewondering van tijdgenoot en nakomelingschap; haar gedrag, hare trouw, hare liefde en hare zelfopoffering zijn boven onzen lof verheven; zij is waardig, dat haar naam met gulden letters in 's Lands Historieblâan blijve prijken; het oude Loevestein, dat door hare voeten duizendmaal betreden is, dat getuige was van haar moed, van hare angst en hare blijdschap, is ook hierdoor voor ieder Nederlander, maar vooral ook voor iedere Nederlandsche vrouw, wie zij ten voorbeeld verstrekt, eene heilige plaats!

Ofschoon men Maria van Reigersberch aanvankelijk ook in plaats van haar echtgenoot gevangen hield, zoo begreep men toch weldra dat dit zeer onrechtvaardig was, en gaf men haar dientengevolge na eenigen tijd de vrijheid weder, zoodat zij in het najaar van 1621 haar man te Parijs mocht terugzien.

Wij willen nog een enkel woord in 't midden brengen over het wijnglas, dat de Groot steeds in zijne gevangenschap op Loevestein gebruikt heeft. Het is zeer licht en van dun lichtgroen gekleurd glas vervaardigd, heeft op het middelste gedeelte vier lokken van onregelmatigen vorm en kan een kwart flesch vocht bevatten. Toen de Groot het gebruikte, stond de inscriptie er nog niet op; deze is er zeer fraai op gegraveerd in 1687 door den toen 74-jarigen Willem van Heemskerk, blijkens hetgeen onder tegen den bodem te lezen staat, waar namelijk het volgende gegraveerd is: „Willem van Heemskerk A.74 Anno 1687 LEIJDEN scripsit." — De inscriptie zelve luidt: „Haec vini mensura fuit qua Grotius olim Captivus curas leniit, atque sitim"; Dat is (vrij vertaald):

Digitized by Google

Dit 's 't glas, waaruit de Groot op Loevestein zijn hart
Gelaafd heeft, en verzacht zijn zorgen en zijn smart.

De oorsprong van dit opschrift en de verdere geschiedenis van dit glas is als volgt:

Maria van Reigersberch nam het mede toen zij Loevestein verliet. Eenigen tijd later had haar broeder Nicolaas van Reigersberch, lid van den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland, — de vriend van de Groot, die zoovele vergeefsche pogingen aanwendde, om de vergunning tot terugkeer in het vaderland voor zijn zwager te bewerken — den heer Justus Rijkwaard bij zich ten eten, en bracht toen dit glas te voorschijn, om ter eere van zijn beroemden schoonbroeder daaruit te drinken, waarop de heer Rijkwaard zonder zich te bedenken, het bovengemelde Latijnsche vers uitsprak. De gastheer was door deze vlugheid van geest zoo getroffen, dat hij het glas aan zijn gast ten geschenke gaf. Later heeft de familie Rijkwaard het weder weggeschonken aan Mr. Johan de Groot, zoon van Hugo's broeder Willem. Sedert is het in de familie de Groot gebleven en het bevindt zich nog in het bezit van Hugo's nazaten, de Cornets de Groot van Kraaijenburg. Van Alkemade geeft van dit glas, in zijne „Nederlandsche Dischplegtigheden" [1]), eene beschrijving met (zeer onjuiste) afbeelding.

Keeren wij thans tot Hogerbeets terug. Hij was niet zoo gelukkig als de Groot. Ook zijne vrouw Hillegonda van Wenssen, dochter van Mr. Adriaan, raad en pensionaris van Dordrecht, later raad in den Hoogen Raad van Holland, en van Josina Egmond van Nijenburg, deelde met hem de gevangenis, doch zij was oud, werd spoedig ziek en stierf den 20en October 1619 op het slot in de armen haars echtgenoots, hem een zoon en vijf dochters nalatende.

Het lot van Hogerbeets werd hierdoor nog treuriger, zijne gevangenis nog pijnlijker en bijna ondragelijk. Wel hielden hem zijne kinderen en ook andere familieleden beurtelings gezelschap, wel vond ook hij in studie en overdenkingen ruimschoots afleiding voor zijn geest, wel had hij eene uitgebreide briefwisseling met zijne vrienden en talrijke, aanzienlijke familie, en was het hem eene groote verlichting, wanneer hij zijn beklemd hart daardoor vrij lucht kon geven, doch met dat al bleef er hem geen ander vooruitzicht over, dan op Loevestein zijn leven te moeten eindigen. Alle verzoeken, door hem en te zijnen behoeve gedaan tot zijne invrijheidstelling werden afgewezen, alle pogingen zelfs tot het terugbekomen zijner verbeurdver-

---

[1]) IIe deel, blz. 530.

Digitized by Google

klaarde goederen voor zijne kinderen leden schipbreuk, en toch leeren wij hem jaren achtereen uit zijne vele, nog aanwezige brieven kennen als een onderworpen en geduldig Christen, steeds vol vertrouwen op zijn God en geheel berustende in zijn droevig noodlot. Wij bewonderen in hem een adeldom des harten, eene verhevenheid van ziel en geloofskracht, die niet dagelijks worden aangetroffen, en waardoor hij in het ongeluk veel grooter te voorschijn treedt dan voorheen in de dagen van roem en voorspoed.

Er kwam evenwel in zóó verre verbetering in Hogerbeets toestand, dat Jacob Prouning kort ná de ontvluchting van Hugo de Groot vervangen werd door Jonkheer Marcus de Bye, die wij reeds in 1622 als commandeur en luitenant op Loevestein aantreffen. Waarschijnlijk was het groote vertrouwen, dat men voorheen in Prouning stelde, door Grotius' ontsnapping, die toch in elk geval geen bewijs was voor de groote waakzaamheid van commandeur en bezetting, geschokt, en die vlucht de naaste aanleiding tot zijne vervanging, terwijl hij bovendien, ondanks zijne schraapzucht, „nog met vele schulden was geïnsolveerd."

Ook kreeg Hogerbeets weldra weder gezelschap, of, beter gezegd, lotgenooten, zooals wij zoo aanstonds zullen zien.

Jonkheer Marcus de Bye, zoon van Willem en zijne eerste vrouw Elisabeth van Gilse, [1]) was eerst gehuwd geweest met Lutgera van Broeckhuysen van Barlham, dochter van Evert en Gijsberta van Ulft gezegd Matelang. Na haar dood verbond hij zich in Juli 1627 op het slot Loevestein wederom in den echt, en wel met Margaretha Baarsdonck genaamd Mom, dochter van Jasper IV en Elisabeth van Ulft genaamd Matelang, en zuster van Josina de vrouw van den alom bekenden schrijver en Contra-Remonstrantschen godgeleerde Willem Baudartius. In 1628 werd uit dit tweede huwelijk op Loevestein eene dochter Elisabeth geboren.

De Bye was een edel en medelijdend man, die zeer begaan was met het treurig lot der aan hem toevertrouwde gevangenen, zijn best deed om dit zooveel mogelijk te verzachten, en hen gaarne de vrijheid zoude terug gegeven hebben, indien hij daartoe slechts een enkelen wenk uit den Haag gekregen had, doch voorshands bleef die nog uit.

In de jaren 1621—28 vermeerderde de bevolking van Loevestein met negen Remonstrantsche predikanten, alle, voor zoo verre zij gehuwd waren, met hunne respectieve echtgenooten en kinderen. Hunne namen zijn: Bysterus, Niëllius, Poppius, Lindenius, Vezekius, Cupus,

---

[1]) Zijne 2e vrouw was Magdalena Moens of Moons, weduwe van Don Francisco Valdez.

Digitized by Google

Prince, Geesteranus en Boom. Zij werden allen levenslang gevangen gezet. Laat ons een oogenblik bij ieder van hen afzonderlijk stilstaan.

Simon Lucae Bysterus was de eerste der genoemde predikanten, die Loevestein als gevangene binnentrad. Hij kwam daar den 8en October 1621 aan en kreeg de voormalige huiskamer van de Groot tot verblijf.

Voorheen was hij predikant te Ingen in de Betuwe, doch in 1618 werd hij van zijn ambt ontzet, omdat hij Remonstrantsche gevoelens was toegedaan, voegde zich toen geheel aan de zijde der Remonstranten en begon, dan hier, dan dáár in 't geheim te prediken, waarom hij in Augustus 1621 te Rotterdam werd gevangen genomen, en eerst naar de Gevangenpoort in den Haag en later, ná zijne veroordeeling, naar Loevestein werd gebracht.

Bysterus had aanvankelijk een treurig leven op het slot, vooral ná den dood van Prounings echtgenoote Anna van Gijsteren of Gijsterus; o. a. waren de spijzen, die men hem bracht, zoo onsmakelijk en slecht bereid, dat zij bijna niet te eten waren. Doch in Maart 1622 wist zijne vrouw Isabella van Hattem, die zich te Gorkum had gevestigd, de vergunning te verkrijgen, om eenmaal 's weeks haar man te bezoeken, en weldra daarop mocht zij met hare kinderen zijne gevangenschap voor goed komen deelen.

Charles de Nielles — gewoonlijk, volgens het toenmalig gebruik, in het Latijn: Carolus Niëllius genaamd, evenals de Groot algemeen bekend is onder den naam van Grotius, enz. — werd in 1604 Waalsch predikant te Utrecht. In November 1618 voor de Dordsche Synode gedaagd, verdedigde hij dáár met warmte de Remonstrantsche gevoelens, maar werd in Februari van het volgende jaar uit het predikambt ontzet en uit het land gebannen.

Eduard Poppius was eerst predikant te Amstelveen, later te Gouda. Ook hij werd voor de Synode gedaagd en onderging een zelfde lot als Niëllius en nog vele anderen.

De verbannen predikanten, waaronder ook Uytenbogaert behoorde, zaten evenwel niet stil, sloten zich in het buitenland aaneen en beraamden maatregelen, om hunne verdrukte geloofsgenooten in het vaderland van godsdienstige troost en leiding te voorzien. Dientengevolge werden in den aanvang van 1621 Niëllius en Poppius tot binnen-directeurs benoemd, en reisden zij tot genoemd doel in stilte het land door, om overal de Remonstrantsche gemeenten te bezoeken en daarvoor te prediken. Eenigen tijd ging dat goed en wisten zij steeds aan hunne vervolgers te ontkomen, doch eindelijk werden zij in Januari 1623 te Haarlem gevat, dáár gevangen gezet en den 10en Mei daaraanvolgende tot levenslange gevangenis veroordeeld.

Digitized by Google

De fiskaal Kinschot werd belast om hen naar Loevestein over te brengen, waar zij den 26en Mei per schip aankwamen. Beiden werden aanvankelijk in eene zelfde kamer opgesloten, en wel in den noordertoren boven het gewezen studeervertrek van de Groot, dus op dezelfde verdieping als Hogerbeets. Daar zaten zij negen weken te zamen, alvorens het hun vergund werd, dat hunne vrouwen en kinderen bij hen mochten komen. Zij waren gedurende dien tijd in de kost bij den commandeur, die slechts acht stuivers daags voor hun onderhoud ontving, doch de Bye liet het hen aan niets ontbreken en behandelde hen met vriendschap en hoogachting. Maar ná de komst der vrouwen en kinderen werd het Niëllius in dit betrekkelijk klein vertrek spoedig te druk, vooral de kleine kinderen van Poppius maakten het hem lastig en stoorden hem in zijne studiën en overdenkingen, zoodat hij eene kamer alleen verzocht en die ook kreeg, namelijk het vertrek in den zuidertoren onder Hogerbeets. Daar zat hij alleen tot Mei 1624, en onderhield toen eene levendige briefwisseling met Hogerbeets, die boven hem zat, en wel eenvoudig met behulp van een sterk touw, waaraan Hogerbeets boeken, brieven, enz. uit zijn raam naar beneden liet zakken, en andere, die Niëllius er aanbond, weder optrok.

Poppius werd in dien tusschentijd zwaar ziek en overleed den 9en Maart 1624, zonder dat het Niëllius vergund werd zijn vriend vóór diens dood ook maar eene enkele maal te bezoeken. Spoedig daarop verliet Françoise van Wassenhoven, Poppius huisvrouw, met hare kinderen het slot, en keerde Niëllius in zijne vroegere kamer in den noordertoren bij de zijnen terug.

Paulus Lindenius of van der Linden, zoon van Johannes, Contra-Remonstrantsch predikant te Kockenge, was eerst predikant te Soest, werd te Kampen gevangen genomen, toen hij zich derwaarts begaf om voor de Remonstrantsche gemeente te prediken, en kwam den 27en Juni 1623 op Loevestein aan. Hij was ongehuwd en kreeg eerst de kamer onder Hogerbeets, doch, toen deze aan Niëllius werd afgestaan, verhuisde hij naar het voormalig studeervertrek van de Groot. Later kreeg hij vergunning om iederen middag bij Bysterus en de zijnen te mogen gaan eten.

Den 18en Februari 1624 ontving Loevestein wederom twee nieuwe bewoners: Bernherus Vezekius en Petrus Cupus. Eerstgenoemde was voorheen predikant te Echteld, werd in 1619 afgezet en gebannen en begaf zich naar het stadje Huissen, dat toen tot het Land van Kleef behoorde. Later kwam hij heimelijk in het land terug, doch werd den 3en Mei 1620, gaande van Leiden naar Amsterdam, herkend door Bruynink, secretaris

Digitized by Google

van Enkhuizen, een der 24 rechters van Oldenbarnevelt, die hem tegenkwam en hem te Kudelstaart gevangen nam, waarna hij eerst naar Utrecht, vervolgens naar 's Gravenhage op de Gevangenpoort, eindelijk naar Haarlem in het tucht- of rasphuis werd gebracht. Vreeselijk was de behandeling, die men hem zoowel in den Haag als te Haarlem deed ondergaan, omdat hij zijne broeders niet verraden en niet alles getuigen wilde, wat hij wist. Doch hij ontkwam en begon opnieuw te Hoorn en elders te prediken, totdat hij den 8en Januari 1624 te Amsterdam ten tweeden male werd gevangen genomen. Voor dat wij zijne verdere lotgevallen verhalen, zullen wij eerst een oogenblik bij Cupus stilstaan.

Petrus Cupus was zoon van Tieleman, predikant te Nieuwpoort, en zelf eerst predikant te Kralingen, daarna te Woerden, waar ook hij in Januari 1619 om zijne Remonstrantsche gevoelens werd afgezet. Evenwel ging hij voort met aldaar heimelijk te prediken in de huizen der Remonstranten, werd in Mei naar den Haag ontboden, gevangen genomen en naar Waalwijk vervoerd, waarheen men in den beginne alle Remonstrantsche predikanten verbande. Doch ook hij wilde daar niet werkeloos blijven, en, aangesteld tot secretaris der Remonstrantsche Broederschap, reisde hij naar Keulen, Rouaan en Parijs, predikte in November 1622 in laatstgenoemde stad in het huis van Hugo de Groot, en ging vervolgens naar Amsterdam, waar hij den 27en December in hechtenis werd genomen.

Beiden, Vezekius en Cupus werden, aan elkander geketend, den 17en Februari 1624 met levensgevaar in eene slede over het ijs naar Utrecht, en van dáár per wagen naar Vianen vervoerd, waar zij, na veel koude, ongemakken, enz., te hebben doorgestaan, bleven overnachten zonder dat men de ketenen losmaakte, waarmede zij aan elkander waren geboeid, om den volgenden dag weder op dezelfde wijze de reis naar Loevestein te vervolgen. Aangezien hunne kamers nog niet gereed waren, werd Vezekius voorloopig bij Niëllius, Cupus bij Poppius opgesloten.

Dat de tegenwoordigheid van Cupus den stervenden Poppius in de laatste dagen zijns levens zeer verkwikte, en dat omgekeerd de godvreezende Poppius den jongeren broeder in de eerste dagen van diens gevangenschap op Loevestein door zijne kalme berusting en Christelijke gesprekken zeer opbeurde en hem met zijn lot trachtte te verzoenen, — dit alles behoeft nauwelijks gezegd te worden.

Vezekius kreeg een paar weken later de kamer achter den zuidertoren boven de kommandantswoning; Cupus die op de vierde verdieping in den noordertoren boven Niëllius. Ook aan hen werd weldra vergund hunne vrouwen en kinderen bij zich op het slot te laten komen.

Digitized by Google

In 1624 opende Loevestein ook nog zijne poorten voor Samuel Prince, in vroegere dagen predikant te Baartwijk bij Heusden, doch later op Goedereede gevangen genomen en eerst naar den Haag. vervolgens naar Loevestein gebracht, waar hij denkelijk de kamer bewoonde onder die van Hogerbeets, waar vroeger Niëllius een tijd lang alleen gezeten had, doch met zekerheid kunnen wij dit niet zeggen, daar het uit niets blijkt, maar bij zijne komst waren alle andere kamers op het slot bezet, zooals uit het bovenstaande blijkt.

Twee jaren later, in Mei 1626, brak hij op zekeren nacht uit en trachtte te ontvluchten door over de gracht te zwemmen, maar hij geraakte in het riet aan den kant verward en verdronk.

En toen ditzelfde jaar 1624 ten einde spoedde, werd eindelijk ook nog Geesteranus op Loevestein binnengebracht. Arnoldus Geesteranus, zoon van Jodocus, predikant te Gorinchem, was vroeger predikant te Schelluiden, doch werd den 11^{en} November 1619 afgezet, omdat hij weigerde de besluiten der Dordsche Synode te onderteekenen. Daarna reisde hij jaren lang rond om in 't geheim, dan hier, dan elders voor de Remonstranten te prediken, totdat hij in den zomer van 1624 te Amsterdam werd gevat en den 7^{en} December naar Loevestein gebracht. Loevestein was voor hem geene onbekende plaats. Vroeger had hij meermalen zijn vader vergezeld, als deze uit Gorinchem derwaarts ging prediken, en zelfs de predikbeurt wel eens enkele malen voor hem waargenomen. Onder welke geheel andere omstandigheden betrad hij thans het oude slot!

Hij was ongehuwd en kreeg de kamer op de derde verdieping boven de voormalige huiskamer van de Groot. Daar zat hij zeer eenzaam, wijl hij met niemand kon spreken of zelfs briefwisseling voeren; doch op herhaalde verzoeken zijns vaders stonden de Staten-Generaal eindelijk toe, dat hij iederen middag bij Cupus mocht gaan eten en daar tot 's avonds blijven.

Wanneer wij ons Loevestein voorstellen, ingericht en bewoond, zooals het bij den aanvang van het jaar 1625 was, welk eene drukte, welk een leven vinden wij dan op het uitwendig zoo sombere slot! Welk eene betrekkelijk talrijke bevolking van mannen, vrouwen en kinderen was hier toen bijéén! En ofschoon vele vervuld waren met de droevigste herinneringen uit het verleden en met zeer geringe hoop voor de toekomst, hoewel menige zucht ten Hemel steeg en menige traan in stilte vloeide, toch was er innige blijdschap in aller harten, want het was den gevangenen vergund hun leed te deelen met de dierbaarste panden, die zij op aarde hadden; toch heerschte er tevredenheid en Christelijke berusting, zooals alleen een oprecht gemoed en een gerust geweten verschaffen kunnen. Zij allen hadden hun Heer in oprechtheid des harten ge-

Digitized by Google

diend en beleden, zij hadden hunne geloofsovertuiging voor den drang der omstandigheden verzaakt noch prijsgegeven en, gevallen als slachtoffers van partijschap en godsdiensthaat, was het hun eene eer het kruis den Heer na te dragen.

Met dat al was hun leven op den ouden grijzen burcht verre van benijdenswaardig en moest de beker eerst als het ware tot den bodem geledigd worden, alvorens er verademing kwam. In 1625 brak de pest op Loevestein uit, en schijnen de vrouwen der predikanten met de kinderen dientengevolge tijdelijk het slot verlaten te hebben; doch de pogingen, die zij aanwendden om hunne echtgenooten naar elders vervoerd te krijgen, mochten niet baten; het koele antwoord van den pensionaris Duyck luidde eenvoudig: „laat ze sterven, ze zijn daar om te sterven gelegd." Zelfs wilde men hen niet eens toestaan, saâm te komen, ten einde elkander op te beuren en te vertroosten. Gelukkig werd echter geen hunner door die vreeselijke ziekte aangetast.

Maar de tijd baarde rozen, en langzamerhand kwamen lichtstralen de nachtelijke duisternis hunner hope eenigzins opklaren en het aanbreken van den dageraad verkondigen.

Den 23^{en} April van hetzelfde jaar 1625 stierf Prins Maurits en werd hij door Prins Frederik Hendrik als Stadhouder opgevolgd. Deze, leerling van Uytenbogaert, zachter en gematigder van gemoed dan zijn broeder, en zelf niet betrokken geweest in de heillooze godsdiensttwisten, die trouwens nog wel niet vergeten, maar gelukkig toch al lang verleden, en, door de hernieuwing van den krijg met Spanje, op den achtergrond getreden waren, toonde weldra, dat hij ook voor de Remonstranten meer toegevend gezind was, en dit had natuurlijk ook invloed op de Algemeene Staten. Wel leed eene vernieuwde poging der vrouwen om hunne mannen in vrijheid te doen stellen, weder schipbreuk, doch op het slot zelf kregen zij langzamerhand meerdere vrijheid. In 1627 werd hun eerst vergund twee aan twee hunne kamers te verlaten en door het kasteel en over de wallen te wandelen, doch steeds door een soldaat vergezeld. Weldra daarop kregen zij allen vergunning zich over dag vrij door het slot en daarbuiten te mogen bewegen, ook zonder geleide, later mochten zij zelfs bezoeken ontvangen, enz.

Hogerbeets plukte het eerst de vruchten van Prins Maurits dood. Nauwelijks toch had Frederik Hendrik de teugels van het Stadhouderlijk bewind in handen, of de nu reeds 64-jarige grijsaard werd in Augustus 1625 overgebracht naar zijn huis te Weer onder Wassenaar. Zijne sententie bleef wel van kracht en hij werd ook dáár wel beschouwd als staatsgevangene, maar het werd hem vergund vrij buiten het huis, doch binnen de grachten

Digitized by Google

en singels te wandelen en bezoeken van vrienden, enz. te ontvangen. De avond zijns levens was evenwel reeds ver gedaald en niet lang meer mocht hij zich verheugen in deze belangrijke lotsverbetering, daar hij nog geen zes weken daarna, den 7en December, het tijdelijke met het eeuwige verwisselde.

In het jaar 1627 kwam ook bruiloftsvreugde het leven op Loevestein vervroolijken. Eerst huwde Marcus de Bye aldaar in de maand Juli met zijne tweede vrouw Margaretha Baarsdonck genaamd Mom, zooals wij boven reeds zeiden, en ongetwijfeld zijn de gevangenen en hunne echtgenooten bij het huwelijksfeest tegenwoordig geweest, al vinden wij dit ook nergens uitdrukkelijk opgeteekend, want de Bye ging vertrouwelijk en vriendschappelijk met hen om, en wordt door hen in hunne brieven steeds zeer geroemd om zijn loyaal karakter en zijne humaniteit.

In December daaraanvolgende had er nog een merkwaardiger bruiloftsfeest plaats. Geesteranus was reeds zes jaren vóór zijne gevangenneming verloofd geweest met de schoone, rijke Susanna van Oostdijk, wier vader raad in de vroedschap van den Briel was. Na zijne afzetting als predikant van Schelluiden had hij haar haar woord terug gegeven, doch zij konden elkander niet vergeten, en nadat Susanna jaren lang hare oude, ziekelijke moeder had gezelschap gehouden en deze eindelijk overleden was, besloot zij met Geesteranus in het huwelijk te treden en hare vrijheid vrijwillig op te offeren en zijn lot te deelen. Geesteranus zond zijn oom en tante en een zijner vrienden naar den Briel en daar werd het huwelijk bij volmacht voltrokken. Door zijne zuster en de dochter van Cupus afgehaald, kwam Susanna op Loevestein en werd daar den 22en December het gesloten huwelijk door Geesteranus grijzen vader Jodocus plechtig ingezegend. Des avonds werd er bruiloft gevierd, waaraan alle gevangenen en hunne vrouwen, de slotvoogd de Bye en de zijnen en ook enkele familieleden van Geesteranus deelnamen. Zeer schoon heeft de heer G. W. Boot dit als volgt bezongen:

't Geknars der grendels moog voorheen,
Geest'ranus doen ontroeren;
't Bezit van Suze kan zijn heil
Ten hoogste toppunt voeren.

Door 's vaders hand in de echt vereend,
Vergeet men 't aardsch gewemel,
En 't Slot, voor anderen een hel,
Wordt nu voor hen een hemel.

Digitized by Google

Welk eene verandering op Loevestein in weinige jaren! Welk een aandoenlijk feest! Wat hebben die grijze muren al aanschouwd, waar is die oude veste al getuige van geweest, welk eene heilige eerbied boezemt dit slot ons in, wanneer wij alles, wat daar geschied is, in bijzonderheden nagaan, wanneer wij ons ook maar één oogenblik trachten te verplaatsen in de vroegere toestanden aldaar met hunne rijke afwisseling van vreugde en smart, van geluk en ongeluk, alles geheiligd en gelouterd, door een innig Christelijk geloof, door eene vaste onwrikbare hoop, niet steunende op menschelijke kracht en hulp, maar op de Rots der eeuwen, door eene onbeschrijfelijke liefde, eene vonk der eeuwige Liefde zelve!

Het nu nog aanwezige zestal predikanten werd in 1628 weder met een zevende vermeerderd. Dirk Boom, weleer predikant te Beusichem, in 1619 verbannen, predikte later herhaaldelijk in Gouda en omstreken en werd in genoemd jaar 1628 gevangen genomen en naar Loevestein gebracht. Dat dit toen nog geschiedde, niettegenstaande den veranderden stand van zaken, baart wel eenigszins verwondering.

Hij kreeg met zijne vrouw eene, door een beschot afgeschoten kamer boven de voormalige raadzaal, belendende aan de kamer van Bysterus, het vroegere huisvertrek van de Groot.

Drie jaren later, op Zaterdag den 19^{en} Juli 1631, brak eindelijk het uur der verlossing aan en ontvluchtten zij alle zeven te zamen des nachts in eene voorafbestelde schuit en vaarden daarmede naar Rotterdam, waar zij den volgenden morgen behouden aankwamen. Omtrent de bijzonderheden dezer vlucht verschillen de schrijvers nog al, doch wij zullen deze met stilzwijgen voorbijgaan, zijnde van minder aanbelang. Het lijdt echter geen twijfel of men heeft hen op hoog bevel laten ontvluchten en hen denkelijk daaromtrent wel een wenk doen geven. Ware dit niet het geval geweest, dan zoude eene dusdanige gezamenlijke en kalme vlucht onbezonnen geweest en zeker mislukt zijn, dan zoude een bedaard varen naar Rotterdam, alsof men voor zijn genoegen uit spelevaren was, zeer onberaden moeten genoemd worden, dan zoude men de Bye het ontkomen der aan zijne zorg toevertrouwde gevangenen voorzeker hoogst kwalijk genomen en hem minstens zelf in hechtenis gezet hebben, maar dan zouden ook deze edele mannen, hoe lang reeds en hoe vurig zij ook naar hunne vrijheid verlangden, deze nimmer hebben willen verkrijgen ten koste van de vrijheid en het geluk van de Bye, die hen steeds met zoovcel welwillendheid behandeld had en in wien zij reeds lang een deelnemend vriend hadden leeren kennen, dan zoude men hen wel dadelijk weder vervolgd hebben en getracht op nieuw gevangen te nemen. Doch niets hiervan; men liet hen kalm gaan en een jaar later vinden

Digitized by Google

wij zelf reeds een paar hunner tot predikant te 's Gravenhage en Amsterdam aangesteld. Neen! uit alles blijkt duidelijk, dat men hen opzettelijk heeft laten ontsnappen, en dit was dan ook de eenige wijze, waarop aan deze treurige geschiedenis een einde kon komen. De tijden waren sedert 1619 en de Dordsche Synode heel wat veranderd, de gemoederen waren bedaard, de hevige tegenstanders der zoogenaamde Remonstrantsche ketterij meerendeels van het wereldtooneel verdwenen, de Remonstranten zelven werden overal weder geduld en hunne openbare prediking toegelaten, men begreep dat het vonnis van levenslange gevangenschap hard en onbillijk en niet geëvenredigd was tot het begane misdrijf, indien van misdrijf al sprake konde zijn, toch wilden noch konden de Algemeene Staten hun eens genomen besluit zelf krachteloos maken en het vroegere vonnis te niet doen, juist omdat zij dan daardoor zouden hebben bewezen, dat dit vonnis onrechtvaardig, althans veel te zwaar was geweest. De eer der Staten moest onaangetast blijven en ook bij de vlucht zelve moest de schijn vermeden worden, alsof men eenvoudig de poorten voor hen openzette en hen in vrede liet gaan. Geesteranus beschrijft ons die vlucht en die laatsten nacht op het slot, en denkelijk zal zijn verhaal wel de ware toedracht der zaak zijn. En dan ging dat ontkomen nog alles behalve gemakkelijk, en mochten die laatste uren op Loevestein doorgebracht voor hen nog medetellen bij al het reeds doorgestane leed.

Het was een heerlijke, verrukkelijke Zondagmorgen, die van den 20ᵉⁿ Juli 1631, toen zij zich weder, na zoovele jaren van hunne vrijheid beroofd te zijn geweest, te midden hunner vrienden en geloofsgenooten in het volkrijke Rotterdam mochten bevinden. En uit de volheid des harten en dankbaar voor hunne verlossing zongen deze den bevrijde broeders het volgende loflied toe:

Welkommen al te saem, ons harders en ons broeders,
Weydt Christi kudde voort, want ghy zyt trouwe hoeders,
Men heeft u nu gheproeft in 't vier, gelyck het gout;
Men siet dat ghy het lyf ten besten geven sout;
Men siet, dat ghy bemint u goedt, u bloedt, u leven,
Maer dat ghy 't voor Godts woort alt' saem sout overgeven.
Gaet, leert, vermaent het volck tot lytsaemheit in 't cruys,
Want selfs hebt ghy 't vertoont op 't Loevesteynsche huys;
U banden hebben vry Gods waerheyt doen verbreyden,
De Heer geef, dat u leer die wyder noch verspreyde.

Digitized by Google

Digitized by Google

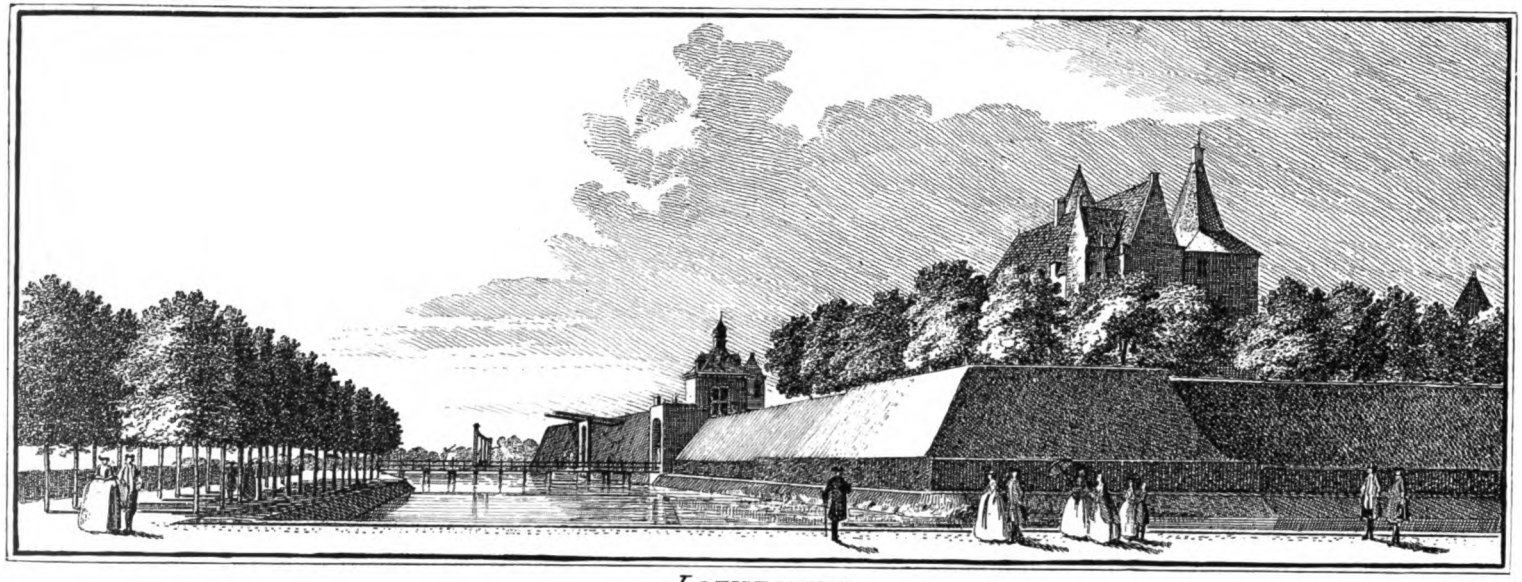

LOEVESTEIN.

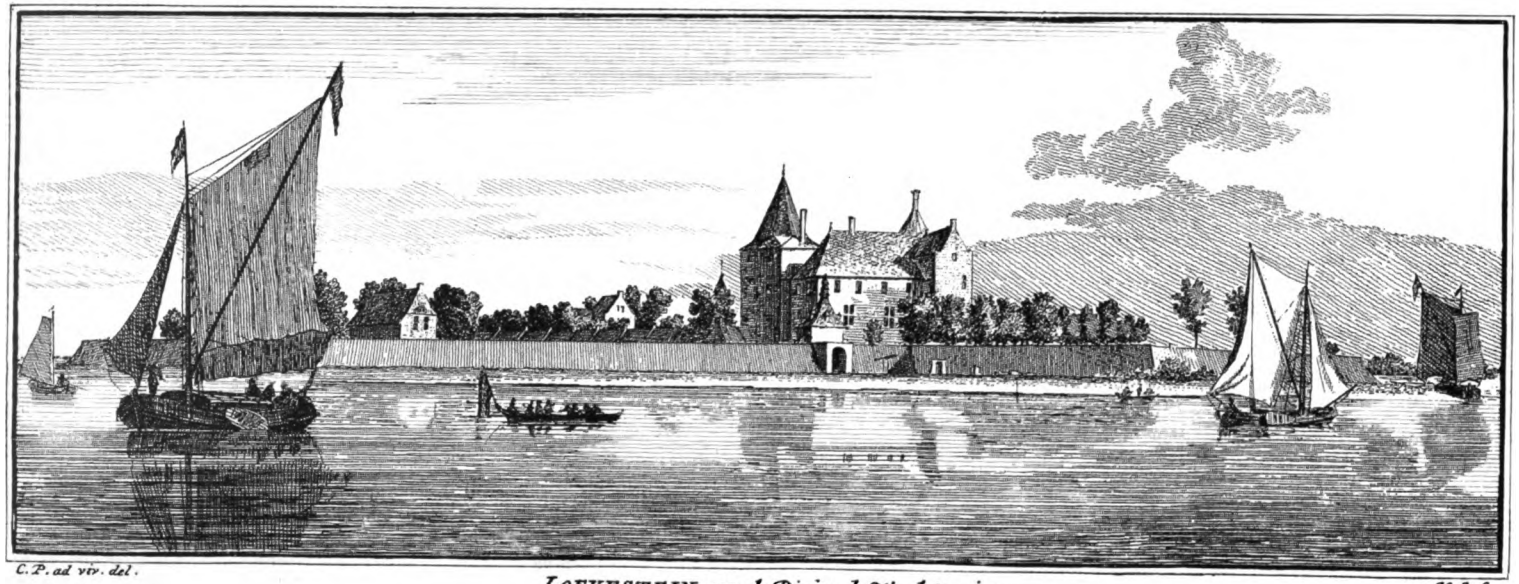

C.P. ad viv. del. LOEVESTEIN van de Rivier de Waal te zien. N.S.f.

Jz. Tirion Exc. c. Privil.

Digitized by Google

Hunne vrouwen en kinderen werden natuurlijk eenige dagen later ook in vrijheid gesteld.

De verdere levensloop dezer mannen is in het kort de volgende:

Vezekius bezweek spoedig ten gevolge van de vroeger doorgestane vermoeienissen en stierf reeds den 3en November van hetzelfde jaar; Cupus werd den 27en Februari 1633 voorganger bij de Rotterdamsche gemeente en bleef daar werkzaam tot aan zijn dood, den 24en November 1646; Lindenius werd den 3en Augustus 1632 predikant te Hoorn en stierf in 1648; Niëllius werd reeds in het jaar 1632 predikant te Amsterdam en stierf als zoodanig den 27en December 1652; Geesteranus werd, ook reeds in 't jaar 1632, predikant te 's Gravenhage en overleed aldaar 28 Juli 1658; Boom werd na zijne ontvluchting predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Schoonhoven; en Bysterus eindelijk werd in 1633 door de Remonstrantsche Broederschap tot leeraar te Leiden en Warmond benoemd. Doch te Leiden kreeg hij opnieuw moeielijkheden, werd den 16en Juli 1640 weder gevangen genomen en den 15en Augustus daaraanvolgende voor altijd uit de stad gebannen. Maar men schijnt dit vonnis niet streng te hebben toegepast, want hij bleef te Leiden prediken tot 1654, werd toen emeritus en schijnt omstreeks 1669 overleden te zijn.

Keeren wij nu nog even naar Loevestein terug. Na zooveel drukte en leven op het oude slot gedurende de laatste 12 jaren, stond het daar plotseling weder eenzaam en verlaten, en na het overlijden van den eigenlijken commandeur of stedevoogd baron van den Boetzelaer, die wij reeds meermalen noemden, besloten de Staten van Holland den 18en December 1635 het kasteleinschap te „aboleren" of af te schaffen en het traktement van den kastelein te gebruiken tot onderhoud der gebouwen aldaar.

En hiermede besluiten wij weder dit gedeelte van Loevestein's geschiedenis, om over te gaan tot de rol, die het slot gespeeld heeft in de dagen van grootheid en roem, en van verval en ondergang onzer Republiek.

Loevestein na den Munsterschen vrede tot op onzen tijd.

Loevestein had zijn wereldnaam voor goed gevestigd. Evenals in de 17e eeuw ons vaderland eene gewichtige rol speelde te midden der Staten van Westelijk Europa, evenals zijne ontwikkeling en zijn toenemenden bloei met belangstelling — ook dikwijls, vooral later, met afgunst en nijd — werd gadeslagen, evenals aller oogen gevestigd waren op den langdurigen hard-

Digitized by Google

nekkigen strijd met het toenmaals zoo machtige Spanje, zoo was eveneens hetgeen op Loevestein gedurende de laatste jaren had plaats gevonden algemeen en tot ver over de grenzen bekend geworden. Loevestein begon eene waardige plaats als staatsgevangenis in te nemen naast de Tower in Engeland, de Bastille in Frankrijk, Chillon in Zwitserland, enz. en ook in de toekomst zoude het nog meer dan eens als zoodanig dienst doen.

Nauwelijks toch heeft de Munstersche vrede aan den Tachtigjarigen oorlog voor goed een einde gemaakt, of de binnenlandsche rust laat weder veel te wenschen over, en de oude partijschappen tusschen de Algemeene Staten en den Stadhouder — wier plicht het was de Unie te handhaven tegenover de heerschzucht van het machtige Holland, en de rechten der overige gewesten voor te staan — en de Staten van Holland, die gaarne in de Republiek den baas wilden spelen, kwamen op nieuw te voorschijn. Het was weder juist hetzelfde verschijnsel als bij het begin van het Twaalfjarig Bestand, alleen het voorwendsel was anders: toen was het de godsdienst, nu het afdanken van het krijgsvolk ná het sluiten van den vrede, en wederom stond Loevestein dáár, om het pleit te beslissen, of liever, om bij de beslissing diegenen te herbergen, die op dat oogenblik in den weg stonden.

Na het sluiten van den vrede moest er namelijk krijgsvolk worden afgedankt; de regeling dezer zaak stond aan de Algemeene Staten, doch Holland wilde meer afgedankt hebben dan de overige gewesten, en wel: 1° uit zuinigheid, 2° omdat het toch bij het mogelijk uitbreken van een oorlog aan de landzijde altijd nog beveiligd was door de andere gewesten, die steeds den eersten vijandelijken aanloop hadden te doorstaan, en 3° om zoodoende den Stadhouder, die als Kapitein-Generaal het bevel over de krijgsmacht voerde, zooveel mogelijk in zijn gezag te kortwieken Daar de Staten van Holland niet wilden toegeven en zelfs in 1650 besloten om krijgsvolk, dat ter hunner betaling stond, op eigen gezag af te danken — hetgeen geheel in strijd met de Unie was — zonden de Algemeene Staten eene deputatie uit hun midden met den stadhouder Prins Willem II aan het hoofd — die, na den dood zijns vaders Frederik Hendrik in 1647, dezen in zijne waardigheden was opgevolgd — naar de verschillende Hollandsche steden, om deze van zienswijze te doen veranderen. Doch te vergeefs; zelfs weigerden eenige steden de deputatie te ontvangen. De Algemeene Staten deden nu nog één poging tot verzoening door voor te stellen om nog meer krijgsvolk af te danken, dan zij aanvankelijk besloten hadden, doch altijd nog minder dan Holland wilde. Het verschil beliep nu nog maar 1300 man, maar de Staten van Holland wilden van hun kant geen stap tot bemiddeling doen, en toen besloten de Algemeene Staten eindelijk, om weder krachtig tusschen beide te

Digitized by Google

komen ten einde hun gezag en de Unie te handhaven. Eene legerafdeeling werd naar Amsterdam gezonden, om deze stad, die vooral sterk tot tegenstand had aangeraden, bij verrassing te bezetten, hetgeen wel is waar mislukte, wijl de ruiterij, door de duisternis misleid, op de Gooische heide verdwaalde en Amsterdam, in tijds gewaarschuwd, de poorten sloot, doch twee dagen later opende men deze vrijwillig weder en legde het hoofd in den schoot uit vrees voor een beleg en het nadeel, dat de handel daardoor zoude ondergaan.

Te gelijk met dezen aanslag op de hoofdstad werden zes der invloedrijkste regeeringsleden den 30^{en} Juli in den Haag gevangen genomen, en den volgenden dag 's avonds in twee koetsen van den Prins naar Loevestein gevoerd.

Zij waren: Mr. Jacob de Witt, oud-burgemeester van Dordrecht, voorheen, in 1644, gezant der Staten naar Denemarken en Zweden tot het bewerken van een verdrag, enz. Hij was gesproten uit een aanzienlijk Dordsch geslacht en werd te Dordrecht geboren den 7^{en} Februari 1589, stierf den 10^{en} Januari 1674, was zoon van Cornelis en diens 1^{e} vrouw Johanna Heymans, en bij zijne echtgenoote Anna van der Cornput vader van het beroemde broederpaar Johan en Cornelis de Witt, die men den 20^{en} Augustus 1672 te 's Gravenhage op zulk eene vreeselijke wijze heeft laten vermoorden. Voorts: Jan de Waal, heer van Ankeveen, burgemeester, en Albert Ruyl, pensionaris van Haarlem; Jan Duyst van Voorhout, burgemeester van Delft; Nanning Keyser, pensionaris van Hoorn en Nicolaas Stellingwerff, pensionaris van Medemblik.

Adriaan van Cuyk, heer van Meteren en Kerkwijk, luitenant-kolonel van 's Prinsen lijfwacht, commandant van Woudrichem en Loevestein (in 1630 gehuwd met Emmerentia van Aerssen, dochter van Jacques, heer van Triangel, en van Maria van Veeken), genoot de eer hen naar de plaats hunner bestemming te mogen brengen, waar de Witt de kamer kreeg van Vezekius, de overigen, volgens sommige schrijvers, te zamen die, waar wij vroeger Geesteranus hebben aangetroffen. Dit laatste is evenwel niet waarschijnlijk; er is geene enkele reden te bedenken, waarom men deze vijf heeren bij elkander in één vertrek zoude opgesloten hebben, terwijl het geheele slot ledig stond, bovendien vermelden andere schrijvers, dat zij te Loevestein allen afzonderlijk bewaard werden, vermoedelijk zal ieder dus wel eene eigene kamer gekregen hebben.

Nog vóór het einde van Augustus werden zij echter weêr in vrijheid gesteld, nadat alle Hollandsche steden, op het voorbeeld van Amsterdam, aan de eischen der Algemeene Staten hadden toegegeven. De gevangenen moesten echter vooraf afstand doen van al hunne ambten en betrekkingen.

Digitized by Google

Hoe kort deze gevangenschap op Loevestein ook geduurd heeft, toch was zij onvergetelijk voor de hooghartige regeeringsleden, die in die dagen heel wat macht en gezag uitoefenden en de borst niet weinig hoog droegen, en bevorderde zij bovenal de voortdurende wrijving en twisten tusschen de Staatsgezinde en Stadhouderlijke partijen, die in vervolg van tijd zooveel onheil over de Republiek gebracht hebben. Dagelijks als het ware herinnerde de Witt zijne beide zonen aan den smaad, dien hij en zijn geslacht hadden ondergaan, door hen steeds toe te roepen: „Gedenk aan Loevestein!", terwijl de Staatsgezinde partij sedert dien tijd door de Prinsgezinden veelal werd aangeduid met den naam van Loevesteinsche factie.

Het ambteloos leven van de Witt en zijne lotgenooten duurde evenwel niet lang, daar zij, na den dood van Prins Willem II in November van hetzelfde jaar 1650, onmiddellijk weder in al hunne waardigheden werden hersteld.

Opnieuw verliep er een tijdvak van 16 jaren, dat er op Loevestein niets bijzonders voorviel, toen de slotpoort opnieuw voor een gevangene werd geopend; doch weder voor geen boosdoener — dien heeft Loevestein nimmer geherbergd — maar voor een krijgsgevangene van hoog aanzien.

Onze zeeheld Michiel Adriaenszoon de Ruyter had tijdens den tweeden Engelschen oorlog onzen roem als zeemogendheid dapper en luisterrijk gehandhaafd, en de Engelschen o.a. in den Vierdaagschen zeeslag, van 11—14 Juni 1666, eene aanzienlijke nederlaag toegebracht, en bij die gelegenheid moest ook de Engelsche Admiraal George Askue, commandant der Royal-Prince, welk schip genomen en verbrand was, zich gevangen geven. Hij werd eerst naar den Haag en vervolgens naar Loevestein gebracht, waar hij bleef tot na het sluiten van den vrede van Breda in Juli 1667, en de vroegere kamer van Cupus op de 4e verdieping in den noordertoren bewoonde. Bekend is zijn gezegde tegen den slotvoogd van Loevestein — toen hij hoorde, dat 20 dagen na dezen hevigen vierdaagschen zeestrijd, waarin natuurlijk ook de Hollandsche vloot niet weinig geleden had, deze laatste weder in staat was om zee te kiezen —: „You are a prompt nation!" —

Toen Lodewijk XIV in 1672 zijn stouten inval in ons vaderland deed en het weinig scheelde of het ware met onze onafhankelijkheid gedaan geweest, bezat het land, niettegenstaande de schromelijke verwaarloozing der landmacht en verdedigingsmiddelen, die toen aan het licht kwam, gelukkig nog mannen, die den overmoedigen Franschman het hoofd dorsten te bieden. Hieronder wordt ook met eere genoemd de veldmaarschalk Paulus Wirtz, baron van Ornholm, Holsteiner van geboorte, en gesproten uit een aanzienlijk Duitsch geslacht.

Digitized by Google

Hij had in 1628 het ongeluk gehad een voornaam persoon in een tweegevecht te dooden, was toen genoodzaakt geweest uit Duitschland te vluchten en trad onder den vermomden naam van Wirtz in Zweedschen dienst. Ook streed hij o.a. in Polen en werd een der bekwaamste bevelhebbers van zijn tijd. In 1668 stelden de Algemeene Staten hem aan tot veldmaarschalk op eene jaarwedde van ƒ 12000.— die later tot ƒ 20000.— werd verhoogd. De gewichtige diensten, die hij ons land in genoemde betrekking, vooral in de jaren 1672 en 73 bewezen heeft, moeten wij hier met stilzwijgen voorbijgaan, voor zooverre zij niet op Loevestein betrekking hebben.

Nadat de Franschen bij Lobith den Rijn waren overgetrokken en naar de oude Hollandsche waterlinie voorwaarts rukten, kreeg Wirtz het bevel over het zuidelijk gedeelte dier linie en vestigde hij zijn hoofdkwartier te Gorinchem. Loevestein was toen bezet door gewapende burgers en waardgelders uit Rotterdam, doch deze verlieten weldra zonder voorkennis hun post, voorgevende dat er geene levensmiddelen op het slot waren, hetgeen onwaar was, doch zij waren bevreesd voor een aanval der Franschen. Zij werden den 23^{en} Juni vervangen door eene compagnie van 100 man onder bevel van den kapitein van Rossum, terwijl de kapitein van Brockheim als commandant naar Loevestein werd gezonden. Evenwel was het kasteel in groot gevaar, de inundatie kon daar niet voldoende gesteld worden en er waren geen levensmiddelen en krijgsvoorraad genoeg voorhanden om een beleg te doorstaan, en, ofschoon Wirtz herhaaldelijk op voorziening van een en ander aandrong, baatte dit voorshands niets. Doch den 25^{en} Juli kwam Zijne Hoogheid de Prins van Oranje zelf te Gorinchem en onderzocht den toestand dier vesting en der omliggende versterkingen, en het schijnt, dat er toen in het ontbrekende is voorzien.

Middelerwijl waren de Franschen tot in de Bommelerwaard doorgedrongen en had maarschalk Turenne, die daar het bevel voerde, den 22^{en} Juli Bommel vermeesterd en eischte hij vervolgens Gorinchem, Woudrichem en Loevestein op; doch Wirtz gaf hem in krachtige taal een afwijzend antwoord. Daarop werd den 18^{en} Augustus een aanslag op Gorinchem beproefd, maar de troepen, die Wirtz uit deze vesting afzond om dit plan te verijdelen, deden de Franschen met groot verlies terugdeinzen. Wirtz liet het echter niet bij eene lijdelijke verdediging, den 1^{en} September ging hij tot den aanval over en trok met eenige troepen naar het kasteel Poederoijen, dat door de Franschen was bezet, vermeesterde dit en maakte eenige krijgsgevangenen.

Wirtz werd later verplaatst naar Vlaanderen, ging in 1674 tot

Digitized by Google

regeling zijner particuliere zaken naar Hamburg en nam toen ontslag uit den dienst der Staten. Hij stierf te Hamburg den 23en Maart 1676; zijn lijk werd drie jaren later naar Amsterdam overgebracht, en daar den 24en October 1679 in de Oude Kerk begraven, terwijl men boven zijne grafstede een fraai gedenkteeken oprichtte.

In November 1675 werd Mr Abraham van Wicquefort gevankelijk op Loevestein binnengebracht. De majoor Pieter Pieterssons (gehuwd met Catharina van Nispen, dochter van Hendrik, baljuw en dijkgraaf van Woudrichem en het Land van Altena, en van Suzanna van der Does) was toen commandeur van het slot. Van Wicquefort, geboren te Amsterdam den 24en December 1606, was ook al een aanzienlijk persoon en een man van groote bekwaamheid, die èn als staatsman, èn als schrijver in onze geschiedenis algemeen bekend is, doch op wiens gedrag en leefwijze nog al wat valt aan te merken, ook schijnt hij eene voorliefde te hebben gehad tot het openbaren van staatsgeheimen en het compromitteeren van hooggeplaatste personen.

Op jeugdigen leeftijd ging hij naar Parijs — na te Leiden tot meester in de rechten te zijn gepromoveerd —, studeerde er in de staatkunde en werd vervolgens om zijne talenten in 1626 door den keurvorst van Brandenburg tot resident aan het Fransche Hof benoemd, welke betrekking hij 32 jaren achtereen bekleedde, totdat hij in 1658 in de Bastille gezet en vervolgens uit Frankrijk verbannen werd, omdat hij geheime berichten omtrent de familie van den machtigen kardinaal de Mazarin, en vooral betreffende minnarijen van Lodewijk XIV naar Holland had overgebriefd. In 1665 trad hij in Poolschen dienst en werd resident van Jan Casimir, koning van Polen, en tevens afgezant in den Haag van de hertogen George Willem en Ernst August van Brunswijk-Lunenburg. De Algemeene Staten benoemden hem tevens tot vertaler van geheime papieren, en de Staten van Holland droegen hem op eene geschiedenis der Vereenigde Provinciën van den vrede van Munster tot dien van Breda, dus van 1648—67, in het Fransch te schrijven, waarvoor hij jaarlijks 12 Carolus guldens kreeg, mits hij ieder jaar de geschiedenis van twee jaren bewerkte.

Hij was een groot vriend van Johan de Witt en tegenstander van den Prins en de Stadhouderlijke partij. De Staten van Holland lieten hem op aandringen van Prins Willem III den 25en Maart 1675 gevangen nemen, daar hij beschuldigd werd van het voeren van geheime briefwisseling met Frankrijk en Engeland ten nadeele der Republiek, en waardoor tevens argwaan tegen den Prins van Oranje werd gewekt. Zijn proces eindigde daarmede, dat hij den 6en November tot levenslange gevangenschap veroordeeld

Digitized by Google

en naar Loevestein werd gevoerd, waar hem de kamer in den zuidertoren, onder die voorheen door Hogerbeets bewoond, tot verblijf werd aangewezen. Den 11en Februari 1679 wist hij evenwel te ontkomen, met behulp van de dienstmaagd des cipiers, of, volgens anderen, door de hulp van eene zijner dochters, wier kleederen hij aantrok. Hij begaf zich toen naar Zelle, werd daar raad van den hertog van Brunswijk-Lunenburg, en stierf in 1682 in genoemde stad.

Wicquefort schreef en vertaalde verschillende boeken. Algemeen bekend is zijn werk: „Histoire des Provinces-Unies des Pays-Bas", zooeven reeds genoemd, handelende over de jaren 1648 tot 1675, en bevattende vele bijzonderheden, die men nergens elders aantreft, doch die Wicquefort kon weten, daar hij tijdens het bestuur van Johan de Witt toegang had tot alle geheime staatsstukken. Zijn beroemdste werk is evenwel: „L'ambassadeur et ses fonctions", waarvan de eerste druk of bewerking, uitgekomen onder den titel „Mémoires touchant les ambassadeurs et les ministres publics, 1677", door hem in zijne gevangenschap op Loevenstein geschreven werd. Ook dit meesterwerk is dus binnen de muren van het grijze slot vervaardigd.

Voor het einde der 17e eeuw treffen wij nog een aanzienlijk gevangene op Loevstein aan, namelijk Mr. Simon van Halewijn, heer van Abbenbroek, burgemeester van Dordrecht, zoon van Alewijn van Halewijn, eveneens in zijn tijd burgemeester dier stad.

Gesproten uit een voornaam geslacht, dat meerdere bekwame en verdienstelijke mannen aan het vaderland geschonken heeft, promoveerde hij in 1675 in de rechten aan de hoogeschool te Harderwijk, en deelde aanvankelijk zeer in de gunst van Prins Willem III, wiens belangen hij met ijver voorstond. Doch in 1692, na den veldslag bij Steenkerke, reisde hij naar Zwitserland en knoopte daar op eigen gezag vredesonderhandelingen aan met den Franschen gezant d'Amelot. In het voorjaar van 1693 in den Haag teruggekeerd, zette hij dit voort met zekeren du Plessis, een Franschman, die met nieuwe voorstellen van d'Amelot tot hem kwam. Een en ander lekte evenwel spoedig uit en beiden, Halewijn en du Plessis, werden in hechtenis genomen en op de Gevangenpoort gezet. Halewijn verdedigde zich, dat hij met zijne geheime onderhandelingen niets anders bedoeld had, dan de belangen der Republiek te behartigen, en dat hij vermeende hiermede niets te hebben misdaan; doch dat alles baatte niet en hij werd veroordeeld tot levenslange gevangenschap met verbeurdverklaring zijner goederen en naar Loevestein gevoerd, evenals du Plessis, die gevangen gezet werd voor zoolang den oorlog duurde en vervolgens het land moest ruimen. Op

Digitized by Google

het slot bewoonde Halewijn de van den zolder afgeschoten kamer op de 2e verdieping, weleer het verblijf van Boom.

Drie jaren later, in 1696, ontsnapte ook hij, en wel op de volgende wijze. Hij zaagde onder zijn bed een vierkant gat in den vloer, liet zich langs een van zijne beddelakens vervaardigd koord neder in de daaronder gelegen raadzaal, klom vervolgens door een raam, zwom de gracht over en was zoodoende in vrijheid. Hij begaf zich daarop naar Suriname waar hij overleden is.

Du Plessis werd na het sluiten van den vrede van Rijswijk in October 1697 weder op vrije voeten gesteld. Hij schreef tijdens zijn verblijf op Loevestein een, later in het licht gegeven werk, getiteld: „Leven der schilders"; welke kamer van het slot hij bewoonde, hebben wij niet kunnen te weten komen.

Gedurende eene halve eeuw vond er nu niets bijzonders op Loevestein plaats en vinden wij slechts de namen vermeld van verschillende achtereenvolgende commandeurs. Zoo worden als zoodanig genoemd: in 1701 de majoor van der Meulen; in 1706 (onder den titel van stedevoogd) Arent van Dorp, heer van Dorp, edelman van den Prins van Oranje, kolonel van een regiment ruiterij, drossaart van Heusden sedert 1694, zoon van Louis Wolfert, luitenant-kolonel van een regiment voetknechten, en van Oriana van Rossem. Hij verwekte bij zijne vrouw Juliana Cronemans elf kinderen, en zijne oudste dochter Otteliana Philippina huwde den 13en November 1714 op het kasteel Loevestein met Frederik Hendrik baron van den Boetzelaer, heer van Langerack en Schoot, die den 17en Juli 1733 stierf.

Vervolgens: Cornelis van der Does, luitenant-kolonel, 18 November 1718 en Jacob van Hardenbroek, kapitein, 20 November 1722. Deze laatste bleef er tot in het jaar 1749, en uit zijn eerste huwelijk met Catharina Syes werden op Loevestein onderscheidene kinderen geboren. Waarschijnlijk was hij nog commandeur van het slot, toen den 30en Mei 1749 aldaar gevankelijk werd binnengebracht de luitenant-generaal Pieter de la Rocque, wien het voormalig studeervertrek van de Groot tot verblijf werd aangewezen

Deze was gouverneur van Staats-Vlaanderen en voerde het bevel binnen Hulst. Toen tijdens de Oostenrijksche Successieoorlog Lodewijk XV, ná in de jaren 1744-46 de Oostenrijksche Nederlanden veroverd te hebben, besloot de Republiek zelve aan te tasten, om haar van het bondgenootschap met Engeland af te scheiden en tot een afzonderlijk, voor Frankrijk gunstig vredesverdrag over te halen, verschenen de Franschen ook vóór

Digitized by Google

de vesting Hulst, die de la Roque den 10en Mei 1747 lafhartig overgaf, zonder zelfs nog vrijen aftocht voor de bezetting te bedingen. Hij werd den 26cn Juni 1748 ter dood veroordeeld, doch de Prins van Oranje verzachtte dit vonnis in de straf van met het zwaard over het hoofd en levenslange gevangenschap op het slot Loevestein, waar hij op zeventigjarigen leeftijd overleed.

Majoor Jan Hendrik Probsting was van 1750—62 commandant op Loevestein; de zes kinderen, die hij verwekte bij zijne vrouw Maria Anna Swaan, werden allen dáár gedoopt. Nadat hij den 12cn Maart 1762 door Johan Casper van Pabst vervangen was, schijnt hij echter nog tot 1764 met zijn gezin op het slot te zijn blijven wonen; in laatstgenoemd jaar vertrok hij naar Waalwijk.

Toen de Pruisen in 1787 ons land binnenrukten, om den Stadhouder Prins Willem V, die met de zuster van den Pruisischen koning was gehuwd, in zijn gezag te herstellen en naar den Haag terug te brengen, vertoonden zij zich weldra ook voor Loevestein. Luitenant Doederlein, die aldaar het bevel voerde over eene troep mariniers van den Rijngraaf van Salm, verliet den 16en Juni het slot en liep tot de hulptroepen van den Stadhouder over, waardoor de bezetting zeer verzwakt werd. De Pruisen begonnen nu van den Dalemschen dijk het slot en den uitlegger, die in de nabijheid op stroom lag, te beschieten, doch Witte van Dam, die op den uitlegger het bevel voerde, beantwoordde het vuur uit twee negenponders op krachtige wijze; evenwel werd Loevestein weldra door de Pruisen bezet, en den 28cn November was er feest en groote verlichting ter eere van den geboortedag van de jeugdige Prinses van Oranje. Na het vertrek der Pruisen werd kapitein Johannes Leonardus Colthoff tot commandant aangesteld.

Dezelfde reden, die weleer voor Pieter de la Rocque de slotpoort van Loevestein deed openen, was ook oorzaak, dat in 1793 de luitenant-generaal Alexander graaf van Bylandt derwaarts werd gevoerd. Nadat de Franschen in genoemd jaar de Zuidelijke of Oostenrijksche Nederlanden veroverd hadden, vielen zij in het zuiden der Republiek en vertoonden zich weldra voor de vesting Breda, waar graaf van Bylandt het bevel voerde. Ofschoon hij van Prins Willem V schriftelijk den uitdrukkelijken last bekomen had, de vesting, die van al het noodige uitstekend voorzien was, tot het uiterste te verdedigen, gaf hij haar zonder eenigen tegenweer lafhartig aan den vijand over. Den 21en Februari kwamen de Franschen met hun geschut — slechts acht vuurmonden — vóór de stad, den 23en werd deze gebombardeerd, zonder echter eenige schade aan de

Digitized by Google

verdedigingswerken toe te brengen of maar een enkel man der bezetting te dooden, en den 24en besloot de krijgsraad of raad van defensie, bestaande uit zeventien hoofdofficieren en een kapitein, met eenparige stemmen tot de overgave.

Alhoewel deze daad van verregaande lafhartigheid en plichtverzuim van Bylandt zeer terecht eene veroordeeling tot levenslange gevangenis op den hals haalde, moeten wij niet vergeten, dat de tijdsomstandigheden, de ontzenuwde en diep vervallen toestand der Republiek, hierop een geweldigen invloed hebben uitgeoefend, ofschoon de moedige verdediging van de Klundert en Willemstad, die op de schandelijke overgave van Breda onmiddellijk volgde, van den anderen kant het bewijs leverde, dat er ook toen nog mannen waren, wie het niet aan moed ontbrak, en die, getrouw aan plicht en eed, de hun toevertrouwde post met roem en eer verdedigden. De namen van kapitein baron von Kropf, en van luitenant-generaal Karel baron van Boetzelaer zijn dan ook met gulden letters in 's lands historiebladen opgeteekend en verdienen zonder twijfel algemeen bekend te zijn.

Graaf van Bijlandt werd naar Loevestein gevoerd en bewoonde daar dezelfde kamer als voorheen de la Rocque (het voormalig studeervertrek van Grotius), tot het jaar 1795, toen hij naar het slot van Muiden werd overgebracht.

Ofschoon de Franschen in 1793 tot dicht bij Loevestein naderden, konden zij, ten gevolge van de doelmatig gestelde inundaties, het slot niet bemachtigen en lieten het stil liggen. Doch in 1795 werden de inundaties veel te spoedig en te hoog gesteld en vroor het zoo hard, dat het water in eene stevige ijsvlakte veranderde, waarover de vijand het kasteel ongehinderd kon bereiken. Colthoff was middelerwijl in het vorige jaar uit zijne betrekking van commandant van Loevestein ontslagen en alle krijgs- en mondvoorraad van dáár naar elders vervoerd geworden. Toen de Franschen zich dan ook in Januari 1795 met betrekkelijk aanzienlijke macht vóór Loevestein vertoonden, werd het den 19en dier maand bij capitulatie aan hen overgegeven.

Drie jaren later vinden wij kapitein Sebastiaan Perk van Lith als kastelein en slotvoogd vermeld, welke betrekking hij bleef waarnemen tot 1810, toen ook Loevestein bij het groote Fransche keizerrijk werd ingelijfd, om verder opnieuw tot aan de omwenteling van 1813, dienst te doen als bewaarplaats van Spaansche, Engelsche, en Russische krijgsgevangenen.

Inmiddels hing voor de eerste maal het zwaard van Damoclès boven het hoofd van het grijze slot. In 1810 deed de Fransche kolonel-ingenieur le Grand een voorstel om de vestingwerken van Woudrichem en het

Digitized by Google

Digitized by Google

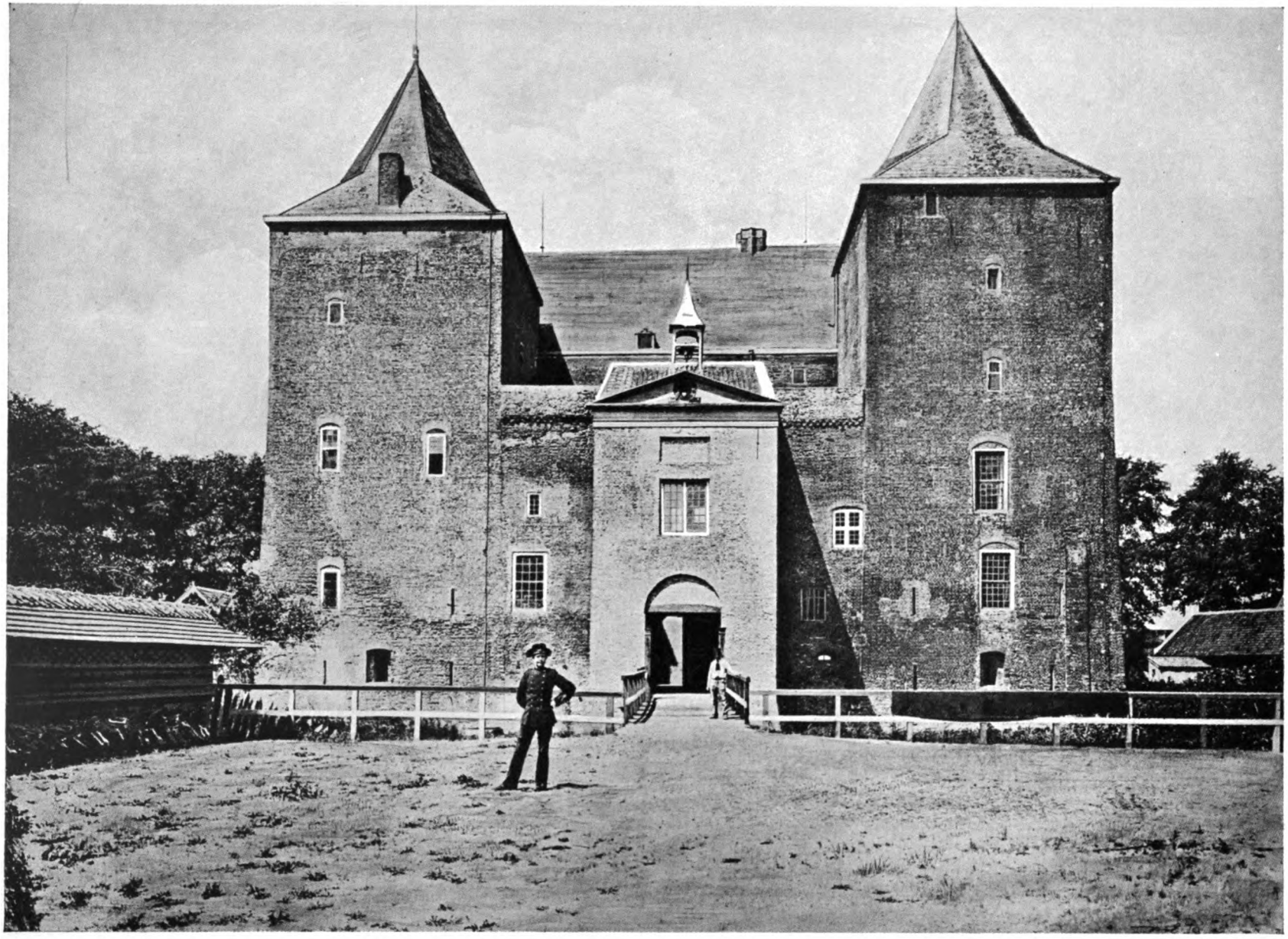

LOEVESTEIN 1904. — INGANG VAN HET SLOT.

Digitized by Google

slot Loevestein te slechten, doch dezelfde keizer Napoleon, die ons vaderland zoozeer vernederd heeft en zoovele nationale kunstschatten van hier naar Frankrijk deed wegvoeren, spaarde ons althans dit vaderlandsch gedenkteeken. Hij kwam in October 1811 in persoon te Gorinchem en besloot toen, dat Loevestein niet zoude gesloopt worden. Was het eerbied voor het grootsch verleden van dit merkwaardig kasteel die hem hiertoe bewoog of aan welke andere overweging dankte Loevestein zijn behoud? Wij weten het niet; ware het slot, evenals schilder- en beeldhouwwerk vervoerbaar geweest, zoo zoude het wellicht ook in zegepraal naar Parijs zijn gebracht, als een lauwer te meer voor den gloriekrans, die den grooten vorst omstraalde — doch hieraan viel niet te denken.

Den 16^{en} December 1813 werd het weder door de Franschen ontruimd en den volgenden dag ten tweeden male door Pruisische soldaten bezet. Reeds voordat dit plaats vond, had de Souvereine Vorst bij besluit van den 13^{en} December o. a. bepaald, dat ook Loevestein wederom een deel zoude uitmaken van den Staat der Nederlanden; het kwam evenwel niet weder bij Holland, maar werd bij besluit van 26 Februari 1814 bij de provincie Gelderland gevoegd, waartoe het nog behoort. Er kwam een detachement, beurtelings van het Gorkumsche en Workumsche garnizoen, in bezetting, terwijl de vroegere kasteleins en slotvoogden door plaatsmajoors vervangen werden.

Tijdens den Tiendaagschen veldtocht in Augustus 1831 diende het oude kasteel nogmaals tot bewaring van gevangenen en wel van Belgische krijgsgevangenen, die echter, het voorbeeld van zoo menig lotgenoot uit vroegere dagen volgende, spoedig zonder vergunning weder de plaat poetsten.

En hiermede zijn wij genaderd tot op onze dagen, en blijft ons nog over — nadat wij achtereenvolgens het merkwaardigste hebben medegedeeld, wat in den loop der eeuwen op Loevestein voorviel of met dit slot in onmiddellijk verband stond — een blik te werpen op den tegenwoordigen toestand en onze wenschen te uiten voor de toekomst.

Besluit.

De tand des tijds, die alles sloopt,
Moog' eens dit slot verdelgen,
Geen and're reden, welk' dan ook.
Mag het ons ooit ontweld'gen!

Digitized by Google

Mocht d'eerbied voor dit oud kasteel
In Neêrland steeds vermeêren,
En het volk, ziend' op zijn verleên,
Het zaad der tweedracht weeren!

Wanneer ge, waarde lezer, mij de eer hebt aangedaan, mijne verhandeling tot hiertoe, al ware het ook maar vluchtig, met eenige belangstelling te volgen, dan wil ik gaarne aannemen, dat ge het wellicht met al mijne beschouwingen niet volkomen eens zult zijn, doch twijfel ik er van den anderen kant toch geenszins aan of ge zult mij volmondig toestemmen, dat Loevestein in elk geval een hoogst merkwaardig gebouw, een historisch monument bij uitnemendheid is. Als dusdanig verdient het dan ook zeer zeker in eere te worden gehouden, en het zal dus niet overbodig zijn, dat wij ten slotte nog eens nagaan hoe het oude slot er thans uitziet, en wat er mogelijk aan te doen zoude zijn om het nog meer aan zijne tegenwoordige bestemming — belangrijk vaderlandsch geschiedkundig gedenkteeken zonder wederga op Neerlands bodem — te doen beantwoorden.

Wij leven toch in een tijd, dat oude merkwaardige gebouwen gelukkig niet meer dan noode worden gesloopt, en dat men vooral alle krachten inspant, om diegenen in stand te houden en door doelmatige restauratie voor verval en ondergang te behoeden, die uit een architectonisch en historisch oogpunt ten volle verdienen voor vernietiging gevrijwaard te worden.

Men behoeft niet veel militaire kennis te bezitten en nog niet bijzonder diep te zijn doorgedrongen in de wijze, waarop het hart van ons vaderland — de provincie Holland — tegen een mogelijken aanval van buiten kan en moet verdedigd worden om te begrijpen, dat het westelijk uiteinde van de Bommelerwaard, het punt, waar Maas en Waal eertijds samenvloeiden, een belangrijk strategisch punt is, en dat aldaar een verdedigingswerk dient aanwezig te zijn, dat den omtrek beheerscht.

Het fort Loevestein — de gebastioneerden vijfhoek, die het oude slot en de vele bijgebouwen en woningen (de vroegere zoogenaamde voorburcht) omgeeft —, het zuidelijk uiteinde der nieuwe Hollandsche waterlinie, is dan ook bestemd om waarschijnlijk eene belangrijke rol te spelen, indien het ooit noodig mocht wezen het land tegen een inval uit het oosten te verdedigen. Kosten noch moeite zijn dan ook gespaard, om dit fort zooveel mogelijk volgens de eischen van den tegenwoordigen tijd in te richten en het een groot weerstandvermogen te geven.

Oppervlakkig beschouwd zoude men zeggen, dat het oude kasteel met zijne hechte zware muren hierbij uitstekend als reduit of laatste toevluchtsoord

Digitized by Google

kan dienen — ook al werd de omwalling met hare kolossale prachtig ingerichte batterijen met bomvrije casematten en geschutsstellingen, enz. al eens door het vijandelijk vuur van buiten in bres geschoten en stormenderhand vermeesterd —, doch dit is volstrekt het geval niet, en het oude slot, zijne torenspitsen en hooge daken ver boven de wallen van het fort verheffende, is juist een hinderpaal voor de verdediging en maakt het verdedigingswerk — het fort — niet alleen niet sterker. maar helaas! juist zwakker, en het gevaar voor de verdedigers grooter, want het verraadt op aanzienlijk grooten afstand, waarop men van wallen of batterijen nog niets bespeuren kan, de juiste ligging van het fort, en geeft daardoor den vijand met het tegenwoordige, vérdragende geschut het middel in de hand, om zich met groote juistheid op het fort in te schieten, dat wil zeggen: den juisten afstand te bepalen, waarop men daarvan verwijderd is en het geschut eene dusdanige richting en opzet te geven, dat de projectielen alle het doel treffen, en men dus de verdediging kan benadeelen en verlammen op een afstand, waarop men zelf voor de verdedigers binnen het fort nog volkomen onzichtbaar en dus tegen hun geschutsvuur beveiligd is.

Zoo zijn met de tijden de omstandigheden veranderd: de verdediging van het punt, waar Loevestein zich verheft, is nog altijd even gewenscht en noodzakelijk als zes eeuwen geleden, doch het kasteel Loevestein, ongetwijfeld tot dat einde gebouwd en in vroegeren tijd ook volkomen aan deze zijne bestemming beantwoordende, is thans juist een hinderpaal, een sta-in-den-weg voor ditzelfde doel. Hierin ligt de vrees, dat het te eeniger tijd zal moeten worden opgeofferd aan hoogere belangen, dit is het zwaard van Damoclès, dat thans boven zijne grijze spitsen is opgeheven. Middelerwijl zal de regeering, vertrouwen wij, daar niet licht toe overgaan, en ook in geval van oorlog is het nog zeer de vraag of juist Loevestein alsdan ernstig bedreigd en dus eene vernietiging van het slot onvermijdelijk zal worden.

Stellen wij dit gevaar een oogenblik op den achtergrond, dan is Loevestein in geene slechte handen, want als landsgebouw wordt het natuurlijk goed onderhouden.

In 1853 had er nog eene aanzienlijke verbouwing aan het slot plaats, vooral aan de kelderverdieping, die toen werd ingericht tot berging van buskruit, en ook sedert als zoodanig wordt gebruikt. De voormalige wachtkamer — het benedenvertrek in den noordertoren — is nu tot kerk ingericht, terwijl in de vroegere kerk — de zaal, waar zich de schoorsteen met de wapens bevindt — en in de raadzaal verschillend artillerie-materieel eene bergplaats heeft gevonden. Overigens zijn al de kamers geheel ledig.

Het spreekt dus van zelf, dat iemand, die iets fraais wil zien, niet naar

Digitized by Google

Loevestein moet gaan; bovendien is het ook nog niet gemakkelijk te bereiken. Doch wanneer men zich derwaarts begeeft, om wezenlijk met eigen oogen te zien de merkwaardige plaats, waar zooveel is geschied, om met eigen voet de plek te betreden, waar zooveel geleden en gestreden is, en die in den loop der eeuwen zulk eene merkwaardige rol speelde in onze geschiedenis, dan zal men waarlijk over dit uitstapje geen berouw hebben, want dan hebben die ledige zalen en die kale wanden veel tot ons te zeggen, zoowel uit een geschiedkundig als uit een wijsgeerig oogpunt.

Maar er wordt eene groote verbeeldingskracht vereischt, om daar, waar men niets ziet dan holle zalen met vuile witte muren — versierd of liever beklad met de namen van honderden bezoekers, die wellicht vermeenden, dat Loevestein er nog merkwaardiger door werd, dat zij het bezochten, weshalve zij zorg droegen, dat dit vooral aan de vergetelheid ontrukt werd — zich het verleden goed voor oogen te kunnen stellen, en de gids, die u rondleidt, vertelt u heel veel, en natuurlijk kent hij de oude legenden en verhalen goed van buiten, doch dat zijne mededeelingen een critisch onderzoek niet kunnen doorstaan, zult ge bespeuren, indien gij ze vergelijkt met hetgeen wij in deze verhandeling alzoo hebben medegedeeld.

Men zoude deze verbeeldingskracht zeer te gemoet kunnen komen, de aantrekkelijkheid van Loevestein en de lust tot het bezoeken van dit merkwaardig kasteel belangrijk kunnen vermeerderen, indien men besloot tot het inwendig restaureeren en meubileeren der verschillende vertrekken, dat wil zeggen: deze zooveel mogelijk in den toestand brengen, waarin zij waren tijdens het Twaalfjarig Bestand. Bijzonder groote kosten zoude dit niet na zich slepen, want 't behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat groote weelde, in de toch reeds zooveel eenvoudiger 17e eeuw, in 's Lands staatsgevangenis niet aanwezig was. En wie weet, wat men mogelijk nog ten geschenke of in bruikleen zoude krijgen, dat nog oorspronkelijk uit die tijden en wellicht van Loevestein zelf afkomstig is. Wanneer men dan voorts die vertrekken eens bevolkte met wassen beelden, de edele gestalten en fiere gelaatstrekken van een Hugo de Groot, eene Maria van Reigersberch, een Hogerbeets, Poppius, Niëllius, enz. wedergevende, welk een hoogst belangrijk, echt historisch panopticum kon op die wijze het aanzijn verkrijgen, waar landgenoot en vreemdeling zoude heen snellen, om dáár een merkwaardig, zeer bekend tijdvak onzer geschiedenis, en groote, alom beroemde personen uit ons historisch verleden aanschouwelijk te zien voorgesteld. Hoeveel belangrijker zoude zulk een panopticum wezen, dan bijv. dat te Amsterdam, waar allerlei beroemde en niet beroemde persoonlijkheden uit verschillende tijden door elkander gezet zijn en waaraan zoodoende elke leidende gedachte

Digitized by Google

ontbreekt, enkelé welgeslaagde groepen of voorstellingen uitgezonderd. Eene geringe toegangsprijs zoude, zoo noodig, de onkosten van inrichting en onderhoud op den duur wel goed kunnen maken, en de concierge zoude dan tot voorlichting der bezoekers eene betere, meer aanschouwelijke leidsvrouw hebben, dan zijne beperkte historische kennis.

Zoude zulk een denkbeeld voor uitvoering vatbaar zijn? Zoude het strooken met den eerbied, verschuldigd aan mannen als de Groot, Hogerbeets en anderen, om hen juist als gevangenen zichtbaar aan het nageslacht ten toon te stellen? Maar het waren staatsgevangenen, hunne gevangenis strekte hen niet tot schande of oneer, hun misdrijf was eigenlijk slechts verschil van politieke meening met de partij, die het heft in handen had. Indien men heden ten dage allen, die zich hieraan schuldig maken, levenslang wilde opsluiten, wat zouden de gevangenissen dan spoedig vol zijn! En indien men dit thans eveneens deed met alle predikanten, die afwijken van de leer der Nederlandsch Hervormde Kerk, waar zoude men dan wel met hen blijven! Maar Loevestein, aldus herschapen in den toestand tijdens het Twaalfjarig Bestand, zoude ons dagelijks nog te meer herinneren aan eene bladzijde uit onze geschiedenis, die waarlijk niet onder de schoonste mag geteld worden! Zeer zeker! en daarom juist zoude het zoo nuttig wezen, dat dit denkbeeld konde verwezenlijkt worden. In het verleden ligt het heden en de toekomst verborgen. Een volk, dat de wijze lessen der geschiedenis versmaadt, is een dwaas en verblind volk, want de geschiedenis is de leermeesteresse der wereld, zooals de groote wijsgeer Cicero reeds opmerkte. Maar niet alleen door het met bewondering staren op de groote, roemrijke daden van het voorgeslacht, niet alleen door het dankbaar vereeren van de nagedachtenis der genieën en beroemde mannen, die het vaderland in vorige eeuwen heeft opgeleverd, komt de geschiedenis als leermeesteresse voor de toekomst tot haar recht; neen! de meeste leering valt juist te trekken uit die gebeurtenissen, die de minder schoone bladzijden onzer historie in beslag hebben genomen, en wanneer het volk die gebeurtenissen in oorzaak en gevolgen ernstig en wijsgeerig naspeurt, dan wordt het als de man op rijperen leeftijd, die met eene rijke levenservaring en groote persoonlijke ondervinding toegerust, zijn levensweg verder met verstand en voorzichtigheid bewandelt en zich voor menigen misstap tijdig weet te behoeden. Wij doen beter dagelijks onze fouten en gebreken van vroeger voor oogen te hebben, dan de schoone daden, die wij mogelijk hebben verricht. Is dit waar voor den mensch in 't bijzonder, niet minder voorzeker ook voor het volk in het algemeen. En daarom vooral is het te hopen, dat Loevestein, al blijft het dan ook in zijn hedendaagschen, weinig aantrekkelijken toestand, althans in wezen blijve,

Digitized by Google

dat zijne belangrijke en leerrijke geschiedenis alom meer bekend en overwogen worde, dat menigeen een pelgrimstocht deswaarts onderneme, en dat Neerlands volk het oude, beroemde slot steeds met eerbied blijve gadeslaan, niet alleen als een historisch gedenkteeken uit het verleden, maar vooral ook als eene ernstige vingerwijzing voor de toekomst, die ons het Concordia res parvae crescunt ieder oogenblik met den meesten nadruk doet in de ooren klinken.

Digitized by Google

HET KASTEEL
VORDEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL VORDEN, 1891.

Digitized by Google

HET KASTEEL VORDEN.

Het dorp Vorden mag met recht een vroolijk en vriendelijk oord genoemd worden. In de nabijheid van de oude hoofdstad der Graafschap gelegen, leidt een flinke, steeds beschaduwde straatweg vandaar, door bosschen en velden, door het welvarende Warnsveld met zijne vele villa's en buitenverblijven, langs het oude Huis het Velde met het daartegenover gelegen Jachthuis, langs groote boerenerven en fraai aangelegde buitentjes, te voet in twee uren, en met den stoomtram Zutphen—Hengelo in minder dan de helft van dien tijd derwaarts, terwijl men het station Vorden, van Zutphen uit, zelfs in 10 minuten per spoortrein kan bereiken. Van afgelegen ligging is dus geen sprake, en Vorden mag zich des zomers dan ook voortdurend in een druk bezoek, zoowel van ingezetenen uit Zutphen en omstreken, als van zoogenaamde vreemdelingen verheugen.

Zelfs voor schilders en schilderessen is het een geliefkoosd en zeer gewild oord, omdat liefelijke, echt landelijke gezichten daar ruimschoots aanwezig zijn, overal prachtig, zwaar, opgaand hout wordt aangetroffen en menig oud, eerwaardig kasteel of deftig landgoed met zijn sierlijken en rijken aanleg van boomen, planten en bloemen de fraaiste motieven voor schilderachtige natuurtafereelen, in den waren zin des woords, oplevert.

Vooral voor boomstudie wordt Vorden door schilders zeer dikwijls bezocht. Hier toch ziet men een reusachtigen eik zijne forsche takken krachtig in het rond uitspreidend, dáár een zeldzamen beuk met zijn rijken bladerdos, dan weder bij een watermolen eenige wilgen, bevallig hangend over de beek. Statige, recht opgaande dennen vindt men hier overal, 't zij afzonderlijk, 't zij in boschpartijen vereenigd, hunne donkere tinten scherp afteekenend tegen de lichter gekleurde bladeren van berken en beuken, met wier witte en gladde

HET KASTEEL VORDEN 1891

Digitized by Google

stammen te midden van al het groen — hoe afwisselend ook reeds op zich zelf in vorm en kleur — men toch nog zulk een verrassend effect te meer op het doek weet te tooveren, evenals zij in de natuur zelve de boschgezichten verlevendigen en er als het ware uitdrukking en bezieling aan geven.

Maar ook de vele oude kasteelen, die hier nog aanwezig zijn, brengen ongetwijfeld het hunne bij, om het natuurschoon van Vorden uitermate te verhoogen. Heeft toch menig dorp zijne vroegere aantrekkelijkheid grootendeels verloren doordat het kasteel gesloopt, het omringende bosch gerooid en den fraaien aanleg van weleer in bouw- en weiland werd herschapen, — Vorden daarentegen mag zich niet alleen verblijden, dat zijn kasteel nog in wezen is en voortdurend wordt bewoond, maar het kan er trotsch op zijn, dat er meer dan één, ja zelfs zoovele kasteelen — allen nog in welstand en door aanzienlijke familiën bewoond — op zijn grondgebied worden aangetroffen, als in geen enkele andere gemeente in ons vaderland het geval is.

De kasteelen Vorden, Hackfort, de Bramel, het Medler, het Onstein, de Wildenborgh, en de landgoederen het Enserinck, het Kiefskamp, de Wiersse, Selsham, Venhorstink, enz., — meest allen oud-adellijke en riddermatige goederen, sommige algemeen bekend en vermaard in de Geldersche geschiedenis, eenmaal sterke en geduchte ridderslotenn die den vijand dagen lang weêrstand konden bieden, en waaraan aanzienlijke, oude, Geldersche geslachten hun naam ontleenen — liggen in een wijden kring geschaard om de kom van het welvarende dorp, waarvan de fraaie oude kerk, met toren en kostbaar orgel, die reeds in 1377 als parochiekerk wordt vermeld, het middelpunt uitmaakt.

Komt men langs den straatweg of de spoorbaan in de kom der gemeente of het eigenlijke dorp aan, dan bemerkt men van al de bovengenoemde kasteelen, enz. niets, daar zij allen, op meerderen of minderen afstand daarvan verwijderd, over het ruim 5700 hectaren groote grondgebied der gemeente verspreid liggen. Men moet dus den wandelstaf ter hand nemen en zal ongetwijfeld niet onvoldaan weder huiswaarts keeren. Slechts één kasteel, het eigenlijke kasteel van Vorden of Huis te Vorden, grenst onmiddellijk ten oosten aan de kom van het dorp, en is te voet van dáár of van het station binnen 5 minuten te bereiken. Wij willen ons thans derwaarts begeven.

Het kasteel Vorden, door den vader van den tegenwoordigen eigenaar ruim 30 jaren geleden geheel gerestaureerd en bewoonbaar gemaakt, is een oud en stevig gebouw met zeer dikke muren van baksteen opgetrokken, nog bijna geheel en al door water omgeven en ongeveer vierkant van vorm, wanneer men zich althans den inham aan de achter- of zuidzijde voorstelt als een kleine binnenplaats door een muur omgeven, zooals, blijkens gevonden fon-

Digitized by Google

damenten, de toestand vroeger moet geweest zijn, terwijl zich toen nog een ronde toren in den zuidoosthoek van bedoelden muur verhief. Aan den noordwestelijken hoek is een groote vierkante toren uitgebouwd, die wellicht in vroegere eeuwen hooger en van eene spits voorzien was, doch nu ter hoogte van de dakgoot van voren en van achteren eindigt in een trapgeveltje, waartusschen een gewoon, spitstoeloopend leien dak.

Het kasteel heeft twee ingangen, een aan de voorzijde, dien men bereikt over eene breede houten brug en die toegang geeft tot de fraaie marmeren vestibule. Een en ander was vroeger niet aanwezig, doch is bij de restauratie, waarvan wij zooeven melding maakten, aangebracht. De andere ingang is aan de achterzijde, waarheen men toegang krijgt over een aarden dam, die daar de brug vervangen heeft.

Bij dezen ingang is aan het huis een ronde toren gebouwd, met eene spits met windvaan gedekt, doch die zich slechts zeer weinig boven de daken van het hoofdgebouw verheft. In dien toren bevindt zich eene oude steenen wenteltrap naar boven, zeer kunstig geconstrueerd, zich wendende om, en gedragen door eene steenen, gedeeltelijk à tors uitgehouwen spil, die in het midden zoo dun is, dat het verwonderlijk is, dat zij het zware steenen gevaarte, dat bovendien, wijl het eene trap is, voortdurend ongelijkmatig belast wordt en dus een ongelijkmatigen druk veroorzaakt, kan dragen, zonder dat er eenig gevaar voor instorten te vreezen is. De trap is niet fraai; eene antieke, gesneden eikenhouten of moderne gebeeldhouwde mahoniehouten trap zoude veel sierlijker zijn, — maar zij is een architectonisch kunststuk onzer voorouders en als zoodanig zeer opmerkenswaardig.

Is de, op den straatweg Vorden—Ruurlo uitziende voorgevel eenigszins gemoderniseerd door het aanbrengen van den nieuwen ingang en van groote ruiten in de vensters, de achtergevels van het gebouw zijn geheel in hun oorspronkelijken antieken toestand gebleven, en de kruisramen hebben daar nog ruitjes in lood gevat en luiken, allen aan de binnenzijde beschilderd met het wapen der heerlijkheid Vorden: in goud een op drie rijen geschaakt kruis van zilver en zwart [1]).

Wanneer men het kasteel uit de verte, bijvoorbeeld van het station, beziet, aan alle zijden door bosschages en hoog geboomte omgeven, dan is de indruk, dien het maakt, bevallig en lieflijk, doch meer die eener deftige, aanzienlijke heerenhuizing, dan van een trotsch, eerwaardig ridderslot. De oorzaak daarvan ligt daarin, dat aan het gebouw een toren ontbreekt, die zich voldoende boven de daken verheft en aan het geheel het vereischte relief schenkt, want de

[1]) Heraldieke Bibliotheek, 1875, bl 12.

Digitized by Google

kleine toren aan de tegenwoordige achterzijde komt dan niet in het gezicht en is ook te laag.

Beziet men nevensgaande afbeelding van het kasteel in het jaar 1743 — naar eene oorspronkelijke, prachtige, zeer uitvoerige teekening, van J. de Beijer [1]) —, dan ontwaart men dadelijk, dat er voorheen nog eene sierlijke voorpoort aanwezig was, waarvan nu niets meer te vinden is, en dat de hedendaagsche achterzijde van het kasteel eertijds het front of de voorzijde was.

Zeer bezienswaardig is vooral de groote ridderzaal, rechts van de vestibule, als men door den nieuwen ingang naar binnen treedt. Zij heeft drie ramen in den voorgevel, waartegenover zich de hooge eikenhouten schoorsteen bevindt, van voren en ter zijde versierd met prachtig, zeldzaam fijn snijwerk, waartusschen een ouderwetsch schilderstuk is gevat. Hij rust op twee zandsteenen kolommen. Van binnen zijn Delftsche tegeltjes aangebracht, en in het midden staat eene zware, ijzeren haardplaat, prijkende met de wapens van Ripperda en Renesse van Elderen, met Voorst tot hartschild.

Verder is de zaal geheel betimmerd met eene hooge eikenhouten lambrizeering, waarboven familieportretten en tal van blauw porceleinen schalen en borden de eentonigheid van den wand breken. Tegenover den ingang uit de vestibule worden de lambrizeering en het behangsel daarboven gedeeltelijk afgebroken door een kolossaal ovaal wapenrek; tegen een groenen achtergrond in eikenhouten lijst gevat, hangen daar vele kostbare degens, sabels, enz. kruiselings over elkander. De eikenhouten zoldering, in een groot aantal vakken verdeeld, is, evenals de schoorsteen, zeer oud, en was ook reeds vóór de restauratie in deze zaal aanwezig. Kostbare ouderwetsche meubels maken met dit alles een geheel uit, dat in zulk een oud kasteel volkomen op zijne plaats is.

Achter deze zaal vindt men de groote eetzaal, waarin weder een bijzonder fraaie eikenhouten schoorsteen valt op te merken, en naast de ridderzaal eene vierkante kamer in den aangebouwden toren, waarvan wij zoo straks spraken. Beide vertrekken, die met de groote zaal in verbinding staan, zijn evenceens grootendeels antiek en in den stijl van het gebouw gemeubeld.

Evenals met ieder oud kasteel het geval is, zoo is ook hier de kelderverdieping of het sous-terrain hoogst merkwaardig, vooral uit een bouwkundig oogpunt.

---

[1]) Deze teekening bevindt zich in de rijke verzameling van wijlen den heer Mr. A. Ver Huell te Arnhem, die daarvan in 1891 voor mij deze uiterst nauwkeurige reproductie vervaardigde.

Jan de Beijer, geboren te Aran in Zwitserland in 1705 was leerling van den beroemden Cornelis Pronk. Hij vervaardigde zeer vele goede teekeningen van stadsgezichten, landschappen, kasteelen enz., legde zich op lateren leeftijd ook op de schilderkunst toe en stierf in hoogen ouderdom te Kleef. Bovengenoemde aquarel is eene van de besten zijner hand.

Digitized by Google

Trouwens zulk een gevaarte met torens en muren van meer dan een meter dikte, in den regel op een drassig plekje gebouwd, geheel omgeven door water, zoude onmogelijk eeuwen lang kunnen stand houden, de zwaarste stormen en den tand des tijds moedig trotseerend, indien het niet op reusachtig stevige fondamenten rustte. Zware steenen pijlers, met de niet minder dikke buitenwanden door stevige kruisgewelven verbonden, treft men dan ook hier aan, en dit kolossale sous-terrain, in verschillende keukens, kelders, gangen, enz. verdeeld, gelegen op gelijke hoogte als het steeds omringende water der gracht, is kurkdroog en verraadt nergens eenig spoor van vocht.

Men vindt daarin nog drie groote putten, die in vroegere tijden dienden om de bewoners van het slot, vooral gedurende eene belegering, steeds van versch drinkwater te voorzien. Eene dezer putten had bovendien nog eene eigenaardige bestemming; eene nog aanwezige, in de dikte van den muur gebouwde en van boven komende, smalle, donkere trap liep daarin uit en was zóó ingericht dat degenen, die daarlangs naar beneden daalden, onherroepelijk in de put vielen en verdronken. Het gebruik, dat van deze inrichting werd gemaakt, is duidelijk.

In eene andere put vond men bij de restauratie van het kasteel een compleet geraamte van een paard, waarvan het vleesch weleer den belegerden aldaar tot spijs zal hebben verstrekt, en dat men, er anders geen weg mede wetende, eenvoudig in de put heeft geworpen. Het is ten minste moeielijk op andere wijze eene redelijke verklaring van deze vreemdsoortige vondst te geven.

Behalve de reeds genoemde, heeft het kasteel natuurlijk nog een groot aantal grootere en kleinere kamers en vertrekken, waarin evenwel niets bijzonders te zien is, zoodat wij het tegenwoordige thans voorloopig kunnen vaarwel zeggen om eenige oogenblikken bij het verleden en de vroegere bezitters stil te staan.

Op de eerste vraag, die zich in dit opzicht van zelf voordoet: wanneer en door wien werd dit kasteel gebouwd? moeten wij als naar gewoonte alweder het antwoord schuldig blijven. Het valt te betreuren, dat onze voorouders nimmer op de gedachte zijn gekomen, om door het plaatsen van een steen of iets dergelijks, den naam van den stichter en het jaartal der stichting aan de vergetelheid te ontrukken. De bouw van zulk een kasteel, hoevele er ook geweest zijn, was toch geen alledaagsch en vooral eeuwen geleden geen gemakkelijk werk. In een onbewoond oord, waarheen geene harde wegen, misschien zelfs nog geen zandweg leidde, moesten de materialen van verre worden aangevoerd. Geene werktuigen van allerlei aard, als heden ten dage, waren nog bekend; geene architecten, toegerust met kennis en ervaring, steunende

Digitized by Google

op eene alleszins wetenschappelijke opleiding, bestuurden het werk; en toch verrees er een gebouw, dat niet alleen aan het doel volkomen beantwoordde, maar dat nu nog, ná eeuwen, zoowel in zijn geheel, als in de meeste bijzonderheden zijner constructie, rechtmatige bewondering verwekt.

Maar met het oog op dit laatste bouwde men niet, daaraan dacht men niet, het eenige doel, dat men voor oogen had, was voor zich zelf en zijn gezin, voor zijne have en vee eene sterke, ontoegankelijke woonplaats te doen verrijzen, waar men tegen iederen aanval van menschen en wilde dieren volkomen beveiligd was en van waaruit men zijn vijand kon bestoken en afbreuk doen. Men dacht er niet aan, dat ditzelfde gebouw er wellicht eeuwen later nog zoude staan en mogelijk den rechten afstammeling nog tot woonplaats verstrekken, evenmin, dat die stichting dikwijls het begin was van eene lange merkwaardige geschiedenis, die een deel zoude uitmaken van de landshistorie, en eene der bronnen worden, waaruit deze eenmaal zoude worden opgesteld.

Dergelijke gedachten waren aan onze voorouders, vooral aan den ouden, ridderlijken adel in de Middeleeuwen, totaal vreemd; zij leefden geheel in hun tijd en voor hun tijd, hunne kennis van het verleden was uiterst gering, en een inzicht in de toekomst hadden zij dientengevolge niet, want dit laatste is door alle tijden heen slechts weggelegd voor hen, die een diepen blik weten te slaan in hetgeen achter hen ligt.

Het plaatsen van een gedenksteen, of iets dergelijks, ter herinnering aan de stichting, kwam dus niet in hunne gedachten, want dat zoude in geenen deele aan het door hen beoogde doel eenigermate bevorderlijk zijn geweest, en om de toekomst bekommerden zij zich niet, dewijl zij er niet het minste begrip van hadden. Door hun kasteelenbouw legden zij onbewust dikwijls den grond tot eene belangrijke geschiedenis, waarvan zij het eerste hoofdstuk hadden kunnen te boek stellen, doch dat zij om bovenstaande redenen niet deden.

En zoo ontbreekt ook hier het begin der geschiedenis, en vinden wij in het midden der 14e eeuw op eens het kasteel Vorden vermeld, alsof het uit de lucht was gevallen.

Van het dorp Vorden wordt evenwel reeds veel vroeger gewag gemaakt, en wanneer de loop van zaken ook hier is geweest, zooals bijkans overal elders, namelijk dat het kasteel of de burcht het eerst verrees en in de nabijheid of daaromheen langzamerhand eene nederzetting ontstond, die van lieverlede tot dorp, somtijds zelfs tot stad aangroeide, dan is voorzeker het kasteel Vorden reeds zeer oud en verliest zijne stichting zich in den nacht der tijden.

Trouwens ook leden van het oude riddermatige geslacht Vorden, dat de eerst bekende bezitters van het kasteel opleverde, vinden wij in Gelderland reeds twee eeuwen vroeger vermeld; en al valt van die oude leden geene

Digitized by Google

geregelde geslachtslijst te maken, en al blijkt tevens nergens uit, dat zij op het kasteel Vorden woonachtig waren of dit in bezit hadden, zoo is dit laatste toch zeer waarschijnlijk.

In 1121 is er reeds sprake van eene kapel te Urdene (Vorden), die vóór 13 April van dat jaar, nevens de kerk te Warnsveld, waartoe deze kapel scheen te behooren, door Godebald 24e bisschop van Utrecht werd opgedragen aan het kapittel van St. Peter te Utrecht [1]).

Den 23en November 1235 is er weder sprake van de parochie Vorden. Gijsbert van Bronkhorst en zijne vrouw Kunegundis ruilden toen met het klooster Bethlehem de tienden van Grusink, Leusink en Ubekink in de parochie Vorden, die zij van den graaf van Gelre — en deze weder van den bisschop van Utrecht — in leen hadden, tegen Venewic in de parochie Steenderen, dat zij in leen zouden krijgen, enz. [2]).

Voorts vinden wij, dat paus Alexander IV den 20en November 1257 het klooster ter Hunnepe in zijne bescherming nam en daarvan de goederen bevestigde, o. a. ook in het kerspel Vorden [3]).

Mr. L. Ph. C. van den Bergh [4]) zegt, dat Vorden hem niet is voorgekomen vóór het jaar 1340, toen het in eene Hertogelijke rekening werd vermeld, tenzij het vroeger Vuere heette, dat als een curtis in 1269 met Enghusen voorkomt, bij Lacomblet. Dit laatste komt ons niet waarschijnlijk voor, daar uit het bovenstaande blijkt, dat de naam Vorden reeds in 1235 als zoodanig vermeld wordt.

Genoemde schrijver zegt verder: „de naam is duister." Zoude die niet eenvoudig beduiden: Voorden, dat wil zeggen: (twee of meer) doorwaadbare plaatsen (in de beek, nu de Vordensche beek genaamd), of wel weerden [5])?

Bij van der Aa [6]) kan men nog eenige meerdere bijzonderheden omtrent het dorp Vorden en de kerk aldaar vinden, die wij hier kortheidshalve niet zullen herhalen.

Wat betreft het geslacht Vorden, zoo moet eerstens worden opgemerkt, dat er blijkbaar twee geslachten, met verschillend wapen, van dien naam be-

---

1) Sloet, Oorkondenboek, no. 236, uit Lindeborn, Historia episcopatus Daventriensis, blz. 231.

2) Ibidem, no. 584.

3) Ibidem, no. 802.

4) Over den oorsprong en de beteekenis der plaatsnamen in Gelderland in de Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk., Ire Reeks, V, 264. Deze schrijver was toenmaals (1847) nog niet bekend met Mr. Baron Sloets standaardwerk, dat eerst in 1872 het licht zag.

5) Zie: Nom. Geogr. Neerl., III, blz. 267, 277.

6) Aardrijksk. Woordenboek, in voce.

Digitized by Google

staan hebben, een Geldersch en een Kleefsch. Ook de heer A. baron Schimmelpenninck van der Oije geeft dit aan [1]).

Hoewel nu niet altijd met zekerheid te bepalen valt tot welk der beide geslachten sommige, in de 13e en 14e eeuw met den naam Vorden gemelde personen moeten gerekend worden, zoo is het toch zeker, dat tot het Geldersch geslacht behooren:

Hermannus de Vurden, getuige van Evert van Wilp, 1225; en Wilhelmus de Vorden, ministerialis, getuige van Otto, graaf van Gelre bij de schenking eener gift aan het klooster Bethlehem, 1250 [2]); idem. bezegelde mede het verbond tusschen het Sticht en Gelre, 1253 [2]); idem (Scultetus Comiti Ottonis — drost der Graafschap Zutphen) was borg van graaf Otto bij een verdrag met Overijssel, 5 Mei 1258 [3]); idem, ridder, Geldersch zegsman tusschen Gelre en het Sticht 27 Juli 1265 [4]); idem gaf de boerenplaats ten Sinderen te Vorchten aan het klooster ter Hunnep, 1270. Hij wordt reeds in 1266 heer van Vorden genoemd en was dood in 1277.

Ook Tadama [5]) vermeldt onderscheidene leden van dit geslacht als schepen, enz. der stad Zutphen. Het eerst komt aldaar voor: Arnoldus de Vurden, 1312 [6]).

Het Geldersche geslacht Vorden nu had hetzelfde wapen, dat de heerlijkheid Vorden thans nog voert, namelijk: in goud een op drie rijen geschaakt kruis van zilver en zwart; helmteeken: eene zwarte vlucht, op iederen vleugel het kruis van het schild.

Wij keeren thans naar het kasteel Vorden terug en zullen nu verder zijne geschiedenis beschrijven van het jaar 1372 af, waarop wij het voor het eerst met zekerheid vermeld vinden [7]).

In een verdragsbrief van genoemd jaar 1372 wordt Berent van Vorden vermeld „mit sijnen Hues ende goeden te Vorden" [8]). Zijn vader is ons onbekend, doch heette mogelijk Willem, daar wij vinden, dat Willem van Vorden, als leenheer, in 1359, 15 schilden uit zijn tienden, grof en smal, uit Jodink, enz. verschrijft aan zijn zwager Evert van Hacforth, mits op den huize Hacforth. Zijne moeder heette denkelijk

---

1) Geld. Volksalm., 1885, blz. 16.
2) v. Spaen, copia.
3) Bondam, Charterboek, 528.
4) Ibidem, 572.
5) Geschiedenis der stad Zutphen; lijst van Schepenen, enz.
6) Zie ook: Herald. Bibl. 1873, blz. 342.
7) Als wij geene andere bron opgeven, putten wij uit het archief van het Huis Vorden zelf.
8) Slichtenhorst, Geld. Gesch. I, blz. 93.

Digitized by Google

Lisbet of Lijsbeth; Lisbet van Vorden toch cedeerde met hare zonen Johan en Berend op Allerheiligendach 1376 verscheidene tienden aan Geert van Hacforth.

In 1373 stelde Berend van Vorden aan zijne vrouw Bertha lijftogt in Tegerdink en tiende to Waanink, enz. In 1375 bezegelde hij mede den Landsvrede van Zutphen [1]); in 1402 werd hij beleend met Wesseling en Abbing, en in 1405 was hij overleden [2]).

In het jaar 1374 werd het Huis te Vorden door de Deventernaren verwoest [3]). Eenige leden van den stads-magistraat en de gezworen gemeente van Deventer, vergezeld van een aanzienlijk getal burgeren en stads-schutten, met zich voerende verscheidene donrebussen, trokken op St. Laurensdag uit naar Vorden en verwoestten het Huis aldaar. Waarom dit geschiedde en verdere bijzonderheden dienaangaande vindt men niet vermeld. Dumbar's bericht wordt evenwel bevestigd door de Deventer kameraarsrekening van 1374. De Deventerschen bleven uit van Zaturdag tot Zondag daaraanvolgende en verteerden XV ponden IX schill. VI groot.

Berend van Vorden, voornoemd, was gehuwd met Bertha van Dorth, dochter van Hendrik en Arnolda van Keppel, en had uit dat huwelijk slechts ééne dochter, wier naam onbekend is, doch die in den echt trad met een heer van Hackfort, denkelijk Gerard genaamd [4]).

Uit dit huwelijk werd geboren Jacob van Hackfort tot Hackfort, op wien zoowel het kasteel Hackfort als Vorden overging.

Vorden was namelijk leen van den huize Keppel, en Wolter van Voorst en Keppel beloofde in 1387, voor zich en zijne nakomelingen, aan Berend van Vorden, dat Vorden na diens dood op zijn kleinzoon Jacob van Hackfort, of zijne erven, zoude vererven, en hij (Wolter) dezen daarmede beleenen zoude. In een transfixbrief van het jaar 1401, gegeven en bezegeld door Elisabeth van Voorst, abdis te Vreden, Otto van Asperen, ridder en diens vrouw Johanna van Asperen, geboren van Voorst, werd dit nader bevestigd. Vorden wordt in deze beide brieven omschreven als volgt: „Dat hues toe of tho Voerden (of tho Vurden), die molen, dat molenblick, die cotersgarden ende Rikelanderberch mit al oren toebehoeren toe Zutphenschen rechten" [5]).

De heerlijkheid Vorden ging zoodoende over in het geslacht Hackfort.

---

1) v. Spaen, copia
2) Geld. Leenregister.
3) Dumbar, Kerk. en Woreldl. Deventer, I, blz. 548.
4) Zie: Aanteekeningen A.
5) Idem B.

Digitized by Google

Jacob van Hackfort tot Hackfort en Vorden werd in 1392 door den heer van Bronckhorst met Hackfort beleend [1]), was o. a den 11[en] Augustus 1393 huwelijksvriend van Zweder van Voorst en Keppel, trouwende Johanna, dochter van Ludolf, heer van Ahaus [2]), en huwde zelf tweemaal: 1°. met N. van Beinhem en 2°. in 1405 met Johanna Ploeck, die hij in het volgende jaar o. a, tochtte aan de Halve Welle in Bakerweerd, waarmede hij zelf het vorige jaar als een vijfmarksleen was beleend [1]). Hij liet twee zonen na: Gerrit van Hackfort, denkelijk uit het 1[e] huwelijk, en Heer Jacob van Hackfort, ridder, uit den 2[en] echt geboren.

Deze laatste was met zijn broeder Gerrit te Nijmegen op den Landdag, 1436, en zegelde toen met een kruis, vergezeld van twee sterren in het schildhoofd, denkelijk het wapen zijner moeder. Hij was reeds overleden in 1489 en trouwde ook tweemaal: 1°. met Gusteke van Keppel, Dirks dochter tot Westerholt bij Ida....., die reeds in 1466 overleden was [3]), en 2°. met Ludgard van Raesfeldt, dochter van Bitter, heer van Oostendorp, en Berta van Baack.

Gerrit van Hackfort voornoemd, beleend met Modenborch, bij transport van Johan Lonys, Janszoon, 1440, 1465, id. met Wesseling en Abbing, 1429, 1465 [4]), gemeld in 1436 (als boven) en in of vóór 1483 overleden, trad in den echt 1°. met Geertruid van Middachten en 2°. met Mechteld Tengnagell, dochter van Sander en Else van Echteld. Het oudste kind uit dit laatste huwelijk was:

Jacob van Hackfort tot Hackfort en Vorden, ambtman van Zalland, 1481, enz., overleden in 1504 en in 1471 gehuwd met Margriet van Essen, vrouwe van Herxen, dochter van Hendrik en Agnes van Reede, bij wie hij twee zoons verwekte:

Hendrik van Hackfort tot Vorden en Berendt van Hackfort tot Hackfort en Herxen, welke broeders in 1504 een verdeelingsverdrag sloten, waarbij Vorden c.a. aan eerstgenoemde, en Hackfort c.a. aan laatstgenoemde wordt toebedeeld [5]).

Deze Berendt van Hackfort [6]) was de alombekende en beroemde staats-

---

[1]) Leenregister van Bronckhorst.

[2]) Herald. Bibliotheek, 1876, blz. 9.

[3]) Zie over haar en haar natuurlijken zoon: Bijdragen der Vaderl. gesch. en oudheidk., 1[e] R., I, blz. 70.

[4]) Geld, Leenregister. Met deze goederen, zoomede met de Halve Welle in Bakerweerd werden ook verder de opvolgende eigenaars van Vorden beleend tot en met de later te noemen freule van Gent. — Zie verder: Aanteekeningen C.

[5]) Het charter van dit magescheid, met zeven uithangende zegels en bezegeld op Donderdag ná St. Antonie confessor van genoemd jaar, berust nog op het kasteel Vorden.

[6]) Wij zullen hem en het kasteel Hackfort later meer in bijzonderheden behandelen.

Digitized by Google

en krijgsman, eerst van de Bourgondische partij, later van hertog Karel van Gelder, en eindelijk van hertog Willem van Kleef. Hij stierf 22 Maart 1557 en werd te Vorden met 8 kwartieren begraven.

Hackfort	Essen	Baeck	Kreinck
Tengnagel	Reede	Egmond	Middachten.

Uit zijn huwelijk met Margriet van Egmond genaamd van Baeck verwekte hij slechts twee dochters, en door het huwelijk der oudste dier dochters Jacoba met Goossen van Raesfeldt tot Empt, gingen Hackfort, Herxen, Baeck, enz. in diens geslacht over. De jongste dochter Agnes trad in 1530 in den echt met Evert van Heeckeren tot Roderlo, zoon van Jacob en Aleid van Keppel [1]).

Hendrik van Hackfort tot Vorden trouwde met Maria van Munster, dochter van Sondag tot Aelst en van Lijsbeth van Ghemen gen^{d}. Probsting. Hij stierf op Paaschavond 1526 en werd te Vorden begraven, en zij, weduwe, hertrouwde met Michiel van Eck [2]).

Uit het 1^{e} huwelijk had zij drie dochters:

1. Margriet, de oudste, trouwde met Wessel van Ermel, 1523.
2. Catharina, vrouwe van Vorden, stierf kinderloos in 1533, en was gehuwd met Coen van Selbach.
3. Henrica, postuma, vrouwe van Vorden, dat zij erfde van hare zuster. Zij trad in het huwelijk met Hajo Ripperda van Farmsum, heer van Pettekum, zoon van Bolo en Heisa van Dornum, vrouwe van Pettekum. Hij was afstammeling uit het oude beroemde geslacht der Ripperda's, in wier bezit de heerlijkheid Vorden nu overging [3]). Op de eerste riddercedulen der Graafschap Zutphen staat hij vermeld als „uitlandig", terwijl hij den 7^{en} Januari 1550 door den Keizer tot raad van Gelderland werd aangesteld [4]). Hij stierf den 10^{en} Juni 1558, en liet na o. a. een zoon: Maurits Ripperda tot Vorden, hovetling tot half Farmsum, Pettekum en Dohnum, stond op de riddercedulen der Graafschap in 1565, 70, 76 en 79 [5]), was gedeputeerde en bezegelde mede de Unie der Landschap, 1564 [6]), ging als gecommitteerde der Landschap naar Antwerpen en Brussel, om Requesens te complimenteeren, 1573 [7]), enz.

Aanvankelijk woonde hij op het kasteel Vorden, doch zat daar niet

---

[1]) Herald. Biblioth., N. R., IV, blz. 58.
[2]) Zie: Aantoekeningen D.
[3]) Zie: Aantoekeningen E en de Stamtafel.
[4]) Zie: Wapenkaart van Wilh. ten Haegh.
[5]) d'Ablaing v. G., Bannerh. en Ridderschap v. Zutphen, II, blz. 5.
[6]) Arnhemsch Archief.
[7]) Slichtenhorst, blz. 530.

Digitized by Google

rustig, want het bezit ervan werd hem betwist door zijn halven oom Henrick van Eck heer van 't Medler [1]), die bewcerde, dat Vorden hem toekwam, wijl hij recht had op een deel der nalatenschap van Coen van Selbach en Catharina van Hackfort, vrouwe van Vorden, die, zonder kinderen na te laten, overleden waren. Toch schijnen beiden doorgaans goede vrienden te zijn geweest, daar zij veel bij elkander kwamen en „teerden sonder kraekeel", en ook Maurits Ripperda, na dode van Henrick van Eck, momber over zijne onmondige kinderen werd [2]).

Doch in 1580 werd het Huis te Vorden door Engelsche soldaten geplunderd, en vertrok Ripperda metterwoon naar Friesland [3]), waar hij in 1592 drost van Norden was.

Henrick van Eck's kleinzoon, ook Henrick genaamd, bijgestaan door zijn oom Vrijdach van Eck, heeft later de pretentiën van zijn geslacht op de heerlijkheid Vorden c.a., weder opgerakeld, en daarover werd een langdurig proces gevoerd, dat eerst den 17^{en} September 1620 werd uitgewezen. Het Hof van Gelderland bevestigde toen eene overeenkomst, waarbij Henrick van Eck afstand deed van het Huis Vorden c.a., leenroerig aan Keppel, ten behoeve van Adolf van Ripperda, waartegen deze hem uitkeerde 20000 daalders [4]).

Deze Adolph Ripperda was oudste zoon van Maurits voornoemd, uit diens huwelijk met Maria van Wylich, dochter van Dirk tot Diesfort en Anna van Swanenborg. In 1617, ná den dood zijns vaders, ging Vorden op hem over, doch vijf jaren later transporteerde hij de heerlijkheid aan zijn jongeren broeder Peter Vincent.

Adolph Ripperda was lid van de ridderschap der Graafschap, van 1602—19 [5]). Ook bevond hij zich in den stoet, die het lijk van den, op 31 Mei 1620 te Leeuwarden gestorven graaf Willem Lodewijk van Nassau volgde, en wordt bij die gelegenheid genoemd: „Heer Adolph Ripperda tot Voerden en Peckum, Drost van Drenthe." Hij huwde in 1601 Margriet Lewe, dochter van Wigbolt tot Peise en van Wennachien of Wendele Sickinghe [6]).

Zijn zooeven genoemde broeder Peter Vincent huwde met Anna van Eerde, dochter van Herman tot Beurse en Pleckenpoel en van Hadewig Anna van Bevervoorde tot Oldemeule [7]). Tijdens de heerlijkheid Vorden in

---

1) Zie: Aanteekeningen D.
2) Zie: Geld. Volksalm. 1891, blz. 103—110 en in 't bijzonder blz. 106 en 107.
3) Ibidem, blz. 107.
4) Civ. Sent. blz. 335, Pleidooiboek. VI, blz 7; zie: P. Nijhoff, Registers op het Archief.
5) d'Ablaing v. G., a. w. II, blz. 55.
6) Algem. Nederl. Familieblad, III, blz. 36.
7) Fahne, Denkm. und Ahnent. des Geschl. Mumm, blz. 41—46.

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL VORDEN IN 1743.

Digitized by Google

zijn bezit was, schijnt de sierlijke voorpoort, zichtbaar op de plaat uit den jare 1743, te zijn gebouwd, althans verbouwd, want die poort vertoonde het jaartal 1628, zooals de Beijer op zijne teekening heeft aangeteekend. Wellicht hebben er toen gelijktijdig ook verbouwingen en verfraaiingen van het kasteel zelf plaats gevonden.

Peter Vincent Ripperda stierf denkelijk 13 November 1637 [1]). Zijne en zijner vrouws 16 kwartieren zijn:

Ripperda	Wylich	Eerde	Bevervoorde
Hackfort	Swanenborg	Graes	Vorden
Dornum	Bylandt	Mom van Kell	Beveren
Munster	Salm Reifferscheidt	Middachten	Wege
Howerda	Bylandt	Beurse	Oer
Essen	Guntersdorf	Asbeck	Twickelo
Werdum	Lynden	Eyll	Schonebeek?
Gemen gen^{d}. Probsting	Sayn	Reede	Alstorp.

Zijn oudste zoon Maurits Herman, bij den dood zijns vaders nog onmondig, volgde hem op als heer van Vorden. Diens moeder Anna van Eerde, weduwe Ripperda, vrouwe tot Vorden en Beurse, had in 1645 proces met George Ernst graaf van Limburg en Bronckhorst, die de vischkorven uit het vlotbed der Vordensche molenbeek had opgehaald en uitgeworpen. Den 2^{den} Mei van genoemd jaar deed het Hof uitspraak, waarbij impetrante voorloopig in haar recht, om „vóór, op en ná den meidag" hare vischkorven in de genoemde beek te mogen leggen, gehandhaafd werd, terwijl den gedaagde werd gelast, dat hij, als heer van den Wildenborch, van ouds gerechtigd was om alle jaar op Meidag te mogen uitnemen de schutten, staande in de beek van den watermolen te Vorden, en de vischkorven te mogen uitwerpen, liggende in het vlotbed van die beek [2]).

Maurits Herman Ripperda tot Vorden was in 1647 meerderjarig, en twee jaren later werd hij geadmitteerd in de ridderschap der Graafschap [3]). In 1657 was hij scholtus van Zutphen, en huwde in datzelfde jaar met Adriana Sophia van Renesse van Elderen, dochter van Willem tot Heesbeen en van Margriet van Renesse van der Aa.

Zijn jongere broeder George Ripperda werd in 1687 — door cessie zijns neefs Reinier Staes van Haeften (zoon van Dirk Statius Reinhart van Haeften, heer van Gramsbergen en Verwolde) gehuwd op huwelijksche voorwaarden van 1 Mei 1652 met zijne zuster Anna Maria Rip-

[1]) Navorscher, XX, blz. 336.
[2]) Civ. Sent. IX, blz. 68; zie P. Nijhoff, a. w., blz. 114.
[3]) d'Ablaing v. G., a. w., II, blz. 111.

Digitized by Google

perda — heer van Verwolde, zoodat zich in het laatst der 17e eeuw dezelfde omstandigheid voordeed, als 200 jaren later, namelijk, dat twee broeders uit eenzelfde geslacht te gelijk in het bezit waren, de één van Vorden, de ander van Verwolde.

Maurits Herman Ripperda stierf den 2en Juli 1689 en liet drie kinderen na:

1. Vincent Willem Ripperda tot Vorden, ritmeester, die kinderloos overleed.
2. Anna Margriet Ripperda, vrouwe van Vorden ná haar broeder voornoemd, trad in het huwelijk met Willem Hendrik Carel Ripperda tot Veenhuis en Leemkuil, heer van Verwolde, zoon van Carel Willem en Margriet van Pallandt; en
3. Maria Agnes Ripperda, die huwde met Otto Frederik baron van Gent, heer van Dieden en Biesterveld, geboren 26 Juni 1666, drost van Goch en Gennep, majoor in een regiment dragonders, gestorven 18 Februari 1706, zoon van Johan Walraven en Margriet van Renesse van Elderen.

Willem Hendrik Carel Ripperda voornoemd hertrouwde, na dode van Anna Margriet Ripperda, met Margriet Elisabeth Ripperda, vrouwe van Oosterwitwert, die den 23en Februari 1738, 71 jaar oud, kinderloos overleed. Zij was dochter van Gijsbert Herman en Jozina Maria Ripperda, en eerst gehuwd geweest met Unico Ripperda tot Weldam.

De heerlijkheid Vorden ging op deze wijze in een anderen tak van het geslacht Ripperda over, en kwam, nà het overlijden van Willem Hendrik Carel's eerste vrouw, aan haar eenig kind Maurits Karel George Willem, geboren in October 1695, die twee jaren later, onmondig onder hulderschap zijns vaders, met Vorden werd beleend.

Hij kwam ook nog in 't bezit van Leemkuil, Weldam, Olidam en Verwolde, werd lid van de ridderschap der Graafschap [1]) en scholtus van Zutphen in 1740, huwde op huwelijksche voorwaarden van 29 Augustus 1724 met Anna Maria Dorothea van Lintelo, vrouwe van de Ehze, dochter van Carel Christiaan tot de Ehze en van Clara Elisabeth van Nagell, en stierf den 14en Maart 1751, na zijne nicht Sophia Amalia Maria van Gendt, dochter van Otto Frederik en Maria Agnes Ripperda voornoemd, tot erfgename te hebben benoemd, terwijl het vruchtgebruik verbleef aan zijne kinderlooze weduwe, die eerst in 1769 overleed.

Jonkvrouwe Sophia Amalia Maria van Gent, stierf ongehuwd

[1]) d'Ablaing v. G., a. w. II, blz. 159.

Digitized by Google

in 1764 en had den 27^en^ Juli 1758 voor het gericht te Heesbeen testament gemaakt, waarbij o.a. aan Maria Margaretha Torck, dochter van Assueer en Anna Maria Ripperda, weduwe sedert 1731 van Rudolf Bernard Volkier graaf van Rechteren tot Vellenaer [1]), de havezaten Vorden en Leemkuil c.s. werden toebedeeld.

Deze had uit haar huwelijk eene eenige dochter: Sophia Juliana gravin van Rechteren, geboren in November 1730 en in 1765 gehuwd met Frederik Willem van der Borch, heer van Verwolde, zoon van Allard Philips, heer van Verwolde, Langentrier en Detmold, en van Reinicra Charlotta van Goltstein.

Noch Maria Margaretha Torck, noch hare dochter mochten zich evenwel verheugen in het rustig bezit van Vorden en Leemkuil c.a., want de wettigheid van het testament der freule van Gent werd herhaaldelijk betwist, en wel in de eerste plaats door Carel Casimir vrijheer van Wittenhorst Sonsfeldt, majoor in koninklijk Pruisischen dienst, die de erflaatster, evenals Maria Margaretha Torck, in den 6^en^ graad van bloedverwantschap bestond [2]), en die zich den 26^en^ Juni 1767 met de havezate Leemkuil en het goed Lenselinck in Hengelo en met Tegedink of Terinck en de tienden, grof en smal, van Warninck in het kerspel Vorden, buurtschap Veldwijk — zijnde alle Bergsche leenen ten Zutphenschen rechte — liet beleenen.

De nietigheid van het testament der freule van Gent werd hoofdzakelijk beweerd op de volgende gronden:

1°. dat bij de approbatie der testamentaire beschikking door den leenheer geene leenmannen waren tegenwoordig geweest;

2°. dat de hulder of leendrager der freule van Gent, door wien zij in 1752 met Vorden, Leemkuil, Terinck en de tienden te Warninck werd beleend, in December 1757 was overleden, waardoor deze leenen vervallen waren, weshalve zij daarover den 27^en^ Juli 1758 niet meer kon disponeeren;

3°. dat de freule van Gent, die consent verkregen had om te mogen testeeren, daardoor nog geen consent had om ook te mogen substitueeren, dat is: een erfgenaam te benoemen na den dood des vruchtgebruikers; welke quaestie evenwel reeds bij landschapsresolutie van 1651 was uitgemaakt in dier voege, dat substitutie over leenen waren toegestaan en vrijgelaten;

---

[1]) Herald. Bibliotheek, 1876, blz. 47.

[2]) Zie de stamtafel hierachter.

Digitized by Google

4°. dat zij bij bedoeld testament eenige legaten besproken had aan personen, die volgens het Reglement van 28 April 1711 daarmede niet begunstigd konden worden, waarom men beweerde, dat het geheele testament nietig zoude zijn;

5°. dat eene vrouw niet gerechtigd zoude zijn tot een Zutphensch leen; enz.

Ofschoon het gemakkelijk was deze en dergelijke argumenten te weêrleggen, zoowel op grond van de bestaande voorschriften en reglementen op het Leenrecht in het algemeen en op dat van Gelderland in het bijzonder, en van de daarbij van ouds van kracht zijnde usantiën, als wel op grond van hetgeen het gezond verstand vanzelf aangaf, zoo heeft het proces, daarover aanhangig gemaakt, toch nog jaren lang geduurd, en is het eerst op het laatst der 18e eeuw voor goed uitgewezen en van de baan geraakt, zooals zoo aanstonds zal blijken. Wij zullen echter daaromtrent niet verder in bijzonderheden treden; het Hof besliste echter steeds ten nadeele van den vrijheer van Wittenhorst en later van zijne erven.

Bij sententie toch van 9 Maart 1768 in de zaak van C. C. van Wittenhorst, erfgenaam van Jonkvr. S. A. M. van Gendt, contra S. M. D. van Lintelo, weduwe van M. C. G. W. van (sic) Ripperda, betreffende de havesathe Leemkuil, het erf Lenseling, het goed Tegerdink en de tienden te Warnink, verwierp het Hof de exceptiën (dat is: de tegenwerpingen of de verwering des beklaagden), en gelastte de partijen voort te procedeeren [1]).

Middelerwijl stierf meergenoemde vrijheer van Wittenhorst den 13en November 1768, en werden zijne erfgenamen, ab intestato of ex testamento, den 22en December d. a. v. geciteerd of gedagvaard voor het Hof. Na den dood der douairière Ripperda, geboren van Lintelo in 1769 werd het proces door de erfgename der freule van Gendt: M. M. Torck, douairc R. B. graaf van Rechteren tot de Velner, voortgezet contra C. H. graaf van Wylich en Lottum.

Den 24en Juli 1772 deed het Hof uitspraak, en veroordeelde de gedaagde — C. H. van Wylich, erfgenaam zijns ooms C. C. van Wittenhorst — de havesathen Vorden en Leemkuil met de daarbij behoorende goederen aan den impetrant (sic.) — M. M. Torck voornoemd — in te ruimen [2]).

Uit de hierbij gevoegde stamtafel blijkt voldoende de verwantschap van genoemden C. H. graaf van Wylich en der verder nog in deze zaak te noemen pretendenten, zoodat wij daaromtrent hier kortheidshalve in geene nadere omschrijving zullen treden.

---

1) P. Nijhoff, Registers op het Archief, enz., blz. 326.

2) P. Nijhoff, a. w., blz. 332.

Digitized by Google

Maria Margaretha Torck, douairière van Rechteren, was ondertusschen in 1770 gestorven [1]), en hare dochter Sophia Juliana van Rechteren erfde de heerlijkheid Vorden, c. a

Eenige jaren later lieten de Duitsche pretendenten op nieuw hunne aanspraken gelden en werd er wederom een proces over deze zaak op het touw gezet. In 1787 namelijk sommeerde Otto Ludwig Conrad des H. R. Rijks graaf von Burghaus, kamerheer, enz. — als oudste agnaat en successor feudalis van wijlen C. C. van Wittenhorst-Sonsfeldt — vrouwe S. J. van Rechteren, de Leemkuil, c. a. te ontruimen, en in het volgende jaar traden weder acht pretendenten gezamenlijk op, die de oude en reeds lang veroordeelde punten van bestrijding van het testament der freule van Gent op nieuw oprakelden, doch natuurlijk, zooals te voorzien was, zonder succes. Zij waren [2]):

1. Carel Herman rijksgraaf von Wylich und Lottum, reeds bekend, generaal-majoor in koninklijk Pruisischen dienst, die in 1787 als chef van een regiment dragonders de campagne der Pruisen in Holland tot herstel van het gezag van den Erfstadhouder had medegemaakt, en toen zeker op nieuw belust was geraakt op de fraaie Geldersche havezaten en landouwen;
2. August Ludwig Christoph baron von Wittenhorst-Sonsfeldt;
3. Friedrich Wilhelm freiherr von Wittenhorst-Sonsfeldt, heer van Aspel, koninklijk Pruisische landraad, ridder van de Johanniterorde;
4. Georg Philip baron von Wittenhorst-Sonsfelt;
5. Johan Jacob von Collas, kapitein, weduwnaar van Dorothea Charlotta Wilhelmina barones von Wittenhorst-Sonsfeldt, als vader en voogd zijner minderjarige kinderen;
6. Maria Henrietta Eleonora gravin von Burghaus;
7. Sophia Charlotta Elisabeth gravin von Burghaus, douairière von Marwitz; en
8. Friedrich von Bock, oudste zoon en leenvolger van Eva Maria Louisa gravin von Burghaus

Sophia Juliana van Rechteren huwde, zooals wij boven reeds zeiden, met Frederik Willem van der Borch, heer van Verwolde, en bracht zoodoende de heerlijkheid Vorden en de havezate Leemkuil in diens

[1]) Herald. Bibl., 1876, blz. 47.

[2]) Zie de Stamtafel. De eerstgenoemde heette eigenlijk Friedrich Albrecht Carl Herman (zie o. a.: Fahne, Herrn und Freih. von Hoevel), doch komt in al deze processtukken slechts met beide laatste doopnamen voor.

Digitized by Google

geslacht. Haar echtgenoot overleed den 9^en^ Augustus 1781, en hun zoon Allard Philip Reinier Carel van der Borch, die erkend werd in den Nederlandschen Adel en bij Koninklijk Besluit van 8 Januari 1820, n°. 24 de titels van baron en barones voor zich en al zijne wettige erven verkreeg, erfde o. a. de heerlijkheden Vorden en Verwolde [1]). Hij stierf op Verwolde den 7^en^ October 1836, en met zijn dood kwam Vorden aan zijn tweeden zoon Arend, geboren op Verwolde 18 Juni 1792 en aldaar ongehuwd gestorven den 9^en^ Maart 1871. Deze vermaakte Vorden bij testament aan zijn neef Paulus Antony baron van der Borch, zoon zijns jongeren broeders M^r^. Willen François Emile, heer van Verwolde, en van jonkvrouwe Henrica Paulina van der Heim.

Arend van der Borch bewoonde het kasteel Vorden evenmin als zijn vader; onderhield deze laatste het echter tijdens zijn leven nog tamelijk wel, eerstgenoemde liet het geheel vervallen, zoodat het meer en meer op eene ruïne begon te gelijken. Zijn bovengenoemde neef dacht er echter gelukkig anders over. Hij liet het oude fraaie gebouw geheel restaureeren, zooals wij in den aanvang van dit opstel reeds zeiden, den aanleg om het slot verbeteren en moderniseeren, enz., en vestigde er zich metterwoon.

Moge de wijze, waarop deze restauratie plaats vond over het algemeen de welverdiende goedkeuring wegdragen van allen, die bevoegd zijn daarover te oordeelen, men vindt evenwel altijd nog menschen, die de restauratie zelve bejammeren. Zij kunnen het wezenlijk poëtisch schoone nog niet vergeten van de vervallen huizinge met hare bemoste muren, hare verweerde ruitjes in lood, hare vervelooze en gebroken luiken, met welig klimop en eene woeste, ongedwongon plantengroei omlijst, met haar vervallen watermolen bij de immer frissche, eentonig voortkabbelende beek, met hare wild dooreengroeiende bosschen, waarin voor den bijl des houthakkers de toegang steeds verboden was en waardoor geene wegen of paden meer te herkennen waren. Dat was nu eerst natuur in den vollen zin des woords, dáár kon men mijmeren, droomen en genieten, dat was het eldorado voor ware natuurbewonderaars en gevoelvolle schilders!

Het is waar, dat alles valt niet te ontkennen, doch men bedenke ook, dat zulk een vervallen toestand, hoe bevallig en aantrekkelijk ook voor het oogenblik, toch niet lang, hoogstens een menschenleeftijd kan voortbestaan. Het is het begin van het einde; komt er geen spoedig herstel van vroegeren welstand, zooals gelukkig hier het geval is geweest, dan wordt het kasteel weldra eene ruïne, en men moge die dan al, uit piëteit voor het verleden, in

---

[1]) Zie over het geslacht van der Borch: Jaarboek v. d. Nederl. Adel, III, blz. 20 en volgende.

Digitized by Google

Digitized by Google

WATERMOLEN BIJ HET KASTEEL VORDEN, 1891.

Digitized by Google

wezen laten, en zelfs eenig hout en struikgewas in de onmiddellijke nabijheid sparen, ten einde den aanblik van het geheel meer schilderachtig en aantrekkelijk te doen zijn, de omringende bosschen zullen weldra verdwijnen en in eentonig bouw- en weiland herschapen worden, en van het geheel kan men dan toch niets anders getuigen, als dat het een armzalig overblijfel is van vroegere pracht en luister die in den maalstroom des tijds is te niet gegaan.

Paulus Anthony baron van der Borch verwekte bij zijne echtgenoote Johanna Maria barones van Nagell, met wie hij den 8en Augustus 1872 in den echt trad, veertien kinderen, waaronder acht zonen — waarvan er evenwel één is overleden — zoodat er, althans ten gevolge van gebrek aan nakomelingen, vooreerst nog geen vrees bestaat, dat Vorden spoedig weder in een ander geslacht zal overgaan. Hij stierf plotseling en onverwachts op het kasteel Vorden den 18en Augustus 1901. Zijn heengaan was een groot verlies, niet alleen voor zijne vrouw en kinderen, maar ook voor zijne verdere familie en talrijke vrienden, die hem allen hoogachtten en waardeerden.

Zijn oudste zoon Willem François Emile, geboren te Vorden 18 Juni 1873, is thans heer van Vorden.

Wij hopen, dat hij in allen deele het voetspoor zijns edelen vaders zal volgen en het „noblesse oblige" nimmer uit het oog verliezen.

De adellijke weduwe en hare kinderen bewonen nog steeds het kasteel.

Wij besluiten met den wensch, dat het schoone en uitgestrekte landgoed met zijn deftig, eerbiedwaardig slot, met zijne fraaie, lommerrijke bosschen en wandeldreven — die nog steeds door ieder fatsoenlijk mensch ongehinderd mogen bezocht en betreden worden, niettegenstaande de bekende, met art. 461, Wetboek van Strafrecht dreigende bordjes, zoo noodig helaas!, wijl er in den tegenwoordigen tijd zoo velen zijn, die niet begrijpen, dat particulier eigendom geen algemeen bezit is, en er hun grootste genoegen in schijnen te stellen, om de welwillendheid en gastvrijheid der eigenaren met baldadigheid en vernielzucht te beloonen en evenals Wandalen de verwoestende sporen van hun bezoek overal achter te laten —, dat deze fraaie bezitting met hare frissche, heldere waterpartijen, door de beek steeds gevoed, met hare schilderachtige en betooverende plekjes, waar de natuur al hare aantrekkelijkheid en majesteit met kwistige hand tentoonspreidt, met hare eeuwenoude linde — waaronder zelfs Lodewijk XIV in 1672, naar men beweert, reeds heeft neêrgezeten, die boom, wijd beroemd in den geheelen omtrek, met recht de trots van Vorden, die colossus met zijne enorme, op den grond nedergebogen takken, die ieder zwaarder en dikker zijn, dan de stam van een gewonen boom — in één woord, dat dit prachtige landgoed nog tot in lengte van dagen een sieraad moge

Digitized by Google

blijven van de oude Graafschap, en van het liefelijke dorp Vorden in het bijzonder.

Moge de tegenwoordige bewoonster er met haar talrijk gezin nog vele jaren de zegeningen des Hemels ruimschoots genieten, en zij en hare nazaten steeds een zegen blijven voor de landstreek in wier midden zij wonen, al wordt dit helaas! tegenwoordig niet meer zoo algemeen erkend en op prijs gesteld, als het ongetwijfeld verdiende te worden.

AANTEEKENINGEN.

A. Jacob van Hackfort, huwelijksvriend van Sweder heer van Voorst en Keppel, 1343, trouwde mogelijk met .... van Sinderen, uit welk huwelijk drie zoons geboren werden: Gerard, Diederik en Hendrik van Hackevoerde (Hackfort), die op 1 April 1356 het Huis Sinderen (onder Voorst bij Zutphen, thans eene boerderij) erkennen als leen en open Huis van den hertog van Gelder; bij welke gelegenheid Willem van Sinderen hun oom genoemd wordt. Deze hield dit Huis toen in bezit en droeg het met zijne (denkelijk met zijne tweede) gemalin (zoodat de eerste mogelijk wel eene Hackfort kan geweest zijn, en ook daaruit zijne verwantschap als oom tot de drie hier genoemde gebroeders Hackfort kan ontstaan zijn) Hadewig van Limborch als open Huis op aan den Heer van Bronckhorst, 15 April 1360 [1]).

Eén der drie genoemde broeders, en wel denkelijk Gerard, huwde de dochter van Berend van Vorden.

Dit geslacht Hackfort, in het bezit van het kasteel Hackfort bij Vorden, totdat het ongeveer in het midden der 16e eeuw uitstierf, en voerende tot wapen: in zilver een blauwen dwarsbalk, met de hals en kop van een rood getongden en gehalsbanden zilveren hazewindhond tot helmteeken, moet niet verward worden met het Veluwsche geslacht Hacfort, dat o. a. drie eeuwen lang in het bezit was van het kasteel ter Horst bij Loenen, en dat in goud een rooden dwarsbalk voerde, vergezeld van drie zilveren lelies, twee in het schildhoofd en éene in den schildvoet, met een naar rechts gewenden, rood gehalsbanden, zittenden zilveren hazewindhond tot helmteeken. Beide geslachten zullen echter,

---

[1]) Nijhoff, Gedenkwaardigheden, II, no. 75 en 96.

Digitized by Google

ook wegens de overeenkomst van wapen, wel uit een zelfden stam zijn voortgesproten. Het laatstgenoemde geslacht, waarvan nog afstammelingen in leven zijn, en het kasteel ter Horst hopen wij later te behandelen.

B. Beide brieven berusten in het archief van het kasteel Vorden [1]).

Ter verduidelijking diene, dat door dat molenblick verstaan moet worden: het lage land vóór den watermolen of de vlakte bij of rondom dien molen; door die cotersgarden: de moestuin, in bewerking door den coter of kater, den bouwman, die voor de moesgroenten zorgen moest; terwijl Rikelanderberch mogelijk het tegenwoordige Ricklenberg kan geweest zijn.

Wolter, heer van Voorst en Keppel, was zoon van Sweder en Heilwich ....., en vader van Elisabeth en Johanna van Voorst. Elisabeth was later, van 1409—50 huisvrouw van Egbert heer van Almelo, die denkelijk in 1451 stierf en zoon was van Evert van Hekeren en Beatrix vrouwe van Almelo. — Johanna huwde met Otto van Asperen, zoon van Dirk van Polanen, genaamd van der Lecke, uit den huize Wassenaer, ridder, en van Elisabeth van Arckel, vrouwe van Bergambacht, Stolwijk en Asperen [2]).

C. Wij kunnen de verschillende extracten uit het Geldersch Leenregister, betreffende de goederen Wesseling en Abbing, de Halve Welle in Bakerweerd en de Modenborch, hier niet overnemen, wijl zij te omvangrijk zijn. Trouwens rechtstreeks hebben deze goederen met de geschiedenis der heerlijkheid Vorden niets te maken, ofschoon ook zij betrokken waren in de verschillende processen, over die heerlijkheid gevoerd, eerst tusschen de Ripperda's en van Eck's, later, ná den dood der freule van Gent, tusschen de wettige eigenaars en de Duitsche pretendenten: van Wittenhorst-Sonsfeldt, c.s.

Wij hebben echter nergens gevonden hoe de procedures ten opzichte dezer leenen zijn afgeloopen, en het Leenregister geeft daaromtrent evenmin uitsluitsel

Alleen vindt men bij P. Nijhoff [3]): „12 Oct. 1771. Frederik Willem rijksgraaf van Wylich en Lottum contra Petronella

---

[1]) Zij zijn afgedrukt in: Nederl. Leeuw I, blz. 77.
[2]) Herald. Bibl., 1876, blz. 9 en 10.
[3]) Registers op het Archief van het Hof, blz. 331.

Digitized by Google

Reiniera van Lintelo, douairiere van Heeckeren van Nettelhorst. Verschillen over het leenbezit van de goederen de Halve Welle in Bakerweerd en de Groote Wenekink onder Vorden. Het Hof wijst die aan den impetrant (van Wylich) toe, mits zij ten behoeve van den gedaagde (P. R. v. Lintelo) blijven verbonden."

Genoemde rijksgraaf van Wylich en Lottum was oudere broeder van Friedrich Albrecht Carl Herman [1]). Hij was koninklijk Pruisisch generaal, chef van een regiment infanterie, commandant van Berlijn, amptshauptman in Spandaw, ridder van de Johanniterorde, enz.

Petronella Reiniera van Lintelo, was jongere zuster van Anna Maria Dorothea, vrouwe van de Ehze, en huwde met Adolf Jacob Hendrik van Heeckeren, heer van Nettelhorst [2])

Carl Casimir van Wittenhorst-Sonsfeldt, die, na dode van Sophia Amalia Maria van Gent, als haar oudste en naaste bloedverwant, den 5^{en} November 1765 met de drie hier bedoelde leengoederen, c. a. werd beleend, droeg ze allen den 5^{en} Maart 1766 op in handen van den heer stadhouder der Leenen, ten behoeve van genoemden Frederik Willem rijksgraaf van Wylich en Lottum, die daarmede uit kracht van cessie den 13^{en} November 1766 werd beleend.

Deze bezwaarde ze voortdurend door daarop aanzienlijke geldsommen op te nemen, terwijl verschillende schuldeischers, die hem geld hadden voorgeschoten, of wegens het voeren en gaande houden van het proces te zijnen behoeve tegen de wettige eigenaars op hem aanzienlijke pretenties hadden, achtereenvolgens consent bekwamen, vooral na zijn dood, 17 December 1774, om, tot terugbekoming hunner voorschotten, enz., op deze leenen te mogen procedeeren.

De goederen Wesseling en Abbing, c.a. kwamen weder terug aan den heer van Vorden, namelijk aan Frederik Willem van der Borch, die zich daarmede den 9^{en} September 1780 liet beleenen, krachtens gerechtelijk transport van 24 Augustus 1779. Na zijn dood in 1781 kwamen zij aan zijn toen nog minderjarigen zoon Allard Philip Reinier Carel, die den 22^{en} Augustus 1782 werd beleend.

Meerderjarig geworden, vernieuwde hij den eed, 23 Maart 1787, en liet den 5^{en} en 20^{en} Maart 1790 approberen zijne huwelijksche voorwaarden met Philippina Johanna Helena Gerardina Sloet tot Twee Nijenhuijzen, opgericht den 20^{en} April 1790.

---

[1]) Zie de Stamtafel.

[2]) Nederl. Heraut II, Stamtafel der Lintelo's, Heeren van Walfort, de Marsch en de Ehze.

Digitized by Google

„Zij, Ehel. laten registreren de superscriptie van Haar L. Testament dd. 17 Februarij 1804 voor het Gerigte van Verwolde beslooten gepasseert, dd. 19 Februarij 1904."

Met de Halve Welle werd den 11en October 1779 beleend Herman de Leeuw van Coolwijk.

Idem met de Modenborch c.a. op denzelfden datum Bernhard Gutberlet Plegher, krachtens gerechtelijk transport van 15 Juli 1779.

D. Dit geslacht van Eck, dat niet moet verward worden noch met van Panthaleon van Eck, noch met het patricische geslacht van Eck (met den leeuw in het wapen), voerde: in blauw 5 gouden lelies, 3, 2, met 3 blauwe struisvederen, ieder beladen met eene gouden lelie, tot helmteeken.

De generalogische opstelling, voor zooverre die hier te pas komt, is als volgt [1]):

Michiel van Eck, zoon van N. van Eck en van eene bastaarddochter van den heer van Bergen op Zoom (Braband van Glymes), op de riddercedul der Graafschap, 1539, huwde Maria van Munster, dochter van Sondach, heer tot Waliën, en van Lijsbeth van Gemen genaamd Probsting, en weduwe van Hendrik van Hackfort tot Vorden. Uit welk huwelijk, behalve eenige dochters, een zoon:

Henrick van Eck, heer tot Medler, staat op riddercedulen der Graafschap, 1555, 75, 76, 78 en 80, ritmeester, sneuvelde bij Noordhorn in Friesland, 1581, oud 42 of 43 jaar, en huwde in 1558: Christina van Broeckhuijsen, dochter van Matthijs en Anna v. Presichaven. Uit dit huwelijk:

1. Vrijdach van Eck, heer tot Medler, ritmeester, gewond bij Noordhorn 1581, verscheen in de ridderschap der Graafschap van 1597—1619, was in 1618 circa 56 jaar oud, stierf in 1621 kinderloos en huwde in 1606: Odilia van Dorth, dochter van Seino en Maria Droste van Senden.
2. Joachim van Eck, verscheen in de ridderschap der Graafschap 1597, verliet die den 2en Maart van dat jaar, om in den magistraat van Zutphen plaats te nemen, werd weder toegelaten in genoemde ridderschap in 1602, was raad, en gecommitteerde ter Staten-Generaal in 1607, en huwde met Elisabeth van der Wijck, dochter van Frans, drost van Bocholt, en Trijntje van Rehe. Uit dezen echt:

---

[1]) Vergelijk: d'Ablaing v. G., Bannerh. en Ridd. der Graafschap, II, blz. 27, 54, 59, 94 en 108.

Digitized by Google

a. Henrick van Eck, heer tot Medler, schepen te Zutphen, geadmitteerd in voornoemde ridderschap den 1^en^ April 1622, verscheen daarin tot 1654, gedeputeerde, 1624, gecommitteerde ter Staten-Generaal, 1626, schultis van Zutphen, 1634, overleed 12 Januari 1655 en huwde 1°. 1621: Agnes toe Boecop, vrouwe tot Harsselo, dochter van Zeger en Aleid van Brempt; en 2°. Beatrix van Schagen, weduwe van Jacob Frederik van Zevender, dochter van Albert en Theodora van Duivenvoirde. Uit het 1^e^ huwelijk:

aa. Joachim van Eck, heer van Barlham, dat hij den 29^en^ April 1658 verkocht, geadmitteerd in de ridderschap der Graafschap, 4 Juni 1646, compareerde tot 1662, en stierf zonder kinderen.

bb. Catharina Agnes, stiftsjuffer te ter Hunnep, 6 Februari 1658, overleden 18 Juni 1714.

b. Catharina, stiftsjuffer te ter Hunnep, November 1599, trouwde in 1620: Thomas Holles, overste-luitenant.

c. Christina, huwde in 1618: Willem Butler.

d. Anna, trouwde .....

3. Rutgera.

4. Anna, huwde 17 (of 27) September 1606: Alard van Haeften, heer van Verwolde, geboren 3 Januari 1581, in de ridderschap der Graafschap van November 1608—11, zoon van Derk en Elisabeth van Dorth [1]).

E. Het geslacht Ripperda is oorspronkelijk uit de streken van den Dollard en de Groninger Ommelanden. De naam dankt zijn oorsprong aan den doopnaam Rippert of Rupert; volgens anderen daarentegen aan de uitdrukking: „reid das Pferd da," doelende op het wapen. Wegens overeenkomst van wapen heeft dit geslacht waarschijnlijk denzelfden oorsprong als de heeren van Wedde en Westwoldingerland genaamd Addinga.

Dit geslacht voerde tot wapen: in zwart een geheel geharnast ruiter met schild en opgeheven degen en een gesloten met struisvederen getooiden helm op het hoofd, zittende op een springend paard, alles van goud; met een uitkomenden, rood getongden en gehalsbanden draak, eveneens van goud, tot helmteeken. De eerste, die wij vermeld vinden is: Boland Ripperda, nobilis heriditarius in Farmsum, die van

---

[1]) d'Alaing v. G., a. w., blz. 80. Zie ook: Nederl. Heraut, IV, blz. 176, waar zij abusievelijk van Eck van Panthaleon genoemd wordt; en v. Doorninck, Geslachtk. Aant. blz. 92 en 93.

Digitized by Google

Ludolf, bisschop van Munster de collatie van Farmsum ontving, enz. 1237 [1]).

Anderhalve eeuw later treffen wij aan: Onneke, Umke of Unike Ripperda, waarmede de geregelde geslachtslijst begint. Hij was hovetling te Farmsum en sloot mede het verdrag tusschen Groningerland en hertog Albrecht van Beijeren, 1397. Hij werd door de Groningers op zijn huis te Farmsum, waarop Hajo Addinga, heer van Wedde, zich bevond, overvallen, en dit huis ingenomen. Volgens zijn grafschrift in de kerk te Farmsum stierf hij in 1400. Denkelijk is hij dezelfde, die in 1397 heuveling tot de Munte genoemd wordt [2]). Zijne vrouw is onbekend, doch hij had o. a. een zoon: Hajo Ripperda, hovetling te Farmsum, die wij tusschen de jaren 1414 en 1430 herhaaldelijk vermeld vinden, zoowel met zijn zoon Uncke of Unico, als met zijn zoon Bole. Van een dezer beide was wederom zoon:

Unico Ripperda junior, proost te Farmsum, Dam en Witwert. Hij werd door den Keizer bevestigd in zijne heerlijkheid en kreeg het recht van munt. De Ommelanden committeerden hem naar den Keizer, in 1474 [3]), doch nog in hetzelfde jaar stierf hij aan de pest [4]). Hij huwde met Ulske Ukena, dochter van den beroemden Focco Uken of Ukena van Leer en van Hideka van Witwert, Herwen (Garreweer) en Dijkhuizen, welke goederen daardoor aan de Ripperda's kwamen [5]). Zie verder nevensgaande stamtafel.

---

1) Tegenw. Staat van Groningen en de Ommelanden, II, blz. 368.
2) Algemeen Nederl. Familieblad, II, bl. 65.
3) Ibid. II, blz. 317.
4) E. Beninga, Chron. v. Oost-Vriesl. II, blz. 118.
5) Vergelijk: Navorscher VII, 303 en XXX, 426.

Digitized by Google

Digitized by Google

)RDEN.

ijd v. *Buckhorst*, ervin van *Boxbergen*.

uizen, *Holwerda* en *Boxbergen*, † 1566, ux. *Judith v Twickeloe*.

· 1591,

2. *Balthazar Ripperda* tot *Uitwert* (*Oosterwijtwert*) en *Delfsijl*, ux. 1586 *Sophia Valcke* tot *Veenhuis*.

|

Carel Victor Ripperda tot *Veenhuis* en *Oosterwitwert*, † 1642, ux. 2⁰ *Petronella Elisabeth Schade*.

|

1 *Olidam*, 2 *v. Raesfelt*.

en *Olidam*, *eth Ripperda*, † kinderloos Herman en

1. *Carel Willem Ripperda* tot *Veenhuis* en *Leemkuil*, † 1676, ux. *Margriet v. Pallandt*.

|

WILLEM HENDRIK CAREL RIPPERDA tot *Veenhuis* en *Leemkuil*, heer v. *Verwolde* en VORDEN, ux. 1⁰ ANNA MARGRIET RIPPERDA, vrouwe v. VORDEN, dochter v. Maurits Herman en Adriana Sophia v. Renesse v. Elderen; 2⁰ *Margriet Elisabeth Ripperda*, vrouwe v. *Oosterwitwert* (zie hiernaast).

|

(Uit het 1e huw.) MAURITS CAREL GEORGE WILLEM RIPPERDA tot *Verwolde*, VORDEN, *Leemkuil*, *Weldam* en *Olidam*, † 1751, ux. 1724 *Anna Maria Dorothea v. Lintelo*, vrouwe v. *de Ehze*, † kinderloos in 1769.

2. *Gijsbert Herman Ripperda* tot *Veenhuis* en *Oosterwitwert*, ux. *Josina Maria Ripperda*, dochter v. Maurits en Margriet Clant.

|

Margriet Elisabeth, vrouwe v. *Oosterwitwert*, † kinderloos, 1738, tr. 1⁰ *Unico Ripperda* tot *Weldam* en *Olidam*, zoon v. Johan en Sophia Margaretha v. Raesfelt; 2⁰ WILLEM HENDRIK CAREL RIPPERDA tot *Veenhuis*, *Leemkuil*, *Verwolde* en VORDEN (zie hiernaast).

andeur der Duitsche Orde, Balije v. Utrecht, geb. 1766, † 1836,
6, dochter v. Arend en Johanna Philippina v. Dedem.

der Borch, heer van *Verwolde*, geb. 1802, † 1849, tr. 1839
eim, geb. 1806, † 1884, dochter v. Jhr. Mr. Paulus en Maria Aletta van der Hoeven.

van der Borch v. Verwolde,
⁰ 1872 *M. F. A. barones v.*
2⁰ 1879 *P. A. J. barones v.*
1e huwelijk 3, uit het 2e 5

3. PAULUS ANTONY baron VAN DER BORCH v. VORDEN, heer v. VORDEN, geb. 1844, † 1901, tr. 1872 *Johanna Maria barones v. Nagell*, geb. 1855, dochter v. Mr. Justinus Egbert Hendrik en Sophia barones Schimmelpenninck van der Oye. Uit dit huwelijk 14 kinderen.

|

1. WILLEM FRANÇOIS EMILE baron VAN DER BORCH v. VORDEN, heer v. VORDEN, geb. 1873.

Digitized by Google

Digitized by Google

De Kemnade.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

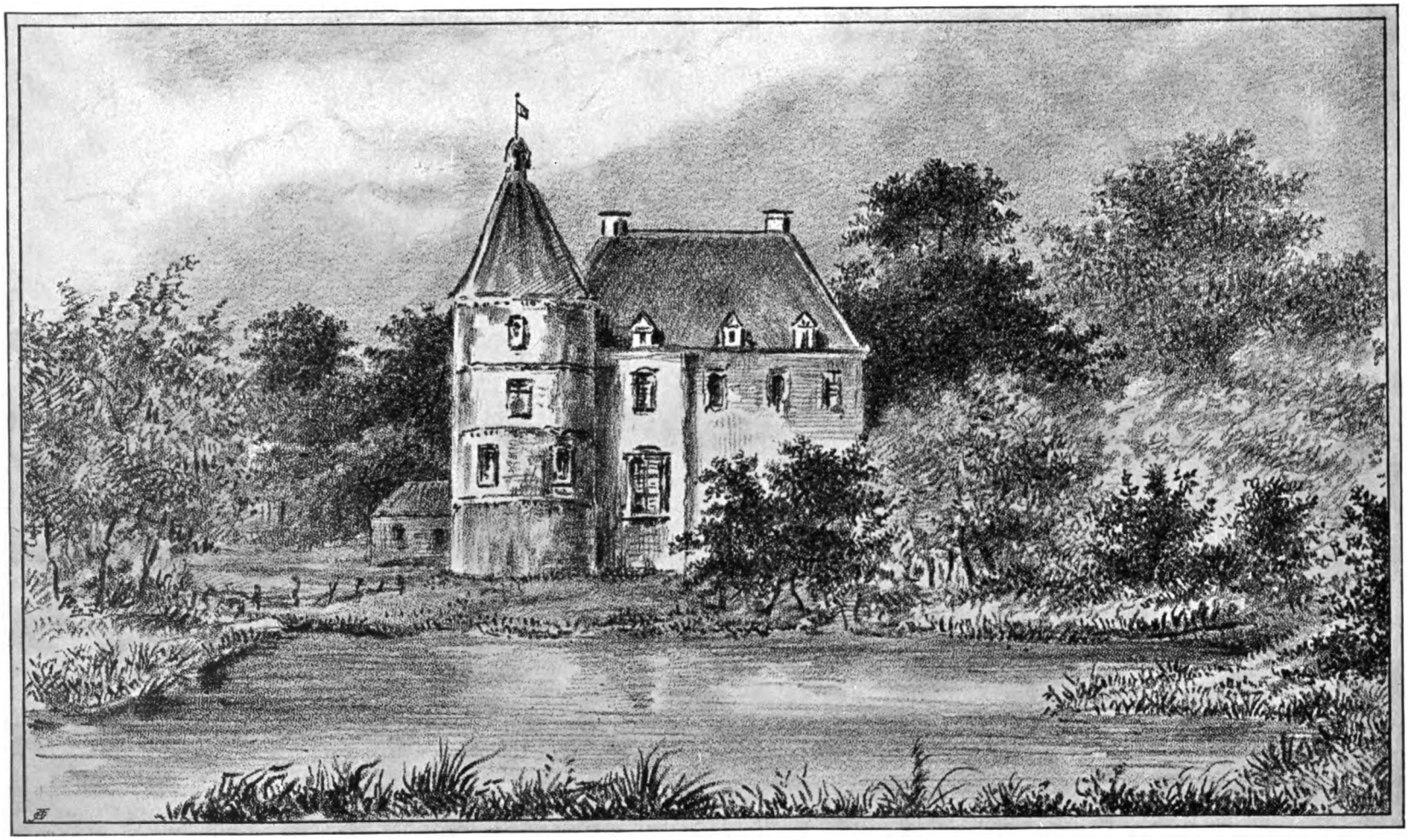

De Kemnade in 1730.

Digitized by Google

DE KEMNADE.

Wat al grootheid is verdwenen op ons Geldersch grondgebied!
Hoewel sloten en kasteelen, waar men nu niets meer van ziet,
Sierden weleer 't fraaie landschap, thans zoo eenzaam en ontdaan,
Zelfs van 't prachtig zwaar geboomte, dat, toen 't slot viel, niet bleef staan!
Doch laat ons niet jamm'ren, klagen, alles wisselt met den dag,
't Oude gaat allengs verloren, en men ziet, wat men niet zag;
Maar te midden dezer wiss'ling tart nog hier en daar het lot
Meen'ge fiere zware toren, menig roemrijk ridderslot;
En, al is de pracht verdwenen, die voorheen zijn trans omgaf,
Ook in zijn verlaten toestand dwingt hij nog bewondering af!

Vóór de komst der Romeinen geleek ons vaderland, zooals algemeen bekend is, veel op eene groote wildernis. De rivieren stroomden geheel ongebonden door het land, wijzigden voortdurend willekeurig hun loop en overstroomden onophoudelijk de lage landen, terwijl de hoogere streken waren begroeid met dichte, ondoordringbare bosschen, waarin de zonnestralen nimmer konden doordringen. Moerassen en wouden wisselden elkander af en maakten het land onbegaanbaar en ongezond; slechts hier en daar trof men hoogere, dikwijls onafzienbare heidevelden aan.

Naarmate de Romeinen hunne veroveringen meer noordelijk uitstrekten, lag het voor de hand, dat het maken van behoorlijke wegen en het bouwen van sterkten, kasteelen en wachttorens op verschillende punten, aan of in de onmiddellijke nabijheid der wegen, hun eerste werk moest zijn. Op die wijze toch alleen was het mogelijk steeds geregeld en zonder gevaar van afgesneden

Digitized by Google

te worden, voorwaarts te gaan. De wegen — de wel bekende Romeinsche heerwegen, die nog bijna overal langs den Rijn van het zuiden van Duitschland tot aan onze grenzen, in Westphalen, Limburg en de Rijnprovincie, en ook in een groot gedeelte van ons land duidelijk zijn na te speuren [1]) — die wegen waren de operatielijnen te land; de rivieren — door dijken binnen hunne oevers gehouden en door kanalen, waar het noodig was (bijv. de Drususgracht) onderling verbonden — vormden de operatielijnen te water; de op verschillende punten aangelegde legerplaatsen dienden als operatiebasis, en de burchten en kasteelen langs de wegen en rivieren waren even zoovele wachtposten, die te zamen eene lange keten vormden, waardoor de veiligheid der wegen en het goed gelukken der operatiën daarlangs vrij wel was verzekerd.

Bij dat al was het stelsel van optische seingemeenschap bij de Romeinen algemeen in gebruik. Vandaar, dat bij iedere versterkte legerplaats of elken wachtpost in den regel een vrij hoogen toren werd gebouwd, die een ruim uitzicht gaf in den omtrek en eveneens van de nabijgelegen torens kon worden waargenomen. Uit deze wachttorens waarschuwde men elkander, indien gevaar dreigde of zich eenig ander bijzonder voorval voordeed, door vooraf bepaalde teekens, over dag door het uitsteken van in de verte zichtbare voorwerpen, als mandjes en vlaggen, 's nachts door het ontsteken van vuren.

Van Emmerik nu liep door het zuiden van de tegenwoordige Graafschap de Romeinsche heerweg over 's Heerenberg en Didam naar Doesborg en Keppel met een zijtak van Didam naar Babberich. De tamelijk hooge Eltenberg en de, ongetwijfeld door de Romeinen nog kunstmatig zeer verhoogde Montferlandsche heuvel, van waar men zoowel den Rijn als bedoelden heerweg over eene groote uitgestrektheid kon gadeslaan, boden zich van zelf aan tot het stationeeren van wachtposten, en deze stonden weder in verbinding met den uit tufsteen opgetrokken Meurssetoren of Bergvrede, op de Didamsche hoogvlakte gebouwd.

Dit alles staat historisch vast; doch even zeker is het, dat zoowel langs meergenoemden heerweg — die zich verder noordelijk door het tegenwoordige Overijssel naar de grenzen van het land der vrije en nimmer onderworpen Friezen uitstrekte —, als langs de verschillende rivieren — Rijn, Oude- en Nieuwe-IJssel, enz. — meer zulke wachttorens werden gebouwd. En al is het ondoenlijk thans met eenige zekerheid aan te geven, waar zij zich bevonden hebben, zoo is het toch niet al te zeer gewaagd hen in de eerste plaats dáár te zoeken, waar wij reeds in vroege tijden, bijv. in de 13e en 14e eeuw, kasteelen

[1]) Zie: J. A. Ort, Oude wegen en landweren in Limburg en aangrenzende gewesten.

Digitized by Google

aantreffen, van een grooten en zwaar gebouwden toren voorzien, waaromtrent de overlevering ook nu nog bestaat, dat hij op Romeinschen grondslag rust.

De Kemnade nu, waarvan wij thans een en ander wenschen mede te deelen, bestond uit een gewoon langwerpig vierkant gebouw, ongetwijfeld in den loop der eeuwen herhaaldelijk verbouwd, vergroot, verkleind en van gedaante veranderd, doch steeds aanleunende aan een grooten, ongeveer ronden toren met buitengewoon dikke muren, die aan het geheel het aanzien van een oud kasteel gaf. De ligging aan eene bocht van den Ouden-IJssel, tusschen de steden Doetinchem en Terborg, daar, waar zich het Waalsche water met die rivier vereenigt, maakt — al het hierboven gezegde in aanmerking genomen — het niet onmogelijk, dat ook deze toren, althans wat zijne grondvesten betreft, reeds van Romeinschen oorsprong is en al in den aanvang onzer jaartelling, evenals de torens van het slot Ulft, het kasteel Keppel en zoovele anderen meer, als wachttoren langs den Ouden-IJssel heeft dienst gedaan. Natuurlijk is dit niets dan een bloot vermoeden, alle zekerheid daaromtrent ontbreekt en zal wel steeds blijven ontbreken, doch de mogelijkheid, dat dit vermoeden waarheid bevat, is te groot, dan dat wij de overlevering daaromtrent als eene loutere fantaisie, uitgedacht tot streeling der ijdelheid van latere bezitters, eenvoudig mochten doodzwijgen en onaangeroerd ter zijde leggen.

Ook de naam Kemnade duidt hoogen ouderdom aan en wijst ons terug naar den tijd, toen schoorsteenen in de woningen nog zeldzaamheden waren en de rook van het vuur eenvoudig door deur en vensters een uitweg naar buiten moest vinden. Kemnade of Kemenade toch komt van camin (caminata), en duidt een steenen huis aan, waarin zich een schoorsteen bevindt. Vandaar dan ook dat in vroegere tijden verschillende huizen en goederen met den naam Kemnade, Kemna, Kemenade, enz. werden aangetroffen. Zoo had men bijv. een goed Kemna of Kemnade op de Veluwe onder ter Wolde, een Geldersch leen, waarmede o. a. in 1534 Mr. Dirk van Steenre en in 1538 en 1544 Frederik Schellart van Obbendorp, heer tot Schin, was beleend. Een dito te Didam gelegen, een Keppelsch leen, waarmede in 1433 Arnt van Leppse, en van 1443 tot 1603 een tak van het geslacht Mom werd beleend [1]), en dat Fahne [2]) zeer ten onrechte houdt voor de hier ter sprake zijnde Kemnade, die, zooals wij zoo aanstonds zullen zien, steeds aan Kleef leenroerig was. Voorts de Kemenade in Wisschel in het land van Kleef, ook aan Kleef leen-

---

[1]) Herald. Bibl., N.R. V, 147 en volg.

[2]) Urkundenbuch des Geschlechts Mumm, III, 227.

Digitized by Google

roerig, waarmede het geslacht van Wischel was beleend van 1368 tot de 17e eeuw, toen Helena v. Wischel, ervin van Kemenade, dit, door haar huwelijk met N. Mom, in diens geslacht overbracht, en hun zoon Otto Mom in 1612 daarmede werd beleend [1]); enz.

Onze Kemnade aan den Ouden-IJssel was een Kleefsch leen, dat wij het eerst aantreffen in bezit van een geslacht van der Kemnade, dat, zooals bij vele oude geslachten het geval was, klaarblijkelijk zijn naam ontleende aan deze zijne bezitting, en dat tot wapen voerde: een zilveren vleugel in het midden van een rood veld, rechtop staande en met de veêren naar rechts gewend, en tot helmteeken: de vleugel uit het schild op een ronden rooden hoed met zilveren opstaanden rand.

Johan van der Kemnade nu, vermeld als magescheidsvriend van de Honnepels in 1345, en in 1351 met andere heeren verbonden tegen den hertog van Gelre, had een zoon Steven, die door den graaf van Kleef beleend werd met het borchleen te Aspel in 1371 [2]), zijnde mogelijk wel de Kemnade of de hof en hofstad te Wijnbergen, die steeds borchleenen te Aspel, of tot het hof te Aspel behoorende, genaamd worden, en die toen reeds Kleefsche leenen waren, zooals dadelijk blijken zal.

Wat Wijnbergen betreft, zoo hebben er ongetwijfeld twee verschillende goederen en leenen van dien naam bestaan, beide gelegen in de tegenwoordige buurtschap Wijnbergen, kerspel Doetinchem, ten zuiden van Laag-Keppel en ten westen van de Kemnade. Het eene goed was een Geldersch leen (vijf marksleen), heette oorspronkelijk het goed te Winborch, later het goed te Wijnbergen. Daarmede waren van 1326 tot 1532 leden van het oud-adellijk, nog in Gelderland voortbloeiende geslacht Wijnbergen beleend, dat ongetwijfeld zijn naam daaraan ontleende. Bij de eedsvernieuwing van Sywert van Wijnbergen in 1473 en bij de beleening van Herman van Baer toe Slangenborch [3]) op 27 Mei 1637, wordt o. a. gezegd tot dit leen te behooren: „dat cromme overslach, schietende metten eenen eijnde op ten Wijnberger Wijel (Wiel), metten anderen op ten Rietsmeer, met der eener sijde aen erffenis gehoorende in de Kemmenade, met der ander aen erve der Vrouwe van Elten. Item dat Segbroeckte daer naest gelandt is aend eene sijde Bettemer seleken ande ander het sijde ofte Legeslaegsken behoorende in den goede daer Hendrick Luytgens [4]) op woont, schietende metten eenen eijnde op te Wijnberger straet;" enz.

---

[1]) Herald. Bibl., ibid, bl. 201. [2]) Kleefsche Archieven. [3]) Zie: Aanteekeningen A.

[4]) Deze Hendrik Luytgens woonde daarop waarschijnlijk in 1473. In de latere beleening van 1637 is de omschrijving van vroeger woordelijk gecopieerd. H. Luytgens zal toen echter denkelijk wel reeds lang overleden zijn.

Digitized by Google

De hierbedoelde „erffenis gehoorende in de Kemmenade" zal denkelijk het aangrenzende Kleefsche leen Wijnbergen zijn geweest, want, ofschoon dit in de Kleefsche leenregisters en archieven altijd als een afzonderlijk leen wordt vermeld, komt het toch steeds in verband met de Kemnade voor, en behoorde het ook in den regel aan denzelfden eigenaar, zooals wij verder zien zullen.

Steven van der Kemnade, voornoemd, was gehuwd met Margaretha van Wylack, die reeds in 1409 als weduwe wordt vermeld. Hij liet vier kinderen na, die in 1422 nog onmondig waren, en waarover Heer Willem van Rees, ridder, Luissen en Hendrick van Honnepel, gebroeders, en Johan van Loël toen voogden waren.

Eén dezer kinderen was Johan van der Kemnade, beleend met het borchleen Steenhuis in Aspel, 1449 [1]) die bij zijne vrouw Sophia van Ooij van Ubbergen, Gerrits dochter, die in 1458 als weduwe wordt genoemd, twee zonen, Johan en Steven, verwekte.

Het oudste, nog aanwezige, origineele stuk, betreffende de Kemnade — zich thans bevindende in het staatsarchief te Düsseldorf, werwaarts de Kleefsche archieven, leenregisters, enz. zijn overgebracht — is het „Lehnrevers Derichs van Bair über das Gut ter Kemenade van 7 Juli 1475" [2]). Uit een brief van Johan, hertog van Cleve en graaf van der Mark, van genoemden datum, daarin in zijn geheel aangehaald, blijkt, dat hertog Johan de Kemnade ontweldigd had aan Evert van Ulft, omdat deze zich vijandig jegens zijne landen en onderdanen gedragen had, dat daarop de beide zonen van wijlen Johan van der Kemnade (Johan en Steven bovengenoemd) om de beleening hadden verzocht, omdat wijlen hun vader dit goed in bezit gehad en het aan Evert van Ulft verpacht had. Voorts dat de hertog, ofschoon vermeenende het niet verplicht te zijn, toch in dat verzoek had toegestemd, mits zij de Kemnade opbouwden en tot open huis van den hertog maakten, en Dirk van Bair, aan wien inmiddels de bezitting en het slot te bewaren was gegeven, binnen een jaar op voldoende wijze schadeloos stelden. En eindelijk dat, wijl de bedoelde zonen aan deze voorwaarden niet voldaan hadden, de Hertog toen Dirk van Baer met Kemnade en toebehooren had beleend.

Twee jaren te voren, in 1473, in een brief van 7 Augustus, waarbij hertog Karel van Bourgondië aan hertog Johan van Kleef, voor bewezen dienst en

---

[1]) Kleefsche Archieven. Dit was een geheel ander Kleefsch leen, dat ook verder in het geslacht van der Kemnade vererfde.

[2]) Mevrouw de weduwe Insinger, eigenaresse van de Kemnade, gaf ons in der tijd met de meeste bereidwilligheid inzage van een authentiek afschrift van dit Lehnrevers, zoomede van andere belangrijke stukken betreffende de Kemnade. Zie verder: Aanteekeningen B.

Digitized by Google

geleden schade bij de onderwerping des lands van Gelre, de voogdij van het stift Elten en het kerspel Angerlo schenkt, wordt bij de bepaling van de grenzen dezer schenking de Kemnade genoemd: „een huys ind havestat gelegen in der alder IJssel" [1]).

De beide broeders Johan en Steven van der Kemnade sloten in het jaar 1476 een verdrag met den Kleefschen hertog, waaruit wij tevens zien, welke grief deze tegen hen had, waarop de woorden: „ind woewaal wij meynden des umb gelegenheit ind reden vurscr. nyet schuldich to wesen," in boven aangehaald Lehnrevers doelen. Zij werden toen met den Hof en het Huis te Wijnbergen in 't kerspel Doetinchem tot borchleen te Aspel beleend, welk leen met Kemnade door den Hertog was ingetrokken, omdat hun vader Johan zaliger en zijn broeder Steven, die toen nog leefde, het leen hiervan, als ook van Kemnade na huns vaders dood verzuimd hadden te verheffen. Zij cedeerden toen Kemnade aan den Hertog, die daarmede Dirk van Baer had beleend, en beloofden aan huns vaders zuster, die kloosterjuffer te Huerde was, eene lijfrente te geven, enz. [2]).

Dirk van Baer [3]) was een vriend en gunsteling van den Kleefschen hertog. Reeds in 1466 behoorde hij onder degenen, die met Kleef hertog Adolf van Gelder een ontzeggingsbrief toezonden, en in den daarop gevolgden krijg tusschen Gelder en Kleef bleef hij steeds de partij van dit laatste land toegedaan [4]).

Evert van Ulft [5]) was een warm voorstander van hertog Adolf van Gelder. Volgens sommigen [6]) ontnam hij Kemnade en Wijnbergen aan Dirk van Baer, die in dat geval vóór 1475 dit slot reeds in bezit zoude gehad hebben, hetgeen zeer goed mogelijk is, daar wij in een extract uit de Kleefsche archieven vinden aangeteekend: „1481 Evert van Ulft was in den Gelderschen krijg door den Hertog van Kleef gevangen, moet daarom Kemnade afstaan, dat hij Derrick van Baer afgenomen hadde." Maar uit het bovengenoemd Lehnrevers blijkt niets daarvan, hetgeen nog al vreemd is.

Evert van Ulft dan, in 1475 in handen van den Kleefschen hertog gevallen, bleef gedurende zeven jaren van zijne vrijheid beroofd.

Toen hij in 1482 uit zijne gevangenschap ontslagen was, vergeleek hij

---

[1]) Nijhoff, Gedenkwaardigheden, V, bl. 16.

[2]) Kleefsche archieven.

[3]) Aanteekeningen A.

[4]) Zie over dien krijg: Nijhoff, Gedenkwaardigheden, IV, bl. CVI en volg.

[5]) Voor bijzonderheden omtrent het geslacht Ulft verwijzen wij naar Herald. Bibl., N.R. V, bl. 30—59, en in 't bijzonder wat Evert v. Ulft betreft naar bl. 43 en volg.

[6]) Zie o. a. Herald. Bibl., N.R. V, bl. 45.

Digitized by Google

zich én met Dirk van Baer, die Kemnade bezat, én met meer genoemde gebroeders van der Kemnade [1]), waarbij werd bepaald, dat hij Kemnade behouden zoude (sic, dus c. q. dit weder in bezit kreeg).

Uit de Kleefsche archieven blijkt voorts, dat Johan en Steven van der Kemnade, de Kemnade met Wijnbergen van Evert van Ulft voor eene somme gelds weder in pandschap bekwamen, dat eerstgenoemde daarmede in 1484 werd beleend, en dat hij toen, en later nog eens in 1497, zijne vrouw Truidje van der Schuren aan Kemnade tochtte.

Steven huwde met Aleyd van der Capellen, dochter van Evert en Jutte.....; hij werd in 1500 beleend met Loo en Averbergen in Bislicht bij transport zijner schoonmoeder Jutte, weduwe van Evert van der Capellen. In 1513 was hij overleden en toen krijgt zijn broeder Johan vergunning geld op te nemen in Wijnbergen voor Aleyd van der Capellen, weduwe zijns broeders wilner (wijlen) Steven van der Kemnade.

Johan van der Kemnade, in 1492 beleend met Steenhuis te Aspel, gelijk weleer zijn vader Johan, stierf in 1525, en had bij zijne vrouw Truidje van der Schuren eene (ongenoemde) dochter, die met Hendrik van Toeven in den echt trad en in 1525 met Steenhuis voornoemd werd beleend, als voorheen haar vader was.

Johan van der Kemnade gaf in 1517 de Kemnade over aan Agnes van Ulft, — dochter van den reeds meergenoemden Evert, die circa 1504 overleed, bij Jutte van der Ese, vrouwe van Gramsbergen — huisvrouw van Reyner van Aeswijn, waardoor deze heerlijkheid overging in het geslacht Aeswijn, dat, zijn naam ontleenende aan de in de bannerij Bergh gelegen buurtschap Azewijn, een van die oud-adellijke Geldersche geslachten is, die door huwelijken en bezittingen, maar vooral ook door het optreden van vele hunner leden in de Geldersche historie steeds zeer in aanzien waren.

Reynier of Reinier van Aeswijn, bovengenoemd, zoon van Reinier of Reynalt en van Neta of Nesa van Gent, Willemsdochter ux. Gerharda van Herlaer, was kamerling en raad van hertog Karel van Gelder, en wordt als zoodanig in 1493 vermeld. In 1501 had hij te Doetinchem goederen van hertog Karel in pandschap; hij stierf 7 Augustus 1521 [2]). Zijne vrouw overleefde hem nog vele jaren, doch was in 1543 ook overleden. Zijn zoon Reinier van Aeswijn tot Gramsbergen, heer van Brakell, Durringen, Kemnade en Wesenthorst, volgde hem op. Afgevaardigd uit de ridderschap

---

[1]) Manuscr. geneal. Ulft, volgens v. Spaen.

[2]) Herald. Bibl., N.R. V, bl. 45.

Digitized by Google

van Nijmegen, bezegelde hij in 1538 mede het verdrag, waarbij hertog Karel van Gelder, Willem van Kleef tot zijn opvolger benoemde. Hij stierf vóór 1555, en was in 1533 gehuwd met Josina van Broeckhuisen, vrouwe van Brakell en Willige Langerack, dochter van Steesken, heer tot Waardenburg, en van Cornelia van Wijhe tot Echteld [1]), uit welk huwelijk zeven kinderen geboren werden.

Gingen Gramsbergen en Willige Langerack over op hun jongeren zoon Eustaes of Stees, die in 1584 met Anna van Wachtendonck in den echt trad, Brakell, Durringen, Kemnade en Wesenthorst kwamen daarentegen aan hun oudsten zoon Reinier van Aeswijn, die door zijn huwelijk in 1564 met Mechteld van Isendoorn, dochter van Antony en Otta van Tuyll, ook nog in het bezit kwam van de ridderhofstad Sterkenburg in het Sticht. Hij was een der medeonderteekenaars van de Unie van Utrecht in 1579 en stond zeer in de gunst bij prins Willem van Oranje.

Vijftien kinderen sproten uit zijn echt, en, nadat zijn oudste zoon Reinier of Reyner, ongehuwd zijnde, in 1593 door Johan van Renesse van der Aa de jonge, proost van Mijdrecht, was doodgeschoten, transporteerde hij aan zijn 2^{en} zoon Anthony, bij diens huwelijk in 1606 met Geertruid van Oldenboeckum, dochter van wijlen Peter tot Groen en van Elisabeth van Loë, de heerlijkheid Brakell. Later kreeg hij ook Sterkenburg, Durringen, Wesenthorst en Kemnade, en was dientengevolge verschreven zoowel in de ridderschap van Nijmegen, als in die van Utrecht. Hij stierf den 2^{en} Februari 1646, en liet geen kinderen na, doch zijn jongere broeder Eustaes van Aeswijn, die in 1613 huwde met Maria van Oostrum, Jansdochter bij Aleid van Renesse van Wulven [2]), verwekte daarentegen vijf dochters en één zoon Antonie, geboren in 1615, heer van Brakell, Sterkenburg, Wesenthorst en Kemnade, welke heerlijkheden hij alle van zijn bovengenoemden oom Anthony erfde. In den aanvang van 1647, op huwelijksche voorwaarden van 9 Februari, huwde hij met Margriet Torck [3]), dochter van Johan, heer van Hemert, en Ermgard van Wylich. Zijne huwelijksvrienden waren zijne drie zwagers: Johan Ambrosius van Bronckhorst, heer van de Parck, Capitein [4]), — echtgenoot zijner zuster Mechteld —, Jacob van Baexen, heer van Harmelen, Harmelerwaard, Leuwenberg, Haenwijk en Bijleveld, gedeputeerde der Staten van Utrecht — gehuwd met zijne oudste zuster Adriana, geboren in 1614 —, en Cornelis van Bronckhorst, heer tot de Poll, gedeputeerde in H.H. Mogenden,

---

[1]) Kronijk van het Hist. Genootsch. te Utrecht, 1851.

[2]) Annuaire de la Noblesse, 1871, p. 205.

[3]) Zie over het geslacht Torck een en ander in Geld. Volksalm. 1882, bl. 51 en volg.

[4]) Geld. Volksalm., 1882, bl. 27, 32 en 56.

Digitized by Google

lid van de ridderschap van Nijmegen, broeder van Ambrosius voornoemd, en gehuwd met de jongste zuster Agnes. Hare huwelijksvrienden waren, hare moeder Ermgard, douairière van Hemert en Delwijnen, Lubbert Torck, drost en richter te Wageningen, Steven van Wylich, heer van Kervendonk, Jan Walraven van Brederode, opper-momber, en Alexander Tengnagell tot Gellicum, dijkgraaf van Tielerwaard. Zij was vrouwe van Nederhemert, en hertrouwde in 1652 met Zeger van Hekeren van Rechteren, heer van Almelo [1]), stierf te Leiden in 1674 en werd daar begraven met vier kwartieren.

Antoni van Aeswijn, de laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht, werd weinige maanden na zijn huwelijk, in Juni 1647, in het bosch van Sterkerburg vermoord; zijn lijk werd eerst twee dagen later gevonden. Nog in hetzelfde jaar 1647 beviel zijne weduwe van eene dochter, Antoinetta genaamd, die al de bovengenoemde bezittingen, en dus ook de Kemnade, van wijlen haar vader erfde. Zij huwde later met Gijsbert van Mathenesse, heer van Mathenesse, Riviere, Opmeer, Soutcveen, ter Does, enz. Kinderloos overleed zij in 1669, en haar man volgde haar den 28^{en} Februari 1670 in het graf.

Hare 32 kwartieren hingen te Leiden in eene der kerken, en waren:

Aeswijn	Torck
Oostrum	Wylich
Isendoorn	Sallandt
Renesse	Wittenhorst
Broeckhuisen	Wittenhorst
Spruit van Kriekenbeek	Tengnagell
Tuyll	Stepraedt
van der Haer	Brederode
Ulft	Arnhem
Jutphaes van Blokhoven	Bylandt
Amstel	Hemert
Cuinre	Galen
Wyhe	Egmont
Sonnevelt	Baeck
Mathenesse	Dornick
van der Borch	Wees.

Hebben wij tot hiertoe bij de vererving van de Kemnade extracten uit de Kleefsche Archieven en Leenregisters, benevens de manuscript genealogiën van wijlen baron van Spaen la Lecq gevolgd, thans zullen wij verder nagaan,

---

[1]) Herald. Bibl., 1876, bl. 35.

Digitized by Google

wat de inhoud der oorspronkelijke leenbrieven zelven van 1670—1787 behelst [1]).

De minderjarige Antonetten von Aszewin — zooals zij in den oudsten, nog aanwezigen leenbrief, die van 1670, wordt genoemd — was den 2en Februari 1649 in de persoon van Otto von Broen als Lehenträger met Kemnade beleend geworden, en had dit leen reeds lang geleden verkocht aan Frederik Hendrik (ook wel Hendrik Frederik genaamd) von Bentinck [2]), die wegens den dood der verkoopster en de daarop gevolgde en nog voortdurende geschillen tusschen hare erfgenamen nog niet in staat was geweest, het opnieuw op te dragen en om beleening te verzoeken. Thans was dit echter geschied, en wordt hij dan ook door Friedrich Wilhelm markgraaf van Brandenburg, enz., enz. beleend, 27 November 1670.

F. H. von Bentinck wordt in die acte betiteld als: „fürstlicher Münstericher geheimer Kriegsraht General Commissarius, Obristen und Commendant zu Ottenstein", terwijl het leen in dezen en alle volgende leenbrieven steeds wordt omschreven als: „das Hausz und Hoffstatt zur Kemnade, die Fischereije, Kohlhoff, Baumgarten und eine Weide genant der Evenkamp und den Dommert, und ein malder saet landes, das Walsemer Schlöszgen genant". Het was een onversterflijk, zoowel mannelijk als vrouwelijk leen, met vijftien overlandsche Rijnsche goudguldens te verheergewaden.

F. H. Bentinck, den 14en Juni 1673 door de Franschen aangesteld tot landdrost van Veluwe, stierf vóór 20 Mei 1675, en was zoon van Johan en zijne 1e vrouw Anna Margaretha van Voorst tot Hagen [3]).

Zijn vader Johan Bentinck voornoemd, — zoon van Hendrik tot Leeuwenberg, Johan'szoon ux. Hendrica Averenck, en van zijne 3e (of 4e) vrouw Sophia van Moerbeek, Johan'sdochter ux. Mechteld van der Marck — wordt genoemd: tot de Kemmena, zoodat wellicht reeds hij deze heerlijkheid van Antoinetta van Aeswijn kocht.

F. H. Bentinck huwde denkelijk drie malen, en wel 1e in 1651 met Elisabeth Raeshorn, dochter van Everwijn en Elsabé van Appelthorn,

---

[1]) Zij zijn 18 in getal, meest allen nog voorzien van het fraai, uithangend groot koninklijk Pruisische zegel in rood was, alle keurig geschreven op perkament en opgemaakt bij de Leenkamer te Kleef. Zij werden ons in der tijd met de meeste welwillendheid ten gebruike afgestaan door wijlen den heer Mr. A. VerHuell te Arnhem, aan wien wij ook de beide fraaie afbeeldingen van de Kemnade, die deze verhandeling versieren, te danken hebben. De ééne, de Kemnade in 1730, is de reproductie eener teekening, die de heer VerHuell voornoemd naar eene potlood-décalque van C. Pronk heeft vervaardigd. De andere, de Kemnade nog geheel in welstand ten jare 1843, is de getrouwe copie eener schoone aquarel door Mr. A. VerHuell, zelf vervaardigd.

[2]) Of aan diens vader? zie hieronder.

[3]) Herald. Bibl., 1876, bl. 81. Zijne 2e vrouw was Lansberg Mulert, dochter van Johan en Lansberg van Averhagen.

Digitized by Google

die hem eene dochter: Anna Geertruid schonk, en in het volgende jaar 1652 stierf. Als zijne 2e vrouw, waarmede hij 1653 in den echt trad, vindt men opgeteekend: Laurentia Hoen, van wie geen kroost wordt vermeld; terwijl den 20en Mei 1675 als zijne weduwe genoemd wordt: Rensina van Horn, die toen, ná zijn overlijden, beleening vraagt voor haar minderjarigen zoon Hendrik Bentinck. Deze zoon schijnt òf spoedig daarna gestorven te zijn, òf wel de Kemnade te hebben overgedaan, ten minste den 3en October van hetzelfde jaar 1675 wordt daarmede beleend zijn zwager Willem Frans van Doetinchem tot Rande [1]), die met zijne halve zuster Anna Geertruid (ook wel Anna Maria Ignatia genoemd) Bentinck was gehuwd.

Hij verkocht Rande aan den majoor Doys [2]), en was in 1692 hertrouwd met Anna Maria Geertruid van Woldenburg, dochter van Engelbert tot de Manhorst.

Den 5en April 1709 schrijft van Doetinchem een zeer onderdanigen brief aan den koning van Pruisen [3]), waarin hij verzoekt de leengoederen: „Hause und Hoffsaet so dann der Jagdt und Fischereij zur Kemna, wie auch dem Hofe und Fehrstatt zu Wijnbergen" te mogen verkoopen, wijl hij daarop indertijd 5000 guld. Holl. heeft opgenomen, van welke som hij wel reeds ⅔ heeft gelost, doch geen kans ziet wegens de slechte tijden, enz. het laatste ⅓ ook af te doen, enz. Dit verzoek wordt hem ingewilligd, en hij verkoopt dan ook beide leenen aan Alard Schimmelpenninck, die daarmede den 9en April 1711 wordt beleend. Wat Wijnbergen betreft, zoo wordt in deze beleeningsacte daarvan het eerst weder melding gemaakt, en wordt gezegd, dat de achtereenvolgende leenbezitters van Kemnade, sedert het jaar 1649, te gelijk met Wijnbergen als een afzonderlijk leen zijn beleend geweest, terwijl het omschreven wordt als: „Hoff en Hoffstadt zu Wijnbergen mit dem lande und andrer zubehoer in der Baurschafft van Wijnbergen, Kerspel Dötinchem gelegen, vor ein burglehn auff unser Schlosz zu Aspel gehörig, gleichfalls mit fünfzehn Oberländischen Rheinischen goltgülden zu verhergeweiden."

Alard Schimmelpenninck — zoon van Gerrit, ambtman te Bronckhorst, Johan'szoon ux. 2e Wilhelma van der Hell, en van Anna Elisabeth Gansneb gend. Tengnagel, Otto'sdochter ux. Ida Drosten — was eerst luitenant in het regiment van den graaf van Nassau, daarna landrentmeester der Graafschap

---

1) Aanteekeningen C.

2) v. Doorninck, Geslachtk. Aant., bl. 44.

3) Zooals men weet, had Frederik III, keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen, zoon van den Grooten Keurvorst, zich den 18en Januari 1701 te Koningsbergen tot koning van Pruisen laten kronen, en werd de Kemnade hierdoor een koninklijk Pruisisch leen.

Digitized by Google

Zutphen. Hij was gehuwd met Geertruid Becker of Bekker [1]), dochter van den Zutphenschen predikant Abraham Bekker [2]), van wien zij veel geld erfde, evenals van haar oom. Hij verwekte bij haar twee dochters, scheidde later van haar en was den 16^{en} Juli 1714 reeds overleden, want toen wordt Melchior Hagedorn, als curator ten behoeve zijner beide onmundige dochters uit zijn bovenvermeld huwelijk: Anna Elisabeth en Gerharda Johanna, met Kemnade en Wijnbergen beleend, en nadat deze Hagedorn gestorven was, wordt Theodorus Bekker, predikant te Zutphen, als oom en curator voor hen beleend, waarbij als „Lehnträger" optreedt: Anthon Staring, predikant te Gendringen, 15 Maart 1719.

Anna Elisabeth Schimmelpenninck trouwde 1e in 1722 Dithmar van Wijnbergen tot beide Pollen, — zoon van Wolter Joseph, vrijheer van Horssen, Dithmar'szoon ux. Anna van Appelthern, en van Elsabé Geertruid van Rensen, Adolph'sdochter ux. Anna Geertruid van den Clooster — raad van Gelderland, 20 October 1730, sterft 14 Mei 1739. En 2e in April 1747 Johan Brantsen, geboren te Arnhem in Augustus 1699, meester in de rechten, ontvanger-generaal van Veluwe, sterft 24 November 1774, zoon van Hendrik en Nalida Everwijn en weduwnaar van Hester Henrietta de Vree.

Hare zuster Gerharda Johanna huwde in 1730 met Willem Frederik Blankvoort, heer tot Benthuis, gedoopt te Kampen 25 Februari 1687, in de ridderschap van Overijssel, 24 Juni 1720, gestorven 31 Mei 1732, zoon van Jan en Judith van der Beeck [3]).

Den 6^{en} November 1728 verkoopen Dithmar van Wijnbergen en zijne vrouw en schoonzuster Kemnade en Wijnbergen aan Anthon Theodor de Lalane de Duthay — commandeur en drost van Bredevoort, capitein en ordinairis ingenieur ten dienste dezer landen — en aan zijne vrouw Gerhardina van Bronkhorst. Hij wordt met beide goederen den 13^{en} October daaraanvolgende beleend.

Den 11^{en} December 1736 was hij reeds overleden en werd zijn minderjarige zoon Claudius Antonius Henricus beleend, onder hulderschap van den Pruisischen Kriegs- en Domainen-Cammer Procurator Fisci Henrick Ditmar Geselschap. Den 30^{en} Juli 1739, meerderjarig zijnde, wordt hij op nieuw beleend en treedt, bij zijne afwezigheid, genoemde Geselschap als

---

[1]) Niet Backer, zooals men veelal vindt opgeteekend.

[2]) Abraham Bekker werd te Zutphen als predikant beroepen, komende van Emmerik, in 1673. Hij overleed in 1705 en was de 22^{e} predikant sedert de Hervorming.

Theodorus Bekker Abr. Fil (zoon van Abraham), proponent, werd te Zutphen beroepen in 1700, kreeg in 1739 emeritaat en stierf in 1740. Hij was de 31^{e} predikant sedert de Hervorming. (Zie: Naamlijst achter de „orde der teksten, enz. in de Hervormde Gemeente;" uitgegeven in 1856.

[3]) v. Doorninck, Geslachtk. Aant., blz. 284.

Digitized by Google

volmachtiger op. Den 24en Augustus 1739 krijgt hij vergunning beide leenen te mogen verkoopen, mits de kooper ze weder aan den Pruisischen koning als leen opdraagt. Ondertusschen vernieuwde hij op 21 Maart 1741 weder den eed ná de troonsbestijging van koning Frederik den Groote.

Hij was inmiddels meester in de rechten, drost der heerlijkheid Gendringen en Etten, schout, richter en dijkgraaf der stad Grave en van het land van Cuyck, October 1736, en in 1746 burgemeester der stad Doetinchem geworden [1]), trouwde 1e in October 1737 met Jacoba Tulleken, geboren 16 Mei 1715 overleden in Juli 1756, dochter van Jan Christoffel en Christina Wilhelmina Coets, uit welk huwelijk zes kinderen [2]), en 2e Theodora Planten, en verkoopt den 8en Januari 1740, met haar en met zijne moeder Gerhardina van Bronkhorst, Kemnade en Wijnbergen aan Ludolph Hendrik Borchard Silvius van Heeckeren, heer van Kampferbeek, Waliën en Wiersche, zoon van Robbert, heer van Enghuizen en Barlham, en van Anna Wilhelmina Caecilia van Keppel, vrouwe van Molecaten en Kampferbeek, geboren te Zutphen 14 Juli 1696, overleden 7 November 1762, burgemeester van Groenlo, richter van Doesborgh, enz. [3]), die den 1en Maart daaraanvolgende met beide goederen werd beleend.

Per brief van 16 Januari 1749 vroeg hij om Kemnade in plaats van Waliën op te nemen in de officieele lijst der 36 havezaten, aan wier bezit van ouds het erkend recht van beschrijving in de ridderschap der Graafschap verbonden was, en dientengevolge werd den 16en April 1750 Waliën als havezate gemortificeerd en Kemnade daarvoor in de plaats gesteld [4]).

Het vermoeden ligt voor de hand dat L. H. B. S. van Heeckeren — evenals later zijn zoon Evert Ludolf — Kemnade zelf bewoonde en daarom het verzoek deed, om dit goed recht van havezate toe te kennen in plaats van Waliën, dat trouwens ook veel minder aanzienlijk was.

Ofschoon Kemnade en Wijnbergen Kleefsche leenen waren, lagen verschillende gedeelten van de eerstgenoemde heerlijkheid in de bannerij

---

[1]) Zie Herald. Bibl., N.R. III, bl. 46, waar abusievelijk staat, dat hij sterft in Juli 1746 (de sterftijd zijner 1e vrouw), en zijn 2e huwelijk niet wordt vermeld, evenmin als later op blz. 262. Ook op blz. 40 t. a. p., regel 14 en 16 v. b., staat eene misstelling, en moeten respectievelijk de woorden: zijn neef en tot de Kemnade worden geschrapt. De Lalane de Duthay, drost van Bredevoort, was de vader van den lateren echtgenoot van Willem Tulleken's nicht Jacoba, en in 1722 nog geen heer van de Kemnade, zooals uit het bovenstaande blijkt.

[2]) Zie Herald. Bibl., als boven.

[3]) Herald. Bibl., N.R,, IV, blz. 79.

[4]) D'Ablaing v. G., Bann. en Ridd. v. Zutphen, I, 42. Deze schrijver vermeldt nog, dat volgens een oud lijstje Kemnade met Pavordt en Weerdt havesaten genoemd worden, in Bergh gelegen, die van ouds vrij van serviesgelden waren.

Digitized by Google

Bergh, en moest bij verkoop het goed ook ten overstaan van het landdrostambt van Bergh worden getransporteerd, zooals blijkt uit een brief van Peter Christiaan van Marle, landdrost en stadhouder van de leenen der graafschap Bergh van 21 Januari 1749 [1]). Ook het recht der visscherij aan beide zijden van het huis Kemnade was eigendom van den regeerenden graaf van Bergh en behoorde tot de regalen van het slot Bergh. Deze visscherijen — de zoogenaamde visscherijen van Wiel en Wals, denkelijk zoo genoemd naar de Wijnberger Wiel en het Waalsche water — werden echter den 27^{en} December 1715 van Bergh afgesplitst en aan het vorstendom Gelder overgedragen, en waren sedert een Geldersch leen, waarmede op genoemden datum Hendrik van Moetsveld, Motsfeld of Moesveld, raad van den vorst van Nassau—Siegen en drost der Hoogheid Wisch, werd beleend [2]). In 1757 kwam dit leen ook in handen van genoemden L. H. B. S. van Heeckeren en bleef het verder aan de heerlijkheid Kemnade verbonden [3]).

L. H. B. S, van Heeckeren verwekte bij zijne eerste vrouw Susanna Johanna Everdina Valck o. a. twee zoons: Robbert Jacob en Evert Ludolf [4]).

Robbert Jacob, de oudste, werd, na den dood zijns vaders, den 7^{en} Februari 1764 met Kemnade en Wijnbergen beleend, doch bij broederdeeling in 1778 behield hij Wiersche en Kampferbeek, en kreeg zijn jongere broeder Waliën, Kemnade en Wijnbergen, met welke beide laatste goederen hij den 29^{en} October 1778 werd beleend, en waarvoor hij den eed vernieuwde, den 29^{en} Augustus 1787, ná de troonsbestijging van koning Frederik Willem II van Pruisen.

Evert Ludolf van Heeckeren, burgemeester van Doesborgh en Zutphen en gedeputeerde van de Graafschap, huwde 1°. te Zutphen 5 Februari 1754: Agnes Adriana Lubbertina van Heeckeren, dochter van Walraven Robbert, heer van Brandsenburg en Barlham, en van Johanna Sophia van den Bussche van Hünefeld. En nadat deze den 16^{en} December 1762 was overleden, trad hij den 22^{en} Juli 1764 te Zutphen weder in den echt met Margaretha Reiniera van Haeften, dochter van Barthold, heer van Wadenoyen, en van Margaretha van Lynden van Hemmen. Zij stierven beiden op de Kemnade, zij den 8^{en} September 1797, hij den 23^{en} Juni 1804, en van zijne vier kinderen, allen uit het 1^{e} huwelijk, was bij zijn dood nog slechts

---

[1]) Aanteekeningen D. [2]) Id. E. [3]) Id. F.

[4]) Voor meerdere bijzonderheden betreffende het geslacht van Heeckeren verwijzen wij naar het uitvoerige geslachtsregister door den heer W. de Haas in Herald. Bibl., N.R., IV. Zie omtrent dezen tak aldaar blz. 79 en volgende.

Digitized by Google

de tweede zoon Walraven Robbert Evert van Heeckeren in leven.

Deze bracht — tevens als medevoogd der minderjarige kinderen van wijlen zijn broeder Ludolf Frederik Hendrik en diens vrouw Coenradina Anna van Haersolte († 16 October 1805) — in vereeniging met C. W. van Haersolte [1]) en G. W. van Lamsweerde [2]), den 28ᵉⁿ Juli 1806 de Kemnade in publieken verkoop, doch het goed werd opgehouden voor f 45.600. Den 30ᵉⁿ September d. a. v. gaat het echter bij onderhandschen verkoop voor f 52.280 over in handen van den vice admiraal Ver Huell.

Carel Hendrik graaf Ver Huell, zoon van Mr. Quiryn Maurits Ver Huell, burgemeester van Doetinchem, enz., Everharduszoon ux. Christina Sophia Sels [3]), en van zijne 2ᵉ vrouw Judith Elsabé Anna van Rouwenoort tot den Ulenpas, Willem Hendrik'sdochter ux. 1°. Maria Antoinetta Walburg van der Capellen [4]), geboren te Doetinchem 4 Februari 1764, alzoo op Gelders grondgebied gesproten uit oude aanzienlijke, echt Gelderse geslachten, is een van die beroemde mannen en edele figuren uit het verleden, waarop het land en het gewest, waar hij het eerste levenslicht aanschouwde, met recht trotsch mogen zijn.

Wij kunnen hier niet in het breede over hem uitweiden en moeten verwijzen naar het vele, dat reeds over hem is te boek gesteld [5]). Slechts met eene enkele ruwe pennestreep willen wij hem schilderen.

Ver Huell, begaafd met zeldzame talenten, dapper en bekwaam zee-

---

[1]) Antoon Coenraad Willem van Haersolte, geboren 18 April 1760, heer van den Doorn, Zuithem en Haerst, page, brigadier bij de gardes du corps, met rang van ritmeester, enz., stierf te Zwolle 28 October 1820 en trouwde in 1782 Juliana Dorothea Hisk Maria d'Arnaud uit Friesland, die als weduwe overleed op 1 April 1827, oud 65 jaar. Hij was broeder van Coenrardina Anna voornoemd.

[2]) Gerrit Willem Joseph van Lamsweerde, gedoopt te Eerbeek 22 Augustus 1758, lid der Nationale conventie, landdrost van Gelderland, staatsraad, intendant-generaal van 's Konings Huis, 1807, directeur-generaal der Posterijen in Holland, 1808, commandeur van de orde der Unie, vrederechter te Zutphen, 1811, lid van den Raad van State, 1814, werd verheven in den Ned. Adel met den titel van baron 27 September 1817, trouwde 1789 Maria Cornelia van Dorth, dochter van Theodorus Zeino tot Medler en van Elisabeth Maria Hackfort. Hij was zoon van Willem Gerhard Victor tot Eerbeek, en van diens 2ᵉ vrouw Maria Lucia Josepha van der Heyden tot Baak.

[3]) Zie over het geslacht Sels en van Löben Sels: Geld. Volksalm. 1885, (Spaensweert).

[4]) Zie over het geslacht Ver Huell de uitvoerige en nauwkeurige genealogie met wapenafbeelding in het Alg. Ned. Familieblad, IV, blz. 150 en volg.

[5]) Zie o. a.: de bekende biographische woordenboeken van Kobus en de Rivecourt en van van der Aa; de Jonge, Brieven en bescheiden 1813—14 — De vice-adm. Ver Huell; Thorbecke, Hist. Schetsen — K. H. Ver Huell en R. J. Schimmelpenninck, enz., en vooral de uitvoerige en keurige levensbeschrijving door zijn neef Quiryn Maurits Rudolph Ver Huell — schout bij nacht, enz., zoon van Everhard Alexander (oudere broeder des admiraals) en van Anna Aleida Staring — in het licht gegeven: Het leven en karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell, uit nagelaten aanteekeningen en andere autentieke stukken beschreven, met portret en platen, 2 dln., Amsterdam 1847.

Digitized by Google

officier, wereldberoemd door zijn stoutmoedig en meesterlijk omzeilen van kaap Grinez, ervaren en talentvol staatsman, — Ver Huell, door zijne tijdgenooten niet begrepen, verkeerd beoordeeld en miskend, slachtoffer van plichtgevoel, eerlijkheid en trouw aan eenmaal gezworen eed, — Ver Huell, evenals duizende anderen, geheel en al opgaande in dankbare bewondering voor den man, die Europa jaren lang voor zijn ijzeren wil deed sidderen en aan wien hij bovendien niets dan weldaden en blijken van het grootste vertrouwen te danken had, — Ver Huell, niettegenstaande dat, bezield met eene innige gehechtheid en ware liefde voor zijn vaderland en het Huis van Oranje; daarbij edelman van den echten stempel, niet zoozeer door den grafelijken titel, hem door zijn weldoener verleend, als wel door den waren zielenadel, waardoor al zijne handelingen werden geleid; Christen niet slechts in naam, maar in waarheid in den diepsten zin van dat woord, vooral later door zijn krachtig beschermen van het Protestantisme in Frankrijk, door zijn geloovigen wandel en blijmoedig sterven in zijn Heer en Zaligmaker, — Ver Huell was een van die groote karakters en zeldzame persoonlijkheden, die door een Napoleon niet konden onopgemerkt blijven, doch die in de woelige dagen tijdens den val van het 1e Keizerrijk en het herstel onzer onafhankelijkheid natuurlijk miskend werden, omdat zij niet mede wilden — laten wij liever zeggen konden gaan met den grooten stroom, die, ten eenenmale met het verleden brekende, ook geheel vergat wat plicht en eer jegens dat verleden alsnog gebood. Geheel stemmen wij in met de woorden van onzen grooten staatsman: „in zulke tijden vindt het gelukkig verraad toejuiching, maar er is eene ongewone sterkte van wil noodig om niet met de menigte te loopen" [1]). Ook op hem is Schillers beroemd gezegde: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht" geheel van toepassing. De geschiedenis heeft hem gerechtvaardigd, want juist door zijn toenmaals in nagenoeg ieders, thans nog in veler oog laakbaar gedrag aan den Helder in 1813 en 14 heeft hij zijn vaderland den grootsten dienst bewezen en bij slot van rekening de kostbare Hollandsche vloot ongeschonden voor Nederland bewaard, hetgeen zeker anders zoude zijn uitgevallen, indien hij hadde gehoor gegeven aan den toen algemeenen wensch [2]). Ja, de geschiedenis heeft ook over hem en zijne handelingen recht gesproken en hem volkomen gezuiverd van iederen blaam, die zijn goeden naam mocht aankleven. En — wij mogen het ook hier niet verzwijgen — Ver Huell smaakte nog op het laatst zijns levens de voldoening, dat koning Willem II hem bij gelegenheid van de verjaring van den zeeslag bij Doggersbank, waar ook hij in zijne jeugd

---

[1]) Thorbecke, Historische Schetsen, blz. 153.

[2]) Men leze slechts het boven aangehaalde werk van de Jonge.

Digitized by Google

Digitized by Google

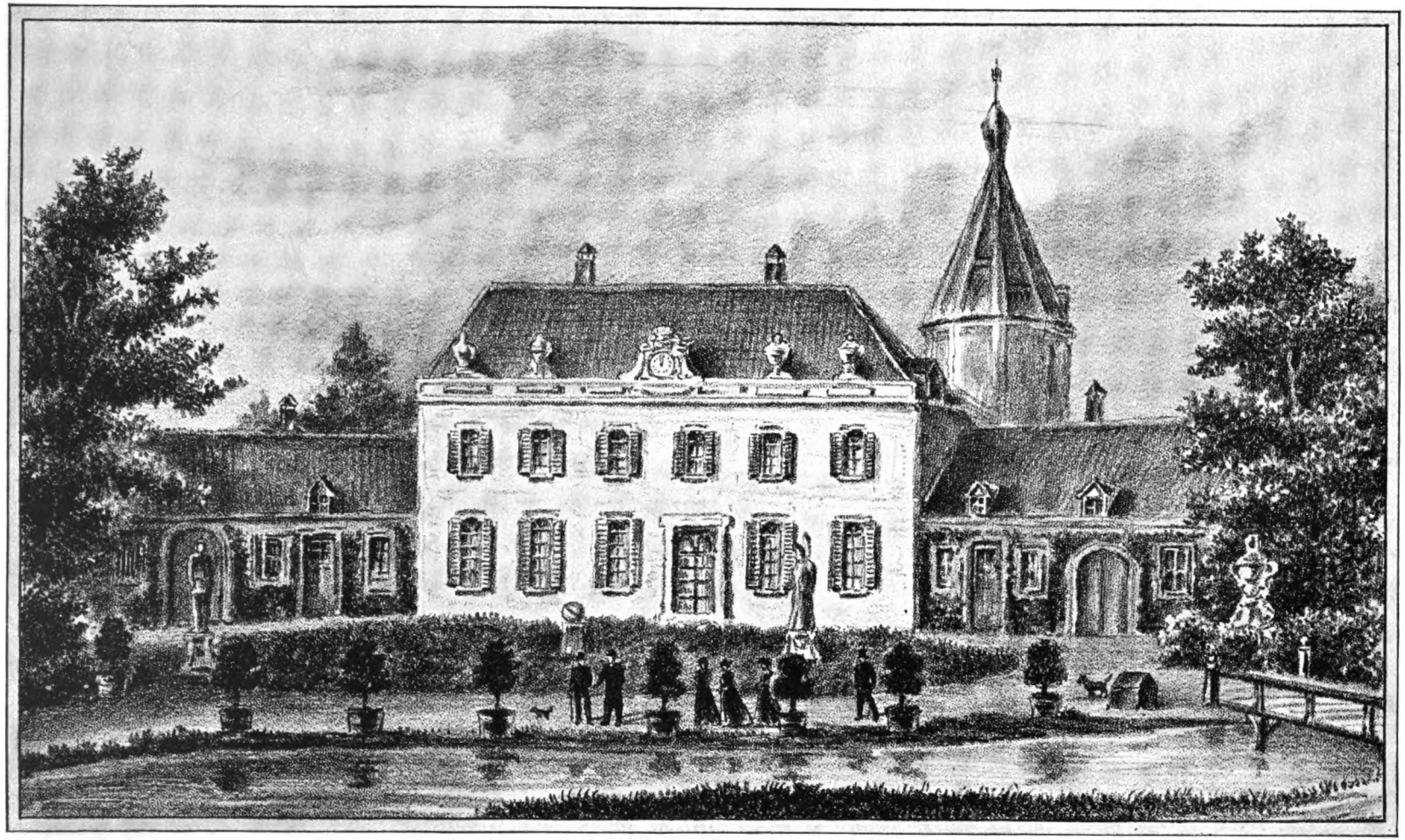

De Kemnade in 1843.

Digitized by Google

de eer der Hollandsche vlag had helpen handhaven, het ridderkruis 3e kl. der Militaire Willemsorde toezond, als een bewijs hoezeer deze rechtschapen Vorst, niettegenstaande al het vroeger voorgevallene, hem hoogachtte en zijne verdiensten voor het vaderland op den waren prijs wist te stellen.

En evenals zijn naam is gebeiteld onder die van al de helden van het 1e Keizerrijk op de Arc de Triomphe de l'Etoile in het midden der groote wereldstad, zoo staat hij thans evenzeer met gulden letters opgeteekend in onze vaderlandsche historiebladen. Ver Huell's roem leeft voort tot in het verre nageslacht, zijn karakter is een toonbeeld voor de nakomelingschap, zijne grootheid van ziel, zijne onwrikbare geloofsovertuiging, zijne liefde en hulpvaardigheid voor den naaste, zijne voortdurende gehechtheid aan zijn vaderland, ook terwijl het hem met ondank loonde, zij hebben zijn naam onsterfelijk gemaakt en hem eene eereplaats aangewezen onder de grootste en edelste zonen van Gelderland.

Oprecht en rondborstig Gelderschman, zooals Ver Huell steeds getoond heeft te zijn, was Gelderland hem dierbaar en toonde hij dit ook door in het midden der Graafschap — de bakermat van zijn geslacht — in de nabijheid zijner geboorteplaats een landgoed aan te koopen, dat hij met de meeste zorg onderhield en verfraaide, waar hij later dikwijls en gaarne vertoefde en waar hij ongetwijfeld zich voor vast metterwoon zoude hebben gevestigd, indien de omstandigheden er hem niet toe gebracht hadden een groot gedeelte zijns verderen levens in Frankrijk door te brengen, waar hij zich had laten naturaliseeren, omdat men in Nederland niet meer van hem wilde gediend zijn en hij daar zelfs niet geheel veilig was, en waar hij, tot de hooge waardigheid van Pair verheven, den 25en October 1845 te Parijs den laatsten adem uitblies.

Zijne vrouw Maria Johanna de Bruyn — dochter van Franco, burgemeester van Doetinchem, en van Mechtelina Bartholda Josina Coopsen, met wie hij den 22en Februari 1789 te Hummelo in den echt trad — was evenwel niet te bewegen hem naar Frankrijk te volgen, zij had een afkeer van het leven aan het Hof en in de groote wereld en sleet rustig hare dagen op de Kemnade, waar zij den 12en Januari 1858 op 93 jarigen leeftijd overleed.

Ver Huell had uit zijn huwelijk drie zonen verwekt, doch hij moest ze allen op betrekkelijk jeugdigen leeftijd ten grave zien dalen. Na den dood zijner weduwe werd de Kemnade door de verschillende erfgenamen publiek verkocht, en werd den 22en September 1860 kooper van het kasteel met ongeveer 80 bunders land: de heer Jacobus Albrecht Insinger, geboren te Amsterdam 28 Juli 1828, gestorven te Arnhem 25 Augustus 1879,

Digitized by Google

zoon van Albrecht Frederik en van Wilhelmina Jacoba Borski, gehuwd te Amsterdam 15 December 1853 met Carolina Wilhelmina von Hemert, geboren aldaar 4 October 1827, dochter van Jean Alstorphius en van Sara Susanna van Swinden [1]).

Daar het huis zeer bouwvallig was geworden en de herstelling te veel kosten zouden hebben veroorzaakt, werd het spoedig daarop gesloopt, uitgenomen de oude toren, en werden de aanleg en tuinen in weiland herschapen, De havezate de Kemnade met bijbehoorende gronden, enz., te zamen 74—32—75 hectaren groot, kwam den 25^{en} Juni 1889 weder in publieke veiling en daarbij voor f 49,376.91^{5} in handen van den heer P. J. Landry te Doetinchem, die thans daarvan nog eigenaar is.

Hebben wij bij het verleden min of meer uitvoerig stilgestaan, de vraag rijst nu: wat is van dat alles nog over, is er nog iets te zien en wat?

Wij zullen eerst beschrijven hoe de toestand was voor ongeveer 16 jaren, toen de tegenwoordige eigenaar de Kemnade in bezit kreeg.

Evenals men een 50 jaar en langer geleden gewend was zich langs onze groote straat- en grintwegen per snor of diligence van de eene plaats naar de andere te bewegen, zoo geraakt men er thans aan gewoon, dit per spoortrein of stoomtram te doen. Het komt eigenlijk op hetzelfde neer, alleen de wijze van transport is slechts wat gemakkelijker en sneller.

Gaat men nu per stoomtram van Dieren over Doesborgh en Doetinchem naar Terborg, en is men een groot kwartier oostwaarts van Doetinchem gekomen, dan ziet men rechts van den weg, eenige honderde passen daarvan verwijderd, de oude toren van de Kemnade schilderachtig tusschen het geboomte te voorschijn treden, terwijl eene vrij breede laan, aan weerszijden met jonge eiken en dennen beplant, van den grooten weg derwaarts voert.

Wij stappen aan den ingang dier laan uit; zij brengt ons na ruim 15 minuten wandelen aan den Ouden IJssel, die daar thans niet meer overbrugd is. Maar 16 jaar geleden was dit nog wel het geval. Eenige palen en jukken in de rivier, tamelijk verrot en vermolmd, het treurig overblijfsel der breede brug, waarmede men voorheen het kasteel naderde, waren toen nog door eene loopplank met leuning verbonden. Ongeveer recht tegenover de laan staat de oude toren, eerbiedwaardig getuige van zoovele eeuwen en geslachten, waarvan wij hierboven in breede trekken de herinnering trachtten te verlevendigen.

De toren is een regelmatige zestienhoek van zwaren rooden baksteen, afgezet met banden van bergsteen, gedekt door een spits, van boven in een bal

---

[1]) Vorsterman van Oyen, Wapenb. van aanz. Nederl. geslachten, II, bl. 46.

Digitized by Google

uitloopend leien dak, dat toenmaals voorzien was van een windwijzer en de overblijfsels van een bliksemafleider. Het dak was zeer slecht en vergunde het regenwater hier en daar ongehinderd naar binnen te dringen en zoodoende het geheele gebouw den tand des tijds hoe langer hoe scherper te doen gevoelen, hetgeen nog bevorderd werd, door dat ook de ramen en vensters reeds grootendeels verdwenen waren. Zelfs dreigde het dak bij een of anderen storm zijne beschermende taak geheel en al te zullen opgeven, waardoor bovendien de schilderachtige aanblik uit de verte zeer zoude verminderen.

Naast den toren was op de oude fondamenten van het kasteel eene schuur gebouwd; daaronder en onder den toren bevonden zich groote kelders met zware kruisgewelven en kolossale dikke muren, onder den toren zelfs twee kelderverdiepingen boven elkander, terwijl in den kelder onder de schuur nog een oud wachtlokaal aanwezig was, dat voorheen een, nu gedeeltelijk dichtgemetselden, gedeeltelijk door een raam vervangen, uitgang naar buiten had, terwijl men bovendien daar nog een vroegeren schoorsteen en een in de dikte van den muur uitgehouwen kast onderscheiden kon.

De toren lag geheel te midden van weiland, waarin zich nog de zware fondamenten van het voormalige huis met bijgebouwen aan wêerszijden uitstrekten, terwijl slechts eenige, nog jeugdige boomen de onmiddellijke omgeving van het oude gevaarte eenigszins verlevendigden. Aan de achterzijde loopt een vrij breed water, dat met den Ouden IJssel in verbinding staat. De kelders, waarin het zelfs bij de strengste koude niet vriest, dienden tot het bewaren van aardappelen, enz., de toren zelf tot het bergen en droogen van vischnetten. — Sic transit gloria mundi!

Onze hoop, vroeger uitgesproken [1]), is evenwel niet geheel ijdel geweest, want de heer Landry heeft den ouden toren doen restaureeren en gedeeltelijk meubileeren en voor de nieuwe ramen hangen gordijnen. De vrees, dat dit laatste overblijfsel van vroegere grootheid zal verdwijnen is voor langen tijd buitengesloten. De overblijfsels der vroegere brug zijn opgeruimd, doch door geen nieuwe brug vervangen. Sedert de bevaarbaarmaking van den Ouden IJssel waren daaraan groote bezwaren verbonden. Men kan dus den toren langs bovenbeschreven weg niet meer bereiken, wel van Doetinchem uit langs den linker oever der rivier.

Wij eindigen met den wensch, dat de toren nog jaren lang, kan het zijn nog meerdere eeuwen, in wezen moge blijven en voor verval en vernietiging zal behoed worden.

---

[1]) Geld. Volksalm. 1889, blz. 63.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

A. Extract uit de genealogie van Baer.

Dirk van Baer, trouwt Agnes Bentinck; zij hebben 2 kinderen:

1. Frederik van Baer, tr. Ermgard van Broeckhuisen, waarbij een zoon:

Willem van Baer tot Slangenburg, kocht half Wijnbergen van Sweer van Wijnbergen, en werd daarmede beleend, 1532; id. 1538, 44, 56. Was drost van Lingen en kocht ook de andere helft van Wijnbergen van Antonis Horstinck, 1561; tr. 1530: Elisabeth Ripperbant, uit welk huwelijk 2 kinderen:

a. Frederik van Baer, Willemszoon, kreeg uitstel van beleening 1568, 69, 70.

b. Dirk van Baer tot Slangenburg, beleend als erve zijns vaders Willem met Wijnbergen, 1571; tr. Elisabeth Ripperda, waarbij op 1 November 1599 acht minderjarige kinderen, die toen als erven huns vaders Dirk met Wijnbergen werden beleend. Zij zijn:

aa. Willem van Baer, 1 November 1597 onmondig beleend met Wijnbergen.

bb. Frederik van Baer tot Slangenburg, 1 November 1599 als boven; tr. Judith Ripperda, waarbij o. a. twee zoons:

aaa. Dirk van Baer, heer van Slangenburg, beleend met Wijnbergen als erve zijns grootvaders Dirk en vaders Frederik, 1625; stierf zonder kinderen in 1637; tr. Josina van Raesfelt.

bbb. Herman van Baer tot Slangenburg, beleend met Wijnbergen als erve zijns broeders Dirk, 1637; dit leen gevrijd in 1642. Hij stierf in 1657; tr. Catharina van Voorst, dochter van Johan, heer van Heteren, en van Agnes v. Stepradt (Herald. Bibl. 1876, bl. 69), waarbij een zoon: Frederik Johan van Baer tot Slangenburg, geboren in 1646, overleden 15 December 1713, onmundig beleend (denkelijk met Slangenburg) 1657 (Geld. Leenregister), id. mondig 1666 (ibid.), generaal der infanterie; tr. 1666: Dorothea Petronella van Steenbergen, kinderloos overleden in 1666, dochter van Peter tot Duistervoorde en van Johanna van Voorst.

cc. Eggerick van Baer, 1 November 1599 als boven; beleend met Wijnbergen als erve zijner moeder Elsa Ripperda.

Digitized by Google

dd. Willem van Baer, 1 November 1599, als boven.
ee—hh vier zusters, 1 November 1579, als boven.

2. Dirk van Baer, ontzegt met den hertog van Kleef aan Adolf hertog van Gelder, 1466; wordt door den hertog van Kleef beleend met Kemnade bij Doetinchem, 1475, enz. Hij is dood, zonder kinderen na te laten, in 1495; tr. Paepe van Camphuisen.

B. Lehnrevers Derichs van Bair über das Gut ter Kemenaden, 1475, 7 Juli.

Ick Derick van Bair doe kunt allen luden: also die hoigebarn furst mijn genedige lieve here, her Johan hertog van Cleve ind greve van der Marke, mij nu mitter hoffstat ind huyse ter Kemenaden beleent hevet na luyde syner gnaden brieffs mij darop gegeven, die van woorden to woorde hyrnae beschreven volgt aldus luydende:

Wij Johan van Gaids gnaden hertoch van Cleve ind greve van der Marke doin kunt allen luden: also die hoff to Wijnbergen gelegen mit sijnen toebehoer bij Dotinchem op beyden sijden der IJssel eyn borchleen op onse huyss tot Aspel ind nyet van ons entfangen geweest ind ons bij sulcker versuymeniss to have gekomen is, ind wij dan oick die hoffstat ind huysinge geheyten die Kemenade, die wij mitten have vurscreven halden, vur eyn guet ind leen van ons so vurgeroirt is ruerende, gevonden hebn gehadt in handen ind gebruyck Evertz van Ulfft, die onse lande ind lude sonder redelicke saicken, sonder sijne verwaringe geschedigt ind geroefft hevet gehadt dairom wij oen die Kemenade vurgeroirt ontweldigt ind in onse gebruycke genomen ind die vort Derick van Bair to verwaeren bevalen gehadt hebn, ind so ons dan die twee soene wilnen Johans van der Kemenade nae der tijt, as wij die Kemenade vurscr. in hadn doin nemen, to kennen gaven, wie die Kemenade vurscr. denselven Johan oern vader vur eyne summe geltz gestain, die hij vort op sij geerfft, ind Evert van Ulfft vurgeroirt dat selve recht vort gepacht hed as vur eyn jair rente uitter Kemenade to betalen, ons drom vervolgende ind begerende, dat wij sij tot sulken oern recht ind gebruyck gestaiden wolden, ind woewael wij meynden des umb gelegenheit ind reden vurscr. nyet schuldich to wesen, hadn wij doch denselven tween soenen toegelaiten, dat wij oen die Kemenade vurgeroirt mit oern toebehoer beleenen wolden, also dat sij dat huyss ter Kemenaden op tymmeren ind ons tot eynen apenen huyse maken ind verwaeren ind Derick van Bair vernuegen ind verwissen solden bynnen jairs to betailen, des hij van gehalde van onser wegen dairaff tachter was, ind so den vurscr. kindern des nyet benuegt enhevet, so bekennen wij vur ons onse erven ind nakomelingen, dat wij

Digitized by Google

nu myt Derick van Bair averdragen syn, also dat wij oen orkunde onser beleender manne hyrnae beschreven tot eynen onversterflicken leene vur menlicke ind wyfflicke geboerte ind myt vyfftien oeverlendsche Rijnsche gulden totter hergeweyden, so duck dat geboert, beleent hebn ind beleenen avermitz desen brief die hoffstat ind huyss ter Kemenade vurgeroirt mitter vischerien, koelhoff, bongart ind eyner weyden geheyten dat Evenkamp ind mit den dommert ind eyn malder saitlands geheyten das Walsemer slegesken, so as dat allet gelegen is, mit vurwarden, dat hij, ind off synre gebroicke, sijne erven dat huyss ter Kemenade vurscr. optymmeren ind dat van ons onsen erven ind nakomelingen vurscr. tot eynen apenen huyss ind onversterfflicken leen, so vurgeroirt steyt, halden ind tot onsen nutte ind urber verwaeren ind ons ind onsen erven dat apenen sullen ons dairaff to behelpen moigen tegen alremallick, so duck wij onse erven off nakomelingen des gesynnen doin. Ind is oik vurwerde, off dit leen ind apen huyss vorscr. tot enniger tyt queme off viel an mansgeboerte, die to wuck off anders unbequeme weren dat selven to bewoynen ind to bewaeren, off an wyfflicke geboerte die geynen echten man en hed tot sulcker verwoninge ind bewaringe bequeme wesende, so sal men bij weten ind believen onser off onser erven ind nakomelingen eynen queden werachtigen man dair toe stellen, die dat bewone ind bewaer, so langh bis die menlicke geboerte off echte man der wyfflicke geboerte bequeme werden dat selven to bewoynen ind to bewaeren ind oer eyde dairtoe to doin, ast na luyde diss brieffs geboert, ind beheltlick hijren teijnden ons ind anders malck syns rechten an den leene vurscr. Ind hyrop allet hevet ons Derick vurscr. nu huldinge ind eyde van truwen gedain ast geboert. Dair aver ind aen waeren onse beleende manne to getuge onthaelt mit namen her Johan van der Loe ind her Ott van Wylaeck ritter. Ind allet sonder argelist. Orkund onss segels hyran gehangen in den jaern onss hern duysent vier hondert vijff ind t seventich op den vridach na onser liever vrouwendach Visitatio.

So bekenne ick Derick van Bair vurgeroirt vur mij ind mijne erven, dat ick die hoffstat ind huyss ter Kemenade myt oern toebehoer vurgeroirt to leen ind apenn huyse van mijnen gnedigen hern vurscr. ontfangen ind syure gnaden in behoeff synre ind synre erven ind nakomelingen hertogen van Cleve gelavet ind lijfflicken to Gaide ind den heyligen geswaern heb, gelave ind swere avermitz desen brieff vur mij ind mijne erven, oern genaden totter leenschap ind apeninge vurgert truwe ind holt to wesen as eyn man van leen sijnen rechten leenher schuldich is, ind dat ick dat huyss ter Kemenade vurscr. optymmeren ind ick ind mijne erven in

Digitized by Google

gueden tymer ind gerek halden ind dat tot nutte ind orber mijns genedigen hern vurscr. ind sijnre erven ind nakomelingen hertogen van Cleve verwaeren ind oern genaden tot allen tijden, as sy des gesinnen doin, dat apenen sullen, sich dairop ind aff to behelpen moigen op alremallick, ind vort alle punten halden ind doin, as sijnre gnaden leenbrieff vurger. inhelt. Ind allet sonder argelist. In dis alles in orkunde heb ick Derick van Bair vurgert mijnen segel vur mij ind mijne erven an desen brief gehangen. Gegeven op jaer en dach as vur in mijns genedigen hern brieff geschreven stain.

C. Extract uit de genealogie van Doetinchem (zie o.a: van Doorninck, Geslachtk. Aant., bl. 44).

Willem van Doetinchem, trouwt Anna van Pipenpoy, waarbij:

1. Anna, tr. Unico Ripperda, drost van Twenthe.
2. Willem van Doetinchem tot Rande, tr. 1°. 19 Februari 1595 Joanna van Wees, die in 1603 sterft; en 2°. in 1614: Anna Swaafken. Uit het 1e huwelijk twee kinderen:
   a. Joanna, tr. Hendrik van Uterwijk.
   b. Cornelis van Doetinchem tot Rande, geboren in 1597, tr. Arnolda van Oldeneel, dochter van Arnold en van Cecilia van Holthe, waarbij weder twee kinderen:
      aa. Maria Engelberta, geboren 1640, tr. 1677: Albert Frans Joseph Knoppert tot Vrijhof (Herald. Bibl., N. R. V, bl. 203).
      bb. Willem Frans van Doetinchem tot Rande en Kemnade, verkoopt Rande aan den majoor Doys, erft of koopt Kemnade van zijn zwager Hendrik Bentinck 1675 en verkoopt het weder aan Alard Schimmelpenninck 1711; tr. 1°. Anna Geertruid Bentinck en 2°. Anna Maria Geertruid van Woldenburg, dochter van Engelbert tot Manhorst. Hij is dood in 1716. Uit het 2e huwelijk eene dochter:
      Lutgarde Marie, tr. 1721 Jan Engelbert van Doetinchem; hij heeft tot kinderen:
         aaa. Maria Everhardina Arnolda, is onmondig in 1722, nog gemeld in 1738.
         bbb. Benedictus van Doetinchem, gemeld in 1759 (is denkelijk uit een 2e huwelijk zijns vaders).

D. Ick Peter Christiaan van Marle, Landtdrost en Stadhouder van Leenen der Graaffschap Bergh, Drossart der Hoogheyt Wisch, Heer tot Diepstegen en het Loo, enz., enz., enz.

Digitized by Google

Doe cont, tuyge en certificeere hier meede, dat voor mij Oirkondt= Gerigts=persoonen de Heer P. C. van Marle junr. en Hendrick Weninck erschenen is de Heer A. B. Plante in qualiteyt als volmagtiger van Mevrouw Gerhardina van Bronkhorst, wed. wijlen de WEd. Gestrengen Heer Anthon Theodor de lalane de Duthay, in leven Commandeur der Stadt en Fortresse van Bredevoort, voorts Capitain en Ordinairis Ingenieur ten dienste dezer Lande, voorts van C. A. H. de lalane de Duthay Burgemeester der Stadt Doetinchem en desselfs Ehevrouw T. Planten murito tutore kragt volmagt de dato den 18 Janij. 1749 voor den Weledelen Landtgerigte van Doetinchem ad husie actum spetiael op Comparant gepasseert, in judicio vertoont, gelesen, voor bundigh erkent en alhier ten fine van Protocollatie en registrature overgegeven, en verclaarde voor eene welbetaalde summa van penningen aen en ten behoeve van den Hoogh Edelen Welgeboren Heer Ludolph Hendrik Borchard Silvius van Heekeren, Heer van Canpherbeek, Walyen en Wiersche, enz. en Erven in eenen vasten steden en onwederroepelijken Erfkoop te hebben gecedeert, getransporteert en opgedragen, zulx doende in amplissima juris forma kragt deeses. Het Huys en Havesate Kemna cum annexis, voorts sodane allodiale Goederen, Erven en percelen als niet leenroerigh en onder deesen Hoogh Adelijken Landt Drosten Ampte gelegen en ervintelijk zijn, geene van die uytgesondert, soo en als deselve met alle rechten en geregtigheeden voors. lusten en lasten, het zij van verpondingh ofte andersints wat naeme deselve ook mogten hebben voor heenen door wijlen den Hoogh Edelen Wel gebooren Heer en Vrouw van Wijnbergen tot de Pol aen Comparants Principalinne verkoght en tot nogh toe bij haar Weledelens gepossideert en beseten zijn. Hier nog bij komende twee kampen met een Weydeke aangekogt alles in conformite van de coopcedulle van den 8en Jan.ij 1749 verclaarde overzulks den Comp.t qq. van die voornoemde gecedeerde Erven en Percelen van nu aff aen ten eeuwigen daege te wesen onterft en den Heer coper in tegendeel daar aen te zijn geerft met belofte deesen koop te sullen wagten en waren als nae Erfkoop regten behoort, en heeft hier op gestipuleert als rigtens.

In Oirkonde der waarheyt heb ik Landt Drost en Heere voornoemt deese met mijn aangeboren Segel bekragtigt ende door den Landtschrijver laten onderteekenen. 's Heerenbergh d. 21 Jan.ij 1749.

Ter Ordonn. (get.) J. v. MARLE, Landts.r

NB. Het zegel is afgevallen.

Digitized by Google

E. Ik Caspar van Els tot den Boelenham, Heer van Swanenborgh, Eerste Raat en Stadtholder van de Leenen des vorstendombs Gelre ende graeffschaps Zutphen doe cont dat voor mij en mannen van leen hiernaer benoemt erscheenen is d.r Wilhem van Steenler advocaet voor den Wel Ed: Hove van Gelderlant als volm.r van vrouwe Leopoldina regerende Gravinne tot den Berg, marckgravinne tot Bergen op Zoom, enz. vermogens substitutie door deselve voor W. de Raet en Nicolaes Arnoldi Leenmannen den 22en Octob.is 1714 gepasseert uyt kragt van die clausule van substitutie van de volmagt van Carell Mainart Furst van Hohenzollern Zigmaringen in q.t als vaeder en momber van sijnen onmundigen soon Frans Wilhem Grave tot den Berg den 29en Septemb.is 1713 gepasseert ende heeft in mijnen handen opgedraegen en overgeven, de visserije van Wiel en Wallis aan beyden zijden, ter zijden van het huys de Kemmenade in de Graeffschap Zutphen omtrent deutekom gelegen, als een bysonder leen aen den Furstendomb Gelre ende Graeffschap Zutphen ten Zutphensen regten met een pont goedt gelts te verheergewaeden leenroerig afgesplit van het huis en Slot ten Berge, etc: ook daerop met hant en mont vertegen, soo dat de naebenoemde mannen van leen voor regt wijsden, dat Frans Wilhem Grave tot den Berg en sijnen Erven daarvan gants en al ontleent en onterft waeren, en dat ik als stadtholder van de Leenen mijnen vrije wille daermede doen mogte, waer na ik op des Comp.ts vlijtig versoek het voorn: leen voorts wederom opgedraegen ende overgegeven heb aan Hendrik van Moetsveld Raet van de Furst van Nassauw Zigen, drost der Hoogheyt Wisch, die daar weder mede beleent is ook hult en eedt van trouwe gedaen ende belooft de Staeten des Furstendombs Gelre ende Graeffschaps Zutphen, trouw holt ende gehoorsaem te sijn en alles te doen 't geen een goet en getrouw Leenman sijnnen Leenheer te doen schuldig is, dergelijks Hendrik van Moetsvelt ende sijnen Erven soo dikwils het voorn: leen erledigt wort ende de noot sulx vereijschen sal ook doen sullen, Beheltelijk in allen meergemelten Furstendomb en Graeffschap zamt eenen ijder sijnes goeden regten, sonder arg of list. hier sijn over en aen geweest als mannen van leen Johan Verbeek ende Jelis van de Wal, dies te oirconde soo hebbe ik des Vorstendombs Gelre ende Graeffschaps Zutphen zegel hieraen doen hangen. Geschiet tot Arnhem den 27en decemb.r 1715.

(get.) Engelb. Opten Noorth.

NB. Met opgedrukt zegel van het Vorstendom Gelder in den rechter bovenhoek. Het uithangend zegel is afgevallen. Buiten op den brief staat geschreven: Leenbrief van Wiel en Wals, 1715. En verder

Digitized by Google

nog: Den vijftigsten penn: van den inhoud deses den 2 Nov. 1714 betaalt en aparte quitant. daervan gegeven en weder ingetrokken

(get.) Everh: Op Gelder.

F. Extract uit het Geldersch Leenregister.

De visscherijen van de Kemmenade, een Geldersch Leen, afgesplitst van Bergh, 27 Dec. 1715.

1715, 27 Dec. Hendrick von Motzfeld beleend
1725 Christiaen August von Motzfeld, zijn zoon
1742 Peter Christiaen van Marle, bij koop
1751 Johan van Marle, zijn zoon
1757 Ludolf Hendrik Borchard Silvius van Heeckeren
1763 Robbert Jacob van Heeckeren, zijn zoon
1779 Evert Ludolf van Heeckeren, zijn broeder, bij magescheid.

Digitized by Google

De Geldersche Toren

of

Het Huis te Spankeren.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

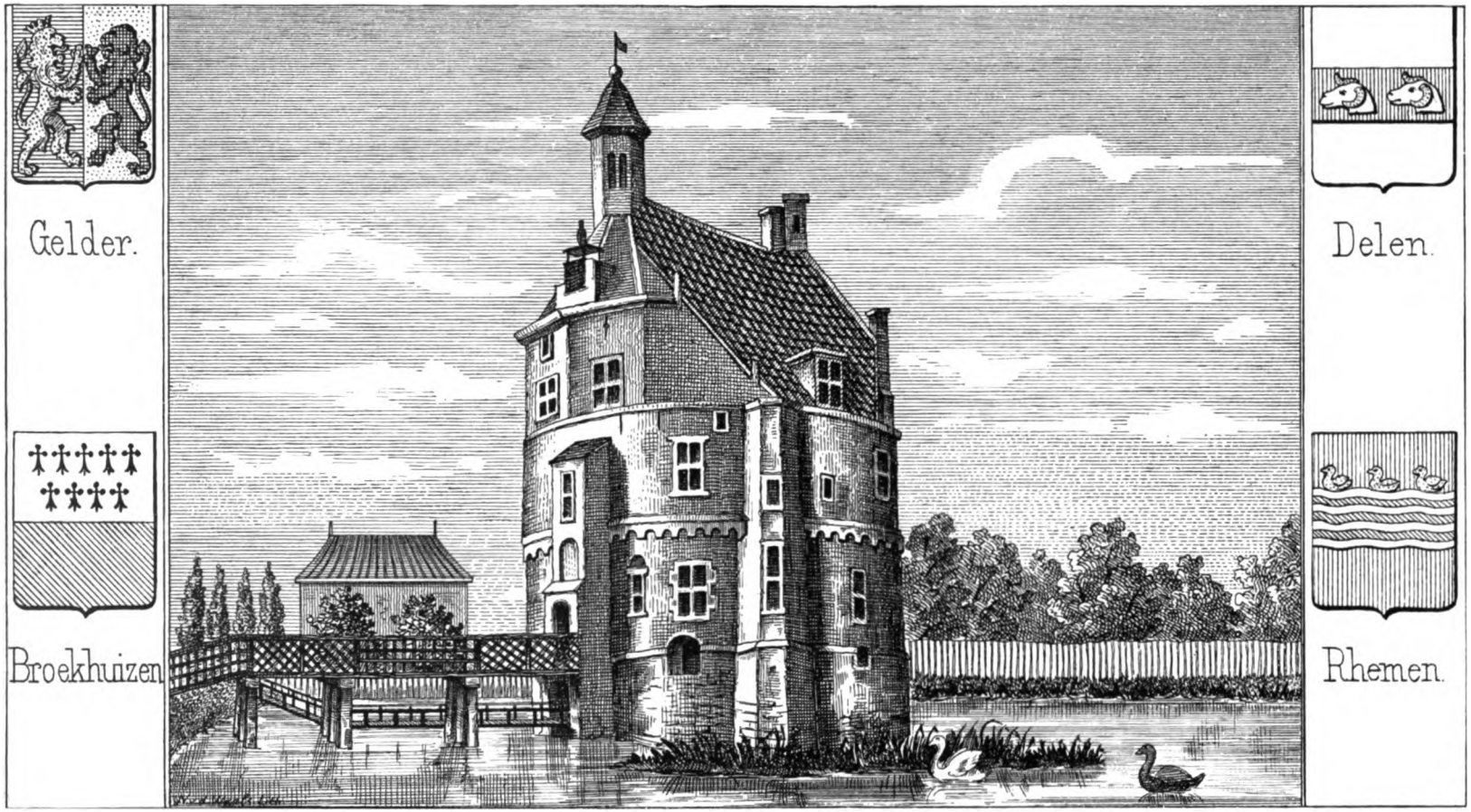

De Geldersche Toren, Aº. 1743.

Digitized by Google

DE GELDERSCHE TOREN OF HET HUIS TE SPANKEREN.

WANNEER men zich met den spoortrein van Arnhem naar Zutphen begeeft, gaat men in ongeveer een uur tijds door een der schoonste gedeelten van ons vaderland.

De zuidelijke Veluwezoom toch is eene schilderachtige streek en biedt de rijkste afwisseling van natuurtafereelen aan. Als men het oog naar de rechterzijde wendt en men ontwaart de uitgestrekte vruchtbare en zich langs den kronkelenden IJsselstroom uitstrekkende weilanden — waarin nu eens het fraaie bonte vee kalm en rustig loopt te grazen, dan weder de eenvoudige, doch liefelijke veldbloempjes frisch en welig tusschen de lange grasscheuten omhoog stijgen, slechts wachtend op den hooitijd — dan kan men zich nauwelijks voorstellen nog op de Veluwe, op die van wege hare dorheid en onvruchtbaarheid algemeen bekende landstreek te zijn.

Als men af en toe tusschen de, aan de rechterzijde van de spoorbaan gelegen dorpen en buitenplaatsen met hun dicht en hoog geboomte het oog vrij en onbelemmerd aan gindsche zijde der rivier kan laten weiden, dan verliest het zich als het ware in het vlakke, eentonige land van het noordwestelijk deel der Graafschap, en deze vergezichten zouden ongetwijfeld weinig aantrekkelijks hebben, indien zij niet zulk een aardig en treffend contrast opleverden met hetgeen men tegelijkertijd aan den anderen kant kan waarnemen. Dáár is het uitzicht doorgaans beperkt, wijl de grond meestal reeds in de onmiddellijke nabijheid van den weg aanzienlijk stijgt of met dicht opgaand hout is bedekt, en wanneer het vergund is op enkele punten eens ver van zich af te zien, ontwaart men over de uitgestrekte heidevelden de

Digitized by Google

heuvelen en dennenbosschen der Veluwe, die in rijke afwisseling als in een panorama langs het oog voorbijtrekken.

Welk eene groote en fraaie verscheidenheid van natuurtafereelen biedt de Veluwezoom aan! Alles wat de beminnaar van het buitenleven wenschen kan, vindt hij hier in een betrekkelijk klein bestek vereenigd. Wel geen Zwitsersche bergen en bergstroomen, geen Duitschen Rijn met rotsachtige oevers, prachtige kasteelen en grootsche ruïnen, zelfs geen Zeeuwsche en Betuwsche tarwevelden of Hollandsche en Friesche weiden, maar toch woeste en schilderachtige natuur, zacht ruischende, snelvlietende beekjes, eene kalme, bevallig kronkelende rivier en bij dat alles vruchtbaar bouwland en rijke uiterwaarden.

Dat het in eene dusdanige landstreek niet aan buitenverblijven van allerlei grootte en omvang ontbreekt, spreekt van zelf, en vele daarvan geven door hunne oudheid het bewijs, dat de Veluwezoom niet alleen door het tegenwoordig geslacht, maar reeds sedert eeuwen als een geliefkoosd oord werd opgezocht. De kunst heeft hier bovendien alles aangewend wat mogelijk is om de pracht der natuur te verhoogen en den geheelen zuidelijken Veluwezoom van Deventer tot Wageningen te maken tot een der fraaiste en aangenaamste gedeelten van ons vaderland.

Duizende menschen sporen jaarlijks door deze verrukkelijke landstreek, komende of gaande naar Gelder's oude en bekoorlijke hoofdstad, liggende in haar midden als het glanspunt van 't geheel, als de kroon op het werk, zoowel wat kunst als natuur betreft, en de meesten kunnen niet nalaten, 't zij zij dezen weg voor het eerst of voor de honderste maal afleggen, het oog voortdurend naar buiten te richten en vluchtig te genieten van de schoone natuur, die zich bijna onophoudelijk aan weerszijden van den weg vertoont.

Vluchtig — zeiden wij — want door het snelle middel van vervoer en de groote afwisseling ziet men alles slechts ter loops, en ofschoon velen dit met ons wellicht betreuren, is deze wijze van genieten toch voor de groote meerderheid juist de meest gewenschte. Het ligt zoo in den geest des tijds. Men is niet tevreden met te genieten, men wil snel genieten, veel genieten, alles vluchtig zien, ondervinden, doorleven, men heeft geen tijd meer bij iets te blijven stilstaan, men moet en wil steeds voorwaarts ijlen. Het hedendaagsch geslacht kenmerkt zich door eene koortsachtige gejaagdheid, de spoortrein is zijn ware zinnebeeld.

Ofschoon het verre van ons is de oude middelen van vervoer terug te wenschen, zoo denken wij toch nog telkens, wanneer wij de liefelijke streek van Arnhem naar Zutphen als het ware doorvliegen, met zeker genoegen aan de oude diligence, die ook ons in onze kindsche jaren zoo menigmaal tot

Digitized by Google

reisgelegenheid verstrekte en waarin wij de eerste indrukken ontvingen van de schilderachtige landstreek, die wij zoo even in enkele ruwe trekken schetsten. Een zeker gevoel van gemis overweldigt ons bij die gedachte; in de diligence had men twee uren langer tijd om te zien en waar te nemen; men zag niet alleen alles beter en meer in bijzonderheden, maar men had ook nog tijd beschikbaar om over hetgeen men waarnam na te denken en met zijne medereizigers van gedachten te wisselen. Er zijn zelfs bijzonder fraaie gezichten en punten langs den weg, die in den spoorwagen gezeten gewoonlijk aan de aandacht ontsnappen, tenzij men zeer oplettend of vooruit gewaarschuwd is, en die bij het rijden over den bijna evenwijdig met de spoorbaan loopenden straatweg, die dus ongeveer hetzelfde uitzicht oplevert, nimmer onopgemerkt kunnen worden voorbijgegaan.

Één van die fraaie gezichtspunten is de blik op den Gelderschen Toren door de opzettelijk daartoe in de zoogenaamde Torenallée gelaten opening.

Wanneer men, gaande naar Zutphen voorbij het station Dieren, de halte Spankeren en het oude Spankersche kerkje voorbijvliegt, kan men schuinsrechts voor zich uit door eene prachtige lange breede laan van oude zware eikenboomen een grootsch en sierlijk gebouw waarnemen, de Geldersche Toren of het Huis te Spankeren genaamd.

Een oogenblik later ziet men het geheel van ter zijde tusschen hoog geboomte gelegen en trekt het niet alleen de aandacht door zijne fraaie ligging, maar ook door zijne zonderlinge torenvormige gedaante, waaraan het dan ook voor een deel zijn naam ontleent.

Dit kasteel, al heeft het het aanzien van een oud slot, is voor het grootste gedeelte nog geen halve eeuw oud, zooals wij straks zien zullen, doch het verving een ander, dat reeds in de eerste helft der 16e eeuw verrees en toen eveneens weder een vroegeren bouw verving, zoodat de grondvesten, waarop de Geldersche Toren rust, al zeer oud zijn en, naar men beweert, reeds uit den tijd der Romeinen dagteekenen.

Alhoewel dit laatste niet te bewijzen is en alle zekerheid daaromtrent ontbreekt, is het toch zeer goed mogelijk, dat ook deze toren — onder eene andere benaming natuurlijk — eenmaal tot de wachttorens behoorde, die de vreemde overheerschers overal langs hunne heerwegen en de oevers der rivieren oprichtten voor optische seingemeenschap, enz., zooals wij dat reeds bij de beschrijving van de Kemnade breedvoeriger hebben uiteengezet.

De geheele buurtschap Spankeren met het oude kerkje en bedoelden toren was van ouds her eene bezitting der Gelderschе graven, denkelijk oorspronkelijk eigendom der graven van Zutphen, en door Ermgard,

Digitized by Google

gravin van Zutphen onder meer ten huwelijk medegebracht aan graaf Gerhard II van Gelre. Deze bezitting heette de curtis Spankeren, later het hof te Spankeren. In het jaar 1179 is daarvan het eerst sprake.

Hendrik, graaf van Gelre, — die zich bij deze gelegenheid noemt: legitimes haeres Sutpheniensis oppidi, dat is: wettig erfheer der stad Zutphen, waarom wij vermoeden dat hij hier speciaal als erfgenaam zijner moeder Ermgard voornoemd, en niet als graaf van Gelre, optreedt, en dus de curtis Spankeren, c. a., waarvan hier sprake is, tot zijn moederlijk erfdeel behoorde — geeft, met zijn zoon Gerhard, die daarin bewilligde, wijl het voor de ziel zijner moeder Agnes was, aan het klooster van St. Laurentius te Ostbrüch (waarmede wel bezwaarlijk eenig ander klooster kan bedoeld zijn, dan het in het Sticht gelegene Oostbroek) een waard aan den IJssel bij Spankeren gelegen (Sloet noemt het juister: een eiland bij Gomecenorde met de daarbij behoorende visscherij) ter zekerheid van 30 ponden, weleer aan de heilige maagd en St. Laurentius te Ostbrüch beloofd tot heil zijner ziel, van die zijner ouders en van die zijner pas overledene vrouw Agnes, en verbindt die gift aan zijn curtis te Spankeren [1]).

Hendrik, bisschop van Utrecht gaf in dato 13 Mei 1262 van dezen brief een vidimus. De oorkonde van 1179 is niet meer aanwezig, doch wel het vidimus [2]), waarin de oorspronkelijke oorkonde in haar geheel is overgenomen en waarvan Sloet [3]), van Spaen [4]) en Fahne [5]) afdrukken geven.

Fahne beweert en toont haast onomstootelijk aan, dat de brief van 1262 valsch is en in de 16e eeuw door monniken vervaardigd. Of dit al dan niet juist is, zullen wij in het midden laten en hieromtrent thans in geene beschouwingen treden, want het doet hier weinig ter zake. In elk geval bevestigt de oorkonde het toen ter tijde, in 1179, bestaan der daarin genoemde getuigen en eveneens, dat er toen reeds een curtis Spankeren bestond, waarvan de Geldersche graaf eigenaar was. Hieraan valt niet te twijfelen, want juist zulke personen en zaken, wier toenmalig bestaan algemeen bekend was, moesten de waarheid van den eigenlijken inhoud der valsche oorkonde — de schenking, waar het op aankwam — buiten elke verdenking stellen.

In den aanvang der 14e en omtrent het midden der 15e eeuw vinden wij weder van deze vorstelijke bezitting gewag gemaakt.

---

1) v. Spaen, Historie v. Gelderland, blz. 87 en 88.
2) In het Archief v. Gelderland, no. 78.
3) Oorkondenboek, no. 352.
4) Oordeelk. Inleid. enz., II, Codex. diplom., no. 27.
5) Urkundenb. des Geschl. Mumm, I, no. 2, blz. 14 en volg.

Digitized by Google

Reinoud I, graaf van Gelre, gaf in 1307 o. a. de kerk te Spankeren aan de Orde van het hospitaal van St. Jan te Jeruzalem [1]).

Hertog Arnold gaf aan Anszem van den Berge, zijn bottelier, de rogge uit zijne bouwing te Spankeren, geheeten de Loe, in levenslang vruchtgebruik, 21 September 1434 [2]).

Voorts vindt men: Hertog Arnold bekent schuldig te zijn aan Gijsbert van Mekeren, zijn deurwaarder, 200 Rijnsche gulden, en verschrijft hem daarvoor eene waard tegenover Spankeren in den IJssel, 15 Mei 1448 [3]).

Dit alles bevestigt het voortdurend bezit der Geldersche vorsten van eene aanzienlijke uitgestrektheid land, curtis of Hof te Spankeren genaamd, doch de meening van sommigen, dat dit Hof te Spankeren eene soort van buiten- of zomerresidentie zoude geweest zijn, evenals bijv. Grunsfoort of Rosendael, waar deze vorsten af en toe verblijf hielden, en dat de Geldersche Toren alzoo voorheen een hertogelijk kasteel was, kunnen wij niet deelen, wij hebben daarvan zelfs geen enkele aanwijzing gevonden.

Eerst op het laatst zijns levens heeft hertog Karel van Gelder daar ter plaatse een bewoonbaar huis doen bouwen. Doch daartoe moest de oude toren worden afgebroken. Er bestond dus toen reeds een toren, waarschijnlijk een eenvoudige verdedigings- of uitzichtstoren, of wel de ruïne daarvan, mogelijk nog wel dezelfde, dien de Romeinen hadden gebouwd.

Wij vinden namelijk de volgende oorkonde [4]):

In vurwarden ind manieren hijrna beschreuen hebben Gerit van Scherpenzeell genant Palick, drost op Veluwen, durwerden etc. ind meyster Roeleff Leydecker van mijnen genedigen lieffsten heren den toirn to Spanckeren aingenamen aff to breecken ind wederomme opt nij to maicken, dats to weten, dat zij denseluen toirn, mit kameren, genge ind anders also maicken sullen als sijne ff. gnaden hon gewesen hebben, dairtoe zij alle holtwerck, leijen, negell ind arbeytzloon doen, ind id holtwerck dairaen wesende to baten sullen hebben ind mijn gen. lieue heer sall id groff ijserenwerck, loot, steen ind kallick leueren ind die metzelers loonen, dairtoe sullen sijne gnaden den drost ind meister Roeleff doen gheuen acht hondert rijder gulden, to weten drye hondert reet ind noch drye hondert derseluer gulden wanneer die toirn mytten

---

[1]) Nijhoff, Gedenkw., I, n°. 89. Dit is de eerste brief van de Geldersche graven en de eenige van Reinoud I, die in de Nederlandsche taal geschreven is. Hij is in zijn geheel afgedrukt in: Mr. G. v. Hasselt, Geldersche Bijzonderheden, blz. 15—19.

[2]) Nijhoff, Gedenkw., IV, n°. 130.

[3]) Ibid., IV, n°. 245.

[4]) Ibid., VI, n°. 1816. Naar den oorspronkelijken brief op papier in het pakket Karel van Egmond, n°. 2.

Digitized by Google

leijen gedeckt, ind id rest wanneert werck gantz volmaickt is. Indem dan enige onpartijge meisters erkennen, dat die acht hondert gulden dairaen nijet verdient en zijn, sall mijn genedige lieue heer asdan ainde rest sich verhaelen ind behalden moegen so voell as dieselue onpartijge meisters erkennen. Sonder argelist. Oirkonde sijn deser cedelen twee alleens haldende per A. B. C. D. doersneden, der sijne ff. gnaden een, ind die drost ind meister Roeleff dander hebben. Actum den ijrsten dach Septembris anno etc. XXXV°.

(Get.) Gheryt van Scerpenzel Pallic ghenant, drost op Velue dorwerden.

Wij zullen zoo dadelijk zien welk doel de Hertog had met het verbouwen of restaureeren van zijn toren.

Bij dit vorstelijk domein te Spankeren behoorden ook de tegenwoordige landgoederen de Bockhorst en de Wildbaan in de onmiddellijke nabijheid der Spankerensche kerk gelegen. Het laatste was toen eene wildbaan of omperkt jachtterrein van groote uitgestrektheid, zooals men dat in vorige eeuwen bij heerlijkheden en groote landgoederen, o.a. bij het Huis te Dieren en elders, veelvuldig aantrof. Hieraan ontleent natuurlijk het zooeven genoemde goed de Wildbaan zijn naam. Bovenstaande wordt bevestigd door de volgende oorkonden:

Hertog Karel koopt twee slagen hout in de buurschap Leuvenum, tot vergrooting van zijn wildbaan, van Theunis ten Paesse en Johan Noirdinck, en geeft daarvoor aan den eerstgenoemde een stuk land in de Bockhorst en vrijdom van tijns voor zijne goederen onder Brummen, en aan den laatste behalve de kooppenningen ook nog vrijdom van tijns voor het goed den Heek onder Brummen, 10 September 1535 [1]).

Hertog Karel verpandt aan Klaas Noordinck eenen tiend te Empe, in het ampt van Brummen, voor twee slagen lands, die hij aan zijn wildbaan te Spankeren getrokken had, 31 Mei 1536 [2]).

Middelerwijl had de Hertog zijn waard en toren te Spankeren verpand aan Casijn van der Hell tot Spankeren, zooals blijkt uit het navolgende [3]):

Wij Kairle etc, doen kondt. Also wij nu van Casijn van Hell to Spanckeren deelz lantz in onzer wiltbanen aldair doen gelden hebben voir die somme van vijff hondert golden gulden van gewicht; bekennen wij hertouch vurschr., voor ons, onsen eruen ind naecoemelingen, dat wij denseluen Casijn, ind gebreck sijnre sijnen eruen, voir die vurschr. somme van V^c golden gulden van gewicht in handen gestalt ind verpant hebben ind mitz desen verpanden

[1]) Nijhoff, a. w., VI, n°. 1818.
[2]) Ibid., n°. 1840.
[3]) Ibid., n°. 1835.

Digitized by Google

onsen weert to Spanckeren, dair wij nu eyn toern op doen leggen hebben; alsoe dat hij den toern als eyn bewaire van onser wegen bewoenen ind hij ind sijne eruen den terstont aenfangen ind nae oeren schoensten gebruycken sullen sess jair lanck naest nae data van desen volgende, ind thiendens die sess jaeren sullen wij, onse eruen ind naecoemelingen den vursch. Casijn off sijnen eruen die V^{c} golden gulden van gewicht off die weerde dair voir aen anderen payment wederomme geuen ind onsen weert alsdan vrij aen ons loessen ind aenvangen doen moegen, soe wanneer ons dat nae die VI jairen gelieven ind gelegen sijn sall. Vorder sullen Casijn ind sijne eruen allen aenvall tot desen weert bepaiten ind nae oeren vermoegen verbeteren ind idtselue oick nae weerden rechten gebruycken alst behoert. Ind soe Casijn van Hell een stuck lantz in ind aen desen ind onsen weerdt liggende hiefft twelick oen erfflick toebehoirt ind hij bis hertoe in gebruyck gehadt, sullen hij ind sijne eruen tselue voir als nae altijt rustlick ind vredelick gebruycken sonder onser offt onser eruen ind naecoemelingen becroen off indracht ind allet sonder argelist etc. Datum den XXV^{en} Aprilis anno etc. XXXVI°.

Voorts vinden wij nog, dat Willem Hinekert c. u. opdragen ten behoeve van Casijn van der Hell c. u. eene rente van 30 goud gulden uit den Spankerschen weerd, waar hertog Karel een toren op had laten bouwen, 16 April 1537 [1]).

Niet lang evenwel heeft Casijn van der Hell de waard en den toren te Spankeren in bezit gehad. Het schijnt dat de pandschap spoedig is afgelost, al vinden wij hiervan niets vermeld, want in Mei 1538 had de Hertog weder de vrije beschikking daarover en schonk hij een en ander aan zijn bastaardzoon Karel bij gelegenheid van diens huwelijk.

Hertog Karel van Gelder is dus de stichter van den Gelderschen Toren, dat wil zeggen van het aldus genoemde, bewoonbare kasteel — zooals dat bestaan heeft tot op onze dagen en waarvan wij hiernevens eene afbeelding geven — opgetrokken op de grondvesten van een ouden, sedert onheuglijke tijden reeds bestaanden toren, denkelijk reeds dagteekenend uit den tijd der Romeinen, dus vóór het begin onzer jaartelling.

De familie van Rhemen, nog in bezit van dit oud-hertogelijk domeingoed, stamt langs de vrouwelijke lijn rechtstreeks van hertog Karel af en is door voortdurende vererving eigenares dezer heerlijkheid geworden, zooals wij zoo aanstonds nader zullen uiteenzetten. Wij willen daarom hierachter de afstamming geven van onzen beroemden hertog Karel van Gelder van keizer Karel den Groote, die, ook langs de vrouwelijke

---

[1]) Nijhoff, a. w., n°. 1875.

Digitized by Google

lijn, zijn voorvader was. Wij twijfelen er niet aan of deze genealogische studie, die nergens in druk te vinden is, zal velen onzer lezers welkom zijn [1]).

Hertog Karel van Gelder liet bij zijn dood, 30 Juni 1538, geen echte kinderen na, doch had o. a. vier bastaardzonen: twee Karels, Peter en Adolf, en had bij testament onder meer bepaald, dat deze, die tot nog toe niet genoten hadden, uit zijne onroerende, zoowel als uit zijne roerende goederen degelijk moesten verzorgd worden [2]).

De jongste der beide Karels, daarom bijgenaamd de jonge, was zoon van N. Rosouw [3]) en trad op huwelijksche voorwaarden van 4 Mei 1538 in den echt met Fenna van Broeckhuisen, dochter van Johan en N. van Malsen de Maison Roupert, wier moeder van Rosenouw heette.

Bij zijn huwelijk, dat trouwens niet lang voor zijns vaders dood plaats vond, kreeg hij van dezen, behalve nog andere goederen: „den Toren ind waardt to Spanckeren", toen Roode Toren, later Gelder's Toren genaamd, eene verkorting of samentrekking van Toren van Gelder, dat wil zeggen: Toren van den hertog van Gelder of van Karel van Gelder, den hierbedoelden zoon. Door het spraakgebruik is hieruit van lieverlede de tegenwoordige oneigenlijke benaming ontstaan.

Karel bastaard van Gelder, de jonge, tot Spankeren en Gelder's Toren, was verschreven in de ridderschap van Veluwe en komt voor op de beide eerste riddercedulen en op die van 1555. In 1539 werd hij afgevaardigd naar den landdag te Arnhem [4]) en in 1543 is hij nogmaals op den landdag tegenwoordig [5]).

Hij verwekte bij zijne vrouw vijf kinderen. Zijn oudste zoon Karel van Gelder tot den Gelderschen Toren — zooals hij steeds wordt genoemd — schijnt deze bezitting van zijn vader geërfd te hebben [6]). Ook deze was in de ridderschap van Veluwe en komt op de riddercedulen voor van 1565—1600. Voorts was hij burgemeester van Arnhem en een ijverig voorstander der Hervorming en verklaard vijand der Spaansche partij. In

---

1) Aanteekeningen, A.

2) Slichtenhorst, Geld. Gesch., blz. 484 en 485.

3) Nijhoff, a. w. VI, 8, blz. XLI; d'Ablaing, Ridd. v. Veluwe, blz. 28; v. Hasselt, Oorspr. schilderij v. Karel v. Gelder, blz, 8, waar echter abusievelijk den anderen Karel, Rosouw tot moeder wordt gegeven.

4) Slichtenhorst, blz. 450.

5) D'Ablaing, Ridd. v. Veluwe, blz. 28.

6) Het woordje tot (to, toe, thoe) duidt toch in vorige eeuwen steeds op het wezenlijk in bezit hebben van een goed of eener heerlijkheid; van daarentegen op het behooren tot eenzelfden tak van het geslacht.

Digitized by Google

1568 werd hij dan ook door den graaf van Megen afgezet, doch tien jaar later door graaf Johan van Nassau, toen stadhouder van Gelderland, weder in zijn ambt hersteld. In 1581 werd hij landrentmeester-generaal van Gelderland, was in dat en het volgende jaar en weder van 1593—1600 gedeputeerde en werd in 1588 en 89 gecommitteerd ter generaliteit. Hij stierf in 1601 en was gehuwd met Maria van Buckhorst, dochter van Willem, heer van Salk, en van Mechteld Oem van Wijngaerden, die twee jaar ná hem overleed [1]).

Ofschoon wij niet weten wanneer en om welke reden, schijnt hij den Gelderschen Toren — zooals wij deze heerlijkheid nu maar verder zullen blijven noemen — te hebben overgedaan aan zijne zuster Catharina, in 1598 gehuwd met Herman van Delen, zoon van Evert tot Laar en Elisabeth van Leeuwen.

Door dit huwelijk kwam de Gelderssche Toren in bezit van het geslacht Delen, een oud-adellijk, Geldersch geslacht, waarvan de geregelde stamlijst begint met Brand van Delen, in 1379 beleend met het goed Ten Hage ten Anstoot, dat wil zeggen: gelegen in het dorp of de buurtschap Aanstoot, nu Otterloo genaamd [2]). Gedurende ongeveer anderhalve eeuw was dit geslacht o. a. beleend met Harscamp en Laar twee aanzienlijke goederen op de Nederveluwe bij het dorp Otterloo, gemeente Ede, die als het ware de zetelplaatsen dezer familie waren [3]).

Herman van Delen en Catharina van Gelder kregen drie dochters en één zoon: Karel van Delen, die later heer van den Gelderschen Toren werd, doch deze in 1653 verkocht aan zijn zwager Wilt van Broeckhuisen, gehuwd met zijne oudste zuster Fenna en zoon van Willem en Maria van Uyterwijck, vrouwe tot den Doorn. Sedert bleef de Toren ruim eene halve eeuw in bezit der Broeckhuisens [4]).

Wilt van Broeckhuisen was heer tot den Doorn, de Lathmer — die hij voor circa f 50.000 kocht van Dirk van Brienen —, den Gelderschen Toren, Wilperhorst en de Groote Weede, voorts kapitein en commandeur, eerst te Ommerschans, daarna te Deventer, eindelijk te Hulst. Hij had tien kinderen en liet bij zijn dood, 12 November 1673, den Toren na aan zijn zoon Wilt Jan, die den 10^{en} Mei 1678 werd beschreven in de ridderschap van Veluwe, burgemeester was te Harderwijk en in 1702 overleed. Uit zijn huwelijk, in 1671 gesloten met Geertruida Freda van Nagell, dochter van Gerrit Jan tot Ampsen, Joostzoon ux. Geertruid van der Capellen

---

1) D'Ablaing, a. w., blz. 86.
2) Ferwerda, Adellijk en aanzienlijk Wapenboek; Genealogie van Delen.
3) Geld. Volksalmanak, 1876, blz. 20.
4) Aanteekeningen, B.

Digitized by Google

en van Clara Elisabeth van Coeverden, Johan'sdochter ux. Frederica van Lintelo, werden o.a. twee zonen: Wilt Gerrit Johan en Willem geboren, die door baron d'Ablaing [1]) beiden: tot den Gelderschen Toren worden genoemd, doch den Toren niet in bezit hebben gehad, daar deze kwam aan de oudste dochter uit genoemd huwelijk: Fenna Helena Aleyda — eerst gehuwd geweest met Nicolaas Vomzee tot Sinderen — en wel bij haar 2e huwelijk in 1707 met Gerrit Jan van Rhemen tot Rhemenshuizen [2]), zooals authentieke stukken, in het familie-archief der Rhemens berustende, zonder tegenspraak aantoonen.

Bij zijn overlijden in 1748 liet deze den Toren na aan zijn eenig overgebleven zoon, eveneens Gerrit Jan genaamd, geboren den 13en September 1711. Deze laatste werd in 1741 kanunnik van het klooster Oldenzaal, den 21en Maart 1758 scholtus van Oldemarkt, Paaslo en IJsselham, den 1en April 1763 lid der Generaliteits rekenkamer en den 1en Mei 1764 gedeputeerde. In 1745 was hij in den echt getreden met Johanna Catharina Sloet tot Lindenhorst, dochter van Coenraad Willem, landrentmeester van Vollenhoven, en van Anna Judith van Echten tot den Olden-Rutenberg. Hij stierf den 25en September 1787 op den Gelderschen Toren, die daardoor overging op zijn zoon:

Mr. Wilt Gerrit Jan baron van Rhemen van Rhemenshuizen, geboren te Vollenhoven 28 Februari 1757, lid van de ridderschap van Overijssel, raad en rentmeester-generaal der domeinen van Brabant in 't kwartier van 's Hertogenbosch, van 28 September 1785 tot het begin van 1796, toen hij door het Fransche comité-generaal werd afgezet. Van 1804—06 was hij lid der vergadering van Hunne Hoog Mogenden.

Den 4en Juli 1780 huwde hij op Voorstonden met Adriana Sophia Schimmelpenninck van der Oije, dochter van Alexander en van Charlotta Jacoba van Haeften van Wadenoijen.

Na het herstel van Neêrlands onafhankelijkheid in 1814 werd hij lid van de ridderschap van Gelderland, terwijl hem en al zijne wettige afstammelingen, bij Koninklijk Besluit van 14 September 1819, de door hen van ouds gebruikte en hun competeerende titel van baron werd verleend.

Na zijne terugkomst uit 's Hertogenbosch woonde hij met zijn gezin weder des winters te Zutphen, waar hij den 7en April 1827 overleed, en des zomers op den Gelderschen Toren, dien hij inwendig aanmerkelijk liet veranderen en beter ter bewoning inrichten. Zijne weduwe bleef daar verblijf houden en stierf er ook den 1en October 1838.

---

1) Ridd. van Veluwe, blz. 333 en 362.

2) Aanteekeningen, C.

Digitized by Google

Hun oudste zoon Mr. Alexander baron van Rhemen van Rhemenshuizen werd te Zutphen geboren den 19en Januari 1783, trouwde te Warmond 27 Augustus 1805 Sophia Dina barones van Leyden — geboren te Leiden 10 Mei 1778, overleden te 's Gravenhage 4 Mei 1835, dochter van Cornelis Pieter, heer van West-Barendrecht en Warmond, en van Hermina Jacoba de Thoms — en stierf als lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal den 25eu Januari 1822 op het huis Poelgeest bij Leiden, welk buitenverblijf, vroeger Alkemade genaamd, eertijds toebehoorde aan den beroemden Boerhave, zijner vrouws overgrootvader van moederszijde.

Na den dood zijner moeder in 1838 kwam de Toren aan Alexander's oudsten zoon Mr. Frederik August, geboren te Leiden den 5 Augustus 1808, die daarentegen Rhemenshuizen afstond aan zijn jongeren broeder Mr. Cornelis Herman. Hij woonde het grootste gedeelte zijns levens op dit voorvaderlijk slot, stierf er ongehuwd den 21en September 1863, en had zijn kasteel met bijbehoorende landerijen, enz. vermaakt aan zijn neef Alexander, oudsten zoon zijns zooeven genoemden broeders uit diens huwelijk met Jacoba Elisabeth barones van Tuyll van Serooskerken.

Deze Alexander baron van Rhemen, heer van den Gelderschen Toren, was geboren te Apeldoorn den 2en Juni 1839, huwde te Amsterdam 14 Februari 1867 met Cornelia Cecilia Leembruggen, geboren te Hillegom 8 Juni 1846, dochter van Gerard en Johanna Cecilia Elisabeth Leembruggen, en overleed te Neu-Schöneberg bij Berlijn den 30en September 1877.

Toen hij eenige jaren den Gelderschen Toren in bezit had en sedert in het huwelijk was getreden, was dit oude kasteel langzamerhand in een toestand geraakt, dat het niet meer voor een jeugdig gezin te bewonen was en dringend eene aanzienlijke verbouwing en restauratie vorderde. Het bleek evenwel spoedig dat er niet veel goeds van den Toren te maken was, tenzij men hem grootendeels afbrak.

Baron van Rhemen vormde nu in 1868 het plan om den Toren te verlaten en als ruïne te doen vervallen en in de nabijheid daarvan op zijne aanzienlijke bezitting een modern heerenhuis te doen bouwen, doch, hoe men ook zocht, nergens was er eene plaats te vinden, van waar men een behoorlijk en zoo fraai uitzicht kon bekomen als men op den Toren had, hetgeen trouwens niet te verwonderen was, aangezien de geheele aanleg van het landgoed, die natuurlijk uit veel lateren tijd dagteekent dan de Toren zelf, geheel op dezen is gebaseerd en de Toren dus het uitgangs- en middelpunt daarvan uitmaakt.

Hij veranderde dientengevolge van plan en besloot het oude gebouw voor

Digitized by Google

zooveel noodig af te breken en op dezelfde plaats een geheel nieuw kasteel te doen verrijzen. Het moest evenwel geen nieuwerwetsch heerenhuis worden naar den hedendaagschen trant gebouwd, neen! hij had te veel eerbied voor den grijzen Toren, die reeds drie en eene halve eeuw achter den rug had en waaraan ook voor hem en zijn geslacht zoovele herinneringen verbonden waren. Hij kwam tot het gelukkig denkbeeld om hem wederom in zijn ouden stijl en vorige gedaante te doen herbouwen, dus als het ware eene verjongingskuur te laten ondergaan, zonder dat zoodoende met het verleden werd gebroken of de herinnering aan vroegere eeuwen onherroepelijk, althans voor het oog, werd uitgewischt.

Alle oudheidkundigen en liefhebbers van oudheden, allen die prijs stellen op, en voorstanders zijn van het in stand houden van alles, wat nog tot ons spreekt van vroegere tijden, van het leven en werken onzer voorvaderen, kunnen niet anders dan baron van Rhemen dankbaar zijn voor de wijze waarop hij het vraagstuk heeft opgelost, wat er met den ouden Gelderschen Toren moest gedaan worden.

Naar onze bescheiden meening is de beste, de juiste weg hier ingeslagen. Alles toch moet eenmaal zwichten voor den tand des tijds, en voor elk kasteel, ja, voor elk menschelijk gewrocht, hoe hecht en sterk ook gebouwd, hoevele eeuwen het reeds met glorie heeft getrotseerd, komt eenmaal de tijd, dat het in het niet moet terugzinken, waaruit het eenmaal verrezen is. Honderde voorbeelden daarvan, ook in ons vaderland, liggen voor de hand.

Ware de Gelderssche Toren als ruïne blijven staan, zoo was het begin van het einde daar geweest. Wel zoude deze ruïne nog eeuwen hebben kunnen verduren, eer de alles vernielende tand des tijds ook deze dikke muren geheel had kunnen doen verdwijnen, doch een bouwval, hoe fraai en schilderachtig ook, vertoont toch steeds het beeld van vervallen grootheid; het is de kilheid van het graf, die er ons uit tegemoet komt, het is de stem des doods, die daaruit tot ons spreekt, en waar voorheen de mensch leefde en werkte, ontwaart men niets meer dan het gekrijs van de torenkraai en het gekras van den nachtuil. Herstel in vorige gedaante, zooals hier is geschied, is daarentegen voortplanting der herinnering, niet alleen door het instandhouden van een naam en een verweerden steenhoop, maar door hernieuwing en wezenlijke bewaring van het vroeger bestaande, door het opnieuw doen opbloeien van den ouden kwijnenden toestand tot een frisch verjongd leven.

De oude Toren is dan in 1868 tot aan de eerste verdieping afgebroken en op de oude en hechte grondslagen is het nieuwe gebouw verrezen. Vergelijkt men nu nevensgaande afbeelding — eene getrouwe voorstelling van het oude slot en gedeeltelijk vervaardigd naar eene oude kopergravure van het jaar

Digitized by Google

Digitized by Google

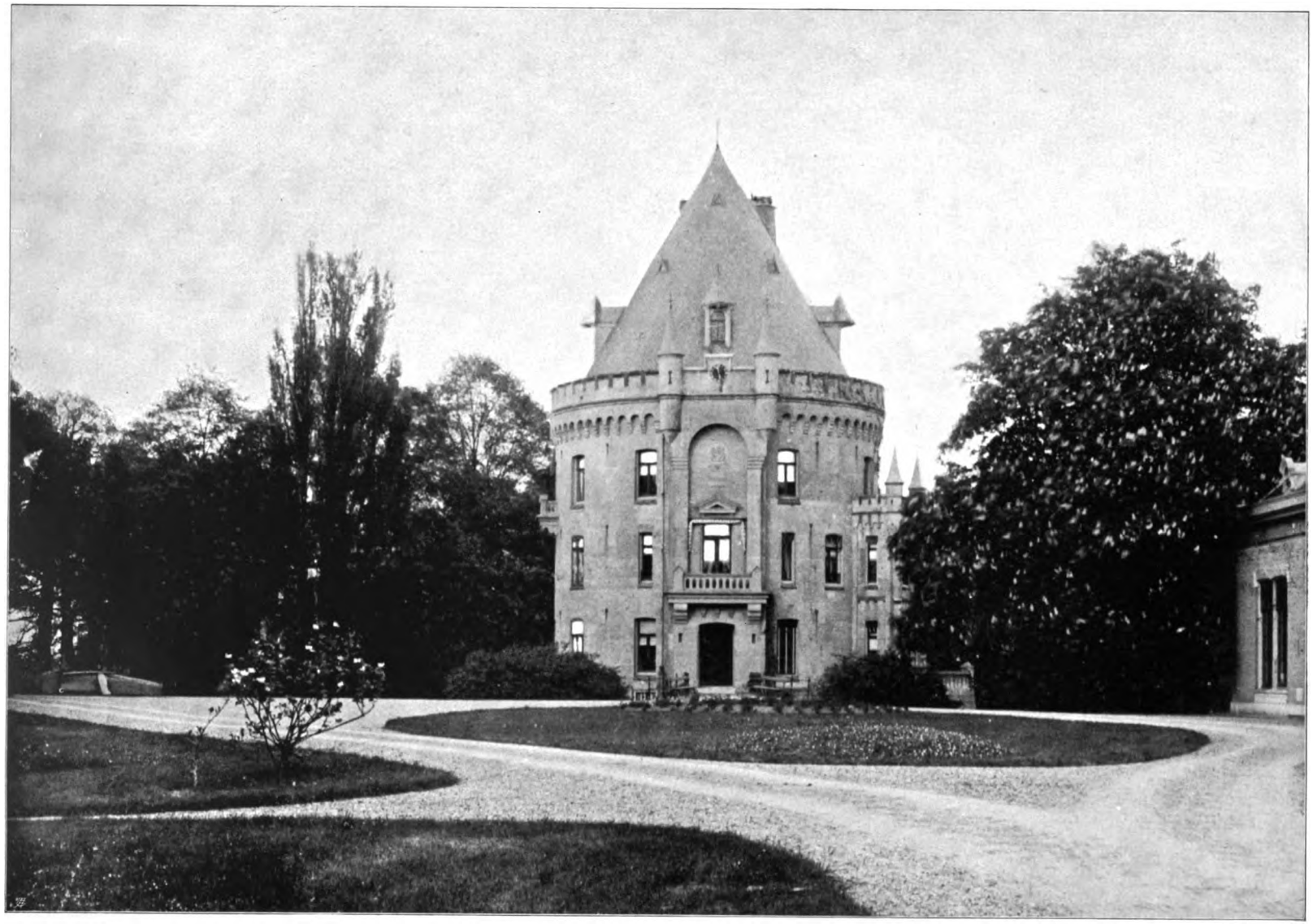

De Geldersche Toren, Aº. 1900.

Digitized by Google

1743 [1]), anderdeels naar eene ets op staal in de 1e helft der 19e eeuw te Stokholm gegraveerd — met de andere afbeelding: het tegenwoordig kasteel, dan ontwaart men nog al een groot verschil, vooral in den bovenbouw. Het tegenwoordige gebouw toch heeft twee verdiepingen en is gedekt door een vrij hoog, geheel rond torendak, in het midden spits uitloopend en met leien gedekt, terwijl de eentonigheid van den ronden vorm wordt gebroken door vier hangtorentjes, eveneens van spitse leiendaken voorzien. Twee daarvan bevinden zich aan weêrszijden van den ingang, die tegenover de fraaie, breede eikenlaan ligt en daardóór ziet op het ranke Spankerens'he kerktorentje, en waarboven het wapen der Rhemens, in zandsteen uitgehouwen, prijkt; de beide anderen aan de achter- of rivierzijde van het kasteel.

Hierdoor en door nog andere smaakvolle versieringen, als balcons met gecreneleerde muurtjes omgeven, enz., is het nieuwe gebouw veel fraaier en zuiverder van stijl dan de oude Toren, die meer door oudheid als door bevalligheid en schoonheid uitmuntte.

Het kasteel is nog rondom door eene gracht omgeven, waarover evenals vroeger twee, boven elkander liggende houten bruggen gemaakt zijn, waarvan de onderste toegang tot de kelderverdieping verschaft. Om deze gracht loopt een eenigszins verheven landrug, kennelijk nog het overblijfsel eener soort van contre-escarpe, en daarbuiten bevindt zich eene tweede of voorgracht.

De inwendige bouw en verdeeling van het kasteel is nog grootendeels dezelfde als voor de herbouwing. Aan weerszijden der vestibule bevinden zich o. a. het salon en de eetzaal, welke laatste in antieken stijl is betimmerd en waaraan nog het vierkante uitstek, dat ook aan den ouden Toren aanwezig was. Tegenover den ingang ziet men de breede trappen naar de kelderverdieping en naar boven, die natuurlijk als wenteltrappen rondloopen. Op elk der beide verdiepingen is een portaal, waarop de deuren der verschillende vertrekken, grootere en kleinere, meest allen van sectorischen vorm, uitkomen. Uit al deze kamers kan men de verrukkelijkste en meest afwisselende vergezichten op de omliggende landstreek genieten. Het perspectief door de breede allée met het torentje van Spankeren in 't verschiet, het landelijk gezicht nu eens op de rijke uiterwaarden en het kalm grazend vee, dan weder op den uitgestrekten moestuin; het uitzicht op de breede rivier, die vrij dicht langs de achterzijde van het slot stroomt, met het kalme zeilschip en den snel voorbijgaanden stoomboot en den trotschen en grooten kerktoren van Doesborgh op den achtergrond; onderscheidene vergezichten op den straatweg en de daarachter evenwijdig loopende spoorbaan, die, tusschen de sierlijke groepen van fraai en

[1]) Zie: Het Verheerlijkt Nederland of Kabinet v. Nederl. Gezigten, enz. Amsterdam 1744.

Digitized by Google

veelsoortig geboomte door, ons vergunnen zoowel de vele wagens en rijtuigen de talrijke automobielen en ontelbare rijwielen, als de op vaste tijden voorbijvliegende treinen ter loops waar te nemen — dat alles gaat in rijke afwisseling als in een panorama aan ons oog voorbij, wanneer wij hier de verschillende vertrekken, die alle met elkander gemeenschap hebben, achtereenvolgens doorwandelen en den blik steeds naar buiten gericht houden.

Alexander baron van Rhemen bracht nog eenige gelukkige jaren met zijne echtgenoote op den nieuw opgebouwden Toren door, en ook na zijn vroegtijdig overlijden bleef zij daar wonen met hare twee dochtertjes, die er beiden ook huwden. De oudste, Johanna Cecilia Elisabeth, geboren op de Bockhorst te Spankeren den 29^{en} April 1868, trouwde den 11^{en} October 1888 met Adriaan Cornelis van der Hoop, geboren te Rotterdam den 2^{en} October 1858, zoon van Bernard Christiaan Marie en Mary Dunlop, thans Nederlandsch consul te Kaapstad. De jongste, Jacoba Elisabeth, op den Gelderschen Toren geboren den 27^{en} Augustus 1869, werd den 27^{en} Maart 1890 in den echt verbonden met August Eduard Zimmerman, geboren te Amsterdam den 13^{en} September 1861, zoon van Johan Carl en Suzanna Jacoba Vrolik, oud zeeofficier, daarna burgemeester te Hoorn en thans burgemeester te Leeuwarden.

Moge de douaïrière van Rhemen nog vele jaren in 't bezit zijn van den Gelderschen Toren, die na haar dood wederom in een ander geslacht moet overgaan, daar de Rhemens in ons land in de mannelijke lijn zijn uitgestorven [1]).

AANTEEKENINGEN.

A. Afstamming van Karel van Egmond, hertog van Gelder en graaf van Zutphen van Keizer Karel den Groote.

1. Karel de Groote, geboren te Ingelheim bij Mainz 2 April 742, koning der Franken, 768, keizer 800, zoon van Pepijn den Korte, koning der Franken, gestorven te Aken 24 Januari 814; ux. 771 Hildegard, dochter van Hildebrand, hertog van Swaben, † 783.

---

[1]) In Duitschland te Barensfeld bloeit evenwel nog een tak voort, ongetwijfeld uit de Nederlandsche Rhemens gesproten en in vorige eeuwen derwaarts verhuisd.

Digitized by Google

2. Lodewijk de Vrome, geb. te Chasseneuil (Anjou), 778, keizer, † te Ingelheim 20 Juni 840.; ux. 819 Judith, dochter van Wolf, hertog van Ravensberg-Beijeren, † 843.

3. Karel de Kale, geb. te Frankfort aan de Main 13 Juni 823, keizer, † 5 October 877; ux. 15 December 842 Hermentrude, dochter van Vodo, graaf van Orleans, en van Ingeltrude, † 869.

4. Lodewijk de Stamelaar, geb. 1 November 843, koning van Frankrijk en keizer, † te Compiègne 10 April 879; ux. Adelheid.

5. Karel de Eenvoudige, geb. 17 September 879, koning van Frankrijk, † te Péronne in de gevangenis 7 October 929; ux. 918 Otgiva van Engeland, dochter van Eduard I en kleindochter van Alfred, † 948.

6. Lodewijk van Overzee, geb. 920, koning van Frankrijk, † te Rheims, 15 October 954; ux. 939 Gerberge van Saksen, dochter van Hendrik I den Vogelaar, † 984.

7. Mechteld van Frankrijk tr. 967 Coenraad, koning van Bourgondië, geb. 923, † 19 October 994, begraven te Vienne.

Judith, weduwe van Ethelbald (of Ethelwolph) koning der Anglen, tr. te Auxerre 863 Balduinus I graaf van Vlaanderen, † 880.

Baldewijn II graaf van Vlaanderen, † 918; ux. Elstrud, dochter van Alfred den Groote, koning van Engeland, en van Elswith, † 929.

Arnoud I graaf van Vlaanderen, 964; ux. 934 Adela van Vermandois, dochter van Graaf Herbert.

Baldewijn III, graaf van Vlaanderen, † 961; ux. Mechteld, waarschijnlijk dochter van Coenraad hertog van Bourgondië en kleindochter van koning Lodewijk van Overzee, doch volgens Moreri en anderen dochter van Herman Billung, hertog van Saksen.

Digitized by Google

8. Bertha van Bourgondië, tr. 1°. Eudes I, genaamd le Champenois, graaf van Blois, Tours, Chartres en Beauvais, heer van Coucy, zoon van Thibaud I, graaf van Blois, enz., en van Ledgarde van Vermandois, weduwnaar van Mahaud, dochter van Richard I, hertog van Normandië (Duchesne, Maison de Châtillon, page 91); en 2°. Robert koning van Frankrijk, zoon van Hugo Capet.

9. Eudes II, graaf van Blois, Tours, Chartres, Troyes en Meaux, heer van Sancerre. Hij maakte aanspraak op het koninkrijk Bourgondië en sneuvelde, bij de poging om dit te verwerven, bij Bar 1037; ux. Ermgard van Auvergne, wier tante was Constance van Arles, vrouw van koning Robert van Frankrijk.

10. Thibaud III, graaf van Blois, van Troyes en Meaux, dat is: van Champagne en Brie, van Tours en Chartres, ux. Alix van Valois, gravin van Bar sur Aube, dochter van Raoul I, graaf van Crespy en Bar.

11. Hendrik (genaamd Steven) graaf van Blois, Chartres en Meaux, † 1102; ux. Adela prinses van Engeland (circa 1085, zie Navorscher XXXIX, 394).

Arnoud II, graaf van Vlaanderen, † 988; ux. Susanna, dochter van Berengarius, koning van Italië.

Baldewijn IV graaf van Vlaanderen, † 1034; ux. Ogina van Luxemburg, † 1030, dochter van graaf Giselbert.

Baldewijn V, graaf van Vlaanderen, † 1067; ux. Adèle, dochter van Robert koning van Frankrijk, zoon van Hugo Capet, en van Constance van Arles, † 1071.

Mechteld van Vlaanderen, † 1083; tr. Willem den Veroveraar, koning van Engeland, geboren te Falaise in 1027, † te Rouaan 9 September 1087, bastaardzoon van

Digitized by Google

Robert I, hertog van Normandië, bij zekere Harlette.

Adela prinses van Engeland, tr. Hendrik (genaamd Steven) graaf van Blois, enz.

12. Steven van Blois, graaf van Mortaing en Boulogne, koning van Engeland, 1135, geb. 1105 (volgens anderen: te Blois 1097), † 1154; ux. Mathilda, † 1151 of 52, dochter van Eustatius graaf van Boulogne en van Maria, dochter van Malcolm III, koning van Schotland.

13. Maria van Blois, gravin van Boulogne, tr. Matthias van den Elzas, zoon van Dirk, graaf van Vlaanderen en van Sybilla van Anjou, (dochter van Fulco, koning van Jeruzalem en van diens 1e vrouw Ehrenberge erfgravin van Mayenne).

14. Mathilde gravin van Boulogne, tr. 1179 Hendrik I den Krijger, hertog van Brabant, 1190—1235, † 1235, zoon van hertog Godfried III en van Margaretha van Limburg.

15. Margriet (of Sophia) van Brabant, † 21 September 1230, tr. 1206 Gerard III, graaf van Gelder en Zutphen, 1206—29, † 22 October 1229, begraven te Roermond, zoon van graaf Otto I en Richardis van Schiren Wittelsbach, dochter van Otto, hertog van Beyeren (volgens anderen Richardis van Nassau).

16. Otto II, met den paardenvoet, graaf van Gelder en Zutphen, 1229—71, † 10 Januari 1271, begraven te 's Gravendaal; ux. 2°. 1253 Philippota van Dammartin, die in 1271 nog in leven was en te 's Gravendaal begraven werd, dochter van Simon, graaf van Ponthieu en Monstreuil, en van Maria erfgravin van Ponthieu.

17. Reinoud I, de Strijdbare, graaf van Gelder en Zutphen, 1272—1326, † 9 October 1326; ux. 2°. in 1286 Margaretha van Vlaanderen, weduwe van Alexander prins van Schotland, dochter van Guy van Dampierre, graaf van Vlaanderen, en van Isabella van Luxemburg. Zij † 1331.

Digitized by Google

18. Reinoud II, de Zwarte, graaf (later hertog) van Gelder en graaf van Zutphen, 1326—43, wordt in 1339 tot hertog verheven, † 12 October 1343; ux. 1°. Sophia Berthout, dochter van Floris, heer van Mechelen, en Geertruid gravin van St. Paul; zij † 3 Mei 1329; en 2°. in 1332 Eleonora van Engeland, dochter van Eduard II, koning van Engeland, en van Isabella van Frankrijk; zij † 22 April 1355.

|

19. Maria van Gelder, denkelijk uit het 2e huwelijk geboren, † 12 Mei 1401; tr. Willem VIII hertog van Gulik, 1361—93, zoon van hertog Willem VII en Johanna gravin van Holland, dochter van graaf Willem III, den Goede. Hij † 1393.

|

20. Johanna van Gulik, tr. Jan van Arckel, XIIen en laatsten heer van Arckel, Gorinchem, Leerdam, Hagestein en Pierrepont, geb. 1362, stadhouder en thesaurier-generaal van Holland, † te Leerdam in 1428, zoon van Otto, heer van Arckel, enz., en van Elisabeth gravin van Bar.

|

21. Maria van Arckel, † in de kraam, 1415, begraven te IJsselstein; tr. Johan van Egmond van IJsselstein, ridder, zoon van Arnoud en Jolente gravin van Leiningen. Hij † op het slot Egmond in 1451.

|

22. Arnoud van Egmond, hertog van Gelder en graaf van Zutphen, van 1423—65 en van 1471—73, geb. 1410, werd den 9en Januari 1465 door zijn zoon Adolf gevangen genomen en naar het kasteel van Buren gevoerd; in 1471 door Karel den Stoute bevrijd en in de hertogelijke waardigheid hersteld, verpandde hij dezen het hertogdom Gelder, 7 December 1472 en † 23 Februari 1473. Hij trouwde in 1427 Catharina van Cleve, † 10 Februari 1476, dochter van hertog Adolf van Cleve.

|

23. Adolf van Egmond, hertog van Gelder en graaf van Zutphen 1465—71, geb. 1438, nam in 1465 zijn vader gevangen en werd als hertog uitgeroepen. Karel de Stoute liet hem in 1471 te Kortrijk in de gevangenis zetten. Na diens dood, 5 Januari 1477, werd hij door de Vlamingen bevrijd en opnieuw als hertog van Gelder erkend, 17 April 1477, doch sneuvelde kort daarop vóór Doornik, 27 Juni 1477. Hij huwde te Brussel in 1463 Catharina van Bourbon, † 21 Mei 1469, begraven te Nijmegen, dochter van hertog Karel van Bourbon.

|

24. Karel van Egmond, hertog van Gelder en graaf van Zutphen,

Digitized by Google

1492—1538, geb. te Grave 9 November 1467, † te Arnhem 30 Juni 1538, ux. Elisabeth van Brunswijk—Lunenburg, † kinderloos te Gelder in 1572, oud 80 jaar, dochter van hertog Hendrik I.

Van moederszijde stamde hertog Karel van Egmond rechtstreeks af van koning Lodewijk IX, den Heilige, van Frankrijk (Slichtenhorst, blz. 444) en dus ook van koning Hugo Capet.

B. Het geslacht Broeckhuisen.

Den 13^en^ December 1887 overleed te Utrecht vrouwe Wilhelmina Jacoba Agnes Isabella barones van Broeckhuisen, douairière van wijlen M^r^. Christiaan Willem Moorrees, en met deze aanteekening in het uitvoerige, meer dan zes eeuwen omvattende geslachtsregister der Broeckhuisens is dit voor goed afgesloten. Een kort overzicht van dit geslacht zal, vertrouwen wij, hier niet onwelkom zijn, en is in elk geval eene rechtmatige hulde door den nazaat aan het edele voorgeslacht gebracht.

De heerlijkheid Broeckhuisen, waaraan dit geslacht zijn naam ontleende, lag in het Overkwartier van Gelderland, in het Land van Kessel. Zij kwam later aan de geslachten Rossem, Malsen en Wittenhorst.

Dit geslacht voerde hetzelfde wapen — ook hetzelfde helmteeken — als Merwick, dat ook uit dezelfde landstreek afkomstig is, zoodat ongetwijfeld stamverwantschap tusschen beide geslachten zal bestaan hebben. Volgens sommigen zijn zij beide oorspronkelijk uit het hertogelijk huis van Bretagne, dat een hermelijnen schild tot wapen heeft; in hoeverre dit waar is, zullen wij in het midden laten.

Ook de geslachten Fey en Schelberg (uit Gelderland) en Poskijn (uit Holland) voeren hetzelfde wapen: in groen een hermelijnen schildhoofd, terwijl bij van der Donck (uit Limburg) het veld goud is (Rietstap, Armor. Gén., in voce). In hoeverre ook deze met Broeckhuisen stamverwant zijn, durven wij evenmin beslissen, wat dit laatste geslacht aangaat, is dit zeer waarschijnlijk.

Er waren in vroegere tijden, gelijk nu nog, verschillende — adellijke en niet adellijke — geslachten, die denzelfden naam droegen, doch een ander wapen voerden, en ongetwijfeld niet aan dit geslacht verwant zijn.

Wat ons land betreft, noemen wij slechts het Gelder sche geslacht Broeckhuisen van Barlham (in zilver een zwarten schuinbalk) en de Utrechtsche Broeckhuisens (in zilver een van rood en goud geschaakt kruis). Van deze beide geslachten komen, ook reeds in zeer vroege tijden, verschillende leden voor, en dit is oorzaak, dat het dikwerf zeer moeielijk is,

Digitized by Google

daar, waar men geene bepaalde aanduiding vindt, met eenige zekerheid te zeggen tot welk geslacht Broeckhuisen sommige personen van dien naam, in de 13e en 14e eeuw voorkomende, moeten gerekend worden.

Een Hendrik van Broeckhuisen leefde in het jaar 1185, en in 1196 wordt Jan heer van Broeckhuisen, nevens de heeren van Arckel, van Bronckhorst en van Lynden genoemd (Butkens, Annales de la Maison de Lynden, p. 67). Of deze beiden tot het hier ter sprake zijnde geslacht behooren is onzeker, waarschijnlijk moeten evenwel de volgenden daar wel toe gerekend worden.

Dominus Segerus de Brûchusen, Miles, getuige van Otto graaf van Gelre en Zutphen bij diens overeenkomst met het kapittel te Emmerik, 12 Mei 1233 (Bondam, Charterboek, 390; Sloet, Oorkondenboek, n°. 562; en Slichtenhorst, Geldersche Geschiedenis, blz. 93).

Sigero de Brouchusen, Miles (denkelijk dezelfde), getuige van genoemden graaf Otto, 1231 (Sloet, a. w., n°. 538); Idem, als deze het patronaat der parochiekerk te Roermond aan de abdis en het convent van St. Marie aldaar overgeeft, September 1268 (Bondam, a. w., 602; Sloet, Oorkondenb., n°. 909).

Johan heer van Brouckhusen, ridder — zoon van heer Willem, ridder, 1275, volgens de Cleefsche archieven vasal van den graaf van Cleve in 1284 — was getuige van Reinalt of Reinoud I, zoon van genoemden graaf Otto, als deze ten jare 1318 aan de stad Harderwijk privilegiën schonk (Slichtenhorst, a. w., 114), en eveneens als hij die van Zutphen in 1324 vernieuwde (ibid).

Zijne vrouw heette van Moerkercken, en denkelijk was een zoon van hem:

Heer Willem van Broeckhuisen, ridder, door graaf Reinoud II in 1338 beleend met de heerlijkheid en het slot Wickradt tot een mansleen ten Zutphenschen rechte. Den 19en Maart 1339, bij de verheffing van het graafschap Gelre tot hertogdom door keizer Lodewijk, wordt hij benoemd tot erfkamerling (Slichtenhorst, a. w., 127 en van Mieris, Charterb. II, 616). Hij kreeg toen tevens de Ooster- of Steenweerd te Lobith met 50 morgen land aan den Rijn bij Elten, met twee zilveren bekers te verheergewaden. In 1344 is hij o. a. borg geweest bij het vernieuwen van de keuren der stad Nijmegen door Reinoud III (Slichtenhorst, a. w., 132). Hij was gehuwd met Alfrade, Gerrit'sdochter van Engelsdorp. Zijn zoon:

Heer Johan van Broeckhuisen, ridder, was amptman van Kessel, 1352, en toen nog geen ridder. Hij werd heer van Wickradt en later was hij nog amptman van Kriekenbeek 1364, 67 en raad en leengetuige der hertogen Eduard en Willem van Gelder. Hij had een zoon:

Digitized by Google

Johan van Broeckhuisen, heer van Wickradt en erfkamerling van Gelderland, die tweemalen huwde: 1°. Aleid van Merode en 2°. Margaretha van Gimnich, dochter van Johan en Margriet Quadt, doch geene kinderen naliet, waardoor deze tak uitstierf.

Heer Johan van Broeckhuisen, ridder, gemeld verschillende malen tusschen de jaren 1343 en 1379, was zeker een zoon van Johan en N. van Moerkercken voornoemd. Zijne vrouw was uit het geslacht Buderick, hare moeder uit dat van Loë. Hun oudste zoon:

Heer Willem van Broeckhuisen, ridder, werd heer van Weerdenborch door zijn huwelijk met Agnes van Weerdenborch of Weerdenburg, dochter van Gerhard, vijfde heer van Weerdenborch (uit het geslacht de Cock), en van Henrica van Culenborch. Hij kocht in 1390 het erfhofmeesterambt van Gelder van Jacob van Mierlaer. Uit hem stamt de tak der heeren van Weerdenborch. (Zie hierover o. a. het opstel van wijlen Mr. J. Gerdes Oosterbeek, archivaris in Gelderland in den Gelderschen Volksalmanak, 1874, blz. 7; Mr. W. van de Poll, het kasteel Waardenburg, in het bij de wede van Wermeskerken te Tiel uitgegeven tijdschrift: Gelderland, 1853; Dr. Schotel, Ammerzode in de Bijdrage voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, Ie R., IV, 123; enz.).

Hertog Willem van Gelder vergunde aan Gerhard heer van Weerdenborch, dat de oudste zoon van zijne dochter Agnes en van heer Willem van Broeckhuisen, Weerdenborch zoude erven, en den naam en het wapen van Weerdenborch mocht aannemen, 1397. Deze oudste zoon was:

Johan heer van Broeckhuisen en Weerdenborch. Hij deelde zijn wapen met Weerdenborch, zijnde het volle wapen van Châtillon, en hij en zijne nakomelingen komen gemeenlijk eenvoudig voor onder den naam van Weerdenborch of Weerdenburg. In 1424 kocht hij van Willem heer van Wachtendonk, bastaardzoon van hertog Reinoud, de heerlijkheden Well en Ammerzode. Uit zijn huwelijk met Adriana van Brakell, dochter van Stees, heer van Langerack, en van Catharina van Polanen van Asperen, had hij vier kinderen, waarvan zijn oudste zoon:

Gerhard van Broeckhuisen hem opvolgde als heer van Weerdenborch en Ammerzode. Nadat deze uit zijn huwelijk met Walrave van Brederode, heer Walraven'sdochter bij Johanna van Vianen, den 6en April 1434 gesloten, zes kinderen had verwekt, sneuvelde hij op St. Hubertsdag (3 November 1444) bij Erkelenz, toen hij aan de zijde van hertog Arnoud van Gelder diens mislukten krijgstocht in Gulik mede maakte. Zijn oudste zoon:

Johan van Broeckhuisen, vóór genoemden veldslag op St. Hubert tot ridder geslagen en in dien slag gevangen genomen, kreeg Weerdenborch

Digitized by Google

en Ammerzode. Zijn tweede zoon Walraven ontving evenwel, naar het schijnt, deze laatste heerlijkheid in gebruik, en werd daarin bevestigd bij het magescheid van 1457, waarbij o. a. bepaald werd, dat hij het van zijn broeder Johan in leen zoude ontvangen. Zijn derde zoon Reinier van Broeckhuisen en Weerdenborch, ridder, was de beroemde krijgsoverste van hertog Karel van Gelder, dezelfde, die ook in 1473 Nijmegen, waar binnen zich de toen nauwelijks zesjarige hertog en zijne zuster Filippa bevonden, dapper en beleidvol verdedigde tegen hertog Karel van Bourgondië, die evenwel eindelijk de vesting vermeesterde en de jeugdige kinderen in gevangenschap naar Frankrijk voerde.

Deze drie broeders voerden Broeckhuisen gedeeld met Weerdenborch, doch Walraven zegelde met een lambel en Reinier met eene ster als breuk in het schildhoofd. Twee andere broeders Willem en Adriaen waren kanunniken te Utrecht, en het zesde kind, de eenige dochter Ermgard, was non te Nijverweerd.

Johan van Broeckhuisen had bij Elisabeth van Haeften eene dochter Walrave en een zoon Gerhard, welke laatste bij zijns vaders dood in 1468 eerst een half jaar oud was. Deze Gerhard was de tiende heer van Weerdenborch en werd na den dood van zijn oom Walraven in 1480 ook heer van Ammerzode. Hij was, evenals zijn vader, erfhofmeester van Gelderland en beroemd en dapper krijgsman. Aartshertog Maximiliaan verhief Weerdenborch, dat Gerhard tot open huis had gemaakt, met de dorpen Hien en Neerijnen tot eene hooge heerlijkheid met recht van galg en put. Doch bij de komst van Karel van Gelder in het land koos de heer van Weerdenborch, evenals zijn oom Reinier, onmiddellijk Karels partij. Hij stierf ongehuwd in 1494, en zijne eenige zuster Walrave erfde van hem. Deze huwde 1°. in 1480 Otto van Arckel, heer van Heukelom, zoon van Johan en Berta van Culenborch, en 2°. in 1507 Herman van Wachtendonk. Bij haar overlijden in 1511 kwamen al hare heerlijkheden en bezittingen aan haar oudsten zoon Johan van Arckel.

Een andere tak van dit geslacht — indien het ten minste geen geheel ander geslacht is — is die der Broeckhuisens tot Oyen. Zij stammen uit: Zeger van Broeckhuisen, heer van Oyen, volgens sommigen, broeder van heer Willem van Broeckhuisen voornoemd, die met Agnes van Weerdenborch huwde. Zijn oudste zoon Zeger van Broeckhuisen, heer tot Oyen, huwde Otta van Bylandt, zijn tweede zoon Jan van Broeckhuisen genaamd van Oyen, beleend met den Hof te Bimmen, 1402, enz., had ten huwelijk Gueda van Eyll. Beide broeders plantten dezen stam verder voort, die echter na eenige generaties uitstierf.

Digitized by Google

Volgens sommigen nu is genoemde Jan van Broeckhuisen genaamd van Oyen (beleend met den Hof te Bimmen, 1402) o. a. vader van Johan van Broeckhuisen, schepen van Arnhem, 1457 en 59, en gehuwd met N. van Voorst, en zoude deze de stamvader zijn van het Veluwsche geslacht. Anderen stellen evenwel tot bedoelden stamvader zekeren Daem van Broeckhuisen, gehuwd met N. van Voorst, en zijn van oordeel dat er hoegenaamd geen verband bestaat tusschen dezen Veluwschen tak en de heeren van Weerdenborch en tot Oyen, niettegenstaande allen steeds hetzelfde wapen voerden. Zij vermeenen dat het Veluwsche geslacht Broeckhuisen zijn oorsprong dankt aan het goed Broeckhuis in het ambt Heerde, dat door hertog Karel van Gelder ten behoeve van zijn stalmeester Hendrik van Broeckhuisen van scholting en dienst gevrijd en tot een thinsgoed werd gemaakt, 1518.

Kinderen nu van Johan of van Daem van Broeckhuisen en van N. van Voorst waren de zooeven genoemde stalmeester Hendrik, gehuwd met Bartha Coolwagens — uit welk huwelijk slechts een jong gestorven zoon en eene dochter, die met N. van Ingen in den echt trad —, en zijn oudere broeder Willem, die van 1502—26 burgemeester was te Harderwijk, en bij Geertruid Voet, dochter van Willem en Anna van Broeckhuisen, zes kinderen verwekte (Geld. Volksalm. 1881, blz. 60 en 61).

Willem's oudste zoon Johan huwde N. van Malsen de Maison Roupert, en uit dien echt werd o. a. eene dochter Fenna geboren, die in 1538 (op huwelijksche voorwaarden van 4 Mei) trouwde met Karel van Gelder heer van den Gelderschen Toren, bastaardzoon van hertog Karel van Gelder bij N. Rosouw (d'Ablaing, Ridderschap van Veluwe, 23; Nijhoff, Gedenkwaardigheden VI, 3, XLI; en G. van Hasselt, Schilderij van Karel van Gelder, 3, waar zijne moeder abusievelijk Anna van Roderlo wordt genoemd, zooals wij boven reeds zeiden).

Een ander zoon van Willem van Broeckhuisen en Geertruid Voet, eveneens Willem genaamd, was burgemeester van Harderwijk van 1538—47, stierf in 1547, en had bij zijne vrouw Margriet van Speulde o. a. weder twee zoons:

1. Willem van Broeckhuisen, die van zijne tante Beatrix of Bate van Broeckhuisen, gehuwd met Nicolaes Tengnagell tot Kell, zoon van Wolter tot Kell en Elisabeth Momme van Kell, in 1554 de heerlijkheid Kell erfde, verschreven was in de ridderschap van Zutphen van 1564—70 (d'Ablaing, Bannerheeren en Ridderschap van Zutphen, 13), en uit zijn huwelijk met Anna Swaven o. a. verwekte:

Michiel van Broeckhuisen tot Kell (Ibid., 87), die uit zijn echt

Digitized by Google

met Louise de Vega, dochter van een Spaansch kapitein, een zoon had:

Emmanuel, heer tot Kell (Ibid, 101), dat hij verkocht aan Jacob Schimmelpenninck van der Oye. Hij huwde 1° in 1629 Johanna Swaefken en 2° Josina van der Horst. Het eerste huwelijk bleef kinderloos; de oudste zoon uit het tweede huwelijk was:

Willem van Broeckhuisen, gehuwd in 1665 met Frederica Smulling (D'Ablaing, Ridd. van Vel., 424). Hun oudste zoon:

Emmanuel, geboren in 1666, was majoor en commandeur van het fort St. Anne, stierf te Deventer 23 Mei 1723, en verwekte bij Hendrina van Twickelo, gestorven 1 Februari 1719, o. a.:

Johan Otto van Broeckhuisen tot Sonnenberg, geboren te Luxemburg in 1698, overleden te Goor 22 December 1764, kapitein, trouwde te Hierden bij Harderwijk 13 Maart 1731 Margriet Elisabeth Op den Berge, geboren te Oldenzaal 12 October 1711, overleden in 1790, dochter van Balthasar tot Herseveld en van Johanna Adriana van Coeverden.

Uit hem stammen de laatste generaties van dit geslacht, zooals wij zoo aanstonds zullen zien.

2. Willem van Broeckhuisen tot Eeschate (Eeskoten, Eeschoten, enz., thans Eschoten, ten noorden van het dorp Otterloo op de Veluwe), geboren in 1520, burgemeester van Harderwijk, lid der ridderschap van Veluwe 1571—97, (d'Ablaing, Ridd. van Vel., 89), overleden in 1605, huwde in 1555 Johanna van Delen, die hem Eeschate en het goed ten Hage of de Haag in den Aenstoot (d. i. het tegenwoordige dorp Otterloo) ten huwelijk bracht. Onderscheidene kinderen sproten uit dezen echt, o. a.:

a. Daem of Adam van Broeckhuisen tot Eeschate — dat zijn ouderen broeder Willem hem afstond — sneuvelde vóór Breda in 1625 en had uit zijn huwelijk met Anna de Cock van Opijnen twee zoons Willem en Frederik, heeren van Eck en Wiel, dat zij den 26^{en} Maart 1668 kochten (Navorscher XXVII, 138), en leden der ridderschap van Nijmegen, doch beiden zonder oir gestorven (Heraldieke Bibliotheek, N. R., I, 138), waardoor deze heerlijkheid overging op hunne eenige zuster Johanna, die in 1646 met Evert van Delen tot Laer in den echt trad.

b. Willem van Broeckhuisen tot Eeschate, dat hij aan zijn broeder Adam afstond, lid van de ridderschap van Overijssel en afgevaardigde op de Synode te Dordrecht, 1618 en 19, overleden in 1642, huwde in 1583 Maria van Uyterwijck, vrouwe tot den Doorn. Uit dit huwelijk o. a. een zoon:

Wilt van Broeckhuisen tot den Doorn, de Lathmer, den Gelderschen Toren, Wilperhorst en de Groote Weede, bovengenoemd, geboren in 1589, lid der ridderschap van Overijssel, kapitein en

Digitized by Google

commandeur eerst van Ommerschans, daarna te Deventer, eindelijk van Hulst, overleden 12 November 1673, huwde in 1691 Fenna van Delen, dochter van Herman en van Catharina van Gelder tot den Gelderschen Toren, Karel's-dochter ux. Fenna van Broeckhuisen (zie hierboven). Zij stierf 25 September 1676.

De Doorn ging over op zijn oudsten zoon Willem, doch deze tak stierf met diens kleinzoon uit. (Zie hieromtrent: van Doorninck, Geslachtkundige Aanteekeningen, blz. 132, 138, 217 en 238, welk werk over het algemeen veel oplevert, dat tot aanvullmg kan strekken van de genealogie der Broeckhuisens, voor zoo verre zij in de ridderschap van Overijssel verschreven, of aan de leden dier ridderschap gehuwd waren (zie algemeen register achter dat werk)).

Wilt's tweede zoon Willem werd heer van de Lathmer, evenals later zijn zoon Wilt Jan en zijn kleinzoon Willem Herman, met wiens kinderloos overlijden in 1673, ook deze tak uitstierf. Daar deze allen lid van de ridderschap van Veluwe waren, zoo kan men bij d'Ablaing (Ridd. van Veluwe, blz. 302, 351, 371 en 398) daaromtrent nadere bijzonderheden vinden.

Wilt's jongste zoon Wilt Jan van Broeckhuisen kreeg de Gelderscbe Toren, die door het tweede huwelijk zijner dochter Fenna Helena Aleyda, in 1707 met Gerrit Jan van Rhemen tot Rhemenshuizen, in het geslacht der Rhemens overging, zooals wij boven zagen. Ook deze tak stierf met de kinderen van genoemden Wilt Jan in de mannelijke lijn uit (d'Ablaing, a. w., blz. 333 en 362).

Johan Otto van Broeckhuisen en Margriet Elisabeth Op den Berge (hierboven genoemd) kregen negen kinderen, waarvan de beide zoons, die nakomelingen hadden, lid van de ridderschap van Veluwe waren (d'Ablaing, a. w., blz. 424 en 429).

De oudste zoon Wilt Hendrik liet maar ééne dochter na: Geertruida Anna Margaretha, overleden in Maart 1785, die in den echt trad met Ludolf Everard Willem Sophonius Sloet tot Oldhuis, geboren denkelijk in 1752, overleden op de Beele bij Voorst in 1820, na te zijn hertrouwd met W. S. P. H. Godefroy, die weder den 17^{en} Februari 1825 te Twello hertrouwde met A. van Riemsdijk, 2^{e} luitenant bij de kurassiers (van Doorninck, a. w., blz. 385 en Nav. XXX, 370). Uit dit huwelijk Sloet—Broeckhuisen werd een zoon geboren Jan Adriaen Joost Sloet tot Oldhuis, die uit zijn, den 8^{en} Mei 1805 gesloten echt met Johanna Jacoba Sara Visser o. a. verwekte Ludolf Anne Jan Wilt baron Sloet tot de Beele, gouverneur-generaal van Neêrlandsch-Indië, enz., enz., schrijver o. a. van het meesterwerk: Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutphen.

Digitized by Google

De jongste der beide bovenbedoelde zonen van Johan Otto van Broeckhuisen: Willem Herman tot de Quickborn en de Beele, geboren te Wilp 16 Januari 1745, burgemeester te Harderwijk en ontvanger der convoyen en licenten aldaar, enz., stierf te Harderwijk in September 1788. Hij trouwde te Voorst den 4^{en} Juli 1771 Eleonora Sophia Carolina van Hoevell, dochter van Roelof tot Nijenhuis, Gerrit Willem Wolf'szoon ux. Geertruid Isabella Borre van Amerongen, en van Anna Margriet Elsabe Sloet tot Diepenbroek, Wolter Harmen'sdochter ux. Agnes Reineira van Lintelo tot de Marsch. Zij was gedoopt den 26^{en} Juni 1753 en stierf 19 April 1814. Uit dit huwelijk werden 8 kinderen geboren, waaronder 3 zoons, waarvan de beide oudsten in het jaar 1814 in den Nederlandschen adel zijn ingeschreven met het praedicaat van jonkheer, en nakomelingen hebben nagelaten, terwijl de derde zoon Gerrit Willem Johan, geboren in 1778, luitenant in Engelschen dienst, reeds den 22^{en} Augustus 1807 te 's-Gravenhage was overleden.

Deze beide oudste zoons waren:

1. Jhr. Frederik Carel Wolter van Broeckhuisen, geboren te Epe 18 September 1772, kamerheer van prins Willem V, later buitengewoon kamerheer van koning Willem I, 12 Februari 1814, met zijn broeder in 1814 ingeschreven in den Nederlandschen Adel, lid der ridderschap van Gelderland, 28 Augustus 1814, controleur der posterij te Deventer, overleden te Groningen 27 September 1819, trouwde aldaar 31 October 1816 Jonkvrouwe Anna Maria Sickinghe, gedoopt aldaar 15 Februari 1784, overleden aldaar 18 November 1860, dochter van Pieter Rembt, Feye'szoon ux. Petronella Wubbina Johanna van Iddekinge, en van Anna Josina Petronella Alberda van Ekestein, Joost'sdochter. Uit dit huwelijk werd slechts ééne dochter geboren:

Jonkvrouwe Anna Josina Petronella van Broeckhuisen, geboren te Deventer 5 April 1818, stierf te Groningen 16 November 1863, huwde aldaar 16 Augustus 1854 Willem George Frederik Lodewijk Sickinghe, geboren te Embden 23 Maart 1813, kapitein der infanterie in Oost-Indischen dienst, gepensioneerd in 1854, zoon van Hendrik Georg en van Aukje Eises Kolthoff, uit welk huwelijk één zoon. Hij hertrouwde te 's-Gravenhage in 1881 met Geertruida Agatha Johanna van der Chijs, geboren te Koudekerk aan den Rijn 28 Januari 1858, en verwekte bij haar nog vier dochters.

2. Roelof Wolter (of Walter) Herman baron van Broeckhuisen, geboren te Epe 20 Mei 1774, met zijn broeder in 1814 ingeschreven in den Nederlandschen Adel, bekomt voor zich en zijne wettige nakomelingen den titel van baron bij Koninklijk Besluit van 2 April 1822, N°. 138 (d'Ablaing, Nederlandsch Adelsboek, blz. 43), geadmitteerd in de ridderschap van Gelderland, 1 Juni 1825, wethouder en burgemeester van Harderwijk, ontvanger der

Digitized by Google

Domeinen aldaar, lid der Provinciale Staten van Gelderland, stierf, als laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht, te Harderwijk 20 November 1833, begraven te Wilp op de Veluwe. Hij huwde te Utrecht den 23^{en} April 1799 Charlotta Sophia van Heeckeren, geboren te Arnhem 27 April 1781, stierf te Harderwijk 8 Februari 1839, dochter van August Robert tot Suderas, commandeur der Duitsche Orde, burgemeester van Zutphen, Frans Jan'szoon ux. Transiliania Charlotta Juliana Agnes Adelheid van Rechteren, en van Aleida Jacoba van Westreenen, Jan André'sdochter ux. Cornelia Anna van Ommeren. Hare 8 kwartieren waren:

Heeckeren	Westreenen
Rechteren	Ommeren
Lynden	Mamuchet
Castel Rudenhausen	van der Schuur.

Uit dat huwelijk werden vijf dochters geboren:

a. Wilhelmina Jacoba Agnes Isabella barones van Broeckhuisen, geboren op den huize de Greunerie bij Leiden 13 Juli 1804, stierf te Utrecht als laatste van haar geslacht 13 December 1887, trouwde te Harderwijk 20 November 1824 M^{r}. Christiaan Willem Moorrees, geboren te Nijmegen 5 Juni 1801, griffier der Staten van Utrecht, ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw, commandeur van de orde van de Eikenkroon, overleden te Utrecht 6 Augustus 1867, zoon van Coenraad, ontvanger van 's rijks belastingen te Nijkerk, en van Francina Schönbach. Dit huwelijk bleef kinderloos.

b. Augusta Roberdiena barones van Broeckhuisen, geboren te Harderwijk 14 Juni 1805, stierf te Kampen 10 Juli 8836, trouwde te Harderwijk 14 November 1832 Frederik Willem Anton Hütschler, geboren te Huissen 12 Mei 1792, 1^{e} luitenant bij het Oost-Indische leger, adjudant van den generaal Clerens, daarna 1$_{e}$ luitenant-adjudant bij de jagers van Clerens, ridder van de Militaire Willemsorde, enz., overleden te Nijmegen 6 April 1850, zoon van Hendrik Jacob, koninklijk Pruisisch tolontvanger te Huissen, en van Johanna Elisabeth Serres. Uit dit huwelijk twee zoons en eene dochter. (Zie Geneal. Hütschler; Ned. Leeuw VI, 101).

c. Florentina Henriëtta barones van Broeckhuisen, geboren te Harderwijk 30 Juli 1807, stierf aldaar 26 November 1845, trouwde aldaar 7 Februari 1831 Johan Daniel Cornelis Carel Wilhelm de Mol, geboren op het riddergoed Hagen bij Meiderich in de Rijnprovincie 17 November 1800, wethouder van Harderwijk, lid van de Staten van Gelderland, stierf te Harderwijk 18 Februari 1875, zoon van Huybert en van Brigitta Cornelia Philippina d'Ablaing van Giessenburg. Uit dit huwelijk een zoon en twee dochters.

Digitized by Google

d. Harmina Wiegmoed Frederika Josina van Broeckhuisen, geboren te Harderwijk 10 Maart 1801, stierf aldaar 7 October 1801.

e. Harmina Wiegmoed Frederika Josina barones van Broeckhuisen, geboren te Harderwijk 15 September 1812, stierf te 's Gravenhage 2 Juli 1854, trouwde te Harderwijk 26 Juni 1833 Leonardus Sweemer, geboren te Zierikzee 18 Februari 1804, kapitein der infanterie, later gepensioneerd als kolonel, zoon van Dancker, luitenant-kolonel der infanterie en van Maatje Sandijk. Uit dit huwelijk vijf dochters. Hij hertrouwde te 's-Gravenhage 1 April 1857 Julie Henriette Louise Bron, geboren aldaar 7 Januari 1820, dochter van Adrien Frédéric en van Maria Johanna Medenbach. Hij stierf te 's-Gravenhage 24 Augustus 1885. (Zie over de geslachten Bron en Medenbach: Alg. Ned. Fam. Blad VI, 13).

De naam Broeckhuisen, als herinnering aan dit oud-adellijk uitgestorven geslacht, bleef nog een tijdlang voortbestaan, wijl Dirk Jan Willem baron van Heeckeren van Brandsenburg, geboren te Delft 26 Januari 1862 zoon van Dirk Jan en van Martina Alida Nicolina van den Burg, dezen naam bij den zijne had aangenomen, en zich diensvolgens noemde: D. J. W. baron van Broeckhuisen van Heeckeren van Brandsenburg. (Nav. XXIX, Afl. 1, omslag, en Herald. Bibl. N. R., IV, blz. 117).

Deze is echter ook reeds ongehuwd overleden, te Merced in Californië 7 Augustus 1896, zonder dat deze naamstoevoeging — voor zooverre wij weten — op een ander lid van het geslacht Heeckeren of op een ander persoon is overgegaan.

C. Het geslacht Rhemen.

Volgens de overlevering, bij deze familie sedert eeuwen bewaard, zijn de Rhemens uit Oostenrijk afkomstig en behoorden leden van dit geslacht tot de schaar der edellieden, die tusschen de jaren 768 en 774 met Karel den Groote de Westfaalsche Kreits tot het Christendom bekeerden en zich zoodoende aan de grenzen van ons land vestigden (Borchmans, Generis Nobilitates). Wij hebben dit werk nimmer onder de oogen gehad en weten dus niet, wat daarin omtrent bovenstaande is te boek gesteld, noch in hoeverre deze schrijver en zijne mededeelingen betrouwbaar zijn.

Middelerwijl blijkt uit de, in den laatsten tijd uitgegeven Westfälische en Mindener Urkundenbücher duidelijk, dat de Rhemens omstreeks het midden der 13e eeuw uit de dynasten van Loen gesproten zijn. Reeds wijlen de kundige genealoog L. A. F. H. baron van Heeckeren sprak dit als eene onomstootelijke waarheid uit (Herald. Bibl., 1875, bl. 11) op grond van

Digitized by Google

overeenkomst van wapen. De dynasten van Loen toch voerden geheel en al hetzelfde wapen als het geslacht Rhemen vóór de 18e eeuw, mogelijk met andere kleuren (Fahne, Denkm. und Ahnent. des Geschl. Mumm, S. 82, waar echter de kleuren niet worden aangegeven).

Rhemen voerde in rood een zilveren dwarsbalk, waarop 3 naar rechts gewende gouden meerlen zonder bek of pooten. Eerst in 't begin der 18e eeuw is het wapen veranderd in het tegenwoordige. Daar die verandering het eerst voorkomt op een zilveren lampet, is het zeer waarschijnlijk, dat zij louter aan eene kunstenaarsfantasie te danken is.

Doch is overeenkomst van wapen geen absoluut bewijs van afstamming, zelfs van stamverwantschap, bovengenoemde Urkundenbücher laten in dit opzicht geen twijfel meer over.

Professor Dr. Finke zegt daaromtrent in het kort het volgende:

„De verwantschap der nog bestaande familie von Rhemen met de Dynasten von Lon (Loen) is sedert de uitgave van het IIIe deel van het Westfälische Urkundenbuch bekend. In 1254, den 14en Februari, draagt namelijk Otto Dei gratia nobilis dictus de Lon aan Gotscalco dicto de Reme militi, dilecto consanguineo nostro, bezittingen over op de Hollandsche (alias Geldersche) grenzen in de nabijheid van de hoofdplaats Lon, onder bedinging, dat hij pro hiis esse debet noster perpetuus castellanus (W. U., III, no. 567). Op welke wijze beiden vermaagschapt waren en vanwaar de Rhemens aan hun naam kwamen, bleef echter in het duister tot het verschijnen van het door Hoogeweg uitgegeven Mindener Urkundenbuch. Hierin wordt in 1229 nobilis vir Godescalcus de Lon et uxor genaamd, die de voogdijrechten over een aantal Mindensche domgoederen aan bisschop Coenraad van Minden verkoopen (M. U., VI, no. 195). Deze, ook in 1239 (Ibid. no. 327) in eene Mindensche bisschopsoorkonde genoemd als dominus Gotschalcus de Lon, is zonder twijfel dezelfde als de in gelijktijdige Munstersche oorkonden van 1224—39 als getuige optredende edelheer Gottschalk von Lon (W. U. III, register op Lon). Het laatst wordt hij in Minden genoemd in verband met zijn zoon Gotscalcus filius nobilis de Lon. Zij hebben geschil met het Marienstift te Minden over de tienden in Rehme (bij Minden), de vader was zelfs in den ban gedaan en nu belooft de zoon drie jaar lang een zekere rente te zullen betalen. En 18 jaar later doet Godescalcus dictus de Lon nobilis (dat is: de zoon) totaal afstand van de tienden in Rehme (M. U., VI, no. 393 en 754). Gelukkig is het zegel van Gottschalk in hoofdzaak nog aanwezig. Het vertoont het bekende wapen der familie von Rhemen: de dwarsbalk, waarop de 3 naar rechts gewende vogels, en tot randschrift: Sigillum ..... ci de Remde

Digitized by Google

(Westfäl. Siegel I, Taf. 25, nº. 2, doch niet geheel en al nauwkeurig). De in de oorkonde genoemde G. nobilis de Lon heet alzoo in zijn zegel: Gottschalk von Rhemen!

Nu verschijnt in Munstersche oorkonden van 1254—88 herhaaldelijk met geheel hetzelfde wapen (W. U., III, nº. 956) ridder Gottschalk von Rhemen, de bovengenoemde consanguineus van Otto von Lon, somwijlen ook nog nobilis vir genaamd, met zijne vrouw Jutta en zijne zonen, waarvan eenige kerkelijke betrekkingen, als domheer, enz. bekleedden. Hij werd in 1254 slotvoogd van den edelheer Otto von Lon en kreeg van den graaf von Tecklenburg Metelensche voogdijgoederen te Wintershwijk en Aalten. Ik vermeen (zegt prof. Finke), dat hij dezelfde is als de van 1243—61 te Minden voorkomende zoon van den edelheer Gottschalk von Lon, die, na afstand zijner bezittingen in Minden en Munsterland, het geboorteland zijns vaders, in dienstmansbetrekking treedt. Zoo laat het zich verklaren, dat het nobilis bij hem langzamerhand en bij zijne kinderen geheel verdwijnt. De Rhemens, die dus hun naam aan het Mindensche dorp (Reme of Rehme) ontleenen, verschijnen sedert dien tijd als dienstmannen der Munstersche kerk in de Westfaalsch-Hollandsche grensstreken, evenals in Rhede en Barensfeld (bij Ramsdorf).

Sedert de 18e eeuw in bezit van het landgoed Wilkinghege bij Munster, verhuisde deze familie in het begin der 19e eeuw naar Oostenrijk. Zij behoort tot de zeer weinige, nog bloeiende Westfaalsche adelsgeslachten, die in rechte lijn van een der oude dynastengeslachten afstammen."

Dit betoog, waaromtrent wij in geen critische beschouwing zullen treden, strookt volstrekt niet met den aanvang der genealogie, zooals die uit de in het Rhemensche archief aanwezige oorspronkelijke stukken is saâmgesteld, hetgeen wij zoo dadelijk zien zullen, doch er blijkt in elk geval uit, zooals reeds gezegd is, dat de afstamming der Rhemens uit de dynasten van Loen wel als zeker mag worden aangenomen, evenals de oorsprong van den naam van het dorp Reme bij Minden.

Nu is het echter zeer goed mogelijk, dat voorouders der latere dynasten van Loen — en dus ook der latere Rhemens, ofschoon dan zeker niet onder dien naam — uit Oostenrijk afkomstig zijn en in 768—74 tot de edellieden in dienst van Karel den Groote behoorden, zooals boven is aangehaald.

Het geslachtsregister der Rhemens, volgens de origineele familiepapieren en ook volgens van Spaen, begint met:

Evert van Remen of Rhemen (de naam komt in de eerste generaties doorgaans, en ook nog veel later dikwijls zonder *h* voor), heer van Ter Horst,

Digitized by Google

huis en havezate bij Winterswijk, later, sedert 1325, steeds Dravenhorst of Travenhorst, ook wel enkel Travenoys genoemd, omdat Evert's kleinzoon, ook Evert genaamd, zoovele paarden op stal had, dat zijne zoons dagelijks het slot op- en afdraafden! Hij leefde in de eerste helft der 13e eeuw en had bij zijne vrouw Jutta of Judith...., die met hare kinderen nog in 1297 wordt genoemd, minstens 3 zoons en 2 dochters.

Een dezer zoons heette Godschalk, welke doopnaam overigens in het geheel niet in de genealogie wordt aangetroffen. Hij was burgemeester van Grol en in 1265 getuige van den heer van Loen, als deze zijn hof te Lintelo geeft aan Steven van Barmentloe..

Is deze nu de in 1254 genoemde consanguineus van Otto von Lon? De genealogie vermeldt evenwel niet, dat hij gehuwd was of kinderen naliet.

De rechtstreeksche afstamming der heeren van den Gelderschen Toren van bovengenoemden stamvader is als volgt:

Evert van Rhemen, heer van Ter Horst, 12..; ux. Jutta of Judith ...., 1297.

|

Geert van Rhemen, heer van Ter Horst, 1240; ux.....

|

Evert van Rhemen, heer van Ter Horst, alias Dravenhorst; ux. Johanna van Wederden tot Wederden.

|

Geert van Rhemen, heer van Dravenhorst, geboren in 1297; ux. Margaretha van Middachten.

|

Evert van Rhemen, heer van Dravenhorst en Reede, ridder; ux. Catharina van Reede, erfdochter van Gert tot Reede en Sybilla Klencke.

|

Geert van Rhemen, heer van Dravenhorst en Poelwijck, ridder, † 1459; ux. 1416 Elisabeth van Poelwijck, erfdochter van Nicolaas tot Poelwijck en Johanna van Loël.

|

Evert van Rhemen, geboren in 1417, † 1492; ux. 1454 Henrica van Eschedorp, dochter van Berent en Ermgard van Borckelo. Hij stond zijn recht van eerstgeboorte af aan zijn jongeren broeder Hendrik, later genaamd van Dyenborg, die daardoor heer van Dravenhorst en Poelwijck werd, en huwde met Rimberg (of Dimberoeke) van Bulo (of Belo) tot Weichstein (Fahne, Denkm. und Ahnent. des Geschl.

Digitized by Google

Mumm, 95, 101) of Weckstein (Sloet, Stift Bedbur CLIII). Dravenhorst kwam daarna achtereenvolgens aan zijne zonen Claes — verdronken te Roozendael — , Gert — gesneuveld in 1481 — en Adolph — gehuwd in 1482 met Johanna van Hackfort, dochter van Gerrit en diens 2e vrouw Mechteld Tengnagel en weduwe van Jacob van Enghusen; die kinderloos overleed — en eindelijk aan Rutger van Diepenbroek, zoon van Herman en Hille van Rhemen, zuster der drie zooeven genoemde broeders.

|

Hendrik van Rhemen, geboren op Dravenhorst in 1455, burgemeester van Grol, 1474, vestigde zich later te Deventer, was aldaar schepen van 1502–14 en stierf er den 2en Maart 1514; ux. 1490 Berta van Honichlo, † 1521, dochter van Steven en Margriet van Doetinchem, weduwe van Hendrik Wullinck. Hij is als het ware de stamvader van den Overijsselschen tak van zijn geslacht.

|

Steven van Rhemen, geboren 149., † 8 Maart 1556, schepen te Deventer en sedert 1538 burgemeester aldaar; ux. 1533 Aleyd van der Beeck, † 1568, dochter van Barthold en Catharina van Groll.

|

Steven van Rhemen, geboren 1532 of 33, studeerde eerst te Keulen, daarna te Bourges in Frankrijk, waar hij tot den Hervormden godsdienst overging en in 1561 promoveerde tot meester in de rechten. Te Deventer teruggekomen, wordt hij dadelijk in den magistraat gekozen en het volgend jaar reeds burgemeester dier stad, 1562—75. Als zoodanig werden hem verschillende zendingen binnen- en buitenlands, vooral ook naar den hertog van Alva te Brussel opgedragen. In 1575 legde hij, uit vrees voor de Spanjaarden en wijl zijn leven niet meer veilig was, zijne betrekkingen te Deventer neer, week uit naar Munster en werd daar landraad en assessor, enz. Hij stierf daar 7 Februari 1587 en werd op kosten der regeering met groote statie in het koor der kerk te Averwater begraven, niettegenstaande hij Hervormd was. Na zijn dood keerde zijne weduwe met hare beide kinderen Steven en Derk naar Deventer terug en stierf aldaar 1600. Hij was een zeer geleerd man, van wien nog eene zeer aanzienlijke verzameling handschriften, enz. in het familiearchief aanwezig zijn, zoomede een album amicorum, waarin eigenhandig geschreven verzen, enz. van de groote Hervormers Phil. Melanchton, † 1560 en Joh. Bugenhagen, † 1558, van den rechtsgeleerde Cujacius en andere beroemde mannen uit de 16e eeuw voorkomen. Hij huwde

Digitized by Google

in 1564 Suete van de Wall, dochter van Derck en Geertruid van Essen.

|

Steven van Rhemen, geboren in 1565, † 15 April 1644, studeerde te Marburg, Wittenberg en Blankenberg en was ijverig Protestant. Hij was heer van de Hoeve, havezate bij Borculo gelegen, die hij van de vader zijner eerste vrouw kreeg en waar hij in 1600, na dode zijner moeder ging wonen tot 1624, toen hij weder naar Deventer verhuisde, waar hij van 1626—39 schepen en in 1626 ook burgemeester was. Daarna werd hij gecommitteerde ter admiraliteit te Rotterdam en in 1635 idem van het Noorderkwartier. Hij huwde 1°. in 1598 Geertruid Schaep, dochter van Andries en Geertruid van Brienen, die in 1610 in de kraam stierf; en 2°. in 1612 Lucia Voeth, † 1647, dochter van Gerhard, kanselier van Gelderland, en van Concordia van der Ehem.

|

(Uit het 2e huw.) Steven Gerhard van Rhemen, heer van Rhemenshuysen, geboren te Deventer 22 Augustus 1615, overleden 26 September 1675. Hij promoveerde in 1637 te Utrecht in de beide rechten, en kocht in 1644 de havezate het Oldhuis te Vollenhoven, die hij herdoopte in Rhemenshuysen, en wordt deswegen, na langdurig dispuut, in 1653 verschreven in de ridderschap van Overijssel. Voorts was hij lid van de admiraliteit van Friesland, 1659, enz. Hij huwde evenals zijn vader tweemaal, 1°, in 1644, den 10en November, Helena Wichmoet van Twickelo, dochter van Unico en Wichmoet van den Boetzelaer. Zij stierf in de kraam van tweelingen, acht maanden na het huwelijk; en 2°. in 1650 Josina Helena van Roussel, † 15 September 1692, dochter van Tjaard en Josina van Welvelde of Weleveldt.

|

(Uit het 1e huw.) Steven Unico van Rhemen, heer van Rhemenshuysen, geboren 24 Juli 1645, gehuwd 27 Februari 1680 met Lumina Kreynck, dochter van Gerhard tot de Beele, burgemeester van Zutphen, en van Johanna van Oostrum. Hij promoveerde te Deventer 1667, werd lid der ridderschap van Overijssel 1679, van den Raad van State 1693, van de Generaliteits rekenkamer 1695, later voorzitter daarvan, enz. en stierf in October 1719. Hij was een zeer geleerd en werkzaam man, aan wien het archief der Rhemens dankt een groot aantal manuscripten en geschiedkundige aanteekeningen, vooral betreffende Overijssel, voorts genealogiën, brieven van A. Mattheus, wiens medewerker hij schijnt te zijn geweest, enz.

|

Gerhard Jan van Rhemen, heer van Rhemenshuysen, Sinderen en

Digitized by Google

den Gelderschen Toren, geboren 22 Maart 1682, lid der ridderschap van Overijssel, gecommitteerde ter admiraliteit in Friesland, lid van de Generaliteits rekenkamer, enz., gestorven in 1748 en in 1707 gehuwd met Fenna Helena Aleyda van Broeckhuisen, zooals wij boven zagen.

De laatste mannelijke afstammeling van dit, in ons land in de mannelijke lijn uitgestorven geslacht was:

Reynoud Gerard Steven baron van Rhemen van Rhemenshuisen, geboren op de Rees te Brummen den 30en Mei 1847, overleden te Utrecht den 31en Januari 1905, burgemeester van Wassenaar 1873, lid der provinciale staten van Zuid-Holland 1880, kamerheer in buitengewonen dienst 1881 en commandeur der Duitsche Orde, Balije van Utrecht, zoon van Mr. Cornelis Herman, lid van de 1e kamer der Staten-Generaal, enz., en van Jacoba Elisabeth barones van Tuyll van Serooskerken. Hij was jongere broeder van Alexander, laatsten heer van den Gelderschen Toren, bovengenoemd, en huwde te Baden-Baden den 4cn October 1882 met Alexandra barones de Grotthuss, geboren te Genève den 28en Februari 1856, dochter van Adolphe en Catharina de Zwenigorodskoy, welk huwelijk kinderloos bleef. (Zie over de laatste generaties van dit geslacht: Jaarb. van den Ned. Adel, II, blz. 174).

Uit de bovenstaande, zeer beknopte mededeelingen uit het omvangrijke en uitgebreide familieregister van dit oud-adellijk geslacht ziet men reeds, dat de Rhemens eeuwenlang mannen hebben opgeleverd, die in allen deele met eere genoemd werden, die met recht op den voorgrond traden in de regeering van stad en lande, de algemeene achting hunner medeburgers genoten, ook op wetenschappelijk gebied hunne sporen verdiend hebben en steeds hun ouden onbevlekten naam hooghielden.

Het bekende rijke archief van den Gelderschen Toren, sedert eenige jaren door de familie aan het Rijksarchief te Arnhem in bruikleen afgestaan — voorzeker, vooral met het oog op het behoud in de toekomst, eene verstandige en weldoordachte daad — is dan ook niet anders dan het nà 1707 naar den Toren verhuisde archief der Deventersche Rhemens, de wetenschappelijke nalatenschap uit de 16e en 17e eeuw van dit toen ter tijde zoo roemrijk en op den voorgrond tredend geslacht (zie over dit archief o. a.: Bijdragen voor vaderl. Gesch. en Oudheidk., Ie R., VI, blz. 257).

Nog eenige jaren en ook dit geslachtsregister zal voor goed worden afgesloten, maar de eervolle herinnering aan de Rhemens zal in de geschiedenis van Gelderland en Overijssel nimmer worden uitgewischt!

Digitized by Google

De Parck te Elst.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

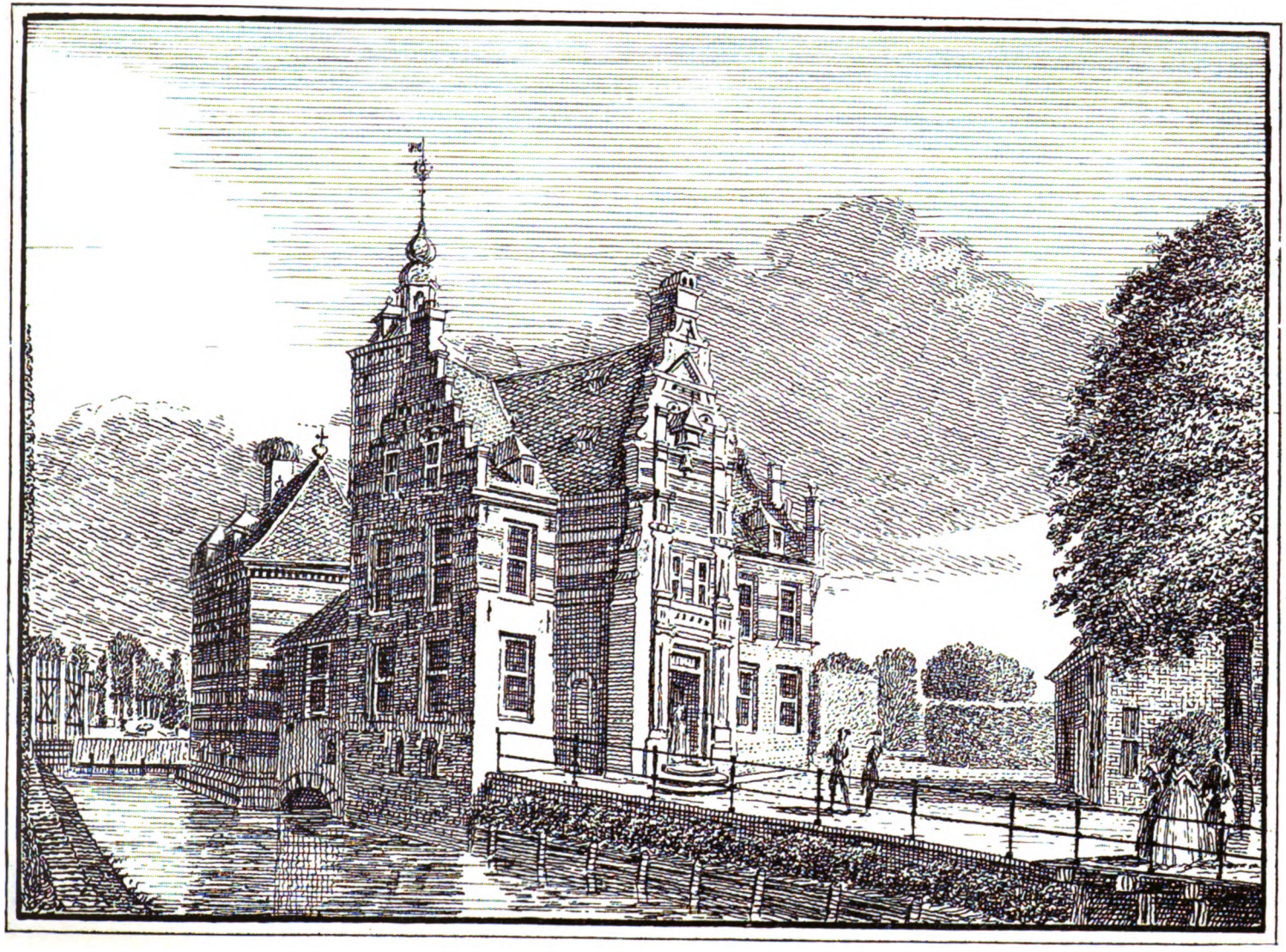

De Parck te Elst, 1744.

Voorzijde.

Digitized by Google

DE PARCK TE ELST.

In jaargang 1878 van den Gelderschen Volksalmanak komt eene afbeelding voor van het voormalige huis de Park of Parck te Elst, zooals het zich nog in de 18e eeuw in al zijne grootschheid en sierlijkheid vertoonde. Daarbij is een kort bijschrift gevoegd door iemand, die, zooals hij zelf bekent, er niets van weet. Hij kent alleen de plek, waar weleer het prachtige slot „zijn hoogen, sierlijk gedekten toren" te midden „der schoone lanen en van het statig geboomte" ten hemel verhief, en brengt den lezer dáár, in zijne fantaisie, op eene aangename en ongekunstelde wijze. Hij wekt in die weinige woorden belangstelling op voor eene landstreek, die oppervlakkig beschouwd niets aantrekkelijks aanbiedt, en, na de verzuchting te hebben geuit, dat al zijne pogingen, om het verleden van die belangrijke plek niet alleen in beeld, maar ook in geschrifte voor den belangstellenden lezer te doen herleven, schipbreuk geleden hebben, eindigt hij met den wensch en het vriendelijk verzoek, dat allen, die er meer van weten te verhalen, dit willen mededeelen.

Ook bij mij wekte die weinige, goed geschreven regelen belangstelling op voor dat fraaie kasteel, dat, ofschoon helaas! als zoovele andere van den Gelderschen bodem verdwenen, toch ongetwijfeld met de geschiedenis van meerdere voorname Gelderssche geslachten, en daardoor ook met die van Gelderland zelf, in innige betrekking heeft gestaan; en toen ik, al zoekende of ik toevallig daarvan iets kon ontdekken, het geluk had een afschrift te vinden van oorspronkelijke stukken, weleer in het Archief van de Parck berustende, en in het laatst der 18e eeuw door allezints bevoegde hand zeer nauwkeurig gecopiëerd, besloot ik aan het verzoek van bovengenoemden schrijver te voldoen, en uit die stukken en hetgeen ik nog meer omtrent de Parck ben te weten gekomen, zooveel mij doenlijk was, eene geschiedenis van dit kasteel op te stellen.

Digitized by Google

Is die geschiedenis al niet volledig en niet zoo belangrijk als menigeen zich wellicht heeft voorgesteld, toch vertrouw ik dat zij niet geheel en al van belang ontbloot zal wezen, en dat zij vooral ten opzigte van eenige voorname Gelderſche geslachten vele, niet algemeen bekende bijzonderheden zal aan het licht brengen.

De oude kasteelen in het algemeen en de Gelderſche in het bijzonder — zoowel de nog bestaande als de vele reeds verdwenen en gesloopte — zijn, wat betreft hunne geschiedenis in groote trekken beschouwd, bijna allen tot twee categoriën te brengen, namelijk: 1°. die in de vroege Middeleeuwen en oude riddertijden zijn gebouwd met het doel om vandáár uit rooftochten te ondernemen, aanvallen te doen op naburige vijandelijke sterkten, zelf ter verdediging te strekken, enz. Deze vertoonen zich in hunne oorspronkelijke gedaante: sterk, groot en indrukwekkend, bezitten eene meer algemeen bekende, door herhaalde belegeringen en verwoestingen, schitterende geschiedenis, en dalen allengs naarmate het doel hunner oorspronkelijke stichting vervalt, door onderscheidene verbouwingen en veranderingen van hun vroegeren luister en indrukwekkende grootheid af, om langzamerhand niets anders te worden dan de liefelijke en rustige verblijfplaatsen en woonsteden van den adel der latere eeuwen. En 2°. die, welke van veel jongere dagteekening zijn en in hun oorspronkelijken toestand slechts eenvoudige woonhuizen of katersteden waren, doch van lieverlede, naarmate zij op eene of andere wijze in het bezit kwamen van rijker en edeler geslachten, door verbouwing en verfraaiing in den toestand zijn gekomen, waarin zij nog zijn of waarin de teekeningen uit de 18e eeuw ze ons te aanschouwen geven. De geschiedboeken hebben in den regel weinig bijzonders van deze laatste soort te vermelden, want zelden speelden zij eene rol in de groote gebeurtenissen der tijden, en, zoo er al veel belangrijks binnen hunne muren in het verloop der eeuwen heeft plaats gegrepen, dit behoort gewoonlijk tot de overlevering van een of ander aanzienlijk geslacht en had plaats in den engeren familiekring, waardoor het meestal na verloop van tijd aan de vergetelheid werd prijs gegeven en ook voor het algemeen van bijzonder belang is ontbloot.

Tot deze laatste categorie behoort de Parck.

Beschouwen wij nauwkeurig beide nevengaande afbeeldingen daarvan uit het midden der 18e eeuw, dan zien wij onmiddellijk, dat de Parck in de dagen van zijn luister en grootheid het statige woonhuis was van den rijken, deftigen edelman uit de tijden der Republiek, en dat het nimmer heeft moeten of kunnen dienen tot aanval of verdediging in den krijg. En dat het ook niet door verbouwing een vroeger sterkte of slot vervangen heeft, leert ons het weinige wat wij van zijne geschiedenis weten.

Digitized by Google

Wanneer de Parck, zooals zij zich in de 18e en nog in het begin der 19e eeuw voordeed, gebouwd is, hebben wij nergens kunnen vinden, evenmin wanneer er op die plaats het eerst eenige woning, van welken aard dan ook, verrezen is. De naam Park of Parck, dat wil zeggen: „omslotene plaats", is in elk geval van veel ouderen oorsprong dan het kasteel, hetzij dat woord moet afgeleid worden van het Romeinsche „Parkus" [1]), dan wel van het Angelsaksische „Pearroc" [2]).

Lang na het vertrek van Romeinen en Angelsaksen uit deze gewesten bleef deze naam onder het landvolk voortbestaan en aan de streek verbonden, en ging later over op de heerlijkheid en het slot, die dáár verrezen.

In het Geldersch leenregister vindt men niets omtrent de Parck vermeld, om reden deze nimmer een leen is geweest, doch steeds een vrij, allodiaal goed, zooals het o. a. ook in 1621 wordt genoemd, zooals wij aanstonds zullen zien.

De eerste maal, dat van de Parck (Perick) met name gesproken wordt, is in het jaar 1437. Hij wordt toen genoemd: „eene bouwing," is 55 en eene halve morgen groot en behoort aan zekeren Gerit Schoenswaen, burger te Nijmegen, die hem van Henricx Schoenswaen [3]), waarschijnlijk zijn vader, schijnt gekregen te hebben, en in genoemd jaar erkent aan Baeijken (in een ander stuk: Baudeken genaamd) van Steenbergen uit die bezitting eene jaarrente van 16 oude schilden schuldig te zijn. Dit blijkt uit het volgende;

1437 Des Vrijdags na Sunte Jansdach de collat: — Voor Ghysbert van Ranwick Richter in Over Betuwe, compareeren Gerit Schoenswaen ende Beell zijn egte wijf, en bekennen sehuldig te zijn aan Baeijken van Steenbergen en zijne Erven Soesthien alde Schilde des jaers jaerrente utter eene Bouwing geleegen in den Kerspel van Elst geheten die Perick haldende omtrent 55 en eenhalve Morgen, soe die Henricx Schoenswaen te wesen plach enz. In tegenwoordigheid van Gerichtslieden, Willem Wynnick ende Bernt Hakvoirts 1437. Hier aan 't zegel van den Richter, zijnde het volle wapen van Randwijk met den staanden hond op den helm.

Deze Baeijken van Steenbergen is een grondbezitter in het kerspel van Elst, evenals Schoenswaen, Gherit van Cleve, Heymeric die Groet en anderen; hij schijnt behoort te hebben tot het adellijk geslacht

---

[1]) Buddingh. Wandelingen door de Betuwe, enz., 1854—60, blz. 34 en 35

[2]) P. C. Molhuysen. De Anglen in Nederland; zie: Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk., 1e Reeks VI, bladz. 253.

[3]) Een Hendrick Schoenswaen wordt gemeld onder de ridders en knapen in 1377 (Slichtenhorst, blz. 160).

Digitized by Google

der Steenbergens, hij voerde althans hetzelfde wapen: de leeuw met het hartschild op de borst.

Vijf jaren later in 1442 dragen Gerit Schoenswaen en zijne vrouw Beel of Bele de Parck (Parryck of Prick) op aan Jan Dass en zijne erven. Het goed wordt hier wêer aangeduid als: „eene Bouwinghe en Lande," en in een ander stuk als: „een Huis en Hofstede met een steenen kamer." Er bestond dus toenmaals reeds eene woning, waarschijnlijk eene boerenhofstede, doch van eenig aanbelang, blijkbaar uit de toevoeging: „met een steenen kamer." Ik vermoed toch dat met de „Steene camer" hier een gedeelte van de hofstede, niet het geheele huis bedoeld wordt. Mogelijk was het eene zoogenaamde lanters (landheers-)kamer. Een versterkt of verdedigbaar gebouw, dienende bijv. tot tolhuis, zal de Parck toenmaals wel niet geweest zijn [1]).

Zie hier twee stukken betreffende deze overdracht:

1422. Des Manedaghes na S. Thomasdag. — Voor Herman van Zandwijck [2]) als een Rentmeyster op dese tijd van Vryenesteyn, van weghen mijns ghenedighe Here van Monster en Erfpagteren van den genedige Heere voorn. Henrik van Meerte en Peter Vijghe, compareerd Gherit Schoenswaen en Beel zijn echte wijf, en dragen op een Bouwinghe en Lande geheten den Parryck onder Elst, zoo die gelegen en bepaald is, en Mijnheer van Monster voorss. jaerlijks dair den Erfpagd uit heefd, aen Jan Dass en zijne Erven. — Vast en Stedelijck enz. — Hieraan hangt alleen het zegel van den Rentmeester voornoemd, voerende het volle wapen van Randwijck met een zoom om het schild en in den rechterhoek iets bij wijze van eene breuk. Als helmteeken: de windhond staande op den helm.

1442. Woensdag na S. Catharini dag virginis. Voor Walraven van Ackoy en Gerichtslieden Willem van Zandwick, Jacob van Machen en Godert van der Nevele, compareerd Gerit Scoenswaen Burger tot Nijmegen ende Joffrou Bele zijn echte wijff, en dragen op aen Jan Dass, Burger te Nijmegen, Een Huis en Hofstede met een Steene camer en 30 Morgen lants geheten den Swanenborch En den Prick daer oostwaerts geland zijn Meister Jan die Smijt en Reyner van Reit, zuydwaerts Jan Kyvit, westwaerts die Laer Zeghe en Arnt Thomas enz. Nog 10 Morgen op Elsterbroeck, oostwaerts geland Heimeric die Groet, zuidwaerts Arnt Thomas, enz. Item de Lange en Corte Sandacker en twee kempen daer bezijden haldende te zamen 16 Morgen, Dus de voorn.

---

[1]) Zie over steenen kamers: Navorscher XXI, blz. 329 en 486 en Geld. Volksalm. 1879, blz. 33. — En over verschillende huizen, kasteelen, enz., aldus genaamd: v. d. Aa, Aardr. Woordenb., Deel X, blz. 704 en 705.

[2]) Ik vermoed dit eene verschrijving is van Randwijck, blijkens het zegel dat aan het stuk hing.

Digitized by Google

Hoff in 't geheel haldende 56 Morgen, gelegen in 't Kerspel Elst en voormaels aen Henrick Schoenswaen te wesen plag. Zij zijn Saekwalden neffens Jacob van Machen en Deric Wijninck en belooven dit te vrijen jaer en dag tegens alle lasten, uitgenomen 13 Schellingen 4 penn. Tyns die den Ed. Jonck^{r} Willem Soen tot Egmonde en Brueder tot Gelre jaerlix op S. Martijnsdag in den winter heefd uit 2 kampen. En uitgenomen 10 pont 16 schell. 8 pen: die den Bisschop van Monster jaerlijks op S. Walburgdag Erfpacht heefd uitten Corten Zandacker en Lange Zandacker. En 2 penningen thijns die Henric die Ruth op S. Martensdag voirss. heefd, uit een Kempke gehieten Binnen-Kempke, en 3 pont 16 schell: die Wolter van Aller jaerlijks op ons lieve Vrouwendag purification heefd uit 3 Morgen lants voor die Hofstad, en 16 alde schilden, die Baudekens wijff van Steenbergen jaerlijks heefd uit voirss. goed, dag losbaer volgens den Losbrief. Gegeven te Oesterhout — Aan dit stuk hangt alleen het zegel van Walraven van Ackoy, namelijk het volle wapen van Arkel: de twee beurtelings gekanteelde dwarsbalken met een zwanenhals tot helmteeken op den gekroonden helm en twee windhonden tot schildhouders.

Uit deze stukken zien wij tevens dat de Parck toen nog geen vrije bezitting was, doch dat er aan onderscheidene personen jaarlijks verschillende pachten moesten betaald worden, die als hypotheken op bepaalde gedeelten van het landgoed drukten.

Jan Dass wordt ook burger te Nijmegen genoemd, hij was dus geen edelman, doch schijnt een voornamer en rijker bezitter geweest te zijn dan zijne voorgangers. Zoo was hij er op uit de lasten, die op de Parck drukten, af te lossen. In 1446 kocht hij namelijk de rente van 16 oude schilden af, die Baudeken van Steenbergen jaarlijks uit het landgoed trok en waarvan de eene helft na Baudekens dood aan diens weduwe Ulende verbleven was, terwijl de andere helft gekomen was aan zijne dochter Griete, echtgenoote van Jacob van Mekeren, die met zijne vrouw deze helft weêr verkocht had aan Johan Rait. Dit blijkt uit de volgende origineele stukken:

1446. Vrijdags na S. Valentijnsdag, Jacob van Mekeren en Griete zijn Echte wijf doen kondt, en geven quitantie aen Jan Dass wegens den aflos der helfte van de 16 alde schilden uit de Bouwinge die Perrick, die Baldiken van Steenbergen waren, en waervan de helft toehorende Ulendin van Steenbergen hunne Moeder, welke helft voorn. Jan Dass nu afgelosd heefd. Bekennende Ulende onze Moeder, onss en onsse Erven daer aff onterfd te zijn. Belovende zij Jacob en Griete Ehlieden voorn. Gerrit Schoenzwaen en Johan van Mackgeren Henricxsoen als Zaekwalde voor hun en hunne Erven die voorn. helfte jaer en dag te weren op poene van leysting enz. des t'oirkonde hebben wij

Digitized by Google

Zaekwalden voorn. onse zegelen aen deezen brief gehangen, en, want ik Jacob van Mackgēn deezen coep heb helpen de dingen soe heb ik, om enz. mijn segel ook aen dezen brief gehangen. — Aan dit stuk hingen 5 zegels: 1°. het volle wapen van Meeckeren met een halven arend (of beer) als helmteeken; 2°. Steenbergen; het 3e. was afgebroken; het 4e. en 5e. zie de tabel N°. 1 en 2.

1446. Des Saturdag na Sinte Valentijnsdag Mart. Jacob van Mekeren en Griete van Steenbergen sijn echte wijf bekennen dat hun vader Baldiken van Steenbergē jaerlijks uit de Bouwinge gehieten de Parck had 16 alde schilden waervan zij de helfte die Ulendin ons Moeder toe te horen plach vercogd hebben aen Johan Dassen Burger tot Nijmegen; En hebben zij de andere helft hun na dode van Baldiken van Steenbergen onss vader aengekomen verkogd aen Johan Rait tot behoef Clais Raits sijns soons. Daar Johan Dass voirss. die helfte nu van voorn. Clais ingelost heefd zo geeven Jacob en Griete Ehluden voorn. volkome quitantie en quijtschelding wegens den Parck aen Johan Dassen eu zijne Erven. — Aan dezen brief hangen 2 zegels: 1°. het volle wapen van Meeckeren en 2°. Steenbergen, zonder helm en het schildje op de borst van den leeuw onzichtbaar.

Waarschijnlijk heeft Dass nog wel meerdere hypotheken of erfpachten afgelost, ofschoon daarvan geen bewijs bewaard is gebleven, want wij vinden bij latere verkoopen van de Parck geen gewag meer gemaakt van de meeste pretentiën, bij den koop in 1442 vermeld. Ook breidde Dass zijne bezitting door aankoop van land aanzienlijk uit, zoodat bij zijn dood de Parck 110 morgen groot was. Het volgende strekke hiervoor tot bewijs:

1457. Des Naesten Maendags na den Heilegen Pinxterdag. — Arien Willemssoen en Alit sijn wijf, ende Derick van Ypēn en Lysbeth sijn wijf bekennen in regte Erfkoop verkogd te hebben aen Johan Dass en zijne Erven, de helfte van een stuk Erfs houdende 't samen 4 Morgen Lands gelegen onder Elst, voorts belooven zij 4 bovengenoemde en Johan van der Laewick Roelofszoon en Gijsbert Waessack als goede Waerborgen en Saekwalden, deezen Koop te vrijen jaer en dag op poene van Lysting enz. — Dit bezegelen Arien en Alit voirss: dog wijl zij geen zegel heeft bid zij IJsbrand Zewaltssoen voor haer te zegelen, die zulks ook doet, wijders door Dirck van Ypēn en Lysbeth voirss: dog zij geen zegel hebbende zegeld Dirck van der Lauwick voor haer, wijders zegelen Johan van der Laewick Roelofszoon en Gijsbert Waessack. — Hieraan hingen 6 zegels: 1°. een halve leeuw, als 't wapen van Wijhe, het helmteeken onkenbaar; het 3e zegel mankeert; het 4e en 5e is Lauwick, met de sterren; het 2e en 6e, zie de tabel N°. 3 en 4.

Jan Dass schijnt geen zoons nagelaten te hebben, doch hij had twee

Digitized by Google

dochters: Gheertken, getrouwd met Taicken en Gueytken, die zekeren Hueymans ten huwelijk had. Deze dochters erven na zijn dood ieder de helft van de Parck. Uit het huwelijk der eerste wordt een zoon vermeld, Frans genaamd, wiens vrouw Margriet wordt genoemd, bij wie hij won twee zoons: Johan en Thomas en drie dochters: Geertken, Grietken en Beert Taicken; waarschijnlijk had Frans nog een broeder Hendrik genaamd, zooals wij later zien zullen. Uit het huwelijk der tweede dochter werden vier kinderen geboren: Henricka, die met Ghijsbert Auwerijn trouwt; Beert, die tot man had Jacob van Mulnichom; Thomaes, ook eene dochter, die Derick van Gent ten huwelijk kreeg, en een zoon Frans Hueymans. Na den dood hunner moeder Gueytken, die vóór 1490 stierf, krijgen de beide eerstgenoemde dochters ieder de helft van haar erfdeel van de Parck, dus ieder een vierde deel van het geheele landgoed. De Parck is dus nu onder drie eigenaars verdeeld, doch weldra wordt alles weêr vereenigd, wijl in 1490 Hendrick, Heer in Dairnick de gehecle Parck, groot 110 morgen van de verschillende erven koopt. Ziehier de origineele koopacten:

1490. Op S. Margrieten avond der Heilige jouffer. — Jacob van Mulnichom en Beerte Hueijmans Ehlieden hebben den regten Vierden deell van de alinge guede en Erve geheyten den Parrick, hun aenbestorven van Gueytken Hueymans hun Moeder zaliger en bij Magenscheid toegedeelt haldende te samen omtrend 110 morgen Lands gelegen in 't Kerspel van Elst, Dat zij getransporteerd hebben aen Henrik Heer van Dairnick en zijne Erven volgens Richters brief. — Zo bekennen zij Jacob van Mulnichom en Beert Ehlieden voirsz. Frans Hueyman en Derick van Ghent, mits desen openen brieven als Zaekwalden, dat voorn. vierde deel der Parck aen Henrick Heer in Dairnick te vrijen jaer en dag als vrij eige erf en goed, van al den thijnss, jaergelde, enz., die van wegen en bij tijden van zalige Gueytken Hueymans vorss: na dode van Johan Dassen zaliger op poene van Lijsting, verklaarende wijders dat er geen ander beswaer oplegd als volgende cleyne Thyns of pacht, die jaerlijks uit den voirsz. guede gaet. Als aen Henrick van Egmond 12 pond 10 schell. 11 pen. uit een stuk lants geheiten Eijmershof — Item Heer Willem van Egmond 14 schellingen 4 pen. uit een stuk lants in den Perrick. Item Seger Hubertz Erfgenamen 2 goudguldens uit de helfte gehieten Baestenkamp. — Item S. Claes Gasthuys te Arnhem 5 pont en een alde Boddreger [1]) uit de elf Morgen lants; Item S. Catharyne gasthuys aldaer uit denzelfde lant $2^1/_2$ pont. Item die Heren van Sinte Walburgen te Arnhem uit dat selve lant $2^1/_2$ pont. Item die van

[1]) Een Boddreger is eene munt ter grootte eener bakerschelling.

Digitized by Google

Monichuijsen uit 't selve lant $2^1/_2$ pont. Item die kerk van Elst uit 't selve lant 2 pont, item S. teelen altaer tot Elst 2 pont en de zulke jairgulde als Ott van Hoekelum en Steven van Westeneynde na vermogen oir zegelen en brieven dairuit hebben Ter oirkonde hangen zij Zaekwalden hun zegel daer aen. — Het stuk heeft 4 zegels: het 1e, 2e, en 3e zie de tabel N°. 5, 6 en 7; en 4°. het gewone wapen van Ghent, zonder helm.

1490. Des Saterdaghs na Sinte Martijnsdag Transsal: — Barthold van Gent Heer tot Loenen Richter in de Overbetuwe en gerichts luiden Rutger van Wyenhaven en Gerrit die Wyse. Tuijgen openbaerlick dat voor 't gericht van Overbetuw gekomen zijn Gheertken Taicken, met Frans Taicken oir soen en gecoren Momber, Ghijsbert Auweryn en Henrick Hueymans zijn echte Huysfrou, Jacob van Mulnichom en Beert Hueymans zijn echte Huisf. Derck van Gent ende Thomaes Hūyman sijn echte Huisfr. en Frans Hueymans; En hebben in een vasten steden erfkoop overgegeven aen Henrick Hr in Dairnick en sijne Erven. Mit namen Giertken Taicken voirss: de cene helft van den alinge Erve en goede geheeten den Parrick, gelijk oer die van Johan Dassen oer zelige vader aenbestorven is, En Ghysbert Auweryn en Henrick Ehlieden; Jacob van Mulnichom ende Beert Ehl. voirss. die andere helfte van denselve goede gelijk aer die van zelige Gueytken Hueymans den god genade, aenbestorven is, en bij Magescheid toegedeeld is houdende te samen circa 110 Morgen, in den Kerspel van Elst oostwaerd geland S. Agniete Clooster te Arnhem, zuydwaerts de Lantwetering, westwaerts de Erfgenamen Roelof Keyvits en de Laer zege, enz. Der voirss: goed met alle zijn toebehoor, Regten, enz. Ende die voorn. Gheertke Taicke met oer Zoon en Momber, Ghijsb. Auwerijn, en Henrick Ehl.; Jacob van Mulnichom en Beert Ehl, Derck van Gent en Thomaes Ehl., En Frans Hueymans hierop vertijende, en overdraegende aen Henrick Heer In Dairnick en zijne Erven als vrij eigen Erve en goed te vrijen twee Jaeren en dag uitgenomen alsulke thijns en pacht als, enz. (zie hierboven het vorige stuk) 'T oirkonde wij richter en Gerichtslieden onze Zegelen hieraen gehangen. — Aan dit stuk hangen 3 zegels: 1°. het volle wapen van Ghent, helmteeken: de hond staande op den hoed; het 2e en 3e: zie de tabel N°. 8 en 9. Het 3e heeft een wildeman met opgeheven knods tot schildhouder.

Uit deze beide acten zien wij weder welke jaarrenten en hypotheken toenmaals op het goed gevestigd waren, terwijl tevens nog Gheertken Taicken, die in 1490 reeds weduwe was, en haar zoon Frans daarop eene aanzienlijke hypotheek schijnen gehouden te hebben, waarvan wel bij den verkoop in 1490 geen melding gemaakt wordt, doch hetgeen blijkt uit de aflossing daarvan in 1527 (zie hieronder).

Digitized by Google

De Parck is nu in handen gekomen van een aanzienlijk edelman, om van nu af aan van het eene adellijke geslacht in het andere over te gaan tot in het begin der 19e eeuw toe.

Hendrik heer in Dairnick, eigenlijk Hendrik Borre van Dornick, graaf In Dornick en heer van Bemmel [1]), trouwde eerst met Johanna van Merwyck en vervolgens in 2e huwelijk in 1480 met Aleid van Bemmel, dochter van Johan en Dirkje van Randwyck, uit welk laatste huwelijk hij 3 kinderen kreeg, namelijk:

1. Willem Borre van Dornick, heer of graaf In Dornick, burgemeester van Arnhem, bevelhebber te Harderwijk, drost van Wageningen, raad van hertog Karel van Gelder, enz., die den 28en April 1538 ongehuwd overleed.

2. Hendrik van Dornick, die na zijns vaders dood de Parck erft, doch onnoozel was, en

3. Agnes, die in 't huwelijk trad met Dirck van Stepraedt [2]).

Niet lang evenwel blijft de Parck in het geslacht Dornick, want in 1509 koopt genoemde Dirck van Stepraedt deze heerlijkheid van zijn zwager Hendrik. Hiervan de volgende koopacte:

1509. Goedesdach na den Heiligen beloken paaschdag. — Voor Steven van der Capellen Richter in Over Betuwe en Gerichtsluiden Barthold van Ghent, Heer tot Loenen en Henry de Ruyter, compareerd Henrick van Doirnick, en verkoopd, vast Stede en Ewiglijk aen zijn zwager Derck van Stepraede, een goed en Erf gehieten de Parck, gelijk hem dat aenbestorven was van zijn zalige vader Hendrick van Doirnick Heer In Doirnick, en bij twee Magenscheiden toegedeelt was. Haldende 't samen circa 110 Morgen in den Kerspel van Elst. — Zo hebben Henrich van Doirnick voirss: en Willem Bor Heer In Doirnick, Henriks voirss: broeder, dit voirss: guet opgedragen, daerop vertijende ten behoeve van voorn. Derck van Stepraede, Zulks waerende jaer en dag. — Hieraan hangen 3 zegels: 1°. van der Capellen, met een uitkomende griffoen tot helmteeken; 2°. Ghent, met den hond staande op den hoed als helmteeken en 3°. de Ruyter, twee dwarsbalken, zonder helm.

Evenals zijn vader gedaan had, sloot ook Dirck van Stepraedt een aanzienlijk en rijk huwelijk door in 1528 (?) tot zijne huisvrouw te nemen Agnes van Dornick, ervin tot In Doirnick [3]), dat zij na dode haars

---

[1]) Zie Aanteekeningen A. en over den titel van graaf, die de heeren van Dornick en Ubbergen voerden: v. Spaen, Inleiding tot de Gesch. v. Gelderl. III, bladz. 422—424.

Vergelijk ook: Navorscher XLII, 571.

[2]) Zie: Aanteekeningen B.

[3]) Hunne huwelijksche voorwaarden worden den 20en Augustus 1530 door hertog Karel van Gelder bekrachtigd (Zie Nijhoff, Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl. VI, 3, No. 1601), doch het huwelijk heeft waarschijnlijk vroeger plaats gehad (zie: Aanteekeningen B).

Digitized by Google

oudsten broeders in 1538 krijgt. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk, dat hij op het door hem gekochte landgoed het fraaie kasteel heeft doen bouwen, dat de oude afbeeldingen ons nog te aanschouwen geven. Ook lost hij in 1527 de erfjaarrente af, die de familie Taicken nog steeds op de Parck gehouden had. Dit blijkt uit het onderstaande:

1527. Op Manendag na den Sonnendag Misericordia D^mi Henrick Taeck en Derriksken zijn echte huijsfrou. — Margriet Taecken nagelate wed. van Frans Taicken, Johan Taeck, Thomas Taeck, Geertken, Grietken en Beert Taicken Brueder en Susteren, egte nagelate kinderen Frans Taicken zaliger en Margriet voirss: als Erfgenamen van hun Moeder en grootmoeder Geertken Taicken geven quitantie aen Derck van Stepraede, wegens de aflossing van een Erfjaerrente betaeld met 36 Enkele goldgûldens gaende die rente uit een halve Bouwing gehieten den Parrick, Hunne Moeder en grootmoeder voorn. aengeërfd van zelige Henrick van Doirnick. — Zij alle zegelen neffens den Eerbaren en Vromen Joest van Randwijck en Meister Jacob Kanis Burgemeesteren in der tijd binnen Nijmegen, en Geryt die Wyse als Erfpachteren in Overbetuwe. De zegels zijn: 1°. Taicken (zie de tabel N°. 10); 2°. Randwijck (onkenbaar); 3°. Kanis (mankeert) en 4°. die Wyse (zie de tabel N°. 9).

Na den dood van Dirck van Stepraedt, vóór 't jaar 1542, wordt zijn zoon Peter heer van de Parck. Deze was gedeputeerde uit de ridderschap van Nijmegen in 1560, 63 en 64 en stierf vóór het jaar 1588, zonder kinderen na te laten uit zijn huwelijk met Anna van der Aher, waardoor zijne bezittingen en ook de Parck onder zijne broeders en zusters verdeeld werden. Zijne zuster Belia, toen reeds weduwe, kreeg het huisperceel met circa 36 morgen land. Zij was in hare jeugd geschaakt door Willem van Arenberg, heer te Dorum en gebracht naar het huis Cracou, vanwaar zij door hare bloedverwanten werd teruggehaald. Later huwde zij met Johan van Sallandt [1]), drost van Wageningen en verschreven in de ridderschap van Veluwe. Hij stierf 9 September 1553 en zijne vrouw 15 Februari 1590 en beiden werden te Wageningen begraven, ieder met 4 kwartieren.

De Parck was inmiddels het eigendom geworden harer eenige dochter Josina, getrouwd in 1581 met Lubbert Torck [2]), heer van Hemert (in het land van Altena), waarmede hij den 13^en Mei 1564, nog onmondig zijnde, beleend werd, lid van de ridderschap van Nijmegen in 1578 en van het Verbond der Edelen in 1566, en later kolonel en commandant van Grave,

---

[1]) Zie: Aanteekeningen C.
[2]) Zie: Aanteekeningen D.

Digitized by Google

Digitized by Google

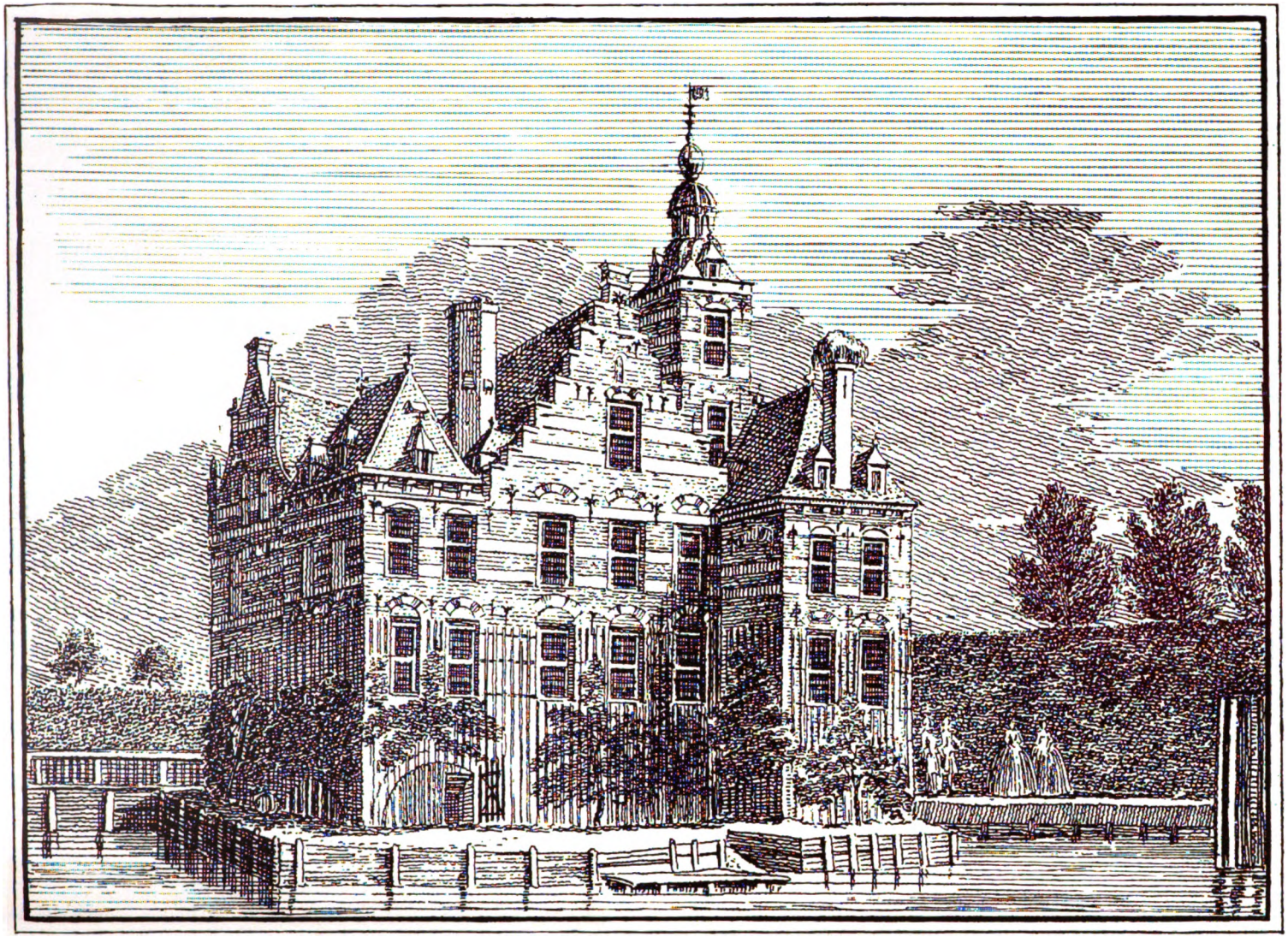

De Parck te Elst, 1744.

Achterzijde.

Digitized by Google

welke vesting hij den 7en Juni 1586 zonder noodzaak aan Parma overgaf, waarom hij op last van Leicester en op sterk aandringen der Staten van Holland voor een krijgsraad te Utrecht terechtgesteld en den 27en daaraanvolgende onthoofd werd. Hij had zich niet aan verraad schuldig gemaakt, doch had toegegeven aan den sterken drang der bezetting en burgerij, die eene voordeelige capitulatie verkozen boven de kans van een langdurig beleg met al de gevolgen daarvan [1]).

Zijne weduwe hertrouwde den 23en Februari 1588 met Diederik van Eck, [2]) geadmitteerd als ambtsjonker van Overbetuwe, 17 September 1569, burgemeester van Arnhem, 1592 en verschreven als lid van de ridderschap van Veluwe, 12 Augustus 1602 (waarin hij compareert tot 1628), die door dit huwelijk heer van de Parck wordt. Hij is zoon van Adriaen en Geertruid van Leeuwen van Wely, en sterft den 9en December 1631; zijne vrouw den 2en Maart 1612. Beiden zijn begraven te Arnhem in de Groote kerk onder een zerk, waarop hun beider 8 kwartieren. Deze zijn:

Eck	Leeuwen v. Wely	Sallandt	Stepraedt
Wely	Achteveld	Arnhem	Dornick
Bemmel	Eck	Keppel	Scheiderick
Ewyck	Weerdenborg	Rechteren	Bemmel.

Na den dood van Josina van Sallandt in 1612 schijnt de heerlijkheid de Parck gekomen te zijn aan haar zoon uit het 1e huwelijk: Lubbert Torck [3]). Deze werd geadmitteerd in de ridderschap van Veluwe, 7 Mei 1614, en was drost van Wageningen. Hij trouwde 1o. Hendrina van Arnhem, dochter van Carel tot Kernhem en Agnes van Stepraedt, Hendrik's-dochter ux. Catharina van Gelder [4]). Nadat deze in 1614 in het kraambed gestorven was, ging hij een 2e huwelijk aan met Jacoba van Arnhem,

---

[1]) Zie o. a. Wagenaar, Vaderl. Hist., Dl. VIII, blz. 126—128.

[2]) Omtrent bijzonderheden van het geslacht Eck verwijzen wij o. a. naar: Kok, Vaderl. Woordenb. XIII, blz. 76—82; Nijhoff, Bijdr. Vaderl. Gesch. en Oudheidk., Ie R., X, blz. 32—70; Geld. Volksalm. 1875, blz. 8—65 en Navorscher XVII, blz. 284 en XVIII, blz. 116 en 117. Zie over het geslacht Leeuwen o. a. Navorscher XXVI, blz. 372 en volg.

[3]) Wel staat de oudste dochter uit haar 2e huw. Sibilla van Eck in het geslachtsregister der familie Eck te boek als „vrouwe van de Parck", doch de heer Anspach dwaalt, wanneer hij (Geld. Volksalm. 1875, blz. 51) zegt: „dat de Parck in 1623 door het huwelijk van Sibilla (trouwt: 29 November 1623, † 1 November 1652, in hetzelfde jaar als haar man) met Joost baron van Haeften (van Verwolde) op dezen overging." De Parck is nimmer eigendom der familie Haeften geweest, en was vóór het huwelijk van Sibilla reeds het eigendom van haar halven broeder Lubbert Torck. Ook kon Dirk van Eck in 1569 nog geen heer van de Parck zijn, aangezien Peter van Stepraedt toen nog leefde en Dirk eerst in 1588 (op huwelijksche voorwaarden van den 23en Februari) trouwde met Josina van Sallandt; waarschijnlijk moet dit jaartal 1589 zijn.

[4]) Zie: Aanteekeningen B.

Digitized by Google

dochter van Johan en Johanna van Ittersum. Deze 2e vrouw stierf den 18en December 1653, terwijl haar man reeds den 27en October 1644 overleed; beiden zijn te Wageningen begraven met 8 kwartieren. Den 11en December 1621 verkocht hij de Parck aan Willem van Goltsteyn, kapitein, heer van Cloppenburg en Spaensweert, verschreven in de ridderschap van Nijmegen 1612 [1]). De acte op dezen verkoop betrekking hebbende, luidt:

1621. Den 11 December, Voor Diederick van Lynden, Heer tot Hemmen en Blitterswijck, Amptman, Richter en Dykgraaf in Over-Betuwe compareerd Jo Lubbert Torck, voor sig selfs en als volmagtiger zijner vrouw Jacoba van Arnhem, en draegd op tot een vaste stedige Erfcoop, aan Jo Willem van Goltsteyn Capteyn en Joffr Maria Catharina van Wees Ehl. en hunne Erven, het Adelijk, vrij allodiael goed, Huys en Havesaet de Parck met alle sijn toebehoor als hierna gespecificeerd, enz. In presentie van gerichtslieden Jo Joost Vygh en Frans Peters. — Hieraan hangt alleen het zegel van Diederick van Lynden.

Willem van Goltsteyn trouwde in 1616 met Maria Catharina van Wees, geboren in 1596, dochter van Marcus, lid van de ridderschap van Veluwe, en Catharina van Mouwrick. Vijftien jaren na zijn huwelijk (15 Januari 1631) stierf hij en zijne weduwe hertrouwde met Johan Pierre de la Hitte d'Armoise. Na 20 jaren de Parck in bezit gehad te hebben verkocht zij met hare beide zoons uit het 1e huwelijk deze heerlijkheid in 1641 aan Johan Ambrosius van Bronckhorst [2]) en diens vrouw Mechteld van Aeswijn, dochter van Eustaes en Maria van Oostrum, hetgeen uit het volgende blijkt:

1641. Den 25 January Oude Stijl. — Jacob Kemp als volmagtiger van Vrouwe Maria Caiharina van Wees geweze weduwe van wijlen Jo Willem van Goltsteyn, Ende ook van wegens Jo Jacob van Goltsteyn Haer WelEd. Zoon Lt van den Baron van Dona, voorhem zelve, en mede vervangende en sig sterck makende voor zijne respectieve Susteren. — En ook wegens Jo Reyner van Goltsteyn Heer tot Doorn Raed van de Edele Mog: Heere Staten 's Lands van Utrecht vermogen procuratie voor Burgemeesteren, Schepenen en Raeden van Wageningen den 6 deeses gepasseerd. Hij bekend mits desen te transporteeren ingevolge 's Hoves consent van den 2 Juny 1640, aen Jo Ambrosius van Bronckhorst Captyn en Joffer Mechtelt van Aeswijn Ehlieden en hunne Erven De Adelijke Havesaete genaemd de Parck, met alle zijn toebehoor, groot circa 36, zo als Rutger van Brinck die in pacht heeft. — In presentie

---

[1]) Zie: Aanteekeningen E.
[2]) Zie: Aanteekeningen F.

Digitized by Google

van 2 Erfpachteren van Over-Betuwe Johan Dibbits Leengriffier van Gelderland en Arnolt van Dans ontfanger des quartiers van Veluwe. — Hieraan hangen de zegels van: 1°. Kemp, zijnde een St Andrieskruis vergezeld van 4 zespuntige sterren en tot helmteeken eene ster tusschen eene vlucht; 2°. Dibbits: 3 ringen en een ring tusschen eene antieke vlucht tot helmteeken en 3°. Dans, zie de tabel N°. 11.

Zij behoudt evenwel een tiend in de Parck, later de Goltsteynsche tiend genaamd, die zij met haar man (bij die gelegenheid den HoochEdele en Manhaften Johan Pier de la Hitte dar Moijse en Captyn genoemd) o. a. den 7^{en} Maart 1663 verpachtte.

Zij, wederom weduwe zijnde, stierf in 1676 en toen kwam de Goltsteynsche tiend aan hare kinderen of hunne erven uit het 1^e huwelijk, ieder voor $^1/_4$ gedeelte. Deze waren:

1. Jacob, tr. Maria van Reynouw; hij kreeg bij erfscheiding de heerlijkheid Reynouw van zijne zuster Maria. Zij hebben eene dochter Catharina, vrouwe van Reynouw;

2. Elisabeth, tr. 1°. Hendrik Willem Bentinck tot Obicht en Kessenicht, stierf vóór 1677 en 2°. Frans Jacob baron van Waes heer van Kessenicht, enz.;

3. Maria Margrieta, tr. 1°. Hubert van Schoordijck, heer van Reynouw, Oudecoop en Heicoop en 2°. vóór 1677 Johan Ingenulandt, pandheer tot Angeroort, en

4. Sophie Willemine, tr. Rudolf van Haersolte, overleden vóór 1677, uit welk huwelijk drie dochters: Johanna Elisabeth, Aleyda Louise en Maria geboren werden.

In 1684 verkocht Frans Jacob baron van Waes de helft van die tiend, namelijk zijn vierde gedeelte en dat zijner nicht Catharina vrouwe van Reynouw aan Steven van Doyenburgh en zijne vrouw Hermina Petronella Clara van Schrijck, die deze helft vier maanden later weêr verkoopen aan Heilwich van Lynden, douairiere van den burggraaf Johan van Welderen, terwijl in het volgende jaar de hierboven genoemde kinderen van Rudolf van Haersolte hun vierde deel eveneens overdoen aan dezelfde Heilwich van Lynden. Een en ander blijkt uit de volgende stukken:

1684. Joncvrouwe Catherine van Goltsteyn, vrouwe van Reynoúw geefd volmagd aan Frans Jacob van Waes, om voor haer te verkoopen de quart der Golsteynsche Tiende bij de Parck gelegen, en haer toegedeeld uit de Erffenisse wijlen haer grootmoeder Maria Catharina van Wees. — 20 Junij 1684.

1684 den 27 Junij. Voor Schepenen van Heūsel onder Kessenicht, constitueerd Joachemina Walrave van Waes vryvrouwe van Kessenicht, haer

Digitized by Google

broeder Frans Jacob Baron van Waes, Heer van Kessenicht, Brouckhoven, Majoor in 't Regement van den Collenel van Weede, tot verkoop van haer aendeel in den Goltsteynsche Tiende.

1684 den 27 Junij. François van Waes Heere van Kessenich (zie zijn zegel op de tabel N°. 12) voor sig zelfs en als volmagt sijner Suster Vrouwlinge Joachima Walra.e van Waes, vryvrouwe des Lants van Kessenich, en ook van Catharina van Goltsteyn vrouw van Rijnauwen — verkoopd de helfte van den Goltsteynsche Tiend onder Elst bij de Parck aan J° Steven van Doyenburgh en vrouwe Hermina Petronella Clara van Schrijck Ehlieden.

1684 den 27 October. Extract uit den Prothocolle van beswaer. — François van Waes en vrouw Catharina van Goltsteyn, hebben den Goltsteynsche Tiend niet beswaerd gehad, maer die getransporteerd den 27 Junij 1684 aen Steven van Doyenburgh die op den voorn. dag desen Tiend Halver verbonden heeft aen Juffr. Maria Margriete van Bemmel.

1684 27 October. Steven van Doyenburgh tot den Uylenburgh en zijne gemalin Hermina Petronella Clara van Schrieck, verkoopen den Halven goltsteynsche Tiende aen Heilwig van Lynden, Douarière van den Burggraeve Johan van Welderen.

1684 6 November. Steven van Doyenburg tot den Uylenburg (zie zijn zegel op de tabel N°. 13; het schild is gedekt door een gekroonden helm zonder helmteeken) en Hermina Petronella Clara van Schryeck (zie haar zegel id. N°. 14) Ehlieden, Transporteeren den Halven goltsteynsche Tiend aen Heilwich van Lynden Douarière van den Burggraef van Welderen. — Henrick Cuper, Burgemeester te Nijmegen, is Landschrijver van Overbetuwe in der tijd. (Zie zijn zegel op de tabel N°. 15; het helmteeken is eene ster).

1685. Johanna Elisabeth en Aleyda Louisa van Haersolte, neffens den volmagtiger van Maria van Haersolte gesusteren, alle Mundige nagelatene Kinderen van wijlen Rudolph van Haersolte en Sophia Wilhelmina van Goltsteyn, verkoopen een vierde deel der goldsteynsche Tiende bij de Parck aen Heilwich van Lynden, Douarière van den Burggr. Johan van Welderen. Deeze Tiende was hnn aengekomen van hun grootvader Willem van Goltsteyn.

Deze geheele tiend komt later aan de Parck terug, zooals nader blijken zal.

Johan Ambrosius v. Bronckhorst nu, hierboven genoemd, was kapitein en compareerde in de ridderschap van Nijmegen van 1614—46; mogelijk is hij in dit laatste jaar overleden; zijn sterfjaar hebben wij niet opgeteekend gevonden, doch hij laat bij zijn dood minderjarige kinderen na, o. a. een zoon Ambrosius, later ook kapitein en na zijns vaders dood heer van de Parck. De voogd dezer kinderen Cornelius van Bronckhorst tot de Poll, gedeputeerde in H. Hoog Mogenden en ambtman en richter

Digitized by Google

in Overbetuwe in 1657, gestorven in 1671, jongere broeder huns vaders, getrouwd met Agnes van Aeswijn, zuster hunner moeder, verkocht echter de Parck voor deze kinderen aan den heer van Lynden van Hemmen. — Wanneer deze verkoop heeft plaats gehad, weten wij niet, waarschijnlijk niet lang na 1646, althans 6 jaren later is genoemde heer van Lynden reeds dood.

Van 1490 tot circa 1646 is de Parck dus achtereenvolgens eigendom geweest van leden der zeven volgende adellijke geslachten: Dornick, Stepraedt, Sallandt, Eck, Torck, Goltsteyn en Bronckhorst, om van nu af tot in het begin der 18e eeuw onafgebroken te blijven in een tak van het oude, aanzienlijke geslacht Lynden [1]).

De hier bovengenoemde heer van Lynden van Hemmen was Dirk, 10e baron van Hemmen, heer van Blitterswijk, enz., ambtman, richter dijkgraaf van Overbetuwe, gedeputeerde bij de Staten-Generaal, enz., overleden 1 Juni 1652, zoon van Frans, 9e baron van Hemmen, heer van Cronenburg, Loenen, Mijnden, Grunsfoort, Blitterswijk, enz., Jaspar'szoon, ridder van de Duitsche Orde, ux. Anna van Besten, en van zijne 2e vrouw [2]). Anna Agnes van Lynden, vrouwe tot Hemmen en Blitterswijk, Dirk'sdochter ux. Judith van Wylaeck. Hij trouwde evenals zijn vader tweemaal, en wel: 1°. met Heilwig Vijgh, dochter van Derck tot Soelen en Theodora Pieck, vrouwe tot IJzendoorn, die den 3en December 1638 overleed, en 2°. in 1641 met Geertruida van Delen, dochter van Herman en Margaretha van Appelthorn, overleden 13 Februari 1688 en begraven te Elst met deze 8 kwartieren:

Delen	Appelthorn
Oldenbarneveld	Herwaarden
Boecop	Ulft
Middachten	Aller.

Uit het 2e huwelijk werden o. a. 2 zoons geboren, die achtereenvolgens heer van de Parck werden, als:

[1]) Zie: Aanteekeningen G.

[2]) Hij was in 1e huwelijk 6 December 1578 getrouwd met Clementia van Amstel van Mijnden, vrouwe tot Cronenburg, Loenen en Mijnden, overleden 1 Maart 1584, oudste dochter van Anton en Martina (of Anna) van Isendoorn. Uit dit huwelijk was een zoon Anton, heer van Cronenburg, Loenen, Grunsfoort en Tecoop, stierf in October 1626, trouwde 23 October 1611 Alexandrina van Stepraedt, dochter van Reinier en Johanna van Rechteren genaamd Voorst (Zie: Aanteekeningen B)

Frans van Lynden hertrouwde in 1586. Zijne 8 kwartieren zijn:

Lynden	Lynden
Besten	Wylaeck
Bronckhorst	Bronckhorst
Aller	Ossenbroek.

Digitized by Google

1. Nicolaes Herman, luitenant-colonel en capitein der gardes te voet, gesneuveld 30 Juli (2 Augustus) 1676 bij het beleg van Maastricht en te Elst begraven met 8 kwartieren; hij was ongehuwd; en

2. Steven Hendrik, heer van de Parck, na zijns broeders dood, luitenant-colonel en capitein der blauwe gardes, trouwde: Josina van Welderen, jongste dochter van Derck, heer van Leeuwenborg, burgemeester van Nijmegen, enz., en van Cornelia van Druten. Hij stierf den 30en November 1680 en werd eveneens te Elst begraven met 8 kwartieren.

Kort na den dood van haar man, in het begin van 1681 breidde de douairière van Lynden het grondgebied, tot de Parck behoorende, aanzienlijk uit door er weder een gedeelte van het land bij te koopen, dat na den dood van Peter van Stepraedt, door de verdeeling onder zijne erfgenamen, van de heerlijkheid was afgescheiden. Johan van Stepraedt tot der Donck en den Uilenbergh en zijne vrouw Reynira van Stepraedt [1]) waren namelijk door erfenis hunner voorouders in bezit gekomen van landerijen, vroeger tot de Parck behoorende, doch hun finantiëele toestand schijnt tijdens hun huwelijk er niet op vooruit te zijn gegaan, althans vóór zijn dood constitueert Johan nog zijne vrouw voor het gericht te Seuvenum, omdat zij in schulden staken, om eenige goederen te bewaren of te verkoopen tot redding des boedels, en 17 December 1649 vraagt zij, middelerwijl weduwe geworden, hiertoe, met toestemming haars broeders Diederick van Stepraedt heer tot Indoirnick, als voogd harer minderjarige kinderen, octrooij van het Hof, en verkrijgt ook consent van hetzelve. Of zij toen dadelijk vaste goederen verkocht heeft, blijkt niet, doch in Juni 1653 verkoopt zij eerst 2 en vervolgens nog 12 morgen weiland onder de Parck bij Elst aan Henrica Vogels, dochter van Johan en Margaretha Sluysken, weduwe van Engelbert van Brienen, zoon van Jan, burgemeester van Arnhem en diens 2e vrouw Luytje Craeyvanger [2]). Deze laat bij haar dood 4 dochters na:

1. Margriet van Brienen, gehuwd met Thadeus Lantman, predikant te 's Gravenhage;

2. Lucretia, getrouwd met Martinus Cornelis van Lith de Jeude, burgemeester van Zandwijck [3]);

---

[1]) Zie: Aanteekeningen B.

[2]) De opdracht geschiedt den 22en Juni 1653 voor Cornelis van Bronckhorst tot de Poll, gedeputeerde in H.H. Mog. en verwalter des ambts van Over-Betuwe en heemraeden Herbert van Lynden, heer van Serooskerken, en Godevart van Steenhuys tot Aerdt. Hieraan het zegel van Bronckhorst (gevierendeeld met 3 zuilen).

[3]) Zandwijck is eene voorstad van Tiel, nu geene afzonderlijke gemeente meer. Zie: v. d. Aa, Aardr. Woordenb., XIII, blz. 88.

Digitized by Google

3. Christine, echtgenoote van Gerard Harscamp, secretaris der stad Utrecht; en

4. Engelberta of Angelina, vrouw van Mr. Paulus Voet van Winssen, burgemeester van Utrecht en secretaris der Provinciale Staten.

Deze dochters en hunne respectieve echtgenooten verkoopen den 1en Februari 1681 de 12 morgen weiland onder de Parck bij Elst aan bovengenoemde douairière van Lynden tot de Parck.

Deze koopt verder nog den 8en November 1709: een vierdedeel der Goltsteynsche Tiend onder de Parck van de erfgenamen van wijlen vrouwe Maria Margaretha van Goltsteyn, douairière Ingennulandt, krachtens eene volmacht gepasseerd voor den scholtus van Raelte den 12en September 1708.

Eindelijk nog den 11en Mei 1718: 11 morgen lands bij de Parck van Gerhard Hanssen en zijne vrouw Geertruid Nagel, gelegen naast de landerijen van den heer Johan van Bemmel.

Steven Hendrik van Lynden liet bij zijn dood in 1680 twee kinderen na, namelijk: eene dochter Cornelia Mathilde, gehuwd met Jan Rabo van Keppel tot Pekkendam en Old-oelde, luitenant-generaal der infanterie, gouverneur van Luxemburg, hoogschout van 's Hertogenbosch, enz., broeder van Arnold Joost graaf van Albemarle; en een zoon: Derck slechts één jaar oud. Deze werd heer van de Parck, later ritmeester bij de carabiniers van Albemarle, en klom langzamerhand op tot kolonel van een regiment en brigadier der cavalerie. Voorts werd hij nog proost te Elst, kanunnik ten Dom of van St. Jan te Utrecht, en eindelijk nog gouverneur van den prins van Oranje [1]).

Den 24en November 1705 begaf hij zich in het huwelijk met zijne volle nicht Heilwich van Lynden tot Ressen, geboren in 1675, dochter van Caspar Anton en Mechteld van Welderen, Derck'sdochter ux. Cornelia van Druten. Bij de huwelijksche voorwaarden, gesloten den 2en November, zijn de volgende familieleden als huwelijksvrienden of getuigen tegenwoordig.

1705. De huwelijkse voorwaerden tusschen Diederick van Lynden Heer van de Parck, Ritmeester bij de Carabiniers van Albemarle En Heilwich van Lynden en tot Ressen. Hij is geassisteerd door zijne Moeder Josina van Welderen Douarière Lynden tot de Parck (en zij weder geassisteerd door Willem van Haersolte tot Yrst, Richter van Arnhem en Veluwezoom, gedeputeerde van Veluwe), Johan Rabo van Keppel Heer van Pekendam en Oltoelde, Hoogschout der Stad en Meyery van 's Bosch

---

[1]) Zie over hem o. a.: D'Ablaing, Wapenb. der Duitsche Orde, blz. 134.

Digitized by Google

en Opperdijkgraef, Brigadier der Infanterie, Postmeester generaal van Gelderland en Zutphen, des Bruydegoms Swager. — Zij is geassisteerd met haer vader Casper Anthony van Lynden, Heer van Ressen, oud Amptman van Over-Betuwe, gedeputeerde des quart^{s} van Nijmegen en haar Moeder Mechteld van Welderen vrouw van Ressen. — En Diederick van Lynden, Heer tot Ressen, Amptman, Richter en Dijkgraef van Over-Betuwe, Bernhard Jan van Lynden, Ritmeester en Majoor der Carabiniers, Adriaen van Lynden, Majoor der Dragonders van Mattha [1]) en Captyn der Infanterie, Frans Carel van Lynden, Captyn, L^{t} bij de gardes te Paerdt, alle Bruyds Broederen. Neffens Willem van Haersolte Heer van Yrst voornoemd; Caspar van Els Heer van Swanenborgh en Boelenham, ordinaris Raed van Gelderland, wedersijds Oomen. En Diederick Wolter van Lynden, Heer van Hemmen en Blitterswijck, Amptman, Richter en Dijkgraef van Maes en Wael, gedep: des quart^{s} van Nijmegen, wedersijdse Neef. — Ressen 2 Nov. 1705.

Aan dit stuk hangt het zegel van den Heer van Hemmen (zie de tabel N°. 16) namelijk: gevierendeeld, 1 en 4 Lynden: in rood een gouden kruis: 2 Blitterswijk: zilver met rood, getand schildhoofd en 3 Hemmen: geschaakt van goud en blauw met een vrijkwartier van hermelijn; hartschild Aspremont: gedeeld van blauw en rood met zilveren arend, gebekt en gepoot van goud.

Door het kinderloos overlijden in 1711 van Derck's oudtante Heilwich van Lynden, dochter van Derck en zijne 1e vrouw Heilwich Vijgh, douairière Johan van Welderen heer van Leeuwenberg, broeder zijner moeder Josina en zijner schoonmoeder Mechteld, breidden zijne bezittingen zich aanzienlijk uit, want hij en zijn oom Willem van Haersolte, heer van Yrst, gehuwd met zijne tante Johanna Elisabeth van Lynden van Hemmen, zijn hare universeele erfgenamen, en tot deeling des boedels sluiten zij den 28^{en} December 1711 te Arnhem een magescheid. Derck van Lynden van de Parck had toen den rang van majoor der carabiniers van Albemarle. Het drievierde gedeelte der Goltsteynsche tiend, dat, zooals wij reeds zagen, door de erflaatster achtereenvolgens was ingekocht, komt nu ook weêr aan de Parck terug.

Den 8^{en} Maart 1728 vinden wij, dat Derck zijn grondgebied bij de Parck nog vergroot door den aankoop van 8 morgen land onder Elst van Johan Jacob baron van Heemskerk, vrijheer van Incourt, Longueville, heer van Rijsenburg, waaraan deze indertijd getocht was door zijne overledene vrouw Geertruid Theodora Regina van Bemmel. In dezen koop wordt geconsenteerd

---

[1]) Zoo staat er in het oorspronkelijk stuk, doch volgens Nav. XXXIV, 272 moet het Matha zijn.

Digitized by Google

door Johan Boudewijn van Bemmel, heer tot Bemmel, Beuclaer, Ebbeling en Voort, voor zich en zijne vier kinderen.

Derck van Lynden stierf den 16^{en} October 1735, zijne vrouw in Februari van hetzelfde jaar; zij lieten onderscheidene kinderen na, waarvan hun oudste zoon Casper Antoni als heer van de Parck opvolgde. Deze was geboren op het kasteel de Parck den 18^{en} Augustus 1707 (een oudere broeder Steven Hendrik, geboren in 1706, stierf jong), en volgde niet, zooals zijn vader, eene militaire, doch eene burgerlijke loopbaan. In October 1729 werd hij geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen en den 21^{en} Januari 1737 door den prins van Oranje aangesteld tot richter van Bredevoort, in plaats van den overleden Jonkheer Christiaan Carel van Lintelo.

Twee jaren daarna, in 1739 (op huwelijksche voorwaarden van 30 Augustus) trouwde hij met Magdalena Elisabeth van den Boetselaer, geboren 21 December 1716, dochter van Jacob Godfried, heer van Nieuweveen, lid der ridderschap van Holland, 1714, hoogheemraad van Rijnland, meesterknaap van Holland, baljuw en schout van 's Gravenhage, grootzegelbewaarder en stadhouder der Leenen, en van Magdalena Elisabeth de Jonge van Ellemeet. Hij stierf 3 Maart 1748, zijne weduwe te 's Gravenhage den 10^{en} Februari 1773.

Uit dit huwelijk 3 kinderen:

I. Heilwich Adriana Amarantha, geboren in Juli 1740, overleden 5 Februari 1773, huwde te 's Gravenhage in de Waalsche kerk den 2^{en} April 1769; Arend Willem baron van Reede, geboren aldaar 25 Mei 1747, generaal-majoor der infanterie, adjudant-generaal van den prins van Oranje, gezant aan het Hof van Pruisen, overleden te Berlijn 7 Juni 1815, zoon van Frederik Willem, graaf van Alhlone, baron van Aghrim, pair van Ierland, heer van Amerongen, Ginckel, Elst, Middachten, enz., Frederik Christiaan'szoon ux. Henriette van Nassau-Zuylestein, en van Louise Isabelle Hermeline van Wassenaer, Arent'sdochter ux. Anna Margaretha Bentinck;

2. Jacob Carel Godefroy van Lynden, geboren 29 December 1741; en

3. Magdalena Elisabeth, geboren 2 Maart 1743, gestorven 17 April 1813, gehuwd te 's Gravenhage in Januari 1772 met Willem baron van der Duyn, heer van 's Gravemoer, Maasdam, enz., geboren aldaar 8 November 1749, hoogheemraad van Rijnland, generaal-majoor tot 1795, daarna luitenant-generaal in Engelschen dienst, enz., overleden te 's Gravenhage 29 Augustus 1813, zoon van Aernoud Joost, heer van 's Gravemoer, generaal der ruiterij, lid der ridderschap van Holland, enz. en van Anna Margriet van Aerssen.

Jacob Carel Godefroy van Lynden, na zijns vaders dood heer van de Parck, werd eerst zee-officier, doch verwisselde weldra den krijgsdienst

Digitized by Google

te water voor dien te lande en werd exempt bij de gardes de corps en majoor bij de cavalerie. Den 30^{en} Januari 1765, 23 jaar oud, bekwam hij veniam aetatis (rechten van meerderjarigheid) van de Staten van Holland.

In latere jaren den krijgsdienst verlaten hebbende, werd hij den 27^{en} April 1779 geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen, aangesteld tot ambtsjonker van Overbetuwe en benoemd tot raad en ontvanger-generaal der beden van Braband.

Hij stierf op het kasteel de Parck den 23^{en} October 1806, ongehuwd, en was de laatste mannelijke afstammeling van dezen tak van het uitgebreide geslacht der Lyndens, waarvan wij die leden, die heeren en eigenaars van de Parck waren in eenige bijzonderheden hebben doen kennen.

Van 1794 tot 1804 werd de Parck evenwel bewoond door Mr. Johannes Vermasen, geboren te Nijmegen 11 Januari 1763, oudste zoon van Johannes, notaris, enz. te Nijmegen en van diens 1^{e} vrouw Reyniera van Goor. Hij was land-, dijk- en gerichtschrijver van Overbetuwe, schout en secretaris van Elst, notaris te Elst, enz. [1]).

Nevensgaande plaat doet ons zien hoe het kasteel er toen uitzag. Het origineel, waarnaar zij is vervaardigd, is naar de natuur geteekend circa 1800 door Mr. Conrady [2]), in leven president van het Hoog Militair Gerechtshof te Utrecht, een vriend van den heer Vermasen, die dikwijls bij hem op de Parck logeerde.

De teekening zelve heeft volstrekt geene kunstwaarde en heeft door vocht, enz. veel geleden. Zij is in kleuren vervaardigd, 45 cm. lang en 30 cm. hoog, en heeft veel lucht en bijwerk, zoodat het kasteel zelf tamelijk klein is. Het moet evenwel zeer getrouw zijn weergegeven, ofschoon de teekening van het huis plat is, zonder perspectief of diepte, terwijl alle schaduw ontbreekt en de ramen te groot zijn. De kleur van het huis is vuil grijs en van banden van witten steen is op de teekening niets zichtbaar.

De zijde van het huis, die men op nevensgaande plaat ziet afgebeeld, is de rechter zijkant van het kasteel en stemt geheel overeen met dien zijkant op eene der afbeeldingen van de Parck uit den jare 1744, genaamd „de Park van voren". Aan de linkerzijde ziet men ook nog de klok onder een afdak hangen, die ook op evengenoemde afbeelding van 1744 boven den toenmaligen hoofdingang wordt aangetroffen. Het water om het huis, althans aan die zijde, scheen evenwel toen gedempt te zijn; op de teekening is vóór het huis aan deze zijde eene weide met grazende koeien.

---

[1]) Zie: Navorscher XXXII, blz. 395.

[2]) In Navorscher XXXIII, blz. 323 wordt hij abusievelijk Conrad genoemd.

Digitized by Google

Digitized by Google

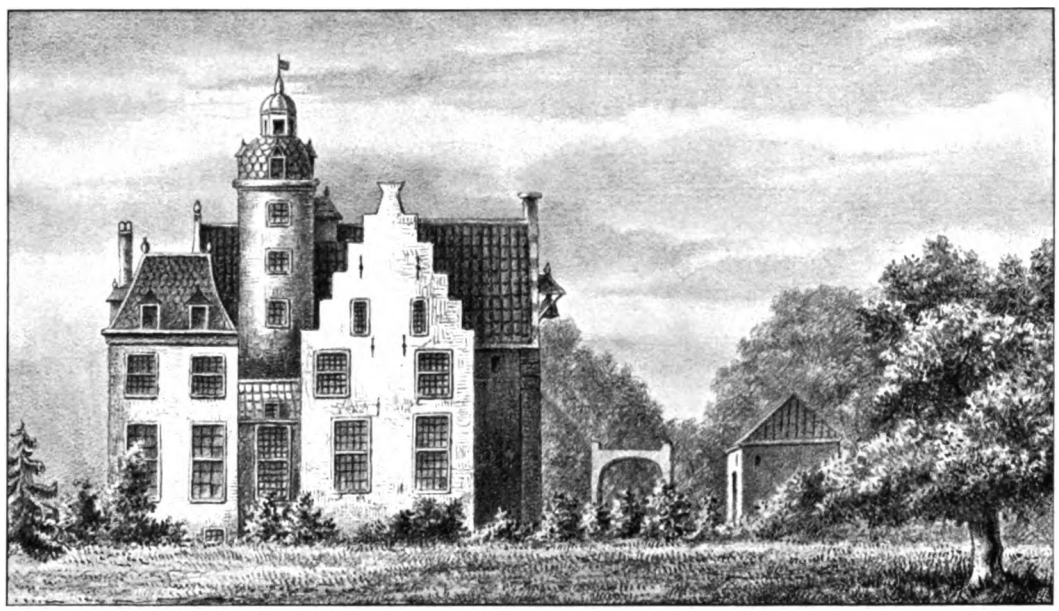

De Parck te Elst, Circa 1800.

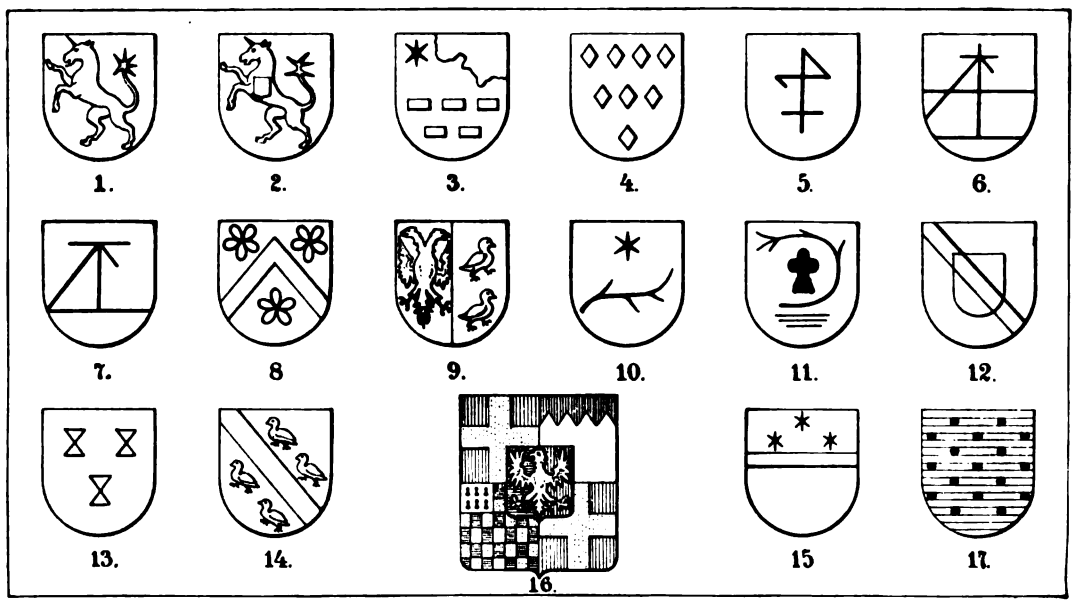

Tabel van Zegelafbeeldingen.

Digitized by Google

Tusschen geboomte ziet men links het juk eener ophaalbrug, die loodrecht schijnt te staan op de linkerzijde van het gebouw, waarin de hoofdingang is. Daartegenover staat een klein, op de teekening rood gekleurd gebouw, — waarschijnlijk de stal — tegen zware boomen aangeleund.

Bij de teekening was een afschrift eener verklaring van bovengenoemden Mr. J. Vermasen, schout te Elst, van 9 April en 2 November 1821, dat de Parck in 1819 geheel is afgebroken en gesloopt.

Mr. Johannes Vermasen huwde met Catharina Maria Elisabeth Giesendanner, gedoopt te Nijmegen 20 Januari 1774, dochter van Jacob en Geeske Lamberta van Waardenburg, en won bij haar vier kinderen:

1. Johannes Vermasen, geboren 16 September 1795 te Arnhem, werwaarts zijne moeder zich wegens de onrust der tijden veiligheidshalve tijdelijk begeven had. Hij was eerst secretaris, later ontvanger der gemeente Elst en huwde in Mei 1827 Johanna Maria Beijerink, geboren te Arnhem 17 October 1795. Hij stierf 4 April 1865, zij 22 December 1871, beiden te Elst. Hun oudste zoon en in 1886 eenig nog in leven zijnde kind was:

   Johannes Vermasen, geboren 30 Maart 1828, overleden circa 1891, secretaris van den dorpspolder Elst in Overbetuwe, in wiens bezit zich boven beschreven teekening van de Parck bevond.
2. Jacob Vermasen, geboren op de Parck in 1797, 2e luitenant der cavalerie, overgeplaatst naar Oost-Indië en den 8en April 1823 overleden aan boord van het schip, waarmede hij derwaarts vertrok.
3. Catharina Maria Elisabeth, geboren op de Parck 29 October 1799.
4. Johanna, eveneens aldaar geboren 15 Augustus 1801 en te Nijmegen overleden.

Na den dood van Jacob Carel Godefroy van Lynden kwamen zijne nagelaten bezittingen aan zijne wettige erfgenamen en ging de Parck door koop over in handen van Dirk Antoon van Wylick te Huissen, die het kasteel ook schijnt verhuurd te hebben. Een der laatste bewoners althans was de heer Geil, wiens schoondochter, mevrouw de weduwe W. G. C. Geil, geboren H. M. Mulder, den 29en November 1885 te Wiesbaden overleed en o. a. aan de Nederlandsch Hervormde armen te Elst bij testament *f* 500.— vermaakte.

Genoemde heer van Wylick liet het kasteel in 1819 sloopen en na zijn dood ging de voormalige heerlijkheid bij publieken verkoop den 29en Mei 1820 over in handen van den heer G. Dullert, wiens kleinzoon Mr. Willem Hendrik Dullert, geboren te Arnhem 27 Juni 1817 en aldaar overleden 24 Februari 1881, in leven voorzitter van de 2e kamer der Staten-Generaal, enz.,

Digitized by Google

tot aan zijn dood daarvan in bezit is geweest, terwijl zij thans nog behoort aan de Dullert-stichting te Arnhem. Ook de familie van Verschuer aldaar heeft nog vele gronden in eigendom, die voorheen tot de Parck behoorden en door de laatste eigenaars, vóór het jaar 1820, daarvan gaandeweg werden verkocht.

AANTEEKENINGEN.

A. Het oude, aanzienlijke geslacht Dornick of Doornick, uitgestorven in de laatste helft der 18e eeuw, voerde tot wapen: in zilver een rooden dwarsbalk en tot helmteeken een rooden hoed met opgeslagen zilveren rand, waarop een, naar rechts ziende, zilveren hazewindhond met gouden halsband zit. Het ontleende zijn naam aan de heerlijkheid Dornick, in Overbetuwe tusschen Lent en Bemmel gelegen, waar voorheen ook een slot Dornick stond, dat echter reeds in de 14e eeuw verwoest werd. Enkele leden, tot dit geslacht behoorende, komen reeds in de 12e en 13e eeuw voor.

Johan van Dornick (zegelde met 2 leliën in het schildhoofd), ridder, richter tusschen Maas en Waal, 1294, raad en getuige van Reynald van Gelder bij de bevestiging der privilegiën van Harderwijk en van Zutphen, 1318, enz., was de laatste heer van Dornick uit zijn geslacht. Zijn eenige zoon Wouter, uit zijn huwelijk met Jutte van Over de Vecht (Zie haar zegel in 1326 op de tabel N°. 17) dochter van Herberen en Mechteld van Noordwijck, stierf vóór hem. Bij zijn overlijden in 1327 verviel Dornick, een leen van Kleef, aan den graaf van Kleef, terwijl de borcht Dornick in bezit kwam van Reynold van Cleve, heer van Bergen-op-Zoom, die hem echter in 1337 verkocht aan den graaf van Kleef. Deze beleende in 1390 Godert van Laickmonde, ridder, Rutger'szoon, met deze heerlijkheid. Eene halve eeuw later vinden wij er mede beleend: Gijsbert van Randwijck, die er in 1438 zijne vrouw Elisabeth van Dornick [1]) aan tuchtte; hij had de heerlijkheid gekocht van Jan van Rossem.

Indornick was eene Hooge heerlijkheid in Overbetuwe aan de rechterzijde der Linge en ook een leen van Kleef [2]) Zij bleef steeds in het geslacht Dornick en kwam door het huwelijk van de laatste afstammelinge

---

[1]) Butkens (Ann. de la Maison de Lynden p. 171), noemt haar Isabelle of Elisabeth Pieck.

[2]) Zie: Tegenw. Staat, Deel III, blz. 257.

Digitized by Google

Johanna Elisabeth, vrouwe van Indornick met Herman Adolph vrijheer van Nagell tot Vornholz aan dit geslacht.

De heerlijkheid Hemmen, mogelijk eene afscheuring der heerlijkheid Indornick, waaraan zij grensde, behoorde ook aan het geslacht Dornick, en wel aan den tak Borre van Dornick, die zegelde met 2 zespuntige sterren in het schildhoofd.

Willem Borre van Dornick, richter van Overbetuwe, 1343, getrouwd 1° met Elisabeth van Keppel, dochter van Wolter en Jutte van der Sluyse, en 2° met Margriet van Bylandt, heer Otto'sdochter, gesneuveld den 25^{en} Mei 1361 in een gevecht tusschen Reinoud en Eduard van Gelder, is de eerste, die als heer van Hemmen genoemd wordt. Hij had eene eenige dochter Elisabeth, die door haar huwelijk met Steven van Lynden de heerlijkheid Hemmen in het geslacht der Lyndens bracht [1]).

B. Het geslacht Stepraedt, ook Stampraede genoemd, is van Westfaalschen oorsprong en voerde: in rood een zilveren, goud gekroonden leeuw, het veld bezaaid met 8 zilveren blokjes; helmteeken: de uitkomende, gekroonde leeuw of ook wel een zilveren en roode vlucht.

De doorloopende geslachtslijst begint met den grootvader van bovengenoemden Dirck: Gijsbert van Stepraedt, getrouwd met Anna van Wischel. Hun zoon Gerrit tot Rendorp en Blitzum vestigde zich in Gelderland en werd in 1484 en 1491 beleend met Ewijck en Doddendael, bij transport van Johan Boll, ridder. Hij trouwde met Belia van Scheiderick, ervin tot Ewijck en Doddendael, eenig kind van Hendrik en Belia van Boll, ervin tot Doddendael. Hun zoon was Dirck heer van de Parck, Ewijck en Doddendael [2]).

Tot opheldering van hetgeen verder hierboven voorkomt, diene het volgende uittreksel uit de genealogie der Stepraedts:

Dirck heer van de Parck, enz, tr. Agnes van Dornick. Zij hebben 5 kinderen:

---

[1]) Zie verder: Aanteekeningen G.

[2]) In eene manuscript genealogie vonden wij, dat de heerlijkheid Doddendael op bovenstaande wijze aan Dirck van Stepraedt is gekomen; evenwel vindt men bij Nijhoff vermeld (Gedenkw. uit de Gesch. v. Geld. VI, 2, blz. 930, No. 1512), dat: „Hertog Karel verklaart het Huis en de Hofstede Doddendael in het Rijk van Nijmegen te verkoopen aan en op te dragen ten behoeve van Dirk van Steprade en zijne vrouw Agnes van Doirnick, 1 Sept. 1528."
Zie hieromtrent verder: v. Spaen, Inleiding tot de Hist. v. Geld., IV, 25.

Digitized by Google

1. Johan, heer van Ewijck en Doddendael, tr. Elisabeth van Wachtendonck. Zij sterven zonder kinderen na te laten.
2. Hendrik, heer van Ewijck en Doddendael, na dode zijns broeders Johan, tr. Catharina van Gelder, dochter van Reynier, bastaard, heer van Aerssen en Aleyd Schenk van Nydeggen, waarbij een zoon:

   Reijnier, heer van Ewijck, Doddendael, Walbeek, graaf Indornick, tr. Johanna van Rechteren, gen.d Voorst [1]); waarbij 2 kinderen:

   a. Alexandrina tr. 23 October 1611 Antony van Lynden, heer van Cronenburg.

   b. Johan, heer van Ewijck, Doddendael, en Indoirnick, tr. Maria van Dorth, vrouwe tot Varick, dochter van Reinier en Johanna van Wees, waarbij eveneens 2 kinderen:

   aa. Diederick, heer tot Ewijck, Doddendael en Indoirnick, tr. 1e Sophie van Isendoorn à Blois, dochter van Harmen Wolter en Margriet van Voorst en 2e Johanna van Voorst, dochter van Reinier, Margriet's broeder, en van Anna van Isendoorn à Blois, Harmen Wolter's zuster.

   bb. Reyniera, tr. 1639 Johan van Stepraedt tot der Donck en den Uilenburgh.
3. Peter, heer van de Parck, tr. Anna van den Aher, stierf kinderloos in of vóór 1588.
4. Belia, tr. Johan van Sallandt.
5. Gerd tot den Uilenburgh, tr. N. N. Zij hebben een zoon:

Dirck tot den Uilenburgh, tr. Aleid van Dorsten, waarbij een zoon:

Goerd tot den Uilenburgh, tr. Maria van Meeckeren, dochter van Dirck tot Puffelick en Theodora van Woldenburg: zij krijgen een zoon:

Johan tot der Donck en den Uilenburgh, tr. Reyniera van Stepraedt.

Het geslacht Stepraedt stierf uit in de 18e eeuw.

C. Het geslacht Sallandt is hoogst waarschijnlijk oorspronkelijk uit Overijssel, doch vestigde zich later op de Veluwe. Het wapen dezer familie is in zwart een zilveren springende ram met gouden hoorns, tong en hoeven; helmteeken: de uitkomende ram tusschen eene zwarte vlucht.

---

[1]) Zie: Herald. Bibl., 1876, blz. 62.

Digitized by Google

Reeds in de 12e en 13e eeuw komen enkele leden van dit geslacht voor, als: Johannes Sallant, getuige van bisschop Godefridus van Utrecht, 1174, en van Gerard zoon des Graven van Gelre, 1177 [1]). Hendrik Sallant werd met bisschop Otto van Utrecht bij Coevorden verslagen [2]). Johan van Salland is gerichtsman te Ede op de Veluwe 1389, schepen te Harderwijk 1391, enz. Berthold van Salland was uit de ridderschap van Veluwe op den landdag te Nijmegen, 1436 [3]). In de 15e eeuw treft men voorts leden van dit geslacht op de Veluwe veelvuldig aan.

Eene geregelde, doorloopende genealogie begint eerst met Johan van Sallandt ux. Henrica van Brienen, die in 1454 of 57 stierf. Zij hadden een zoon Barthold, getrouwd met Margriet van Keppel, dochter van Herman en N.N. van Aeswijn. Uit dit huwelijk werd o. a. geboren; Johan van Sallandt, die Cunera van Arnhem, dochter van Wijnand en Sophia van Rechteren, tot echtgenoote had, en wier zoon de hierboven vermelde Johan, drost van Wageningen, enz., was.

Dit geslacht is in de laatste helft der 17e eeuw uitgestorven.

D. Torck [4]) is een Westfaalsch geslacht. Leden daarvan komen in Munster, Kleef, Wezel, enz. van het begin der 13e eeuw af veelvuldig voor als keizerlijke hofbeambten, ridders, edelknapen, enz. De eersten, die zich in ons land vestigden, waren:

Willem Torck, heer van Nijenrode, tr. 1504: Josina van Nijenrode, dochter van Johan en Elisabeth van Zuylen van de Haar, vrouwe van Nijenrode. Hij stierf in 1545, slechts 2 dochters nalatende. En:

Lubbert Torck, heer van Hemert en Sinderen, waarmede hij in 1539 werd beleend, overste in dienst van keizer Karel V [5]), tr. Heilwig van Hemert, vrouwe van Hemert en Sinderen, dochter van Joost, Johan'szoon tot Doornenburg, en van Anna van Flodorp. Zij stierven beiden in 1548.

Willem en Lubbert waren zonen van Godert of Geurt (Lubbert'szoon ux. Hadewig van Summeren, Johan'sdochter ux. Gustonne van Gemen), drost van Goch, kastelein van Buren, stalmeester van graaf Willem van Egmond, heer van IJsselstein, Leerdam, enz., graaf van Buren, met wiens

---

1) Bondam, Charterboek, blz. 224 en 225.
2) Dumbar, Anal. II, blz. 228.
3) Slichtenhorst, Geld. Gesch., IX Boek, blz. 228.
4) Zie: Geld. Volksalm. 1879, blz. 12; en Navorscher XXVI, 510.
5) Zie: Geld. Volksalm., ib. en 1871, blz. 104.

Digitized by Google

dechter Margaretha, verwekt in huwelijk met Walburg, gravin van Meurs, en reeds weduwe van N. van Merode, heer van Petersheim [1]), hij in den echt trad. Hij werd later kolonel onder Frederik hertog van Beijeren, en sneuvelde den 5^{en} Juni 1507 bij Middelaer tegen de Gelderschen. Zijne vrouw stierf reeds in 1496; beiden werden te St. Achten begraven, ieder met 4 kwartieren.

Lubbert Torck en Heilwig van Hemert hadden onderscheidene kinderen, waaronder: Frederik, heer van Hemert (waarmede hij beleend werd na dode zijns ouderen broeders Goert of Geurt, die getrouwd was met Cornelia of Helena van Harff, maar in 1551 zonder kinderen stierf) en Sinderen (dat hij in leen kreeg bij transport zijns broeders voornoemd in 1548), verschreven in de ridderschappen van Veluwe en Nijmegen, overleden in 1561 en gehuwd met Maria van Wittenhorst, dochter van Johan en Jodoca van Wees, weduwe van Johan van Rechteren gen.^{d} Voorst. Zij zijn de ouders van Lubbert, heer van Hemert, hierboven genoemd.

Het geslacht Torck is uitgestorven; de laatste afstammelinge was: Ada Catharina barones Torck, vrouwe van Rosendael, dochter van Assueer Lubbert Adolf en Louisa Catharina Wilhelmina Huyssen van Kattendijke, geboren op het kasteel Rosendael 26 October 1835, aldaar overleden 13 Januari 1902, echtgenoote van M^{r}. Reinhard Jan Christiaan baron van Pallandt van Rosendael, geboren op het kasteel Rosendael 7 Juli 1826, aldaar overleden 25 December 1899, zoon van Adolph Werner Carel Willem en Henriette Jeanne Adelaïde barones Torck. Zij stamde in de 8^{e} generatie rechtstreeks af van Lubbert Torck, heer van de Parck en Jacoba van Arnhem. De 32 kwartieren harer en harer mans grootouders, Reinhard Jan Christiaan Torck en Gesina Geurdina van Neukirchen gen.^{d} Nijvenheim, zijn:

Torck	de Rode van Heeckeren
Wassenaer	Dedem
Ripperda	ten Winckel
Bentinck	Zuylen van Nievelt
Appelthorn	Lauwick
Lier	Coppier van Cuylenburch
Tuyl van Serooskerken	. . . . .
Villars	Heeck

---

[1]) Zie: Kok, Vaderl. Woordenb. Dl. XIII, blz. 190 en 191.

Digitized by Google

Neukirchen gen^{d}. Nijvenheim	Bentinck
Wijhe	Rhede
Tengnagell	Wijhe
Bentinck	Nassau Zuylenstein
Brienen	Haersolte
Delen	Raesfeldt
Steenhuizen	Delen
Haersolte	Wroth.

E. Men beweert, dat de Goltsteyns oorspronkelijk zijn uit Denemarken, in de Middeleeuwen zuidwaarts zijn afgezakt en zich gevestigd hebben aan den Neder-Rijn, vanwaar dit geslacht zich verder uitbreidde in Holland, Polen, Pruisen en Saksen. Zooveel is zeker, dat zij meermalen als heeren, vrijheeren en rijksgraven opgezworen zijn in de Gulikssche, Kleefsche en Keulsche ridderschappen.

Wat de Hollandsche tak betreft, daarvan vonden wij een geregeld doorloopend geslachtsregister, aanvangende met het jaar 1450.

Willem van Goltsteyn, heer van de Parck was zoon van Johan, rentmeester en ontvanger-generaal van Veluwe, 1594—1607, richter van Arnhem en Veluwzoom, 1608—23, burgemeester van Arnhem en Hattem, Jacob's-zoon ux. Lubbe van der Veen, en van Margriet van Hoemen, Willem'sdochter ux. Geertruid van Wijnbergen [1]). De kwartieren zijns grootvaders Jacob (ux. Lubbe van der Veen) worden als volgt opgegeven:

Golsteyn	Egmond.
Harf	Baeck.
Duicker	Kreynck
Fuerde (Vorden)	Middachten.
Baerl.	

De heerlijkheid Hoekenburg bij Rijswijck in Nederbetuwe behoorde langen tijd aan dit geslacht en werd naar hetzelve ook wel Goltsteyn genaamd [2]). Dit geslacht is in ons land in de mannelijke lijn uitgestorven.

F. Bronckhorst is ook een reeds lang uitgestorven, hoog adellijk en zeer aanzienlijk geslacht, voerende in rood een goud gekroonden, genagelden en getongden dubbelstaartigen zilveren leeuw, met twee natuurlijke beerenpooten, ieder een gouden penning vasthoudende, tot helmteeken.

[1]) Zie over hem o. a.: d'Ablaing v. G., Riddersch. v. Veluwe, blz. 155 en 192.

[2]) Zie: Geld. Volksalm., 1878, blz. 56 en volg.

Digitized by Google

Het ontleende zijn naam aan de bannerij Bronckhorst aan den IJssel, circa twee uren boven Zutphen gelegen, en stamde wellicht af uit het Luxemburgsche Huis. De Bronckhorsten waren baanderheeren der Graafschap, heeren van Bronckhorst, Borculo, Homoet en Wisch, en behoorden tot de machtigste en aanzienlijkste edelen van Gelderland. Hun geslachtsregister begint met Jan van Bronckhorst, circa 1034, die tot vrouw had Maria van Arkel, dochter van Jan I.; Willem van Bronckhorst, vermeld in 1125; Adam van Bronckhorst, getuige van Gerhard graaf van Gelre, in 1129 [1]); enz. Zij (de bannerheeren) stierven uit in 1553 door het kinderloos overlijden van Joost, 1e graaf van Bronckhorst, heer van Borculo, enz., getrouwd met Maria gravin van Hoya, overleden 1575 of 1576 [2]), Joost'sdochter ux. Ermgard gravin van der Lippe.

Johan Ambrosius van Bronckhorst, hierboven genoemd, behoorde tot een zijtak van dit geslacht, die hetzelfde wapen voerde en hoogstwaarschijnlijk door bastaardij daaruit gesproten is. Ofschoon minder machtig en aanzienlijk dan de baanderheeren der Graafschap, stonden toch alle leden van dezen stam op de riddercedulen van Nijmegen en waren heeren van Hulsen, Oosterholt en Moock.

Hunne genealogie begint met: Hendrik van Bronckhorst, die stierf in den ouderdom van 106 jaar en gehuwd was met N. van Mekeren; of met Hendrik van Bronckhorst, waarschijnlijk bastaard van een der heeren van Bronckhorst uit de Graafschap, getrouwd met Ludgard van Brandsenburg. — Hendrik van Bronckhorst, ux. N. Vijgh, was kleinzoon van een der beide bovenstaanden. Uit dit huwelijk werd een zoon geboren: Derck tr. N. ten Duynen (voerende in zwart een geankerd zilveren kruis), wier moeder Leefdael was. — Zij hebben een zoon Herbert, tr. Agnes van Afferden (wapen: in goud 3 gaande roode vossen boven elkander), wier moeder Wusthof (in zilver 3 zwarte klaverbladen) heette. Uit hun huwelijk werd geboren: Johan, verschreven in de ridderschap van Nijmegen van 1586—1614, en gehuwd met Geertruid van Zuylen van Natewisch, wier moeder Erp was. Zij waren de ouders van meergenoemden Johan Ambrosius, heer van de Parck.

Deze tak stierf uit in het laatst der 18e eeuw.

Tot het geslacht Bronckhorst behoort ook nog de stam der graven van Bronchorst van Batenburg.

Willem heer van Bronckhorst en Batenburg namelijk, in de

---

[1]) Bondam, Charterb., bl. 176 en Slichtenhorst, Boek I, bl. 76 en id. VI, bl. 76.

[2]) Zie d'Ablaing, Baanderh. en Ridd. van Zutphen, blz. 14.

Digitized by Google

7e generatie afstammende van bovengenoemden stamvader Adam, tr. Johanna, erfdochter van Batenburg. Hij sneuvelde bij Hasselt tegen de Luikenaars, 1328, en had een zoon: Gijsbert, heer van Bronckhorst en Batenburg, ridder, overleden 1356, tr. Catharina van Leefdael, dochter van Rogier en Agnes gravin van Cleve. Zij overleed in 1361.

Hun oudste zoon Walraven plantte den stam Bronckhorst-Borculo voort, terwijl hun 2e zoon Derck getrouwd met Elisabeth van Utenhove, dochter van Johan en N. van Herlaer, heer van Batenburg werd en de tak Bronckhorst-Batenburg verder deed voortbestaan. Deze stierf uit in het begin der 18e eeuw.

Van moederszijde is uit dezen laatsten tak nog gesproten het adellijk geslacht Imbyze van Batenburg, doordat Willem van Hembyze of Imbyze in 1647 trouwde met Agnes van Bronckhorst van Batenburg, en hunne afstammelingen zich vervolgens van Imbyze van Batenburg genoemd hebben. Ook dit geslacht is al weder uitgestorven.

G. Het geslacht Lynden is oorspronkelijk uit het Fransche huis Aspremont. Toen namelijk in het jaar 1106 eenige Friesche edellieden, te weten: Homma Homminga, T'Zalyng, Velerius Ockinga, Godfried Roorda, G. Camminga, Focko Bottnia en Elco Liaukema van een kruistocht naar Palestina terugkeerden, werden zij vergezeld van een Lotharingsch ridder Arnold of Arndt d'Aspremont. Hij was jongste zoon van Arnold heer van Aspremont uit diens huwelijk met eene dochter van den markgraaf van Arlon, van wier oudste zoon verder de heeren d'Aspremont in Frankrijk afstammen [1]). Arnold nu huwde Helena, erfdochter van den heer van Bosichem (voerende: geschuinbalkt van goud en rood), en kreeg door dit huwelijk de heerlijkheid Lienden, later Lynden genaamd, gelegen in Nederbetuwe. Hij vestigde zich dáár, werd de stamvader van het geslacht der Lyndens en stierf in 1150, 9 jaren nà zijne vrouw, en beiden werden begraven in de Abdy van Marienweerd.

De afstamming der heeren van de Parck van dezen 1en heer van Lienden (volgens Butkens' Annales, waaruit het onderstaande hoofdzakelijk getrokken is) is als volgt:

Willem I, zoon van Arndt en Helena van Bosichem, tr. 1149: Agnes van Monbeillard, dochter van den heer van Altena (in goud 2

---

[1]) Zie: Kabinet van Nederl. en Kleefsche Oudh. VIII, blz. 158 en volg. en in het algemeen: Butkens, Annales de la Maison de Lynden.

Digitized by Google

roode barbeelen); hij stierf in 1186, zij in 1180, beiden begraven te Utrecht in de St. Paulus Abdij [1]). — Zij hebben o. a. een zoon:

Floris I, heer van Lynden, Vernhuizen, Ingen, Ommeren en Kesteren, gouverneur van Veluwe, enz., tr. circa 1174 Agnes van Wachtendonck (in goud eene roode lelie). Hij werd gedood door heer Jan van Buren, October 1203 en beiden, hij en zijne vrouw, zijn te Lienden begraven. Hun zoon:

Willem II, tr. in 1196, 21 jaar oud, met Christine van Brederode, dochter van Willem en Margriet van der Lippe [2]). Hij sneuvelde bij Coevorden in Augustus 1227. Uit dit huwelijk werd o a. geboren:

Floris II, tr. in 1217 Agnes van den Boetzelaer. Hij werd in 1227 bij Coevorden gevangen genomen, stierf in 1247 en werd te Marienweerd begraven onder eene verheven tombe. Hun zoon:

Dirk I, tr. 1°. 1249 Hadewich van Renesse, dochter van Dirk en Margriet van Holland, zij stierf echter reeds 3 maanden na het huwelijk. En 2°. ook nog in 1249: Ermgard van Randenrode (geschaakt van zilver en rood), dochter van Bernhardt, kastelein van Montfoort. Uit dit 2e huwelijk werd o.a. geboren:

Dirk II, tr. 1280 [3]) Agnes van Herlaer; hij overleed circa 1300, en had een zoon:

Dirk III, ridder, erfschenker van Gelderland, enz., tr. 1312 Ermgard

---

[1]) Er bestaat een boek, getiteld: „Kalendier van de Abdije van Bern van d'orde van Premontres." In dit boek, kort na de stichting der abdy aldaar aangelegd onder den eersten abt Everhardus en geëindigd kort voor den dood van den 24en abt Joannes V, en tot opschrift hebbende: „Inceptus Anno 1154 usque ad annum 1372," leest men fo. 22: „anno MCXLIX. 4 Kal. May obyt Agnes Domina de Lynden, Filia Domini de Altena." Zie: W. van Dam van Brakel, Lotgevallen van Heer Fulco en de Abdy van Bern, blz. 67. Aldaar staat verder te lezen dat zij stierf 28 April 1149, begraven in St. Paulus Abdy te Utrecht. Bij Butkens (Ann. Preuves p. 8) vonden wij evenwel 1161 als haar sterfjaar opgegeven met aanhaling van hetzelfde boek (ob. IV Kal. May 1161). Indien de heer van Dam van Brakel zich t. a. p. niet vergist, dan moet voorzeker haar huwelijksjaar vroeger gesteld worden, daar zij minstens 3 kinderen naliet. In het algemeen zijn Butkens Annales, wat betreft het daar vermelde vóór het begin der 14e eeuw, weinig betrouwbaar. Van de 109 oorkonden aan dat werk toegevoegd zijn de 32 eerste, die de bewijzen moeten leveren voor de voorafgaande geschiedenis van het geslacht Lynden van 848—1359, volgens deskundigen, bijna alle verdicht. Veel is hierover reeds geschreven; zie o. a. Fahne, Urkundenb. des Geschlechts Mumm, I blz. 42.

[2]) NB. Brederodes waren in het laatst der 12e eeuw nog niet bekend en bestonden nog niet. Het is hier de plaats niet om over dit onderwerp uit te weiden of al het daarover geschrevene in vroegeren en lateren tijd aan te halen, evenwel gelooven wij dat men de afstamming der Brederodes uit het huis Teylingen in de eerste helft der 13e eeuw wel als bewezen mag aannemen. Zie hierover o. a.: Jhr. Mr. V. de Stuers, De Ruïne van Brederode, 2e uitg. v. 1880, bl. 3.

[3]) Of mogelijk eenige jaren vroeger; Butkens vermeldt zijn trouwjaar niet.

Digitized by Google

van Keppel, dochter van Wolter en Jutte van der Sluyse. Zij zegelde in 1330 met 3 schelpen en een kruisje in den rechter schildhoek. Hij stierf in 1368; zijn 3e zoon was:

Steven van Lynden tot Aelst, heer van Hemmen, enz. ridder, stierf circa 1400 en werd begraven te Aelst, tr. 1360 Elisabeth Borre van Dornick, vrouwe van Hemmen, Boelenham en Mussenberg, dochter van Willem heer van Hemmen, enz. en van zijne 2e vrouw Margriet van Bylandt [1]) Hun zoon:

Dirk heer van Hemmen, Boelenham en Mussenberg, stierf in 1437 en trouwde viermaal:

1° Walburg van Benthem, die in de kraam van haar eerste kind overleed, 1392;

2° Anna van Blitterswijk, Willem's dochter (in zilver een getand rood schildhoofd);

3° Catharina van Montfoort, dochter van burggraaf Sweder en Catharina van Cuylenburg; en

4° Alix of Adelisse van Winssen, dochter van Godschalk, maarschalk van Eemland en Issabella Mouwer, vrouwe van Heemstede. Zij stierf in 1466 en werd begraven in de Buurkerk te Utrecht onder eene tombe, waarop zij en haar man zijn uitgehouwen. Uit dit 4e huwelijk werd een zoon geboren:

Johan, heer van Hemmen, Mussenberg en Boelenham, overleden 13 April 1473, tr. 1440 Fulswijn van Randwijck, dochter van Gijsbert, graaf van Dornick en Elisabeth van Dornick of Pieck. Zij hadden o. a. twee zoons:

1. Dirk, heer van Hemmen, gestorven 3 Juli 1500, begraven te Hemmen, tr. 1471 Walburg van Blitterswijk, vrouwe van Blitterswijk, dochter van Arnt en Elisabeth van Bemmel [2]). Zij hertrouwde met Wolter van Zuylen van Natewisch en was reeds overleden in 1528. Dirk van Lynden had o. a. een zoon: Jasper, heer van Hemmen, Blitterswijk, Tongerloe, Sevenum, enz. tr. 1501 Anna van Bronckhorst, vrouwe van Langeweerd, Berckestein en een gedeelte van Rosendael, dochter van Jan en Anna van Delen. Hij stierf in 1540; zij in 1551 en beiden zijn begraven in de Groote kerk te Arnhem. Zij hadden onderscheidene kinderen, en hunne verschillende heerlijkheden en bezittingen werden in 1540 onder deze verdeeld. Hun 4e zoon: Dirk, heer van Hemmen (dat hij erfde van zijn ouderen broeder Johan, die kinderloos overleed) en Blitterswijk (dat hij erfde van

---

[1]) Zie hierboven: Aanteekeningen A.

[2]) Butkens (a. w., p. 183) noemt haar Margaretha van Reyt.

Digitized by Google

zijn neef Jasper, — eenig kind zijns oudsten broeders Arndt en diens vrouw Geertruid van Diepenbroek, — die jong stierf), verschreven in de ridderschap van Nijmegen en gestorven vóór 1588, huwde 30 Augustus 1563: Judith van Wylack, dochter van Johan en Gerberich van Ossenbroeck, uit welk huwelijk slechts 2 dochters:

a. Anna of Agnes, vrouwe van Hemmen en Blitterswijk (welk laatste zij erfde van hare jongere zuster Johanna) tr. Frans van Lynden (zie hieronder), en

b. Johanna, vrouwe van Blitterswijk, trouwde Johan van Ossenbroeck tot Ossenbroeck en overleed kinderloos in of vóór 1604.

2. Steven, heer van Mussenberg, tr. 1484 Walburg van Bronckhorst, dochter van Johan en Anna van Delen. Zij stierf in 1504; hij in 1507. Zoon uit dit huwelijk was o. a.:

Jasper of Jaspar van Lynden, ridder van de Duitsche Orde, tr. Anna van Besten, dochter van Frans en N. van Aller. Zoon van hen was:

Frans, heer en 9e baron van Hemmen, enz., die tweemaal huwde;

1°. 6 December 1584; Clementia van Amstel van Mijnden, weduwe van Johan van Holtzweiler, enz. (zie hierboven), en

2°. in 1586; Anna of Agnes van Lynden, vrouwe van Hemmen en Blitterswijk (zie hierboven). Hij stierf den 6 Maart 1606, zijne vrouw in 1613 en beiden zijn te Loenen begraven.

Het geslacht Lynden bloeit nog steeds voort [1]), zijne afstammelingen en leden zijn nog zeer talrijk en behooren tot de voornaamste edelen des lands.

Het stamslot Lienden of Lynden, ook wel de Toren van Aspremont genoemd, is reeds sedert lang niet meer in wezen, doch Hemmen, aan de Linge in het hart der Betuwe gelegen en in 1757 geheel en al in den vorm van een modern kasteel zeer fraai herbouwd, is nog altijd de voornaamste en, als het ware vaste zetelplaats van dit geslacht, dat door alle tijden heen in Gelderland, vooral in de Betuwe, rijke en aanzienlijke goederen in eigendom bezat en wiens leden in dit gewest onafgebroken voorname betrekkingen bekleedden en eeuwen achtereen vele en gewichtige diensten aan vorst en volk bewezen hebben.

---

[1]) Zie over de genealogie van dit geslacht gedurende de vier laatste eeuwen o. a.: Jaarboek v. den Ned. Adel, V, blz. 389—487, waar op blz. 486 regel 15—17 moet geschrapt worden, wijl de daar vermelde Mathilda van Lynden nooit heeft bestaan.

Digitized by Google

De Cannenborch.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

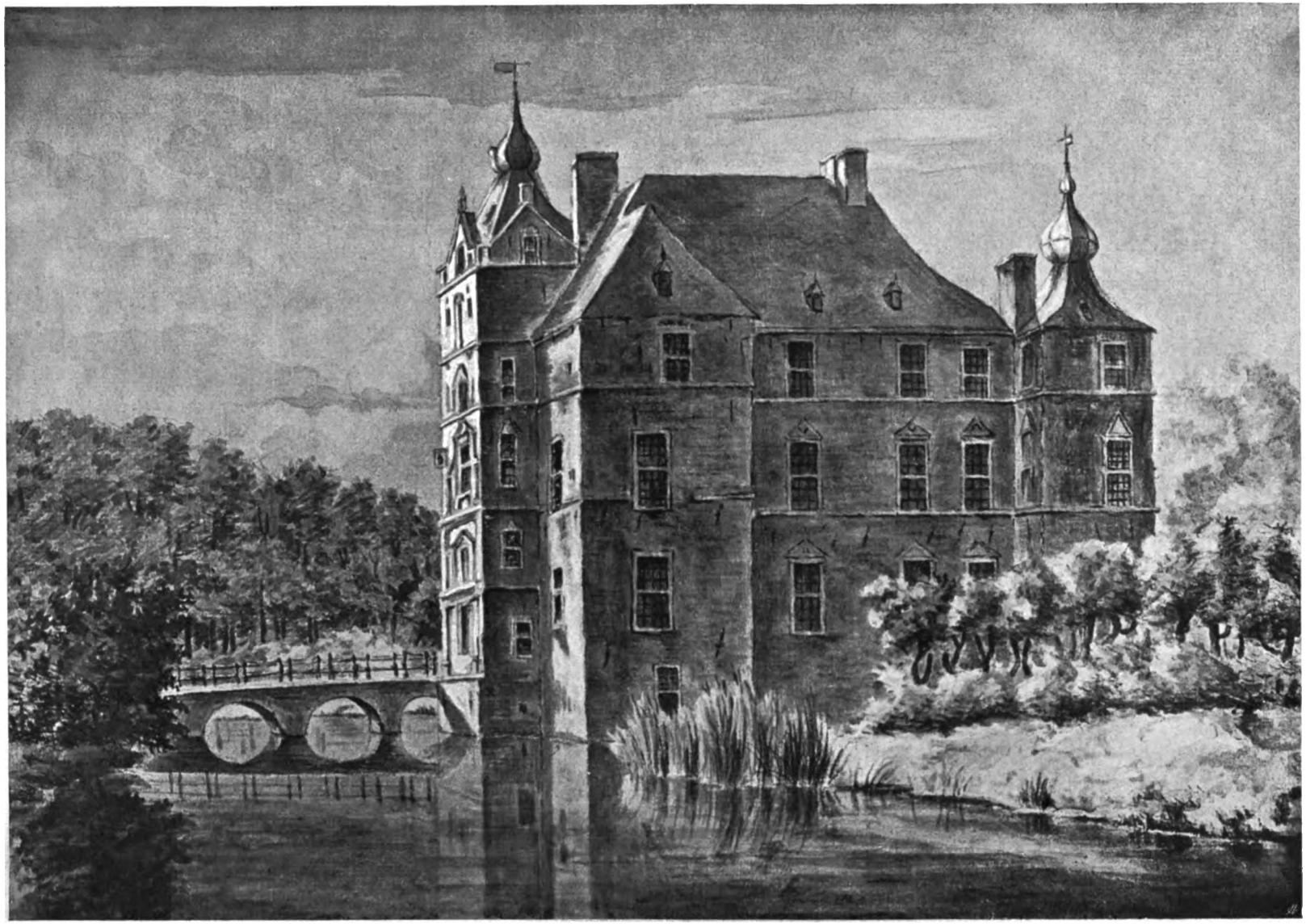

HET KASTEEL DE CANNENBORCH,
door H. BLOYS, 1826.

Digitized by Google

DE CANNENBORCH.

Het is nu 26 jaren geleden, dat ik mij op zekeren fraaien lentemorgen per rijtuig van Apeldoorn naar Vaassen begaf, om een bezoek te brengen aan den Cannenborch, voorzeker een der merkwaardigste burchten, die nog in Gelderland aanwezig zijn.

Ofschoon dit niet het laatste bezoek is geweest door mij aan dit oude belangwekkende kasteel gebracht, verzoek ik toch mijne lezers mij juist op dien, reeds lang geleden tocht te vergezellen, omdat ik hun gaarne den Cannenborch zou willen voorstellen in den toestand, waarin deze toenmaals nog was — wel niet meer een toestand van welstand, veeleer van meer verval dan tegenwoordig, doch een toestand, die hem nog een eigenaardig cachet gaf, dat sedert verloren ging, die eene wegstervende periode nog zoo geheel karakteriseerde, waarin het einde naderde eener eeuwenlange geschiedenis, die weldra moest worden afgesloten, en ook afgesloten is, om eene andere aera in 't leven te roepen, waarin het oude slot als het ware voortleeft als in eene nieuwe, hem geheel vreemde wereld, evenals het kind, dat zijn vader verliest en nu onder voogdij wordt gesteld van een zeer vriendelijk en zorgzaam man, die zijne belangen met de grootste nauwgezetheid behartigt, enz. — doch die met dat al zijn vader niet is en onmogelijk in elk opzicht voor den vader in de plaats kan treden.

Het was een dier liefelijke voorjaarsdagen, wanneer het nog jeugdige groen door de warme lentezon beschenen in al zijne frischheid en veelvuldige kleurschakeering te voorschijn komt, wanneer de lieve zangers van bosch en veld als om strijd hunne hoogste toonen aanheffen, als ware het om ons een voorbeeld te geven van dankbare aanbidding van den Schepper der natuur, wanneer ook de mensch, die een open oog heeft voor natuurschoon, zich niet weêrhouden kan, om zijn geest eene korte wijle te ontrukken aan alle aardsche

Digitized by Google

gedachten en wereldsche bezigheden, ten einde zich geheel in dichterlijke mijmeringen en idealistische bespiegelingen te verliezen.

Kalm en rustig, evenals de natuur om mij heen, rolde het lichte rijtuig door de fraaie en lommerrijke Loolaan, om daarna tegenover het statige koninklijke zomerpaleis rechts af te wenden en verder den, om de oostelijke zijde van het Loo-park heenbuigenden straatweg naar het dorp Vaassen te volgen.

Nog steeds vervulde de aanschouwing der heerlijke omgeving, der vele fraaie villa's en buitenverblijven, rechts en links van den weg, en niet het minst het verrukkelijk vergezicht op het Loo mijn geest geheel en al en stemde mijn gemoed opgewekt en tevreden, doch nauwelijks had ik dat alles achter den rug of de meerdere eentonigheid van den weg, hoe fraai die overigens ook is, deed het verlangen bij mij ontwaken naar het spoedig bereiken van het doel, waarvoor ik mij op weg had begeven.

Terwijl alzoo de Cannenborch mij weder voor den geest trad, maakte tevens eene droefgeestige gewaarwording zich onwillekeurig van mij meester. Ook deze trotsche burcht, dacht ik, die zoovele eeuwen de zetelplaats was van een aanzienlijk en beroemd geslacht, die door een zijner vorige bezitters zulk eene historische vermaardheid heeft verkregen, zal wellicht niet lang meer in wezen zijn en den weg opgaan van zoovele anderen. Het zwaard van Damocles toch hangt ook dit oude en schoone kasteel boven het hoofd.

Alles toch heeft zijn tijd van opkomst, bloei en verval, om daarna weder in het niet te verzinken, waaruit het eenmaal was ontstaan. En is het niet de geest des tijds, de geest van het tegenwoordig geslacht, om niet alleen te breken met alles wat nog maar eenigszins overblijfsel of uitvloeisel is van den ouden tijd, van het leven en streven onzer voorouders en wat dies meer zij, maar ook om alles te vernietigen en op te ruimen, wat nog aan die oude dagen en toestanden herinnert? Is het geen slag in het aangezicht der 19e eeuw een kasteel met ellendikke muren, van torens voorzien en door grachten omringd, als onwedersprekelijke getuige van feudalisme, riddertijd en middeleeuwsche duisternis? Zoo men al niet opzettelijk alles in het werk stelt om dergelijke zichtbare herinneringen te doen verdwijnen, men heeft toch ook geen enkele reden om ze met kracht en geweld voor den ondergang te behoeden.

Zoo spreekt en denkt het meerendeel, en toch zijn er nog zoo velen met mij, die pijnlijk worden aangedaan en hunne kreten van verdriet en verontwaardiging niet kunnen weêrhouden, telkens wanneer zij vernemen, dat dit of dat oude kasteel of merkwaardig gebouw onder den moker des sloopers is gevallen of ten doode is opgeschreven. Ja, ik geloof zelfs, dat het getal der laatsten bij den dag aangroeit en ik acht het een gelukkig

Digitized by Google

en tevens opmerkelijk verschijnsel des tijds. Gelukkig, omdat het de hoop verlevendigt, dat het nog bestaande grootendeels behouden en geëerbiedigd zal worden; opmerkelijk, omdat het in lijnrechte tegenstelling is met den algemeenen tijdgeest.

Een volk toch, dat zijne voorouders eert — en welk volk doet dat niet, en heeft het Nederlandsche, en niet het minst de Gelderse stam niet alle reden om dat in hooge mate te doen? — heeft ook eerbied voor hunne nalatenschap, voor alles wat ons aan hen herinnert, waardoor wij ons hun leven en werken voor den geest kunnen halen en ons bij wijle als in hun midden levende kunnen terugdenken.

Maar — roept eene stem ons toe — weet ge dan niet, dat al het aardsche vergankelijk is, dat de tand des tijds alles sloopt, ook al helpt de mensch hem niet, ja, al werkt hij hem zooveel mogelijk tegen? Voorzeker! niets is in staat ons van deze waarheid zoozeer te doordringen als de studie der geslachts- en oudheidkunde. Zij toch stelt ons dagelijks de broosheid van alle aardsche grootheid en macht duidelijk voor oogen en doet ons daardoor vanzelf onze wenschen en begeerten daarheen richten, waar de tijd zijn invloed niet kan doen gelden, omdat daar honderd jaren zijn als één dag.

Wat al aanzienlijke geslachten ontmoet men niet in vorige eeuwen, die bloeiden door rijkdom en macht en in vele vertakkingen over het land zich uitbreidden, en waarvan nu geen spoor meer te vinden is! Uitgestorven, ja onherroepelijk uitgestorven en verdwenen! Hoevele anderen verkeeren niet heden ten dage in kennelijken kwijningstoestand en zijn het uitsterven nabij! Kunnen wij dat niet verhinderen, al vervult het ons met leedwezen, vermogen wij niet hunne voormalige woningen en kasteelen in stand te houden, toch protesteeren wij tegen de vernielzucht en onverschilligheid van het tegenwoordig geslacht, dat onnadenkend vóór den tijd veel aan de vernietiging prijsgeeft, dat het juist met trots en eerbied zoolang mogelijk moest trachten in stand te houden en tegen den eindelijk alles sloopenden tijd moest zoeken te beschermen.

Terwijl deze gedachten mijn geest vervulden, was ik ongemerkt den Cannenborch genaderd; doch alvorens dezen uit- en inwendig in hoofdtrekken te beschrijven, wensch ik eerst een en ander omtrent de geschiedenis van dit kasteel mede te deelen, en in het kort te vermelden, wie de achtereenvolgende eigenaars waren en wat van hen wetenswaardigs bekend is.

Sommigen houden Maarten van Rossem voor den stichter van den Cannenborch [1]) — die meestal, doch ten onrechte in de wandeling de

[1]) Zie o. a.: Tegenwoordige Staat, IIIe deel, Gelderland, blz. 505.

Digitized by Google

Kannenburg wordt genoemd [1]) —; dit is evenwel geheel onjuist, want, ofschoon noch de stichter, noch de tijd der stichting van dit slot bekend is, vinden wij het reeds anderhalve eeuw vroeger in de geschiedenis vermeld, en wel in 1372 [2]) in den oorlog tusschen de Heeckerens en de Bronckhorsten. De eersten, die na den dood van hertog Reinoud III de zijde van diens oudste zuster Mechteld hielden, stroopten, onder aanvoering van Mechtelds derden echtgenoot Jan van Châtillon, heer van Blois, de Veluwe af, na eerst de steden Arnhem, Wageningen en Kranenburg vermeesterd te hebben, en bemachtigden de heerenhuizen Hel, Aller en Kannenburg, het laatste na een beleg van acht dagen [3]).

In het leenregister van het vorstendom Gelder komt de Cannenborch het eerst voor in het jaar 1402. Claes van Herwen werd er toen mede beleend, met „vogelleggen, molen en erven", zooals in genoemd leenregister staat. Hij was gesproten uit een oud-adellijk, riddermatig, Geldersch geslacht, waarvan in 't begin der 13e eeuw meerdere leden worden vermeld, doch dat sedert eeuwen is uitgestorven. Hij huwde met Aleyd van Gulick, weduwe van Godert van Hoemen, die in 1405, na zijn dood, met Cannenborch, enz. wordt beleend. Hun zoon, Reinard van Herwen, volgt in 1418 in het leen op. Deze staat in 1460 te Vaassen op eene oude ridder-cedule van Veluwe vermeld. De naam zijner vrouw is onbekend, doch hij had eene dochter Aleyd, gehuwd met Dirk van Keppel, op wie hij in 1466 den Cannenborch transporteerde en die in dat jaar en nogmaals in 1473 daarmede werd beleend.

Dirk van Keppel stamde uit een der oudste en voornaamste Gelder-sche geslachten, dat zijn naam ontleent aan de heerlijkheid Keppel in de graafschap Zutphen aan den Ouden IJssel tusschen Doesburg en Doetinchem gelegen, eene oude hooge en vrije heerlijkheid of dynastie met aanzienlijke leenkamer. De heeren van Keppel behoorden tot den hoogen adel en zegelden te paard als bewijs daarvan, dat wil zeggen, dat hun zegel ver-toonde een geharnast ridder te paard, met het geslachtswapen op het schild afgebeeld [4]).

Dirk van Keppel, die na den dood zijns broeders Hendrik in 1460 tevens met het goed Ampsen bij Lochem werd beleend, stierf vóór of in

---

[1]) Robidé van der Aa, Oud-Nederland, enz.

[2]) Slichtenhorst, Geld. Geschied., blz. 154.

[3]) Nijhoff, Gedenkwaardigheden, III, blz. XV, noot.

[4]) Het geslacht Keppel, dat nog in ons land en in Engeland voortleeft, komt reeds in de 12e eeuw voor, breidde zich later in verschillende takken uit en was steeds zeer in aanzien. Wij zullen later gelegenheid hebben er nader op terug te komen. Zie: Geld. Volksalm. 1873, blz. 8 en 9; en Nijhoff, Bijdragen, enz. Ie R., deel IX, blz. 65 en volg.

Digitized by Google

1484; zijne vrouw was reeds in 1475 overleden. De Cannenborch was nu aan het geslacht Keppel gekomen, want Claes van Keppel werd, na den dood zijner moeder Aleyd, in 1476 daarmede beleend. Hij hernieuwde den leeneed in 1484 en 1493 en werd in 1480 tot scholtus van Lochem aangesteld. Gehuwd met Ludgara van Brandsenburg, Johan's dochter, stierf hij vóór of in 1502, zonder kinderen na te laten.

De Cannenborch kwam toen, evenals Oud-Ampsen, aan zijn ouderen broeder Hendrik, reeds beleend met Nieuw-Ampsen den 24^{en} Augustus 1484, en in eerste huwelijk getrouwd met Johanna van Ruytenborch, dochter van Frederik en van Agnes van Broeckhuizen van Weerdenburg. Bij zijn dood in 1516 liet hij Oud-Ampsen en Cannenborch na aan zijn oudsten zoon Johan, die met deze goederen in het volgende jaar werd beleend.

Deze Johan van Keppel was een beroemd man en werd o. a. door hertog Karel van Gelder in 1532 tot burchgraaf en bevelhebber op het huis te Zutphen, tot scholtus dier stad, enz. benoemd. Later werd hij landdrost der Graafschap en den 22^{en} Maart 1545, kort na het oprichten van het Hof van Gelderland, tot raad in dat Hof aangesteld [1]). Hij was gehuwd met Elizabeth van Graes tot Plekkenpoel, stierf in 1546 en werd te Lochem begraven.

In 1530 droeg hij den Cannenborch over aan zijn broeder Derk van Keppel, die in 1526 tot landdrost der Graafschap was aangesteld, en later scholtus van Lochem en in 1532 drost van Diepenheim werd.

Hertog Karel van Gelder kocht van hem „'t Huys te Cannenborch met de volmeulen en den bosch, geheten de Vogelhegge, met den water, daar de molen bijgaat, enz., 1535, en geeft hem weder te Leen den Polhuys en Hofstad gen^{t} de Cluse met den Camp Lants daarvoor en den Boomgert daaragter. En twee goederen, het een gen^{t} Tuydesloe (Tudislo), bisher een tinsgoed, en 't ander gen^{t} Hulsink onder Lamerdir' metter Conijnenwrande daarbij gelegen, eertijds een hoorig goed geweest, 28 April 1536" [2]).

Dirk van Keppel was gehuwd met Christina van Raesfeldt, dochter van Hendrik, heer van Swanenburg en van Zeina van Dorth, en stierf vóór het jaar 1539.

De Hertog, nu eigenaar van den Cannenborch geworden, schonk

---

[1]) Zie o. a. over zijne verdediging van het Blokhuis vóór Zutphen: Tadama, Beschrijv. der stad Zutphen, blz. 161. Voorts: Wapenkaart van Kanseliers, Raden, enz. in het Hof van Gelderland door W. ten Haegh.

[2]) Geld. Leenregister, en Zutphen's Archief, n^{0}. 702.

Digitized by Google

hem bij wijze van schadeloosstelling aan Steven van Ruitenborch [1]), die er in 1543 mede werd beleend, maar deze heerlijkheid in datzelfde jaar verkocht voor 600 goudguldens (f 1900.—) aan Seger van Arnhem, jagermeester en één der executeurs-testamentair van hertog Karel, die haar echter dadelijk weder transporteerde op Maarten van Rossem, heer van Rossem en Poederoyen, den alom vermaarden Gelderschen veldheer, die eerst aan hertog Karel van Gelder en later aan keizer Karel V de meest uitstekende diensten bewezen heeft [2]).

Door hem heeft de Cannenborch — zooals wij boven reeds zeiden — eene historische bekendheid verkregen, niet alleen, omdat hij dezen burcht in bezit heeft gehad, maar vooral wijl hij er gaarne vertoefde en er in het laatst zijns levens zeven achtereenvolgende jaren, van 1544—51, kalm en rustig heeft doorgebracht. Ook is het zeer waarschijnlijk, dat hij het kasteel heeft doen vergrooten en verbouwen, waardoor de reeds vermelde meening kan ontstaan zijn, dat hij er de oorspronkelijke stichter van zoude geweest zijn.

Zooals de Cannenborch daar nu nog staat, kan hij echter nog maar gedeeltelijk uit den tijd van Maarten van Rossem dagteekenen, namelijk wat het achtergedeelte betreft, dat zeker niet later dan in de eerste helft der 16e eeuw is gebouwd. Van voren is hij echter van veel jongeren bouwtrant en heeft hij ook meer dan eens eene aanzienlijke verandering ondergaan, zooals zoo aanstonds blijken zal.

Na den dood van Maarten van Rossem in 1555 ontstond er groote oneenigheid onder zijne erfgenamen en werden zijne vele en aanzienlijke bezittingen een twistappel, die aanleiding gaf tot langdurige en kostbare processen, die een groot gedeelte der erfenis verteerden.

De Cannenborch kwam eerst aan Maarten's broeder Johan, die daarmede in 1555 en nogmaals in 1558 werd beleend, doch in 1563 werd er een magescheid gemaakt, waarbij deze heerlijkheid werd toebedeeld aan Johan van Isendoorn à Blois [3]) als erve zijner moeder Margriet van Rossem, die volgens sommigen reeds in 1558 was overleden, in elk geval vóór 2 Januari 1562 [4]).

Deze Johan, die ongehuwd was, transporteerde den Cannenborch

---

[1]) d'Ablaing v. Giessenburg, Ridderschap v. Veluwe, waar het jaartal zijner beleening met Cannenborch abusievelijk op 1533 wordt gesteld.

[2]) Zie verder over hem en zijn geslacht: Aanteekeningen A.

[3]) Omtrent den oorsprong van het geslacht Isendoorn à Blois en van de daarmede stamverwante familiën, die het zoogenaamde Châtillon-wapen met onderscheidene breuken voeren, zoomede wat betreft nadere genealogische bijzonderheden van dit geslacht en inzonderheid van de heeren van den Cannenborch verwijzen wij naar: Aanteekeningen B, hierachter volgende.

[4]) G. v. Hasselt, Oorspr. schilderij v. Karel v. Egmond, blz. 31 en 32.

Digitized by Google

onmiddellijk op zijn jongeren broeder Hendrik van Isendoorn à Blois, die er in hetzelfde jaar 1563 nog mede beleend werd, en in 1568 dit leen en het Putselers- en Copvogelsgoed [1]) belastte met 144 goudguldens tot 32 stuivers 't stuk, te lossen met 2400 gulden, ten behoeve zijner zuster Digna van Isendoorn, weduwe van Herman van Loe.

De Cannenborch vererfde verder in 1604 op zijn oudsten zoon Maarten, in 1634 op diens zoon Elbert, vervolgens in 1681 op Elbert's oudsten zoon Maarten Albert en in 1688 op diens broeder Jan Hendrik van Isendoorn à Blois. Deze liet o. a. ook weder twee zonen na: Elbert Godert en Frederik Johan, die achtereenvolgens in 1704 en 1712 onmundig met Cannenborch werden beleend.

Deze laatste huwde in 1726 de schatrijke erfdochter der Renesse's van Elderen, waardoor ook voor den Cannenborch een nieuw tijdperk van grootheid en glorie aanbrak. Hij verbouwde den voorgevel van het kasteel, veranderde den ingang en verlegde de brug. Ook de kolossale familieportretten, die eertijds de vestibule versierden, de kostbare Gobelin's en meubelen, die men weleer in verschillende zalen van den ouden burcht kon bewonderen en zooveel meer, dat met de Isendoorn's daar verdwenen is, dagteekenen allen uit dien tijd.

Van hunne negen kinderen erfde eerst de oudste zoon Reinier Carel den Cannenborch, doch transporteerde dien in 1783 op zijn jongeren broeder Jan Hendrik, den vader van den laatsten telg van zijn geslacht Frederik Carel Theodoor baron van Isendoorn à Blois van den Cannenborch, die den 9^{en} December 1865 op dit kasteel overleed.

Na zijn dood werd over zijne nalatenschap een langdurig en ingewikkeld proces gevoerd, wijl zich vele personen opdeden, die vermeenden daarop geheel of gedeeltelijk aanspraak te hebben. Nadat deze zaak ruim anderhalf jaar voor de rechtbank te Arnhem was aanhangig geweest, deed deze eindelijk den 12^{en} November 1868 bij een zeer gemotiveerd vonnis uitspraak, en besliste, dat door de overgelegde stukken het volledig bewijs was geleverd, dat, met uitsluiting van alle overige nog in het proces zijnde partijen, tot de successie van wijlen den heer F. C. T. baron d'Isendoorn à Blois alleen gerechtigd waren: 1°. de heer F. J. Hallo, wonende te 's Gravenhage, aan

---

[1]) Het Putzlersgoed was het goed ter Welle te Lathem of eigenlijk een leengoed door afsplitsing uit dit leengoed ontstaan en aldus genoemd omdat de familie Putzler er ruim anderhalve eeuw mede was beleend. Hendrik van Isendoorn kreeg het in 1562 bij transport van Joost Putzler en diens vrouw Beerta Stakebrants.

Het Copvogelsgoed was het leengoed te Lathem en Wortrede en dankte dien zonderlingen naam aan zijn eersten bezitter Jacob Vogel, in 1379 daarmede beleend. Maarten van Rossem had het reeds in 1548 gekregen bij transport van Johanna te Heker of te Hekeren.

Digitized by Google

wien de heer F. C. J. baron von Venningen, wonende te Baden, den voornoemden erflater van moederszijde in den 4^en^ graad bestaande, diens rechten op die nalatenschap heeft gecedeerd [1]), voor de helft; 2°. de heer P. F. L. F. van der Gracht de Rommerswael en zijne echtgenoote gravin de Berlo, de graaf de Hamal en de douairière van den baron de Sprimont, geboren de Hamal, wonende in België, die den erflater van vaderszijde in den 7^en^ graad van bloedverwantschap bestaan, te zamen voor de andere helft; en 3°. de douairière van den erflater, als legatarisse en vruchtgebruikster.

De erfgenamen verkochten evenwel spoedig den Cannenborch met bijbehoorend uitgestrekt grondgebied aan de firma Cohen, Wolf en C°. te Arnhem, die een groot gedeelte van het alom bekende en zeldzaam schoone bosch deed vellen en al de omliggende landerijen, enz. weder in perceelen verkocht. Het kasteel, met alles wat daarin was, en nog een tamelijk uitgestrekt grondbezit daaromheen moest evenwel in vruchtgebruik blijven aan de douairière van Isendoorn à Blois, geboren barones van Oldeneel tot Oldenzeel. Zij bleef op het kasteel wonen en is daar dan ook den 5^en^ Juni 1881 overleden.

Doch in den tijd, dat wij het bovenstaande ongeveer in hoofdzaak te boek stelden, blijkens den aanhef van dit opstel, was zij nog in leven. En alvorens verder te gaan met de geschiedenis van den Cannenborch willen wij dit vermaarde slot eerst uit- en inwendig in oogenschouw nemen, zooals het zich toen nog voordeed.

Het is een groot, ongeveer vierkant gebouw, van rooden baksteen opgetrokken, gedekt door een zeer hoog leien dak. Aan de vier hoeken bevinden zich vierkante torens; die aan den noordoosthoek verheft zich boven het hoofdgebouw en eindigt in eene spits met kogel of bal, door leien gedekt; die aan den noordwesthoek heeft waarschijnlijk voorheen denzelfden vorm gehad, doch reikt nu niet verder dan de eerste verdieping, terwijl de toren aan den zuidwesthoek stijgt tot aan het dak van het hoofdgebouw. Beide laatste torens zijn van een spitstoeloopend pannendak voorzien. Men beweert dat er vroeger door den vijand een stuk is afgeschoten, dat niet weder is opgebouwd. Aan den zuidoosthoek springt het gebouw, zoowel aan de voor-

---

[1]) Baron von Venningen had zijne aanspraken op de bewuste nalatenschap aan den heer Hallo — die overigens met de zaak niets te maken had en den erflater geheel vreemd was — verkocht voor f 1000.—. Zeer terecht merkt de heer van der Muelen op — zie: Maandblad Ned. Leeuw 1883, blz. 21 — dat hij zich zoodoende eene schade berokkende van meer dan een half millioen gulden, en dat tengevolge van gemis der noodige genealogische kennis van zijn eigen geslacht en aanverwante familiën.

Digitized by Google

Digitized by Google

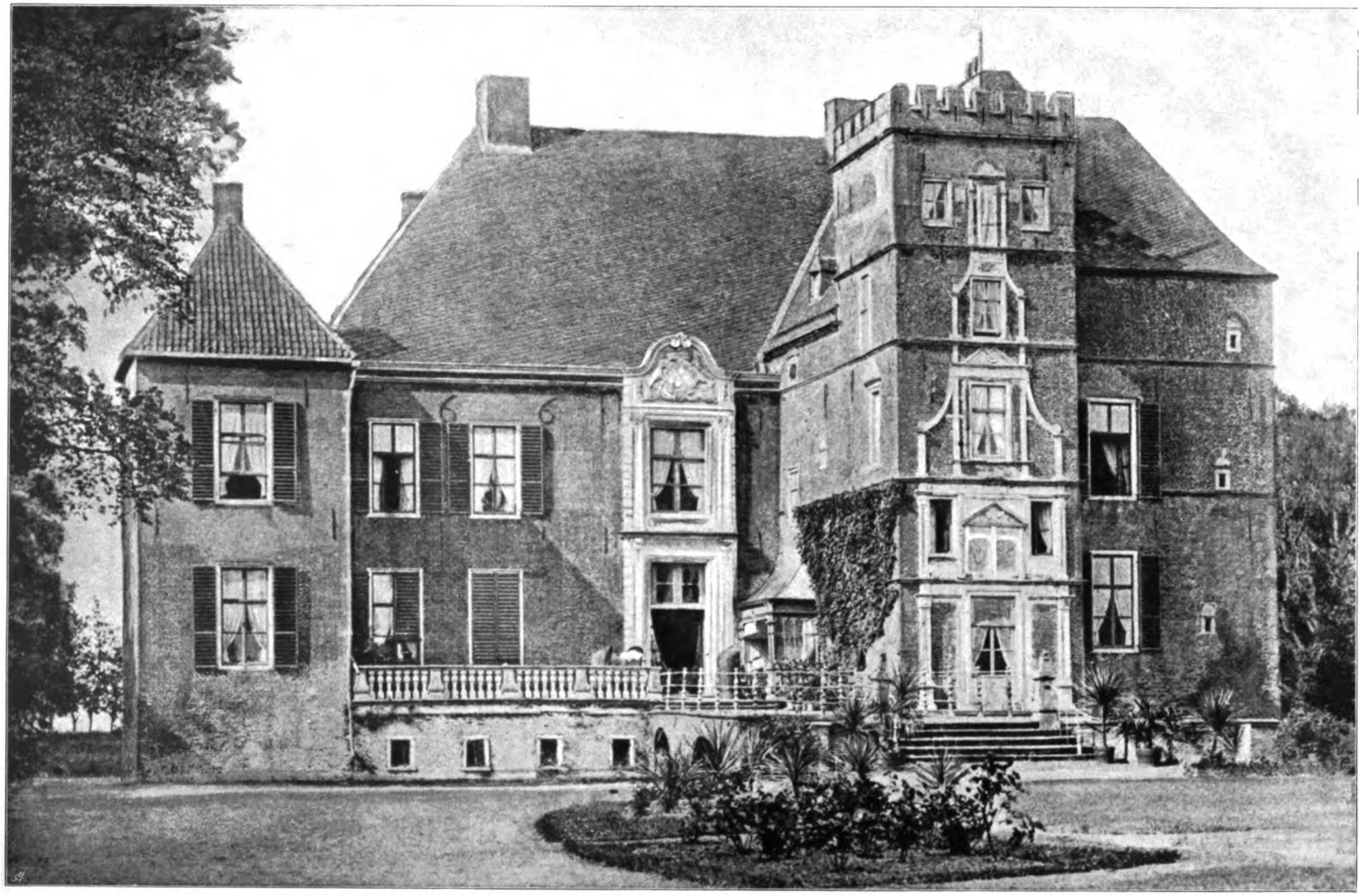

HET KASTEEL DE CANNENBORCH, van voren, 1905.

Digitized by Google

of zuidzijde als aan den oostkant eenigszins vooruit, terwijl zich voor dat uitspringende gedeelte in het front nog een zware vierkante toren bevindt, die zich thans niet hooger dan den nok van het dak verheft en waarop nu een leien koepeldak rust, maar die voorheen, voorzeker sierlijker en meer in harmonie met het geheel, met eene spits en bal, evenals nu nog den noordoosttoren, gedekt was, doch door het inslaan van den bliksem een deel zijner sierlijkheid moest derven, dat er niet weder is opgebouwd, maar door het koepeldak vervangen. [1])

Het kasteel is geheel door eene breede gracht omgeven, waarover men toegang verkrijgt door eene breede steenen brug op vier bogen gemetseld en met steenen leuningen, waarop aan de voorzijde kleine vergulde staande leeuwen zijn geplaatst, die de wapenschilden van Isendoorn en Reede vasthouden.

In den voorgevel vindt men het jaartal 1661 en boven den ingang de geaccoleerde wapens van Isendoorn en Renesse, waaronder: Renovatum 1751. In beide jaren hebben aanzienlijke verbouwingen, vooral aan de voorzijde, plaats gehad. Vóór de laatste verbouwing lag de brug vóór den vierkanten hoofdtoren en was ook dáár de ingang van het kasteel, zooals wij reeds boven opmerkten. Wat de beweegreden was dit te veranderen, valt moeilijk te zeggen, doch zooveel is zeker, dat de burcht hierdoor veel van zijn grootschheid en trotsch voorkomen verloren heeft, vooral toen later nog de toren van boven zoo deerlijk is misvormd.

Deze toren is van voren met beeldhouwwerk, guirlandes en festoenen van witten steen versierd; men treft er o. a. op aan: een ridderbeeld, voorstellende Maarten van Rossem, en de geaccoleerde wapens van Isendoorn en Stommel met een mans- en vrouwenhoofd erboven, waaruit gevoegelijk valt op te maken wanneer en door wie deze versiering is aangebracht. Zij maakt thans een zonderling effect, waarvan evenwel de weinig smaakvolle verandering van ingang in 1771 alleen schuld is.

Vóór het kasteel bevindt zich een ruim plein; aan weerszijden daarvan staan groote, langwerpig vierkante gebouwen, tot stallen en koetshuis ingericht. Boven de groote middenpoorten ziet men weder de wapens van Isendoorn en Renesse van Elderen, en links het jaartal 1742, rechts 1752. Tusschen deze stallen en de gracht staan zware ijzeren hekken, die aan de oostzijde toegang geven tot den moestuin, aan de westzijde tot een fraai en statig bosch van hoog opgaand hout, waaronder trotsche oude eiken en zware sierlijke beuken, en waarvan de eentonigheid door schilderachtige waterpartijen wordt ondervangen.

---

[1]) Dit is later evenwel afgebroken, zooals wij zoo aanstonds zien zullen.

Digitized by Google

Voorwaar, dit bosch, hoe grootsch en fraai ook nog, geeft slechts een treurig overblijfsel te aanschouwen van het uitgestrekte woud, dat men in vroegere dagen rondom het kasteel aantrof. Zij, die dit met zijn alom vermaard en zeldzaam zwaar geboomte nog gekend hebben, ontvangen ongetwijfeld een pijnlijken indruk bij de gedachte aan het verleden en de beschouwing van het tegenwoordige, doch hetgeen overbleef is toch altijd de moeite der bezichtiging nog waard en met een weinig zorg en smaak in een voor het kasteel waardig park te herscheppen.

Treedt men over de steenen brug door de voorpoort het kasteel binnen, zoo bevindt men zich in eene kolossale, langwerpig vierkante vestibule, die de geheele diepte van het gebouw inneemt.

De reeds bejaarde burchtvrouwe is achter in die ruime halle gezeten. Zij staat op en komt ons met statigen, bedaarden tred te gemoet. Rank en rijzig van postuur, komt zij in rechte en fiere houding nader. Ware adeldom teekent zich af in die gestalte, majesteit en trots in de wijze, waarop zij langzaam en deftig voorwaarts treedt. Men gevoelt zich onwillekeurig een paar eeuwen in de wereldgeschiedenis teruggeplaatst, het terugstootende van den ongenaakbaren adeltrots uit vroegere tijden grijpt ons plotseling aan.

Te midden dier deftige omgeving van oude meubelen en levensgroote familieportretten, die op haar neêrzien met zelfbewuste overtuiging van het gewicht, dat zij eenmaal op het wereldtooneel in de schaal legden, spreekt uit haar geheele optreden ernst en waardigheid. Zij, de laatste vertegenwoordigster van een uitgestorven roemrijk geslacht, dat meer dan drie eeuwen zetelde op den alomvermaarden burcht van zijn roemruchtigen voorvader, Gelder's grooten maarschalk, hertog Karel's rechterhand — zij begrijpt en gevoelt het „noblesse oblige" volkomen, en, al zinkt de grond weg onder haren voet, zij zal het fiere hoofd niet buigen, voordat hare taak hierbeneden is afgesponnen!

Doch inmiddels is zij ons genaderd en, nadat wij haar zeer eerbiedig hebben gegroet, geeft zij ons vriendelijk de hand en spreekt ons toe met zulk een eenvoud, zulk eene minzaamheid, dat wij ons plotseling tot haar voelen aangetrokken en nu eerst recht begrijpen, dat men den edelman niet enkel naar het uiterlijk moet beoordeelen, maar dat de ware adeldom is gelegen in eenvoud des harten, in tegemoetkomende minzaamheid, in onbegrensde vriendelijkheid en hulpvaardigheid!

De douairière van Isendoorn liet ongetwijfeld een diepen indruk na op ieder, die het voorrecht had haar te kennen. Met al haar trots en deftigheid naar het uiterlijk en al haar eenvoud en vriendelijkheid van gemoed was zij eene zeldzame vrouw, die wij nimmer vergeten zullen, een verkwikkende laatste

Digitized by Google

zonnestraal van een wegstervenden heerlijken zomerdag! Requiescat in pace!

Keeren wij tot het inwendige van het kasteel terug, tot de omlijsting, die zoo geheel paste bij het portret der edelvrouwe, die wij in enkele ruwe trekken schilderden.

De vestibule is met grijze en wit marmeren steenen geplaveid, terwijl de wanden, geheel met eikenhout beschoten, prijken met tal van familieportretten. Zoo vindt men er o. a. in het midden der linkerzijde boven eene dubbele deur een zeer goed portret van Maarten van Rossem met zijne vier stamdeelen met wapenschilden: Rossem, Groesbeek, Hemert, Herlaer, en een onderschrift bevattende zijn naam en titels en hem aanduidende als fondator van den Cannenborch. Dit schilderstuk heeft mogelijk het algemeen denkbeeld bevestigd, zoo al niet doen geboren worden, dat hij de stichter van het kasteel is.

Tegenover van Rossem's portret vindt men op dezelfde grootte ook boven eene dubbele deur Johan van Isendoorn als geharnast ridder met zijne vrouw Margaretha van Rossem en hunne dertien kinderen op doek gebracht. Aan weêrszijden van elk dezer beide schilderstukken, bevinden zich twee levensgroote familieportretten ten voeten uit op doek in de betimmering gevat, en daartusschen weder andere „en buste" in medaillonvorm, terwijl boven de deuren, die aan de beide einden van de lange zijden der vestibule naar verschillende zalen en vertrekken leiden, eveneens nog portretten worden aangetroffen. Deze stellen allen onderscheidene heeren van Isendoorn met hunne echtgenooten tot en met de eerste helft der 18e eeuw voor, en zijn daar bij de vertimmering in 1751 aangebracht. Zoo ziet men o. a. Jan Hendrik van Isendoorn, levensgroot te paard, en op den achtergrond van het doek den slag bij Ekeren (30 Juni 1703), voorgesteld op het oogenblik dat deze krijgsoverste sneuvelde; men ziet hem dan ook naast zijn paard op den grond liggen.

Prachtige antieke tafels, gedeeltelijk van gesneden eikenhout met marmeren bladen gedekt, deels wit met goud geschilderd, waarop keurig Chineesch porselein en waarachter ouderwetsche breede divans, versieren verder de wanden dezer fraaie grootsche voorhal, wier bezichtiging alleen reeds de moeite van een bezoek aan den Cannenborch ruimschoots loont. Mevrouw van Isendoorn leidde ons daarbij rond, gaf ons met de meeste welwillendheid en de grootste vriendelijkheid den noodigen uitleg en bleek uitstekend te huis te zijn in de geschiedenis van de roemrijke voorouders haars overleden echtgenoots. Wat de bezichtiging van het kasteel zelf betrof, liet zij ons verder geleiden door haar huisknecht, die eveneens op menige vraag een behoorlijk antwoord wist te geven.

Digitized by Google

Het kasteel bevat een vijf en twintig zalen en vertrekken. Beneden verdienen nog opmerking: de wapenkamer, waar men boven eene tropee van wapens den schedel van Maarten van Rossem [1]) ziet staan, voorts een zadel en sjerp, zoo men zegt, door hem gebruikt, verder nog een zeer oud en fraai bewerkt kanon, met het jaartal 1523, het opschrift: „Vredelant bun ick genamt" en de wapens van Isendoorn en Stommel versierd, enz. Vervolgens nog eene groote slaapzaal met prachtig bewaarde gobelins en daarnaast in den noordoostelijken toren een kabinetje met sierlijk geschilderd plafond.

Met eene breede eikenhouten wenteltrap, aangebracht in den grooten voortoren, komt men op de eerste verdieping, waar men o. a. vindt: eene biljartkamer; eene bibliotheekzaal, waarin zeer fraaie en kostbare werken; verschillende ruime, rijk gestoffeerde slaapvertrekken, waaronder er één met zóó prachtig gobelin wandtapijt, dat het zooeven genoemde daarbij nog verre in de schaduw blijft staan. Het bestaat uit 6 verschillende voorstellingen, even zoovele muurvakken van diverse breedte innemend en allen 3.10 meter hoog. Het groote middenvak is 4 meter breed en stelt eene Vlaamsche boerenbruiloft voor. Op den voorgrond ziet men vier paren boeren en boerinnen dansende op de tonen van een doedelzak en viool. Rechts daarvan zit voor eene herberg een lustig gezelschap landlieden en burgers aan den maaltijd; links een weinig meer achterwaarts ontwaart men een Vlaamsch dorp; op den achtergrond een kasteel. Boven in het midden zijn de wapens van Isendoorn en Renesse geweven.

De andere vakken, die wij kortheidshalve niet zullen beschrijven, geven voorstellingen in denzelfden geest te aanschouwen, vroolijke, landelijke tafereelen. Zij munten allen uit door den uitstekenden toestand, waarin zij zich bevinden, door sierlijke bewerking en frischheid en helderheid der kleuren.

Achter de bibliotheek in den noordwesthoek van het kasteel vindt men de kapel, waar in vroegeren tijd tot in het begin der 18e eeuw steeds voor de Roomsch-Katholieken te Vaassen godsdienstoefening werd gehouden. Dit werd echter later door de Staten verboden en van toen af had dit plaats op het huis Oosterhuizen, ook wel den Oosterhof genaamd, ten oosten van Vaassen gelegen, weleer een klooster, daarna een heerenhuis [2]). Het altaar in deze kapel is nog geheel en al tot den dienst gereed, alsof die er nog dagelijks gehouden wordt. Tegenover dat altaar hangt een op hout geschilderde kwartierstaat in den vorm van een boom, bevattende de 32 stamdeelen met wapens van Elbert van Isendoorn en zijne eerste vrouw Hadewig van Essen. Onder aan den voet van den boom staat

[1]) Deze schedel is in den aanvang van 1883 ten geschenke gegeven aan het Museum van oudheden te Arnhem.

[2]) Zie: Tegenwoordige Staat, IIIe deel (Gelderland), blz. 505.

Digitized by Google

Digitized by Google

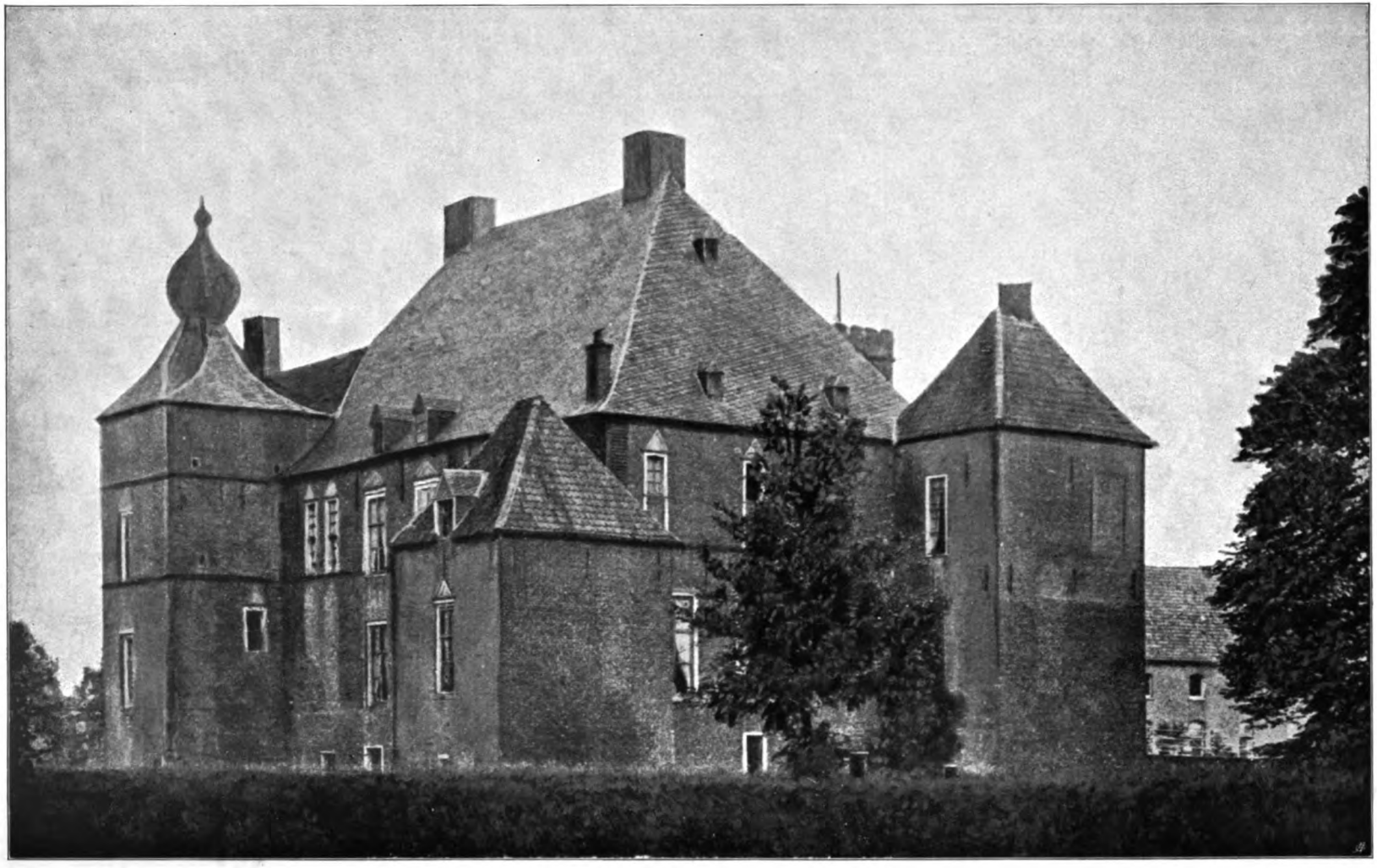

HET KASTEEL DE CANNENBORCH, van achteren, 1905.

Digitized by Google

o. a. de Cannenborch uitgeschilderd in zijn vroegeren toestand omstreeks het midden der 17e eeuw. De kapel ontvangt haar licht door kleine smalle ramen met ruitjes in lood gevat.

Is de Cannenborch als gebouw ook inwendig de beschouwing overwaard, men vindt ook onder het ameublement veel, dat geheel daar tehuis behoort en door schoonheid, zeldzaamheid en oudheid de aandacht tot zich trekt. Bijvoorbeeld zeldzaam fraaie Venetiaansche spiegels, prachtige antieke stoelen en fauteuils, voorzien van keurig met de naald bewerkte zittingen en ruggen, ouderwetsche kastjes met deuren en laden van tapisseriewerk, gedreven zilver of fijn schilderwerk voorzien, oude en nieuwere schilderijen, waaronder nog vele familieportretten, de latere generaties der Isendoorns voorstellend, die men niet in de vestibule aantreft; voorts een oud portret van keizer Karel V, een paar schilderstukjes van Jan Steen, twee afbeeldingen van den Cannenborch, één van het voormalig kasteel Féluy in Henegouwen, weleer eene bezitting van den laatsten baron van Isendoorn; mozaïk ingelegde schilderijtjes, enz. Verder ziet men nog in onderscheidene kamers zeldzaam porselein van allerlei soort, waaronder een Sèvres-serviesje van hooge waarde, een fraai Saksisch theeservies, een dito Kronenburgsch, waarvan men zeer zelden de wederga zal aantreffen, enz. enz.

Veel zoude ik hieraan nog kunnen toevoegen, maar wat nut langer te verwijlen bij een toestand, die niet meer is. De tijd snelt voort en wij moeten mede, en, ons ontrukkend aan onze mijmeringen en herinneringen van hetgeen vóór 25 jaren nog prijkte in vollen glans, moeten wij de beschrijving van den Cannenborch thans voortzetten tot op den huidigen dag.

Na den dood der douairière van Isendoorn had de bovengenoemde firma Cohen, Wolf en Co. de vrije beschikking, zoowel over het kasteel en bijbehoorende gronden, als over het meubilair, enz., dat zich daarin bevond. Natuurlijk kwam een en ander spoedig onder den hamer.

Zoo werden den 18en April 1882 in „de Brakke Grond" te Amsterdam o.a. verkocht de prachtige Gobelins, waarvan boven sprake was en al de schilderijen, die op het kasteel aanwezig waren. De Gobelins in de benedenzaal brachten f 3875 op, die in de bovenzaal werden op f 9279 opgehouden en later aan een Engelschman voor f 20000 uit de hand verkocht.

De Cannenborch zelf c.a. werd den 28en Augustus 1882 publiek geveild. Het kasteel met de vijvers en wandelingen daaromheen, het voorplein en de beide koetshuizen, rechts en links daarvan gelegen, met daarachter liggenden tuin, weiland en bosch, te zamen groot 8 h. 84 a. 50 c.a. werd afgemijnd ten behoeve van den heer E. baron van Lynden, die later ook nog het bosch met al de boomen, enz. van de respectieve koopers overnam

Digitized by Google

en al de schilderijen in de vestibule, die afzonderlijk werden verkocht, deed naasten.

De Cannenborch, zooals hij toen onder den hamer werd gebracht, had nog eene uitgestrektheid van ruim 138 hectaren en bracht in massa op f 66415, terwijl de boomen afzonderlijk voor ruim f 47000 waren geveild.

Edward baron van Lynden, bovengenoemd, geboren te Nijmegen den 16en Mei 1812, oud-lid van gedeputeerde Staten van Gelderland, enz. [1]), deed eenige restauratie en verbetering aan het kasteel aanbrengen, ook werd het onoogelijke leien koepeldak van den zwaren voortoren afgebroken en vervangen door een gecreneleerden platvorm.

Hij stierf te Baarn den 5en September 1890 en sedert was zijn zoon Mr. Dirk Rijnhard Bernard baron van Lynden, thans president van de rechtbank te Arnhem, heer van den Cannenborch.

Het kasteel wordt verhuurd, en in de laatste jaren bewoond door mevrouw de douairiére van Heeckeren van Molecaten, geboren van der Goes [2]).

In het laatst van het vorig jaar (1905) evenwel is de Cannenborch met de nog daarbij behoorende gronden — ongevcer 25 hectaren, hoofdzakelijk tuin en wandelpark — bij onderhandschen koop in bezit overgegaan aan den heer R. Cleve, kunstschilder te Berlijn.

Heeft baron Edward van Lynden ruim 22 jaren geleden den Cannenborch uit piëteit uit sloopershanden gered en toen daardoor iederen oprechten Gelderschman ten zeerste aan zich verplicht en tot dankbaarheid gestemd, wijl zoodoende deze oude beroemde burcht, dit stuk Geldersche historie gespaard bleef, thans hopen wij, dat de nieuwe eigenaar hem ook weder nieuwen luister zal bijzetten en dat deze verwisseling van heer het oude kasteel zal ten goede komen. Wij kunnen althans niet onderstellen, dat eene andere beweegreden den heer Cleve tot dezen koop deed besluiten.

---

[1]) Zie o. a.: Jaarb. v. d. Ned. Adel, V, blz. 449.
[2]) Zie: Herald. Bibliotheek, N.R., IV, blz. 78.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

A. ROSSEM.

Het wapen van dit geslacht was:

In zilver drie roode papegaaien met gouden bek en pooten, 2,1; helmteeken: eene mansbuste, rood gekleed en met roode ezelsooren.

Het riddermatig, oud-adellijk, Geldersch geslacht Rossem — ook wel, doch ten onrechte Rossum genaamd — ontleent zijn naam aan de oude vrije heerlijkheid Rossem, Rottem of Rothem genaamd, die hare eigene dynasten had en later leen werd van het Huis van Vianen met eene eigene leenkamer.

Deze heerlijkheid Rossem lag in den westelijken uithoek van den Bommelerwaard tegenover St. Andries. Bij het dorp van dien naam stond weleer een overdeftig slot, waarvan in het laatst der 18e eeuw de voorpoort nog aanwezig was, die tot woning van den rentmeester diende [1]).

De genealogie van dit geslacht vangt aan met Arnold van Rodhe of Rothem, gehuwd met Aleyd van Cuyck, dochter van Hendrik en Alverade van Hostade. Hij had twee broeders Gijselbert en Rutgerus van Rodhe en wordt met zijne vrouw en genoemde broeders herhaaldelijk gemeld, in de jaren 1108, '21, '22 en '23. Zij stierven beiden in 1133, eene minderjarige dochter Hedwig nalatende [2]).

Het geslacht Rothem komt voorts aanhoudend voor, zonder dat de juiste afstamming van bovengenoemden Arnold bekend schijnt te zijn. In 1198 en 1200 wordt Reymarus de Rothe genoemd als getuige van keizer Otto [3]). Tusschen de jaren 1224 en '34 ontmoet men meermalen Herman en Gerhard de Rothe of van Rothem — ook wel enkele malen de Rotheim genaamd — broeders, o. a. bij de fundatie van het Oude Munster te Roermond [4]); en tusschen de jaren 1250 en '63 eveneens telkens Goswinus de Roichem, van Rochem of van Rothem, die in laatstgenoemd jaar een stuk zegelde met drie vogels, het wapen der heerlijkheid Rossem, welk stuk met zegel nog ongeschonden in het kapittel van St. Marie te Utrecht wordt bewaard.

Verder vinden wij nog vermeld Gerhard van Rothem, denkelijk

---

[1]) Zie over de heerlijkheid en het geslacht Rossem o. a.: Tegenw. Staat III, Gelderl. blz. 293; v. d. Aa, Aardr. Woordenb., IX, blz. 650—55; v. Spaen, Inleiding, enz. III, blz. 253; Bondam, Charterboek, enz.

[2]) Zie over haar en haar huwelijksplan met Floris de Zwarte, enz.: v. d. Aa, a. w., blz. 651.

[3]) Bondam, a. w., blz. 266.

[4]) Ibid., blz. 334, 38, 41 en 46, en v. Mieris, I, blz. 210.

Digitized by Google

zoon van Goswinus, zooeven genoemd, ridder, richter en dijkgraaf van den graaf van Gelre en van Bommelerwaard, die in dienst van gezegden graaf in 1285 den overgang van de Maas te Hedel tegen den hertog van Brabant verdedigde. Hij stierf in 1291 en in een magescheid, toen tusschen zijne weduwe Hadewig en zijne zonen gemaakt, wordt het geslacht voor het eerst Rossem, in plaats van Rothem genoemd.

Vervolgens treft men nog in de 13e en in het begin der 14e eeuw verschillende leden van het geslacht Rossem aan, zonder dat eene geregelde genealogie daarvan is op te maken. Onder meer: Jan van Rossem, ridder, heer tot Rossem in 1280, in 1288 gehuwd met Luitgarda van Bronckhorst, Gijsbert's dochter; Goossen van Rossem, getrouwd met Bertha, bastaarddochter van Willem van Duivenvoorde, die in 1349 hertrouwde met Gerrit van Rotselaer van der Heyde; Alexander van Rossem, die in 1321 een brief mede bezegelde; Elisabeth van Rossem, die in 1292 Hendrik de Cock huwde, en haar broeder Gerrit, enz., enz.

Eene geregelde doorloopende geslachtslijst vangt eerst aan met Goossen van Rossem, ridder, raad van Willem I, hertog van Gelder en Gulik, die in 1377 tegenwoordig was bij het verdrag der Factiën in Gelderland [1]). Hij verbond zich in den echt 1°. met Johanna van Gennep en 2°. met Barta van Dorp. Hij had o. a. twee zoons, waarschijnlijk uit zijn 1e huwelijk: Gerrit, ridder, heer tot Rossem, in 1378 getrouwd met Sophia van Wijhe, dochter van Jordaen en Johanna van Groesbeek; en Otto, die in 1384 huwde met N. van Haeften tot den Esch, wier moeder was Catharina van Heukelom [2]). Van hem stammen de heeren van Zoelen af, doch Otto's achterkleinzoon, ook Otto genaamd, verkocht in 1502 met zijne vrouw Hadawich van Stralen (in rood een uitkomende zilveren leeuw) deze heerlijkheid aan zijn neef Willem van Rossem, uit den ouderen tak gesproten.

De oudste zoon Gerrit van Rossem had een zoon Goossen of Gooswijn, ridder, heer tot Rossem, raad van hertog Arnoud van Gelder, 1427. Hij huwde in 1400 met Anna (of Meralda) Steck, die in 1426 met Ammerzoden was beleend; uit welk huwelijk o. a. een zoon werd geboren: Johan (de Oude genaamd), ridder, heer tot Rossem, Heesel, Leenbergen, enz., raad van hertog Arnoud, amptman van Tiel, enz. die zich in den echt verbond met Margriet van Groesbeek, dochter van Jan, ridder, heer tot Hoemen, Malden en Beek, en van Hadewig van Lynden.

---

[1]) Slichtenhorst, Geld. gesch., blz. 159.

[2]) Volgens anderen was zij dochter van Johan van Haeften en Margriet van Heukelom.

Digitized by Google

Hun oudste zoon Johan (de Jonge), ridder, heer tot Rossem, enz., trouwde 1° in 1468 met Beatrix van Haeften, dochter van Walraven en Henrica van Varick, en 2° in 1488 met Johanna van Hemert, dochter van Peter, ridder, heer van Poederoijen, wiens moeder Braeckel was, en van Johanna van Herlaer, Marten's dochter ux. Christina van Gent. Uit het 1e huwelijk werd eene dochter geboren: Meralda (of Walravina), gehuwd 1° met Willem van Gent, heer tot Oyen en Dieden, 2° met Jan (of Hendrik) van Ensse genaamd Sneewind en 3° in 1522 met Reinier van den Bern. Uit Johan's 2e huwelijk sproten drie kinderen, namelijk: 1. Maarten en 2. Johan van Rossem, opvolgend heeren van den Cannenborch, enz, en 3. Margriet of Margaretha.

1. Maarten van Rossem, zooeven genoemd, werd omstreeks het jaar 1490 te Zalt-Bommel geboren. Op jeugdigen leeftijd werd hij reeds door hertog Karel van Gelder tot stadhouder aangesteld, eerst van Friesland en daarna van Utrecht. Doch deze betrekking kwam weinig met zijne geaardheid overeen, en eerst in 1528, toen de hertog hem tot maarschalk en opperbevelhebber, zoowel van het voetvolk als der ruiterij benoemde, begint zijne roemrijke loopbaan en in datzelfde jaar nog moest 's Gravenhage, het hart van Holland, ondervinden tot welke stoute en grootsche ondernemingen hij in staat was.

Dat hertog Karel zich tot zijn dood toe (1538) steeds roemrijk en dikwijls met onverwacht geluk en succes tegen het machtige Oostenrijksche Huis en zijn geweldige tegenstander keizer Karel V heeft kunnen staande houden, heeft hij voor een groot gedeelte aan Maarten van Rossem te danken gehad. De Gelderschen hebben nog, en te recht, een grooten eerbied voor hun Karel van Gelder en zijn vermaarden veldheer. De geschiedenis der laatste jaren van Gelder's onafhankelijkheid verschaft ongetwijfeld schoone bladzijden in de geschiedrollen van het geliefd gewest, want zij staaft op onomstootelijke wijze met welk een stoutheid en moed, met welk eene onwrikbare gehechtheid aan hun vorst de Gelderschen waren bezield, en wat een klein volk vermag, dat pal staat voor zijne onafhankelijkheid en zijn goed en leven veil heeft voor zijn wettigen gebieder.

Wel is waar wordt Maarten van Rossem gewoonlijk afgeteekend als een woestaard, voor wien plundering en moord het grootste genoegen was, en die overal, waar hij zijne voetstappen zette, schrik en angst verspreidde en met bloedige en vurige streepen den weg teekende, door hem en zijne benden gevolgd. Veel is van dat alles waar, en de herinnering aan zijn leven en daden is niet in allen deele even aangenaam en verkwikkelijk. Maar laat ons niet vergeten, dat in de 16e eeuw eene dergelijke wijze van oorlog-

Digitized by Google

voeren algemeen in zwang was en de beginselen van het moderne oorlogsrecht aan die tijden geheel vreemd waren. Voorts dat hertog Karel meestal geldgebrek had en zijne troepen, bij doorgaans slechte betaling, niet veel voor hem zouden hebben uitgericht, indien zij zich niet van tijd tot tijd door het behalen van aanzienlijken buit hadden kunnen schadeloosstellen. Maarten van Rossem zelf ontving zijne bezoldiging en belooning op die wijze, daar de Hertog hem bij zijne aanstelling het tiende gedeelte van alle brandschattingen, plunderingen, enz., die hij zoude doen, had toegezegd, hetgeen vanzelf teweegbracht, dat Maarten met dergelijke zaken niet al te zuinig te werk ging. Eindelijk nog wordt er veel op zijne rekening gesteld, dat door zijne woeste benden zonder zijne goedkeuring, wellicht tegen zijn wil bedreven werd, doch dat hij in die oogenblikken, wanneer hij de teugels had losgelaten, en had moeten loslaten om zijn doel te bereiken, niet kon verhinderen, Zijn persoonlijk karakter wordt ons geteekend als: hulpvaardig, rechtvaardig en oprecht, zelfs trachtende zooveel doenlijk te herstellen het onrecht en leed door anderen in 't leven geroepen [1]).

Na den dood van Karel van Gelder en de onderwerping van Willem van Kleef in 1543, trad Maarten van Rossem als veldmaarschalk met zijn leger in dienst van Karel V. Na den vrede van Crespy, in 1544 met Frankrijk gesloten, gaf de Keizer hem eene jaarwedde van 1000 carolus guldens en bracht Maarten, zooals wij boven reeds zeiden, eenige jaren kalm en rustig hoofdzakelijk op den Cannenborch door, zich vooral veel met de jacht op herten, wilde zwijnen, enz. bezighoudende.

In 1551 brak de oorlog met Frankrijk opnieuw uit en bewees Maarten van Rossem den Keizer weder uitstekende diensten en handhaafde hij meesterlijk zijn vroegeren veldheersroem en alom gevreesde stoutmoedigheid. Hij verwoeste geheel Champagne en Picardië, veroverde Hesdin en menige andere vesting en bedreigde zelfs Parijs dermate, dat de inwoners reeds in overhaaste vlucht hun behoud begonnen te zoeken. Tot belooning benoemde de Keizer hem tot stadhouder van Luxemburg, doch hij stierf kort daarop te Antwerpen op Pinksterdag 1555, terwijl hij bezig was een nieuw leger tegen Frankrijk uit te rusten, waarin de pest uitbrak, die ook den dapperen aanvoerder ten grave sleepte.

Hij werd te Rossem begraven en eene tombe op zijn graf opgericht, die echter bij de Beeldstormerij is verwoest, terwijl zijne beenderen in 1599 naar de Groote kerk te 's Hertogenbosch zijn overgebracht [2]).

Maarten van Rossem was nog heer van Half-Meynerswijck,

[1]) P. Nijhoff, Gesch. v. Gelderland, 1857, blz. 288.

[2]) v. Heurn, I, 543.

Digitized by Google

Wadestein en Poederoijen, met welke laatste heerlijkheid hij in 1518 als erve zijns grootvaders Peter van Hemert werd beleend en die na zijn dood vererfde op een der zonen zijns broeders Johan, Steven genaamd, die haar in 1577 verkocht aan Otto van Appeltern, heer van Persingen. Het kasteel Poederoijen is waarschijnlijk gesticht door Robert, derde heer van Heusden in 914 [1]). Het werd in 1507 en 1508 door de Bourgondiërs en Hollanders beurtelings belegerd en bij het tweede beleg ingenomen en verwoest. Maarten van Rossem bouwde het weder op, doch in 1672 werd het andermaal geheel afgebroken, uit vrees dat de Franschen er zich in zouden nestelen.

Half-Meynerswijck vererfde daarentegen eerst op Maarten's broeder Johan en daarna op Maarten van Rossem, jongsten zoon van Johan voornoemd, die dit in 1564 verkocht aan Godert Pannekoek.

Maarten van Rossem was ook nog pandhouder te Bredevoort, stond op de twee eerste riddercedulen van Nijmegen en van de Graafschap en kocht de gruit te Elburg van Judith van Bronckhorst, weduwe, waarmede hij in 1546 werd beleend.

2. Johan of Jan van Rossem, Maarten's broeder, was heer van Rossem, Cannenborch, Broeckhuisen, Nijevelt en Half-Meynerswijck, raad van hertog Karel van Gelder, 1537 [2]), gedeputeerde in de ridderschap voor het kwartier van Nijmegen, met zijn broeder Maarten tegenwoordig bij het ontslaan van den eed van hertog Willem van Kleef, 1543 [3]), enz.

Hij huwde met Odilia van Zuylen van Nijevelt, dochter van Steven en van Walrave van Broeckhuisen, vrouwe van Broekhuisen. Zij werd den 2^en^ October 1516 na den dood haars broeders met Broekhuizen beleend en stierf 9 Mei 1555. Hij overleed te Bommel in 1568. Uit dit huwelijk werden twaalf kinderen geboren, doch reeds in de volgende generatie stierf deze geheele tak uit.

De heerlijkheden Rossem en Broekhuisen kwamen door het huwelijk van Sybilla van Rossem — dochter van Jan (de Jonge), een der 12 bovenbedoelde kinderen, en van Anna van Swartsenburg — met Guido van Malsen aan hun eenig kind Josina van Malsen, die in den echt trad met Wolferd Evert (of Gerrit) van Wittenhorst. Margaretha Wilhelmina van Wittenhorst, uit dezen echt geboren, trouwde 1°. met Arnold Huyn van Amstelradt en 2°. in 1630 met Carl Diederik van Pallandt, markies de Moriames, heer van Brede-

[1]) Slichtenhorst, a, w., blz. 141. [2]) Pontanii, a. w., blz. 786. [3]) Ibid, blz. 888.

Digitized by Google

bent, enz., die in 1606 de heerlijkheid Rossem verkocht aan Jacob van Randwijck [1]), welk geslacht haar nog bezit.

3. Margriet of Margaretha van Rossem, vrouwe van Lathum, Maarten's zuster, huwde met Johan van Isendoorn [2]). Het oud-adellijk geslacht van Rossem stierf in de 18e eeuw in Gelderland uit.

B. ISENDOORN A BLOIS [3]).

Dit geslacht voerde tot wapen:

In rood drie palen van vair en een gouden schildhoofd. Op den helm een kroon met twee parels en drie fleurons; helmteeken: een klimmende roode leeuw tusschen twee zwarte flambouwen, beslagen met goud en met gouden vlammen; dekkleeden: goud, rood en blauw; schildhouders: twee leeuwen in natuurlijke kleur, rood getongd.

Blijkens dit wapen en volgens de vele van dit geslacht bestaande genealogiën, door oude charters en authentieke stukken bevestigd en bewezen, is Isendoorn een der vele aanzienlijke Nederlandsche familiën, gesproten uit het aloude geslacht de Cock (Cocq, Coc, Koc, enz.), waarvan men beweert, dat het stamt uit het doorluchtige Fransche gravenhuis de Chastillon of de Châtillon. Deze bewering steunt evenwel alleen op de gelijkheid van wapen en op de algemeen bekende traditie, doch is en blijft voorshands geheel onbewezen. Du Chesne toch — in zijn zoo uitvoerig en zeer gezocht werk: *Histoire de la Maison de Chastillon.* Paris, 1621 — vermeldt niets van het geslacht de Cock, noch van een der Nederlandsche geslachten, die het Châtillonwapen voerden, al of niet vergezeld van eene of andere breuk in het schildhoofd. Alleen over het geslacht Isendoorn à Blois vindt men in zijn werk (blz. 200) eene aanteekening van den volgenden inhoud:

Il y a une famille de Gentils-hommes en Brabant (sic), surnommez d'Isendorn-de Blois, qui portent aussi les armes de Blois, ou de Chastillon, plaines, et se disent issus d'un Raoul de Blois, vivant l'an 1210. Mais si leur descente est vraye, ils doivent plustoit leur origine à quelque puisné de l'ancienne Maison des Comtes de Blois, laquelle estait une branche de celle de Champagne, que non pas à la famille de Chastillon, qui ne tint le Comté de Blois si non depuis l'an 1230. Et se peut faire que l'erreur de ceux, lesquels ont attribué indifféremment les armes de Chastillon à tous les Comtes de Blois, tant anciens qu'autres, leur a fait prendre et retenir ces mesmes armes; lesquelles

---

[1]) Dr. Schotel, Geneal. v. het gesl. v. Pallandt, 24e generatie.

[2]) Zie: Aanteekeningen B. hieronder.

[3]) Zie: Jaarb. v. d. Ned. Adel III, blz. 105—32, waar vroeger reeds ongeveer dezelfde verhandeling van onze hand werd opgenomen.

Digitized by Google

toutefois n'ont jamais esté propres aux premiers Comtes de Blois, dont la postérité fondit en la Maison d'Avesnes, et de là en celle de Chastillon, comme j'ay desja dit au Livre III de ceste Histoire.

Du Chesne, alzoo ontkennende dat de Isendoorns zouden kunnen zijn gesproten uit het geslacht de Châtillon, stelt echter de mogelijkheid, dat zij zouden afstammen uit een jongeren tak der onde graven van Blois. Is dit zoo, dan zijn ook al de andere Nederlandsche geslachten, die met Isendoorn den algemeen bekenden stamvader Rudolf de Cock gemeen hebben, uit het huis Blois en niet uit dat van Châtillon gesproten.

Anderen beweren, dat het geslacht de Cock — en dus ook de daaruit gesproten geslachten — door vrouwelijke afstamming uit het huis Blois of Châtillon is voortgekomen, welk huis, evenals alle oude geslachten in Champagne het recht bezat, adeldom en naam door de vrouwelijke leden op hunne nakomelingen over te dragen (la noblesse utérine).

Nog andere schrijvers en genealogisten, o. a. Fahne, laten Rudolf de Cock rechtstreeks uit het geslacht Châtillon afstammen, en wel uit Renaud of René de Châtillon, prins van Antiochië en zijne eerste vrouw Stephana, dochter van Philips van Napels. De bedoelde afstamming is dan als volgt [1]):

Reinald, Renaud of René de Châtillon, ridder, trok naar Palestina, werd in 1161 gevangen genomen en in 1186 door Saladin eigenhandig onthoofd; hij trouwde 1° Stephana, dochter van Philips van Napels, die reeds voor de tweede maal weduwe was, en 2° in 1152 Constance, erfprinses van Antiochië, dochter van Boemond II, prins van Antiochië, zoon van Boemond I en van Constance van Frankrijk, dochter van koning Philips I en van Alice, zuster van Milesende, koningin van Jeruzalem, moeder van Boudewijn III. Zij was weduwe van den in 1148 overleden Raimond van Poitiers. Volgens du Chesne (a. w. blz. 28) huwde hij evenwel slechts eenmaal, en wel met zijne hierboven vermelde tweede vrouw Constance, en liet hij geene kinderen na, althans deze schrijver vermeldt daarvan niets.

Uit zijn verondersteld eerste huwelijk zoude dan geboren zijn:

Hugues, heer van Châtillon, die in den echt trad 1° met de erfdochter van graaf Enguerrand de Lusignan, graaf van St. Pol en 2° met Jolenta van Henegouwen, dochter van graaf Boudewijn en van Jolenta van Gelre, weduwe van den graaf van Assem of van graaf Ides van Soissons. Zij stierf in 1200. Uit het 2e huwelijk wordt vermeld: Reinald of René van Châtillon, erft de goederen, die graaf Otto van Gelre had medegegeven aan zijne dochter Jolenta, toen deze huwde met graaf Boudewijn

---

[1]) Vergelijk: Fahne, Köln., Jul. und Berg. Geschl.. s. 220 — stamtafel van Haeften.

Digitized by Google

van Henegouwen. Daar evenwel de eerste Geldersche graaf, die den naam van Otto droeg, in 1205 stierf, kon eene dochter van hem onmogelijk met graaf Boudewijn van Henegouwen voornoemd gehuwd zijn en uit dat huwelijk eene dochter zijn verwekt, die getrouwd zijnde, in 1200 stierf, wijl de kinderen van graaf Otto van Gelre bij zijn overlijden in 1205 allen nog zeer jong waren. René van Châtillon trouwde met de dochter van den heer van Coucy en uit dezen echt zoude dan geboren zijn Raoul of Rudolf de Châtillon genaamd de Cock, de stamvader van het hier volgende geslacht. Hij is in elk geval eene historische persoonlijkheid, doch in oude charters en documenten, waarin hij genoemd wordt, heet hij steeds eenvoudig Rudolf de Cock, ridder, en komt de naam van Châtillon niet voor. Volgens de overlevering zoude hij (Rudolf de Châtillon) op de volgende wijze aan den bijnaam de Cock gekomen zijn. De koning van Frankrijk schold hem eens uit voor coquin. Hierover verstoord, zwoer hij zich te wreken en overviel dan ook eenigen tijd daarna des morgens vroeg eene bende krijgsvolk van dien vorst. De koning, dit vernemende, zeide toen: „le coq à chanté de bon matin," naar aanleiding van welk gezegde Rudolf den bijnaam van de Cocq of de Cock als eerenaam bij den zijne zoude hebben aangenomen.

Men beweert voorts, dat hij met graaf Otto II van Gelder van Frankrijk naar Gelderland ging, dáár aanzienlijke goederen verwierf en eene dochter van graaf Hendrik van Cuyck ten huwelijk had.

Aangezien, behalve het geslacht Isendoorn à Blois, ook de meeste andere Nederlandsche geslachten, die het Châtillonwapen voerden — zoo niet allen — van hem afstammen, zoo zullen wij thans zijne afstammelingen hier laten volgen, met opgave op welke wijze de voornaamste en meest bekende der genoemde geslachten uit hem zijn voortgesproten, waarbij echter moet worden opgemerkt, dat de verschillende schrijvers en genealogisten ook in dit opzicht niet eenstemmig zijn, wijl er ook hier veel aanwezig is, dat in het duister ligt en niet tot klaarheid is te brengen, zoodat het volgende slechts als eene proeve moet worden aangemerkt, die echter volstrekt geen aanspraak maakt op volledigheid of onfeilbaarheid.

In een „Register met afschriften van privilegiën enz," van de 15e eeuw, berustende in het provinciaal archief van Gelderland, en genaamd: „Greve Gerits Privilegiën" [1]), komt een kroniek der heeren van Weerdenburg voor, die wij in hoofdzaak verder zullen volgen en aanvullen. Daarin wordt gezegd, dat Rudolf de Cock, ridder, eerste heer van Weerdenburg, leefde

[1]) Zie: Geld. Volksalm. 1874, blz. 13 en volg.; en Bondam, Charterboek v. Gelderland, blz. 574, noot a.

Digitized by Google

ten tijde van paus Alexander IV (1254—1261); vermoedelijk was hij zoon van een, in diezelfde kroniek genoemden G. (Gerard of Gerrit?) de Coc.

I. Rudolf de Cock, ridder vermoedelijk zoon van G. de Cock, ruilt alle zijne goederen tusschen Beest en Leerdam en tusschen de Lek en de Linge, deze afstaande aan graaf Otto van Gelre, en krijgt daarvoor van dien graaf terug in leen de curtes of renthoeven Hiern, Neerijnen en Opijnen, uitgezonderd het hoog gericht en Meteren, met vergunning om op den berg te Hiern eene houten versterking te bouwen, 5 Augustus 1265. Op denzelfden dag verkoopt hij, met toestemming zijner zonen, Rudolf, Hendrik, Gijselbert en Willem, aan voornoemden graaf Otto den burg Renooi, dien hij van hem in leen had [1]). Hij begon een slot te timmeren op den berg te Hiern, dat Weerdenburg genaamd werd en was alzoo eerste heer van Weerdenburg of Weerdenberch. Hij stierf vóór 1280, volgens sommigen reeds vóór 1273, trouwde N., dochter van graaf Hendrik van Cuyck en liet vier zonen na:

1. Rodolf of Rudolf de Cock, die volgt II.
2. Hendrik de Cock, die volgt IIbis.
3. Gijselbert of Gijsbert de Cock van Neerijnen tot Opalmen en Almenstein., stemt toe in den verkoop van den burg Renooi, 5 Augustus 1265 (zie boven). Hij huwde met N. de Mailly de Rossignol, en had bij haar een zoon:

Willem de Cock, genaamd Malburg, die denkelijk in den echt trad met Elisabeth van Malburg, Willems dochter, en bij haar verwekte:

Heer Gijsbrecht de Cock van Neerijnen, ridder, van wien verder het geslacht de Cock van Neerijnen afstamt.

4. Willem de Cock, stemt toe in den verkoop van den burg Renooi, 5 Augustus 1265 (zie boven).

Johannes dictus Cock, consanguinus van heer Rudolf de Cock, zegelt met hem, 1265 [2]). Johan de Kock, ridder, maakt zijn huis binnen Tiel leen van den hertog van Brabant, 1275 [3]). Hij en zijne vrouw Aleid bekomen de gruit te Bommel levenslang, 1277. Hij verdedigt Tiel voor den hertog van Brabant tegen den graaf van Gelder en wordt gevangen genomen, 1285, en sterft in de gevangenis [4]). Hij huwde Aleid... Mogelijk stammen van hem eenige takken van het geslacht de Cock af, daar er vele zijn, waarvan men den oorsprong in het geheel niet kan nagaan. Evenwel is van zijne nakomelingschap verder niets bekend.

[1]) Bondam, a. w., blz. 574—77; en Sloet, Oorkondenboek der graafsch. Gelre en Zutphen, n^0. 883 en 884.

[2]) Bondam, a, w., blz. 574.

[3]) Pontanii, Historia Gelrica, 155; Slichtenhorst, Geld. Gesch, 101.

[4]) Butkens, Trophées sacrés et profanes du duché de Brabant.

Digitized by Google

Heer Gooswijn Cock, ridder, strijdt in den slag van Woeringen onder de banier van zijn neef den heer van Cuyck, 1288 [1]).

II. Rodolf of Rudolf de Cock, stemt toe in den verkoop van den burg Renooi, 5 Augustus 1265 (zie boven). Hij wordt na den dood zijns vaders heer van Weerdenburg. Ego Rodolfus Cocus miles de Werdenberghe pacht van het kapittel van St. Jan te Utrecht voor den tijd van 16 jaren de tienden van Hiern, Neerijnen en Opijnen, 1 Mei 1280 [2]). Domino Rodolpho dicto Koc, militi, koopt, ten overstaan der schepenen van Tiel van Hendrik van Ochten en zijne vrouw Jutta, Godfried van Ochten, broeder van Hendrik, en hunne moeder Jutta, hunne goederen te Yzendoorn, 13 December 1281 [3]). Hij, heer Rodolph, ridder, heer Roeloffszoon, macct tot Werdenberch den sael (het hoofdgebouw) ende den ronden toern, 1283 [4]). Hij, ridder, wordt door de Brabanders bij Tiel gevangen genomen, 1285 [5]). Ego Rudolfus dictus Koc, miles, bekent, dat hij de tienden te Hiern en Opijnen, enz. pacht van het kapittel van St. Jan te Utrecht, 1287 [6]). In brieven van de jaren 1297, 1300 en 1306 komt hij als getuige voor [7]). Hij is borg voor de kinderen van Wele van Zoelen en van Arnt van Arckel, 1298 [8]). Hij stierf in 1315, en trouwde: 1°. Aleyd van Ochten, dochter van graaf Richold van Ochten en van Jutta....., zuster van Hendrik en Godfried van Ochten voornoemd; 2°. Margriet van Batenborch, die in 1299 stierf, en denkelijk nog 3°. Elisabeth van der Sluse, dochter van heer Arnoud en van Agnes..... Zij wordt genoemd: 14 Juni 1310 ver Lisebetten vrowe van Werdenberghe, en is zuster van Johanna van der Sluse, heer Arnouds dochter [9]). Uit het eerste huwelijk werden twee, uit het tweede zes kinderen geboren:

1. Gerhard de Cock, 3°. heer van Weerdenburg, die volgt III.

2. Gijsbert de Cock, heer van Nijewael en Gameren, 1312. Hij huwde N. Voecht van Tuyll, dochter van Johan, en verwekte bij haar:

A. Roelof of Rolof de Cock van Werdenberch aen den Hovel.

B. Ricoud de Cock, Gijsbertszoon, vermeld in het verdrag van 13 November 1318, dat zoo aanstonds ter sprake komt. Hij wordt nog vermeld in brieven van de jaren 1327, 1331 en 1333 [10]),

---

[1]) Butkens, Trophées sacrés et profanes du duché de Brabant.
[2]) Bondam, a. w., blz. 638; Sloet, a. w., n°. 1017.
[3]) Bondam, a. w., blz. 662: Sloet, a. w., n°. 1040. [4]) Kroniek, bovengenoemd.
[5]) Butkens, a. w. [6]) Matthaeus, de Nobilitate. blz. 749.
[7]) Nijhoff. Gedenkw. uit de gesch. v. Gelderland, I, n°. 51, 72 en 87.
[8]) Kemp, Beschr. v. Gorinchem, blz. 52.
[9]) Sloet, Stift Bedbur, blz. XXXIII. [10]) Nijhoff, a. w., I, n°, 211, 252 en 268.

Digitized by Google

Uit het tweede huwelijk:

3. Her Gerit de Cock van Batenborch, heer van Puffelick, gemeld 13 November 1318 (als boven). Zijne vrouw is niet bekend, doch hij had eene dochter:

Margriet, trouwt met Herberen van Asperen of met diens broeder. Hij krijgt van haar oom Gerit de Cock van Weerdenberch, die haar uithuwelijkte, de heerlijkheid Buren, 1320. Van hen stammen die van Bueren [1]).

4. Willem de Cock, ridder, heer van Yzendoorn. Volgens sommigen is Elizabeth van der Sluse zijne moeder en hij de oudste zoon zijns vaders. Hij schijnt de heerlijkheid Yzendoorn uit zijns vaders nalatenschap gekregen te hebben en is de stamvader van het geslacht Isendoorn à Blois. Hij huwde Mabelia van Arckel, waarschijnlijk eene zuster van heer Arnt van Heukelom en van heer Otto van Asperen en dus dochter van Otto van Arckel. Hij stierf in 1318 en zijne weduwe sloot den 13^{en} November van dat jaar een verdrag met Gerard van Weerdenberg, heer van Puiflik aangaande de voogdij van haar minderjarigen zoon Willem de Kok van Yzendoorn, ten overstaan van Otto heer van Asperen, Gijsbert van Malsen, Arnoud van Hoekelem, Jan de Kok, Steeske van Brakel, Herbert van Hoekelem en Ricoud zoon van Gijsbert de Kok [2]). Er werd o. a. bepaald, dat dit verdrag vier jaren duren zal, waaruit valt op te maken, dat Willem toen reeds kort bij de meerderjarigheid was. Zij vermaakte nog, als weduwe, 7 morgen lands en de tienden van 25 morgen aan de kapel te Yzendoorn, aan welken brief de zegels van Isendoorn en Arckel hingen (jaar en dag worden niet vermeld). Over hun zoon Willem zal straks nader gesproken worden.

5. Berta de Cock, trouwde N. van Lienden (Lynden), en stierf kinderloos.

6. Heer Roelof de Cock van Batenburg, gegoed of geërfd te Buren.

7. Hendrik de Cock van Batenburg, eveneens gegoed of geërfd te Buren.

8. Jutte de Cock, trouwde Dirk van Roy.

III. Gerhard de Cock, 3^{e} heer van Weerdenburg, genaamd „met den wrigenden hals". Hij, Gerard van Wardenberg genaamd, is getuige van Jan van Hemert als deze zijn burg te Hemert aan graaf Reinald van Gelre opdraagt, 27 Juli 1310 [3]). Hij is aan de zijde van Reinald, zoon des graven van Gelre, die belooft geen zoen te zullen treffen zonder hem en

---

[1]) Geld. Volksalm., 1874, blz. 16.

[2]) Nijhoff, a. w., I, n^{0}. 181.

[3]) Nijhoff, a. w., I, n^{0}. 110.

Digitized by Google

nog eenige anderen, waaronder ook Jan de Kok, daarin te begrijpen, 15 Juli 1318 [1]). Hij is getuige in de uitspraak in de geschillen tusschen graaf Reinald en diens zoon, door graaf Willem van Holland, 3 September 1318 [2]). Hij stierf 6 Januari 1339. Bij zijne vrouw Johanna van Buren liet hij, voor zooverre bekend, drie kinderen na.

1. Johan de Cock, 4e heer van Weerdenburg, die volgt IV.

2. Alart (de Cock) van Bueren, broeder van Johan de Cock voornoemd.

3. Mechteld de Cock, trouwde heer Arnt van Hokelem (Hoeckelem) en van Leyenberch, die vóór haar stierf en bij wien zij de volgende kinderen had:

A. Gerrit van Leyenberch, Borchgreve tot Nijmegen.

B. Herberen van Leyenberch.

C. Claes van Leyenberch.

IV. Johan de Cock, ridder, 4e heer van Weerdenburg, was nog knape in 1337, en ridder in 1340. Hij huwde Agnes, weduwe van heer Berend van Hokelem, en kreeg het momberschap over haar zoon Otto van Hokelem, heer van Asperen, 1333. Deze Otto van Hokelem werd later ridder, bouwde het slot Ackoye en was heer van Ackoye. Volgens de meergemelde kroniek was hij, Johan de Koc, in 1355 met heer Henric van Kryckenbeeck, rentmeester van het land van Gelre. Hij bouwde aan het kasteel Weerdenburg den grooten vierkanten toren aan de oostzijde met den ringmuur en den voorborch. Hertog Reinoud III gaf hem het gemaal te Hier en Ynen 1356 en hertog Eduard van Gelder bevestigde later deze gift. Hij stierf circa 1360, en had bij zijne vrouw Agnes de volgende kinderen:

1 Heer Gerrit van Weerdenburg, 5e heer van Weerdenburg, die volgt V.

2. Heer Zweder van Werdenberch tot Ophemert.

3. Rolof van Werdenberch tot Nyewael.

4. Alart van Werdenberch tot Bueren.

5. Janna, die huwde met heer Otto van Bilant van Loenen.

V. Heer Gerrit van Weerdenburg, ridder 5e heer van Weerdenburg, verlaat den naam van de Cock. Hij krijgt van hertog Willem van Gelder confirmatie van al de brieven, die graaf Otto van Gelder aan zijne voorouders gegeven heeft, 1 Mei 1379. Het huis Weerdenburg met al zijn toebehooren wordt hem als leen opgedragen ten Zutphenschen rechte in 1397. Bij zijne vrouw Anna van Cuilenburg of Culemborch liet hij slechts

[1]) Nijhoff, a. w I, nº. 177.

[2]) Ibid. I, nº. 178.

Digitized by Google

eene dochter na, Agnes genaamd [1]). Zij huwde met Willem van Broeckhusen, ridder, erfhofmeester van Gelder, in wiens geslacht daardoor de heerlijkheid Weerdenburg overging. Hertog Willem van Gelder gaf Gerrit van Weerdenburg in 1397 de vergunning, dat na zijn dood zijn oudste kleinzoon Johan van Broeckhusen naam en wapen van Weerdenburg mocht aannemen en voeren, hetgeen dan ook later is geschied, 1410 [2]).

II[bis]. Hendrik de Cock stemt toe in den verkoop van den burg Renooi door zijn vader heer Rudolf, 5 Augustus 1265 (zie boven). Ridder zijnde, wordt hij door de Brabanders bij Tiel gevangen genomen, 1285 [3]). Ego Henricus dictus Kok, in den slag bij Woeringen gevangen genomen door graaf Walram van Gulick, en moet om weder op vrije voeten te komen zich leenman maken van genoemden graaf voor drie Mark uit goederen te Hiern gelegen, 1288 [4]). Hij erfde van zijn vader Hiern en Opijnen, stierf in 1313 en huwde tweemaal: 1°. met Eva van Langel of Langelo, en 2° met Elisabeth van Rossem, dochter van heer Goossen van Rossem 1292. Zij leefde nog in 1316. Er worden van hem zes kinderen vermeld, waarvan waarschijnlijk drie uit het eerste en drie uit het tweede huwelijk.

1. Rudolph de Cock, die jong stierf.
2. Gerhard de Cock van Weerdenburg.
3. Heer Johan de Cock van Weerdenburg, volgt III.
4. Willem de Cock tot Gameren, Herwijnen en Delwijnen, heer van Hemert, trouwde circa 1318 met Ida erfdochter van Jocbrant of Isebrant, heer van Hemert. Van hem stammen de geslachten de Cock van Hemert en de Cock van Delwijnen af [5]).
5. Jan de Cock van Opijnen, trouwde met Aleyd van Baer. Hij is de stamvader van het geslacht de Cock van Opijnen, waaruit wederom Beest van Renoy is voortgesproten.
6. Gerhard de Cock van Breuckom of Bruchem, wordt vermeld in de jaren 1331 en 1337 [6]). De naam zijner vrouw is niet bekend, doch hij huwde en werd de stamvader van het geslacht de Cock van Bruchem.

---

1) v. Spaen, Inleiding tot de Historie v. Gelderland, III, blz. 290.

2) v. Spaen, a. w., als boven.

3) Butkens, a. w.

4) v. Spaen. a. w., III, blz. 289.

5) Geld. Volksalm. 1879, blz. 11, waar hij echter ten onrechte tot zoon gesteld wordt van Rudolf de Cock en zijne tweede vronw Margriet van Batenburg. Men leze voorts over dit geslacht vooral de uitvoerige genealogie van J. Anspach in de Nederlandsche Heraut V, blz. 17—54.

6) Nijhoff, a. w., I, n°. 252 d. en 318.

Digitized by Google

III. Heer Johan de Cock van Weerdenburg. Hij wordt herhaaldelijk in oorkonden gemeld, o. a. in 1318 tweemaal, in 1331 en 1333 [1]), doch steeds zonder toevoeging van den naam Weerdenburg. Volgens sommigen was hij heer van Weerdenburg, liet hij het kasteel Weerdenburg, dat van hout was gebouwd, in steen optrekken en stammen de verdere, hier boven genoemde heeren van Weerdenburg van hem af. Ook van Spaen deelt min of meer dit gevoelen [2]), doch een en ander is geheel in strijd met het bovenstaande, waarbij wij, zooals reeds gezegd is, de, naar ons oordeel zeer betrouwbare en reeds meer genoemde Kroniek der heeren van Weerdenburg in hoofdzaak gevolgd hebben. Deze Joann de Cock huwde tweemaal: 1°. met N. van Mirlaer en 2°. met Elisabeth of Beatrix van Oyen, 1329. Hem worden tot zoons toegekend o. a. Willem de Cock tot Yzendoorn, die met Mabelia van Arckel huwde, en Gijsbert de Cock, die in den echt trad met eene dochter van Johan de Voecht of Voogt van Tuyll. Van beiden is reeds boven gesproken en hun eene andere plaats in deze genealogie toegewezen. Voorts worden de beide volgenden nog als zonen van hem gesteld:

1. Heer Gerhard de Cock (heer van Weerdenburg?), ridder, trouwde 1320 met Elisabeth van Cuyck van Boxtel, vrouwe van Maesacker, dochter van Jacob en N. van Oyen.

2. Heer Jan de Cock (van Weerdenburg?), ridder, die huwde met Geertruid van Arckel, dochter van heer Gijsbert van Arckel genaamd van Haeften (in den Kijffhoeck?), heer van Haeften en Kijffhoeck. De heerlijkheid Haeften kwam door dit huwelijk in het geslacht de Cock en heer Jans nakomelingen noemden zich de Cock van Haeften, later ook enkel van Haeften [3]).

Willem de Cock van Isendoorn, ook wel genaamd Willem van Isendoorn, zoon van Willem de Cock, heer van Yzendoorn en van Mabelia van Arckel, was, zooals boven is aangetoond, in 1318 nog minderjarig, doch denkelijk dicht bij de meerderjarigheid. In 1329 was hij gerichtsman van Nederbetuwe en in 1330 nog geen ridder. Ridder zijnde, is hij getuige, als Hubert heer van Culemborg geld leent aan Reinalt graaf van Gelder, 1336 [4]). In 1340 zegelt hij met een klimmenden leeuw in den rechterschildhoek den brief, waarbij Dirk van Lienden en zijne vrouw Ermgardt (van Keppel) hun goed Boemgardts hofstede, enz. verkoopen aan

---

[1]) Nijhoff, a. w., I, n°. 177, 181, 252 d. en 268.

[2]) a. w. III, blz. 289 en 290.

[3]) Geld. Volksalm. 1879, blz. 6 en Nederl. Heraut IV, blz. 186 noot 2.

[4]) Voet v. Oudheusden, Culemborg, blz. 28.

Digitized by Google

het St. Catherinenklooster te Utrecht [1]). In 1344 wordt hij door hertog Reinalt van Gelder beleend met het huis en de heerlijkheid Yzendoorn en de tienden van Niemandsvriend en Sliedrecht, en den 11^en^ November 1345 met het Hof te Yzendoorn. De heerlijkheid Yzendoorn, oorspronkelijk eene afsplitsing der heerlijkheid Ochten, was namelijk wederom gesplitst in twee gedeelten: de eigenlijke heerlijkheid, waartoe het huis of kasteel behoorde, en het Hof. In 1359 komt hij nog voor als getuige van den vrede tusschen Gelre en Kleef. Hij huwde met Arnolda van Keppel, dochter van Wouter en Jutte van der Sluyse. Zij weduwe geeft in 1408 met hare dochter Johanna haar huis te Zutphen tot stichting van een adellijk vrouwenklooster, dat Yzendoorn genaamd wordt en thans voor cavaleriekazerne is ingericht [2]).

Van hunne kinderen vermelden wij slechts Wouter en Alard van Isendoorn.

1. Wouter van Isendoorn, ridder, heer van Yzendoorn, waarmede hij in 1364 door hertog Eduard wordt beleend, en nogmaals den 4^en^ Juli 1378 door hertog Willem van Gulick, die hem bij die gelegenheid confirmatie gaf van alle brieven, die hij van hertog Eduard had. Hij was richter van Nederbetuwe in 1369, krijgsman en raad van Willem van Gulick, hertog van Gelder in 1385 en wordt twee jaar later met Hendrik van Steenbergen en zijn broeder Alard van Isendoorn door genoemden hertog naar Engeland afgevaardigd om met koning Richard een verbond te sluiten, 1387 [3]). In 1388 was hij ambtman van Tiel en Nederbetuwe en nam hij het ambt in pandschap voor 3000 schilden, en in 1390 wordt hij nog vermeld. In 1365 huwde hij met Haese of Hadewig de Rover van Montfoort, in 1360 weduwe van Wouter van Zuylen van Natewisch, dochter van Hendrik, heer van Montfoort en Holenstein, en van Agnes van Ysselstein. Hij had bij haar o. a. een zoon:

Willem van Isendoorn, ridder, heer van Yzendoorn. Hij kiest met zijn neef Dirk van Lynden, baron van Hemmen, partij voor Jan van Arckel tegen Albrecht van Beyeren, graaf van Holland, circa 1400 [4]). Hij neemt door list Woudrichem in voor Jan van Arckel [5]), wordt bij Gorkum gevangen genomen, 1 December 1417 [6]), enz.

---

[1]) Butkens, Ann. de la Maison de Lynden, Preuves, p. 29.

[2]) Tegenw. Staat v. Gelderland, blz. 363 en van Til, Beschr. v. Zutphen, blz. 453. Tadama Beschr. v. Zutphen, blz. 112, noemt als stichteres van dit klooster evenwel Johanna van Keppel, weduwe van Herbert van Isendoorn. Dit is echter denkelijk eene vergissing, want Herbert, zoon van Willem van Isendoorn en Arnolda van Keppel, trouwde met Johanna van Doornick.

[3]) Slichtenhorst, a. w., blz. 164.

[4]) Butkens, Ann. de la Maison de Lynden, p. 155.

[5]) Ibid. p. 159.

[6]) Ibid. p. 162.

Digitized by Google

Uit zijn huwelijk met Elsabé of Isabella van Loenersloot, dochter van Splinter van Loenersloot en Elisabeth van Zuylen van Anholt, had hij een zoon en eene dochter, namelijk:

A. Jacob van Isendoorn, heer van Yzendoorn (dat wil zeggen van de halve heerlijkheid), waarmede hij in 1439 werd beleend en die hij in 1441 transporteerde aan Jacob van Riemsdijck, ambtman van Maas en Waal [1]). Hij werd door hertog Arnoud van Gelder verbannen, omdat hij door de regeering van Nijmegen beschuldigd werd, oorzaak der bewegingen aldaar te zijn geweest [2]). Hij stierf als balling ongehuwd in 1458.

B. Maria van Isendoorn, huwde Jelis van Riemsdijck, heer van Yzendooru, zoon van Jacob van Riemsdijck, zoo even genoemd, en Catrijn van de Poll. Zij bracht haar man de halve heerlijkheid Yzendoorn mede ten huwelijk, terwijl hij de andere helft reeds bezat van zijn vader (zie boven). Deze heerlijkheid kwam vervolgens aan de geslachten Vijgh, Pieck, Wijhe en Tuyll van Serooskerken, en behoorde vóór eenige jaren aan den heer Visser te Gorinchem [3]).

2. Alard van Isendoorn, heer van het Hof (te Yzendoorn, zie boven), zegelde met zijne broeders den zoenbrief tusschen de Heeckerens en de Bronckhorsten, 1376, en stierf vóór 1414. Hij trouwde met Folcwijn of Fulswina van Druten, wier moeder uit het geslacht van Arckel gesproten was. Zij lieten o. a. een zoon na:

Willem van Isendoorn, heer van het Hof, waarmede hij in 1437 werd beleend. Hij, Alardszoon, was op den landdag te Nijmegen, 1436 [4]), en in 1441 gedeputeerde van het Nijmeegsche kwartier bij het sluiten van een verdrag met hertog Karel [5]). Hij woonde op het Hof te Yzendoorn en huwde tweemaal: 1°. in 1418 met Adriana van Braeckel, dochter van Johan van Braeckel en Johanna van Vianen van Bloemenstein; en 2° in 1431 met Adriana de Cock van Neerijnen, dochter van Gijsbert de Cock van Neerijnen en Sophia van Aller. Uit beide huwelijken werden verscheidene kinderen geboren. De tweede zoon uit het eerste huwelijk was:

Wolter van Isendoorn tot het Hof. In 1459 wordt deze vermeld als getuige van bisschop David van Utrecht [6]). In hetzelfde jaar huwde hij met Catharina van Sterkenburg, dochter van Gijsbert van Sterkenburg en van Glorie Ackersloot, genaamd Meulenaar. Zij werd na den dood haars

---

[1]) v. Spaen, Inleiding enz., III, 431.

[2]) Pontanii, a. w., blz. 511; Slichtenhorst, a. w., blz. 248.

[3]) Hoofd der firma Visser en van Houweningen, theehandel. Zie: Navorscher XVIII, blz. 877.

[4]) Pontanii, a. w., blz. 476.

[5]) Ibid., blz. 479.

[6]) Matthaeus, de Nobilitate, blz. 896.

Digitized by Google

vaders met het kasteel Sterkenburg, een Geldersch leen, beleend, 1456, en was in 1473 overleden. Hare staindeelen waren:

Sterkenburg	Ackersloot
Lokhorst	Giessen
Ysselstein	Mewen
Voorst	Ravenswaay.

Hun jongste zoon, Johan van Isendoorn, werd heer van het Hof en pandhouder van Bredevoort. In 1525 werd hij in den slag van Pavia tot ridder geslagen. Op 56-jarigen leeftijd huwde hij met de 18-jarige Margaretha van Rossem, dochter van Jan van Rossem, heer van Rossem, en van Johanna van Hemert, en dus zuster van den vermaarden krijgsoverste Maarten van Rossem. Zij stierf in 1558.

Een 14-tal kinderen werden uit dezen echt geboren, o. a.:

1. Johan van Isendoorn van of à Blois, heer van den Cannenborch, die hem in 1563 bij magescheid als erve en oudste zoon zijner moeder werd toebedeeld, doch die hij dadelijk in hetzelfde jaar transporteerde op zijn broeder Hendrik. Hij stierf ongehuwd. Hij en zijne broeders Hendrik en Arnt of Adriaen waren de eersten van het geslacht, die zich van of à Blois noemden.

Hendrik van Isendoorn van of à Blois, ridder, heer van het Hof, Stockum, Lathum en den Cannenborch, waarmede hij bij transport zijns broeders Johan in 1563 werd beleend en die ruim drie eeuwen, tot aan den dood van den laatsten telg, in bezit der Isendoorns bleef. Ook het pandhouderschap van Bredevoort erfde Hendrik van zijn genoemden broeder Johan, terwijl hij door zijn huwelijk heer van Stockum en Lathum en erfmaarschalk van Limburg werd. Hij stierf vóór 1596 en was gehuwd met Sophia van Stommel, vrouwe van Stockum en Lathum, erfmaarschalkin van Limburg, weduwe van Johan van Groesbeeck, dochter van Steven (of Arnt) van Stommel en van Margaretha van Ruitenburg. Zij overleed op den Cannenborch den 29^{en} Juli 1576. Hun oudste zoon:

Maarten van Isendoorn à Blois tot den Cannenborch, compareerde in de ridderschap van Veluwe van 1579 tot 1619 en werd in 1582 van wege de Veluwe afgevaardigd naar de Staten-Generaal. In 1604, na den dood zijns vaders, werd hij beleend met den Cannenborch, terwijl hij, zijn broeder Steven en zijne zuster Anna, ook beleend waren met de gruit te Elburg, die zij evenwel in 1598 verkochten aan de stad Elburg. Hij huwde 1°. in 1598 met Anna van Voorst, dochter van Elbert van Voorst tot Schoonderbeek en van Johanna van Arnhem, vrouwe van het Loo; en 2°. met Anna van Steenbergen, weduwe van Philips van Varick, dochter van Karel

Digitized by Google

van Steenbergen tot Nijenbeek en van Geertruid van Renesse [1]). Zij stierf drie dagen na het huwelijk.

Het Hof te Yzendoorn vererfde op Maartens jongeren broeder Wouter of Harmen Wouter van Isendoorn à Blois, die uit zijn huwelijk met Margriet van Voorst, vrouwe van het Loo, zuster van Anna van Voorst, zooeven genoemd, eene dochter Sophia verwekte, die in 1628 in den echt trad met Dirk van Stepraedt tot Indornick en Doddendael, zoon van Johan van Stepraedt en Maria van Dorth, vrouwe van Varick. Door dit huwelijk kwam het Hof aan het geslacht Stepraedt, vervolgens eveneens door huwelijk aan dat van Renesse van Elderen en eindelijk weder aan de Isendoorns terug, zooals wij zoo aanstonds zullen zien.

Maarten van Isendoorn voornoemd had uit zijn eerste huwelijk o. a. een zoon: Elbert van Isendoorn à Blois, beleend met den Cannenborch bij verdrag in 1634 met zijn ouderen broeder Hendrik, die geestelijke was. Hij was dijkgraaf van Veluwe (van 1646—1675), welk ambt hij erfde als pandschap van zijn schoonvader Rijckwijn van Essen. Hij stierf 10 September 1681, na ook tweemaal in den echt te zijn getreden, en wel 1°. den 12^en^ October 1645 met Maria Hadewig van Essen, dochter van Rijckwijn van Essen, heer van Swanenborch, en van Sophia van Voorst van Schoonderbeek; en, nadat zij den 26^en^ Augustus 1646 in de kraam gestorven was, 2°. den 22^en^ Juni 1655 met Odilia van Wassenaer, dochter van Albert van Wassenaer tot Alkemade en van Cornelia de Bruyn van Buitenweg.

Uit zijn tweede huwelijk werden o. a. twee zoons geboren:

1. Maarten Albert van Isendoorn à Blois, heer van den Cannenborch en Stockum, dijkgraaf van Veluwe, sneuvelde als cornet bij Redding in December 1688, nog ongehuwd zijnde, en

2. Jan Hendrik van Isendoorn à Blois, heer van den Cannenborch, welke hij erfde van zijn broeder, 1689, dijkgraaf van Veluwe en ambtsjonker van Epe, sneuvelde als kolonel van een Stichtsch regiment ruiterij in den slag van Ekeren, 30 Juni 1703. Hij huwde te Utrecht 24 Juni 1694 met Margaretha van Reede, overleden den 31^en^ Mei 1726, dochter van Godard van Reede en Ursula Philippota van Raesfeldt.

Hun oudste zoon Elbert Godert, geboren in 1697, werd in 1704, nog onmondig zijnde, met den Cannenborch beleend. Hij werd cornet, doch stierf reeds den 22^en^ December 1712, oud 15 jaar, waardoor de Cannenborch overging op zijn jongeren broeder:

Frederik Johan van Isendoorn à Blois, geboren te Utrecht

---

[1]) Geld. Volksalm., 1875, blz. 70 en 72.

Digitized by Google

10 September 1699, baron van Cortshem, Dessener en Wintershoven, vrijheer van de stad en vrijheid Beringen, heer van den Cannenborch, van Orey, Moll, Balen, Deschel en het Hof te Yzendoorn, van Rouenburg, Grandville, het land van Oostham, van Quamechelen en Beverloo, geadmitteerd als ambtsjonker van Epe, 27 Maart 1721, lid van het adellijk jachtgericht van Veluwe, dijkgraaf van Veluwe in 1763, kolonel van een regiment ruiterij, generaal, enz. Hij huwde te Vaassen 11 April 1726 met Anna Margaretha Josepha gravin van Renesse van Elderen, geboren te Elderen den 15^en^ Maart 1703, chanoinesse te Maubeuge, dochter van Maximiliaan Hendrik graaf van Renesse en van Masny, baron van Elderen, enz., en van Margaretha Elisabeth Sophia van Stepraedt van Walbeck. Door dit huwelijk erfde hij al de goederen der Renesses van Elderen, waaronder ook het Hof te Yzendoorn, waarvan boven sprake was en dat zijne schoonmoeder mede ten huwelijk had gebracht [1]). Hij stierf op den Cannenborch 8 Juli 1771; zij eveneens aldaar den 27^en^ Juli 1775.

Uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren Hun vierde kind:

Reinier Carel van Isendoorn à Blois, erfde den Cannenborch en werd daarmede beleend in 1776, doch transporteerde dit goed den 16^en^ Juni 1783 op zijn oudsten broeder Jan Hendrik. Hij was lid van l'Etat noble de Liège onder den naam van graaf van Blois, majoor der cavalerie in keizerlijk Oostenrijkschen dienst, kamerheer van den keizer, geattacheerd aan het Hof te Brussel tot 1794, enz., en stierf in 1802.

Jan Hendrik van Isendoorn à Blois, zooeven genoemd, werd geboren te Vaassen 26 Januari 1727, was eerst majoor in het regiment van zijn vader, werd naderhand geadmitteerd in de ridderschap van het land van Luik onder den naam van graaf van Blois, was heer van den Cannenborch, bij transport zijns broeders, als boven is vermeld, 1783, enz.

Hij huwde te Munsterbilsen 25 Augustus en te Vaassen 15 September 1783 met Maria Anna Charlotta Josepha barones von Venningen, gedoopt te Mannheim 16 October 1759, dochter van Carel Philip Theodoor baron van Venningen, president van het Hof in de Paltz, en van Maria Anna von Hutten zu Stolzenberg. Hij stierf op den Cannenborch te Vaassen den 25^en^ April 1800; zijne vrouw overleed te Nijmegen 15 April 1822.

Twee zoons werden uit dit huwelijk geboren; zij behoorden beiden tot den Nederlandschen adel en werden lid van de ridderschap van Gelderland bij organiek besluit van 28 Augustus 1814, terwijl bij Koninklijk besluit van 20 Augustus 1822 aan hen en hunne wettige nakomelingen de aan hun geslacht

---

[1]) Annuaire de la noblesse, etc., 1871, p. 225.

Digitized by Google

van ouds competeerende titels van baron en barones werden verleend. Zij zijn:

1. Frederik Carel Theodoor baron van Isendoorn à Blois van den Cannenborch, heer van den Cannenborch en van Féluy in Henegouwen, gedoopt te Vaassen 23 Augustus 1784, kamerheer van H. M. de Koningen Willem I, II en III in buitengewonen dienst van 1814—1865, lid van de provinciale staten van Gelderland uit de Ridderschap, van 19 Augustus 1814—1848. Hij huwde te Kleef den 11^en^ November 1847 met Charlotta Theodora Maria Alexandrina barones van Oldeneel en Oldenzeel, geboren te Raalte den 2^en^ Februari 1809, dochter van baron Jan Karel Hyacinth en van Augustina Frederica Sophia Wilhelmina barones van Hövell van Westerflier. Dit huwelijk bleef kinderloos en hij stierf als laatste afstammeling van zijn beroemd geslacht op den Cannenborch den 9^en^ December 1865. Zijne weduwe overleed aldaar eveneens den 5^en^ Juni 1881.

2. Renier Albert Lodewijk baron van Isendoorn à Blois, geboren te Vaassen 4 Februari 1786, woonde steeds op den Cannenborch en overleed aldaar ongehuwd den 4^en^ Maart 1856.

Digitized by Google

Het Kasteel Ruurlo.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

HET KASTEEL RUURLO, 1881.

Digitized by Google

HET KASTEEL RUURLO.

Verrukk'lijk is het plekje grond,
Werwaarts ik u ga leiden;
Natuur sloot met de kunst verbond,
Om kwistig overal in 't rond
Hun schatten te verspreiden.

Klimt hier de zon ten hemeltrans,
Verlichtend bosch en dalen,
Dan spreidt het morgenrood een glans
Op d' ouden valen torentrans,
Die niet is af te malen.

En zet zij 's avonds als in vuur
De bosschen, de landouwen,
Hoe prachtig komt dan de natuur
Al zij het nog zoo kort van duur,
Zich aan ons oog ontvouwen!

Dan zinkt de mensch aanbiddend neêr,
Ontrukt aan 't aardsch gewemel;
Dan heft het hart zich meer en meer
In dankbre ontroering tot den Heer,
En 't loflied stijgt ten Hemel!

Digitized by Google

Waarde lezer, kent gij Gelderland, den lusthof van uw vaderland? Gij, die wellicht Zwitserland en Italië doorreisdet, hebt ge al eens de Veluwe doorkruist of de Graafschap doorgewandeld? Gij, die mogelijk menigwerf in verrukking waart bij het aanschouwen van hemelhooge bergen en uitgestrekte, ondoordringbare wouden, en Europa's groote stroomen hebt zien ontspringen op de gletschers, hebt ge wel eens gedwaald tusschen de heuvelen en in de bosschen van Gelderland? Hebt ge de kristalreine, snel vlietende beekjes wel eens gezien, kabbelend langs uw pad? Gij, die misschien de cederen van den Libanon met een bezoek vereerdet, hebt ge al de trotsche, eeuwenheugende eiken bewonderd, die in het lustoord van uw geboortegrond zoo menig oud, eerwaardig kasteel een eigenaardigen trots en gepaste deftigheid bijzetten? Hebt ge de groene en bruine beuken wel eens aanschouwd, staande aan zoo menigen vijver of waterplas, met die gebogen takken, hangende tot op het water, en het onbeschrijfelijk effect bewonderd der verschillende tinten en schakeeringen door de ondergaande zon daarop, vooral in den herfst, teweeggebracht? Gij, die op uwe reizen mogelijk leeuwen en tijgers in hun natuurstaat hebt ontmoet en blijde waart, dat zij u niet al te dicht naderden en hun weg vervolgden zonder u te bespeuren, hebt ge al eens de schuchtere hinde zien rennen over de Veluwsche heuvelen of des avonds in den maneschijn de hazen zien spelen in de weide tusschen het rustig liggende vee? Gij, die wellicht in de groote wereldsteden der aarde de fraaiste concerten hebt genoten en de beroemdste zangers en zangeressen uw gehoor deed streelen, hebt ge ook al eens op een zoelen voorjaarsavond de nachtegaal hooren zingen, zoo eigenaardig begeleid door het zacht ruischen der koelte in het eikenloover?

Zoo ge dat alles nog niet hebt gezien, genoten en zelf ondervonden, zoo kent ge het schoonste oord uws vaderlands nog niet; zoo kunt ge nog niet begrijpen, wat Gelderland is voor hem, die er geboren is en opgevoed, die er de eerste indrukken zijner jeugd ontving, die er leefde en werkte, die in die liefelijke natuur zijne luit tot dankbaarheid ging stemmen, indien de rozen bloeiden op zijn levenspad, of er de kalmte en rust ging zoeken, wanneer de lijdensbeker hem aan de lippen werd gezet, wien, in één woord, dat schoone land boven alles dierbaar is, omdat hij het kent beter dan alle andere oorden der wereld, en er met recht trotsch op is een geboortegrond te bezitten, die overwaardig is door een ieder, althans door ieder Nederlander in alle bijzonderheden gezien en gekend te worden.

Vergun ons daarom dat wij u in den geest geleiden naar één dier plekjes van Gelderland, die ook den minst geestdriftvollen natuurbeschouwer zijns ondanks in verrukking moeten brengen. En die plekjes zijn vele en over

Digitized by Google

het gheele gewest verspreid. Vermeen niet, dat, zoo ge Arnhem en omstreken hebt gezien, zoo ge Apeldoorn en het Loo eens met een bezoek vereerd hebt, zoo ge Velp en Oosterbeek eens doorwandeld, met spoortrein of rijtuig van Arnhem naar Zutphen gereden zijt en eens een dagje te Berg-en-Dal hebt doorgebracht, dat ge dan al het schoone genoten hebt, wat natuur en kunst, zusterlijk gepaard, in Gelders oorden hebben gewrocht O neen! volg ons thans naar de minder algemeen bekende Graafschap, naar den zoogenaamden Achterhoek, en ge zult zien, dat de natuur Gelderland ook dáár rijk en mild heeft gezegend en dat de kunst ook dáár hare pracht heeft weten te verhoogen, en er zoodoende een geheel is onstaan, dat in lieflijkheid en majesteit alle verwachting te boven gaat.

Ruurlo! Ieder beschaafd Nederlander weet voorzeker dat het bestaat en waar het ongeveer gelegen is, doch hoe weinigen hebben het ooit gezien of bezocht! En geen wonder, want alvorens de ijzeren baan ook de Graafschap doorsneed, kwam men er niet licht toe dit betrekkelijk afgelegen oord te bezoeken, indien men er althans niet door omstandigheden toe genoodzaakt was. Wel was de weg derwaarts, van het oude Zutphen uit, schoon en afwisselend, wel ging men door fraaie dorpen en reed doorgaans door schaduwrijke lanen en welig houtgewas, wel zag men onophoudelijk rijke boerderijen, fraaie buitenplaatsen en menig oud en bekend kasteel, doch de weg was lang en men vreesde, dat het te smaken genot, den tijd en de onkosten, aan den tocht besteed, niet loonen zoude.

En toch wil men in allen deele den overweldigenden indruk genieten van het majestueuse, dat hier te bewonderen is, zoo moet men niet per spoortrein, doch per rijtuig, en wel langs den straatweg van Zutphen over Vorden zich derwaarts begeven. Liep de vroegere openbare weg met een grooten boog om het landgoed Ruurlo heen naar het dorp van dien naam toe, den tegenwoordigen, in de 1e helft der vorige eeuw aangelegden straatweg heeft men er middendoor gelegd, en wel door de lange, breede en zeldzaam grootsche oprijlaan, die ongeveer van het westen uit recht op het kasteel aanloopt. Bij het doorrijden dezer laan nu is het onmogelijk zijne aandacht langer aan iets anders te schenken, het natuurschoon werkt hier overweldigend, ook op het in dat opzicht minst ontvangrijk gemoed; men beseft, men gevoelt onwillekeurig, dat men iets grootsch, iets bijzonders gaat naderen, men begrijpt, dat het kasteel en zijne omgeving, waar deze trotsche laan op uitloopt, harer waardig zal wezen, en waarlijk, hoe lang de aandacht, door de nieuwsgierigheid in geene geringe mate verhoogd, ook geprikkeld worde, hoe zeer de verwachting ook gespannen moge wezen, wanneer het oogenblik dáár is, dat het fraaie slot, door zijn liefelijken en sierlijken aanleg omgeven, te midden

Digitized by Google

zijner heldere en frissche waterpartijen en als het ware omlijst door het statig geboomte van het daarachter gelegen park, aan het einde dier allée, waar de straatweg ter linkerzijde naar het dorp afslaat, zich aan het oog vertoont, dan gaat de werkelijkheid alle vroegere, eigen gemaakte voorstelling te boven en dan weigert de pen, datgene weêr te geven, wat in den waren zin des woords niet te beschrijven is [1]).

De indruk, dien men ontvangt, is niet alleen die van grootschheid en macht, o neen! hetgeen, juist Ruurlo tot zulk een zeldzaam oord maakt, is de liefelijkheid, aan de meeste Gelderssche landschappen zoo zeer eigen, en die hier zoo bijzonder sterk op den voorgrond treedt. Het geheel stoot niet af, het trekt aan; vriendelijkheid straalt u tegen van het gebouw, zoowel als uit de omgeving, kalmte en rust ademt alles wat ge ziet, het geheel stemt tot vrede, vreugde, liefde, dankbaarheid, en ge begrijpt, al weet ge 't niet, dat zij, die gezegend was, om dáár te mogen vertoeven en de grootheid des Scheppers dagelijks te bewonderen en Zijne weldaden voortdurend te genieten, niet anders wezen kon, dan eene weldoenster der landstreek, eene edelvrouwe niet alleen in naam, maar vooral in de daad.

Beschouwen wij het fraaie kasteel eens wat meer van nabij. Wanneer men aan het einde der statige oprijlaan, in plaats van links naar het dorp af te slaan, recht door gaat, zoo komt men over eene houten brug — liggende over de vroegere buitengracht, die nu in eene bekoorlijke waterpartij herschapen is — op het voorplein, waarop aan de zuidzijde het flinke, ruime koetshuis met stallingen gebouwd is, en dat overigens geheel omgeven wordt door water, waarover men aan de noordzijde met een sierlijk, overdekt pontje zich begeven kan naar het achter en ter zijde van het huis gelegen park met zijne nieuwe oranjerie, met zijn fraai en trotsch geboomte, met zijne heldere, kronkelende waterpartijen, waarover rustieke bruggetjes, met zijne veelvuldige bloemen en gewassen en met zijn uitgestrekten moestuin daarachter.

Het kasteel zelf is van gewonen baksteen opgetrokken, voorzien van een vrij hoog leien dak, een 25 jaar geleden nog vernieuwd, en geheel door water omgeven. Meermalen in den loop der eeuwen is het bij gedeelten verbouwd en veranderd geworden, en de geaccoleerde, in witten steen uitgehouwen wapenschilden van Heeckeren en Lynden, met Roderlo als hartschild, die zich ter hoogte van de dakvensters, onder het kleine

---

[1]) Boeiend en natuurlijk tevens beschrijft de heer Craandijk dit oogenblik en den indruk, dien hij dáár ondervond, in zijne Wandelingen door Nederland (Dl II, blz. 149) en toch overtreft de werkelijkheid, naar mijn bescheiden oordeel, nog verre deze zoo overschoone vertolking van zeldzaam natuurgenot.

Digitized by Google

klokken- of lantaarntorentje in het midden van den voorgevel bevinden, duiden genoegzaam aan, dat de laatste groote verbouwing in de eerste helft der 18e eeuw heeft plaats gehad. Verschillende gedeelten van het gebouw zijn evenwel van veel ouderen datum, zoowel de bouworde als ingemetselde steenen met jaartallen er op geven dit aan. Op de lijst van den afzonderlijk staanden, vierkanten toren bijv. vindt men het jaartal 1576, dat evenwel niet op de stichting doch op eene verbouwing wijst. In het algemeen is deze toren en het daaraangrenzende gedeelte van het hoofdgebouw het oudste, en een steen met het jaartal 1317, ter hoogte van den waterspiegel hier in den muur, zoo men zegt, aanwezig, duidt mogelijk het tijdstip van de stichting van het slot aan, waarvan overigens, evenals met de meeste oude kasteelen het geval is, niets met zekerheid kan gezegd worden.

Zou dit huis inwendig niet veel belangrijks en bezienswaardigs bevatten, vraagt ge onwillekeurig, en die vraag geeft duidelijk den wensch te kennen, dat ge u hiervan wel eens zoudt willen overtuigen. De toegang tot het kasteel wordt evenwel niet toegestaan, en wijl er zich daarbinnen niets bevindt dat uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd merkwaardig of belangrijk mag genoemd worden en tot opheldering van geschiedenis of oudheidkunde strekken kan, zoo zal men dit billijken, met het oog op de vele nieuwsgierigen, die een dagje in Ruurlo's schoone natuur komen doorbrengen, en geen ander doel met de bezichtiging hebben, dan om eigen nieuwsgierigheid zooveel mogelijk te voldoen.

Toch zijn er, behalve de mannen der wetenschap, die in het huis Ruurlo niets van hunne gading kunnen vinden, en de louter nieuwsgierigen, voor wie niemand gaarne de deuren zijner particuliere woning opent, tal van ware belangstellenden, vooral onder Gelder's echte zonen en dochteren, die zoo gaarne eens een wijle vertoeven binnen die oude woonplaatsen van den aanzienlijken Gelderschen adel, die te midden van die zwijgende muren in hunne verbeelding als het ware het voorgeslacht wêer zien herleven, wier afbeeldingen nog de wanden versieren: dat voorgeslacht, waar ze zoo te recht trotsch op zijn, omdat ook zij het voorrecht smaken, geboren te zijn, te mogen leven, werken, genieten en lijden op dienzelfden dierbaren bodem, waar ook die edelen het eerste levenslicht aanschouwden en voor wier eer en onafhankelijkheid zoo velen van hen goed en leven hebben veil gehad.

Wat tal van herinneringen uit de dagen van weleer treedt hen dan voor den geest; bij het doorwandelen der verschillende zalen en vertrekken komen de vervlogen eeuwen opvolgend in hunne gedachten terug, want al die eeuwen zijn hier op deze plaats doorleefd, en wanneer die oude muren verhalen konden, wat zij in den loop der tijden al gezien en gehoord hebben, welk een diepen

Digitized by Google

blik zou dat verhaal hen doen slaan in het openbare en intieme leven van het voorgeslacht!

Waarde landgenooten, gij, die u in waarheid rangschikt onder die belangstellenden, vergezel ons een oogenblik binnen dit oude slot, wij zullen gebruik maken eener bijzondere, ons vroeger verleende vergunning, en u een blik doen slaan binnen deze eerwaardige muren [1]).

Treedt men over de breede, steenen brug de voordeur binnen, dan bevindt men zich in eene kleine vierkante vestibule, die door vier eikenhouten deuren toegang verschaft, links tot de groote zaal, rechts tot andere woonvertrekken, terwijl die, tegenover de voordeur gelegen en die bijzonder opvallen door het schoone snijwerk op hare stijlen aangebracht, ons brengen aan de eene zijde in de gang, aan de andere in kleinere vertrekken. Opmerkenswaardig zijn de kostbare, gedeeltelijk vergulde, antieke sloten aan de beide eerstgenoemde deuren. Deze, afkomstig van het huis de Voorst bij Zutphen, waar zich nog zulk een slot (als het ware bij toeval) bevindt, zijn in vroegere jaren met meer andere zeldzame zaken door eene schendige hand uit winstbejag daaruit gebroken en verkocht geworden, en hebben hier gelukkig weder eene veilige en waardige plaats gevonden.

Behalve de groote zaal bevinden zich nog in de benedenverdieping vier andere kamers, allen met eikenhouten betimmering en fraai gemeubileerd met allerlei soort van antieke en daaronder zeer kostbare meubelen. Bijzonder wordt de aandacht getrokken door het kunstig gestukadoorde plafond in de groote zaal met zijne mythologische voorstellingen, die in de zuiverheid der lijnen, de juistheid der proportiën en de fijnheid der details ongetwijfeld eene meesterhand verraden; voorts door de daar aan den wand hangende familieportretten, vroegere bezitters van Ruurlo en hunne echtgenooten voorstellend. Verder zijn in het kleinere salon aan de andere zijde der vestibule vooral beziens-waardig de vele fraaie doeken van hedendaagsche meesters, als even zoovele getuigen, dat ook de moderne kunst op Ruurlo gewaardeerd en ondersteund wordt; vervolgens de mooie, ouderwetsche schoorsteenen in deze kamer en in die, gevormd door den uitspringenden, vierkanten toren; het kostbare, roode, damasten behangsel in deze laatste en het zeldzaam fraaie porselein, niet in enkele kasten vereenigd, doch alom door het geheele kasteel op kwistige wijze verspreid en daardoor ook overal afwisseling en levendigheid aanbrengende en met de ouderwetsche meubelen in harmonie, als het ware daarmede een geheel vormende en hunne schoonheid verhoogende.

---

[1]) Wij laten hier volgen, wat wij een 25 jaar geleden zagen en opmerkten, doch waarschijnlijk is daarin sedert niet veel verandering gekomen.

Digitized by Google

Veel van dat alles zou eene bijzondere en uitvoerige beschrijving overwaardig zijn, en toch zijn het minder de details, die zoozeer treffen, dan wel de totale indruk van alles te zamen. En deze is bij het verlaten van het kasteel nog dezelfde als die, waarmede men het binnentreedt, na het uitwendig beschouwd te hebben: eerbiedwekkende deftigheid, geen terugstootende trots, liefelijkheid, gezelligheid, alles beheerscht en gedeeltelijk in 't leven geroepen door goeden smaak en vroolijke, tevredene levensopvatting, die ons uit alles tegenstralen.

Is het gezicht op het kasteel van meer dan eene zijde indrukwekkend en aangrijpend schoon, uit de verschillende kamers, vooral ook der bovenverdieping, geniet het oog de fraaiste vergezichten, zoowel door de breede oprijlaan, als door het geboomte van het achter en zijwaarts gelegen, smaakvol aangelegde park.

Hoe meer men Ruurlo beziet, zoowel in- als uitwendig, hoe meer men tot de overtuiging komt, dat er ongetwijfeld weinige plaatsen in ons land te vinden zijn, die zoozeer beantwoorden aan hetgeen voor eene deftige en toch tevens aangename woonstede van den tegenwoordigen edelman vereischt wordt.

Na het hedendaagsche Ruurlo met belangstelling beschouwd te hebben, kunnen wij niet nalaten ook eenige blikken in het verleden te werpen.

Het huis Ruurlo, Ruerlo, Ruirlo, Roerlo, Roederlo of Roderlo komt, evenals het dorp van dien naam, in het begin der 14e eeuw het eerst in de geschiedenis voor, en wel als bezitting van het oude geslacht Roederlo of Roderlo, zonder dat men van de stichting of oorsprong, gelijk wij reeds opmerkten, iets met zekerheid weet te zeggen. Ook de oorsprong of beteekenis van dezen naam ligt geheel in het duister en zal nimmer tot klaarheid komen, zoolang de taalkundigen het niet eens kunnen worden over de ware beteekenis van het woordje lo. Wij wenschen ons in die twistvraag niet te mengen, doch zullen ten behoeve van belangstellenden hieronder in het kort de voornaamste uitleggingen aanstippen [1]).

Wat echter ook de ware beteekenis van Roderlo wezen moge, zoo is vrij zeker, dat het geslacht zijn naam aan dien der plaats zal ontleend hebben en niet het omgekeerde hier het geval zal geweest zijn, ofschoon ook daarvan meerdere voorbeelden bestaan. In vele gevallen is het zeer moeielijk uit te maken of het geslacht zijn naam aan zijne oorspronkelijke heerlijkheid of bezitting, dan wel deze den hare aan hare eerste eigenaars te danken heeft.

In het Geldersch leenregister ontmoeten wij de heerlijkheid Roderlo

---

[1]) Aanteekeningen A.

Digitized by Google

het eerst in het jaar 1326. Steven van Roderlo [1]) — reeds gemeld als borg voor de stad Zutphen in 1312 — „helt den Hoff te Roderlo met al sijn goet, dat hij daer heeft, sonder sijn goet te Brusinck, dat helt hij van der abdissen van Elten te Zutphenschen rechte, a° 1326" [2]).

Het huis Roderlo bezat hij toenmaals evenwel niet, want in 1355 werd dit eerst aan hem afgestaan door Ingram van Holthusen, welke cessie diens broeders Evert, Cracht en Ludeke van Holthusen mede bezegelen [3]).

Ingram voornoemd was zoon van Ingerman Spaen of Spaen van Holthusen [4]) en was gehuwd met Jutte van Roderlo, met wie hij het huis Roderlo c. a., dat gezegd wordt van Lambert van Roderlo afkomstig te zijn, ten huwelijk zal gekregen hebben. Denkelijk was Lambert vader van Jutte en broeder van Steven, zooeven genoemd. Deze Steven bezat dus niet de geheele heerlijkheid, het geslacht Spaen van Holthuizen of Holthuizen genaamd Spaen had er ook een gedeelte van.

Wij vinden verder: Roelof van Holthuzen (zoon van Ingram) tochtte of tuchtigde in 1389 zijne vrouw Berta van Amsen (dochter van Hendrik en Ermgard van Dorth) „an 53 olde schilden 's jaars uut den goede van Roderlo," enz. In 1405 was deze Roelof overleden zonder kinderen na te laten, en waren zijne erven: Elsabé, dochter en eenig kind zijns broeders Craft of Cracht, en Johan van Hekeren tot Wissink (in Vierakker), wiens vader Hendrick, overleden vóór 1383 [5]), zwager genoemd wordt van Ingram van Holthuizen. Elsabé en Johan waren dus nicht en neef van Roelof voornoemd. Dit gedeelte der heerlijkheid, waartoe toen weder het Huis en de Hof behoorden, zonder dat wij weten hoe en wanneer deze opnieuw op de Holthuizens waren overgegaan, kwam hierdoor in gemeenschappelijk bezit van Elsabé en Johan, zooeven genoemd.

Johan van Hekeren verkocht echter met zijn zoon Henric zijn erfdeel van Roderlo den 14^en^ Mei 1420 aan Jacob van Hekeren [6]), die daarmede nog in hetzelfde jaar werd beleend. Een afschrift dezer origineele koopacte, gemaakt door Gerrit Kreynck, om te dienen bij het proces, dat in 1606 gevoerd werd over de nalatenschap van Jacob van Hekeren van Ruerlo, berust in het archief der stad Zutphen en luidt aldus:

---

[1]) Aanteekeningen B.

[2]) Registers op de Leenaktenboeken, Kwartier van Zutphen, blz. 67—71, waar ook al de volgende beleeningen te vinden zijn, evenals in Geld. Volksalm. 1875, blz. 3 en volgende, doch aldaar zeer verkort en minder nauwkeurig.

[3]) Archief Holthuizen, volgens van Spaen.

[4]) Aanteekeningen C.

[5]) Herald. Bibl., N.R. IV, blz. 36 en 37.

[6]) Aanteekeningen D.

Digitized by Google

Wij Johan ende Henric van Heker des vursch. Johans echte sone bekennen end tugen samentliche in desen apenen brieue voer ons ende voer onsen rechten erfgenaemen ende voer alle deghene die desen brief sullen sien of horen lesen, dat wij hebben vercoft in enen vasten steden erfcoepe Jacob van Heker ende sijnen erven alsullic guet als hier nae beschreven staet, alse met naemen hues ēn hof ēn heerlicheyt van Roderlo ēn voert erue en guede gheheyten Brusyng, Weneryng, Rhegenringh ēn Heerelyng, ēn voert met alden lueden en gueden unde manschap unde met allen synen rechten toebehoer, die daer toe hoeren, waer die gelegen syn, also alse my Johan van Heker vursch. dat angestorven is van Rolof van Holthusen mijnen neve up den dach ēn stunde dat hie van den leven totten doet gecoemen was, daer ick Johan vursch. die oldeste manbuert van byn en recht erfghename die was na dode Rolofs vursch., den God ghenade, umme ene summe geldes, die Jacob vursch. an Johanne ēn Henricke vursch. witlick wal betaelt hevet enz..... Gegeven in den jaer ons Hēn duysent vierhondert ēn twintich des Dinxdages nae Sunte Seruatius dage eyns heyligen bisschops.

Elsabé of Elsbe van Holthusen wordt in het Leenregister in 1405 gemeld, als: „ontvangende die Herlicheyd van Roderlo met eenen peerde te verhergewaden tot eenen Zutphensen regten." Zij trouwt 1°. met Evert van den Holte en 2°. met Wolter van Hernen, uit welk laatste huwelijk zij eene dochter Mechteld heeft, die in 1413 gehuwd was met Jan van Merwyck.

In 1424 is Elsabé (in 1413 reeds als weduwe gemeld) gestorven, en wordt hare dochter, als hare erve, en toen weduwe, met haar erfdeel uit Roderlo beleend. Mechteld hertrouwt evenwel spoedig daarop met Jan Baldersch en beide dragen den 19en September 1425 Huys en hoffstadt tot Roderloe, enz. aan hertog Arnold van Gelre op, die daarmede ten zelfden dage weder beleent den reeds genoemden Jacob van Hekeren.

Deze beleeningsacte, tot hetzelfde doeleinde als hierboven vermeld gecopiëerd en ook in het Zutphensche archief berustende, is van den volgenden inhoud [1]):

Wij Arnoldt bij den genade ons heeren Gaedts Hertoge van Gelre ēn van Gulick end greve van Zutphen. Doen kund allen luden ēn bekennen apenbaerlick, dat den dag datum des briefs komen zijn voer onsz en onse mannen van leen hier onder beschreven Mechteld van Hirnen onse beleende wijf met Jan Baldersch hoeren echten man ēn momber, ēn hebben opgedragen

[1]) Het is opmerkelijk dat men van deze beleening geen gewag vindt gemaakt in het register op de Leenaktenboeken (zie aldaar Kwartier van Zutphen, blz. 67), daarom hebben wij ze hier in haar geheel weergegeven.

Digitized by Google

in onsen handen huys ēn hoffstadt tot Roderloe metten heerschap van Roederloe ēn metten gueden Broessinck, Wennerinck, Herdinck, Regeninck, en vort metten mannen, lueden, gueden en allen anderen hoeren toebehoeren niet daer van uytgescheiden, gelyck ēn in alle den vuegen dat sie dat van ons te Leene hielden ēn ontfangen hadde. En die vorg. Mechtelt met hoeren man ēn momber vorg. hebben aldaer op geworpen en verteegen met hande, halme en monde, alse dat onse manne wierden, dat sij daer af ontguet ēn onterft waere ēn met meer daervan en behalden, ēn dat wij onsen vryen wille daer mede doen mochten. Ende als all dat aldus geschiet was als vursch. steet, soo beleenden wij voort terstont mette vursch. huyse, hoffstadt, Heerschap van Roederloe metten guederen Broessinck, Wennerinck, Herdinck, Regeninck, metten mannen, luden ēn guederen daer toe behoerende ēn met allen hoeren toebehoeren vursch. niet daer van uyt te scheiden gelyck dat sy ons opgedragen en waeren ēn voor beschreven staen Jacob van Hekeren, die die van ons ontfinck erflick end ewelick te halden te hebben ēn te besitten van ons ēn van onsen erven ende naecomelingen bij hoen ēn synen erven tot eenen Zutphenschen sadellcen. En die selve Jacob heeft ons daervan gedaen hulde, manschap, eedt van gehouwicheiden ēn al dat een man van Leen in alsulcken schuldich is te doen synen gerechten Leenheere. Beheltlick onz altijt ons heerheerlicheit ēn Leenrechten ēn elcken anderen synen gueden rechten. Hier waeren aver end an onse mannen van Leen, als Joris van Lennep ēn Johan van Vosshem. In welke dingen oorkunde wij onse segel hebben doen hangen an desen apenen brieue. Gegeven ten Rosendale des Guedesdaeges na Sent Lamberts dagen in den jaere ons Heeren Dusent vierhondert ende twintich.

Per Domni Ducem presentibus de sua convilio Johannes de Wijhe et Johannes de Hekeren, armigen.

Wat het andere gedeelte der heerlijkheid betreft, zoo wordt daarmede in 1402 beleend: Roloff van Roderlo, waarschijnlijk kleinzoon van Steven voornoemd; hij „ontfinck die herschap van Roderlo met heuren tobehoren tot dienstmansstat." Hij schijnt niet gehuwd te zijn geweest en twee jaren later was hij dood en erfde zijn broeder Hendrick (reeds in 1398 gemeld, als weêrsprekende een ordel in Overijssel) van hem „die herschap van Roederloe met erve, beleende mannen, horige luyden ende allen heuren tobehoren voor een sadelgoet tot sadelgoets rechte, die hij verhergewadet heeft met eenen gesadelden peerde, a°. 1404."

Hendrick van Roderlo had een zoon: Bernt, die in 1420, als erve zijns vaders met Roderlo beleend wordt, terwijl hij in 1424 wederom voorkomt in het leenregister, als „ontvangende die herschap van Roderlo met synen tobehoor." Hij schijnt ongehuwd overleden, en ná 1424 komt het

Digitized by Google

geslacht Roderlo niet meer in het leenregister voor, zoodat ook dit gedeelte der heerlijkheid waarschijnlijk aan Jacob van Hekeren zal gekomen zijn; wanneer en op welke wijze blijkt evenwel nergens uit.

Wij zien uit dit alles, dat Ruurlo eene zeer aanzienlijke bezitting was. Zij wordt telkens heerschap genoemd, dat is eene landstreek of bezitting, waaraan eigen rechtsdwang verbonden was [1]). Ook behoorde zij tot de Havezaten, vrije eigendommen, waartoe onderhorigen behoorden, waarover de Heer of eigenaar een eigen rechtsgebied had [2]). Zij was voorts een Zutphensch Sadelleen. Wij zullen hieronder een en ander nader trachten te verklaren en uit een te zetten [3]).

Jacob van Hekeren was een aanzienlijk edelman, die in de geschiedenis meermalen vermeld wordt en een veelbewogen leven leidde. In 1380 reeds treedt hij op als vijand der stad Kampen, evenals Johan van Hekeren van Wissink, bovengenoemd. In 1393 is hij vijand van Deventer ten behoeve van Frederik van Bronckhorst; den 3^{en} Mei 1418 en den 19^{en} April 1436 neemt hij deel aan het verbond van ridderschap en steden der vier kwartieren van Gelderland [4]); den 28^{en} April 1427 staat hij aan het hoofd van 125 leden van den Gelderschen adel, die een vede- of uitdagingsbrief (oorlogsverklaring) aan Rudolph van Diepholt, postulaat-bisschop van Utrecht zenden [5]); enz.

Jacob, huwde tweemaal: 1°. in of vóór 1412 met Berta van Ampsen, weduwe van Roelof van Holthuysen, welk huwelijk kinderloos bleef, en 2°. den 21^{en} Januari 1428 met Elisabeth van Keppel, genaamd Oelde. Hij stierf denkelijk in 1440, terwijl zijne 2e vrouw nog in 1475 en 80 wordt vermeld.

Bij deze laatste had hij slechts één zoon: Evert, bij zijns vaders dood nog minderjarig en als dusdanig beleend met Roderlo, terwijl zijn oom en momber Evert van Keppel genaamd Oelde, richter van Lochem in 1449, bij die gelegenheid tevens zijn hulder is.

Deze Evert van Keppel en zijne vrouw Geertruid genoten eene jaarlijksche rente van 22 goudguldens en 3 braspenningen uit de heerschap Roderlo, in welk genot hij door Evert van Hekeren en zijne moeder in 1457 bevestigd wordt [6]).

---

[1]) Zie: Racer, Overijsselsche Gedenkstukken, II, blz. 20.

[2]) Volgens Robidé v. d. Aa, Oud Nederland, enz. in zijne verhandeling over Ruurlo.

[3]) Aanteekeningen E.

[4]) Slichtenhorst, Geld. Gesch., blz. 189 en 229.

[5]) Kronijk van het Hist. Genootsch. van Utrecht, 1850, blz. 145—147.

[6]) Ook hiervan staat niets in de zoo straks aangehaalde leenaktenboeken vermeld.

Digitized by Google

Later, meerderjarig zijnde, nam Evert van Hekeren, evenals voorheen zijn vader, ruimschoots deel aan de gebeurtenissen van zijn tijd. Wij vinden hem circa 1460 reeds te Roderlo op eene oude ridderecedule der Graafschap vermeld. Als lid van de ridderschap der Graafschap zegelt hij dan ook in 1469 mede voor hertog Adolf van Gelder; in 1473, 75 en 77 staat hij vermeld als drost van Borculo; in 1478 is hij bij de verpanding der Graafschap Zutphen voor 60.000 Rhijnsche goudguldens aan Hendrik van Schwartzenburg, bisschop van Munster [1]); den 12[en] Maart 1440 is hij tegenwoordig bij het verbond tusschen genoemden bisschop, Lodewijk XI, koning van Frankrijk en de Geldersche Stenden tot onderlinge hulp tegen Oostenrijk en Kleef [2]); in 1487 heeft hij van wege Roderlo proces met Herman van Middachten. Zeven jaren later komt hij voor als gedeputeerde der Graafschap en in 1499 bezegelt hij mede het verbond van ridderschap en steden van Gelderland met hertog Karel van Gelder [3]); enz.

Door zijn huwelijk werd hij ook heer van Nettelhorst, en werd daarmede, even als zijne vrouw, beleend in 1465, 73 en 84. Hij trouwde namelijk Eylarda van Metelen, vrouwe van Nettelhorst na dode haars broeders Bernt [4]), erfdochter van Hendrik tot Nettelhorst en Geertruid van Langen.

Zij hadden vijf kinderen, o. a. een zoon Jacob, die evenwel niet lang heer van Roderlo en Nettelhorst is geweest, daar hij kort na zijn vader stierf. In 1507 getrouwd met Aleid van Keppel, dochter van Johan tot Westerholt en Fenne bastaarddochter van Egmond [5]), stierf hij reeds het volgende jaar, doch liet een zoon na, Evert geheeten, die in 1509, onmondig natuurlijk, met Roderlo werd beleend, behoudens de tocht, die zijne moeder uit dat goed had, namelijk van 50 malders rogge 's jaars.

Deze Evert van Hekeren tot Roderlo en Nettelhorst is weder een wel bekend persoon. In 1529 behoorde hij onder de Geldersche edelen, die beloofden hertog Karel met ruiters te dienen, en werd zijn aandeel in de ruiterbende op drie paarden bepaald [6]). Den 27[en] Januari 1538 zegelde hij mede het traktaat, waarbij o. a. de erfopvolging in het hertogdom Gelder bij het ophanden zijnde kinderloos overlijden van hertog Karel geregeld werd [7]).

---

[1]) Slichtenhorst. a. w., blz. 279.

[2]) Archief der stad Zutphen.

[3]) Slichtenhorst, a. w., blz. 314.

[4]) Geld. Volksalm. 1876, blz. 14.

[5]) Anderen beweren, dat hare moeder uit het geslacht Vorden was. Uit Herald. Bibl. N.R. IV, 58, blijkt, dat dit niet het geval is, doch dat Jacob van Hekeren in 1[e], doch kinderloos huwelijk, met N. van Vorden was gehuwd.

[6]) Slichtenhorst a. w. blz. 411.

[7]) Ibid. blz. 480 en 481.

Digitized by Google

Hij stond voorts op de twee eerste ridderceduleu der Graafschap, en was in 1555 gedeputeerde. In 1532, 38 en 44 vernieuwde hij zijn eed als leenman, namelijk bij zijne meerderjarigheid en bij het aanvaarden der regeering door Willem van Kleef en door Karel V.

Evert stierf in 1562, nà bij zijne vrouw Agnes van Hackfort, dochter van Bernt tot Hackfort en Vorden en Margriet van Egmond genaamd Baeck, waarmede hij in 1530 trouwde en die in 1566 overleed, 13 kinderen verwekt te hebben, terwijl hij bovendien nog 25 bastaarden had [1]).

Zijn oudste zoon Jacob werd na zijn dood met Roderlo beleend, en kreeg voorts nog het leen Westerholt van zijn oudoom Reinier van Keppel. Hij had proces met de stad Grol in 1563, stond op de ridderceduleu der Graafschap van 1555—79 en werd den 26^{en} Februari 1579 benoemd tot raad in het Hof van Gelderland [2]), welke betrekking hij echter niet lang mocht bekleeden, daar hij reeds den 28^{en} Juni van hetzelfde jaar overleed. Zijne vrouw Sibilla van Pallandt, dochter van Johan tot Yssem en Elisabeth van Rechteren tot Voorst, die later hertrouwde met Johan van Wijhe tot Echteld, had hem slechts ééne dochter Margriet geschonken, die echter jong overleed.

Zijn jongere broeder Joost tot Diepenbroek erfde nu de heerlijkheid Roderlo en werd daarmede in 1580 beleend. Hij compareerde in de ridderschap der Graafschap Zutphen van 1576—1619, en trouwde driemaal:

1°. in 1571 met Agnes van Haeften, dochter van Alard en Cunegonde van Keppel, die in 1587 stierf;

2°. in 1589 met Jasparnia van Raesfeldt, dochter van Reinier en Stevina van Mechelen, en

3°. in 1592 met Hendrica van Bevervoerde, dochter van Berend en Anna Grubbe. Zij werd in Roderlo getocht, 1609, stierf 9 Februari 1614 en werd te Roderlo begraven.

Hij had uit zijn 1°. huwelijk: negen, uit zijn 2°: één en uit zijn 3e acht kinderen. Al zijne zoons stierven evenwel vóór hem; vijf daarvan waren in krijgsdienst en lieten op het veld van eer het leven voor vrijheid en vaderland. Zijne dochter Agnes uit het 1e huwelijk, getrouwd met Wigbolt de Rode van Hekeren, erfde Diepenbroek en Roderlo

---

[1]) Althans zoo vonden wij aangeteekend in eene oude manuscr. genealogie., waarin voorts staat, dat hij bij zijne vrouw 24 kinderen verwekte, doch in Herald. Bibl., N.R. IV, blz. 58 en 59 worden er slechts 18 vermeld.

[2]) Zie de Wapenkaart van Kanzeliers en Raden in het Hof van Gelderl., enz. door Wilhs. ten Haegh.

Digitized by Google

en werd met het laatste in 1620 beleend. Zij stierf den 8en April 1636 [1]).

De heerlijkheid Roderlo, welker naam langzamerhand in Roerlo en eindelijk in Ruurlo (Ruirlo of Ruerlo) begon over te gaan en die wij verder maar Ruurlo zullen noemen, alhoewel de benaming Roderlo somwijlen nog in de vorige eeuw voorkwam, gaat door dit huwelijk in een ander geslacht over, dat echter waarschijnlijk uit dat der Heeckerens gesproten of althans daarmede ten nauwste is verwant, zooals ook de volkomene gelijkheid van wapen doet vermoeden [2]).

Wigbolt de Rode van Hekeren, zoon van Wolter tot Overlaer, Warmelo en de Heest en van Jacoba van Warmelo, ervin tot Warmelo, compareerde in de ridderschap der Graafschap van 1622—34 en had bij zijne vrouw zeven kinderen, waarvan zijn zoon Wolter de heerlijkheid Ruurlo kreeg. Deze was verschreven in genoemde ridderschap van 1633—72, was in 1659 scholtus van Lochem en curator der akademie te Harderwijk, en trouwde in 1631 Anna Christina van Pallandt, dochter van Johan tot Keppel en Elisabeth van Raesfeldt, waarbij hij 11 kinderen had.

Bij zijn dood in 1672 kreeg zijn zoon Wigbolt, Ruurlo, dat hij in 1686 verkoopt aan zijn zwager Adriaan Schimmelpenninck van der Oije, met wiens zuster Catharina Sybilla hij den 24en October 1677 was gehuwd, doch welk huwelijk kinderloos bleef. Bij Wigbolts dood schijnt zijne weduwe evenwel nog eenige leenrechten op Ruurlo bezeten te hebben, daar zij nog in hetzelfde jaar alle rechten daarop cedeert aan Alexander Schimmelpenninck van der Oije, toen heer van Ruurlo, zooals wij zoo aanstonds zien zullen, terwijl Wigbolts jongere broeder Joost, ritmeester in 1638, zich eveneens nog in 1698 met Ruurlo liet beleenen, als erve zijns broeders, ofschoon hij de heerlijkheid nimmer in bezit had.

Ruurlo is dus in 1686 aan het geslacht Schimmelpenninck [3]) gekomen, om 41 jaren later, zooals weldra blijken zal, weder in bezit van de afstammelingen der vroegere eigenaars, de Heeckerens, terug te keeren.

Adriaan en Catharina Sybilla Schimmelpenninck van der Oije, hierboven genoemd, waren kinderen van Alexander tot Voorstonden en Anna van Wisch. Adriaan heer van Voorstonden en Ruurlo, geboren in 1618, was ritmeester en sergeant-majoor te paard, stierf echter reeds in 1686

---

[1]) In de Bijdr. tot de Gesch. van Overijssel, uitgegeven door Mr. J. J. v. Doorninck en Mr. J. Nanninga Uitterdijk, vindt men evenwel (Dl V, blz. 273) onder de Abdissen van Ter Hunnep vermeld: Margaretha (denkelijk Maria?) Agnes van Hekeren, erfdochter tot Roerlo, Joost's dochter tot Roerlo, Stiftsjuffer geworden, 1612; eed gedaan als Abdis: 23 Febr. 1650, als zoodanig nog vermeld in 1658. Zij is halve zuster van Agnes (uit het 2e huw.) en stierf in laatstgenoemd jaar.

[2]) Aanteekeningen F. [3]) Idem G.

Digitized by Google

Digitized by Google

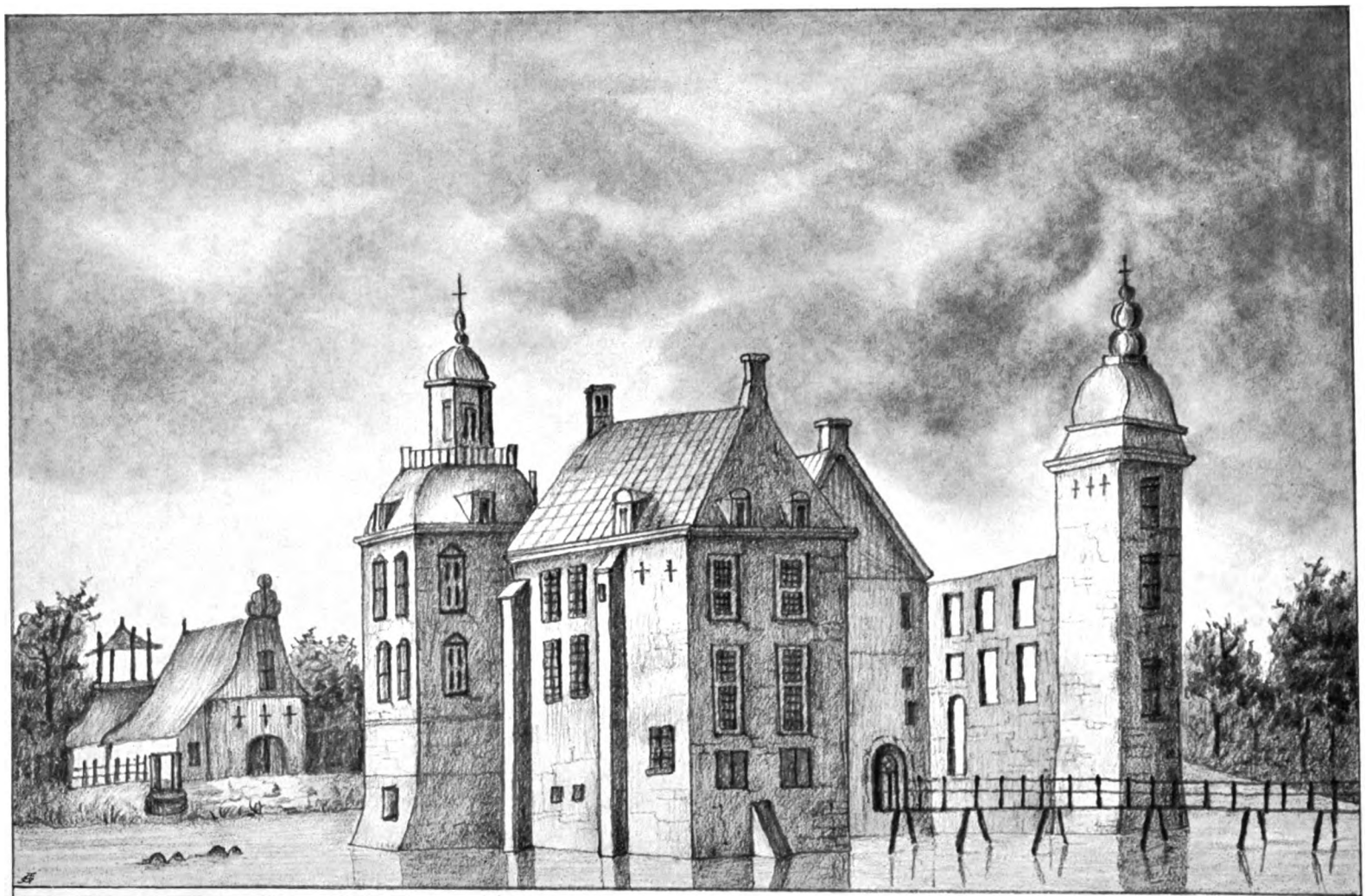

Digitized by Google

op Voorstonden zonder kinderen na te laten en werd te Nijkerk begraven. In 1646 was hij getrouwd met Anna Bentinck, dochter van Carel tot Berenkamp en Antonia van Delen.

Zijne nicht Anna, dochter zijns broeders Hendrik bij Anna van Bronckhorst, was zijne erfgename en werd nog in hetzelfde jaar 1686 met Voorstonden en Ruurlo beleend. Zij stierf ongehuwd in 1720.

In 1694 had zij Ruurlo overgedragen aan Alexander Schimmelpenninck van der Oije tot Holthuizen, die ook Voorstonden kreeg, en zoon was van Assueer en Assuera Kreynck en kleinzoon van Anna's vaders broeder Jacob en diens 1e vrouw Anna Catharina van Kecken. Evenwel had zijne moeder Assuera Kreynck in 1713, toen reeds weduwe, volgens het leenregister, nog pretentiën op Ruurlo, ofschoon wij niet weten, welke aanspraken zij maakte en met welk recht en gevolg.

Alexander nu, geboren in 1669, heer van Holthuizen, Ruurlo en Voorstonden, was eerst landrentmeester der Graafschap Zutphen, werd den 12en Maart 1710 amptsjonker van Brummen en twee dagen later verschreven in de ridderschap van Veluwe en zat vanwege die ridderschap in de Gedeputeerde Staten van het kwartier van Veluwe van 1717—20. Den 23en Februari 1701 trouwde hij Anna van Appelthorn, geboren in 1659, dochter van Frans tot de Poll en het Wolthuis en van Anna Frencke, overleden 5 April 1742, bij wie hij 2 zoons had. Bij zijn dood den 15en April 1724 werd zijn oudste zoon Assueer, heer van Watergoor, geboren 21 Maart 1702, met Ruurlo beleend [1]), doch hij verkocht het drie jaren later aan Jacob Dirk van Heeckeren, wiens voorouders deze heerlijkheid reeds 266 jaren lang in eigendom hadden gehad en wiens nazaten haar nog heden ten dage bezitten.

Laat ons een oogenblik nagaan in welke familiebetrekking deze nieuwe bezitter van Ruurlo staat tot de vroegere eigenaren uit het geslacht Heeckeren.

Evert van Hekeren en Agnes van Hackfort hadden, behalve hunne twee, reeds bovengenoemde zoons, o. a. nog een derde: Evert genaamd, die heer werd van Nettelhorst, vermeld staat op de riddercedulen der Graafschap in 1565 en 70 en in 1575 stierf. Uit zijn huwelijk met Johanna van Erp, dochter van Hendrik en Hendrina van der Veen, had hij een zoon Walraven, heer van Nettelhorst, hopman, compareerende in de ridderschap der Graafschap van 1595—1645 en landdrost der Graafschap in 1626.

Hij trouwde tweemaal: 1o. den 21en Juni 1601 met Agnes van Aeswijn, dochter van Reynier tot Brakel, Wesenthorst, Kemnade en Gramsbergen,

[1]) Zie over hem: Geld. Volksalm. 1881, blz. 23.

Digitized by Google

en van Mechteld van Isendoorn, die in 1609 stierf; en 2°. den 7en Januari 1612 met Walburg van Lynden, dochter van Steven tot Sinderen en Anthonia van Amstel van Mijnden. Uit het 1e huwelijk had hij 2 dochters [1]); uit het 2e één zoon: Everhard.

Deze was heer van Nettelhorst, Enghuizen, dat hij in 1636 kocht, en Barlham, lid van de ridderschap der Graafschap, van 1637—79, landdrost der Graafschap, 1646 en extra-ordinaires raad in het Hof van Gelderland, 23 April 1659 [2]).

Hij was in zijn tijd de eenig overgeblevene van zijn weleer zoo uitgebreid geslacht, doch had het geluk bij zijne vrouw Maria Torck, dochter van Lubbert en Jacoba van Arnhem, met wie hij in 1642 in den echt trad, twaalf zoons en ééne dochter te verwekken en werd daardoor weder de stamvader eener talrijke nakomelingschap, die nog heden ten dage in onderscheidene takken voortbloeit en over het geheele land, maar vooral in Gelderland, de bakermat van het geslacht, is verspreid.

Everhard stierf in 1680, zijne vrouw tien jaren later en hunne kinderen richtten voor hen in de Groote of St. Walburgskerk te Zutphen boven hun graf eene prachtige tombe op, waarop men o. a. de volgende 16 kwartieren met wapens vindt:

Heeckeren	Torck
Lynden	Arnhem
Erp	Sallant
Amstel	Ittersum
Hackfort	Wittenhorst
Besten	Speulde [3])
Veen	Stepradt
Isendoorn	Mulert.

Een dezer kinderen was de bovengenoemde Jacob Dirk, heer van Barlham, Brandsenburg (dat hij in 1722 kocht), Ruurlo, Enghuizen (dat hij kreeg bij accoord met zijn neef Evert, die daarentegen Nettelhorst behield [4]), enz., gedoopt te Zutphen den 16en December 1665, aldaar overleden in 1749, in de regeering en burgemeester van Zutphen van 1686—1700 [5]),

---

[1]) Zie: Herald. Bibliotheek, N.R., II, blz. 366.

[2]) Zie de bovengenoemde Wapenkaart van W. ten Haegh.

[3]) Vroeger vond men hier (foutief) Bemmel in plaats van Speulde, doch bij de restauratie van dit fraaie grafmonument, een paar jaar geleden, is dit verbeterd. Zie hieromtrent: Herald. Bibl. N.R., II, blz. 364 en 366.

[4]) Geld. Volksalm. 1876, blz. 15 en 16.

[5]) Mr. R. W. Tadama, Gesch. der stad Zutphen, blz. 344.

Digitized by Google

rekenmeester in het Hof van Gelderland, 25 Februari 1691 [1]), landdrost der Graafschap, 1706 (welk ambt hij in 1740 aan zijn zoon afstond), lid der ridderschap van Gelderland, 1699 en van de admiraliteit op de Maas.

Hij huwde in 1691 met Heilwich Charlotta van Lynden, overleden 2 Juli 1728, dochter van Frans, heer van Hemmen en Blitterswijk, en Charlotta van Brienen, en aan zijn zoon Assueer, in 1669 uit dat huwelijk geboren, droeg hij reeds een jaar, nadat hij Ruurlo kocht, dus in 1728, deze heerlijkheid op. Hij heeft het kasteel van voren aanzienlijk doen herstellen en verbouwen en in den gevel zijn wapenschild en dat zijner vrouw doen plaatsen, waardoor het huis ongeveer kwam in den toestand, waarin het zich nog bevindt, en bracht zijne laatste levensjaren grootendeels op Ruurlo door.

Zijn zoon Mr. Assueer, heer van Ruurlo, Engelenburg, Lichtenberg en Kell, was schepen en burgemeester van Zutphen van 1719—67 [2]), raad en rekenmeester van Gelderland, lid van den Raad van State, gedeputeerde in de Staten-Generaal, Curator der Hoogeschool te Harderwijk en lid van de ridderschap van Gelderland. Hij werd den 9^{en} Januari 1730 te Zutphen in den echt verbonden met Henrietta Johanna Elisabeth Agatha Walrave van Laer, vrouwe van Kell, Rees, Engelenburg en Lichtenberg, geboren 12 Januari 1711, dochter van Hendrik en Johanna Henriette van Keppel. Zij stierf den 25^{en} November 1756, haar echtgenoot den 13^{en} October 1767, en beiden werden te Zutphen begraven. Hunne levensgroote portretten met wapenschilden hangen in de groote zaal op het kasteel Ruurlo. Zij voerde in goud een groen hartschild.

In het laatst van het jaar 1736 werd Ruurlo, evenals Onstein en het Velde bezocht door den baron Theodoor van Neuhoff, oorspronkelijk Westfaalsch edelman, die in Maart van datzelfde jaar op Corsica geland was, en, na daar acht maanden lang koning gespeeld te hebben, gedwongen werd dat eiland weder te verlaten, waarna hij zich naar Gelderland begaf. Hij was aan het geslacht van Laer vermaagdschapt. Later door Amsterdamsche joden met geld geholpen, trachtte hij nog eenmaal zich van Corsica meester te maken, welke expeditie evenwel mislukte, waarop hij naar Engeland vertrok, dáár, door schuldeischers achtervolgd, in de gevangenis geraakte en eindelijk den 11^{en} December 1755 te Londen in armoede stierf [3]).

---

[1]) Zie de Wapenkaart van W. ten Haegh.

[2]) Mr. R. W. Tadama, a. w, blz. 846—849.

[3]) Zie over hem; Voltaire, Siècle de Louis XV, Chap. XL, de la Corse, p. 463—65 (Edit. de Genève 1772), die zijn dood stelt op 2 December 1756; Servaas de Bruin Hist. Geogr. Woordenboek II, blz. 653; Craandijk, Wandel. door Nederl. II, blz. 150; Schlosser, Gesch. der 18e eeuw, IV, blz. 15 en volg.; enz.

Digitized by Google

Na den dood van Assueer van Heeckeren erfde zijn zoon Jacob Dirck Carel de heerlijkheden Ruurlo, Lichtenberg en Kell. Deze, geboren te Zutphen 31 October 1730 en gestorven op het kasteel Ruurlo, 11 Juli 1795, was opperstalmeester en kamerheer van prins Willem V, lid der ridderschap en landdrost der Graafschap Zutphen, extra ordinairis raad in het Hof van Gelderland, gecommitteerde ter Staten-Generaal en in den Raad van State, burgemeester van Groenlo, schout van Heerle, groot-baljuw van Sluis in Vlaanderen en van het land van den Vrije, commandeur der Duitsche Orde, enz. Hij trouwde te 's-Gravenhage den 20^{en} November 1771 met Johanna Juliana barones van Wassenaer-Starrenburg, geboren 24 December 1739, overleden 12 November 1811, dochter van Pieter, heer van Starrenburg, Hoogwoud, Aertswoud, Maasdam, enz., en van Anna Arnoldina van den Boetzelaer. Zij voerde tot wapen: gevierendeeld: 1 en 4 in rood 3 zilveren wassenaars, 2, 1; 2 en 3 in blauw een gouden dwarsbalk (burggraven van Leiden); over alles heen: een rood hartschild met achtpuntige gouden ster.

Hun zoon Willem Hendrik Alexander Carel kreeg na zijns vaders dood de heerlijkheid Ruurlo en Kell. Deze groote staatsman zette niet minder dan zijne voorouders luister bij aan zijn beroemd geslacht. Geboren den 12^{en} Augustus 1774, werd hij president der ridderschap van Gelderland en commandeur der Duitsche Orde, Balye van Utrecht. Verschillende hooge staatsambten werden achtereenvolgens door hem bekleed, als: lid van de 2^{e} kamer der Staten-Generaal, minister van staat, staatsraad in buitengewonen dienst en gouverneur der provincie Gelderland.

Den 1^{en} October 1800 trad hij in het huwelijk met Geertruida Sara Agatha barones van Pabst van Bingerden, geboren te Amsterdam 4 April 1774, dochter van Mr. Johan Maurits, vrijheer van Wolfswaard, heer van Bingerden en Hoenkoop, Rudolf Willem'szoon ux. Anthonia Huyghens, vrouwe van Hoenkoop, en van Sara Agatha des H. R. Rijks barones Hop, vrouwe van Lekkerkerk, Jacob'sdochter ux. Geertruid Lestevenon, vrouwe van Berkenrode. Beiden stierven op het kasteel Ruurlo, hij den 24^{en} Juli 1847, zijne weduwe den 15^{en} Januari 1866 [1]).

Van hunne acht kinderen is nog in leven hun jongste zoon: Mr. Willem baron van Heeckeren van Kell, heer van Ruurlo, Bingerden en Kell, geboren op het kasteel Ruurlo den 1^{en} Juli 1815, kamerheer in buitenwonen dienst, lid der ridderschap en oud-lid van Gedeputeerde Staten van Gelderland, oud-minister van Buitenlandsche Zaken, enz.

Hij huwde 1°. te Renswoude 19 October 1843 Sophia Johanna Jus-

---

[1]) Herald. Bibl., N.R., IV, 101.

Digitized by Google

tina barones Taets van Amerongen, geboren te Utrecht 7 Juli 1817, overleden te Arnhem 25 April 1861, dochter van Joost Gerhard Godard, heer van Renswoude, en van Clasina Cornelia van Nellesteyn. En 2°. te Arnhem 3 December 1868 Albertina Maria gravin van Limburg Stirum, geboren te Oudwoud, gemeente Kollumerland, 30 April 1835, overleden te 's-Gravenhage 24 October 1889, dochter van Louis Gaspar Adrien, minister van staat, commissaris des Konings in Gelderland, enz., en van Cecilia Johanna van Scheltinga. Uit beide huwelijken werden acht kinderen geboren.

Mr. baron van Heeckeren van Kell bewoont het kasteel Bingerden te Angerlo, doch is tevens eigenaar van het kasteel Ruurlo, dat thans onbewoond is, doch waar hij in den zomer met zijn gezin af en toe eenigen tijd komt doorbrengen.

Na den dood zijner moeder in 1866 werd Ruurlo voortdurend bewoond door zijne oudere, ongehuwde zuster Sophia Wilhelmina barones van Heeckeren van Kell, geboren 17 Mei 1807, oud-hofdame van Neêrlands eerste koningin. Zij overleed aldaar den 1en Maart 1895, diep betreurd door allen, die haar kenden en niet het minst door alle inwoners der gemeente Ruurlo.

Freule Sophie toch was eene edelvrouwe in den waren zin des woords, de weldoenster der geheele landstreek, de hulp en troost der armen en behoeftigen met woord en daad op de meest onbekrompene wijze, de raadsvrouw der weduwen, de moeder der wezen. Uit haar keuken en kelder werden zieken, herstellenden, kraamvrouwen en nooddruftigen gespijsd en gelaafd. Geld, voeding, kleeding en dekking verstrekte zij steeds in ruime mate, waar het slechts noodig was, niemand, die in eenigen nood verkeerde, wendde zich te vergeefs om hulp naar het oude kasteel.

Ook het onderwijs in het dorp werd ruim en mild door haar gesteund. Duizenden guldens schonk zij weg voor schoolbouw en inrichting naar de eischen des tijds en der wet, en niet alleen geldelijk, maar ook door voortdurende persoonlijke belangstelling bevorderde zij dit gewichtige volksbelang.

Wij zouden nog veel hieraan toe kunnen voegen, doch waartoe is het noodig? Ieder inwoner van Ruurlo roept ons toe: „dat alles weten wij nog zeer goed en de gezegende herinnering aan de goede Freule zal nooit bij ons worden uitgewischt!".

Bijna dertig jaren achtereen leefde en werkte freule Sophie niet alleen te midden harer medemenschen, maar ook geheel voor hen, zichzelve gevende met al de talenten, die haar waren toevertrouwd, en haar Heer in liefde, toewijding en zelfverloochening navolgende, totdat Hij haar opriep ter eeuwige ruste.

Digitized by Google

De geschiedenis van een land — en dus ook die van Gelderland — hangt met die zijner ridderlijke en edele geslachten onverbrekelijk samen en is daarmede onafscheidelijk verbonden; de eerste kan niet gekend noch gewaardeerd worden, zooals men haar kennen en waardeeren moet en wil, zonder dat men grondig bekend is met hen, die daarin de hoofdrollen vervulden, die met de hun verleende, zoo stoffelijke als geestesgaven hun vaderland hebben gediend, gesteund en verdedigd, die, waardig het vertrouwen door burgerij en volk in hen gesteld, steeds hebben geleefd en gewerkt, goed en bloed hebben veil gehad voor den roem en de grootheid van hun vaderland. Zijn ook wij met recht trotsch op ons verleden, op de daden onzer voorvaderen, laat ons dan ten minste ook hen leeren kennen, in hun strijden en werken, in hunne huiselijke omstandigheden, in hun grootheid en macht bovenal, niet om ons te verheugen, dat die groote en rijke heeren meer en meer verdwijnen en tot de zeldzaamheden gaan behooren, maar om in te zien, hoe zij doorgaans wisten te woekeren met de talenten hun geschonken, en, niet alleen door geboorte en rijkdom aan het hoofd van volk en burgerij stonden, maar hoe zij daarvoor alles waren: hunne leiders en weldoeners in vredestijd, hunne verdedigers tegen vorstelijke willekeur, hunne aanvoerders tegen den vijand, hun waardig voorbeeld in leven en sterven.

En de Heeckerens zijn ten allen tijde een type geweest in dit opzicht, in raadzaal en op slagveld, in de steden en ten platten lande, in groote zaken en kleine aangelegenheden, overal en ten allen tijde hebben zij lauweren gevlochten in de eerekroon, die Gelderland omstraalt.

Vooral in de Graafschap was hun naam gekend, hun invloed groot, hunne bezitting aanzienlijk, hun roem bestendig. Ruurlo is wel niet hun stamslot in den waren zin des woords, doch geen ander kasteel of heerlijkheid was zoo lang — meer dan vier en een halve eeuw bijna onafgebroken — in het bezit dezer familie. Ruurlo mag dus als het ware aangemerkt worden als het centrum, het uitgangs- en concentratieoord van dit geslacht, en het is door zijn natuurschoon en prachtige ligging waardig dit te zijn, en in zijne lieflijkheid en aantrekkelijkheid de vertolking van de deugden en beminnelijke eigenschappen zijner achtereenvolgende bezitters.

Noode nemen wij weder afscheid van deze plaats met den wensch in het hart, dat de Heeckerens er nog vele eeuwen mogen zetelen, tot welzijn en geluk van Gelderland en zijne bewoners.

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

A. Sommigen vertalen lo door bosch en leiden Roder af van roden, uitroeien, zoodat Roderlo eene plaats zou zijn, waar men de bosschen uitgeroeid had [1]). Mr. L. Ph. C. van den Bergh [2]) omschrijft Roderlo als het bosch van Rothardus. Smids [3]) noemt lo een verheven hoek lands. Bilderdijk [4]) daarentegen vertaalt het eenvoudig door hoogte. Acker Stratingh eindelijk komt van loo op het Hoogduitsche loh = laube = loof of lommerrijk geboomte. Tegenover deze allen staat de geleerde taal- en oudheidkundige D. Buddingh, die lo door water vertolkt, zooals wij reeds opmerkten bij onze verhandeling over het Loo [5]).

Nog anderen leiden Rode af van reud = hond [6]) en brengen dit in verband met den hond in het wapen van Roderlo. Mr. A. C. W. Staring van den Wildenborch eindelijk leidt Ruer = Ruur af van ree = roo = reeuw, in het oud-Frankisch hreo = hreu, in het Angelsaksisch reeuw, in het Deensch hrä = lijk; en lo van locus altior in plaga palustri = verhevene plaats in een moerassig oord, dus Ruurlo = een hoog gelegen plaats tot begraafplaats bestemd. Het Geldersch Charterboek daarentegen (I, blz. 121) zegt weêr: lo = laag [7]).

B. Roderlo is een der oudste, riddermatige Geldersche geslachten. In de oudste oorkonden, die tot ons gekomen zijn, treffen wij reeds leden daarvan aan [8]) Bezelinus de Ritherlo wordt nog vermeld in 1134 als getuige van gravin Ermgard van Zutphen, als zij de kerk van Lochem geeft aan het kapittel te Zutphen. Voorts vindt men o. a. nog: Stephanus de Roderloe, die met Otto bisschop van Munster verslagen werd te Ane bij Coevorden 1227 [9]).

---

[1]) Volgens Möser, Osnabr. Gesch. Th. I, 21; Loh = gemeenschappelijk bosch.

[2]) Bijdragen tot de Vaderl. Gesch. en Oudheidk., Ie R., V, blz. 235 en 261. Loo = het Latijnsche lucus of het oud-Hoogduitsche loh of lo = bosch.

[3]) Schatkamer v. Nederl. Oudheden, blz. 230.

[4]) Geslachtslijst der Nederl. naamwoorden: Loo = lode = hoogte.

[5]) Zie daarover ook nog: Wandelingen door de Betuwe (1854—60), blz. 79—101; en verder de dáár van denzelfden schrijver door hem aangehaalde verhandelingen. Zoo ook: Navorscher II, blz. 87; III, blz. 71; Bijblad 1853, blz. 75; id. 1854, blz. 71; id. 1855, blz. 32 en VII, blz. 202.

[6]) Volgens Cornelii Kiliani (Cornelis Kiliaan) Etymologicum Teutonicae linguae, etc. blz. 519, die reud door canis = hond vertolkt.

[7]) Zie over een en ander uitvoeriger: Robidé v. d. Aa, Oud-Nederland, enz. in de aanteekeningen op Ruurlo, en v. d. Aa, Aardr. Woordenb. IX, blz. 779.

[8]) Zie over dit geslacht: Geld. Volksalm. 1875, blz. 5 en 6.

[9]) Dumbar, Anal., II, blz. 228.

Digitized by Google

Wilhelmus de Roderlo, schout van Zutphen, 1305 [1]). Willem van Roderlo tot Bakerweerde en Nederlaer [2]), raad en schepen van Zutphen van 1472—96 [3]), overleden 8 Juni 1496, zoon van Willem, Steven's-zoon, en van diens 2e vrouw Margriet Cloeck, Gaedert'sdochter ux. Aleyd van Spaen. Hij huwde Agnes Caelsack, dochter van Henrick en N. van Keken, die 6 Juni 1506 overleed en te Zutphen begraven werd. Zij hadden twee dochters, die, na dode harer ouders, ieder met de halve Bakerweerd beleend werden; de jongste, Anna was de bekende bijzit van hertog Karel van Gelder en stierf in 1557 [4]), enz.

Dit geslacht stierf circa 1550 uit. Een der laatste leden was: Thomas van Roderlo, raadsvriend te Zutphen, 1545 [5]) en schepen aldaar, 1555 [6]). Hij teekende mede het verbond, dat bannerheeren, ridderschap en steden in 1563 sloten tot bewaring hunner privilegiën en vrijheden.

C. Men treft in de oude geschiedenis van Gelderland verschillende riddermatige geslachten aan, die den naam van Holthuizen dragen, allen een verschillend wapen voerend. Zoo heeft men o. a :

1°. Holthuizen uit Kleefsland: in zilver een rooden dwarsbalk en in den rechter bovenhoek eene roode ster, tot helmteeken eene vlucht volgens het schild;

2°. Holthuizen, zich noemende naar het goed van dien naam bij Twello gelegen: in zilver een blauwen dwarsbalk, waarboven een haak van dezelfde kleur;

3°. Holthuizen genaamd Palick: in zilver een zwarten rechterschuinbalk; helmteeken: het schild in 't klein, tusschen twee buffelhoorns van zilver en zwart;

4°. Holthuizen, ook uit Cleve afkomstig: in groen een dwarsbalk van hermelijn.

Het hierboven bedoelde geslacht heette Holthuizen genaamd Spaen of Spaen van Holthuizen en voerde in een zilveren (?) schild 4 aaneensluitende roode ruiten, de schildranden rakende, dwarsbalksgewijze geplaatst,

---

[1]) Craandijk, Wandelingen door Nederl., II, blz. 191.

[2]) d'Ablaing v. G., Ridderschap v. Veluwe. Zijn vader Willem kreeg Nederlaer van zijne 1e vrouw: Wolter's dochter van Ampsen, en Bakerweerd van zijne 2e vrouw, die daarmede beleend werd bij transport van Dirk van Bloe, ten vijfmarksleen, in 1418.

[3]) Mr. R. W. Tadama, Gesch. der stad Zutphen, blz. 322—324.

[4]) Zie: Geld. Volksalm. 1875, blz. 70, en 1881, blz. 43.

[5]) Joh. Schrassert, Codex Gelro-Zutphanicus.

[6]) Hij wordt evenwel in de lijst bij Tadama niet vermeld, a. w., blz. 333.

Digitized by Google

en daarboven een hartschild van zilver met drie rechterschuinbalken van rood (Spaen). Het ontleende zijn naam aan het adellijk goed Holthuizen bij Steenderen in de Graafschap.

Ook Ludekijn Spaen van Holthuizen zegelde, met zijne broeders Ingram (de man van Jutte van Roderlo) en Evert, in 1358 met het zoo even beschreven wapen, bij gelegenheid, dat hij bekende in erfpacht te nemen van het kapittel te Zutphen de tienden, grof en smal, uit zijn goed in den Emer in het kerspel Brummen.

D. De ouders van Jacob van Hekeren [1]) zijn nog steeds onbekend; mogelijk heette zijne moeder Malsberg of Strunckede, zooals in de archiefstukken van den Gelderschen Toren te vinden is. De geheele oorsprong van het geslacht Heeckeren ligt eenigszins in het duister, waarschijnlijk stamt het af van de oude heeren van Emmerik [2]) Het schijnt met het geslacht van der Ese, waaruit Heeckeren genaamd Rechteren, enz. afkomstig is, stamverwant te zijn, zooals de gelijkheid van wapen ook aanduidt, ofschoon de samenhang van beide geslachten ons onbekend is.

E. De benaming Sadelleen heeft volgens Robidé van der Aa [3]) zijn oorsprong te danken aan de omstandigheid, dat het leen met een gezadeld paard (hengst) moest verheergewaad worden; hij zegt voorts, dat zulk een leen bij gebrek aan mannelijk oir aan den leenman verviel. De heer J. Craandijk daarentegen schrijft [4]) dat een sadelleen voorheen een allodiaal goed was, dat door den eigenaar vrijwillig aan den vorst was opgedragen. Noch het een, noch het ander is juist. De verschillende benaming der leenen ziet in den regel op den toestand van het leen zelf, of de wijze van toerusting van den leenman tot den krijg. Zoo had men: Pantzierleenen, die aanduidden, dat de leenman geharnast ten krijge moest trekken; Koddeleenen, waarvan de leenman met een knods met ijzeren prikkels (kodde) in den oorlog verscheen. Zoo is Sadel = Saal = Setel, dus een Sadelleen, een leen met een Saalstede of Setelgoed, dat is een kasteel; het woord beduidt dus: Sadelgoeds- of Setelgoedsleen. Sadelleen en Havezate

---

[1]) Zie: Geld. Volksalm. 1873, blz. 8.

[2]) Zie: Fahne, Urkundenb. des Geschl. Mumm, II, S. 10 und 11.

[3]) Oud-Nederland, enz. in voce: Ruurlo.

[4]) Wandel. door Nederl. II, blz. 167.

Digitized by Google

hebben dus ongeveer dezelfde beteekenis, want Havezate = Hovesathe beduidt Havemans- of Hovemanszate of hof, terwijl een Hoveman een Capitaneus was, die een castrum bezat.

De omstandigheid, dat Roderlo met een gezadeld paard moest verheergewaad worden, beduidde eenvoudig, dat de leenman verplicht was den leenheer in den oorlog met een man te paard te dienen.

Roelof van Roderlo ontving in 1402 Roderlo met toebehooren „tot dienstmansstad". Ook deze omschrijving duidt aan, dat de leenman verplicht was tot krijgs- en andere diensten, evenwel niet persoonlijk. Dienstmansstad of stat (feuda ministerialia) staat toch in tegenstelling van feuda homagia, dat is een leen om krijgsmansschap daarvan te betoonen, dus door den leenman zelf of persoonlijk [1]).

F. Leden van het geslacht de Rode van Hekeren [2]) komen reeds vroegtijdig veelvuldig in de Graafschap voor, zonder dat het genealogisch verband altijd goed is na te gaan.

Bovengenoemde Wigbolt de Rode van Hekeren, heer van Roderlo stamt af van Wolter die Rode van Heker [3]), scholtus tot Lochem, die in 1517 de heerlijkheid de Heest kocht van de weduwe en kinderen van Herman van Keppel. Sommigen noemen zijne vrouw: ... Keppel tot Woelbeek, Herman'sdochter; anderen: ... Baeck, wier moeder Wittenhorst heette. Hij had een zoon: Berndt tot de Heest, die het huis Overlaer bouwde of timmerde, zooals men destijds zeide, en in 2^{en} echt gehuwd was met Catharina Ripperband. Zij hebben o. a. een zoon: Wolter genaamd, die, bij de deeling na den dood zijner ouders, Overlaer en Stollenberg krijgt, terwijl de Heest aan zijn ouderen broeder Johan komt. Hij was gezant van den graaf van Bronckhorst op den landdag, 1539, kreeg met zijne vrouw van graaf Joost van Bronckhorst tot onderpand eene jaarrente van 15 malder rogge uit Entel en Zwijpe, 1545, werd door den heer van Keppel beleend met Rentelerslag, 1552 en kocht de Marsche bij Grol in 1554. Hij had het schoutambt Lochem in pandschap voor 300 guld., doch het Hof adviseerde dit te lossen, daar hij als drost van Borculo uitheemsch

[1]) Zie over een en ander: Racer, Overijss. Gedenkstukken, II, blz. 115 en 131, III, blz. 56 en 57, en IV, blz. 173.

[2]) Zie over den oorsprong van dit geslacht: Geld. Volksalm. 1875, blz. 6; Herald. Bibliotheek, 1875, blz. 78—80. En voorts de uitvoerige genealogie door L. A. F. H. baron van Heeckeren, Herald. Bibl., N.R. V, blz. 325—82.

[3]) Herald. Bibl., N.R. V, blz. 357.

Digitized by Google

was, 1556. Men vindt hem eindelijk nog vermeld op de eerste riddercedulen der Graafschap in 1555, 65 en 70. Hij was dood in 1573 en getrouwd met Emerentia van Ruimschottel uit het graafschap Oldenborg.

Hun zoon Wolter tot Overlaer, Warmelo en de Heest, geboren in 1540, verkocht de heerlijkheid Warmelo, die hij door zijn huwelijk met Jacoba van Warmelo, ervin tot Warmelo, dochter van Herman en Anna Vöcking, gekregen had, en kocht daarentegen de Heest van zijn neef Berendt de Rode van Hekeren, zoon van Johan bovengenoemd. Hij komt voor op riddercedulen der Graafschap van 1586, 92, 98 en 1600, en stierf den 18en Februari 1602. Hij had o. a. drie zoons:

1. Herman tot de Heest (dat door huwelijk zijner dochter Petronella in 1649 met Arnold van Apeldoorn op dezen overging, om later in het geslacht Heeckeren terug te komen, dat deze heerlijkheid heden ten dage nog bezit), trouwde in 1608: Johanna Maria van Apeldoorn, dochter van Peter tot Duistervoorde en Geertruid Caelsack, en overleed den 17en Juni 1614.

2. Assueer tot Overlaer (dat zijne zuster Anna, die in 1606 den hopman Herman Kreynck trouwde, van hem erft), kapitein, huwde den 5en Februari 1612 te Zutphen met Judith van Doetinchem, dochter van Engelbert en Johanna Mackensie, en overleed 16 November 1624; zijne vrouw den 16en April van hetzelfde jaar;

3. Wigbolt, die, door zijn huwelijk met Agnes van Hekeren, heer van Roderlo werd.

Het geslacht de Rode van Heeckeren is in het begin der vorige eeuw uitgestorven. De laatste mannelijke afstammeling was: Wigbolt Alexander, geboren in 1741, schepen te Zutphen, 1768, later burgemeester aldaar tot 1795 [1]), ongehuwd gestorven den 13en November 1805, zoon van Andries Cristoffel Frederik tot Overlaer, luitenant-generaal en gouverneur van Arnhem en van Henriette Christina Florentia van Dedem.

Hij had nog drie zusters, waarvan er twee jong en ongehuwd stierven en de 3e: Eusebia Jacoba, geboren in 1739, overleden 3 December 1793, trouwde met Assueer Jan Torck, heer van Rosendael, enz., overleden 21 Februari 1793, zoon van Frederik Willem en Jacoba Maria van Wassenaer [2]).

---

[1]) Mr. R. W. Tadama, a. w., blz. 349—351.

[2]) Herald. Bibl., N.R. V, blz. 372.

Digitized by Google

G. De herkomst van het geslacht Schimmelpenninck ligt in het duister. De oudst bekende leden treffen wij aan omstreeks het begin der 14e eeuw in de stad Keulen, en eene eeuw lang vindt men de Schimmelpennincks dáár en in Duisburg vermeld.

Gerhardus Schimmelpenninck, † 1339, wordt met zijne vrouw Bele in 1314 vermeld, en Conradus Schimmelpenninck, † 1347, komt reeds in 1317 met zijne vrouw Aleydis voor [1]).

Sedert de 2e helft der 14e eeuw treft men dit geslacht in Gelderland aan. In 1371 woonde Sander Schimmelpenninck te Zutphen.

Ferwerda [2]) geeft van deze familie eene zeer uitgebreide, maar niet in allen deele nauwkeurige en betrouwbare genealogie, loopende tot het midden der 18e eeuw. Volgens den samensteller dezer geslachtslijst is zekere Cono Schimmelpenninck reeds in 1409 en Johan Schimmelpenninck in 1449 burgemeester te Keulen.

Sander Schimmelpenninck huwde omstreeks het midden der 15e eeuw met Elsabé van der Oije. Zijn zoon Jacob nam daarom den naam zijner moeder bij den zijne aan en al zijne nazaten heeten diensvolgens Schimmelpenninck van der Oije. Alle andere takken, die alleen den naam Schimmelpenninck droegen, zijn reeds lang uitgestorven.

De Schimmelpennincks is een speciaal Geldersch geslacht, dat reeds 5½ eeuw in dit gewest is gevestigd, en waarvan de talrijke leden daar steeds met eere bekend zijn geweest, de hoogste waardigheden in de lands- en stadsregeering bekleedden, in de verschillende ridderschappen zitting hadden, altijd tot den hoogen adel werden gerekend en veel hebben bijgedragen tot de grootheid en den roem van het oude Gelderland.

[1]) Zie: Geld. Volksalm., 1894, blz. 6 en 7.

[2]) Adelijk en aanzienlijk Wapenboek, IIe stuk.

Digitized by Google

De Bannerij

en het Kasteel Berg.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

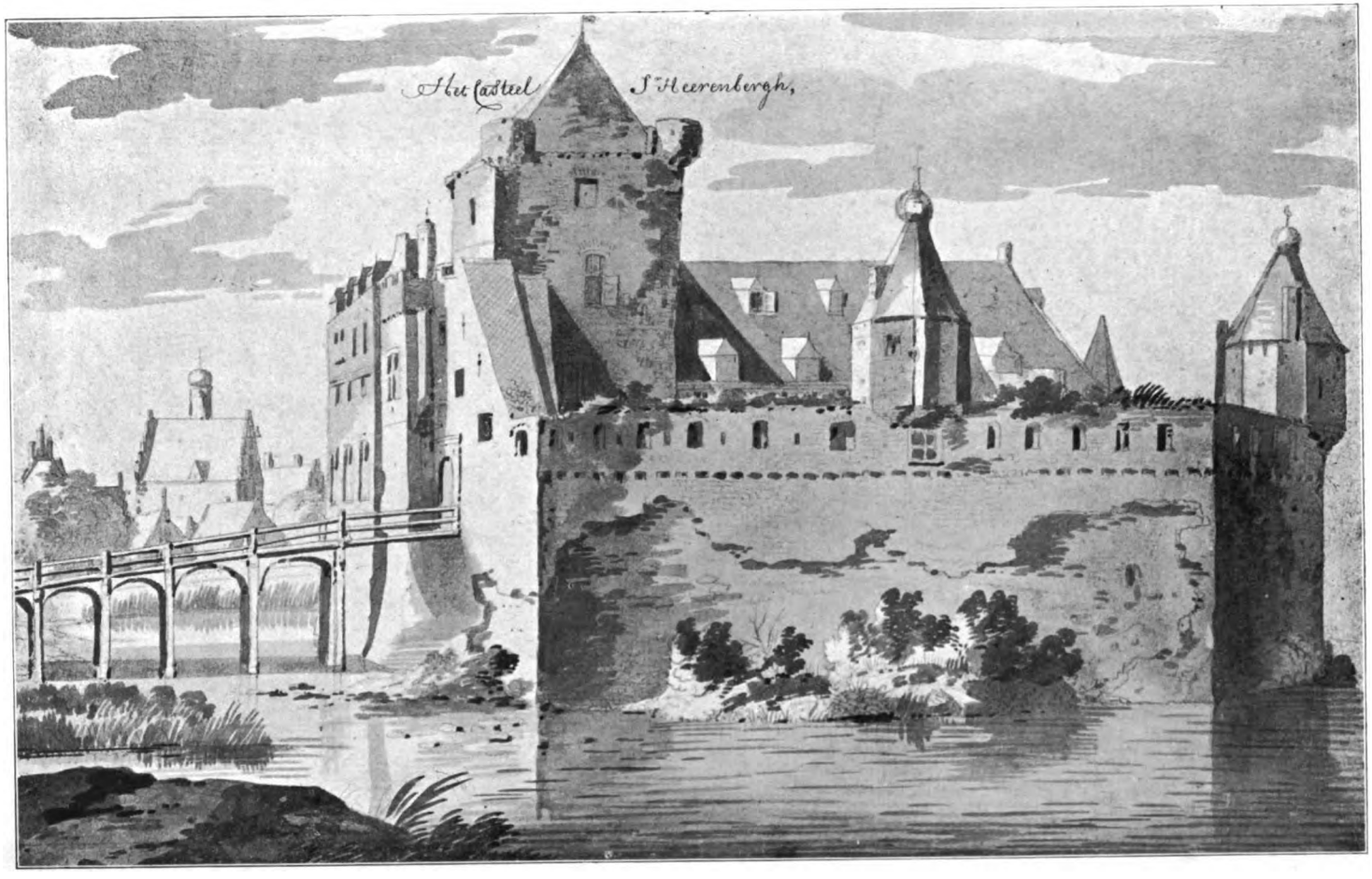

HET KASTEEL 'S-HEERENBERG,
naar eene teekening van WILLEM SCHELLINKS (1632 – 1678).

Digitized by Google

DE BANNERIJ EN HET KASTEEL BERG.

('s HEERENBERG EN OMSTREKEN).

Hoe meer middelen van vervoer in exploitatie worden gebracht, des te meer neemt de lust tot reizen, de behoefte om zich te verplaatsen, de wensch om het zoo goed bekende oord zijner inwoning voor eene wijle te verlaten en zich elders te gaan verpoozen voortdurend toe.

Behalve de menschen, die steeds van de eene plaats naar de andere gaan, omdat hun ambt, hunne bezigheden, familiebelangen, enz. dit mede-brengen, zijn er ook zeer velen, vooral des zomers, die zich enkel tot uitspanning of ontspanning of hoe men het ook noemen wil, kortom voor hun genoegen op reis begeven. In hoeverre deze voortdurend klimmende neiging van het tegenwoordige geslacht tot het maken van uitstapjes en reisjes een gunstig verschijnsel is, en volkswelvaart en volksontwikkeling al dan niet in de hand werken, zullen wij thans niet uiteenzetten. Deze zaak heeft, evenals zoovele andere, zijn vóór en tegen, en of een uitstapje, iemand meer of minder nut en voordeel aanbrengt, hangt af van eene menigte bijkomende omstandigheden. Doch welke beschouwingen men ook over het hedendaagsche reizen en trekken maken wil, en of men dit nu een gunstig of ongunstig tijdverschijnsel vindt, of men er in één woord lang of kort over redeneert, dit alles doet niets ter zake, het feit is dáár, de veelvuldige en snelle middelen van vervoer wakkeren de behoefte tot verplaatsing aan, en omgekeerd deze laatste behoefte vermeerdert onophoudelijk de reeds in zoo grooten getale bestaande spoor- en tramwegen.

Van buitenlandsche reisjes willen wij nu niet gewagen, daar is ook al

Digitized by Google

wat vóór te zeggen, maar ook veel tegen, vooral met het oog op hen, die zich verbeelden, dat dit eigenlijk tot den goeden toon behoort, dat ons vaderland zelf niets belangrijks, niets merkwaardigs oplevert, dat natuurgenot hier niet te smaken valt — nu ja, Arnhem en omstreken, dat is waar, dat gaat nog al, maar is toch ook in een paar dagen afgekeken, en dan kan men gerust de grenzen overgaan — in één woord met het oog op hen, die hun eigen land niet kennen en zich in den regel zeer voornaam achten, dat hun geest aan schooner, grootscher, verhevener tooneelen en toestanden behoefte heeft.

Maar, de vaderlandsliefde in dit opzicht daargelaten, zoo valt bovendien niet tegen te spreken, dat aan het gros der zich voor pleizier verplaatsende menschen de finantieele middelen ontbreken, om zich naar wereldsteden als Parijs of Londen te begeven of grootsche natuurtafereelen op te zoeken, zooals Zwitserland of Italië ons doen aanschouwen. Wanneer men echter des zomers het groot aantal reizigers opmerkt, dat alleen met pleiziertreinen, om van andere niet te spreken, bijna iedere week van Holland naar Gelderland en omgekeerd van Gelderland naar Holland vervoerd wordt, dan lijdt het geen twijfel of de behoefte tot verwisseling van de vudsige stedenlucht — al is het maar voor een enkelen dag — met de schoone natuur, of van het eentoonige plattelands- en kleinstedenleven met de centra van bevolking, kunst en wetenschap en alles wat deze te zien en te genieten geven, is zonder tegenspraak groot.

En geen wonder, dat de Hollandsche stedenbewoner, gewend aan de dagelijksche drukte om zich heen, zich dag in, dag uit langs grachten of door straten bewegende, en, zoo hij zich al eens, bijv. des Zondags, in figuurlijken zin buiten de muren zijner veste waagt, meestal niets anders genietende dan het gezicht van prachtige, doch volkomen op elkander gelijkende weilanden en koeien, dat die brave Hollander verlangt naar de vrije natuur, naar fraaie, afwisselende landschappen, naar golvende terreinen met verrukkelijke vergezichten en wat dies meer zij, ten einde zijn geest te verfrisschen, nieuwe krachten op te doen en nieuwen moed te scheppen voor den arbeid, die hem bij zijne tehuiskomst weder wacht. Geen wonder, dat hij zelf ook eens zien wil de schoone oorden zijns vaderlands, waarvan hij zoo dikwijls gelezen heeft en die hij zich in zijne drukke straten of te midden zijner schoone weiden en vee nauwelijks kan voorstellen; die oude kasteelen, merkwaardige overblijfsels van vroegere eeuwen en vorige geslachten, waaraan zoovele herinneringen, zoovele historische belangrijkheden verbonden zijn, en waaraan vooral Gelderland betrekkelijk nog zoo rijk is, althans bij Holland vergeleken, waar ternauwernood meer iets in dit opzicht te vinden is.

Digitized by Google

En waarlijk hij kan zich menigmaal naar Gelderland begeven — om van andere provinciën, als Utrecht en Overijssel, niet te spreken — alvorens hij al het schoone genoten en al het merkwaardige bezichtigd heeft, dat dit bekoorlijk gewest oplevert, terwijl hij over de eentoonigheid dier verschillende uitstapjes allerminst zal te klagen hebben.

Wenschelijk is het evenwel steeds, dat men in zulk een geval vooraf weet werwaarts men zich begeeft, dat wil zeggen, dat men, evenals wanneer men naar het buitenland gaat, een Baedeker, een reisgids medeneemt, of beter nog, dat men die vooruit bestudeert. Dat verhoogt zeer de belangstelling in hetgeen men zien zal, voorkomt dat men merkwaardigheden of schoone punten onopgemerkt voorbijgaat, dat men in één woord niet al dat genot van het uitstapje smaakt, dat men zich heeft voorgesteld.

Het fraaie Gelderland is rijker aan merkwaardige en prachtige oorden dan menigeen weet of vermoedt; wij zullen nu de gewone en algemeen bekende uitstapjes, die in dit schoone gewest te maken zijn, niet opsommen, doch, onze lezers heden geleiden naar eene streek, die betrekkelijk weinig bezocht wordt, namelijk: 's Heerenberg en zijne fraaie omstreken.

Een bezoek aan deze streek is vooral een uitstapje voor hen, die van stil natuurgenot houden, die behagen scheppen in flinke wandelingen over bergen en door dalen, door bosschen en over heidevelden.

Vroeger werd 's Heerenberg het meest bezocht van Zutphen of Doesburg uit. Toen Zutphen nog niet door spoorwegen met andere deelen van ons land verbonden was en Zutphens ingezetenen wilden des zomers eens een gezellig en vroolijk dagje buiten gaan doorbrengen, dan lagen vooral drie uitstapjes voor de hand: Rozendaal en Beekhuizen, Lochem en de Dolle Hoed en 's Heerenberg en Montferland. Voor alle drie had men een rijtuig met twee paarden noodig, moest voor een groot gedeelte de benoodigde mondbehoeften zelf medenemen en zich getroosten, zoowel bij het gaan als bij het terugkomen, uren lang in een huurrijtuig te zitten; en dit laatste mocht nu al voor de jongere leden van het gezelschap dikwijls nog zoo erg niet wezen en zelfs zijn eigenaardig genot opleveren, de ouderen en meer bezadigden vonden het in den regel, vooral des avonds bij den terugrit al zeer vervelend. Zulk een uitstapje was dan ook allesbehalve dagelijksch werk, men kwam er zoo licht niet toe, en de Doesburgers, ofschoon dichter bij Montferland en 's Heerenberg wonende, kwamen in den regel nog minder in de verleiding om zulk een tocht te ondernemen, daar zij het heerlijk gelegen Dieren en zijne bekoorlijke omstreken zoo in de onmiddellijke nabijheid hadden.

Doch nauwelijks was Zutphen door de ijzeren baan naar alle zijden

Digitized by Google

met de groote wereld verbonden, en ook Dieren, en door de tramlijn ook Doesburg, in het spoorwegnet opgenomen, of de bovengenoemde ritjes en uitstapjes geraakten geheel in vergetelheid; men kon nu gemakkelijker en minder kostbaar zijn genot elders zoeken, en al wist men ook wel, dat de omstreken van 's Heerenberg nog altijd even fraai en bezienswaardig waren, zij werden nog veel minder dan vroeger bezocht, totdat de opening van de tramlijn Zutphen—Emmerik daarin weder eene groote verandering heeft gebracht.

Inmiddels lag het oude 's Heerenberg daar kalm en zwijgend in zijne vergetelheid, rustende als het ware, na eeuwen lang eene hoofdrol te hebben vervuld in de geschiedenis van Gelderland en de souvereine zetelplaats te zijn geweest van een der grootste en machtigste geslachten van ons land. Ieder jaar tooide de lente zijne bekoorlijke omstreken in een nieuw en heerlijk kleed, ieder jaar staken de steeds ouder wordende overblijfsels van vroegere grootheid des te meer af bij de telkens zich verjongende natuur, als voorheen zongen en kweelden de vogelen op de takken der boomen en de hinde vloog nog altijd schuchter door bosschen en wouden, doch de mensch kwam zoo weinig derwaarts om dat alles te aanschouwen, en te overdenken hoe vergankelijk alle aardsche grootheid en heerlijkheid toch is, hoe alle menschelijk werk slechts voor een tijd kan bloeien en schitteren en hoe daarentegen de natuur eeuwig frisch en jeugdig blijft, omdat zij door God geschapen — ja zelve het beeld des Scheppers is!

Doch, zooals wij reeds zeiden, sedert 's Heerenberg door bovengenoemde stoomtramverbinding uit zijn afgezonderden toestand is geraakt, wordt dit stadje en vooral het nabijgelegene Montferland veel drukker bezocht.

Wij zullen ons echter thans niet met den stroomtram derwaarts begeven, doch met den spoortrein van Arnhem naar Laag-Elten en verder te voet.

Na Laag-Elten, een vrij groot en vroolijk dorp op Duitsch grondgebied, doorwandeld te hebben, bestijgen wij onmiddellijk, door eene laan eerst van jeugdige, later van oude lindeboomen, den Eltenberg, die recht voor ons ligt, en komen zoodoende in weinige minuten in het kleine, slechts enkele huizen tellende dorpje Hoog-Elten met zijne vrij groote kerk met zeer ouden, zwaren, vierkanten toren, van duifsteen opgetrokken en van eene sierlijke met leien gedekte spits voorzien.

Hier bevinden wij ons op eene plaats, die tot de oudst bekende in deze streken mag gerekend worden. Reeds Julius Caesar, ongeveer eene halve eeuw vóór het begin onzer jaartelling, vestigde zich met zijne krijgsscharen op dezen heuvel en gebruikte hem tot veilige legerplaats en uitgangspunt bij

Digitized by Google

zijne verdere veroveringen [1]). De Romeinsche veldheer Drusus, 10 jaren vóór Chr., handelde op dezelfde wijze; men beweert zelfs, dat hij een kasteel op den Eltenberg stichtte, zeker althans schijnt hij den diepen put te hebben doen vervaardigen, die men aldaar aantreft en die men niet moet verzuimen te gaan bezichtigen. Deze put toch, die den eerbiedwaardigen leeftijd van 19 eeuwen achter den rug heeft, was voor Hoog-Elten steeds eene ware levensbron en doet nog nevens zoo vele andere nuttige werken, bijv. de Drususgracht of Nieuwe IJssel de herinnering aan dezen Romeinschen veldheer in eere houden. Wanneer men toch op den Eltenberg is geweest en men heeft geen teug ijskoud water uit de vermaarde bron aldaar gedronken en niet het aantal seconden geteld, dat een steentje, naar beneden geworpen, noodig heeft, alvorens het door het ploffen in het water bewijs geeft, dat het aldaar is aangeland, zoo verkeert men nog in het geval van iemand, die te Rome geweest is en den Paus niet heeft gezien.

Toen in het jaar 11 ná Chr. de Romeinsche veldheer Varus door Arminius verslagen was, kwam Elten onder de Friesche koningen en later onder de Frankische heerschappij. Allengs ontstonden er nu in ons land verschillende graafschappen, en een groot gedeelte van de tegenwoordige graafschap Zutphen maakte deel uit van het graafschap Hameland, waarover in de 10e eeuw een zekere graaf Wichman regeerde, die slechts twee dochters naliet, waarvan de jongste Adela in 2o huwelijk getrouwd was met graaf Balderik, die graaf van Kleef en Twenthe wordt genoemd.

Graaf Wichman stichtte in 963 op den Eltenberg een vrouwenklooster, vermaakte daaraan een groot gedeelte zijner aanzienlijke goederen en benoemde zijne oudste, ongehuwde dochter Luitgardis tot eerste abdis. De Duitsche keizer Otto bevestigde een en ander in 968 en ook ná Wichmans dood in 983 bleef het stift Elten in het volle bezit van al die goederen, niettegenstaande den tegenstand van graaf Balderik en Adela. Onder deze goederen behoorden, behalve de Eltenberg zelf met omliggend, zeer uitgestrekt grondgebied, verschillende plaatsen en landerijen in de Duffel, voorts Lienden en Tuil in de Betuwe, Bingerden bij Doesborg, Renkum bij Wageningen, de stad Emmerik, enz. Keizer Otto, door zijne godvruchtige gemalin Aleida daartoe overgehaald, vermeerderde deze bezittingen nog met aanzienlijk grondgebied in Hameland en in Naardingland (het tegenwoordige Gooiland) en het eiland Urk, al te maal

---

[1]) A. Fahne, Das fürstl. Stift Elten, S. 12 u. f. Zie verder over al hetgeen hier van de abdij te Elten volgt: N. C. Kist, Het Necrologium, enz. te Hoog-Elten en de daar op blz. 9 aangehaalde bronnen en schrijvers.

Digitized by Google

leengoederen van graaf Wichman. De abdij verkreeg bovendien het recht van eigene jurisdictie, zoowel hooge of crimineele, als lage, en dat van asyl of vrijplaats voor misdadigers. Zij mocht voorts hare eigene abdissen verkiezen, enz., en was alleen afhankelijk van den bisschop van Utrecht, tot wiens gebied het stift behoorde, en van den Duitschen keizer zelf.

Al deze voorrechten en het bezit dezer aanzienlijke goederen werden bij verschillende gelegenheden door de keizers en ook door de pausen bevestigd en nog aanmerkelijk uitgebreid. Wij zien hieruit welk eene macht en welke rijke inkomsten dit klooster bezat, en het is dan ook geen wonder, dat het in de landsgeschiedenis eene groote rol heeft gespeeld.

Het was eene keizerlijke, vrij-wereldlijke, adellijke abdij, waarin slechts juffers van hoogen adel werden opgenomen, en die haar hoogsten bloei omstreeks het begin der 15e eeuw bereikte, doch daarna, zoowel door de binnenlandsche twisten der Heeckerens en Bronckhorsten, als later door de oorlogen onder de regeering van Karel van Egmond, hertog van Gelder, veel te lijden had, terwijl de Hervorming en de daaruit gevolgde godsdienstkrijg aan haar macht en aanzien den nekslag gaven. In 1585 werd zelfs de geheele abdij verwoest en in de asch gelegd, bij welke gelegenheid helaas! vele oude oorkonden, kronieken van het stift en andere belangrijke documenten verloren gingen.

De herbouw vorderde zeer langzaam, terwijl de adellijke juffers middelerwijl in een huis in de stad Emmerik hare zetelplaats gevestigd hadden. Verschillende zwarigheden kwamen daarbij opdagen; zoo legden de Generale Staten bijv. op den Eltenberg eene redoute aan, ten einde den heuvel als een versterkt punt in den oorlog te gebruiken. Deze redoute werd niet vóór 1649 weggeruimd, en eerst in 1670 begon de wederopbouw der kloosterkerk, die zeven jaren daarna voltooid en op nieuw ingewijd werd. Aan Maria Sophia gravin von Salm-Reifferscheid, toenmaals abdis van het stift, komt de eer toe deze kerk weder uit het puin te hebben doen verrijzen, en wel geheel uit eigen middelen, doch zij beleefde de voltooiing niet, want zij stierf in 1674. Een paar sierlijk uitgehouwen gedenksteenen, waarop haar geslachtswapen en een toepasselijk opschrift gebeiteld staan, gemetseld boven den ingang der kerk, naast den ouden toren, houden de herinnering hieraan bij het nageslacht levendig.

In 1811 werd de abdij eenvoudig opgeheven en door keizer Napoleon met het groote Fransche keizerrijk vereenigd; zij bezat toen nog maar voor ruim een millioen gulden aan vaste goederen. Na den val des Franschen keizers werd Hoog-Elten, evenals Laag-Elten bij het koningrijk Pruisen ingelijfd.

Digitized by Google

Is de Eltenberg dus een bezoek overwaardig, èn om den ouden Romeinschen put, waarvan wij boven spraken, èn wegens het voormalige klooster, gedurende ruim acht eeuwen een der aanzienlijkste en machtigste, die in deze streken bestaan hebben, niet minder aanbevelenswaardig is dat bezoek om het heerlijke uitzicht dat men van daar heeft, vooral naar de zijde van het oude en alom bekende Kleef.

Wanneer men zich een oogenblik verloren heeft in het ver achter ons liggend verleden, dan doet het goed weder eens tot zich zelven te komen, en te midden van schaduwrijk geboomte den blik te doen weiden over de grasrijke velden en vruchtbare korenakkers door de heete middagzon beschenen, waartusschen vader Rijn zich sierlijk kronkelt, en zijne oogen te vestigen op dat oude, maar tevens zoo bevallige Kleef met zijne fraaie villa's, heerlijke bosschen, sierlijke torens en vroolijk aanzicht.

Die Kleefsche bergen zijn evenals den Eltenberg vaste, onbeweeglijke punten, die nog steeds hunne kruinen even statig omhoog heffen als ten tijde der Bataviëren en Romeinen, hoevele veranderingen de daartusschen gelegen vlakte ook in den loop der eeuwen onderging. Waar nu toch de spoortrein aan den voet van den Eltenberg dagelijks eenige malen in volle vaart voorbij vliegt, stroomde weleer de deftige Rijn, en het smalle beekje de Wild, dat meer oostwaarts onder den naam van Bergsche wetering een 10 minuten ten zuiden van 's Heerenberg de grensscheiding tusschen Duitschland en ons vaderland vormt, is nog een gedeelte van dien ouden, sedert lang verzanden Rijn, die door het graven van het Pannerdensche kanaal in een dooden arm veranderd is.

Doch laat ons verder gaan. Is het goed af en toe een blik terug te slaan in de groote wereldgeschiedenis, evenals in ons eigen leven, de werkelijkheid verplicht ons weldra weder onze oogen te vestigen op hetgeen vóór ons ligt, en door de lessen van het rijk verleden onderricht, met verstand en voorzichtigheid, maar ook met moed en vertrouwen de toekomst tegemoet te treden.

Van Hoog-Elten kan men langs verschillende wegen en paden naar 's Heerenberg komen. De kortste en aangenaamste weg is langs een voetpad, dat zich allengs tot een landweg verbreedt, en dat, achter de kerk in oostelijke richting ongeveer evenwijdig aan het beekje de Wild loopende en aan weêrszijden ingesloten door laag eikenhout, waarvan de eentonigheid hier en daar door statige dennenboomen gebroken wordt, ons langzaam van den berg naar beneden voert. Heerlijk is het uitzicht, dat men bij deze wandeling, in den beginne althans, over het frissche eikenloover heen onophoudelijk ter rechterzijde smaken kan, zoowel op de Kleefsche hoogten

Digitized by Google

als op het vriendelijk aan den Rijn gelegen Emmerik. Links wordt het uitzicht door bosschen en hoogten beperkt. Bij het gehucht Klein Voorthuizen slaat de weg links om, en duidt een hardsteenen paal, gemerkt N. 700, aan, dat men zich weder op vaderlandschen bodem bevindt. Terwijl men nu recht voor zich uit tusschen de dennenbosschen een vrij steilen, door hoog opgaand hout omgeven heuveltop ontwaart, het zoogenaamde Montferland, waarmede wij straks nader kennis zullen maken, en daarvóór de hutten en huisjes en de koornmolen van het landelijke en vroolijke gehucht Stokkum op zandige heuvels lieflijk tegen het donkergroen der pijnboomen afsteken, en terwijl tevens aan de linkerzijde naast genoemd dorpje de 96 meter hooge Hulzenberg zijn kalen top boven al de omliggende heuvelen statig omhoog verheft, duidt een klein, doch dicht bosch van hooge en zware eikenboomen, dat men rechts in de verte bespeurt en dat nog een overblijfsel is van het voorheen zoo prachtige park van het Grafelijk Bergsche slot, onfeilbaar de plaats aan, waar, achter die oude eikenstammen, het vermaarde stadje 's Heerenberg verscholen ligt.

Langs een breeden zandweg, ten zuiden van Stokkum, wandelt men nu regelrecht op genoemd eikenbosch aan, en, terwijl men dit aan de rechterhand laat liggen, vertoont zich weldra het groote slot met zijn zwaren vierkanten toren aan het oog en bevinden wij ons eenige oogenblikken daarna in het stadje zelf.

Deze wandeling van het station Laag-Elten over Hoog-Elten naar 's Heerenberg, die, het oponthoud op den Eltenberg niet medegerekend, gemakkelijk in eene kleine anderhalf uur is af te leggen, mag zonder twijfel verrukkelijk genoemd worden, en het is dan ook niet te verwonderen, dat zij nog korter schijnt, dan zij in werkelijkheid is én men zich nog eerder ter plaatse van bestemming bevindt, als men zelf wel dacht.

Het kleine landstadje 's Heerenberg, aan den voet van een heuvel gelegen, waaraan het zijn naam ontleend heeft, was eeuwenlang de zetelplaats van het oude, aanzienlijke dynastengeslacht der heeren van den Berg. De heerlijkheid 's Heerenberg of Berg, heden ten dage nog eene zeer uitgestrekte bezitting, behoort nog aan hunne nazaten de prinsen van Hohenzollern—Sigmaringen. De heeren — ná 1486 — graven en bannerheeren van Berg waren volkomen souverein en als zoodanig oorspronkelijk de gelijken der graven en latere hertogen van Gelder en in geenen deele hunne onderzaten. Zij waren geheel oppermachtig en erkenden slechts als leden van het Duitsche Rijk het oppergezag van den Duitschen Keizer, hadden hun eigen adel, hunne eigene jurisdictie, het recht van munt te slaan, waren vrij van elke belasting aan den hertog van

Digitized by Google

Digitized by Google

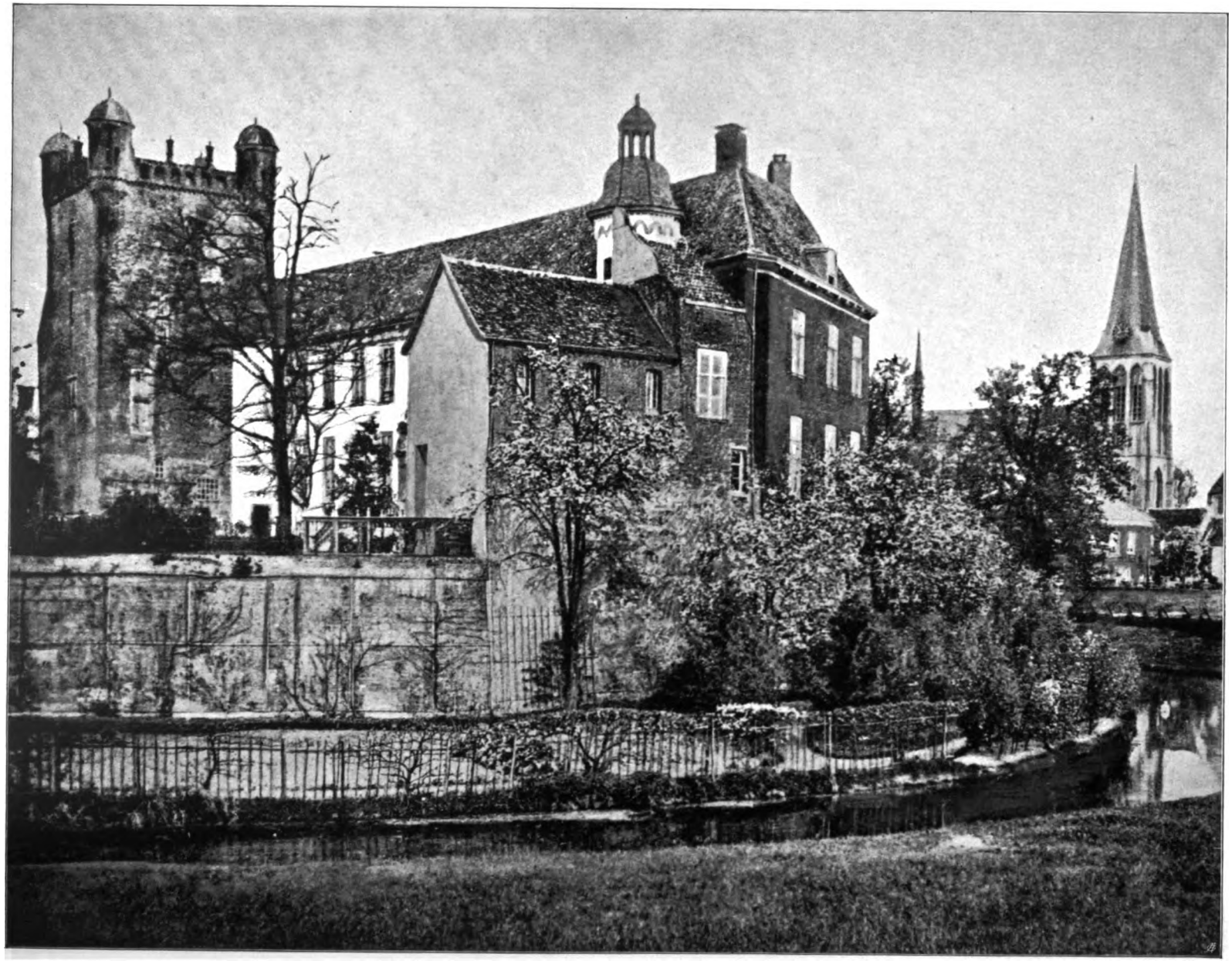

Het Kasteel 's-Heerenberg, 1905.

Digitized by Google

Gelder of aan wien ook, enz. Hun grondgebied was zeer aanzienlijk; daartoe behoorde, behalve de tegenwoordige gemeente Bergh of 's Heerenberg, de heerlijkheden Didam, in 1456 aangekocht, Ulft, drie jaren te voren op dezelfde wijze verworven, Half Wisch en Dieren op de Veluwe, voorts een groot gedeelte van het tegenwoordige Duitsche grondgebied, ten zuiden van 's Heerenberg gelegen met de stad Emmerik, die vroeger aan de abdij Elten behoorde, zooals boven gezegd is, en die door Hendrik II van den Berg in 1237 aan Otto III, graaf van Gelder werd afgestaan, enz. Bovendien verkregen zij nog langzamerhand door huwelijk en aankoop verschillende aanzienlijke bezittingen in Gelderland buiten de Graafschap, en elders gelegen, als: Bylant, Millingen, Pannerden, Hedel, Boxmeer, Homoet, Stevensweert, enz.

Het oude geslacht der heeren van den Berg is gesproten uit de graven van Zutphen, en de heerlijkheid zelve ontstond waarschijnlijk door broederdeeling als afsplitting uit het graafschap Zutphen. De eerst bekende van dit geslacht was Constantinus de Melegarde of de Monte (van den Berg), die in 1096 en 1120 vermeld wordt [1]). Een zijner nazaten Frederik III, 10e heer van den Berg, liet bij zijne vrouw Catharina van Buren slechts eene dochter na, zoodat met hem in 1416 het oude stamhuis uitstierf. Deze dochter Sophia, die in 1412, dus vóór haar vader, overleed, was gehuwd met Otto van der Leck, heer van Hedel, uit het huis van Polanen, dat wederom gesproten was uit het oude geslacht der Wassenaers. Hun zoon Willem van der Leck, geboren in 1404, volgde zijn grootvader als heer van den Berg op, onder voogdij zijns vaders. Hij verwisselde den naam van der Leck met dien van van den Berg en werd de stamvader van het tweede stamhuis van dien naam. In 1453 kocht hij het slot Ulft van Frederik van Ulft [2]). Zijn zoon Oswald I werd in 1486 door keizer Frederik III tot rijksgraaf verheven en kocht de helft der heerlijkheid Wisch van heer Hendrik tot Homoet en Wisch. Oswalds achterkleinzoon Willem IV van den Berg, geboren in 1538, was gehuwd met Maria van Nassau, zuster van prins Willem I, den grondlegger onzer vrijheid en onafhankelijkheid.

Hij speelde eene groote, doch in het laatst weinig eervolle rol in de geschiedenis van ons vaderland, die wij een weinig in bijzonderheden wenschen na te gaan, èn wijl hij een belangrijk historisch persoon bij uitnemendheid

---

[1]) v. Spaen, Inl. tot de Hist. v. Gelderland, I, blz. 888.
[2]) Herald. Bibl., N.R. V, blz. 43.

Digitized by Google

is, èn omdat zijne levensgeschiedenis nog te weinig algemeen bekend is, en zoo menigmaal in een valsch daglicht werd gesteld.

In die dagen was het huis Berg tot het toppunt van macht en aanzien gestegen. Zoowel de aanzienlijke, uitgestrekte bezittingen, die het in verschillende gewesten van ons land bezat, als het huwelijk met de zuster van den grooten Zwijger en de verwantschap met het doorluchte huis Nassau maakten Willem van den Berg tot een der machtigste edelen en vorsten van zijn tijd; doch zijne eerzucht kende dan ook geen palen; eene groote mate van eigenliefde en gebrek aan standvastigheid, gevoegd bij gekrenkten trots en wraakzucht over ondergane vernederingen, speelden hem parten en maakten van den warmen verdediger der vrijheid van weleer, den verrader zijns vaderlands. Begaafd en werkzaam van geest, was hij in den beginne de zaak zijns zwagers Willem van Oranje en daarmede ook die der godsdienstvrijheid met ijver toegedaan. Hij sloot zich niet alleen aan bij het Verbond der Edelen in 1566, doch was daarvan zelfs een der vier hoofden, en toen hij later door den hertog van Alva verbannen was en zijne goederen verbeurd verklaard werden, heeft hij prins Willem krachtig ondersteund in diens verschillende plannen en ondernemingen, om, van Duitschland uit, door gewapende invallen de macht der Spanjaarden in deze landen te fnuiken.

Ook het stadje 's Heerenberg deelde in die dagen, van 1568—1572, ruimschoots in de rampen des oorlogs, en was nu eens door de Spanjaarden, dan weder door de aanhangers en het krijgsvolk des graven van den Berg bezet, evenals het bij Terborg gelegene, sterke slot Ulft, ook eene bezitting van graaf Willem van den Berg [1]).

In 1572 gelukte het dezen een groot gedeelte van Gelderland — de Graafschap en de Veluwe — en van Overijssel en zelfs de steden Amersfoort en Naarden aan de Spanjaarden te ontrukken, doch weldra trok Don Frederik de Toledo met een sterk leger Gelderland binnen en ging spoedig al het voordeel door graaf van den Berg behaald weder verloren, terwijl hij zelf genoodzaakt was naar Bremen dè wijk te nemen. Eerst de Pacificatie van Gent in 1576 bracht hem op nieuw in het genot zijner aanzienlijke bezittingen en deed hem naar het vaderland terugkeeren.

Van den Berg's eerzucht en overdreven gevoel van eigenwaarde aasden nu op eene aanzienlijke betrekking in de Nederlanden en in het bijzonder op het stadhouderschap van Gelderland. Daar de Staten echter, vrij onstaatkundig, aan dezen wensch geen gehoor wilden geven, en vooral nadat zijn zwager Johan graaf van Nassau in Maart 1578 tot stadhouder van

---

[1]) Aanteekeningen A.

Digitized by Google

Gelderland was aangesteld, begon zich in het gemoed van den graaf van den Berg een gevoel van miskenning van verdiensten en van onverdiende geringschatting te ontwikkelen, dat tot wrevel en ontevredenheid aanleiding gaf. Sluwe werktuigen der Katholieke kerk en der Spaansche partij, vooral pastoor Gerrit Willemsz van het dorp St. Antonis bij Boxmeer, wisten dit smeulend vuur voortdurend aan te wakkeren en drongen bij hem onophoudelijk aan tot afval van de zaak des vaderlands en tot verzoening met den koning van Spanje. Dit een en ander was oorzaak, dat hij door tusschenkomst en bemiddeling van genoemden pastoor, onderhandelingen aanknoopte met Don Juan van Oostenrijk, destijds landvoogd des Spaanschen konings in de Nederlanden. Deze onderhandelingen, na Don Juans dood, 1 October 1578, met zijn opvolger den prins van Parma voortgezet, werden tot het laatst van 1580 slepende gehouden, daar van den Berg, weifelend van karakter, niet besluiten kon openlijk tot verraad over te gaan, en ook — dit zij nog tot zijne eer gezegd — wijl Parma geen gehoor wilde geven aan een zijner eischen, namelijk algemeene godsdienstvrijheid, althans in de hoofdsteden van Gelderland.

Zijne finantiëele omstandigheden werden inmiddels hoe langer hoe treuriger; een groot gedeelte zijner bezittingen was in 's vijands handen, zijne overige landerijen waren door den oorlog verwoest, zijn landvolk was uitgeput en door inlegering van troepen gekweld, enz. Door zijn zwager Johan van Nassau werd hij gewantrouwd en stelselmatig uit iedere openbare betrekking gehouden; de wijze, waarop deze hem behandelde en hem zijne dubbelzinnigheid verweet, was dikwijls zeer krenkend en zette hem eerder aan in zijne booze voornemens, dan wel dat hij daardoor tot inkeer werd gebracht. Dit alles bijeengenomen, om van vele bijkomende omstandigheden niet te gewagen, gaf aanleiding, dat hij eindelijk in het laatst van 1580 met Parma een verdrag sloot, waarbij hij in het geheim beloofde tot de Spaansche partij te zullen overgaan, met verzoek evenwel voorloopig openlijk nog de zijde der Staten te mogen houden.

Doch hiervan kwam echter voorshands niets, want ongeveer terzelfder tijd legde graaf Jan van Nassau zijn ambt als stadhouder van Gelderland neder, en graaf Willem van den Berg wist door zijn zwager prins Willem van Oranje te bewerken, dat hij in November 1581 tot stadhouder verkozen werd. Twee jaren lang diende hij nu weder de zaak des vaderlands met ijver en trouw; dit blijkt duidelijk uit al zijne brieven, nog aanwezig in het Berghsche archief, en uit zijne handelingen gedurende deze jaren. Hij was echter de man niet, om het land met het noodige beleid en de vereischte kracht te besturen, daartoe ontbraken hem die talenten, die

Digitized by Google

geestkracht, dat onwrikbaar vertrouwen in de zegepraal der goede zaak, dien heldenmoed en die belangelooze zelfopoffering, die bijv. een Willem van Oranje kenmerkten en bezielden, en dezen laatste zoo te recht den eerenaam van grondvester der vijheid en vader des vaderlands deden verwerven.

De toestand van Gelderland werd hoe langer hoe hachelijker; overal heerschte verwarring in het bestuur, stilstand van zaken en armoede ten platten lande, zelfs was verraad aan de orde van den dag. De wensch tot verzoening met Spanje, voorheen door graaf van den Berg zelf zoo zeer aangewakkerd, openbaarde zich meer en meer; daarvan alleen verwachtte eene groote meerderheid verbetering van den waarlijk benarden toestand des lands. Willem van den Berg leende aan dien wensch een gunstig oor, ook hij was wezenlijk overtuigd, dat langs dien weg alleen behoud en redding mogelijk waren, en hij beloofde zelfs een landdag te zullen bijeenroepen om over den vrede met Spanje te onderhandelen. Dit echter, gevoegd bij den schijn van verraad, die hij reeds zoolang op zich geladen had en de, ofschoon ongegronde verdenking, waaronder hij bij velen stond, gaf aanleiding, dat hij den 5en November 1583 vooral op aandrang van Gelderlands kanselier Elbertus Leoninus te Arnhem werd gevangen genomen en naar Holland vervoerd.

In Maart 1584 werd hij echter op zeer bezwarende voorwaarden weder in vrijheid gesteld. Men had geen bewijs genoeg tegen hem, om hem te veroordeelen, doch zijne handelingen en de, in zijn bezit gevonden brieven van lage werktuigen der Spaansche partij waren van dien aard, dat men hem niet weder als stadhouder kon of wilde herstellen. Men koos dientengevolge een middenweg, doch de zoozeer vernederde en gekrenkte graaf aarzelde nu ook niet langer en ging met drie zijner zonen, die tot nog toe met moed en beleid hun krachtigen arm aan de verdediging des lands geleend hadden, in het najaar van 1584 openlijk tot de Spanjaarden over.

Hij overleefde dien stap echter niet lang, want twee jaren daarna overleed hij op zijn slot Ulft, slechts 48 jaren oud.

Was de overgang van Willem van den Berg naar de Spaansche zijde in die dagen een gevoelige slag te meer voor de jonge Republiek bij al den tegenspoed, waarmede zij reeds te kampen had, de geestkracht en moed onzer voorvaderen wisten ook dien slag op den duur te boven te komen, doch voor het aanzien en de macht van het geslacht van den Berg was deze onberaden handeling onherstelbaar. Het daalde van dat oogenblik af met rassche schreden en kreeg nimmer zijn vroegeren luister terug.

Ofschoon Willem van den Berg bij zijne vrouw zestien kinderen verwekt had en bij zijn dood nog zes volwassen zonen naliet, stierf zijn geslacht reeds met zijn achterkleinzoon Oswald III in 1712 in de mannelijke

Digitized by Google

lijn uit. Deze liet de heerlijkheid Berg bij testament na aan den kleinzoon zijner zuster Maria Clara — in 1644 gehuwd met Maximiliaan vorst von Hohenzollern Sigmaringen — Franz Wilhelm genaamd, wiens nazaten haar nog steeds bezitten.

Drie stamhuizen hebben alzoo over 's Heerenberg geregeerd, doch nog nimmer is deze aanzienlijke bezitting door verkoop in andere handen gekomen, en van de vroegste tijden af, gedurende meer dan acht achtereenvolgende eeuwen, is zij steeds door erfenis van den een op den ander overgegaan.

Alhoewel van de geschiedenis dezer oude bannerij en vooral van die harer opvolgende bezitters [1]), waarvan wij alleen den meest bekende eenigszins uitvoerig onder de aandacht brachten, nog heel wat te zeggen is, willen wij echter liever het historisch tooneel weder vaarwel zeggen en het stadje 's Heerenberg en zijn kasteel zelf in oogenschouw nemen.

Komt men uit een der groote Hollandsche steden of zelfs maar uit Arnhem of Zutphen, dan behoeft het nauwelijks vermelding, dat het stille, kleine stadje den bezoeker bij eersten aanblik een gevoel van innige blijdschap verschaft bij de geruststellende gedachte, dat hij daar zijn leven niet behoeft te slijten. Gelegen toch aan de grenzen, in een uithoek van den zoogenaamden achterhoek, zijn hier levensgeluk en tevredenheid niet te vinden in gestadige afwisseling, onophoudelijke beweging, drukte, gewoel en gejoel, waardoor de mensch als het ware langzamerhand in een maalstroom komt, en de geest steeds leeft in de groote wereld om zich heen en zelden tijd en gelegenheid vindt tot zich zelf in te keeren. Toch leven hier een paar duizend zielen, aanzienlijken en geringen, gelukkig en tevreden, want welvaart heerscht in het stadje; eene gezonde lucht en heerlijke natuur verschaffen hier aan den, aan het stille landleven gewenden inwoner eene blijmoedige opgewektheid van geest en eene kalme en vroolijke berusting in een levenslot, dat in menig opzicht bij nadere kennismaking nog niet zoo geheel verwerpelijk is. Wel moge men zeggen, wat mist een bewoner van een klein, afgezonderd liggend stadje of van het platte land veel van de genoegens en uitspanningen, ook van de middelen tot geestesbeschaving en gevoelsstreeling, die het leven in de groote steden aanbieden, doch van den anderen kant: hoeveel mist hij ook van de ellende, de wrijving, de woeling, de rustelooze en vaak zoo afmattende drukte, de minder zuivere en dikwijls ongezonde atmosfeer, enz., die eene groote opeenhooping van menschen onvermijdelijk met zich brengen!

Het stadje is spoedig doorgewandeld. Een klein marktplein, waarop het oude stadhuis met zijn bevallig zeshoekig torentje en daar tegenover de nieuwe,

---

[1]) Aanteekeningen B.

Digitized by Google

groote en sierlijke Katholieke kerk met hoogen, slanken toren, een paar jaar geleden voltooid en verrezen op de plaats, waar voorheen jarenlang een bloeiend en toenmaals welbekend jongeheereninstituut stond, wordt gevormd door de verbinding eener straat, die van de voormalige Zeddamsche- of Molenpoort naar het kasteel en bijgebouwen voert, met eene andere, nagenoeg loodrecht op eerstgenoemde staande, die in zuidelijke richting buiten de stad onmiddellijk in den grindweg naar Emmerik overgaat, welke weg tien minuten van het stadje verwijderd, ons met eene brug over de Bergsche Wetering en zoodoende over de grenzen naar Duitschland voert. Voegt men hierbij nog de aan laatstgenoemde straat bijna evenwijdig loopende Kelderstraat, waarin het oude gasthuis met zijn spits torentje gelegen is, en nog een paar op deze straten uitloopende stegen, zoo heeft men den geheelen omvang van het plaatsje, dat reeds eeuwen lang ongeveer dezelfde uitgebreidheid had.

Voorheen was 's Heerenberg natuurlijk eene vesting, met wallen en muren omringd en van poorten voorzien, doch Maria van Nassau was verplicht de stad in 1598 te doen ontmantelen, waarvoor zij toen de bevestiging kreeg van de volkomen neutraliteit van 's Heerenberg, het kasteel aldaar en het slot Ulft, die zij na den dood van haar man Willem van den Berg had moeten koopen.

Aan de westzijde van het stadje ligt het vorstelijk slot, en daartegenover de Protestantsche kerk, de vroegere parochiekerk der plaats, aan de heiligen Georgius en Pancratius gewijd. Zij werd gebouwd door Adam I; 4e heer van den Berg in het jaar 1259, die aan de kerk genoegzame inkomsten verbond, dat zij steeds door twee priesters kon bediend worden. Zij behoorde toen tot de parochiekerk te Zeddam, doch Frederik III, 10e heer van den Berg, boven reeds genoemd, wist in 1399 bij Frederik van Blankenheim, 51e bisschop van Utrecht te bewerken, dat zij hiervan gescheiden en tot eene zelfstandige parochiekerk verheven werd. Willem van der Leck, bijgenaamd de Rijke, zoon van Otto en Sophia, erfdochter van den Berg. 12e heer van den Berg, vergrootte later deze kerk nog aanzienlijk. Zij had voorheen ook een toren, doch toen deze verwoest was, lieten de heeren van den Berg hem niet weder optrekken, doch een klein torentje naast de kerk bouwen, omdat zij niet duldden, dat de kerktoren zich boven dien van hun kasteel verheffen zoude. In het midden der 18e eeuw bestond dit torentje nog, zooals op eene oude teekening van 1743 te zien is, doch sedert is het ook verdwenen en staat de kerk daar nu geheel zonder toren. In vroegere jaren was zij evenwel veel grooter, nog blijkbaar uit de stevige fondamenten, die op het daarachter gelegen kerkhof gevonden worden.

Digitized by Google

Kort bij deze kerk staat een oud, vierkant huis, het vroegere muntgebouw der graven van den Berg en nog onder den naam van de Munt bekend.

Bovengenoemde Willem van der Leck stichtte in 1460 te 's Heerenberg ook een gasthuis, aan de heilige Geertruida gewijd, dat oorspronkelijk bestemd was voor pelgrims en doortrekkende reizigers, zooals de naam duidelijk aangeeft, en in een tijd, toen geen hôtels of logementen bekend waren, ook zeer noodig was. Het ligt in de Kelderstraat, zooals boven reeds gezegd is, en diende in den laatsten tijd tot oudmannenhuis, doch is thans ontruimd, daar tegenover het kasteel een nieuw, zeer fraai gasthuis is verrezen, dat zoowel voor Roomsch-katholieken als Protestanten is opengesteld.

Het grootste gedeelte der bevolking van 's Heerenberg, ongeveer $^4/_5$ gedeelte is katholiek. De vroegere Roomsch-katholieke kerk, ook aan den heiligen Pancratius gewijd, was een oud, onaanzienlijk gebouw met een klein spits torentje. Zij is echter eenige jaren geleden, zooals wij reeds zeiden, door een ruimer en sierlijker Godshuis vervangen, waarvan wij den prachtigen hoogen toren op eene van nevensgaande afbeeldingen van het kasteel op den achtergrond gewaar worden. Voorts wonen hier nog een aantal Joden, die eene eigene synagoge hebben, doch bij al dat verschil van godsdienstige denkwijze heerscht er in den regel onder de bevolking de beste harmonie. Heeft al iedere gezindte haar eigen tempel, allen te zamen hebben om zich heen dien grooten tempel Gods, die fraaie, eeuwig jeugdige natuur, geschapen voor Christenen en Joden, voor Roomschen en Protestanten, die hen iederen dag bij vernieuwing leert, dat de ware Godsvereering aan plaats noch vorm gebonden is, en hoe liefde en harmonie, overal in de Schepping verspreid, ook in de harten der menschen wonen moet.

Het merkwaardigste gebouw te 's Heerenberg is ongetwijfeld het vorstelijk slot. Gaat men langs de Protestantsche kerk door de beide poorten heen, die vroeger door eene houten brug, nu door een dam verbonden zijn, dan komt men op een ruim voorplein, waar men ter linkerzijde een oud, langwerpig gebouw, en recht voor zich uit een geheel afgezonderd staanden, lagen, ronden toren met spits toeloopend leien dak ontwaart. Een en ander zijn nog overblijfsels van het oude kasteel. En hoewel bedoeld gebouw kennelijk geen sporen draagt van hoogen ouderdom, noch inwendig overblijfsels vertoont van voormalige vorstelijke pracht, zoo is toch dáár de plaats, van waar in vroegere eeuwen de heeren en graven van den Berg hun uitgestrekt gebied beheerschten. De ronde toren, voorheen door gebouwen en andere dergelijke torens met het rechts gelegen gedeelte verbonden, zooals op de oude afbeelding van 1743 en ook uit de nog aanwezige fondamenten duidelijk te zien is, is alzoo het eenige overblijfsel (boven den grond

Digitized by Google

althans) uit den overouden tijd, en, hoe betrekkelijk onaanzienlijk ook, is hij nog het merkwaardigste gedeelte van het slot, want hij bevat op twee boven elkander gelegen vertrekken het oude Berghsche archief, in vroegere jaren door den geleerden en bekenden Zutphenschen archivaris en geschiedschrijver, wijlen Mr. R. W. Tadama behoorlijk geordend en geïnventariseerd. Dit archief, aldaar zorgvuldig bewaard, bevat schatten voor de kennis der geschiedenis van Gelderland in vroegere eeuwen en duizende hoogst belangrijke gegevens omtrent de leefwijze, de rechtstoestanden, de familiebetrekkingen, enz., in één woord: omtrent het leven en werken onzer voorvaders.

Het tegenwoordige kasteel staat op een vrij regelmatig, circa tien meter boven den waterspiegel der gracht verheven, zeshoekig plateau, dat door een zwaren, dikken muur omringd, voorheen den voorburg van het oude slot naar de stadszijde vormde. Het kasteel beslaat de helft van dezen zeshoek, het voorplein de andere helft. Kasteel met voorplein zijn nu nog gedeeltelijk door eene smalle, en waren vroeger geheel en al door eene breede, diepe gracht omgeven. Om het voorplein zelf was voorheen boven den beganen grond een zware muur gebouwd, van schietgaten en verdedigingstorens voorzien, doch deze is later weggebroken, om den ondermuur te ontlasten en tevens van kasteel en voorplein uit een vrij uitzicht op stad en park te hebben.

Het kasteel werd verbouwd tusschen de jaren 1679 en 1701 door Oswald III, laatsten graaf uit het 2e stamhuis van Berg en zijne gemalin Maria Leopoldina Catharina gravin van Oost-Friesland en Rittberg, blijkens een Latijnsch opschrift op den ingangspoort aan de noordzijde aangebracht en volgens een Chronicon boven den ingang van het slot zelf [1]).

Het is een kolossaal gebouw met een 30 à 40 groote en kleine kamers en enorme kelderverdieping met zware kruisgewelven. Aan den noordwestelijken hoek staat de groote, vierkante toren, die voorheen met eene sierlijke spits was gedekt en die nog prijkt met vier hangtorentjes door eene steenen balustrade verbonden. Dat men boven op het plat van dien toren een verrukkelijk uitzicht heeft naar alle zijden in den fraaien omtrek behoeft wel niet gezegd te worden, alleen behoort er eenige moed toe om de smalle, bouwvallige steenen trap op te klimmen. Aan de andere zijde van het slot is eene kleine kapel met torentje uitgebouwd; of daarin vroeger immer dienst is verricht blijkt nergens uit en valt te betwijfelen. Eene dubbele trap van Bentheimersteen met fraai gebeeldhouwde leuning leidt naar den hoofdingang,

---

[1]) Het opschrift luidt: CoMes OsWaLDVs sIbI posterIs ereXIt (1679). Het Chronicon bovenbedoeld: Deo FaVente OsWaLDVs et LeopoLDIna eXstrVXerVnt (1701).

Digitized by Google

Digitized by Google

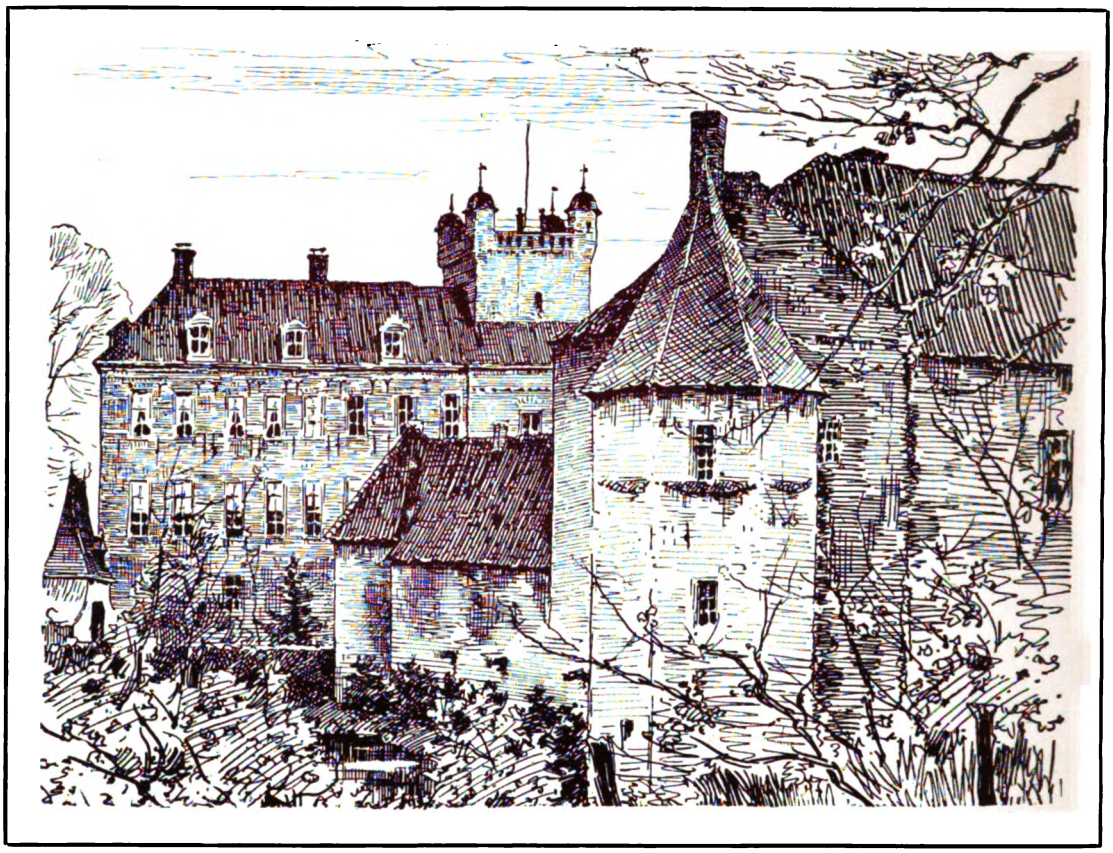

HET KASTEEL 's-HEERENBERG, Noord-Oostzijde.

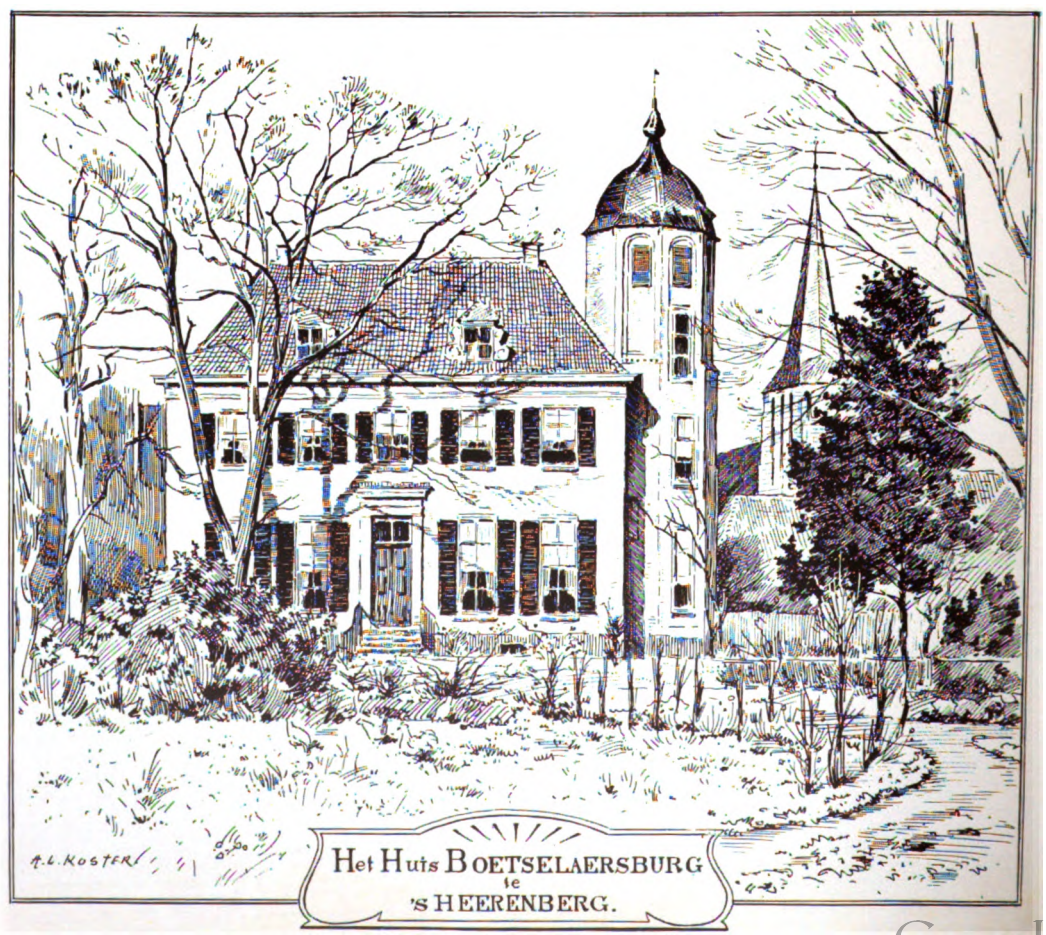

Digitized by Google

die recht tegenover den kerktoren van Hoog Elten is aangebracht, zoodat men van de stoep door eene breede laan, die het voormalig park in zijne geheele diepte doorsnijdt en over een dam door de gracht thans met het voorplein in onmiddellijke verbinding is, een heerlijk vergezicht heeft op den Eltenberg.

De ingang brengt ons in eene zeer ruime vestibule, geplaveid met roodachtig grijze steenen en versierd met een levensgroot portret op doek van een vorst, denkelijk van een der vroegere heeren van den Berg, mogelijk van Oswald III, en met een drietal geschilderde wapenborden. Het overige van het slot is niet te zien, daar het tot particuliere woning is ingericht. Het bevat trouwens ook niets merkwaardigs, dat de moeite der bezichtiging loont. Dit kasteel werd den 16^{en} October 1735 voor een groot gedeelte door brand vernield, doch is later weder in denzelfden stijl opgebouwd.

Welk doel Oswald met dezen kolossalen bouw gehad heeft, ligt geheel in het duister. Niet alleen werd het nimmer bewoond door de heeren van 's Heerenberg, die toenmaals hunne zetelplaats daar niet meer gevestigd hadden, doch de geheele inwendige verdeeling en inrichting doen veel meer denken aan een klooster dan aan een vorstelijk paleis. Dit alleen is zeker, dat er van circa 1820 tot 1843 een seminarie voor Katholieke geestelijken in gevestigd was, doch waartoe het vóór dien tijd gebruikt werd, schijnt niet bekend te zijn. Van buiten gezien maakt het eene indrukwekkende figuur en is daardoor nog altijd een sieraad van het stadje, doch inwendig beantwoordt het geenszins aan de verwachting, die men daarvan, ook met de meeste bescheidenheid, zoude kunnen koesteren.

Staat men op het voorplein van het kasteel, dan ziet men aan de zuidzijde der stad een tamelijk groot, vierkant, wit huis, met lagen ronden toren, die daaraan iets kasteelachtigs geeft. Het ligt geheel afzonderlijk in een tuin en heet de Boetselaersborch, vroeger Drost Daemenhuis [1]). Het werd in 1530 gesticht door de gebroeders Daem en Hector van den Berg, bastaardzoons van graaf Willem III van den Berg. Daem, geboren in het laatst der 15^{e} eeuw en overleden in 1556 of 57, werd in 1523 richter van Gendringen en Etten en drost van Ulft. In 1536 was hij landdrost van Berg en zijn broeder Hector drost van Ulft. Het huis, genaamd Drost Daemenhuis naar genoemden Daem, die in hetzelfde jaar der stichting, 1550 huwde met Walburg van Helmond, werd denkelijk door hem en zijn gezin bewoond.

In het begin der 17^{e} eeuw was dit huis in bezit van graaf Herman

[1]) Geld. Volksalm. 1902, blz. 121; Gelre, Bijdr. en Mededeel. VI, blz. 187.

Digitized by Google

van den Berg, die het den 3en Januari 1602 aan zijn hofmeester Hendrik van Zuilen gaf. In 1632 was het eigendom van en werd het bewoond door Willem Jacob van den Boetzelaer tot Toutenborch, landdrost van Berg, gehuwd met Clara Helena van Thombergh genaamd Wormbs. Hoe het in zijn bezit is gekomen, is onbekend, doch het heette daarna steeds Boetselaersborch, denkelijk naar hem.

Den 3en December 1632 droeg genoemde van den Boetzelaer dit huis op aan graaf Albert van den Berg, die het tot havezate maakte en er hem weder mede beleende ten Zutphenschen rechte.

Willem Jacob van den Boetzelaer was zoon van Oswald, heer then Poll, Rutger'szoon ux. Anna Schenk tot Toutenborch, en van Elisabeth van Merveld, Adolf'sdochter ux. Joanna van Dorth. Zijn grootvader Rutger was weder zoon van Steven, drost en richter van Wisch, 1512 en 1536, en van Ida Smulling tot Wardenstein. Deze tak sproot uit Wessel van den Boetzelaer, ridder, 1329.

Na den dood van Willem Jacob, 24 April 1646, werd diens zoon Oswalt van den Boetzelaer, heer tot Essenbach, met den Boetselaersborch, den 25en April 1648, beleend, doch verkocht dit goed den 21en April 1649 aan Reyner Palmer of Pelmer, schepen te Emmerik.

Daarna kwam het aan Reyner'szoon Friedrich Wilhelm Pelmer, 1666; vervolgens aan Arnold van Appelthorn tot Hees en Diepstegen, landdrost en stadhouder der leenen van het graafschap Berg, 1668, wiens weduwe Catharina Elisabeth Hartain, hertrouwd met den heer van Valckesteyn, den Boetselaersborch in 1690 verkocht aan Wilhelm Hogewant of Hochwandt, burgemeester van Emmerik, wiens erfgenamen het den 2en October 1693 weder verkochten aan Dr. juris Otto Hendrik Hoevel, advokaat-fiskaal der graafschap Berg.

Van de familie Hoevel ging de Boetselaersborch in 1771 door erfenis over in handen van Mr. Johan Nepomuc Streuff, die het den 19en Juni 1801 verkocht aan Mr. Pierre Jean Joseph Bernard ridder de Stuers en diens echtgenoote Petronella Jeanne Aloyse de la Court [1]). Hij stierf 15 Augustus 1811, zijne weduwe 19 Mei 1848, beiden op den Boetselaersborch, die na haar overlijden in eigendom overging aan hun zoon François Vincent Henri Antoine ridder de Stuers, luitenant-generaal, kommandant van het Nederlandsch-Indische leger, enz, de held van Luci Para, wiens zusters het huis bleven bewonen. Na zijn overlijden, 29 December 1881, ging het door koop over in handen zijns

[1]) Zie over het geslacht de Stuers: Jaarb. v. den Ned. Adel, III, blz. 214.

Digitized by Google

neefs Jhr. Mr. Alphonse Albert Eugène de Stuers, Nederlandsch gezant te Parijs, enz., die het thans nog in eigendom bezit, terwijl het in de laatste jaren wordt bewoond door Carolus Antonius Ludovicus baron van Hugenpoth tot Aerdt, oud-burgemeester van Bergh en oud-lid van Gedeputeerde Staten van Gelderland, zijne ongehuwde dochter en zijn zoon baron Joannes Nepomucenus, de tegenwoordige burgemeester der gemeente Bergh [1]).

Wij verlaten thans het oude zoo merkwaardige stadje en zullen nu een bezoek brengen aan het alom bekende Montferland. Wij gaan tot dat einde den grintweg op naar het dorp Zeddam, doch, na het Roomsch Katholieke kerkhof aan onze rechterzijde te hebben laten liggen, verlaten wij, even voordat wij aan den op een heuvel — de Molenberg genaamd — gelegen korenmolen komen, dezen weg weder en slaan ter linkerzijde een zandweg in, die over drie verschillende heuvelruggen, steeds stijgende, ons in een half uur ter bestemder plaatse brengt, en die van bedoelden korenmolen in rechte lijn op Montferland aanloopt. Aanvankelijk is de weg aan weêrszijden met sierlijke berkenboomen beplant, wier fijn groen loover en witte stammen een heerlijk contrast vormt met de vale tint der omringende heide en met het donkergroen der aangrenzende dennenbosschen. Nadat wij daarna door deze laatsten eenige oogenblikken in het vrije uitzicht zijn belemmerd geworden, voert ons pad ons geruimen tijd langs jeugdige dennen, die over eene aanzienlijke uitgestrektheid rechts en links van den weg zich uitbreiden, terwijl langs de kanten daarvan weder jonge berkenboomen zijn geplant, die, eenmaal groot geworden, ook hier het natuurschoon niet weinig zullen verhoogen. Daar, waar men dus voorheen niets zag dan kale heide of oude dennenbosschen, die hun besten tijd gehad hadden, verrijst nu allengs een nieuw woud van jeugdige, krachtige stammen, en wij zien daaruit, dat de administratie der heerlijkheid Berg in goede handen is toevertrouwd en dat zij voor eene behoorlijk rentegevende houtcultuur en daardoor tevens voor een voortdurend instandhouden der prachtige bosschen en schoone omstreken van 's Heerenberg met ijver en belangstelling zorg draagt [2]).

Prachtig is het uitzicht dat men hier over het frissche, jeugdige dennengroen naar alle zijden, maar vooral op Hoog-Elten en den Hulzenberg met het aan zijn voet gelegen Stokkum genieten kan.

Na nog eenige minuten door eene beukenlaan, aan weêrszijden door dicht dennenbosch begrensd, omhoog te zijn geklommen, brengt de weg ons

---

[1]) Zoo juist ontvangen wij tot ons leedwezen het bericht, dat hij te Arnhem (den 4den Maart 1906) is overleden. [2]) Aanteekeningen C.

Digitized by Google

op den top van den heuvel, waarop zich weder het eigenlijke Montferland verheft. Montferland is eene afgeknot kegelvormige hoogte, staande op een basis van 600 meter omtrek, en blijkbaar door menschenhanden, althans gedeeltelijk, opgeworpen en in dezen toestand gebracht. Zij is omgeven door eene vrije diepe, natuurlijk drooge gracht, waaromheen weder een cirkelvormige grintweg is aangelegd, terwijl men langs een boogvormigen breeden rijweg en verschillende steile voetpaden den 83 meter hoogen top bereiken kan. Zoowel boven op deze hoogte als rondom tegen de helling en in de gracht verheffen hoog opgeschoten, tamelijk zware beukenboomen hunne toppen omhoog, waardoor Montferland zich nog te meer uit de verte boven de omliggende heuvelen en bosschen verheft, en, door zijn mantel van beukenloover omgeven, een eigenaardig effect oplevert tusschen het meer statige en sombere groen van het aan alle zijden omringende dennenwoud.

Terwijl wij nu aan den voet van den weg staan, waarlangs wij naar boven zullen klimmen, en ons oog zich nu eens verlustigt in den aanblik der rechte, gladde beukenstammen tegen de steile helling, als even zoovele wachters om den berg geschaard — terwijl eene zachte koelte ruischt door het dicht gebladerte daarboven, dat de zonnestralen ter nauwernood vergunt den killen, vochtigen bodem der diepte te beschijnen — en het dan weder de drie rechte lanen tracht af te meten, die in dat punt te zamen komen, en waarvan de onafzienbare Montferlandsche alleé, bijna in het verlengde van den weg waarlangs wij kwamen, vooral een majestueusen indruk te weeg brengt — terwijl wij zoo ondanks ons zelven ons gedrongen gevoelen een oogenblik stil te staan om dat alles in oogenschouw te nemen, komt van zelf de vraag bij ons op: met welk doel en door wien is deze hoogte opgeworpen en waaraan heeft zij haar naam te danken?

Montferlands geschiedenis klimt op tot in den duisteren nacht der sagen. Op vele plaatsen in ons vaderland en ook elders bestaat bij het volk de algemeen verspreidde en diep ingewortelde overlevering, dat in overoude tijden, natuurlijk lang voordat er sprake was van Batavieren en Romeinen of andere bekende Germaansche stammen, het land bewoond werd door een geslacht van reuzen, waaraan wij o. a. te danken hebben de verschillende hunebedden, hunebergen en huneschansen, die men hier en daar in ons land en Noord-Duitschland aantreft, want „hune" beteekent „reus" of „machtige overste heer", en heeft niets te maken met de Hunnen, zooals men vroeger meende en waardoor ook de verbastering van genoemd voorwoordje „hune" in „hunne" is ontstaan. In Duitschland aan de Elbe heeten de hunebedden nog „Riesengräber" en „Riesenbette". Deze reuzen nu hebben volgens de overlevering ook den Eltenberg opgekruid, doch, toen zij daarmede bezig

Digitized by Google

waren, liet een hunner onderweg een brok aarde van zijn kruiwagen vallen. Hij wilde dit weder oprapen, doch een zijner makkers zeide tot hem: „laat dien mondvol land toch maar liggen", en dit geschiedde ook en zoo verrees de hoogte, die daarom steeds Montvolland, door verbastering later Montverland of Montferland werd genoemd.

Moge deze sage nu al een indirect bewijs opleveren van Montferlands oudheid, noch omtrent zijn ontstaan, noch betreffende den naamsoorsprong komen wij daarmede iets verder.

Montferland is hoogstwaarschijnlijk opgeworpen, of liever in zijn eigenaardigen vorm gebracht door de Romeinen, denkelijk wel ten tijde van Julius Caesar of Drusus, die ook hier, evenals op den Eltenberg en op zoovele andere plaatsen in ons land, eene legerplaats en versterkte verdedigingsstelling bezaten. En deze berg was daartoe bijzonder geschikt, want aan zijn voet, een 200 meter westwaarts, vindt men eene natuurlijke bron van helder, zuiver water, dat nog eeuwen daarna door de bewoners op den berg met kar en paard naar boven werd gevoerd; eene bron, die het graven van een kostbaren put hier geheel onnoodig maakte en eene bewoning van Montferland van den vroegsten tijd af sterk in de hand werkte.

Het is echter wel mogelijk, dat eeuwen te voren reeds de Kelten, de oudste bewoners dezer streken, op Montferland verblijf hielden en er zelfs eene offerplaats oprichtten. Zoowel het verhaal der sage als verschillende andere omstandigheden en oudheidkundige ontdekkingen doen dit vermoeden, doch bepaald te bewijzen is het natuurlijk niet.

Moge dit gebrek aan bewijs nu al eveneens op de Romeinsche vestiging aldaar van toepassing zijn, zoo hebben toch opgravingen aan den voet van den heuvel belangrijke zaken aan het licht gebracht, waardoor iederen twijfel bijna wordt opgeheven. Zoo vond de bekende oudheidkundige L. J. F. Janssen, later conservator van het oudheidkundig museum te Leiden, in 1833 bij zijne opgravingen aldaar onder meer andere zaken ook een steen, waarvan het afgebroken opschrift luidt: . . ıAVΓEVI. Genoemde geleerde neemt aan, dat de derde letter eene omgekeerde L is, die bij ongeluk verkeerd gedrukt is, op dezelfde wijze als nu nog de zetters in de drukproeven dikwijls letters op den kop zetten, want de letters zijn in den steen gedrukt, toen deze nog week was, en er niet op gebeiteld. De vier laatste letters kunnen dan beduiden: LE(gionis) VI(tae), dat is: „van het zesde legioen". Dit legioen was werkelijk in deze oorden gelegerd. Ook op den Eltenberg heeft men daarvan een gedenksteen gevonden met dit, ook afgebroken, opschrift: . . GVIVIC, dat aldus gelezen moet worden: (LE)G(io) VI(ta)VIC(trix), dat is: „Het zesde legioen (bijgenaamd) het overwinnende". Dit zesde legioen,

Digitized by Google

waarvan ook nog dergelijke gedenksteenen gevonden zijn te Xanten, Kleef en Nijmegen, heette niet ten onrechte „het overwinnende". Het was in den krijg gehard en vlocht zich een lauwerkrans zoowel onder Augustus in Neder-Britannië en onder Domitianus in Spanje, als later onder Vespasianus in deze landen tegen den dapperen Claudius Civilis. Ook was het tegenwoordig, zooals Tacitus ons verhaalt, bij de hernieuwing van het verbond tusschen de Batavieren en Romeinen in het jaar 71 na Chr.

Zoo ziet men hoe dikwijls een oogenschijnlijk niets beduidend brok steen aanleiding kan geven tot gewichtige ontdekkingen voor de geschiedenis en oudheidkunde, en wij kunnen er niet genoeg op wijzen, hoe wenschelijk het is, dat een ieder op zijne wandelingen en uitstapjes toch niets onachtzaam wegwerpe, wat maar eenigszins eene oude herkomst verraadt, doch al dergelijke steenen, scherven, enz. zorgvuldig in den zak steke, ten einde ze later in handen te stellen van mannen, die zich met de oudheidkundige en historische wetenschap onledig houden. Wel geven wij zonder bedenken toe, dat eene wandeling met den zak vol steenen niet tot de aangenaamste behoort, doch vooreerst vindt men dergelijke bijzondere zaken nu niet iederen dag met dozijnen langs den weg liggen en ten andere, hoe groot is later niet de voldoening, die men smaakt, wanneer men bespeurt op die wijze door zijne zorg en moeite een gewichtigen steen te hebben aangebracht voor het gebouw der oude lands- en volksgeschiedenis, die nog in vele opzichten zoo zeer in het duister is gehuld!

Hoe Montferland nu echter aan zijn naam gekomen is, is nog niet met zekerheid uitgemaakt. Verschillende gissingen bestaan daaromtrent, doch het zijn en blijven gissingen. De kundige archivaris en geschiedschrijver van Gelderland, wijlen Mr. I. A. Nijhoff was van oordeel, dat deze naam in verband staat met het Italiaansche hertogdom Montferrat. De omstandigheid namelijk, dat deze hoogte in oude rekeningen van den rentmeester der domeinen van het graafschap Zutphen van 1550 en 1556 Montfranderberg genoemd wordt, zoowel als het feit dat Lombardiërs, uit het noorden van Italië en dus niet onwaarschijnlijk ook uit Montferrat afkomstig, ook te 's Heerenberg en omstreken veelvuldig verblijf hielden. gaven hem aanleiding tot de gissing, dat deze wellicht tijdelijk op die hoogte gewoond en haar naar hun geboortegrond Montferraterberg genoemd hebben, hetgeen dan later in Montfranderberg en eindelijk in Montferland zoude verbasterd zijn. De Lombardiërs, de kassiers en wisselaars uit den ouden tijd, waaraan wij nog het woord lombard voor „huis van beleening" te danken hebben, woonden reeds in 1309 te 's Heerenberg; den 14^{en} Juni toch van dat jaar gaven Frederik, Hendrik en Adam Dominis de Monte, gebroeders,

Digitized by Google

eene schuldbekentenis aan 3 Lombarden, die op den burcht aldaar woonden.

Eene andere gissing omtrent bedoelden naam geeft de beteekenis van het woordje mond, dat „bescherming" beduidt en waarvan is afgeleid het woord Momboir of Momber, dat is: „voogd, beschermheer", voorts het nog gebruikelijke mondig voor: „meerderjarig", enz.

Montferland zoude dan zoo genoemd zijn om de bescherming, die het door zijne hoogte als het ware biedt aan het omliggende land of daarover uitoefent, in dichterlijken zin natuurlijk.

Doch laat ons nu naar boven klimmen en nagaan, wat daar te zien is. Op den berg staat eene boerderij met een klein hotel-pension, aangeleund aan een oud gebouwtje.

Meer en meer trekt Montferland des zomers bezoekers van allerlei soort, ook zulken, die er gaarne dagen en weken willen verblijven, om van de heerlijke natuur en de frissche gezonde dennenlucht langeren tijd naar hartelust te genieten. Er heeft zich dan ook al eene maatschappij gevormd om boven op den berg een vrij groot hotel te bouwen, ingericht naar de eischen van den tegenwoordigen tijd. De aansluiting van Montferland aan het groote wereldverkeer door het tot stand komen van den stoomtram Zutphen—Emmerik, die langs het in de onmiddellijke nabijheid gelegen dorp Zeddam loopt, heeft hiertoe gereede aanleiding gegeven, en het is zeer waarschijnlijk, dat het bewuste hotel, als het eenmaal verrezen zal zijn, geene slechte zaken zal maken.

Het oude gebouwtje, waar wij zooeven van spraken, verdient eene nadere beschouwing. Het heeft eigenlijk maar één vertrek: eene opkamer, aan drie zijden van smalle raampjes voorzien. Boven de deur, aan de achterzijde, die men met een houten trapje bereikt, is een ronde gevelsteen gemetseld, waarop de wapens van van den Berg en Rittberg zijn gebeeldhouwd. Aan de beide andere zijden vindt men ook dergelijke steenen Op dien aan de achterzijde staat: Chronodisticon. rVDera : sI : pVDVIt trIstesqVe : habItare : rVInas—en : noVa : strVCta : tIbI . regIa : pLVto : reDI. Dat wil zeggen: Tweeregelig tijdbericht. Heeft men zich geschaamd de bouwvallen en het akelig puin te bewonen, ziehier voor u een nieuw paleis gebouwd. Pluto keer weer.

Op den steen aan de zuidzijde van het gebouwtje staat een Chronicon of Tijdbericht gebeiteld, luidende: ThesaVrIs eXCIsis. OsWaLDVs Me strVXIt:, dat is: Oswald heeft mij van uitgedolven schatten (of nadat zijne schatten op waren) gebouwd.

Het chronodisticon geeft het jaartal 1699, het chronicon 1698, en beide duiden op den bouw van een nieuw huis — waarschijnlijk boschwachterswoning met lanterskamer — waarvan het nog bestaande gebouwtje

Digitized by Google

denkelijk een overblijfsel is. Het draagt wel geen sporen van hoogen ouderdom, doch twee eeuwen kan het wel tellen.

Eenige jaren geleden heeft men deze gedenksteenen gerestaureerd en uit het chronicon het woord „exisis" weggelaten. Waarom? Omdat de beteekenis ervan tweeledig of niet volkomen duidelijk is? Het gevolg is evenwel, dat het jaartal nu 1587 wordt, hetgeen tot even verkeerde gevolgtrekkingen kan leiden, als waartoe de reeds genoemde geleerde Janssen kwam, die abusievelijk uit het toen nog ongeschonden chronicon, dat hij zelf weergeeft, het jaartal 1599 las [1]).

Het chronicon verdient nog eene nadere beschouwing. Geeft men aan het woord „exisis" de beteekenis: „nadat zijne schatten op waren", dan kan dit doelen op de groote kosten, die Oswald III reeds gemaakt had door den verbouw van het kasteel te 's Heerenberg in het laatst der 17e eeuw, zooals wij boven zagen, waardoor hij op Montferland maar eene bescheiden woning kon doen verrijzen, al spreekt het chronodisticon ook van een „nieuw paleis", hetgeen men niet al te letterlijk behoeft op te vatten, te meer wijl zulke tijdberichten puzzles zijn, die niet alleen een zeker feit moesten vermelden, maar tevens het juiste jaartal weêrgeven.

Neemt men daarentegen het woord „exisis" in den zin van: „door of van uitgedolven schatten", dan kan er eenig verband bestaan tusschen dezen bouw en de legende van de witte juffer van Montferland.

Witte juffers en witte wijven treft men op vele plaatsen in ons vaderland en ook in het aangrenzende Duitschland aan, namelijk: in den mond van den bijgeloovigen landbewoner. De legenden en sproken daaromtrent zijn legio en hun oorsprong dagteekent waarschijnlijk reeds uit vóór-Romeinschen, dus Keltischen, althans Germaanschen tijd. Zoo heeft ook Montferland zijne witte juffer en zij had het karakter van de meeste harer naamgenooten: zij strafte degenen, die met haar spotten en zij had ook beschermelingen, die zij begunstigde. Zoo duidde zij eens aan een boerenknecht boven op Montferland de plaats aan, waar een schat verborgen was, en toen hij daar ging graven, vond hij ook werkelijk eene ijzeren kist, waarin zich groote schatten bevonden. Een 70 jaar geleden waren er nog ouden van dagen, die beweerden dit bijgewoond te hebben en de kist met eigen oogen te hebben gezien.

Dit verhaal heeft een grond van waarheid, want werkelijk schijnt er op Montferland tijdens Oswald III een schat te zijn opgegraven en wel eene kist, waarin goud, zilver en juweelen verborgen waren. In het Bergsche

---

[1]) Geld. Volksalm., 1842. blz. 201—03.

Digitized by Google

Digitized by Google

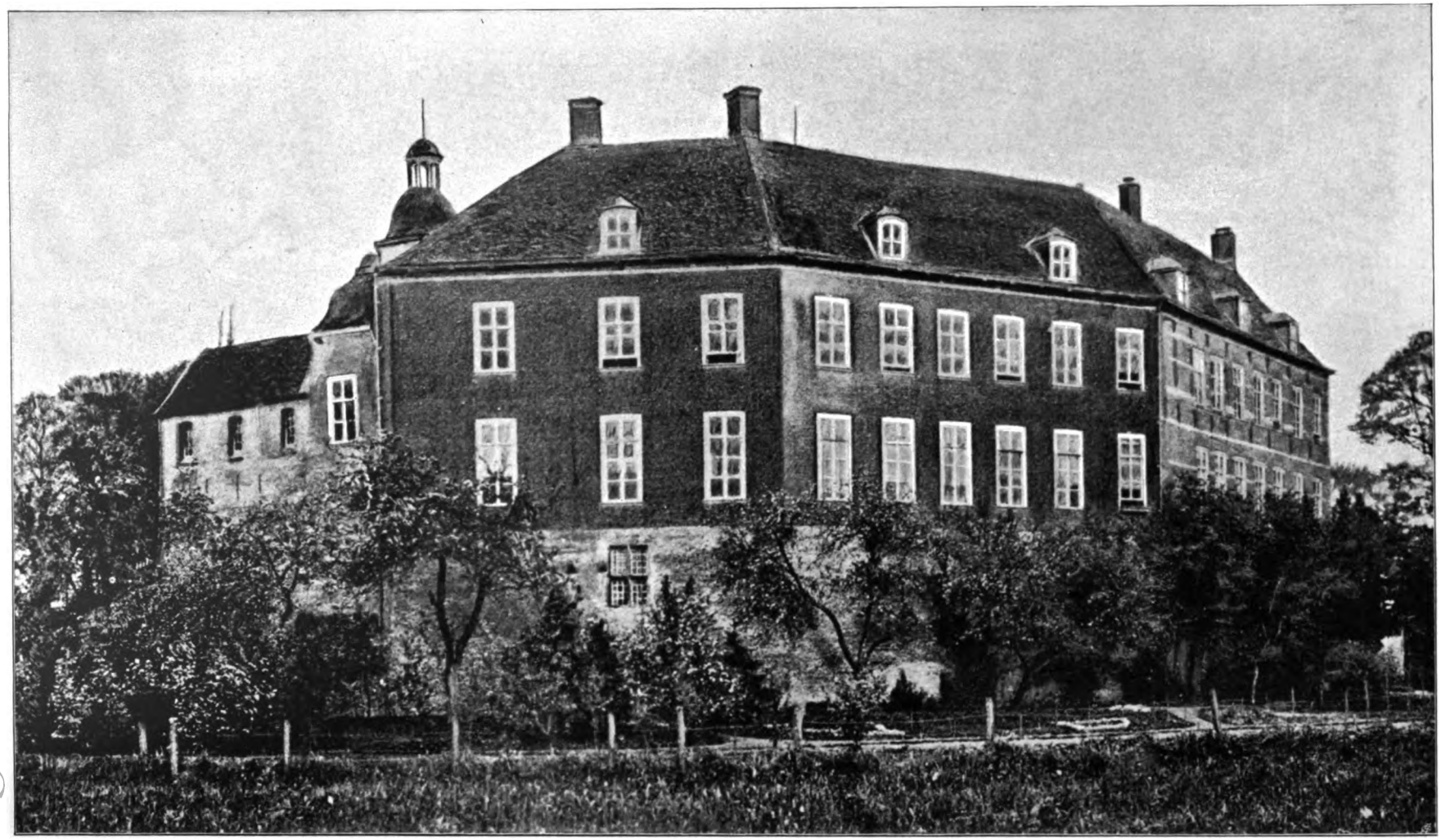

HET KASTEEL 'S-HEERENBERG, 1905.
Achterzijde.

Digitized by Google

archief toch vindt men een bundel bevattende processaliën betreffende de uitgraving van dien schat, gedateerd: Februarij en October 1700. Men trachtte in die stukken aan te toonen, dat het vinden daarvan niët waar was en een louter verzinsel. Doch in een ander stuk wordt dit weder tegengesproken en met getuigen aangetoond, dat er wel degelijk een schat gevonden was.

Zoo ziet men hoe het eene zich dikwijls uit het andere laat verklaren en hoe in elk volksverhaal, hoe ongerijmd ook op zich zelf, toch dikwijls een grond van waarheid ligt. Tevens leidt een en ander tot de gevolgtrekking, dat Montferland waarschijnlijk reeds eeuwen lang geregeld bewoond werd. Een kasteel of eenig aanzienlijk gebouw heeft er echter denkelijk nooit gestaan, ook geen jachtslot of iets dergelijks, anders zoude daar wel ergens melding van gemaakt zijn; bovendien hadden de heeren van den Berg in de nabijheid een jachtslot, namelijk het kasteel Padevoort ten oosten van Zeddam. Waarschijnlijk werd de berg steeds bewoond door boschwachters, jachtopzieners, houtvesters en dergelijke dienstmannen der aanzienlijke eigenaars, die hier wellicht eene zoogenaamde lanterskamer of verblijf hadden, om, wanneer zij Montferland bezochten, daar te kunnen uitrusten en vertoeven.

Doch hoe boeiend het verleden van Montferland voor den belangstellenden bezoeker ook wezen moge, dat verleden alleen zoude denkelijk niet vele bezoekers trekken, indien niet het prachtige, niet te beschrijven schoone uitzicht, dat men van den top des heuvels in zuidelijke richting geniet, het niet reeds eeuwenlang eene algemeene vermaardheid had gegeven. Anderhalve eeuw geleden bezong Claas Bruin het in zijne Cleefsche Arcadia en sprak toen al van eene oude poëzy, waarin de vermakelijkheden van Montferland wijdloopig beschreven waren. En geen wonder, dat het dichterlijk vuur ontvlamt, wanneer men, met open oog en warm hart voor de schoone natuur, zijn blik laat weiden in het rond en men aanschouwt het heerlijke panorama, dat zich voor ons oog ontrolt. Over de toppen der hooge, statige beuken, aan de zuidzijde des bergs met den beganen grond, waarop men staat, gelijk geschoren, en die als het ware uit een afgrond opdoemen, ziet men over het dichte groen der dennenbosschen en de golvende vale heide in een halven cirkel: den Hulzenberg met het aan zijn voet zoo liefelijk gelegen Stokkum, den Eltenberg met zijne gebouwen en de oude kerk, de bergen en torens van het wijd vermaarde Kleef, de stad Emmerik, en daarvóór den grooten, vierkanten toren van het slot te 's Heerenberg, met zijne hangtorentjes sierlijk uitstekend boven het zware omliggend geboomte, waarachter het stadje grootendeels verscholen blijft; voorts, behalve nog zoo menig dorp en gehucht, bij helder weder zelfs de torens der steden Rees, Xanten en Wezel. Door dat grootsche en rustige natuurtafereel, waarvan

Digitized by Google

de stilte slechts verbroken wordt door het liefelijke gezang der vogelen en het ruischen der koelte door de toppen der boomen, kronkelt zich de oude Rijn bevallig en deftig als eene zilveren slang; en wanneer dat onbeschrijflijk schoone panorama door de middagzon wordt beschenen en de torens en daken der kerken daardoor als in een vuurgloed worden gezet, dan is het alsof een vonk der Goddelijke Majesteit op het landschap is neêrgedaald, men gevoelt zich in stille bewondering aan de plaats genageld, het voor de heerlijkheid der Schepping ontvankelijk gemoed ontrukt zich aan alle aardsche gedachten en verheft zich, al zij het ook ondanks zichzelf, tot den Heer dier Heerlijkheid en het oog volgt die torenspitsen, die stil en zwijgend wijzen naar het Hemelsch Vaderhuis!

Behalve het kleine hotel met bijbehoorende gebouwen en een vrij ruim open terrein, vindt men nog boven op Montferland een ronden moestuin, door eene heg afgesloten, en waaromheen, langs de steile helling van den berg, een smal voetpad loopt, dat ons vergunt ook in andere richtingen het omliggend landschap te overzien. Meestal echter is het uitzicht zeer beperkt door de omringende bosschen en vooral door de noordwaarts gelegen dicht begroeide hoogten, waarvan sommige hunne toppen nog boven het Montferland verheffen; doch ook hier en daar vergunt eene opzettelijk in het hout aangebrachte opening een verrukkelijk vergezicht. Schilderachtig bijvoorbeeld is de blik op het eenzaam gelegen oude heidedorp Zeddam met zijn zonderlingen, cilindervormigen, zwaren, op eene hoogte gebouwden molen en zijne oude parochiekerk, waarvan boven reeds sprake was.

Deze schoone uitzichten zeggen ons genoeg, dat wij op Montferland eerst aan het begin zijn eener heerlijke landstreek, waarin wij nog uren, ja, dagen lang kunnen ronddwalen onder het smaken van onophoudelijk afwisselend natuurgenot, dat niet in bijzonderheden te beschrijven is, doch ongetwijfeld blijvende en aangename herinneringen zal achterlaten bij hen, die er uit eigen ervaring over kunnen medespreken.

Van Montferland kan men door de bosschen en over de heide tusschen den Hulzenberg en Stokkum door en achter Hoog Elten om, binnen anderhalf uur het station Laag Elten te voet bereiken. Ook kan men van Montferland, aanvankelijk langs de groote Montferlandsche allée en vervolgens dwars door de dichte dennenwouden, den, een klein uur noordwaarts gelegen Hettenheuvel bestijgen, het hoogste punt dezer geheele landstreek, 105 meter boven de oppervlakte der zee, en dus maar 5 meter lager dan de bekende Domtoren te Utrecht. Dat men ook op dien heuvel naar alle zijden een fraai uitzicht heeft, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Verder kan men nog in ruim twee uur wandelen van Montferland over

Digitized by Google

het dorpje Beek naar het oude Didam, waaraan ook weder zooveel oudheidkundige en historische herinneringen verbonden zijn [1]); enz.

Trekt men in één woord eene kromme lijn, die niet veel van den cirkelvorm afwijkt, over Didam, Hoog Elten, 's Heerenberg, Zeddam, Wehl en Loil naar Didam terug, dan ligt binnen deze lijn een boschrijk heuvelland, een in allen deele bekoorlijk landschap, dat, nevens zoovele andere dergelijke streken in Gelderland, ontegenzeggelijk recht geeft, dit verrukkelijk fraaie gewest, wat natuurschoon betreft, de kroon van Nederland te noemen!

AANTEEKENINGEN.

A. Na de verbeurdverklaring der goederen van Willem graaf van den Berg, den 28^{en} Mei 1568, of liever reeds den 5^{en} Maart te voren, werd het beheer over het graafschap Berg opgedragen aan Johan van Mekeren, landdrost der graafschap Zutphen, die dan ook op last van Alva hiervan bezit nam in naam des konings van Spanje.

Doch reeds in 't begin van Mei slaagde van den Berg erin het slot Ulft weder door zijne troepen onder aanvoering van Crispinus van Soltbrugge of Saltbrugge te doen vermeesteren en begon men van daaruit 's Heerenberg te bestoken. Den 27^{en} Juni gelukte het aan Soltbrugge dit stadje te bemachtigen en twee dagen later moest ook het slot zich overgeven.

Op last van Alva trok Don Sancho de Londoño met eenige troepen en geschut naar 's Heerenberg en sloeg het beleg voor deze plaats, die reeds den 3^{en} Juli door de inwoners — die naar Emmerik aftrokken, doch door Londoño's ruiterij achterhaald en in de pan gehakt werden — ontruimd en door den vijand werd bezet, terwijl de bevelhebber Crispinus naar Ulft de wijk nam.

Ook dit sterke slot, dapper verdedigd door Hercules, bastaard van den Berg en Gijsbert van Heerdt, werd eene maand later door de Spanjaarden, onder aanvoering van Alonzo de Ulloa, weder vermeesterd. Andries van Anderlecht [2]) werd daar toen als drost aangesteld, doch spoedig daarop vervangen door Johan van Haersolte, daar Anderlecht den inmiddels overleden Johan van Mekeren als landdrost der graafschap Berg opvolgde.

---

[1]) Aanteekeningen D.

[2]) Zie over hem o. a.: Gelre, Bijdr. en Meded., II, blz, 331 en III, blz. 275.

Digitized by Google

Ruim twee jaren later, den 17en December 1570, toen de landdrost voor ambtszaken naar Arnhem afwezig was, gelukte het eenige, als boeren verkleede soldaten, onder aanvoering van zekeren Henrick Visscher — die van graaf Willem van den Berg commissie had gekregen om 's Heerenberg voor hem te veroveren — zoowel deze stad, als het slot Ulft bij verrassing op nieuw te vermeesteren. Zij hielden vreeselijk huis, vermoordden den pastoor van 's Heerenberg Johan van Efferen op barbaarsche wijze en plunderden de kerk.

Natuurlijk waren de Spanjaarden er onmiddellijk op bedacht om zoowel Berg als Ulft weder te heroveren en eene maand later trokken Charles de Brimeu, graaf van Megen, stadhouder van Gelderland, en Don Hernando de Toledo met zes vendels van Arnhem over Elten naar 's Heerenberg, dat, evenals Ulft, zonder slag of stoot werd genomen en bezet, daar beide door de bezetting in allerijl werden verlaten bij de nadering des vijands.

De graaf van Megen hechtte — volgens een schrijven van hem aan den hertog van Alva — veel waarde aan het behoud van Ulft, waarop dan ook, op zijn advies, ten minste een garnizoen van 20 man werd gelegd en dat bij behoorlijke verdediging onneembaar werd geacht. Zijn oordeel over het slot Berg daarentegen was minder gunstig, hij achtte dat niet verdedigbaar en het kreeg slechts 12 man bezetting.

De rust was in het graafschap Berg evenwel niet teruggekeerd. De Geuzen deden onophoudelijk strooptochten in de bosschen en maakten het platte land onveilig, terwijl zij er voortdurend op bedacht waren en plannen beraamden om beide genoemde sloten, en vooral Berg, weder in hunne macht te krijgen. Bovendien werden zij nog gesteund en begunstigd door Diederick van Bronckhorst, heer van Anholt, wiens heerlijkheid Anholt eene veilige schuilplaats voor hen was. Hun aantal groeide dan ook steeds aan, hunne ondernemingen werden voortdurend stoutmoediger; zij trachtten zelfs Anderlecht op te lichten, die met eene groote som gelds, de opbrengst der schatting in Juni 1571, van 's Heerenberg naar Arnhem reisde. Doch de poging mislukte, evenals eene andere, kort daarop, om den drost van Ulft met den rekenmeester Johan Bentinck en den landrentmeester Johan Garbrants in handen te krijgen.

Doch het werd Mei van het volgende jaar 1572 eer de Geuzen of rebellen, zooals zij genoemd werden, sterk genoeg waren om een ernstigen aanval op Berg en Ulft te ondernemen. Den 27en Mei kwamen twee vendels Geuzen onder aanvoering van Willeken van Angeren vóór 's Heerenberg, waarbinnen Anderlecht zelf het bevel voerde. Te vergeefs eischten zij de stad en het kasteel op; daarop drongen zij met geweld de veste binnen,

Digitized by Google

doch stuitten het hoofd voor het slot, waarop Anderlecht zich had teruggetrokken en van waar hij hen dapper afweerde, zoodat de aanvoerder gewond werd en de troep de stad weder verliet. Den 31^{en} kwamen zij echter terug, omsingelden het slot en begonnen het van alle kanten te beschieten. Wederom werd Anderlecht uitgenoodigd om zich over te geven, doch hij weigerde opnieuw en verdedigde met zijne 12 man bezetting het slot zóó dapper, dat de Geuzen eindelijk het beleg opbraken, de stad weder verlieten en in de richting van Gendringen aftrokken. Ware de vijand sterker geweest en in bezit van eenige artillerie, zoo zoude hij zonder twijfel het slot spoedig vermeesterd hebben. De bezetting zag dit dan ook wel in en weigerde langer daar te blijven. Zij verliet slot en stad, die nu spoedig daarop door de Geuzen bezet werden. Anderlecht begaf zich naar Emmerik en schreef van dáár, den 29^{en} Juni, aan Alva, dat de stad Berg door 50 en het slot door 40 man bezet waren, en dat hij kans zag om met 500 man zonder artillerie, beide in 24 uur tijds te heroveren.

Inmiddels hadden de Geuzen den 27^{en} Juni met 3 of 4 vendels, doch zonder geschut, het beleg geslagen voor Ulft, dat door 50 Spanjaarden was bezet. Ofschoon er gebrek was aan proviand op het slot, hield de dappere bezetting, onder aanvoering van Jan van Haersolte het zeven weken lang uit. Half Augustus verzamelde eindelijk de stadhouder Gilles de Barlaymont, heer van Hierges, — die den in 't begin des jaars overleden graaf van Megen was opgevolgd — eenig krijgsvolk om tot ontzet van Ulft op te rukken, doch de belegeraars wachtten hem niet af en vonden het geraden het beleg op te breken.

Anderlecht werd in November 1572 aangesteld tot gouverneur van Tiel, doch bleef tevens nog drost van Berg tot 1576, toen graaf Willem van den Berg, ten gevolge van de bepalingen der Pacificatie van Gent in het bezit zijner goederen werd hersteld [1]).

B. Wij zullen hier, aan de hand van van Spaen en Mr. Tadama [2]), de afstamming laten volgen van den tegenwoordigen eigenaar der heerlijkheid Berg of 's Heerenberg van den bovengenoemden Constantinus de Melegarde.

---

[1]) Zie een en ander meer uitvoerig medegedeeld en van de noodige bewijsstukken voorzien in: Gelre, Bijdr. en Meded., VIII, blz. 113—232. Het Graafschap Berg in de eerste jaren van den Tachtigjarigen oorlog (1568—1572), door Dr. J. S. van Veen.

[2]) Inleiding tot de Hist. v. Gelderland, I, blz. 333—357. En: Mr. R. W. Tadama, Verslag over het oude Grafelijk-Bergsche archief; zie: Bijdr. voor vaderl. gesch. en oudheidk.; 1^{e} R., V, blz. 1—46.

Digitized by Google

1. Constantinus de Melegarde, 1096; genaamd Constantinus de Berge, circa 1120.

2. Rabodo de Berge, met zijn broeder Contantinus, getuigen bij de stichting van het klooster ter Meer 1166. Hij is waarschijnlijk vader van Rabodo, die zoo aanstonds volgt en als broederszoon van Constantinus wordt gemeld.

   Constantinus de Monte of de Berge, 1165, 1166; met zijn broeder Rabodo, als boven 1166. Zij zijn denkelijk kleinzoons van bovenstaanden Constantinus van Melegarde. Hij komt nog meerdere malen voor tot 1186 en met zijn broederszoon Rabodo, nobilis genaamd, als getuige van Philip, aartsbisschop van Keulen, tusschen de jaren 1167 en 1191.

3. Rabodo, heer van den Berg, broederszoon van Constantinus voornoemd, tusschen 1167 en 1191, stichtte mede het klooster Bethlehem bij Doetinchem, 1179; ux.....

   |

4. Hendrik I, heer van den Berg, vir nobilis en miles genaamd, wordt herhaaldelijk gemeld van 1224 tot 1243; ux.....

   |

5. Adam I, heer van den Berg, met zijn vader Hendrik gemeld, 1228 en 1233, nobilis vir de Monte geheeten, 1257; verkocht in 1260 aan zijn neef Simon van Gemen den hof te Raesfeld, genaamd Raberdinchof, gelijk zijn vader Hendrik en zijn grootvader Rabodo dien in eigendom gehad hebben. Hij stichtte de kapel te 's Heerenberg; ux.....

   |

6. Frederick I, heer van den Berg, domicellus de Monte genaamd in 1272; was medegetuige van het klooster Bethlehem en staat de eerste ná de ridders, 1280; kreeg de heerlijkheid Etten en het recht om klein geld te munten; ux. Hedwig de Oije, die in 1293 stierf.

   |

7. Hendrik II, heer van den Berg — zoon of broeder (dit is onzeker) van bovenstaanden Frederick — kocht de goederen van Warbeyen van de gebroeders van Ulft; was met zijn zoon Adam getuige van graaf Reinald van Gelre bij het geven van privilegiën aan Arnhem 1312;

Digitized by Google

stierf 19 Kal. Februari 1312; ux. Hedwig van Randenrode, overleden in 1305. [1]).

|

8. Adam II, dominus de Monte 1301, ook nobilis de Monte genaamd, 1308, 1311, 1312; werd na den dood zijns vaders heer van den Berg; ux. Elisabeth dochter van den graaf van Loss of Loen, bij wie hij had eene dochter Irmgard, abdis van Elten, verkozen 4 Juni 1334 en overleden 26 Juli 1365, en een zoon:

|

9. Frederick II, heer van den Berg, vermeld in 1318, 19 en 24; stierf XII Kal. Junii 1331; ux. Elisabeth, dochter van Willem van Millen, heer van Wickerdt, vrouwe van Grebben, overleden in 1355, waarbij 3 zoons.

|

10. Adam III, heer van den Berg. Nobilis vir Adam, Dominus de Monte genaamd, 1237; vermeld in 1343 en 54; overleden in 1354; ux. Margriet van Weerdenburg, kinderloos gestorven in 1369.

11. Willem I, heer van den Berg en Byland, erfgenaam zijns broeders Adam voornoemd; vermeld in 1357, 58, 59, 61, 65, 70 en 73. Hij gaf privilegiën aan de stad 's Heerenberg en stierf iin 1387; ux. Sophia van Byland, vrouwe van Byland en Millingen, erfdochter van heer Johan. Zij stierf 1381.

|

12. Frederick III, heer van den Berg en Byland, gemeld met zijn vader in 1361, 65, 70 en 85; was knaap in 1394 en ridder in 1398; stierf in October 1416; ux. Catharina van Buren, overleden 14 Juni 1410. Uit dit huwelijk werd slechts ééne dochter Sophia geboren, gehuwd met Otto van der Leck, heer van Hedel, jongste zoon van Johan, heer van Polanen, de Leck en Breda en van Margriet gravin van der Lippe. Zij stierf in 1412 vóór haar vader; hij in 1418. Uit dit huwelijk:

|

13. Willem II van der Leck, de Rijke, heer van den Berg en Byland, geboren in 1404, Hij erfde al de goederen en bezittingen van de ouders zijner moeder en nam naam en wapen van van den Berg aan. Hij stichtte in 1460 het Minnebroederskloosterte 's Heerenberg en stierf

---

[1]) Volgens Tadama, a.w. blz. 5 heeft deze Hendrik niet bestaan en behoort hier niet tusschen, is Hedwig van Randenrode, † 1305, de vrouw van Adam II en is Elisabeth gravin van Loss of Loen onbekend.

Digitized by Google

in 1465; ux. Machteld, dochter van Everwijn graaf van Benthem, overleden in 1445. Zij hadden 6 kinderen; uit hun 2^{en} zoon Ludolf, heer tot Hedel zijn de graven van Breda gesproten [1]). Hun oudste zoon:

14. Oswald I, heer (sedert 1486 graaf) van den Berg en Byland, geboren 28 Februari 1442, kocht in 1486 de heerlijkheid Homoet en de helft der heerlijkheid Wisch van Hendrik heer tot Homoet en Wisch, welke helft door het huwelijk zijner dochter Walburg met Hendrik, heer van half-Wisch (de andere helft der heerlijkheid) aan dezen komt, waardoor Wisch weder vereenigd werd, om later door het 2^{e} huwelijk hunner dochter Ermgard, bannervrouwe van Bronckhorst, met George, graaf van Limburg, heer van Styrum, in diens bezit over te gaan. Hij stierf in 1506 en was gehuwd met Elisabeth, dochter van Vincent graaf van Meurs. Uit dezen echt:

15. Willem III, graaf van den Berg, heer van Byland, enz., geboren in 1468, stierf te Bommel 3 Mei 1511 en huwde met Anna van Egmond, vrouwe van Herpen, Boxmeer, Stevensweerd en Spalbeek, erfdochter van Graaf Willem van Egmond, waarbij o. a.:

16. Oswald II, graaf van den Berg, heer van Byland, enz., geboren in 1508, overleden te Zutphen 10 Mei 1546 en gehuwd geweest met Elisabeth van Dorth, weduwe van Johan van der Horst, erfmaarschalk van Keulen. Zij stierf in 1545 en was moeder van:

17. Willem IV, graaf van den Berg, heer van Byland, enz., geboren in 1538, overleden in 1586, van wien hierboven uitvoerig sprake was en die bij zijne vrouw Maria gravin van Nassau, overleden in 1599, 16 kinderen verwekte. Hun oudste zoon was:

18. Herman, graaf van den Berg, heer van Byland, enz., geboren in 1558, ridder van het Gulden Vlies, stadhouder van Spaansch Gelderland, overleden te Spa in 1611. Hij had bij zijne vrouw Maria Mencia van Witthem, markiezin van Bergen op Zoom, gravin van Walhain, enz., slechts ééne dochter:

19. Maria Elisabeth, markiezin van Bergen op Zoom, gravin van Berg

---

[1]) Serrure, Hist de la Souver. de 's Heerenberg II partie.

Digitized by Google

en Walhain, enz., geboren in 1610, die in 1625 huwde met haar vollen neef Albert, graaf van den Berg, heer van Byland, enz., doch in 1633 kinderloos overleed. Hij was zoon van Frederik, Willemszoon ux. Maria gravin van Nassau, en van Françoise de Ravenel, vrouwe van Ratigny, en hertrouwde Madelaine de Cusance, gravin van Champlitte, overleden in 1689, bij wie hij twee zoons en twee dochters verwekte. Hij was geboren in 1607 en stierf in 1656. Zijn oudste zoon:

|

20. Oswald III, graaf van den Berg, heer van Byland, enz., geboren in 1646; ux. Maria Leopoldina Catharina gravin van Oost-Friesland en Rittberg. Hij stierf kinderloos in 1712 en had tot erfgenaam benoemd den kleinzoon zijner zuster Maria Clara, die volgt.

21. Franz Wilhelm vorst von Hohenzollern Sigmaringen, 2e zoon van Meinhard, Franz Wilhelmszoon ux. Maria Clara gravin van den Berg, en van Johanna Catharina Victoria gravin van Montfort. Hij wordt, als erfgenaam zijns oudooms, graaf van den Berg, heer van Byland, enz. en huwde 14 Mei 1724 Maria Catharina, dochter van Christoffel des H. R. Rijks Erb Truchsess, graaf zu Zeyll, overleden 24 Maart 1739.

|

22. Johann Baptist Joseph Oswald Franz, vorst von Hohenzollern Sigmaringen, graaf van den Berg, enz., geboren 24 Juni 1728, overleden in 1781, huwde in 1758 Maria Benonia gravin van Lodron, doch verwekte bij haar geene kinderen, weshalve zijne oudere zuster, die volgt, van hem erfde.

23. Maria Johanna Josepha, vorstin von Hohenzollern Sigmaringen, gravin van den Berg, enz., geboren 14 April 1727, erfde in 1781 van haar bovenstaanden broeder en overleed 22 Februari 1787. Zij was den 24en Februari 1749 gehuwd met haar neef Carl Friedrich vorst von Hohenzollern Sigmaringen die den 26en December 1786 overleed.

|

24. Anton Aloysius Meinhard Franz, vorst von Hohenzollern Sigmaringen, graaf van den Berg, enz., geboren 20 Juni 1762, des H. R. Rijks erfkamerheer, generaal-majoor, enz., gestorven 17 October 1831, huwde 12 Augustus 1782 Amalia Zephyrine, vorstin von Salm-Kyrburg, geboren 7 Maart 1760.

|

Digitized by Google

25. Carl Anton Friedrich Meinhard Fidelio, vorst von Hohenzollern Sigmaringen, graaf van den Berg, enz., geboren 20 Februari 1785, overleden 11 Maart 1853, trouwde 1° den 4^en^ Februari 1808 Antoinette Maria prinses Murat, geboren 5 Juni 1793, gestorven 19 Januari 1847.

|

26. Carl Anton Joachim Zephyrin Friedrich Meinhard, vorst von Hohenzollern Sigmaringen, graaf van den Berg, enz., geboren 7 September 1811, overleden 2 Juni 1885, gehuwd den 21^en^ October 1834 met Josephine Frederique Louise, groothertogin van Baden, geboren 21 October 1813, gestorven 19 Juni 1900.

|

27. Leopold Steven Carl Anton Gustav Eduard Thassilo, vorst von Hohenzollern [1]), graaf van den Berg, enz., geboren 22 September 1835, overleden te Berlijn 8 Juni 1905 en 12 September 1861 gehuwd met Antonia, enz. infante van Portugal, geboren den 17^en^ Februari 1845.

|

28. Wilhelm August Carl Joseph Peter Ferdinand Benedictus, vorst von Hohenzollern, graaf van den Berg, enz., geboren op het kasteel van Benrath den 7^en^ Maart 1864, de tegenwoordige eigenaar der heerlijkheid Berg. Hij is den 27^en^ Juni 1889 gehuwd met Maria Theresia, prinses van Bourbon-Sicilië, uit welk huwelijk tot heden toe eene dochter en twee zoons zijn geboren.

C. Het boschbedrijf „Montferland" op de gronden der heerlijkheid Berg wordt gedreven op eene uitgestrektheid van circa 1347 hectaren, gelegen in de gemeenten Bergh en Didam, waarvan ongeveer 1088 h. met grove dennen, 106 h. met akkermaalshout en het overige met opgaande boomen zijn beplant. Wegens de daling in de schors- en houtprijzen zijn in de laatste jaren reeds ± 219 h. akkermaalshout in dennenbosch omgezet. De hoofdzaak van het bedrijf is dus de grove dennencultuur.

De exploitatie geschiedt zeer regelmatig, methodisch en oordeelkundig. Nergens in ons land kan men het beter en doelmatiger ingericht vinden.

De geheele uitgestrektheid dennenbosch is in 9 districten verdeeld, die dus ieder ± 150 h. groot zijn, ieder district weder in afdeelingen, deze soms

---

[1]) Sedert 3 September 1869, na het uitsterven der linie Hohenzollern Hechingen, voeren de vorsten von Hohenzollern Sigmaringen alleen den naam Hohenzollern.

Digitized by Google

nog in onderafdeelingen. De afdeelingen, allen door wegen gescheiden, zijn ieder circa 12 h. groot, en het geheele bosch bevat 29 h. wegen.

De dennen worden naarmate harer leeftijd in 4 perioden verdeeld: 1e periode van 35—45 jaar, 2e van 25—34, 3e van 10—24 en 4e van 1—9 jaar. In 1905 waren er van de 1e, 2e, 3e en 4e periode respectievelijk 215, 267, 217 en 389 h., dus te zamen 1088 hectaren.

De dennen worden op stam voor mijnhout verkocht en wel per kubieke meter. Nu is het streven om telken jare ongeveer evenveel kub. m. hout te kappen en dit is in 1896, toen de omloop — dat wil zeggen: de tijd waarop de dennen gekapt moeten zijn — voor de volgende 10 jaren van 40 op 45 jaar gebracht is, bepaald op 2290 kub. m. per jaar, zoodat in 10 jaar de 1e periode is leêggekapt. Tusschen 35 en 45 jaar worden zij dus geveld en men berekent de opbrengst per hectare op circa 115 kub. m. In het jaar 1903—04, werden ruim 20 h. geveld en 144½ h. uitgedund; de totale opbrengst bedroeg toen, na aftrek der kosten, ƒ 23,719.75.

De gekapte bosschen worden het volgende jaar weder met tweejarige verspeende dennetjes ingepoot, nadat eerst de stompen — tegenwoordig met stompenrooiers — verwijderd zijn en de grond is omgeploegd. Men rekent per hectare op 10000 jonge dennen, daar zij een meter uit elkander worden gezet; zij worden in eigen kweekerijen gekweekt. Enz.

Het ligt niet op onzen weg hier dit boschbedrijf verder in bijzonderheden te beschrijven en nader uiteen te zetten. Het bovenstaande — getrokken uit de korte maar zaakrijke beschrijving door de directie der Nederlandsche Heidemaatschappij aan hare leden verstrekt, die aan de hoogstbelangrijke en leerzame excursie op 13 September 1905 naar 's Heerenberg hebben deelgenomen — diene enkel om nogmaals zoowel op de belangrijkheid der boschcultuur in de heerlijkheid Berg, als op de uitstekende inrichting en leiding daarvan de algemeene aandacht te vestigen.

Voor menigen eigenaar van bosschen is een goed bijgehouden geslachtsregister zijner dennen meer waard dan eene uitgebreide genealogie zijner voorouders!

D. Didam (Didem, Diedem, Diem) is voorzeker een van de oudste oorden der Graafschap. Den 7en Februari 828 wordt het vermeld, als Theoden, onder de goederen in de Graafschap, die zekere Gerowald geeft aan de kerk van St. Marten te Utrecht [1]), doch de Romeinen bouwden

[1]) Menso Alting, Notitia Germaniae inferioris, II, blz. 170; Bondam, Charterb., I, n0. 18; Sloet, Oorkondenb., I, n0. 29, waar echter de woorden: „et in Theoden" (regel 8 v. o.) zijn uitgevallen.

Digitized by Google

reeds daar ter plaatse (eene bepaalde hoogvlakte) een wachttoren op het punt, waar twee, door hen aangelegde militaire wegen van Emmerik uit — de eene over den Eltenberg en Babberich, de andere over Montferland en Beek — samenkwamen om verder naar Doesburg door te loopen. Deze toren werd later Bergvrede of ook wel de Meurssentoren genoemd en is in 1609 afgebroken.

Ook de eerste kerk te Didam was zeer oud en behoorde zeker tot de oudsten in den lande. Zij werd door Willebrordus, die in 737 stierf, gesticht en aan den heiligen Martinus gewijd.

Didam werd later eene heerlijkheid; ook verrees er een slot of kasteel. Zij behoorde aan het geslacht Meurs en was sedert 1326 leen van het vorstendom Gelder. In 1380 werd Frederik graaf van Meurs er mede beleend en in 1402 vernieuwde hij den leeneed.

Daarna was Steven van Baer, Frederikszoon, en vervolgens diens zoon Palick van Baer, met deze heerlijkheid beleend. Deze laatste transporteerde haar in 1405 op Willem van Arnhem en zijne erven; zij schijnt daarna weder aan de graven van Meurs te zijn gekomen, want den 24en October 1456 verkocht Vincent graaf van Meurs en Sarwerden met zijne vrouw Anna van Beijeren de heerlijkheid Didam met al haar toebehooren aan zijn neef Willem II, de Rijke, heer van den Berg, Byland, Hedel, enz. [1]), en deze werd daarmede door hertog Reinoud III van Gelder beleend [2]).

Didam bleef daarna steeds vereenigd met Berg, dat eveneens een Geldersch leen was.

---

[1]) Zie hierboven blz. 361.

[2]) Deze oorkonde, in het Bergsche archief aanwezig, is afgedrukt in: Fahne, Urkundenb. des Geschl. Momm, III, S. 185.

Digitized by Google

De Roode Toren.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

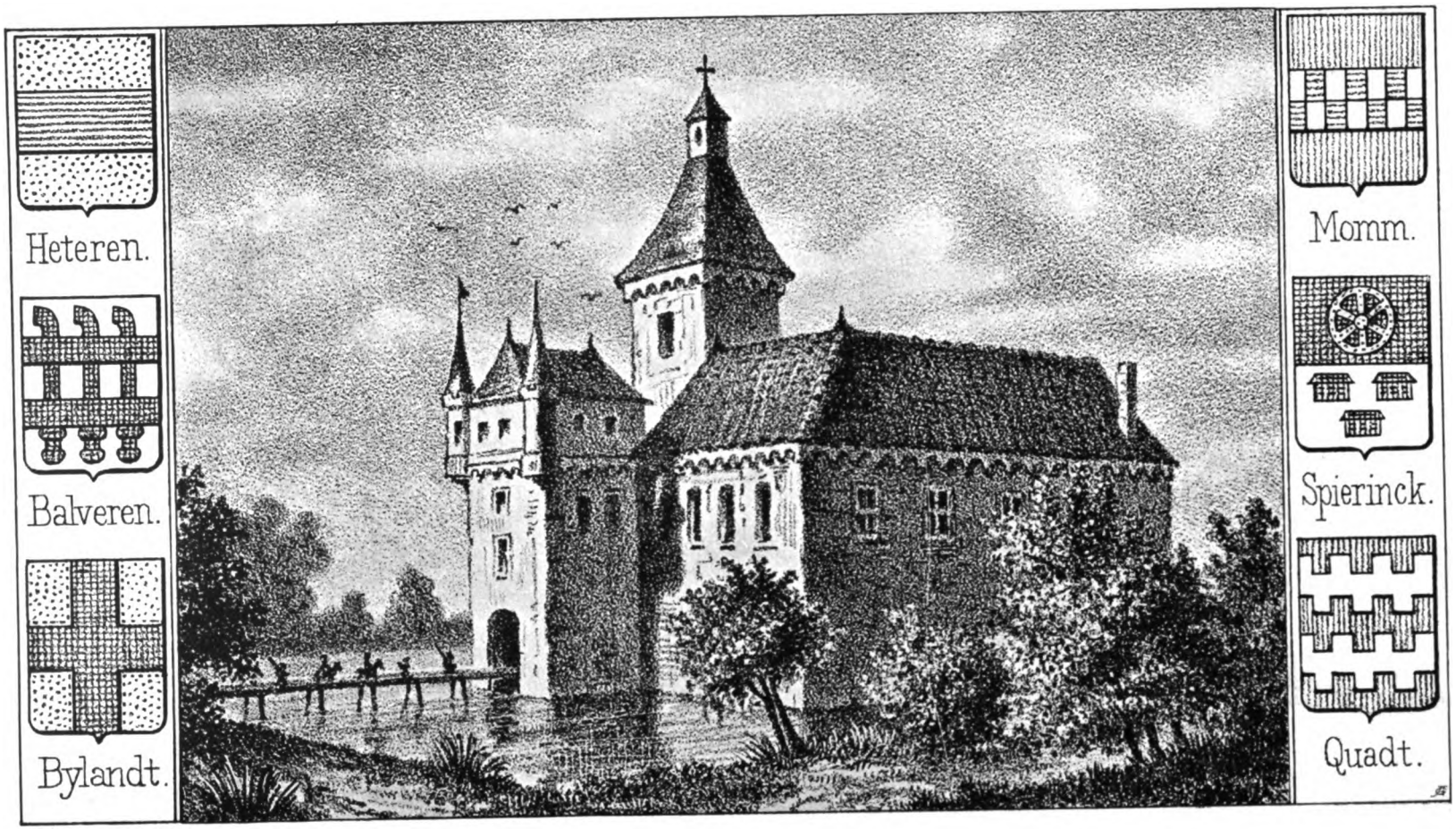

DE ROODE TOREN.

Digitized by Google

DE ROODE TOREN.

De Roode Toren! Reeds meer dan eene eeuw is hij verdwenen van Gelders bodem en toch staat hij nog altijd op zijne oude plaats. Niemand herinnert zich meer, dat hij bezweek onder den moker des sloopers en niemand beweert dan ook: „ik zie hem daar nog werkelijk voor mij staan," en toch zijn er nog zoo velen, ouden en jongen, die hem in hunne verbeelding nog dagelijks zien, die eene heilige vrees hebben voor de plek, waar hij eenmaal zijne trotsche tinnen verhief, vooral wanneer het duister het aardrijk omhult, en die volstrekt niet op hun gemak zijn, wanneer zij voorbij de plaats moeten gaan, waar voorheen de Roode Toren in al zijn trots en grootheid pronkte. En moge hij nu bij klaar lichten dag al niet meer te zien zijn, des nachts althans staat hij er zeker nog, en als het middernachtsuur slaat, staat hij zelfs in vollen gloed, dan hoort men nog de wapenrusting kletteren der geharnaste ruiters, die hem eeuwen geleden met krachtigen arm verdedigden. Huzaren, levende duivels, heksen, witte wijven, enz., iederen nacht kan men ze nog zien en hooren ter plaatse, waar alsdan nog altijd de Roode Toren staat.

Ge kent ongetwijfeld, waarde lezer, de lieve novelle: Grietje op 't Heunings-arf, van onzen vriend, den in Gelderland onsterfelijken Cremer. Op geestige wijze schetst onze groote novellist in dat stukje het naïve bijgeloof van den eenvoudigen Betuwschen landman, en de legende, aan de plek verbonden, waar voorheen de Roode Toren stond, die legende, die hij in zijne jeugd zoo dikwijls had gehoord [1]), zij is hem eene welkome gelegenheid om ons den Betuwnaar te schilderen, zooals hij hem heeft gekend en zooals hij hem leerde waardeeren.

[1]) Zijne ouders toch woonden op den Oldenhof te Driel, niet te verwarren met den Oldenhof te Heteren. Van beide zal hieronder meermalen sprake zijn.

Digitized by Google

Deze legende nu, hoe bespottelijk ook, is toch, evenals alle volkslegenden en sagen, voor den geschiedvorscher geenszins van gewicht ontbloot, vooral daar zij niet de eenige is, die van den Rooden Toren bestaat. In den mond des volks toch klimt de geschiedenis van dit slot al zeer hoog op. Aan den zwaren, van rooden baksteen opgetrokken toren, waaraan het waarschijnlijk zijn naam te danken heeft, bevonden zich eertijds ter hoogte van den waterspiegel zware, in den muur gemetselde, ijzeren ringen, die vermoedelijk dienden, om daaraan schuiten in de slotgracht vast te leggen. De sage nu verhaalt, dat daaraan reeds nà den Zondvloed de ark van Noach geankerd werd.

Voorts zegt de legende, dat in overoude tijden een ridder en eigenaar van den Rooden Toren van zijn toren zijn medeminnaar, een ridder van den Dorenweerd, met een pijl op de transen van diens slot doorschoot. En toen later de Roode Toren niet meer bewoond was en daardoor reeds van zelf bij het landvolk een verblijf van spoken en heksen werd, zag men nog iederen nacht dezen ridder in volle wapenrusting boven op den toren verschijnen, om later na de slooping van dien toren op den heuvel, waar hij eertijds stond, plaats te maken voor blauwe vlammen.

Daar nu zonder twijfel alle sagen en legenden niet van den tegenwoordigen tijd zijn, maar meestal van eeuwen her dagteekenen en steeds van geslacht tot geslacht bij monde zijn overgebracht, zoo hebben zij ongetwijfeld ook in den loop der tijden veel wijziging ondergaan en kan men zeer moeielijk het oorspronkelijke in het nu nog aanwezige terugvinden; toch kan men daaromtrent twee zaken gerust als waarheid aannemen: 1°. dat iedere legende in zich een grond van waarheid bevat, die tot het oorspronkelijke verhaal aanleiding gaf, en 2°. dat sagen en legenden altijd een bewijs van oudheid zijn voor de plaatsen, waaraan zij waren verbonden. Men heeft helaas! in vroegere dagen de volkslegenden te veel verwaarloosd en te gering geschat, waardoor veel verloren is gegaan; men zag daarin niets anders dan dom, onzinnig bijgeloof, en men heeft eerst later leeren inzien, dat, alvorens de geschreven geschiedenis een aanvang neemt, er eene niet te boek gestelde geschiedenis bestaat, waarvoor nog vele bouwstoffen zoowel onder als boven den grond aanwezig zijn. En moge er al uit dat vóórhistorische tijdperk, dat hier vroeger, dáár later een einde neemt, gewoonlijk niets met wiskunstige zekerheid zijn op te maken, toch leidt het meestal tot gewichtige, volstrekt niet verwerpelijke gevolgtrekkingen, die, al lichten zij den sluier, die het verborgen verleden aan het begeerig oog ontbreekt, niet op, hem toch meer doorzichtig maken.

Vermag men voorts al niet uit die sagen en legenden eene geschiedenis van den grijzen voortijd op te trekken, zij leveren toch de schoonste stof voor den echt historischen roman, voor de, op geschiedkundige basis staande

Digitized by Google

aantrekkelijke novelle. Zij geven ons de gelegenheid het voorgeslacht in de duistere Middeleeuwen in zijn leven en werken te schilderen, wel niet naar waarheid, maar toch met eene aan de waarheid grenzende waarschijnlijkheid, die reeds daardoor een ieder boeit, die een open oog en een warm hart heeft voor het schoon verleden van zijn geboortegrond.

Wat van de legenden van den Rooden Toren in dat opzicht te maken is, daarvan heeft ons D^{s}. Jonckers te Heteren in den Gelderschen Volksalmanak tot tweemaal toe een duidelijk bewijs geleverd [1]). Herlees slechts zijne boeiende, aangrijpende novelle: Udo en Clara, verlustig u nog eenmaal in zijne vloeiende, echt poëtische verzen over den Ridder van Roodentoorn, en ge zult ons toegeven, dat wij hieromtrent niets te veel hebben gezegd.

Doch laat ons tot de geschiedenis van den Rooden Toren, ook wel Rode Toren of Roodetoorn genaamd, overgaan.

Bondam giste, dat de Roode Toren voorheen Rothem heette, of liever dat onder een der beide Rothem's, genoemd tusschen de jaren 673 en 691 in pago Batua, het latere kasteel de Roode Toren moet verstaan worden. Theoderich I, koning van Neustrië en Bourgondië namelijk schonk toen verschillende goederen aan het klooster S^{t}. Vedastus of S^{t}. Vaast binnen Arras en daaronder: in Batua: Rexnam (Ressen), Wulfaram (Wolferen) cum capella Rothem, et aliam Rothem [2]). In 875 bevestigde paus Johannes VIII in een brief de bezittingen van genoemd klooster, en daarin worden bovengenoemde plaatsen iets nader omschreven, namelijk als volgt: Rehxnam, Ulfrum, una cum altera ibidem posita, Rotheim super fluvium Versiam sitam. Item in capella Rotheim mansus VI, etc. [3]). Met Rothem of Rotheim kan hier natuurlijk niet Rossem in Bommelerwaard bedoeld zijn, want dat lag in de gouw Teisterbant. De Versia kan wel den naam van een Rijnsprank geweest zijn, zooals er nog bij Heteren gevonden worden, die naam schijnt echter in onbruik of vergetelheid te zijn geraakt, men vindt die rivier althans nergens meer vermeld [4]).

---

[1]) Geld. Volksalm., 1837, blz. 74; ibid, 1856, blz. 31.

[2]) Charterboek, no. 1; Sloet, Oorkondenboek I, n^{0}. 1, waar abusievelijk achter capella eene komma en achter Rothem er geen staat. De kapel behoorde bij Rothem, niet bij Wulfaram.

[3]) Sloet, a. w. I, n^{0}. 55. Denkelijk moet achter capella Rotheim eene punt staan, en dan volgen: Mansus VI. Zie: Navorscher XXXV, blz. 540. Vergelijk ook: Mr. v. d. Bergh, Handboek der Middel Nederl. Geogr., 2^{e} dr., blz. 76, 196 en 198, welke schrijver evenwel, door Miraeus op een dwaalspoor gebracht, het oorspronkelijke verkeerd weêrgeeft en daardoor tot de valsche conclusie komt, dat de bewuste kapel bij Wulfaram behoorde.

[4]) De heer J. Anspach (Navorscher XXXV, blz. 540) vermoedt, dat het andere Rotheim (met de kapel) bij Herveld (tusschen Loenen en Wolferen) heeft gelegen.

Digitized by Google

Roode Toren zoude dan volgens Bondam eene verbastering zijn van Rothemstoren, en het kasteel te Rothem zoude aldus genoemd zijn naar den zwaren, vierkanten toren, die er het hoofdbestanddeel van uitmaakte en de roode kleur van den baksteen er alzoo niets mede te maken hebben. Deze naamsafleiding is ook gevolgd door Ds. Jonckers in de reeds genoemde novelle Udo en Clara, en deze schrijver noemt daar ook het kasteel nog Rothem, ofschoon het toen (1371) ongetwijfeld reeds Roode Toren heette [1]).

Eerst tien jaren later, in 1381, met de eerste beleening, opgenomen in het Geldersch leenregister, begint de eigenlijke geschiedenis van het kasteel, en de Roode Toren, zooals hij op bijgaande plaat in zijn welstand of tijdperk van grootheid en macht staat afgebeeld, zal wel ongeveer uit dien tijd dagteekenen [2]). Doch zeer waarschijnlijk was terzelfde plaatse al veel, mogelijk eeuwen vroeger een slot of sterkte aanwezig, dat zijn oorsprong te danken had, óf reeds aan de Romeinen, die hier wellicht een hunner talrijke militaire versterkingen langs den Rijn stichtten, óf aan de noodzakelijkheid, die zich later voordeed, om door het bouwen van kasteelen en versterkingen langs de groote rivieren zich tegen de invallen der Noormannen te verdedigen.

De heer Eyck van Zuylichem zegt toch — en dit zal ook wel op den Rooden Toren toepasselijk zijn —: „zeer moeielijk zoude het zijn den eersten oorsprong der zoo talrijk voorkomende kasteelen aan te wijzen. Zij staan meestal op het einde der 13e eeuw plotseling op het tooneel der geschiedenis, ofschoon men van vele, aan de zeekusten of aan de rivieren gelegen, mag vermoeden, dat zij oorspronkelijk door de landvorsten tegen de Noormannen zullen gesticht zijn" [3]).

Ook de stevige vierkante toren van dit kasteel, die wel het oudste en voornaamste gedeelte er van uitmaakte, waar het overige langzamerhand bijen omheengebouwd werd, wijst zonder twijfel aan, dat de Roode Toren tot de oudste kasteelen van ons land mag gerekend worden, en zeker wel reeds in de 11e of 12e eeuw zal gebouwd zijn [4]).

Aan de hand van het leenregister kunnen wij nu geregeld van het laatst der 14e tot het begin der vorige eeuw zien hoe de Roode Toren met

---

1) Aanteekeningen. A.

2) Fahne (Urkundenb. des Geschl. Momm, III, S. 268) zegt, dat deze afbeelding genomen is naar eene oude teekening, die te Barneveld bewaard wordt, doch aldaar is niets daarvan bekend of te vinden.

3) F. N. M. Eyck v. Zuylichem, Kort overzigt over de oude versterkingen en kasteelen in ons land tot op de 16e eeuw, blz. 26.

4) ibidem, blz. 22 en 23.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

bijbehoorende gronden van den eenen bezitter op den anderen en van het eene geslacht in het andere is overgegaan. Wij geven hierbij een extract uit dat leenregister [1]), en zullen dit nu wat nader toelichten.

Als eerste eigenaars vinden wij vermeld Johan van Heteren en zijn zoon Willem, 1381—1444. Het geslacht Heteren, voerende tot wapen: in goud een blauwen dwarsbalk, behoorde tot de oudste riddermatige Geldersche geslachten [2]). Het heeft zijn naam ontleend aan de heerlijkheid Heteren in Overbetuwe, ter plaatse waar nu nog het dorp van dien naam gelegen is. De Roode Toren, ook bij Heteren gelegen, was echter niet het stamslot van dit geslacht; dit lag een half uur daarvan verwijderd aan den Rijndijk en heette later den Oldenhof [3]); daaraan waren de heerlijke rechten, en aan de hofstede, die er sedert lang voor in de plaats is gekomen, is nu nog het collatierecht te Heteren verbonden. Daar echter in vroegere eeuwen zoowel de Roode Toren als de heerlijkheid Heteren in bezit was van het geslacht Heteren, zoo zal de eerste denkelijk wel oorspronkelijk tot de laatste behoord hebben en later daarvan, bijv. door broederdeeling, afgescheiden zijn.

Johan van Heteren, in 1388 met den Rooden Toren beleend, was waarschijnlijk dezelfde als: Johan van Heteren, die 1°. een dienaar van den graaf van Cleve gevangen nam, 1373 [4]); 2°. als knape, met zijn vader heer Philips, ridder, en zijne drie broeders Jacob, Dirck [5]) en Otto, zich verzoende met Jan van Blois en Mechteld van Gelder, 1376 [6]); 3. heer Philipszone genaamd, met zijne drie zooeven genoemde broeders, in het volgende jaar den Landvrede of het verdrag, tusschen dezen Jan van Blois en zijne vrouw Mechteld aan de eene, en de ridders, knapen en steden van Gelderland aan de andere zijde mede bezegelde [7]); en 4°. in 1388 een pandgoed te Elden in Overbetuwe bezat [8]). Denkelijk was hij richter in Overbetuwe en was hij het, die in het laatst van 1404 door den hertog van Gelder herhaaldelijk werd opontboden om bij de

---

[1]) Aanteekeningen B.

[2]) Idem C.

[3]) Wij voegen hierbij eene afbeelding van het slot Heteren, vervaardigd naar eene décalque door wijlen Mr. Alexander VerHuell van eene zeldzaam fraaie teekening in oostindische inkt van A. de Haen, anno 1636.

[4]) Cleefsch archief.

[5]) Pontanus en Slichtenhorst noemen hem Willem, doch van Spaen en Nijhoff daarentegen Dirck.

[6]) Pontanus, blz. 308; Slichtenhorst, blz. 158; Nijhoff, Gedenkw., III, n°. 29.

[7]) Pontanus, blz. 313; Nijhoff, a. w., III, n°. 31.

[8]) Rekenkamer.

Digitized by Google

vijandelijkheden tusschen Gelre en Cleve des hertogs krijgsmacht met een bepaald aantal manschappen te versterken om de Duffel te helpen bestoken [1]). Ook vinden wij nog dat Johan of Jan van Heeren of Heteren (mogelijk ook dezelfde) met zijn bastaardzoon Otto, als bondgenooten van Willem van Arckel, bij de inneming van Gorinchem, door Jacoba van Beijeren, gevangen werden genomen, 1417 [2]).

Heer Philips van Heteren, knape (later ridder) zoende, in vereeniging met zijne broeders heer Jacob, ridder, en Gijsbrecht, knape, met de stad Utrecht over den dood van hun oom Ernst van Weerdenstein, 1350 (hunne moeder was dus denkelijk uit het geslacht Weerdenstein). Philips zegelde bij die gelegenheid met een lambel boven den balk, en zijn jongere broeder Gijsbrecht met een ring in het midden van den balk, zeker ter onderscheiding huns ouderen broeders Jacob, wiens zegel enkel den balk vertoont. Philips van Heteren, middelerwijl ridder geworden, bezegelde mede den 1^en^ November 1368 de huwelijksche voorwaarden van hertog Eduard van Gelder; zijn zegel heeft dan geen lambel [3]).

Willem van Heteren, Johanszoon, tuchtigde zijne vrouw Aelbert van Heteren in 1429 aan Rooden Toren; zij heette waarschijnlijk Alberta de Ruyter. Wij vinden althans, dat Willem van Heteren met zijne vrouw Aelbertje de Ruiter goed verkocht te Elst in 1424 [4]), en zijne vrouw zegelde bij die gelegenheid voor zich zelve en voor haar broeder Hendrik de Ruiter. Willem van Heteren behoorde nog onder degenen, die het verbond der Landschap van 1442 mede onderteekenden [5]); ook was hij leenman van het Sticht, 1441. Het geslacht de Ruyter, dat toen reeds in de nabijheid van Heteren scheen gevestigd te zijn en dat wij straks weder op den Oldenhof zullen terugvinden, had tot wapen: in zwart twee zilveren dwarsbalken, en was mogelijk met Heteren van één stam.

In 1444 transporteerde Willem van Heteren den Rooden Toren aan Roelof Mom [6]), zoon van Roelof, raadsheer te Arnhem, en van N. van Diem of Didam. Deze Roelof Mom was zelf ook van 1441—71 voortdurend afwisselend schepen, raad en burgemeester van Arnhem, waar hij woonde in een huis in de Bakkerstraat, dat jarenlang zijn eigendom en dat zijner nazaten bleef.

---

[1]) Nijhoff, Bijdragen, V, blz. 172, 185, 186 en 190.
[2]) Holl. Leenkamer; Pontanus, blz. 397.; Slichtenhorst, blz. 187.
[3]) Nijhoff, Gedenkw., II, n^0^. 161 en 162.
[4]) Rekenkamer.
[5]) Slichtenhorst, blz. 234.
[6]) Aanteekeningen D.

Digitized by Google

Tien jaren nadat hij eigenaar van den Rooden Toren was geworden, in 1454, werd dit kasteel ten behoeve en op last van hertog Arnold van Gelder door Otto van den Stade, ambtman van Overbetuwe (van Januari 1449 tot 20 Juli 1457) belegerd en veroverd. Genoemde ambtman bezorgde daarbij tevens voor de belegeraars de krijgsbehoeften en levensmiddelen, die van Nijmegen moesten worden aangevoerd, en daaronder: „vijftigste half quart bernwijns in enen vaetkijn" (een vaatje inhoudende 49½ kwart brandewijn) [1]). Wat de reden dezer belegering was en hoe lang de Roode Toren het tegen den vijand uithield, is ons onbekend.

Roelof Mom was wegens den Rooden Toren verschreven in de ridderschap van Nijmegen. Na zijn dood vererfde deze heerlijkheid regelmatig op zijne nazaten in de rechte lijn, zooals uit het extract van het leenregister en bijgaande stamtafel duidelijk blijkt. Zij zaten allen in de regeering te Arnhem, waren daar schepen en burgemeester, richter van Arnhem en Veluwezoom, verschreven in de ridderschappen van Nijmegen en Veluwe, enz., en woonden niet op den Rooden Toren, doch meestal te Arnhem.

Roelofs kleinzoon, eveneens Roelof genaamd, was na dode zijns vaders Walraven in 1510 verplicht den Rooden Toren tot open huis van hertog Karel van Gelder te maken, terwijl de Hertog van zijn kant vergaf „alle versuymenisse wederwillicheit ind verfreuelinge die bij tijden sijns seligen vaders ind zeder tot desen dage toe geschied muchten wesen," en hem met den Rooden Toren beleende, 1 Juli 1510 [2]). Dat deze concessie ten behoeve van hertog Karel den heer van den Rooden Toren duur te staan kwam, bleek al spoedig. De Hertog was in oorlog met Floris van Egmond, heer van IJsselstein, die de Oostenrijksch-Bourgondische partij was toegedaan, en had dezen overwonnen. Egmond nu om zijn gekrenkte eer te herstellen en zich te wreken, viel in de Betuwe en vermeesterde deels met geweld, deels bij verdrag de sloten Rooden-toorn, Persingen en Hoemen [3]). Goudhoeven [4]) zegt hiervan: „Heer Floris reysde in 't lant van Ghelre met een hoop knechten en weynigh ruyteren, en wonnen geweldelick den Rooden-toorn, en destrueerden die, en sloegen 't al doet datter op was." Dit geschiedde in 1512 [5]).

Na dien tijd heeft de Rooden Toren geene belegeringen meer te

---

[1]) Nijhoff, Bijdragen, V, blz. 186.

[2]) Zie de uitvoerige oorkonde en de daarin vermelde wederzijdsche voorwaarden, waarop het kasteel open huis des Hertogs werd, vermeld bij: Fahne, Urkundenbuch des Geschl. Momm, I, N°. 224.

[3]) Slichtenhorst, blz. 531.

[4]) Holl. Chronijk, blz. 578.

[5]) Zie ook: Nijhoff, Gedenkw., VI, 1, CLVI.

Digitized by Google

doorstaan gehad; zoowel in 1454 als in 1512 werd het kasteel verwoest, en, hoewel telkens herbouwd, geraakte het meer en meer uit den toestand van sterke verdedigbare burcht in dien van adellijk woonhuis, alleen de zware, vierkante toren bleef nagenoeg in zijne oude gedaante; die was er op berekend om zoowel den tand des tijds als het vuur des vijands weêrstand te bieden, en hij zoude ongetwijfeld nog bestaan, indien hij niet steen voor steen voor den moker des sloopers had moeten zwichten.

De Roode Toren, herbouwd en ingericht tot adellijk verblijf, ontving dan ook adellijke bewoners.

Jacob van der Capellen tot Randwijk, zoon van Arnt, Jacob's zoon tot Fuerde ux. Margaretha van Blitterswijck, en van Johanna de Ruyter, Hendrik'sdochter, een der verbonden Edelen in 1566, drost van Bredevoort 1575, lid der ridderschap van Nijmegen 1578, mede onderteekenaar der nadere Unie en van de afzwering van koning Philips II, enz. [1]), wordt ook wel tot den Rooden Toren genoemd. Deze heerlijkheid, of een gedeelte daarvan heeft hij echter nooit in bezit gehad, zoowel het Geldersch leenregister als de genealogie van het geslacht Mom wijst dit duidelijk uit. Hij bezat daarentegen den Hof te Randwijk, dien zijn vader als huwelijksgift van diens schoonvader Hendrik de Ruyter gekregen had.

Wellicht heeft deze Jacob van der Capellen een tijdlang op den Rooden Toren gewoond, anders is het geheel onverklaarbaar hoe hij tot den Rooden Toren genoemd werd. Hij stierf denkelijk ongehuwd; nazaten van hem zijn althans niet bekend. Fahne zegt [2]), dat tijdens den opstand tegen Spanje op den Rooden Toren bijeenkomsten gehouden werden, en dat Capellen dáár het verbond der Edelen onderteekende, en hij haalt daarbij Te Water aan. Doch, indien Fahne deze berichten uit geene andere, geloofwaardige bron geput heett, dan valt een en ander zeer te betwijfelen; bij Te Water vindt men geen woord daarvan.

Is het alzoo vrij twijfelachtig of Jacob van der Capellen den Rooden Toren bewoond heeft, zeker weten wij dat van Jacob Christoffel (niet: Christiaan [3]) van Balveren, zoon van Christoffel, Johan'szoon ux. Margriet van Wees, en van Elisabeth Ingennulant, Gerrit'sdochter ux. Berta van Brakel [4]). Hij was heer van Rosande, verschreven in de ridderschap van Nijmegen van 1650—75, dijkgraaf van Overbetuwe sedert 1654, enz.

---

[1]) Kok, Vaderl. Woordenb., IX, 88; Te Water, Verbond der Edelen, enz., III, 499—502 en IV, 316—18.

[2]) Urkundenbuch des Geschl. Momm, III, S. 274 en 275.

[3]) Zooals hij genoemd wordt bij P. Nijhoff, Registers op het Archief, enz., 190 en 198.

[4]) Herald. Bibl., NR., I, blz. 15; Ann. généal., 1875, blz. 31.

Digitized by Google

Als dijkgraaf moest hij in Augustus 1658 eene insinuatie van beschrijving, die door hem gedaan was, onderteekenen, en deed dit, bij zijne afwezigheid, voor hem Anna Catharina de Ridder van Groenestein op het kasteel de Roode Toren. Deze handeling is tamelijk duister. De schrijver in de „Heraldieke Bibliotheek" laat daarop volgen, dat Balveren heer en bestendig bewoner van den Rooden Toren was. Hij bezat toenmaals echter die heerlijkheid nog niet; eerst den 23^en^ Mei 1665 werd hem, blijkens het leenregister, door de toenmalige eigenares Catharina Mom, de Roode Toren opgedragen, of liever een gedeelte, een derde deel, daarvan, blijkens de belecning van 1670, en zulks denkelijk als onderpand voor voorgeschoten gelden of hypothecaire schuldvestiging daarin. Balveren trachtte echter de geheele heerlijkheid te verkrijgen, want toen Otto Spierinck den 25^en^ Maart 1670 voor zich en zijne broeders, als erfgenamen hunner moeder Catharina Mom, met Rooden Toren beleend werd en een derde daarvan weder opdroeg aan genoemden van Balveren, bedong deze, dat hem ook de twee andere derdedeelen zouden worden opgedragen, en den 11^en^ Februari 1671 droeg Otto Spierinck hem dan ook den geheelen Rooden Toren op.

Daar men evenwel in 1658 op den Rooden Toren kwam om zijne handteekening te verkrijgen, valt daaruit gevoegelijk op te maken, dat hij dit kasteel toen reeds bewoonde. Van den anderen kant echter zoude men juist uit de omstandigheid, dat Anna Catharina de Ridder van Groenestein voor hem teekende, besluiten, dat de Roode Toren toen nog bewoond werd, zoo al niet voortdurend, dan toch wellicht tijdelijk gedurende de zomermaanden, door Catharina Mom, toen reeds weduwe van Arnt Spierinck, want Anna Catharina de Ridder van Groenestein was hare aangetrouwde nicht, namelijk sedert 1650 de vrouw van Antonie de Ruyter, heer en bewoner van den Oldenhof te Heteren [1]), zoon van Carel en Maria Mom, Catharina's zuster [2]). Zij was dochter van Cornelis de Ridder van Groenestein en Catharina van Scadyck en stierf kinderloos den 24^en^ Juni 1672; haar man overleed in het volgende jaar, beiden op den Oldenhof en zij werden begraven in de kerk te Heteren onder eene grafzerk, waarop hun beider wapens gebeiteld waren.

Jacob Christoffel van Balveren was echter gehuwd met Odilia van Assendelft, dochter van Gerrit tot Kralingen, enz. en van Johanna van Gent, en het kan dus ook zeer goed mogelijk geweest zijn, dat de vrouwe van den Oldenhof hare buurvrouw van den Rooden Toren dikwerf

---

[1]) Aanteekeningen E.

[2]) Herald. Bibl., NR., V, blz. 185.

Digitized by Google

bezocht en daardoor juist aanwezig was op laatstgenoemd kasteel, toen men daar om Balveren's handteekening kwam vragen, en zij zoodoende per order voor hem teekende.

Odilia van Assendelft, bovengenoemd, stierf op den Rooden Toren als laatste afstammelinge van haar geslacht den 21en Augustus 1668 en werd te Driel begraven. Den 11en September 1674 hertrouwde van Balveren te Heteren met Hillegonda van de Velde, die, volgens overlevering, op den Oldenhof te Driel (vroeger den Hof te Driel genaamd) woonde, welke bezitting voorheen aan de geslachten Dorenweerd, Wisch en Homoet behoorde, en van 1432 tot 1644 in het bezit was van het geslacht Mom en wel van leden der Schwarzensteinerlinie [1]). Van Balveren verliet spoedig daarop den Rooden Toren en ging denkelijk te Driel wonen. Waarschijnlijk zal zijn achterneef Jan Walraven van Balveren, heer van den Oldenhof te Driel, deze heerlijkheid van hem geërfd hebben [2]).

Op twee torenklokken te Heteren staan nog met het jaartal 1660 de namen van Jacob Christoffel van Balveren en Cornelis van Bronckhorst van de Poll, die gelijktijdig ambtman en richter van Overbetuwe was, zijnde het dijkgraafschap daarvan toen afgescheiden, hetgeen aanleiding gaf tot twisten tusschen Balveren en Bronckhorst over de grenzen van hun wederzijdsch gezag [3]).

Het kasteel de Roode Toren is daarna door geen edelman meer bewoond geworden en geraakte langzamerhand in verval.

Van Balveren had op den Rooden Toren verschillende geldsommen opgenomen en schijnt in 1678 de geheele bezitting weder te hebben moeten afstaan, althans blijkens het leenregister laat Antonetta van Doeijenborch, huisvrouw van Christoffel Spierinck [4]) zich den 21en December 1681 daarmede beleenen „uyt cracht van Hoves sententie, approbatie en consent van de Lantschap van 16 Mei 1678 en daarop gevolgde pandinge en beschut en tot noch toe erholden possessie".

Doch weinige jaren later ging de Roode Toren weder in andere handen over; Christoffel Spierinck verkocht hem namelijk den 29en Juli 1698 aan Maria Egberts, weduwe van Antony Alberts. Na haar dood wordt de bezitting in verschillende deelen gesplitst, die in 1733 alle weder vereenigd worden in handen van Otto Roeleman Frederik van Bylandt. Maria

---

[1]) Zie: Bijdrage tot de geneal. van het gesl. Mom in Herald. Bibl., NR., V.
[2]) Herald. Bibl., NR., I, blz. 21; Nijhoff, Bijdragen. V, blz. 177.
[3]) Nijhoff, ibidem, blz. 200—203.
[4]) Aanteekeningen F.

Digitized by Google

Egberts was eerst gehuwd geweest met Derck Haemer, en hertrouwde nog ten 2^en^ male met Hendrik Tornée, en wordt dan in het leenregister Maria Kriekman genoemd.

Uit haar 1e huwelijk had zij twee dochters:

1. Judith Haemer, trouwt 1° Jurrien van Medefort of Medevoort, en 2° Joost Vijgh, zoon van Derck Jacob tot Yzendoorn en Maria van Meverden, Capitein ter zee en te land, dient eerst de republiek Venetië, later de republiek der Vereenigde Nederlanden, 1722, sterft te Lissabon 1734, na hertrouwd te zijn geweest met eene vrouw uit Venetië [1]). Judith erfde den halven Rooden Toren en liet na:

(1^e^ huw.) *a.* Hendrik van Medefort erft 1/6 van den Rooden Toren, en draagt dat 1/6 over aan Benedictus Levi Gompers, 25 Maart 1729.

b. Jurrien van Medefort, erft eveneens 1/6 daarvan en draagt dit 1/6 ook aan bovengenoemden Gompers over, 4 October 1727. B. L. Gompers draagt dit 2/6 over aan Otto Roeleman Frederik van Bylandt, 21 October 1733.

(2^e^ huw.) *c.* Derck Jacob Vijgh, minderjarig, 1722, Capitein der infanterie, sterft te Arnhem 8 Januari 1736 zonder kinderen na te laten; trouwt 2 December 1733: Agnes Isabella van Hambroick, dochter van Lambert Joost tot den Arentshorst, enz. [2]). Hij erft ook 1/6 van den Rooden Toren; hij en zijn vader Joost dragen dit op aan O. R. F. van Bylandt, bovengenoemd, 21 October 1733.

2. Deliana Haemer, erfde de andere helft van den Rooden Toren. Zij trouwt Jan Jacob Hekler (of Heckelaer), die later met Bina de Leben hertrouwde. Hij, als vader en voogd der minderjarige kinderen uit zijn 1^e^ huwelijk, draagt met zijne 2^e^ vrouw den halven Rooden Toren over aan Meijer Benedictus Levi Gompers, minderjarige zoon van Benedictus Levi bovengenoemd, 18 Juli 1731. B. L. Gompers, als vader en voogd van dezen zijnen minderjarigen zoon, draagt deze helft weder over aan meergenoemden O. R. F. van Bylandt, 21 October 1733. Op dienzelfden dag nu wordt genoemde Bylandt met zijne vrouw Anna Constantia van Sevenaer met de geheele heerlijkheid beleend [3]).

---

[1]) Zie: Herald. Bibl., NR., I, blz. 270 en 71 en ib., NR., II, 73 en 74, waar de namen evenwel niet juist zijn opgegeven.

[2]) Ibid. NR., I, blz. 271.

[3]) Aanteekeningen G.

Digitized by Google

Toen Jacob Christoffel van Balveren den Rooden Toren verliet zal deze er nog ongeveer uitgezien hebben, zooals hij op bijgaande plaat (in zijne welstand) is afgebeeld; sedert kwam het kasteel met bijbehoorende gronden van de eene hand in de andere en doorgaans in zwakke handen, en geraakte het meer en meer in verval, zooals wij reeds zeiden. Wat er van den eenmaal zoo trotschen burcht nu nog over is, nu hij aan het oude geslacht Bylandt is gekomen, geven beide nevensgaande platen, vervaardigd naar schetsen, in 1732 door C. Pronk naar de natuur geteekend, te aanschouwen [1]).

Ter opheldering van de verdere vererving van den Rooden Toren in de geslachten Bylandt en Quadt van Wickeradt diene het volgende.

Albrecht Otto Roeleman Frederik graaf van den Bylandt — geboren in 1689, heer van Oye, Persingen, Spaldorp, Lede, Lienden, Oudewaert, Vuren, Dalen, Mariënweerd, Sevenaer, Maasbommel, Rooden Toren, enz., ambtman, richter en dijkgraaf van Maas en Waal, gestorven te Nijmegen 23 Februari 1768 [2]), getrouwd in 1716 met Anna Constantia van Sevenaer, dochter van Jacob en Johanna Henriette Maria Munter, geboren in 1702, gestorven 7 Juni 1747 — was zoon van Roeleman Frederik Neomagus, ritmeester in Statendienst, gesneuveld bij Fleurus 1 Juli 1690, Floris Otto Hendrik'szoon ux. Louise gravin van Dohna, en van Albertine Charlotte vrijvrouwe Quadt tot Wickraed, Wilhelm Roeleman'sdochter ux. Johanna Charlotte vrijvrouwe van den Bylandt. Hij heeft o. a. de volgende kinderen:

1. Sigismund Coenraad Roeleman graaf van Bylandt, geboren 16 April 1729, heer van Lienden, Lede en Oudewaert en Rooden Toren bij opdracht zijns vaders 1751, en droeg dit laatste weder op aan den stadhouder der Leenen ten behoeve van de kinderen zijner overledene zuster, 3 October 1769. Hij werd lid der ridderschap van Nijmegen, 16 October 1757, was ambtman en stadhouder der leenen van de stad Grave en het land van Cuyck en stierf 18 Maart 1770 ten gevolge van het hollen met een sjees. In 1749 huwde hij Christina van Wijhe, vrouwe van Geldermalsen, weduwe van Willem Hendrik van Borsselen van der Hooghe, dochter van Christiaen Reynold, heer van Echteld, enz., en van Henriette Philippine van Braeckell. Zij stierf aan de kinderziekte den 23^{en} Maart 1754, oud 30 jaar.

2. Anna Constance, geboren 18 (of 27) April 1726, gestorven 23 Februari 1763, huwde 4 Augustus 1744: Willem Otto Frederik des

[1]) Aanteekeningen H.

[2]) Zie o. a.: v. Spaen, Inleiding, III, blz. 443 en Geld. Volksalm., 1880, blz. 48.

Digitized by Google

Digitized by Google

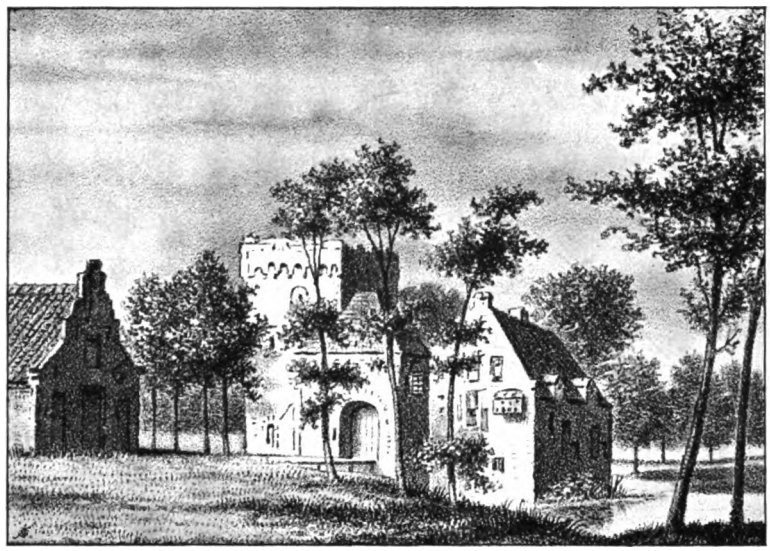

C. Pronk. 1732.

De Roode Toren, (voorzijde).

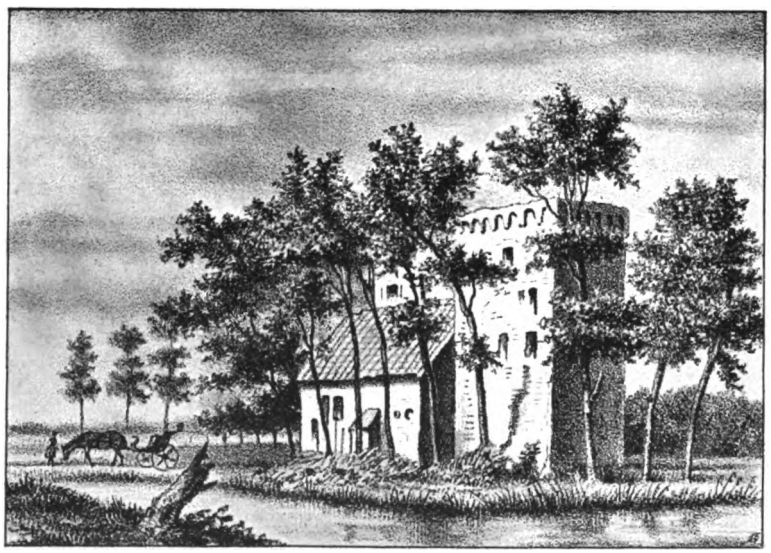

C. Pronk. 1732.

De Roode Toren, (achterzijde).

Digitized by Google

H. R. Rijks graaf van Quadt tot Wickeradt [1]), geboren 7 Juli 1717, regeerend heer der immediate Rijksbaronie Wickeradt en Swanenburg, vrijheer van Loenen en Wolferen, 1742, erfdrossard en erfhofmeester van het vorstendom Gelder en Graafschap Zutphen, geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen, 22 Mei 1650, verheven tot rijksgraaf, 17 April 1752, overleden te Nijmegen 1 Juli 1785, zoon van Friederich Wilhelm vrijheer van Quadt en Wickeradt, enz., Willem Bertram'szoon ux. Maria van Gent, en van Ottonette Wilhelmine vrijvrouwe von Heiden, Johann Sigismund Wilhelm'sdochter ux. Louise Charlotte von Schwerin. Hij bouwde het prachtige slot Wickeradt en hertrouwde den 15^{en} Augustus 1765: Wilhelmine Frederica van Wijhe, geboren 20 September 1723, gestorven te 's Gravenhage 23 Maart 1797, zuster van bovengenoemde Christina en weduwe van Ludolf Hendrik Borchard Silvius van Heeckeren tot Campferbeek.

Hij had uit zijn 1^{e} huwelijk 6 kinderen, waarvan 2 jong stierven en waarvan de oudste was:

Willem Carel Hendrik graaf van Quadt tot Wickeradt, heer van Loenen, geboren 14 Augustus 1745, geadmitteerd in de ridderschap van Nijmegen, 20 Mei 1768, en overleden te Nijmegen, zonder kinderen na te laten, den 8^{en} September 1771. Den 3^{en} October 1769 werd de Roode Toren door zijn oom van Bylandt bovengenoemd op hem en zijne (beide) zusters en zijn broeder getransporteerd, en hij werd daarmede, ook namens zijne minderjarige zusters en broeder, beleend, 6 November 1770. Hij trouwde op huwelijksche voorwaarden van 14 December 1769: Isabella Constance de Geer, dochter van Carel tot Rijnhuizen en Constantia Clara Tamminga. Zij hertrouwde met Daniel Mackay en stierf den 3^{en} Maart 1777.

Na dode van haar eersten man hield zij het vruchtgebruik van den Rooden Toren, en, zoo het schijnt, van de geheele bezitting; denkelijk werden hare schoonzusters en haar schoonbroeder, wat hun gedeelte betreft, afgekocht. Doch na haar dood kwam de Roode Toren in handen haars schoonvaders W. O. F. graaf van Quadt tot Wickeradt, en, toen ook deze den 1^{en} Juli 1785 overleden was, had er den 22^{en} September daaraanvolgende tusschen zijne beide nog in leven zijne kinderen: Maria Louise en Otto een erfmagescheid plaats, waarbij de Roode Toren werd toebedeeld aan eerstgenoemde, die tevens vrouwe van Loenen en Wolferen werd, den 25^{en} December 1755 geboren was en den 5^{en} Februari 1793 ongehuwd overleed. Zij werd dan ook den 7^{en} Juli 1786 met den Rooden Toren

[1]) Aanteekeningen I

Digitized by Google

beleend, doch transporteerde dit goed ten zelfden dage op Geurt Speyards (lees: Speyers) en zijne vrouw Jacoba Geurtsen.

Hunne achterkleinkinderen de heer M. Mijnlieff te Renkum, de heer H. de Haas te Gorinchem en de dames C. J. en I. W. de Haas te Arnhem bezaten ongeveer 25 jaar geleden nog de landerijen, waarop vroeger de Roode Toren stond en die de onmiddellijke omgeving van het kasteel uitmaakten.

Nadat de boerenwoning, grenzende aan den ouden vierkanten toren en gebouwd van een gedeelte van het vroegere kastcel, in een van de laatste jaren der 18e eeuw door brand was vernield, werd ook de toren zelf, het laatste overblijfsel van vroegere grootheid en macht, tot den grond toe gesloopt. De Roode Toren was verdwenen en alleen een breede heuvel met sporen van wallen en grachten er om heen, wees nog duidelijk tot op onzen tijd de plaats aan, waarop het oude kasteel voorheen had gestaan en zoovele eeuwen had getrotseerd. Een en ander is ook een 30 jaar geleden met het omliggend terrein gelijk gemaakt, en daarmede verdween het laatste spoor van een van Gelders oudste burchten, waarvan de stichting zich in den nacht der eeuwen verliest. — Sic transit gloria mundi! —

AANTEEKENINGEN.

A. De heer Anspach zegt [1]), dat Rothem of Rotheim = Rode Toren beduidt: rode-heem, dat is: woning van (of behoorende bij [2]) het nieuw aangemaakte land, en dat men dus Rode Toren en niet Roode Toren moet schrijven.

Wij kunnen deze opvatting niet deelen.

Rode toch beteekent: gerooide boschgrond, tot bouwgrond gemaakt bosch, novalia, in het oud-Hoogduitsch: rod, novale; hem = heim is: woning [3]), doch in de samenstelling Rothem of Rotheim, kan Rot nimmer deze beteekenis hebben. Rode, in de beteekenis van gerooid, ontgonnen, kan toch alleen samengesteld worden met woorden, die iets aanduiden, dat voor rooiing, ontginning vatbaar is, bijv. met bosch, woud, veld, hof, haag of heg, enz., als: Roderlo, Roderwolde (in Drenthe), Rodenhoff (gehucht bij Echternach in Luxemburg). In ons land

[1]) Nav. XXXV, blz. 539.

[2]) Zie: Amerongsche Courant van 25 Nov. 1886. Aankondiging van den Geld. Volksalm.

[3]) Mr. v. d. Bergh, a. w., 2e dr. bl. 266 en 261.

Digitized by Google

komt rode in den regel als tweede lid der samenstelling voor als: Berkenrode, Boekenrode (gerooid bosch of ontgounen grond, waar voorheen berken of beuken stonden), Brederode (breede, groote plek gerooid bosch of ontgonnen land), 's Hertogenrade of rode (gerooid bosch van den hertog), Nijenrode (nieuw of nog eerst kort te voren gerooid bosch), St. Oedenrode (gerooide boschgrond van den heiligen Oede [1]), enz. Vindt men dus rode verbonden met woorden als: heim (woning), stein (steenen huis), burg, kerk, toren, enz. — bijv, Rodenburg (oude naam van Aardenburg, ook voormalige state in Friesland, ook meijerij in het Groot-hertogdom Luxemburg, enz.), Rodenstein (voormalig adellijk huis in de stad Utrecht), enz. — waarbij elk denkbeeld van rooien, ontginnen, enz. verre is, dan heeft dit rode noodwendig eene andere beteekenis en zal het veeleer aan een persoons- of geslachtsnaam zijn oorsprong te danken hebben. Zoo ook rot of rode in het woord Rothem.

En evenmin als rode in den zin van gerooide boschgrond of nieuw aangemaakt land zich laat samenstellen met heim, evenmin laat heim zich samenstellen met rode in de hier bedoelde beteekenis. Waar toch heim met een ander woord wordt samengesteld tot aanduiding eener plaats, is of was diegene of datgene, door het eerste lid der samenstelling aangeduid, op de bewuste plaats inheemsch of aanwezig en dáár wonende of verblijf houdende. Van daar dat de meeste samenstellingen met heim of hem (of de verbasteringen of afslijtingen: um, em, om, enz.) persoonsnamen, 't zij nog bestaande, 't zij verouderde of verbasterde zijn, enkel ook wel namen van dieren, bloemen, planten, enz., bijv.: Diepenheim, Windesheim, Bentheim, Zelhem, Redichem = Renkum, Doetinchem = Deutikom (in 838 reeds voorkomende als Duttinghem in pago Islo [2])), Akkrum = Akker-heim (waarbij Akker niet veld beduidt, maar een mansvoornaam is [3])), Dokkum = Dokke-, Docca- of Doccingaheim [4]), Arnhem (woonplaats van Arend, Arnold, of wel van arenden [5])), enz.

Maar wat de oorsprong ook zij van het oude Rothem of Rotheim, en of dit een kasteel, eene versterkte nederzetting, eene kapel, of wat dan ook geweest zij, vrij zeker kan men aannemen, dat, toen de Roode Toren gebouwd werd, dit Rothem reeds lang verdwenen en mogelijk wel vergeten

---

[1]) Nomina Geographica Neerlandica, I, bl. 185.
[2]) Mr. v. d. Bergh, a.w., bl. 187.
[3]) Nomina Geogr. Neerl., I, bl. 169.
[4]) ibid., I, bl. 178.
[5]) Zie o.a. Mr. Staats Evers, Beschr. v. Arnhem, bl. 1 en 2.

Digitized by Google

was, en dat de naam Roode Toren met Rothem niets te maken heeft. Daar het voornaamste gedeelte van het kasteel de Roode Toren bestond uit een grooten, zwaren, van rooden baksteen opgetrokken toren, ligt de naamsafleiding te zeer voor de hand, om die ver te gaan zoeken.

Toch is het mogelijk en zelfs niet onwaarschijnlijk, dat, aangezien roode torens omstreeks de 13e eeuw veelvuldig, vooral in Duitschland, voorkomen, duidende op de jurisdictie, en wel op de crimineele jurisdictie, ook hier de benaming Roode Toren haar oorsprong vond in de crimineele jurisdictie aan de heerlijkheid verbonden. Wolfgang Menzel [1]) zegt toch, sprekende van de oudste stadsrechten omstreeks den jare 1200: „mit der eigenen Gesetzgebung verband sich die eigene Gerichtsbarkeit. Sie wurde bezeichnet durch die sogenannten Rolandssaülen und durch die rothen Thürme", en in eene noot voegt hij er bij: „Roth als die Blutfahne bezeichnete den Blutbann oder das Blutgericht. Rothe Thürme dienten zur Aufbewahrung der Verbrecher, daher bei wachsender Grausamkeit die Folterthürme, Hungerthürme, Hexen- und Ketzerthürme, die fast in allen Städten vorkommen."

Opmerking verdient hierbij, dat o.a. in de stad Zutphen nog eene Roodetorenstraat aanwezig is, blijkbaar aldus genoemd naar een vroeger daar aanwezigen rooden toren, waarop het boven aangehaalde van den Duitschen geschiedschrijver wel toepasselijk zal zijn [2]).

In elk geval doelt dus het woord Roode in Roode Toren op niets anders dan de op roode kleur, 't zij dan van den steen of van het bloed, en zoude het dus zeer verkeerd zijn Rode in stede van Roode Toren te schrijven, terwijl bovendien nog afwijking van de oude, eeuwenlang bestaande spelling van plaatsnamen, zooals tegenwoordig door sommigen wordt voorgesteld, verdedigd en in praktijk gebracht, ons inziens, om verschillende redenen, die reeds meermalen ontwikkeld zijn en dus hier achterwege kunnen blijven, zeer is af te keuren.

β. Den Roden Toren [3]) met een stuck landts geheyten vijfthien mergen ende een stuck geheiten die Eep, tot eenen Zutphenschen leen ontvangen bij:

[1]) Geschichte der Deutschen, Stuttgard 1855, B. II, S. 100.

[2]) Vergelijk Nav. XXXVI, 518, waaruit evenwel volstrekt nog niet blijkt, dat daar, waar een huis heeft gestaan en nog staat, voorheen niet een toren stond, waaraan het huis later zijn naam ontleende.

[3]) Zie: Gelre, Register op de Leenaktenboeken, kwartier v. Nijmegen, blz. 150; en Fahne, Urkundenb. des Geschl. Mumm, I, no. 41.

Digitized by Google

Johan van Heteren, a° 1388, Idem, a° 1402.

Willem van Heteren, erve sijnes vaders Johans, ontfengt den Roden toren met 12 mergen lants geheiten die grote Winckel, met eenen camp van 8 mergen geheiten die grote vijfthien mergen; idem vijff mergen geheiten die Ganskamp; idem een stuck erffs geheiten die Eep, a° 1429 Ende tuchtigt voort sijn wijff Aelbert van Heteren.

Roelof Mom bij transport Willems voorn., a° 1444. Ende tuchtigt daeran sijn huysfrou Luytgarde. Idem a° 1465.

Walraven Momme, erve sijnes vaders Roloffs, 27 Martii 1474. Idem eedt vernijt, 7 Augusti 1481. Idem a° 1493.

Roloff Mom, erve sijnes vaders Walravens, a° 1510. Idem geeft revers van openinge des huyses. Idem eedt vernijt 17 Septembris 1538.

Johan Mom crigt uutstel, 1 Septembris 1540.

Walraven Mom, erve sijns vaders Roloffs, 6 Maii 1544. Idem tuchtigt sijn vrou Catrina de Wilde van Kessenich, 29 Martii 1547.

Roloff Mom, onmundich, erve sijnes vaders Walravens, 18 Maii 1555. Idem eedt vernijt, 20 Junii 1556.

Catrin de Wilde vertijt op hare tucht voor haren soon Otto Mom ende Anna Grammaye, eeluyden 2 Aprilis 1580.

Eadem, erve hares soons Roloffs, 19 Octobris 1582.

Otto Mom, erve sijner moder Catrine voorn., 9 Januarii 1591. Idem tocht sijn vrou Anna Grammay; so sij herhylict sal dieselve tucht nyet vorder strecken als die hilix vorwarden vermogen, 3 Novembris 1600. Idem draegt dit leen op aen sijne jongste dochter Catrin Mom, tocommende huysfrou van Arnt Spirinck, met believen harer oltsten suster Mariae, huysfrou Carls de Ruter, 20 Novembris 1607.

Eadem tuchtigt hare olderen voorn., 21 Novembris 1607. Ende verbint 't voorn. leen voor de voldoninge van 2500 g. an haer suster Maria belooft na dode harer olderen uit te richten in vier termijnen.

Anthonia Mom vertijt op haer recht aan den derden voet, 8 Martii 1621.

Catharina Mom tuchtiget haeren man Arnt Spierinck, den 22 October 1636. Eadem laet eedt vernieuwen door Johan Carselis van Ulft den 15 Augusti 1637 [1]). Eadem met haeren oudsten soon doen in pandschap van dit leen uyt twe campen weylandt genant die Eepe aen Johann Peterssen den tijt van twaelff jaeren voor die somme van 2450 gl., 29 Decembris 1652. Eadem vernieuwt den eedt door haeren soon Jacob Spierinck, 24 Febr. 1654. Eadem ende haere kinderen [2]) laeten haer maechgescheit approberen, den

[1]) Wegens het overlijden van haar man.

[2]) Deze waren: Otto, Jacob en Christoffel Spierinck.

Digitized by Google

1 Junij 1661. Eadem draecht dit leen op aen den Heer Stadhouder ten behoeve van Christophel van Balveren, dijckgreef van Overbetuwen, den 23 Mey 1665.

Otto Spierinck, voor hem ende sijne broederen, erfgenamen van Catharina Mom hun moeder, beleent, 25 Martii 1670, draecht een derden deel van dit leen op aen Christoffel van Balveren [1]), dijckgreef van Overbetuwen, met conditie dat die ander twee derden deelen ook aen hem sonder splissinge opgedraegen sullen mogen worden, den 25 Martii 1670, die daer ook mede beleent is.

Otto Spierinck draegt dit leen op aen Jacob Christophel van Balveren, dijkgreef van Overbetuwen, die daermede beleent is, 11 Febr. 1671. Deze bezwaart het leen met verscheidene geldsommen.

Antonetta van Doeijenborch, huysvrou van Christophel Spierinck, als gemachtigde van haer man ende bij houlijxe vorwaerden desselfs recht hebbende, laet haer uyt cracht van Hoves sententie, approbatie ende consent van de Lantschap van den 16 Mey 1678 ende daerop gevolgde pandinge ende beschut ende tot noch toe erholden possessie, beleenen, 21 Decemb. 1681.

Christophel Spiering ende juffer Antonetta Doeijenborch laeten haere houlijkxe vorwaerden approberen, den 24 October 1688. Idem geeft over sodane regt van koop, pantpenningen, van 's Hoves sententie en daarop gevolgde verwin, van huwelijkxvoorwaerden, maeggescheit als anders sou kunnen practenderen, sonder enige reserve van regt daerop te behouden, aen Maria Egberts, wed. Antony Alberts, den 29 Julij 1698.

Maria Kriekman, huisvrou van Hendrik Tornee, laet haer beslote dispositie approberen, 14 Juni 1714. Bij maeggescheid tussen Maria Kriekman [2]) en hare kinderen den 27 Sept. 1714 opgerigt door Joost Vijg doen approberen, waerbij dit recht hem toegedeelt is, 19 October 1714.

Joost Vijg, Derk Jacob Vijg, onmundig, Hendrik en Jurryen Medefort kinderen van Judith Hamer, Jan Jacob Hekler, vader en bloedmomber van sijn onmundige kinderen bij Deliana Hamers, erfgenamen van Maria Egberts, wed. Aelberts, uit kragt van gerigtelijke verkoping ende opdragt beleent, 16 Mey 1722.

Jan Jacob Hekler voor sig self en als vader en bloedmomber van sijn onmundige kinderen bij Deliana Hamer ehelijk verwekt, en Bina de Leben, egtelieden, dragen de helft deses leens op aen

Meyer Benedictus Levi Gompers, minderjarig, die daer weder mede beleent is, 18 Julij 1731.

[1]) En (volgens de leenakte) aan zijne kinderen bij Odilia van Assendelft verwekt.

[2]) Haar 1e man was Derck Haemer, haar 2e echtgenoot Antony Alberts (volgens de leenakte).

Digitized by Google

Benedictus Levi Gompers, als vader en momber van sijn onmundige soon Meijer Benedictus Levi, draegt de helft deses leens op aen.

Otto Roeleman Frederick van den Byland en Anna Constantia van Zevenaer, egtelieden, die daer weder mede beleent sijn, 21 Octob. 1733. Idem [1]) pro se et q. q. draagt dit leen uyt een pure gifte op aan: Sigismund Coenraad Roeleman van Byland sijn soon, die daar weder mede beleent is, 14 Oct. 1751.

Idem draagt dit leen op aan den Stadhouder der leenen ten behoeve van de meer- en minderjarige kinderen van W. O. F. grave van Quadt tot Wyckraedt bij wijlen vrouwe Anna gravinne van Bylandt [2]) in ehe verwekt, 3 October 1769.

Willem Carel Hendrik grave van Quadt pro se en namens derselver minderjarige susters en broeder [3]) uyt kragt van gemelte afstand beleend 6 Novemb. 1770.

Isabella Constantia de Geer, douarière Quadt tot Wykradt [4]) laat haar huwlijksvoorwaarden van den 14 December 1769, mede continerende de lijftugt, haar leven lang approberen en registreren, 6 Novemb. 1771.

Eadem als ad dies vitae usufructuaire besitterse beleend, 9 Oct. 1772.

Maria Louisa gravinne van Quadt tot Wyckradt laat approberen en per clausulas concernentes registreren het erfmagescheyd den 22 September 1785 over den boedel van haren vader Willem Otto Frederik opgerigt [5]) en waarbij haar dit leen is toe- en aanbedeeld, 7 Julij 1786. Eadem beleend met dit leen, eodem die. Deselve draagt dit leen op aan.

Geurt Speyards en Jacoba Geurtsen, ehelieden, die daar weder mede beleend zijn, 3 Aug. 1787. Zij maken denzelfden dag het leen deelbaar onder hunne na te laten kinderen. Zij belasten het met eene som van f 14.999, ten behoeve van Jan van Embden en Sibilla Mos, 13 Mei 1802. Aflossing 6 Mei 1806.

C. De eerste van het geslacht Heteren, ons bekend, is: Fredericus miles de Hetere, die twist had met het kapittel te Zutphen over eene insulae (uiterweerd) de Heteren, 20 November 1232 [6]).

Voorts wordt Wouters vader van Heteren genoemd onder de

[1]) Hier weduwnaar genoemd.
[2]) Zijne zuster (Leenakte).
[3]) Deze zijn: Anna Constantia, Maria en Otto (Leenakte).
[4]) Willem Carel Hendrik voornoemd.
[5]) Namelijk tusschen haar en Otto (Leenakte).
[6]) Sloet, Oorkondenboek, no. 559.

Digitized by Google

helpers en maegen van Barend van Dooreweerd tegen den Heer van Vianen, die het slot Doorenweerd verbrand had, 1280 [1]).

Leden van dit geslacht komen daarna voortdurend voor, doch eene geregelde doorloopende genealogie is eigenlijk niet samen te stellen. Verschillende daarvan zaten in de ridderschap van Nijmegen als:

Gerrit van Heteren, die in 1442 uit genoemde ridderschap het verbond der Landschap mede bezegelde [2]), en nog vermeld staat op eene oude riddercedule van Gelderland onder Valburg 1460.

Gerrit van Heteren in Maas en Waal op de riddercedulen van Nijmegen, 1565, 1570.

Coenraad en Johan van Heteren te Lienden idem, 1579.

Barthold van Heteren staat te Rijswijck op de 1e ridderlijst van Nijmegen, 154., en op die van 1555.

Gerrit van Heteren, denkelijk zoon van Willem, eveneens te Rijswijck op de riddercedule van Nijmegen van 1579, enz.

Johan van Heteren was in 1504 gehuwd met Catharina van Wijhe. Hij zegelde met den dwarsbalk, zij met den leeuw met de blokjes. Catharina van Zwieten, dochter van Arend en Otta van Nijenrode, was in 1517 de vrouw van een anderen Johan van Heteren, of mogelijk de 2e vrouw van bovenstaande.

In latere jaren ontmoeten wij verschillende leden van het geslacht Heteren, denkelijk nazaten van de hier bovengenoemde Heterens, o, a. in de regeering der stad Nijmegen.

Otto van Heteren verkocht land te Valburg aan het gasthuis te Arnhem 1523, en kocht goed van hertog Karel van Gelder bij Nijmegen, 1537 [3]). Mogelijk is hij de stamvader van den Nijmeegschen tak.

Dirk van Heteren, raadslid te Nijmegen, was begunstiger der Hervorming en werd uit den raad gezet, 25 September 1566. Hij weigerde den nieuwen burgereed te doen, 1566, en werd door den hertog van Alva gebannen en zijne goederen verbeurd verklaard, 1568. Hij was geweest bij den gewapenden oploop der Geuzen op het Valkhof, enz [4])

Ot van Heteren, secretaris te Nijmegen, werd met anderen naar Antwerpen gezonden, om met den hertog van Anjou te onderhandelen, 1582 [5]).

Adam en François van Heteren waren onder de voorstanders der

---

[1]) Slichtenhorst, Tooneel, blz. 112.

[2]) Geld. Placaatboek, doch hij wordt niet genoemd bij Slichtenhorst, blz. 234.

[3]) Arnh. Gasthuis en Rekenkamer.

[4]) v. Hasselt, Stukken voor de Vaderl. Hist., I, blz. 217 en volg. en 289.

[5]) In de Betuw, Bijv. tot de Annales en Cronijk v. Nijmegen.

Digitized by Google

revolutie, waardoor Nijmegen in handen van Parma wordt gespeeld, 1585 [1]).

Johan en Willem van Heteren werden, tengevolge van genoemde revolutie, in den nieuwen raad te Nijmegen gekozen, 1585 [2]); enz.

De heerlijkheid Heteren schijnt een Utrechtsch leen geweest, en uit het geslacht Heteren in dat van Groesbeek overgegaan te zijn. Dirck van Heteren, heer van Heteren, stierf in 1420, en na zijn dood wordt zijne zuster Beertgen, gehuwd met Zeger van Groesbeek, met Heteren beleend, 1420 [3]).

D. Het geslacht Mom, Momm, Momme, Mumm, Mumme, enz., een der oudste en aanzienlijkste Gelderschе adellijke geslachten, voert tot wapen: in rood een op drie rijen geschaakten dwarsbalk van zilver en blauw met een uitkomenden moor tot helmteeken.

De Roode Torenlinie voerde echter, ter onderscheiding van gelijknamige en gelijktijdig levende leden uit andere takken, speciaal uit de Didammerlinie, den dwarsbalk in den regel slechts op twee rijen geschaakt.

De oudst bekende van dit geslacht is:

Gerardus Mumme, borg en getuige van graaf Gerhard van Gelre bij het verleenen van eenige voorrechten, enz. aan de stad Utrecht, 1177 [4]).

Tot het laatst der 17e eeuw, alzoo gedurende 5 eeuwen, heeft dit geslacht in Gelderland voortgebloeid. Hoe het zich voortgeplant en vertakt heeft, welke goederen en heerlijkheden het bezat, welke ambten en betrekkingen verschillende leden bekleed hebben, enz., ook de uitgebreide genealogie der opvolgende heeren van den Rooden Toren met hetgeen daarbij te pas komt — dit alles vindt men uitvoerig beschreven in onze Bijdrage tot de Genealogie van het Geslacht Mom, met wapen, stamtafels, bijlagen — bevattende o a. genealogische opstellingen van aanverwante geslachten, nog onuitgegeven oorkonden, enz. — en register [5]), en in verschillende bronnen en werken, daarin aangehaald, vooral in de 3 Urkundenbücher des Geschlechts Momm oder Mumm van wijlen den beroemden geschiedvorscher A. Fahne, zoodat wij daaromtrent hier in geene herhaling zullen treden. Slechts voegen wij aan deze verhandeling toe de stamtafel der Roode Toren- en Schwarzensteinerliniën, daar deze daarmede meer in

---

[1]) Ibidem, blz. 37.
[2]) Ibidem, blz. 40.
[3]) Utrechtsch Leenregister.
[4]) Bondam, Charterboek, blz. 226 en v. Spaen, Oord. Inleiding, IV, blz. 350.
[5]) Herald. Bibl., N. R., V, blz. 90—266.

Digitized by Google

onmiddellijk verband staan. Dit geslacht bloeit thans nog in Duitschland in twee liniën te Keulen en Frankfort aan de Main voort.

E. De heerlijkheid Heteren (de latere Oldenhof te Heteren), die van het geslacht Heteren in dat van Groesbeek is overgegaan [1]), was in het laatst der 16e en het begin der 17e eeuw in bezit van het geslacht Voorst [2]), van daar dat het adellijke huis te Heteren ook wel Voorst of Vorst werd genoemd. Hoe de heerlijkheid in dat geslacht is gekomen en hoe Anthonie de Ruyter daarvan eigenaar werd, is ons onbekend. Eene oude sage zegt dat twee gebroeders de Ruyter, wonende op den Oldenhof te Heteren, elkander uit minnenijd op den Kleverwaard, liggende vóór en behoorende tot den Oldenhof, zouden dood gestoken hebben.

Na den dood van A. de Ruyter schijnt de Oldenhof of de heerlijkheid Heteren in perceelen verkocht te zijn en kwamen deze in verschillende handen; veel daarvan werd door den toenmaligen predikant te Heteren Regnerus Bongart aangekocht en kwam later door het huwelijk zijner dochter in de familie Wilbrenninck [3]).

Het kasteel verdween en daarvoor kwam in de plaats eene deftige heerenhuizing, die in het laatst der 18e eeuw werd gesloopt, terwijl toen op de oude kelders en fondamenten, die eerst een 25 jaar geleden werden opgeruimd, eene boerenwoning met schuur verrees, waaraan nog de oude naam verbonden is.

Het collatierecht bij predikantsberoepen te Heteren bleef steeds aan de oude heerlijkheid, of wat er later voor in de plaats trad, verbonden. Als collatoren vindt men vermeld:

Johan van Engelen (sic., lees: Willem Engelen), secretaris binnen Nijmegen [4]) en Johan Bannet, 1706. Er werd toen zeer getwist en proces gevoerd over de predikantscollatie, en in 1712 eveneens over de kosterscollatie; de collatoren behielden de eerste en verloren de laatste of konden die niet in handen krijgen.

Voorts in 1729: de WelEd. Heer J. Smetius (mogelijk de Nijmeeg-

---

[1]) Zie: Aanteekeningen C, hierboven.

[2]) Herald. Bibl., 1876, blz. 69.

[3]) Geld. Volksalm. 1881, blz. 17 en 20.

[4]) Willem Engelen, zoon van Engelbert, griffier van 't Hof van Gelderland, enz., Otto'szoon ux. Lucretia Everwijn, en van Sophia Engelen, was secretaris te Nijmegen en rentmeester der Domeinen, en stierf 24 November 1714. Hij trouwde in Juli 1698 Christina Verstegen, geboren 22 September 1676, gestorven in 1734, dochter van Johan en Cunera Baccard.

Digitized by Google

sche predikant en bekende oudheidkundige, of wel een zoon van dezen, daar hij niet WelEerw., maar WelEd. genoemd wordt) en Mefrouwe C. Versteegen, wed^{e}. Engelen.

In 1734: Johan Engelen, ook namens zijne zusters en broeder, en Johannes de Leeuw van Coolwijk.

Verder: Johan Engelen (denkelijk dezelfde) secretaris van Nijmegen 1745, later burgemeester aldaar, 1759.

Mr. W. Engelen [1]) 1798. Deze verkocht de hofstede met het collatierecht aan Frans Godard baron van Lynden van Hemmen, die in 1845 stierf, waarop een en ander overging op zijn zoon:

Willem Jan Elias baron van Lynden van Hemmen, die hofstede en collatie weder verkocht aan Evert Moll te Heteren. De weduwe van dezen laatste verkocht beide weder aan Aart van Genderen, ruim 20 jaar geleden nog eigenaar van de hofstede, terwijl de Hervormde gemeente reeds vroeger het collatierecht van hem heeft afgekocht.

F. Antonetta van Doeijenborch was waarschijnlijk dochter van N. van Doeijenborch — wiens kwartieren waren: Doeijenborch, Ruytenburg, de Jongh, Rumelaar, en die een broeder was van Diederick van Doeijenborch, heer van Walenburg ux. Johanna Holl en eveneens broeder van Elisabeth van Doeijenborch, vrouwe van Walburg (Walenburg), ongehuwd gestorven 1 of 8 Januari 1631, oud 72 jaar en begraven in de Weeskerk te Utrecht met de zooeven genoemde 4 kwartieren — en van N. de Ruyter, dochter van Carel en Maria Mom en zuster van Antonie tot Oldenhof te Heteren ux. Anna Catharina de Ridder van Groenestein [2]). Zij was wellicht het petekind van haar oom Antonie de Ruyter.

Zooals boven gezegd is stierven Antonie de Ruyter en zijne vrouw kinderloos, en schijnen hunne neven en nichten van Doeijenborch tot erfgenamen benoemd te hebben. Zij hadden althans in 1670 (volgens de oudste

---

[1]) Mr. Willem Engelen (later Engelen van Pijlsweert), geboren 8 April 1754, gestorven 2 Februari 1837, landschrijver van het Rijk van Nijmegen, 1781, raad en schepen te Nijmegen 1790, ambtman, richter en dijkgraaf in het Rijk van Nijmegen, enz., bij besluit van 20 Februari 1816 in den Nederlandschen adelstand verheven, was zoon van Willem, raad in 't Hof van Gelderland, enz., Willem'szoon ux. Christina Verstegen, en van zijne 1^{e} vrouw Nalida Johanna Brantsen, Johan'sdochter ux. Hester Henriette de Wree. Hij trouwde Laurentia Clara Elisabeth van Dam tot Pijlsweert. (Zie verder: Rietstap, Wapenb. v. d. Ned. Adel, blz. 109).

[2]) Vergelijk: Navorscher XXVIII, blz. 483 en 484.

Digitized by Google

lijst der diaconie goederen te Heteren [1]) aan de armen te Heteren eene obligatie van f 200.— geschonken. In 1731 nu verbond zich Otto van Doeijenborch, als erfgenaam van vrouwe A. C. de Ridder van Groenestein, om de rente van bovengenoemde diaconie obligatie uit te betalen, waarvan echter later niets meer kwam, daar hij insolvent schijnt gestorven te zijn. Deze Otto was denkelijk weêr een zoon van Steven van Doeijenborch tot Uilenburg, die den 13[en] November 1680 of 81 te Kevelaer in 't land van Cleve — bij die gelegenheid Steven van Doeijenborch tot Heteren genaamd — trouwde met: (Hermina) Petronella Clara van Schridok van Hees (sic., zal moeten wezen: van Schrieck) [2]), en welke Steven mogelijk broeder was van Antonetta bovengenoemd.

Het geslacht Doeijenborch (Doijenburgh), voerende in goud 3 roode zuilen (of mogelijk: rocs d'échiquier (schaaktorens), die, heraldisch afgebeeld, allicht met zuilen te verwarren zijn [3]), het schild denkelijk omzoomd met een uitgetanden blauwen rand, stamde dientengevolge waarschijnlijk uit Cuylenburg of Zuylen, en ontleende zijn naam aan het slot Doeyenborch te Lakemond, waar de boerenhofstede, die op de plaats van het vroegere kasteel staat, nog aldus heet.

De Uilenburg lag een half uur zuidelijk van den Rooden Toren; een wal en weg tusschen twee slooten verbond beide kasteelen en is nog aanwezig. Volgens een oud verhaal zoude eene vrouwe van den Uilenburg, een bezoek willende brengen aan hare buurvrouw van den Rooden Toren, op dien weg met haar rijtuig omgeslagen zijn en bij die gelegenheid een been gebroken hebben. Waarschijnlijk zal dat plaats gevonden hebben tijdens van Balveren op den Rooden Toren woonde.

Antonetta van Doeijenborch trouwde den 3[en] September 1674 te Heteren met Jonckheer Christoffel Spierinck [4]). Dit huwelijk had dus denkelijk op den Uilenburg plaats. Hij was zoon van Arndt en Catharina Mom en broeder van Jacob en Otto Spierinck [5]).

---

[1]) Uit diezelfde lijst, die met het jaar 1665 aanvangt, blijkt, dat in de kerk te Heteren eene vicarie gevestigd was, de vicarie van den Rooden Toren genaamd. Waar die is gebleven, weet niemand, waarschijnlijk werd zij door latere eigenaars verduisterd, doch den armen van Heteren kwam telken jare 3 schepel weyt (tarwe) toe uit de vicarie de Inseliet (een stuk land onder Heteren, nog onder dien naam bekend), die tot genoemde vicarie van den Rooden Toren behoorde. Jaarlijks werd daarvoor in de plaats aan de diaconie *f* 6.— uitgekeerd, en dit geschiedt heden ten dage nog. Uit diezelfde vicarie trok de kosteie eveneens *f* 6.— 's jaars, rustende op twee uiterwaarden, op ieder *f* 3.—, waarvan de helft is afgekocht.

[2]) Trouwboek v. Heteren; vergelijk: Geld. Volksalm., 1882, blz. 31.

[3]) Zie: Rietstap, Handboek der Wapenk., blz. 242 en 269.

[4]) Trouwboek van Heteren.

[5]) Zie: Aanteekeningen B., hierboven.

Digitized by Google

Het geslacht Spierinck stamt uit de Heeren van Heusden en voerde tot wapen: doorsneden van zwart met een zesspakig gouden rad op zilver met 3 roode bijenhuisjes (ruchers, Bienenhäuser), 2, 1; helmteeken: tusschen eene van zwart op goud gevierendeelde vlucht, het rad van het schild. Of ook wel enkel; in zwart een zesspakig gouden rad en in het helmteeken de vlucht geheel zwart [1]).

Johan heer van Heusden, 1192, ux. Margriet van Horne en had 2 zoons: 1 Robbrecht, heer van Heusden, ux. Philippa van Diest, waaruit de Heeren van Heusden, en

2 Wolter van Heusden, heer van Spiering, † 1216, ux. Anna van der Leck, Hendrik'sdochter. Hij is de stamvader van het geslacht Spierinck.

Arndt Spierinck, die Catharina Mom ten huwelijk had, stamt in rechte lijn in de 13e generatie van genoemden Wolter af [2]) Hij was zoon van Nicolaes, Antoon'szoon ux. 2o Margriet van Erp, en van Mechteld van Monnix, Arendt'sdochter ux. N. Remmertz [3]). Van zijn oom Adriaen, schepen te Zuylichem 1510, ux. Maria van Malsen, Johan'sdochter ux. Maria van Brecht, stammen de Heeren van Sevenaer af.

G. Het geslacht Bylandt stamt uit Doys of Dois, een oud geslacht uit Kleefschland oorspronkelijk. Doys is in den ouden tijd een algemeen voorkomende naam; men vindt: Doys van Loël, van Lon, van Ravenswade, van Hees, van Voere, van Grotenhuis, van Beesde, van Halt, enz., en zoo ook: Doys van Byland.

Theodoricus Doys, ministerialis van Otto graaf van Gelre, bezegelde met hem de privilegiën van Arnhem, 13 Juli 1233 [4]). Hij had een zoon:

Wilhelmus dictus Dous of Doys, borge van Otto graaf van Gelder, 13 Mei 1260 [5]), idem van Reinoud graaf van Gelder bij het geven der privilegiën van Zutphen aan de stad Grol, 1 December 1277 [6]). Hij was reeds in 1275 beleend met het huis en slot Scate, tusschen Millingen en

---

1) Volgens Fahne. Gesch. der Cöln., Berg. und Jul. Geschl. II, 142: een vijfspakig gouden rad.

2) Fahne, als boven, in welke stamtafel echter vele fouten in doop- en geslachtsnamen voorkomen.

3) Fahne, Urkundenbuch des Geschl. Mumm, II, S. 278.

4) Bondam, Charterboek, blz. 404.

5) Ibid., blz. 541.

6) Ibid., blz. 623.

Digitized by Google

Schenkenschans, later Byland genaamd [1]), en hij heeft waarschijnlijk reeds den naam daarvan bij den zijne aangenomen. Hij was ridder en wordt het laatst gemeld in 1286, denkelijk is hij in den slag van Woeringen in 1288 gesneuveld. Zijne vrouw heette Mechteld, en hij of zij had een broeder Steven, die kanunnik te Emmerik was. Zij lieten twee zoons na:

1 Diederick (of Theodericus) die volgt en

2 Otto, aan wien zijn broeder Diederick met zijne vrouw Sophia in 1307 eenige goederen in de Betuwe afstaat tot afgoeding der erfenis hunner ouders en van hun bovengenoemden oom Steven [2]).

Theodericus Deus de Bylant, ridder, noemde zich aldus in een brief van 24 Augustus 1294, waarbij hij en zijne vrouw Sophia hunne drie deelen van de gruit te Zutphen opdragen aan graaf Reinald den Strijdbare. In een brief van 5 December 1294 over de jacht op de Veluwe noemt hij zich echter: Theodericus dictus de Bilant. Naderhand noemt noch hij noch een zijner afstammelingen zich meer Deus, zooals uit vele charters blijkt. Hij was ridder, heer van Millingen en Pannerden, werd in 1303 met Byland beleend, stierf vóór 1326, en had tot vrouw Sophia van der Leck, dochter van Hendrick en Jutte van Borsselen. Zij hadden o. a. 2 zoons:

1. Heer Johan, heer van Byland, ridder, stierf vóór 1346, in welk jaar Willem van den Berg, die met Johans dochter Sophia gehuwd was en door dat huwelijk de heerlijkheden Byland, Pannerden en Millingen kreeg, reeds heer van Byland genoemd wordt. Zijne vrouw heette Catharina, en met haar verkocht hij in 1326 de drie hun toekomende deelen in de gruit te Zutphen aan die stad, bij welke gelegenheid Peter van der Lecke hun oom wordt genoemd.

2. Heer Otto, heer van Byland, ridder, van wien verder het geslacht Bylandt, en Albrecht Otto Roeleman Frederik (ux. Anna Constance van Sevenaer) bovengenoemd, in rechte lijn in de 11e generatie, afstamt [3]).

H. Beide platen zijn — evenals de hierbijgaande afbeelding van het Huis Heteren, anno 1636, naar eene teekening van A. de Haen —

---

[1]) Zie de afbeelding in het Verheerlijkt Kleefschland, plaat 71 en 72.

[2]) Nijhoff, Bijdragen, V, blz. 21 en 22.

[3]) Zie over dit geslacht o. a.: v. Spaen, Inleiding, III, blz. 400 en G. v. Hasselt, Geld. Bijzonderheden, I, Oorsprong van het gesl. Bylandt.

Digitized by Google

vervaardigd naar uiterst nauwkeurige décalques van wijlen Mr. Alexander VerHuell [1]). De oorspronkelijke teekeningen bevinden zich in de rijke en zeldzame verzamelingen, jaren lang met groote moeite en zorg en met opoffering van veel geld door dezen bijeengebracht en, onder meer, bij uiterste wilsbeschikking aan de stad Arnhem geschonken.

Cornelis Pronk, geboren te Amsterdam den 10^{en} December 1691, gestorven den 28^{en} September 1759, is als portretschilder en landschapteekenaar zeer bekend. Hij maakte honderden schetsen van stads- en dorpsgezichten, kasteelen, landschappen, enz., waartoe hij zich des zomers meestal voortdurend op reis bevond in alle oorden van ons land, en welke schetsen hij verder des winters op papier of paneel uitwerkte. Kunstliefhebbers en boekverkoopers betaalden hem ruimschoots voor zijn werk, en de laatsten, waaronder vooral de bekende uitgever I. Tirion, lieten er eene menigte op koper graveeren, om daarmede de verschillende plaatwerken te versieren, die in de 18^{e} eeuw het licht zagen, en die nog, vooral om de platen en de getrouwe afbeelding van vele, thans geheel verdwenen of gewijzigde fraaie gezichten op poorten, kasteelen, oude gebouwen, kerken, marktpleinen, enz., zeer gezocht zijn.

Zoo teekende Pronk ook in 1732 twee schetsen van den toenmaligen Rooden Toren. De eene geeft ons een blik daarop van voren. De zware vierkante toren staat er nog, doch van zijne spits en hangtorentjes beroofd; een ander nog overgebleven gedeelte van het kasteel is tot boerenwoning verbouwd. De ruïne van het eenmaal zoo sterke slot ziet er nog bepaald kasteelachtig en pittoresque uit en is nog grootendeels door water omringd, terwijl eene houten brug toegang verleent tot de voorpoort.

De andere schets laat ons de overblijfsels van het oude kasteel van den achterkant zien. Zeer eigenaardig en lieflijk heeft Pronk dit landschapje gestoffeerd en leven bijgezet door de voorstelling van een rijtuig met paard en geleider, ongetwijfeld het voertuig, dat hem zelf dáár ter plaatse heeft gebracht, en dat nu op hem staat te wachten, totdat hij met zijne schetsen gereed is.

I. Het geslacht Quadt is een oud, riddermatig geslacht, afkomstig uit Westphalen, Gulik en Berg en oorspronkelijk uit Keulen.

De geregelde stamlijst vangt aan met:

Heer Willem Quadt, ridder, 1280, ux. N. van Hoixhoven.

[1]) Eene korte biographische schets van dezen alom bekenden en gevierden kunstkenner en beroemden teekenaar vindt men in Geld. Volksalm. 1898, blz. VIII—XIV.

Digitized by Google

Heer Willem Quadt, ridder, 1456, 1463, afstammeling in de 6e generatie in rechte lijn van bovenstaanden Willem, trouwde Sophia van Burscheidt. Zij hertrouwde heer Hendrick van Hompesch, ridder, en kocht met hem Wyckraedt of Wickeradt ten behoeve harer voorkinderen.

Willems descendenten werden dientengevolge heeren, later vrijheeren tot Wickeradt, en het geheele geslacht noemde zich vervolgens Quadt van Wickeradt, behalve een tak, die Quadt tot Lanscron heette.

Het geslacht Quadt was zeer uitgebreid en bloeide in verschillende takken aan den Neder-Rijn. Leden daarvan waren sedert 1752 rijksgraven en hadden zitting in het Westfaalsche Gravencollegie en stem wegens de onmiddelbare vrije rijksheerschap Wickeradt en Swanenberg.

Het leeft nog in Duitschland voort (zie o. a. Navorscher XX, blz. 45 en 377 en de Almanach de Gotha).

Digitized by Google

DE R

ROELOF MOMM

1. *Elisabeth van Nieu nuland).*

1. WALRAVEN MOMME TOT DEN ROODEN TOREN, daarmede beleend 1544; in *ridderschap van Veluwe*, 1543; † 1555; ux. *Catharina de Wilde van Kessenich*, is † 1591.

2. *Johan Momme*, ric *wezoom*, 1542—5 van *Arnhem*, 155 *van Nijmegen* 15 1543, 47, 63, 7 *Maria Hackfort*;

1. ROLOFF MOM TOT DEN ROODEN TOREN, daarmede onmundig beloend 1555, is † 1582 en zijne moeder erft ROODEN TOREN van hem.

2. OTTO MOM TOT DEN ROODEN TOREN, daarmede beleend 1591; in *ridderschap van Nijmegen*, 1576-1609; ux. 1579: *Anna Grammaye.*

3. *Hillegond* tr. *Johan Beest van Renoy*, in *ridderschap van Nijmegen*, 1555-92.

4. *Elisabeth* tr. *Otto Beest van Renoy*, broeder van Johan.

5. *N.* (dochter).

1e huw.:
1. *Alard Mom*, ux. 1e *Maria van der Hell*;
2e. *Margriet van Heerde*;
3e. (?) I. *Judith Grutters.*

2. *Olivier Mom*, ridder der Duitsche Orde.

3. *Anna* tr. *Johan van Ittersum* tot de Hofstede.

4. *Christina* tr. *Claes van Delen* tot de Heese.

2e
5. *N.* tr. *N T ge*

1. *Maria* 1607; tr. *Carel de Ruyter.*

2. *Anthonia*, 1621.

3. CATHARINA krijgt van haar vader den ROODEN TOREN, 1607; is † 1670; tr. *Arnt Spierinck.*

2e huw.: *Margaretha*, tr. 1603: *Rijckwijn van den Sande*, Spaansch kapitein, † 1616, begraven te *Emmerik.*

3e huw.: *N.* † te *Emmerik* 1645; tr. *Diederik N.*, schepen te *Emmerik.*

1. *Maria van Delen*, ervin tot *de Heese*, tr. *Willem Botter*, Engelsch kapitein.

2. *Aleyd van Delen*, tr. 1e *Derck van der Ilivelich*; 2e *N. van Sambeeck*, procureur te Gennep.

3. *Elisabeth van Delen*, tr. *Matthijs van Berreveld.*

1. *Lu* † 1 *Joh* tot
2. *El* wed *God* richt is †

1. *Anthony de Ruyter*, †1673; ux. 1650: *Anna Catharina de Ridder van Groenesteyn*, † 1672, zonder kinderen na te laten.

2. *Carcelis de Ruyter*, ux. *Maria van Sevenaer.*

verscheidene kinderen, o. a.:
1. *Jacob Spierinck*, huldер zijner moeder, 1654.
2. OTTO SPIERINCK TOT DEN ROODEN TOREN, daarmede beleend in 1670.

Johanna Maria Geertruid de Ruyter, tr. 1681: *Dirk Jan Albrecht de Ridder van Groenesteyn.*

Digitized by Google

Digitized by Google

SPAENSWEERT.

Digitized by Google

Digitized by Google

SPAENSWEERT.

Het is eene ontegenzeglijke waarheid, dat velen in den tegenwoordigen tijd er behagen in scheppen, om, terwijl zij niets ter wereld aangenamer vinden, dan zich in 't begin der 20e eeuw te mogen bewegen, toch voortdurend in gedachten minstens een paar eeuwen terug te leven. Van waar dit verschijnsel, van waar de begeerte en de neiging naar het antieke, dat wil zeggen: om vorige eeuwen in vele opzichten na te bootsen, bijv. in architectuur, in meubels, in stoffage tot menbileering van kamers, in modellen van zilver- en glaswerk, van porcelein, enz.; van waar de zucht, om zoo menigmaal den ouden tijd, het leven en bedrijf van het voorgeslacht te doen herleven? van waar in één woord eene onweërstaanbare macht, die naar het verleden terugtrekt, niettegenstaande eene andere kracht steeds rusteloos voorwaarts drijft? Vooruit! steeds vooruit en snel vooruit! is de leus van het heden. Waarheen? ja, dat weet niemand, maar, dat is zeker, naar toestanden en gebeurtenissen, waarbij menigeen met schrik zal terugdeinzen voor de gevolgtrekkingen van zijn eigen streven. Heeft men daarvan een onbewust gevoel, en is het daarom, dat men zich dikwijls van den anderen kant zoo angstvallig aan het verleden vastklemt? Ziet men dan wezenlijk in, dat de oude tijd nog zoo slecht niet was, al wil men het ook niet openlijk erkennen? Ja, men zoude wel gaarne de voordeelen van het heden, van alles wat vooruitgang en beschaving — of, laten wij liever zeggen: wat kunst en industrie, wetenschap en ontwikkeling van den menschelijken geest — ons heeft opgeleverd, smaken en genieten, zonder er de lasten van te dragen.

Men zegt gewoonlijk: de adel en de groote heeren hebben bij de veranderde maatschappelijke toestanden veel verloren, maar het volk, de groote

Digitized by Google

massa heeft daarentegen enorm veel gewonnen. Schijnbaar is dat waar, doch op die redeneering valt nog veel af te dingen. Wanneer de edelman of patriciër onzer dagen, ook al heeft hij nog een aardig vermogen, terugziet op zijne voorouders, en al de bezittingen, heerlijkheden, rechten, aanzienlijke en winstgevende betrekkingen, enz, die deze bezaten, zonder daarvoor iets anders verricht te hebben, dan zich de moeite te hebben getroost, om uit adellijke of aanzienlijke ouders geboren te worden — en hij vergelijkt dan zijn tegenwoordigen toestand met dien zijner voorzaten, zonder dat er eenige denkbare reden is, dat ook hij thans nog niet even goed in dezelfde gunstige omstandigheden zoude verkeeren, indien die goede oude tijd nog maar bestond, dan vergeet hij geheel en al, dat met de rechten, die de adel verloor, hij ook ontslagen werd van een groot deel der plichten, die voorheen op zijne schouders drukten. Nu ja, die plichten! die zouden er ook nog wel bij waar te nemen zijn! Maar, wanneer wij een oogenblik nagaan, hoe menigmaal tegenwoordig de adel het „noblesse oblige" nog uit het oog verliest, hoezeer hij zich daardoor zelf en vrijwillig stelselmatig ontdoet van den luister, die hem nog altijd, als overblijfsel van vroegere grootheid, in het oog des volks omstraalt, vooral wanneer hij door geld en bezittingen zich meer gewicht kan bijzetten, hoe de adel voorheen, juist door het verzuimen zijner plichten, zelf de grootste aanleiding was tot het verlies zijner rechten, dan moet men erkennen dat die plichten nog zoo gering niet waren, en het vervullen daarvan moeielijker was en zwaarder drukte, dan men thans wellicht meent. Door steeds voor zich zelf, alleen te denken aan zijne rechten, en, wat zijne onderhoorigen betreft aan hunne plichten, in plaats van juist omgekeerd: hunne rechten en zijne eigene plichten dagelijks eerlijk en trouw voor oogen te houden, heeft de adel in vroegere tijden zijne eigene zaak bedorven, en, ondanks zichzelf, sterk medegewerkt om den veranderden toestand in het leven te roepen.

Maar het volk nu is er toch veel beter aan toe dan voorheen! In zeker opzicht: ja, maar 't is meer schijn dan werkelijkheid. Het volk heeft zijne rechten doen gelden, het heeft er vele verkregen, maar het eischt er voortdurend nog meer, doch: hoe meer rechten des te meer plichten, des te meer zorgen ook. Daarvan wil het in den regel nu niets weten. Het volk geraakt hoe langer hoe meer in eene koortsachtige gejaagdheid, in een ijdel streven naar een onbereikbaar ideaal, in een opgaan, niet alleen in den aardschen toestand, waarin men zich bevindt, maar in zulk een, waarin men wenscht te komen, doch dien men niet bereiken kan; het oog is steeds vooruit, in stede van omhoog gericht, het materialisme heeft, langs den weg van een te sterk realisme, alle idealisme, alle poëzie des levens, alle hoop en

Digitized by Google

vertrouwen op een beteren toestand, dáár waar en ten tijde dat deze wel te bereiken is, doen verloren gaan; geluk en tevredenheid zijn de vreedzame hut ontvloden en hebben een ledig gelaten in hart en hoofd, dat door niets aan te vullen is, en wel het minst door de utopieën der volksleiders met hunne socialistische droombeelden en toekomstbespiegelingen.

Voorwaar de oude postwagen- en diligencetijd was nog zoo kwaad niet, al kon men toen ook op éénen dag niet van Groningen naar Maastricht komen. De mensch bewoog zich minder snel, zijn geest nam niet zulk eene hooge vlucht, maar zijne wenschen en begeerten voor dit aardsche leven waren ook gematigder; hij leefde met zijne gedachten en zijne verwachtingen in denzelfden kring, waarin zijn lichaam zich dagelijks bewoog, en zoo zijn geest zich al bij wijlen aan het alledaagsche ontrukte, dan klom die op tot de wereld der onzienlijke dingen, om zich daarin weldra te verliezen, en dan in aanbidding de knie te buigen voor den Heer der Heerlijkheid, en, door het gebed en de gedachte aan de Eeuwigheid verkwikt, met vernieuwde lust zijne levenstaak te hervatten.

Wij herhalen: die oude tijd was nog zoo verwerpelijk niet, en al wenschen wij hem niet terug, omdat wij er ons niet meer in zouden kunnen schikken en omdat die wensch ook in elk geval onbereikbaar en dwaas zoude wezen, zoo is het toch begrijpelijk, dat men zich gaarne af en toe eens in dien tijd terugdenkt en tracht te verplaatsen, dat men zelfs zijn huis in antieken stijl opbouwt en inwendig stoffeert, om ook door zinnelijke aanschouwing zich van tijd tot tijd geheel aan het hedendaagsche te onttrekken, en, algemeen stemrecht, dynamiet en petroleum, socialisten en nihilisten c.a., met al het toekomstig geluk en de gulden eeuw, die zij ons brengen zullen, vergetend, uit te rusten en zich te verkwikken bij de gedachte aan dien goeden ouden tijd, toen de menschen zooveel langzamer, dommer, onnoozeler, eenvoudiger, bekrompener, enz., maar ook zooveel tevredener, en dientengevolge zooveel gelukkiger waren.

En al stemt nu mogelijk menigeen uit den tegenwoordigen tijd met bovenstaande redeneering al zeer weinig in, zoo zullen wij ons thans daar maar niet om bekommeren en maar eens weder een kijkje nemen in het verleden van ons dierbaar Gelderland.

Nog geen vierde uur ten zuiden van het dorpje Bronkhorst — wel bekend als voormalige bannerij — ligt, niet ver van den IJssel verwijderd, eene aanzienlijke boerenplaats, Spaensweert geheeten, een oud adellijk leengoed, dat ook zelf weder eene leenkamer bezat en waaronder dus achterleenen ressorteerden; omtrent dit goed en zijne voormalige bezitters wenschen wij een en ander mede te deelen.

Digitized by Google

Sommigen zoeken den oorsprong van den naam Spaensweert in het oude Spanna — genoemd in het jaar 1003 in het graafschap Hameland [1]) — of wel Spana in de IJsselgouw, genoemd tusschen de jaren 1053 en 71 in een staat van inkomsten der abdij Corvei [1]); of liever zij zoeken Spanna of Spana ter plaatse, waar thans nog Spaensweert wordt gevonden, tengevolge van de, ofschoon geringe overeenkomst van naam. Alhoewel dit niet onmogelijk is, komt het ons het natuurlijkst voor, dat, wijl men Spaensweert het eerst aantreft in bezit van het geslacht Spaen, zooals wij dadelijk zien zullen, de bezitting haar naam ontleend heeft aan den eigenaar, en dat dus Spaensweert niets anders beduidt als weerd of waard van Spaen.

Spaensweert, ofschoon in de Graafschap gelegen, behoorde tot het kerspel Brummen en dus tot het kwartier van Veluwe, en was een leen ten Zutphenschen rechte. De eerste, die wij er mede beleend vinden, was Jan of Johan Spaen tot Spaensweert, A° 1326, behoorende tot het oude bekende adellijke geslacht Spaen [2]). Zijne vrouw is niet bekend, doch hij verwekte bij haar drie kinderen: Willem, Hendrik en Griete. De oudste zoon Willem was een der mede bezegelaars van het verbond der Graafschap Zutphen in 1375. Drie jaren later werd hij beleend met: „'t Goet geheeten Spaensweert gelegen in den kerspel van Brummen te dienstmansrechte."

Dat deze heeren van Spaen niet altijd even goede vrienden waren met hunne buren de heeren van Bronckhorst spreekt van zelf, dat lag zoo in den geest dier tijden; doch op elke twist volgt in den regel ook weder eene verzoening, en zoo vinden wij, dat deze Willem Spaen in 1385 een verdrag sluit met Gijsbert en Frederik van Bronckhorst, gebroeders, zonen van den heer van Bronckhorst, voor zich en zijne zuster Griete, voor alle schuld, die zij aan zijn vader Johan, aan zijn broeder Hendrik en aan hen (Willem en Griete) schuldig waren, zoo wegens het verlies en de schatting tot Ommen, als wegens de paarden, die zijn broeder Hendrik Spaen aan Berndt Sleeverte of Slabberte van Velen geleend had, uitgenomen de visscherij tusschen de heerschap van Bronckhorst en hem Willem [3]). Hij bezegelt dit stuk met drie roode schuinbalken, omschrift: S. Willem Sp..., waaruit blijkt, dat deze Spaens

---

[1]) Zie: v. d. Aa, Aardr. Woordenb. X, bl. 614; doch wij hebben dien brief nergens kunnen vinden; waar is die afgedrukt?

[2]) Sloet, Oorkondenboek van Gelre en Zutphen, I, n°. 167 en Reg. II, bl. 1155.

[3]) Zie hierover o.a.: Geld. Volksalm. 1885, bl. 18 en 22.

[4]) Stirum Archief n°. 85, bij v. Spaen.

Digitized by Google

zonder twijfel tot het bekende adellijke geslacht behoorden, al is deze tak ook niet aan den hoofdtak vast te koppelen.

Willem Spaen hield voorts nog in leen den Emmer, een leen van het huis Kell, en ook in het kerspel Brummen,, doch eveneens in de Graafschap op den rechten IJsseloever en ten zuiden van Spaensweert gelegen. Daar hij in 1401 zonder mannelijke geboorte overleden was, beleende Johan Mom van Kell daar zijn zwager Dirk van Steenre mede [1]).

Willem Spaen was gehuwd met Geertruid van Dorth, dochter van Hendrik, heer van Dorth, en van Anna van Keppel. Hare kwartieren zijn:

Dorth	Keppel
Borculo	Aeswijn.

Hij had bij haar drie dochters: 1. Aleid, erfdochter tot Spaensweert, 2 Arnolda, gehuwd met Jorden van Baeck tot Baeck, wiens moeder Wittenhorst was, en die in 1426 niet meer leefde, wijl Arnolda toen als weduwe tegenwoordig was bij het huwelijk harer dochter Aleid met Hendrik van der Hoevelick; en 3 eene ongenoemde, die in den echt trad met N. van Huet, wiens moeder Bingerden heette.

Aleid nu werd als oudste dochter, na dode haars vaders, beleend met Spaensweert „met allen sijnen tobehoren bij Bronchorst in den kerspel van Brijmmen gelegen tot eenen Erffdienstleene met eenen peerde te verhergewaden met den huyse, haũe, beleende mannen daerto behoren eñ vischerien, a°. 1400." Zij was toen reeds gehuwd met Godert Cloeck tot den Berenclau, zoon van Riquin, en haar man trad bij deze beleening als haar hulder op. In 1415 werd haar zoon Rijcquijn of Rijkwijn Cloeck beleend en heet het goed toen: Spaensweerd met den Middelweert.

Naar dit geslacht Cloeck, dat Spaensweert geruimen tijd in eigendom bezat, wordt de heerenhuizing ook wel het Cloeckshuis genoemd; onder die benaming komt zij althans voor op een oud kaartje van Spaensweert uit het midden der 17e eeuw, naar een brouillon van Nicolaes Geelkerck vervaardigd.

In 1456 tuchtte Rijkwijn zijne vrouw Mente aan Spaensweert, en met haar transporteerde hij in hetzelfde jaar aan Dirk van Camphuizen het goed te Broke, vóór de poort bij Arnhem — een zadelleen ten dienstmansrechten, met een paard te verheergewaden, waarmede hij beleend was na dode zijns ouderen broeders Johan, 1420, die dit weder in leen had ontvangen na den dood huns vaders Riquin in 1402. In 1466 was hij lid

---

[1]) Herald. Bibl., N. R. V, bl. 117.

Digitized by Google

der ridderschap van Zutphen en in 1475 overleden. De geslachtsnaam zijner vrouw wordt niet vermeld, mogelijk was zij uit het geslacht Roderlo [1]), maar zij verwekte bij hem een zoon, Cracht genaamd, die in 1476, na het overlijden zijns vaders, met Spaensweert werd beleend en zijne vrouw Belije of Belia van Meeckeren, — dochter van Gijsbert, lid der ridderschap van Veluwe, Herman'szoon ux. Mette Kreynck, en van Margriet van der Hell, Casijn'sdochter ux. Nise van Aller — aan dit leengoed tuchtte, en wel: „an huijs eñ hofstat met allen timmeringen op den Spaensweert eñ huijsraden, daerto 60 heeren ponden wt den weerdt, so hij kinder bij haer nalaet sal sij te tucht holden huijs, hofstat, timmeringe, huijsraet eñ 50 heeren pond, so sij herhijlickt, sal die tucht wt sijn, alleen holdeñ 60 heeren ponde jaerlix."

Zij lieten drie zoons na: 1 Gijsbert, beleend met Spaensweert, als erve zijns vaders, die in 1493 den leeneed vernieuwde en dus toen nog leefde. Gijsbert stierf vóór of in 1515, en zijne moeder erfde toen Spaensweert weder van hem en werd in 1515 beleend, waarbij Gerard van Broeckhusen als hulder optrad. Twee jaren later transporteerde zij het op haar 2^{en} zoon Hendrik. Een 3e zoon was Cracht, die in de ridderschap van Veluwe was in 1539, als zoodanig op den landdag compareerde, op de twee eerste riddercedulen staat, en uit zijn huwelijk met Cornelia van Soulen maar ééne dochter Belia naliet [2]).

Hendrik Cloeck had weder een zoon, Cracht genaamd, die als erve zijns vaders den 14^{en} Mei 1555 met Spaensweert werd beleend, waarbij het heergewaad op 50 Carolus guldens werd bepaald. Volgens eene oude lijst in het archief der familie Schimmelpenninck van der Oije berustende, werd hij nevens nog meer anderen den 1^{en} Maart 1570 ten landdage beschreven uit de ridderschap van de Graafschap en zoude hij dus daarin, en wel van wege Spaensweert zitting gehad hebben, doch dit vindt men nergens elders bevestigd [3]). Om namelijk in die ridderschap geadmitteerd te worden, moest men o.a. eene havezate [4]) bezitten [5]), en omgekeerd werd een goed beschouwd het recht van havezate te hebben, wanneer men kon bewijzen, dat een vorig bezitter van wege dat goed verschreven was geweest. Spaensweert nu behoorde niet tot de 36 algemeen erkende havezaten, maar werd toch met meer andere dergelijke bezittingen als dusdanig beschouwd [6]). Even-

---

[1]) Zie: d'Ablaing v. Giessenburg, Ridd. van Veluwe, bl. 47.

[2]) Ibidem.

[3]) D'Ablaing v. Giessenburg, Bannerheeren en Riddersch. v. Zutphen, II, bl, 22.

[4]) Zie over de beteekenis van dit woord blz. 325 en 326 hierboven.

[5]) D'Ablaing v. G., Bannerh. enz., I, bl. 50 en 58.

[6]) Ibidem I, bl. 42.

Digitized by Google

wel is het den bezitters nimmer gelukt daarvan in de ridderschap verschreven te worden, ondanks herhaalde pogingen hiertoe, zooals wij zoo aanstonds zien zullen.

Cracht Cloeck trouwde met Hille van Meeckeren, dochter van Gijsbert tot Westerburg, lid van de ridderschap van Veluwe, enz., en van Anna Noording [1]), en verwekte bij haar een zoon Hendrik, die na zijns vaders dood met Spaensweert werd beleend, 24 Mei 1592. Van hem bestaat nog een leenboek, een belangrijk document, waaruit men o.a. ziet, welke leenen alzoo onder Spaensweert ressorteerden, en waarop wij later terugkomen. Zijne vrouw was Catharina Ketel, dochter van Gerrit en Cornelia van Soelen [2]). Zij schonk hem eene dochter Helena, op wie hij den 23^{en} Juli 1612 Spaensweert transporteerde, zichzelf evenwel de tucht voorbehoudende. bij welke gelegenheid twee heergewaden, te samen 82 goudguldens, betaald werden.

Den 3^{en} April 1612 werd besloten, dat Hendrik Cloeck van wege Spaensweert zoude worden toegelaten in de ridderschap der Graafschap, indien hij bewees, dat zijn vader zaliger daarvan was verschreven geweest, doch dit bewijs scheen niet te leveren te zijn, althans den 23^{en} Mei 1616 was die toelating nog niet toegestaan, en dit schijnt ook later niet geschied te zijn [3]).

Uit bovengenoemd leenboek, dat van 1585 tot 10 October 1637 loopt en waarin gedurende al dien tijd bij alle beleeningen in den aanhef Hendrik Cloeck als leenheer wordt vermeld, blijkt, dat, niettegenstaande hij het leen, om welke reden dan ook, op zijne dochter had getransporteerd, hij zelf nog steeds als leenheer optrad, daar waar het de leenen onder Spaensweert ressorteerende betrof, wellicht was dit een gevolg van de tucht, die hij zich voorbehouden had, of wel deed hij dat voor, en in overleg met zijne dochter, alhoewel hiervan uit die beleeningen niets blijkt. Daar het leenboek in 1585 aanvangt en Hendrik Cloeck daarin ook bepaald vóór 1592 als leenheer genoemd wordt, zoo heeft mogelijk zijn vader hem in genoemd jaar 1585 het leen overgedragen, ofschoon hiervan in het Geldersch leenregister niets te vinden is en men daaruit niet anders kan opmaken, alsdat eerst bij zijns vaders dood in 1592 Spaensweert op hem vererfde. Daar het leenboek voorts eindigt — zoo als boven gezegd is — den 10^{en} October 1637, is het wel denkelijk, dat hij omstreeks dien tijd is gestorven, ofschoon men elders vindt, dat hij in 1630 overleed. In het Geldersch leenregister is

---

[1]) D'Ablaing v. G., Ridderschap v. Veluwe, bl. 45.

[2]) Hare kwartieren zijn: Ketel, Soelen, Kervenheim, Storms.

[3]) D'Ablaing v. G., Bannerh., II, bl. 85.

Digitized by Google

echter van hem ná 1612 geen sprake meer en treedt verder bij alle eedsvernieuwingen enz. Helena Cloeck steeds als leenvrouwe op.

Deze Helena trad eerst in het huwelijk met Herman van Heukelom of Hoeckelum, lid der ridderschap van Veluwe van 21 Mei 1614 tot aan zijn dood in 1628, zoon van Willem en Mechteld (of Geertruid) van Speulde [1]), gesproten uit een oud riddermatig geslacht op de Veluwe, dat in zwart een zilveren bok of ram, met gouden hoeven en horens tot wapen voerde (evenals Hack en Salland [2])), en tot helmteeken de uitkomende bok tusschen eene vlucht van zilver en zwart.

Hij werd den 15^{en} Augustus 1614 door zijne vrouw aan Spaensweert getucht en vernieuwde voor haar den leeneed den 10^{en} September 1624, doch toen zij weduwe was geworden, deed dit voor haar den 26^{en} October 1629 Derck Dibbets, burgemeester van Arnhem.

Den 8^{en} September 1630 hertrouwde zij evenwel met Valentijn von Löben [3]), gesproten uit een aanzienlijk Duitsch geslacht, dat nog in Silezië en Oostenrijk voortleeft en waarvan de leden reeds in 1642 tot barons des Heiligen Roomschen Rijks verheven zijn, terwijl zijne moeder tot het geslacht von Kotwitz behoorde.

Den 13^{en} Juni 1592 beleende Hendrik Cloeck, Johan van Golstein of Goltstein met den halven Spaensweert, uitgenomen de Zaalweer, namelijk „met huis und hoff met zijne aligen toebehoer" (als onder- of achterleen). In 1625 reeds treedt diens zoon Willem van Golstein [4]), Capitein, in 1616 gehuwd met Maria Catharina van Wees, als leenman van den halven Spaensweert op (zooals later nader blijken zal); hij komt herhaaldelijk voor als heer van Spaensweert [5]), niettegenstaande Hendrik Cloeck zich ook heer van Spaensweert of tot Spaensweert bleef noemen, terwijl eigenlijk toenmaals alleen zijne dochter Helena dezen titel toekwam. Dit achterleen, de halve Spaensweert, is blijkens het Geldersch leenregister den 17^{en} Januari 1646 weder met de andere helft „geheelt" of vereenigd.

Den 21^{en} April 1646 droeg Helena Cloeck, Spaensweert op aan haar oudsten zoon Hendrik van Hoeckelom [6]), doch behield zich zelve de tucht levenslang voor. Deze deed wederom pogingen om in de ridderschap der Graafschap verschreven te worden. Reeds in het jaar 1646

[1]) D'Ablaing v. G., Ridd. v. Veluwe, bl. 170 en 242.

[2]) Doch de ram omgewend, volgens d'Ablaing, Ridd. v. Veluwe, wapens no. 40.

[3]) Zie het wapen bij Rietstap, Armorial général, in voce.

[4]) Zie over hem blz. 244 hierboven.

[5]) Zie o.a.: Geld. Volksalm. 1882, bl. 26 en blz. 244 hierboven.

[6]) Zie hare andere kinderen uit het 1e huwelijk bij d'Ablaing v. G., Ridd. van Veluwe, bl. 242.

Digitized by Google

meldde hij zich hiertoe aan met nog eenige anderen [1]) en wendde hij zich tot het geheele kwartier: ridderschap en steden. De steden waren vóór zijne toelating, de ridderschap was hier evenwel tegen, en door oneenigheid tusschen steden en ridderschap en besluiteloosheid dezer laatste bleef de zaak hangende en konden Hoeckelom en anderen het niet zoo ver brengen, dat zij geadmitteerd werden [2]), en wel waarschijnlijk ook, omdat zij het bewijs van 8 adellijke stamdeelen niet konden leveren, hetgeen volgens besluit der ridderschap, sedert 1649, tot toelating als vereischte werd gesteld [3]). Daar evenwel zoodoende niemand ooit met Spaensweert in de ridderschap is geadmitteerd of ten landdage verschreven geworden, zoo werd het ook nimmer uitgemaakt of Spaensweert als havezate moest beschouwd worden. Hierbij moet mogelijk ook niet uit het oog worden verloren, dat dit goed eigenlijk niet tot de Graafschap behoorde, al lag het daar ook in, maar tot de Veluwe.

Hendrik van Hoeckelum stierf ongehuwd den 3^{en} Juli 1653, en zijne moeder erfde toen Spaensweert weder van hem en werd den 22^{en} September 1654 opnieuw daarmede beleend, doch ten zelfden dage droeg zij dit leen weder op aan haar zoon Ernst Valentijn von Löben, zich zelve de tucht voorbehoudende. Catharina van Hoeckelum evenwel, dochter ter uit Helena's 1^{e} huwelijk, trouwde in 1656 Johan Witten, en liet den 10^{en} November van dat jaar hare huwelijksche voorwaarden wegens Spaensweert approbeeren, doch dit was vergeefsche moeite, want dit goed kwam niet weder aan haar geslacht terug.

Ernst Valentijn von Löben trouwde 7 November 1660 met Elisabeth Agnes von Hous of Haus tot de Rees, dochter van Mr. Coenraad tot de Rees, drost van Borculo, die stierf 31 Mei 1671, Adolph'szoon ux. Elisabeth van Meeckeren, en van Johanna van Heeckeren tot Nettelhorst, overleden 27 Augustus 1652, Walraven'sdochter ux. Agnes van Aeswijn [4]). Hij liet drie kinderen na: 1. Hendrik Valentijn, die na zijns vaders dood, den 5^{en} Augustus 1720 diens testament van 22 Maart 1700 liet openen, ten gevolge daarvan met Spaensweert werd beleend en in 1709, zonder kinderen na te laten, overleden was; 2. Helena Catharina, die als erfgename haars broeders den 8^{en} Januari 1709 werd beleend, waarbij Dr. Gijsbert Op ten Noort hulder was, en die den 21^{en} September 1711 met haar man Johan

---

[1]) D'Ablaing v. G., Bannerheeren, I, bl. 50 en volg.
[2]) Ibidem, bl. 55.
[3]) Ibidem, bl. 52.
[4]) Herald. Bibliotheek, 1874, bl. 24; en ib, N. R., IV, bl. 62 en 63.

Digitized by Google

Schrassert [1]), hunne opene dispositie of testament wegens Spaensweert liet approbeeren; en 3. Everdina Maria, die met haar echtgenoot Maurits Sels den 11[en] December 1708 eveneens hunne huwelijksche voorwaarden van den 19[en] Mei te voren deed registreeren. De 16 kwartieren dezer drie kinderen zijn:

Löben	Hous
Cloeck	Heeckeren
Kotwitz	Meeckeren
Ketel	Aeswijn
Polentz	Dornenburg gen[d]. Lagen
Meeckeren	Erp
Loss	Welpendorp
Soelen	Isendoorn.

Volgens bovengenoemd testament huns vaders Ernst Valentijn van 22 Maart 1700 moest Spaensweert, in geval zijn zoon kwam te sterven zonder wettige nakomelingen, vererven op zijne dochters, eerst op de oudste en daarna op de jongste, en na dode van beiden gelijkelijk op hun beider kinderen. De jongste dochter Everdina (of Everhardina) Maria stierf reeds een jaar na haar huwelijk, den 29[en] Mei 1709 en liet maar één zoon na: Ernst van Löben Sels. De oudste Helena Catharina, stierf in 1721 en had eene dochter Elisabeth Agnes Schrassert. Zoowel deze laatste, als genoemde Ernst waren in 1721 nog onmondig en werden den 28[en] Juli van dat jaar beleend, waarbij Gerhard Pronk als hulder optrad.

Elisabeth Agnes Schrassert huwde met Hermen Jacob van Erkelens, burgemeester vnn Elburg, en beiden laten hunne besloten dispositie approbeeren, 24 Maart 1725 en 27 November 1731, doch den 14[en] November 1738 dragen zij het hun toekomende gedeelte van het leen Spaensweert op aan Ernst van Löben Sels voornoemd, die daarop met het geheel werd beleend, waarbij het heergewaad op 80 gulden werd getaxeerd. Spaensweert kwam dus toen in zijn geheel in bezit van het geslacht van Löben Sels.

Het geslacht Sels voert tot wapen: in blauw een, uit eene wolk, van natuurlijke kleur, in den linker bovenhoek komenden arm met hand, de arm met roode mouw, de hand van natuurlijke kleur, houdende tusschen duim en

---

[1]) Schrassert is een oud Veluwsch geslacht, waarvan reeds leden in de 14e eeuw voorkomen, en dat verschillende burgemeesters aan Harderwijk heeft opgeleverd, en ook te Nijkerk gevestigd was. Johan Schrassert, gehuwd met Anna van der Hell, staat op de 1e riddercedul van Veluwe en is op het Gericht van Veluwe, 1545, 47 (D'Ablaing v. G., Riddersch. v. Veluwe, bl. 24.)

Digitized by Google

voorsten vinger een gouden ring, die zij blijkbaar werpt in een gouden beker, in het midden van den schildvoet geplaatst; en tot helmteeken op een goudrooden wrong: een uitkomend mansprofiel, gekleed in gouden kiel, met blauwe, vertikaal loopende streepen afgezet, met zilveren kraag en ceintuur om het midden, hebbende voorts eene puntmuts op van goud met blauwe strepen als de kiel, en houdende de linker hand in de zijde, terwijl de rechter, half uitgestrekt den gouden beker uit het schild vasthoudt, waar bovenop staat een mansprofiel ten halven lijve met ronden hoed op, de linkerhand in de zijde, de rechter houdende een staf, alles van goud [1]). Dit is voorzeker een zeer eigenaardig wapen; de gouden ring uit het schild is blijkbaar in het helmteeken in den man met den staf (herder?) veranderd; wat zoude de aanleiding tot het aannemen van dit wapen geweest zijn; welke gedachte of welk voorval kan hieraan ten grondslag liggen? Wij weten het niet, er valt zelfs daaromtrent niets te gissen, doch men zoude er een roman van kunnen maken.

Dit geslacht is oorspronkelijk uit Frankrijk en heette voorheen Selles, daarna Sells, eindelijk Sels, en werd ook wel Zelles, Zelle en Zels geschreven. Mogelijk, alhoewel niet waarschijnlijk, zoude het kunnen afstammen van het geslacht St. Aldegonde Noircarmes, dat de heerlijkheid Selles, welks wapen onbekend is, in eigendom bezat, en waarvan de leden zich baronnen de Selles noemden. Carpentier [2]) noemt tien geslachten van den naam Selles, van vijf daarvan geeft hij het wapen op, waaronder het bovenbeschrevene niet is, doch eene der vijf andere familiën van dien naam kan het gevoerd hebben.

Wanneer dit geslacht in de Nederlanden, speciaal in Gelderland is gekomen, is onbekend, denkelijk in de eerste helft der 16e eeuw. In den gevel van het oude huis Spaensweert is een steen gemetseld met het wapen van Sels erop, waarnaast aan weêrszijden de initialen P.S. en er onder het jaartal MDLV. Deze steen is afkomstig uit den gevel van een huis te Zutphen, dat vroeger aan de familie Sels behoorde, en duidt dus vrij zeker aan, dat er in het jaar 1555 in die stad reeds een P. (Pieter of Paul?) Sels woonde. Onder de schepenen van Zutphen komt van 1576—83 voor Gerrit Zelle [3]) en onder de burgers aldaar in 1579: Garrit Zelle (mogelijk dezelfde).

---

[1]) Deze wapenbeschrijving, waarbij wij nauwkeurige teekeningen en oude cachetten, in de familie Sels annwezig, gevolgd hebben, wijkt eenigszins af van die in Rietstap's Armorial général, 2e uitg. Hetzelfde geldt van het wapen van Löben Sels, dat straks volgen zal.

[2]) Histoire de Cambray et du Cambresis, II, p. 1006.

[3]) Tadama, Gesch. der stad Zutphen, bl. 336 en 337.

Digitized by Google

Het geslacht Sels is door huwelijk verbonden geweest met tal van adellijke en aanzienlijke, waaronder vele Geldersche familiën.

De geregelde genealogie vangt aan met Peter of Pieter Sels (ook Zels geschreven), burger te Zutphen, rentmeester-generaal der geestelijke goederen in stad en schepenendom van Zutphen, 1596, 1606; idem in het rentambt Borculo, 1616, secretaris der gedeputeerden van de Graafschap, enz. Hij trouwde 1° te Zutphen den 28en October 1604: Lutgert Schoolwijck, weduwe van Quirijn Ver Huell, en 2° aldaar den 22en Augustus 1610: Trijnken van Goch. Van de vijf kinderen, die hij verwekte, was de oudste zoon uit het 1e huwelijk Paulus Sels, secretaris van gedeputeerde Staten der Graafschap in 1633, die bij zijne vrouwe Elisabeth van Apeldoorn, gedoopt te Deventer 23 Augustus 1608, dochter van Jan, secretaris van Deventer, en van Henrica Kemelers, met wie hij te Zutphen den 15en December 1630 in den echt trad, tien kinderen naliet, waarvan de oudste zoon Peter Sels, gedoopt te Zutphen 21 December 1634, vaandrig der infanterie, huwde met Johanna Catharina Muntz, geboren 22 Mei 1637, dochter van Mr. Johannes Theodorus, raad van den Keurvorst van Brandenburg, scholtus en opper-professor te Duisburg aan de Roer, en van Christina Holtmans. Uit dit huwelijk werden twee zoons geboren: Diderich Christoffel, gedoopt 1 October 1665 en Peter, idem 13 Maart 1668, beiden te Zutphen, en de laatste na den dood zijns vaders. De moeder is toen met beide kinderen naar Duitschland vertrokken, waar deze laatsten het geslacht hebben voortgeplant. In 1847 waren te Wezel en Neuss nog heeren Sels woonachtig, die hetzelfde bovenbeschreven wapen voerden en volgens overlevering van genoemden Peter Sels afstamden.

Een jongere broeder van Peter (geboren in 1634) was Jan of Johan Sels, gedoopt te Zutphen den 7en December 1636. Hij werd eerst, evenals voorheen zijn vader, secretaris van gedeputeerde Staten der Graafschap, 1661, daarna, in 1671, burgemeester van Groenlo en lid van H. H. Mog. de Staten-Generaal, later burgemeester van Zutphen, 1674. [1]) In laatstgenoemde stad trad hij den 13en Juni 1658 in het huwelijk met Anna Christina Muntz, zuster zijner bovengenoemde schoonzuster. Tien kinderen werden uit dit huwelijk geboren, waarvan het zevende was: Maurits, gedoopt te Zutphen den 31en December 1668.

Evenals vele andere leden van zijn geslacht begaf hij zich in den zeedienst, werd in 1686 adelborst, in 1698 kapitein ter zee, en nam den 28en Augustus 1730 zijn ontslag. Hij trouwde driemaal: 1° met Hermanna Lucretia

---

[1]) Tadama, a. w., bl. z. 343.

Digitized by Google

Ver Heull, gedoopt te Doetinchem 4 Februari 1663, dochter van Quirijn (kleinzoon van Quirijn en Lutgert Schoolwijck, bovengenoemd), burgemeester van Doetinchem, en van Cunnegronda van Haeghen; zij stierf te Haarlem 19 November 1703; 2° den 19en Mei 1708 met Everhardina Maria von Löben, waarvan boven reeds sprake was; en 3° te Amsterdam den 29en Augustus 1710 met Alida Schaep, dochter van Mr. Dirk, vrijheer van Hagestein, secretaris van Amsterdam, en van Philippine van der Geer. Maurits Sels stierf te Zutphen in April 1745 en liet maar één kind na, uit het 2e huwelijk namelijk een zoon Ernst, geboren te Doetinchem 29 Maart 1709.

Deze promoveerde in de rechten, werd heer van Spaensweert, zooals wij straks reeds zagen, nam den naam zijner moeder bij den zijne aan en vierendeelde zijn wapen met dat van von Löben. Het wapen van Löben Sels is als volgt: gevierendeeld: 1 en 4 Sels (als boven), 2 en 3 von Löben: doorsneden: a van blauw met eene moorsche vrouw, in front geplaatst, komende ten halve lijve uit de snijlijn, ongekleed, dus: zwart, hebbende een gouden halsketen om en dito armbanden om de bovenarmen, het hoofd gedekt met een zilver-rooden hoofdwrong met zwarte linten; b. geschaakt van zilver en rood in 3 rijen, ieder van 6 blokjes. Twee helmteekens: 1 Sels (als boven), 2 von Löben: de moorsche vrouw uit het schild op den gekroonden helm. Schildhouders: twee leeuwen van natuurlijke kleur.

Mr. Ernst van Löben Sels was sedert 1736 schepen van Zutphen en van 1767—77 oudste burgemeester dier stad [1]). voorts gecommitteerde ter vergadering der Staten-Generaal en ter Generaliteits-rekenkamer, curator der Geldersche hoogeschool te Harderwijk en gecommitteerde ter admiraliteit van de Maas. Hij trad den 29en Augustus 1728 te Zutphen in den echt met Petronella Cunera Op ten Noort, aldaar gedoopt 28 Januari 1706, dochter van Mr. Johan, secretaris van gedeputeerde Staten der Graafschap, en van Naleken Verstegen, door welk huwelijk het landgoed Velhorst bij Lochem in de familie van Löben Sels is gekomen. Beiden stierven te Zutphen, zij 4 December 1772, haar man 21 Juli 1777.

Hun oudste zoon Mr. Maurits Dirk, geboren te Zutphen 7 September 1729, schepen te Zutphen sedert 1778, later burgemeester aldaar, gecommitteerde ter vergadering der Staten-Generaal, werd na zijns vaders dood heer van Spaensweert en daarmede den 10en Februari 1778 beleend. Hij huwde: 1° te Arnhem 11 Mei 1756 Wilhelmina Elisabeth Brantsen, aldaar geboren 29 October 1736, dochter van Mr. Johan, ontvanger-generaal van het kwartier van Veluwe, en van Hester Henriette de Vree. Zij stierf

---

[1]) Ibid. bl. 347 en volgende.

Digitized by Google

reeds 15 dagen ná het huwelijk en hij hertrouwde te Zutphen den 14^en^ Januari 1760 Jacqueline Cornelia van der Muelen, gedoopt aldaar 12 Januari 1740, dochter van Jan André, commies-generaal der convooijen en licenten, en van Charlotte de Geer.

Den 29^en^ Juli 1788 bezwaarde hij het leen Spaensweert met eene som van f 19650.— als borgtocht ten behoeve zijns oudsten zoons Ernst Pieter, die toen gebenificeerd werd met het rentambt der geestelijke goederen van de Graafschap te Borculo. Nadat genoemde zoon uit dit ambt ontslagen was en, wat zijn beheer betreft, geheel had afgerekend, werd dit verband den 27^en^ April 1803 geroyeerd, op request zijns vaders van den 3^en^ Maart te voren.

Maurits Dirk van Löben Sels stierf te Zutphen 24 April 1804, zijne weduwe aldaar 27 Januari 1817. Uit zijn 2^e^ huwelijk werden acht kinderen geboren, o. a.:

Mr. Maurits Johan van Löben Sels, te Zutphen den 29^en^ April 1770, rechter aldaar, enz., die als heer van Spaensweert opvolgde. Zijne 64 kwartieren zijn:

Sels	Op ten Noort	van der Muelen	de Geer
Löben	Verstegen	Huydecoper	Assendelft
Muntz	Wentholt	Coymans	Parmentier
Hous	Cruiner	Coymans	van den Esch
Apeldoorn	Brienen	Santen	Gerard
Cloeck	Kelfken	Coymans	Dulmen
Holtmans	Nilant	Trip	Vivien
Heeckeren	Engelen	Trip	Quarles
Schoolwijck	Ruiters	de Malapert	de Neille
Kotwitz	Schrieck	Gemen	Ouwendijk
Diepenbroek	Heijinck	Picqueren (de Picquer)	Latfleur
Meeckeren	Haenen	Picqueren	Siderveld
Kemelers	Creyvanger	de Rechteren	de la Fosse
Ketel	Herwarden	Picqueren	de Kempenaer
Volden	Lidt	Adriaens	Parmentier
Aeswijn	van der Stegen	Adriaens	Berkel.

Hij begaf zich den 10^en^ Juni 1794 te Ellekom in den echt met Catharina Zwanida Wilbrenninck, geboren te Zutphen 12 October 1774, dochter van Mr. Johan en Mechteld Geertruid van Hasselt [1]).

---

[1]) Zij was zuster van Mr. Diederik Evert Wilbrenninck. Zie Geld. Volksalm. 1881, blz. 20 en 28, waar hare 32 kwartieren te vinden zijn.

Digitized by Google

Door dit huwelijk kwam het landgoed Bergstein in bezit der familie Sels. Hij stierf op Bergstein den 6^{en} Juli 1819, zijne weduwe te Zutphen den 25^{en} Februari 1830.

Negen kinderen werden uit dezen echt geboren. De oudste zoon was:

Mr. Maurits Jacob van Löben Sels, geboren te Zutphen 22 September 1795, notaris, lid van den raad en wethouder aldaar, enz. Hij werd na zijns vaders dood heer van Spaensweert en huwde tweemaal, 1° te Zutphen 27 Juni 1822: Christina Elisabeth Swaving, geboren 24 October 1803, gestorven 11 April 1834, dochter van Pieter Justus, burgemeester van Zutphen, enz., en van Johanna Christina Heytmeijer; en 2° eveneens te Zutphen 19 Juli 1837: Marie Louise Swaving, geboren 19 Mei 1806, overleden te Zutphen 10 April 1871, zuster zijner 1e vrouw. Hij overleed te Zutphen den 25^{en} November 1863. De oudste zoon uit het 2e huwelijk is:

Constant Maurits Ernst van Löben Sels, geboren te Zutphen 3 October 1846, oud-lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal, thans kolonel der artillerie op non-activiteit en lid van de 1e Kamer voor de provincie Gelderland. Deze huwde te Zutphen 10 Juni 1880: Cornelia Philippina van Hasselt, geboren aldaar 26 Januari 1854, overleden te 's Gravenhage 31 December 1905, dochter van Mr. Johan François Barthold en diens 2e vrouw jonkvrouwe Margaretha Liviena Hoeufft, uit welk huwelijk vijf dochters en één zoon zijn geboren.

Spaensweert bleef aanvankelijk na den dood zijner ouders onverdeeld, later werd dit goed, bij deeling met zijne beide jongere broeders, met de gebouwen, rechten, enz. en ongeveer 40 hectaren land hem toegewezen, terwijl het overige weiland, nog ongeveer 28 hectaren, tusschen beide genoemde broeders werd verdeeld. Ook kreeg hij Bergstein na den dood zijner tante Henrietta Sandrina Swaving, overleden 7^{en} Juli 1889, zuster zijner moeder en weduwe van zijn oom Ernst van Löben Sels, in leven generaal-majoor der artillerie, adjudant van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, enz., op wien Bergstein vroeger was overgegaan.

C. M. E. van Löben Sels voornoemd heeft in den zomer van 1893 Spaensweert publiek doen verkoopen. Het werd toen in verschillende perceelen gesplitst; de boerderij en het grootste deel van het land werd eigendom van den pachter, wiens voorouders in rechte lijn reeds ongeveer anderhalve eeuw deze plaats onafgebroken in pacht hadden en bewoonden.

Digitized by Google

Wij hebben hierboven gesproken van het leenboek van Hendrik Cloeck en wenschen thans omtrent den inhoud daarvan nog een en ander mede te deelen. De leenboeken en leenregisters toch zijn bijna altijd zeer betrouwbare bronnen voor de geslachtsrekenkunde; zonder hen zoude men het in het opstellen der geslachtsregisters van onderscheidene oude familiën niet ver brengen. Wanneer men nagaat hoevele heerlijkheden, havesaten, leengoederen, enz. in vroegere dagen weder zelf eene leenkamer bezaten, en dus ook leenboeken en leenregisters hadden, waarin de beleeningen werden opgeteekend, dan is het zeer te bejammeren, dat van die boeken en registers de meeste onherroepelijk verloren zijn gegaan. Zelden toch worden zij nog aangetroffen, en wanneer er van Spaensweert nog één bestaat, dan moeten wij al tevreden zijn, en zal de inhoud daarvan ongetwijfeld, naar wij vertrouwen, voor menigeen wel iets belangrijks bevatten.

Wij zullen geene dorre opsomming geven van de verschillende achtereenvolgende beleeningen, zooals ze in dit leenboek, als naar gewoonte met veel omhaal van woorden, zijn opgeteekend, dus geen kopie leveren van het boek zelf, maar de verschillende leenen achtereenvolgens behandelen en de daarbij genoemde personen zooveel mogelijk nader toelichten.

De aanhef luidt:

Leenboeck des Edelen, Erentfesten ende fromen Jonckerē Hendricks Kloecks thoe Spaensweert, beginnende In anno XV^{c}LXXXV den thienden dach Octobry tot den jaere 1637 [1]).

Dan volgt:

Eedt der Vasallē ofte Leenmannē.

Ick NN gelave ende swere dem Edelen, Erentfesten ende fromen Hendrick Kloick thoe Spaensweert mijnen Leenhere, Holt ende getrouw te sijn, sijn best voer te wenden, ende archst te waeren, nae al mijn vermogen, dit leen te bemannē ende bewaeren, ende allet ferner te doen, dat een goedt ende getrouw Leenman sijnen Leenhere schuldich is te doen, soe help mij Godt ende al sijn Heijligen.

Hierop volgen de verschillende beleeningen, 31 in getal, in chronologische volgorde, waaruit blijkt, dat aan Spaensweert in dien tijd leenroerig waren:

1. Tienden uit Roerdinck en Wacherdinck in het kerspel Vorden.
2. Tiend uit goederen Hassinck en Hilverdinck, idem.
3. De halve Spaensweert, uitgenomen de Zaelweer.

---

[1]) Wij volgen in alles, ook wat eigennamen betreft, de spelling, zooals die in het leenboek zelf gevonden wordt. Men ziet hieruit tevens hoe zonderling er vroeger met de spelling van eigennamen werd omgesprongen. De leenheer zelf heet bijv. afwisselend:

Kloeck, Kloick, Cluick, Cloeck. Clueck, enz.

Digitized by Google

4. Horstlerkamp en Haifferslag in het kerspel Steenderen.
5. Ilinck in het kerspel Halle.
6. Eernnst in de buurtschap Eertbeeck.
7. De Comaett, in het kerspel Steenderen.
8. Frouinck, in het kerspel Markel.

1. Tienden uit Roerdinck en Wacherdinck in het kerspel Vorden, buurtschap Delden, ook wel Dellen genaamd.

Hiermede werd den 10en October 1585 beleend Thomas van Luchteren, ten overstaan van Sweer toe Boecop en Derick thoe Boecop, beide leenmannen van sijne Con. mats. (d.i.: van zijne Koninklijke Majesteit, c.q. Philips II van Spanje) bij gebrek aan eigen mannen van leen (d.w.z. dat deze niet bij de hand waren, iets dat op eene enkele uitzondering na, zooals wij zien zullen, hier altijd het geval was, waardoor de leenheer steeds genoodzaakt was, de hulp van anderen in te roepen.)

Genoemde Derick thoe Boecop is vermoedelijk de volgende:

Dirck toe Boecop, zoon van Arndt, bijgenaamd de Roeper of Lap, — burgemeester van Kampen, verdedigde die stad tegen de troepen van den graaf van den Berg, onder aanvoering staande van Hendrik van Broeckhuizen, aan wien hij de stad moet overgeven, 2 Augustus 1572, enz. [1]), een zeer geleerd man, algemeen bekend onder den naam van Bocopius, — en van Agnes Morrhe, gemeld met zijn vader in 1572, beloofde met zijne vrouw, waardschap wegens eene verkochte weerd te Gent, 1578, 81 [2]) werd door de Spanjaarden bij Zutphen in den IJssel gejaagd en verdronk 1596. Zijne vrouw was Eefje van Wije of Wijhe (wapen: de halve leeuw), dochter van Alard en Aleyd van Bemmel. Zij werd beleend met Roderinck te Vorden, 1587, id. als weduwe 1597 en 1614 [3]). (Dit Roderdinck zal wel hetzelfde zijn als bovengenoemd Roerdinck; dit goed was dus een Geldersche leen, maar tienden daaruit, ressorteerden als achterleen onder Spaensweert). Zij deed eene gift aan hare nicht Aaltje Spitholt, vrouw van Engelbert Op ten Noorth, 1626, en stierf kinderloos, haar neef Gijsbert van Wije tot erfgenaam benoemende, 1629 [3]).

Sweer toe Boecop, bovengenoemd, is denkelijk Swedert t. B., burger te Harderwijk 1558, burgemeester aldaar, 1560, trouwde 1o. Barbara ten Busch en 2o. (volgens anderen zijne 1e vrouw): N. van Haersolte, dochter van Dr. Arent, licentiaat in de rechten, burgemeester te Elburg, en

---

[1]) Pontanus, bl. 911 en 912; Slichtenhorst, blz. 523.
[2]) Archief van Meinerswijk.
[3]) Geld. Leenregister.

Digitized by Google

van Geesa Voorns. Hij had nog een oom, broeder zijns vaders, ook Sweder genaamd, die geestelijke was van 's Heerenloo.

Thomas van Luchteren [1]) was gehuwd met Wilhelma van Wijhe, zuster van Eefje bovengenoemd. Zij was getocht aan dit leen (tienden uit Roerdinck en Wacherdinck), doch nadat zij van hare lijftocht afstand had gedaan en haar man voornoemd het leen aan den leenheer had overgegeven, werd daarmede op verzoek van genoemden Thomas van Luchteren, in de persoon van Rolof van Campē als hulder, beleend: de Edele en Erentrijcke Joffr. Catarina van Laiukama, 27 April 1591. Daar zij denkt weldra naar Vrieslant of elders te vertrekken, zoo staat de leenheer haar toe, dat zij later, tot haar gemak, het leen mag transporteren, bij testament, gifte of anderzints mag weggeven, enz. voor het Gericht der plaats, waar zij alsdan woonachtig zal zijn, in stede van voor den Leenheer zelf, mits dat degene, die het dan bekomt, zal gehouden zijn binnen jaar en dag ná datum van 't bedoelde transport, enz. het leen van den Leenheer of zijne Erven te ontvangen met soeūen (zeven) golt guld. Hierover waren mannen van Leen: Derick thoe Boecop (leenman van S. Con. Ma^{ts}.) en Derick Brueckefoert [2]) (id. van den Graaf tot Limborch ende Bronckhorst).

Catharina of Trijn van Liauckama, dochter van Schelte van L. op Liauckama-State, grietman van Barradeel, 1569, overleden in 1579, en van zijne 3^{e} vrouw Jel van Dekema, en alzoo de zuster van Jarich of Georgius van L. die met Sjouck van Cammingha huwde [3]) trouwde met Tiete Peyma en overleed kinderloos in 1604.

Den 8^{en} October 1601 verschijnt Henricq Ruitter, secretaris der stad Zutphen [4]) als volmachtiger van Joff. Catrina van Loewckma — blijkens volmacht, gepasseerd te Dokkum, 12 Augustus 1601, bezegelt door Reijnero Bonefacii, publico Notario dier stad, en geteekend door Fuete vō Peyma, Catarina vā Loewckma, zijne huisvrouw, Woerx Peyma, Cantert vā Oestē en Lubbert Coester — voor den Leenheer en renuncieert namens zijne principale op genoemd leen. De Leenheer beleent daarop op zijn verzoek Claess Varwer, burger te Zutphen [4]). Hierbij waren mannen van leen: Daē Wenynck en Heennd Lanntsick, beiden van den Abt van het geestelijk Stift Prummē.

---

[1]) Leden van dit geslacht komen omstreeks dien tijd herhaaldelijk voor in de regeering der stad Zutphen (zie: Tadama, Gesch. v. Zutphen, bl. 337 en volg.

[2]) Johan Bueckefoort was secretaris van Zutphen van 1574—77 (Tadama, a. w. blz. 336).

[3]) Nederl. Heraut, II, blz. 214—220 en vooral Tabel A.

[4]) Hendrik Ruter was secretaris van Zutphen van 1580—83, 85—91 en 93—1600. In 1601 komt hij niet meer als zoodanig voor. Claes Verwer was overrentmeester te Zutphen in 1593 en 94 (Tadama, a. w., blz. 336—338.)

Digitized by Google

Den 1en October 1622 wordt met dit leen verleid Gertruit Flussener s door haar man en momber Derick van Ommeren, welk leen haar aanbestorven was door dode haars vaders Wylant Claes Flussener; waarbij als getuigen optraden: Beernt Wenick, leenman van Spaensweert, en Garrit Haeck, id. des Haeffs op Voorst (van het Hof te Voorst). Hoe en wanneer het leen is overgegaan van Claes Varwer op Claes Flussener wordt niet vermeld. Heeft men hier mogelijk met eene vergissing of verwarring van namen te doen?

Geertruid Flussener trouwde met N. Boumeister en hunne dochter Elisabeth erfde het leen van haar. Dirk van Munster wordt vervolgens als man en momber van Elisabeth Boumeister beleend, 23 April 1631. Hierbij mannen van leen: Joest Hoselman en Otto Keije Jr., respectievelijk van den Heer tot Keppel en van Diederich Rhomon (sic! wie kan dat zijn? een Rhemen?)

Dirk van Munster en zijne genoemde huisvrouw droegen vervolgens deze tienden weder aan den leenheer op en verzoeken, dat daarmede alsnu zal worden beleend: Rutger Bruins, hetgeen ook geschiedt bij acte, geteekend te Spaensweert, 14 Mei 1636, waarbij Jan Wissinck en Bernt te Goldewijck, beiden leenmannen van den Graaf van Bronckhorst, als mannen van leen optraden.

Na dode van Rutger Bruins voornoemd, dragen de mombers zijner nagelaten kinderen, van wege de Heeren van Deventer: Egbert Vrisewick en Harmen van Dalen, aan den leenheer meergenoemde tienden op, en verzoeken dat daarmede beleend worde: Jorrien Lentick) in deze acte ook Lentinck genaamd) en sijne huisvrouw Margriet Kirborch, hetgeen geschiedt, Spaensweert, 14 Juni 1637. Hierbij waren mannen van leen: Jan Wissinck en Jan Schoemacker. Dit is de laatste beleeningsacte in het hier besproken leenboek.

2 Tiend uit goederen Hassinck en Hilverdinck, in het kerspel Vorden, buurtschap Dellen of Delden.

Dit leen was vroeger in twee deelen gesplitst; met de eene helft was den 13en Augustus 1581 en den 2en October 1587 — ditmaal voor den stadhouder van het scholtampt Zutphen, waaronder het leen gelegen was, omdat de leenheer Hendrick Kloeck toenmaals wegens de gevaarlijkheid der tijden niet op Spaensweert woonde — beleend geworden: Jan Woeltkens tot behoef van zal. Garrit Koninck, Mathijs vader; en met de andere helft: Dries Piers en zijne huisvrouw Jutte Woeltkens, benevens Hendrick Moesel en zijne huisvrouw Garritge, die deze helft later aan Mathijs Koninck verkochten. Het geheele leen vererfde voorts op zekere

Digitized by Google

Fenne (wier geslachtsnaam niet genoemd wordt), weduwe van Jacob Marcus, na dode van haar neef Mathijs Koninck voornoemd, en deze Fenne wordt nu daarmede beleend, waarbij Goessen Haegedoern, de man harer dochter, als haar Momber en Hulder optreedt, den 19en Mei 1590, ten overstaan van Johan Barner, leenman van zijne Con. Mat., en Derick Bueckefoort, idem van den Graaf thoe Limborch ende Bronckhorst, Here tot Wisch, als mannen van leen.

Na dode van genoemde Fenne wordt hiermede haar zoon Lambert Marcus beleend, 1 Mei 1594, waarbij mannen van leen waren: Baert Kosster, leenman van zijne Con. Majestaet, en Daem Weninck, id. van den Heer van Prommē (d. w. z. van den abt van het stift Prüme in het bisdom Trier — zie hierboven).

Den 23en Januari 1609 maakt genoemde Lambert Marcus een verdrag met zijn oudsten zoon Jacop, waarbij bepaald wordt, dat deze laatste het leen ontvangen en de helft der inkomsten genieten zal, terwijl de wederhelft door Jacops broeders en zusters zal genoten worden. Dit verdrag wordt den 24en April 1609 door den leenheer bekrachtigd ten overstaan van Reiner en Gijsbert Everwijn, beide mannen van leen in het Vorstendom Gelre. De tiend wordt bij deze gelegenheid eene korentiend genaamd. Onder deze acte staat: „Bernt Weninck is Hulder des leens het Beitelkempken buiten die Nijstads poerte toe behoeff het heilige Gijest binnen Zutphen". Dit Beitelkempken was ook een leen van Spaensweert.

Na den dood van Lambert Marcus wordt zijn zoon Jacop dan ook beleend met inachtneming van het bepaalde in het magescheid vroeger tusschen Lambert en zijne kinderen opgericht. Het heergewaad wordt op een pond goed geld gesteld, 10 September 1610, Oude Stijl; hierbij mannen van leen: Jost van Vorden, Richter to Bronckhorst, leenman van het Huis Baeck, en Willem Schoelwijck, id. van het Vorstendom Gelder.

Deze Jost v. Vorden is vermoedelijk: Joost van Vorden tot Dorvelt en Grollenberg, zoon van Joost de Jonge, Joost'zoon ux. Ermgard van Weghe, en van Elisabeth van Munster, Mathea'sdochter tot Vortlage ux. Anna van Groll, begraven te Vreden met volgende 8 kwartieren: Vorden, Weghe, Twickeloe, Alstorp; Munster, Grolle, Isselmuden, Groethuis; tr. N. van Harmen, dochter van Diederik en Margriet Droste van Visschering. Zijne zuster Ermgard trouwde Dirk van Dorth, heer van Rozendael. Zijne beide zonen Joost en Johan Hendrik van Vorden, welke laatste den 7en September 1666 stierf, waren de laatsten van hun geslacht.

3. De halve Spaensweert, uitgenomen de Zaelweer.

Hiermede beleende Hendrik Cloeck den 13en Juni 1592 Johan van

Digitized by Google

Golsteinn, namelijk met huis und hoff met zijne aligen toebehoer; waarbij als mannen van leen optraden: Jacop Schimmelpenninck en Willem Bueker, leenluide des Furstendoems Gelre end Graeffschafft Zutphenn.

Omtrent Johan van Goltsteyn en zijn, zoo aanstonds volgenden zoon Willem, verwijzen wij naar de beschrijving van de Parck [1]).

De hier genoemde Jacob Schimmelpenninck van der Oije was zoon van Alexander en Agnes van Twickelo, werd geboren in 1547 en stierf 2 December 1605, werd als erve zijns vaders beleend met Heijinck, 19 April 1560 en met Selsham in 1561, was raad en burgemeester van Zutphen 1581 en 1591 tot zijn dood, lid der ridderschap van Zutphen [2]), enz., trouwde 1° 1572: Margriet van der Capellen en 2° 1576: Walrave van Haeften. Willem Bueker voornoemd zal wel dezelfde zijn, die jaren lang met bovengenoemden Schimmelpenninck in den Zutphenschen raad zitting had en hem ook in 1606 als burgemeester opvolgde [3]).

Op Zaturdag den 4^{en} Mei 1616 approbeert Hendrick Kloeck to Spaensweert te Arnhem, op verzoek van Joncker Jan van Goltstien, Richter tot Arnhum, de huwelijksche voorwaarden van diens zoon Willem van Goltstien, Capitein, en zijne huisvrouw Maria Catrina de Wees, opgericht 27 Maart 1616. Hierbij mannen van leen Jan van de Poel, van het Vorstendom Gelder, en Jacop Marcus, leenman van Spaensweert, reeds boven genoemd.

Nadat Johan van Goltstein, circa 1623, overleden was, kwam dit leen aan zijn zoon Willem, doch in het leenboek is geene acte te vinden, waarbij deze laatste beleend wordt, doch in 1625 is er weder sprake van den halven Spaensweert. De korte inhoud dezer acte luidt:

Wilhelm van Goltstein heeft in leen de halve Spaensweert, waaronder behoort de halve Rijsweert, gelegen tegenover Bronckhorst, waarvan de Landschap van Gelder de wederhelft bezit. Hij ruilt zijne helft van de Rijsweert met de Landschap voornoemd tegen eenige stukken bouwland, het Richtersland en den Legenoort genaamd, grenzende aan zijn eigen land. De Leenheer bevestigd dezen ruil (buijtschap of buijtenschap genaamd), staat de halve Rijsweert voornoemd aan de Landschap af, en beleent nu Willem van Goltstein met bedoelde stukken bouwland, 20 December 1625. Ten zelfden dage tuchtigt Jonker Willem van Goltstein, Capt. (d. i. kapitein), zijne vrouw Maria Catarina van Wees

---

[1]) Blz. 244 en 259 hierboven.

[2]) D'Ablaing v. Giessenburg, Bannerh. en Riddersch. v. Zutphen, II, blz. 47; Tadama, a. w. blz. 337 en 338.

[3]) Tadama, ibid.

Digitized by Google

aan de halve Spaensweert, gelegen in het Richterampt van Veluwenzoom en kerspel Brummen, welke tucht, die slechts tot hertrouwen zal duren, door den Leenheer bevestigd wordt. Hierbij waren mannen van leen: Carel van den Sande, Auditeur van de Rekenkamer en Joost van Reid, Leengriffier van het Vorstendom Gelder.

Joost van Reidt was zoon van Johan, geneesheer te Deventer en Clara Everts en dus broeder van den beroemden geschiedschrijver Everardt van Reidt, en gehuwd met Anneken van Bemmel [1]).

Carel van den Sande, eerst secretaris, later auditeur der Rekenkamer van Gelderland, burgemeester van Arnhem, heer van Hulkenstein, 21 Juni 1599, enz., was gehuwd met Godefrida van Wijngaarden [2]).

Het leenboek zwijgt verder over dit leen. Willem van Goltstein stierf den 25^{en} Januari 1631, denkelijk zal toen zijn zoon Jacob [3]) beleend zijn geworden, behoudens de tucht zijner moeder, die volgens bovenstaande verviel toen zij hertrouwde met Jean Pierre de la Hitte d'Armoise. Zooals reeds boven is gezegd werd dit leen den 17^{en} Januari 1646 weder met de andere helft van Spaensweert vereenigd.

4. Het Leengoed genaamd Horstlerkamp en Haifferslag of Haeverslach in 't kerspel Steenderen in de Luir.

Hendrick Cloeck, Cruchtso (d. i. zoon van Cracht), beleent hiermede den 15^{en} Mei 1594: dije Edelle, Eernnttfeste Manhafft Joighen vā Boecholt tott Aldenhaiff, Hoepmā und Richter tho Duissborgh, na dode zijner moeder Joff Jowe van der Hoeuveler, wed^{e}. van den Landdrost Harmen vā Boecholt, die dit leen voormaals, reeds weduwe zijnde, gekocht had van Johan Fihuis, die het eertijds van den Heer van Spaensweert plag te leen te houden. Voorts wordt Joffer Wijlhelma vā Erp, huisvrouw van genoemden Joighen van Boecholt daaraan getogt. Hierbij mannen van leen: de Edele, Erentfeste Hendrik vā Brijenē (d. i. van Brienen), Hoepmā en leenman van de Herē vā dijē Lannde, en de Erentachtbare Wijllē upt Noert, leenman van de E. Erentfeste Joffer vā Heckern.

Herman van Boeckholt [4]) was zoon van Goert tot Hoven, drost van Kriekenbeek en Erkelens, † 1532, Arnt'szoon ux. Eva van der Horrich, en van Maria van Buschfeldt, Herman'sdochter ux. Hildegonda van Heym.

---

[1]) Mr. van Harn, Iets over Everardus Reidanus, blz. 5 en 31.

[2]) Zie over hem: Herald, Bibl., NR. III. blz. 175; Geld. Volksalm. 1874, blz. 157, en v. Hasselt, Arnh. Oudh., III, blz. 223.

[3]) Geld. Volksalm. 1882, blz. 29; en blz. 245 hierboven.

[4]) Vergelijk: Fahne, Köln., Jül. und Berg. Geschl., I, 39, hetgeen evenwel zeer foutief en onvolledig is.

Digitized by Google

Hij en zijne vrouw bekwamen bij opdracht van haar stiefvader Hendrik van Scherpenzeel den halven Aldenhof in Drempt, leen van de Hoogheid Wisch, 1548, Hij komt voor op de eerste riddercedule der Graafschap bij het Hof, 1547, was landdrost der Graafschap Zutphen, van 1547—60, en stierf in Juli 1560 [1]). Hij huwde Georgia Maria van der Hovelick, vrouwe tot Aldenhof of Oldenhave, dochter van Jurrien, Hendrik's-zoon ux Margareta van der Hoeven, en van Juriana van Lennep, Werner'sdochter ux N. van Munster. Zij hadden 5 kinderen:

1. George of Jurrien van Boeckholt, heer tot Oldenhave, Geldersch hopman, in garnizoen te Elburg, 1579, richter te Doesburg 1594, drost van Bredevoort, lid van de ridderschap der Graafschap 1578—99, gehuwd met Wilhelmina van Erp, dochter van Hendrik en Hendrina van Veen, waarbij 4 dochters [1]).
2. Gijsbert van Boeckholt, proost van Mosbach in Hessen.
3. Eva, abdis in het Brunswijksche.
4. Margriet, trouwde Balthasar van Rossem. Zij weduwe stierf in 1630.
5. Hendrik van Boeckholt, ritmeester van het keurvorstendom Keulen, werd verraderlijk doodgeschoten bij Arnsberg in Maart 1586.

Georgia Maria van den Hovelick hertrouwde met haar schrijver Johan Poest of Post, en had bij hem, voor zoover bekend, twee dochters, zooals zoo aanstonds blijken zal, namelijk: Maria eerst gehuwd met Antonis ter Spijlle of Spelle, later met Hendrik Boenck, en Catharina ook gehuwd doch onbekend met wien, maar in Juli 1600 overleden, kinderen nalatende.

Hendrik vā Brijenē is denkelijk: Hendrik van Brienen tot Biessel, zoon van Johan en van zijne 2e. vrouw Derrica van Rossem. Hij was in 1581 kapitein, in de ridderschap van Veluwe van 1586—1603 en stierf den 27en December van laatstgenoemd jaar [2]). De doopnaam Hendrik komt veelvuldig in het geslacht Brienen voor, doch onder al zijne tijdgenooten, die dezen doopnaam hadden, is hij de eenige, die hopman of kapitein was.

Den 26en Juli 1600 wordt met dit leengoed met de daarbij behoorende Hofstede beleend: Antonis ter Spijlle (ook ter Spelle genaamd) als man en momber zijner huisvrouw Marija, dochter van zal. Joffer Jorijenn van der Hoeffelick, mede in naam der nagelaten kinderen van zal. Catrina, zuster van Marija voornoemd. Hierbij waren mannen van leen: Johan

---

[1]) D'Ablaing v. G., Bann. en Riddersch. v. Zutphen, I, blz. 45 en II, blz. 45.
[2]) D'Ablaing v. G., Riddersch. v. Veluwe, blz. 142.

Digitized by Google

upte Noert, leenman van Joost Gr. zue Limborch en Bronckhorst, Heer zue Styrumb, Wiss en Borkulo, en Joest zū Voerdē, id, van den Heer v. Lijeffendaell (d.i.: Leefdael), Joncker uit den Huisse Baeck.

Johan Poest en Georgia Maria van der Hovelick hadden evenwel het Haverslag wegens schuld verpand. Het leenboek zegt toch verder: Huibert Jāssone (d.i.: zoon van Jan), Cetelbuijtter, burger te Arnhem, mede in naam van en als momber van zijne huisvrouw Mechteld (Beckerss), eertijds huisvrouw van zal. Powell Barnner, vertoont den Leenheer een perk. brief met vier zegels in groen was, enz. van 25 April 1578, waarin o.a. staat, dat Johan Poest en Juff. Jorië van der Hoevelich, Ehl. aan Powel Barnner en zijne huisvrouw Lijsbett (sic., dit zal eene verschrijving zijn van Mechtelt) bekennen schuldig te zijn de som van 39 enkele Daald. à 30 st. 's jaars, waarvoor zij hem in rechte pacht verschreven hebben het Haeverslach, zijnde een stuk land behoorende tot het goed Vohuiss, kerspel Steenderen, leen van Spaensweert, welke pacht hij behouden zal, totdat de hoofdsom, zijnde soevende halff hondert Daald. met al de renten zal afgelost zijn. De Leenheer ratificeert deze pacht en bestendigt die tot aan de aflossing der hoofdsom, 17 Februari 1603. Hierbij tegenwoordig als mannen van leen: Johan Upt Noert, leenman van Joost Graaf van Bronckhorst en Joest vān Vord, id. van Philippo Leftdaell, Joncker tot Baeck. Den 17^en^ October 1606 verschijnt wederom voor den Leenheer: Huibert Janssō, als man en momber van Mechtelt Beckerss, en zegt, dat hij gekocht heeft van de erfgenamen van zal. Coert Sweerss een leenbrief, „die Coert voors. van mijn zal. Vader Ernst Cloeck (sic., dit zegt de leenheer Hendrik Clueck, Crachtszō zelfs) te leen ontvangen heeft," van vierde half Gold. Rijnsse gulden jaerrente uit de Haeverslach in de Luir, en verzoekt, dat die leenbrief op hem getransporteerd worde, hetgeen de Leenheer doet. Hierbij mannen van leen: Willē v. Braemell, leenman van Otto van Rekē tho Holthuis, en Joost vā Vorde, id. van Philippo v. Lyeffdaell tho Baeck. Den 25^en^ Mei 1608 geeft Huibert Jansō, altijd weder als man en momber van Mechtelt Beckerss, aan den Leenheer over: het leen de Haeverslach, dat hij te leen ontvangen en ettelijke jaren gebruikt had, benevens een bezegelden brief, inhoudende 50 gold. guld., die Coert Sweerss in dat leen gehad heeft. De Leenheer beleent daarop op verzoek van genoemden Huibert met dit leen: Otto Creyenvengher en Hendrik die Haene, beiden als man en momber hunner huisvrouwen. Daar Otto in den koop heeft ingelegd (extra) 600 Karol. guld. à 20 st., zoo zal hij het Haeverslach half in gebruik hebben vier jaren lang, te rekenen van Mei 1606. Wanneer na verloop van die 4 jaren Hendrik die

Digitized by Google

Haene, zijne vrouw of erven, genoemde som niet aan Otto betaald hebben, mag deze het halve Haverslach gebruiken, tot dat de som afgelost is, en de lossing moet een half jaar te voren aangekondigd worden. Als mannen van leen waren hierbij: Joest van Voerd, leenman van Filippo van Leeffdall, heer zu Merwe, en Johan Kock, id. van Joeste Gr. tot Bronckhorst, enz. De hierboven meer genoemde Philips van Leefdael, is denkelijk: Philips v. L, heer van Waalwijk, Baeck, enz., zoon van Jan, heer van Waalwijk, en denkelijk van zijne 1e vrouw Clara de Heer, de Hert of Hees, die in 1613 stierf en dochter was van Sebastiaan en Clara van Liere.

Wij keeren nu tot het leen zelf terug. Maria Post was middelerwijl hertrouwd met Hendrik Boenck en heeft alle schulden op dit leen drukkende afgedaan. Het Leenboek zegt verder: Den 12en November 1622 wordt beleend met Herstellerkamp en Hacverslach: Hendrik Boenck, als man en momber van Joffer Maria Post, zooals dit leen voorheen door Reiner Giginck de oude tot behoef van genoemde Maria Post te leen gehouden werd; en voorts door den Leenheer geconsenteerd, dat na dode van Maria Post dit leen zal vererven op haar man Hendrik Boenck en op hare kinderen, zoowel die uit het 1e als uit het 2e huwelijk, allen voor een gelijk aandeel, zooals zij bij testament bepaald heeft, en dat wel, omdat zij met haar man Hendrik Boenck, staande huwelijk, dit leen gevrijd hebben met eene som van 1100 Daelder à 30 st. het stuk, en het voorts nog aanzienlijk verbeterd hebben, enz. Hierbij mannen van leen: Jost van Vorden, leenman van het Huis Baeck, en Hendrik Haeck, id. van het Huis Wilp.

Den 6en Maart 1628 was het leen evenwel weder in andere handen en werd beleend: Mauritius de Margan (Morgan) als man en momber van Maria van Bocholt, gelijk voorheen beleend was Jorien van Bocholt en het nu op haar getransporteerd is: waarbij mannen van leen Otto Key Jun.r en Conrat van Munster, beiden leenmannen van het Vorstendom Gelder en Graafschap Zutphen.

Onder de kinderen van George, Jurrien of Jorien van Bocholt en Wilhelmina van Erp, bovengenoemd, komt eene dochter Maria genaamd voor [1]), die in 1611 trouwde met Hendrik van Meverden tot Hassent, zeer waarschijnlijk is zij de hierboven genoemde en was zij in 1628 hertrouwd met Mauritius de Morgan, zooals zoo aanstonds nader blijken zal. Van Spaen vermeldt haar wel in zijne genealogie Boecholt en teekent bij haar aan, dat zij in 1641 Oldenhave in de Graafschap bezit, terwijl hij haar man Maurice Morgan, capitein

[1]) D'Ablaing v. Giessenburg, Bann. en Riddersch. v. Zutphen, II, blz. 45.

Digitized by Google

noemt, doch weet hare ouders niet op te geven en brengt haar dus niet in genealogisch verband. Evenwel blijkt uit deze beleening en de voorgaanden, dat zij in nauwe familiebetrekking stond tot George van Boecholt. (ux. Wilhelmina van Erp), die ook Oldenhave bezat, en is geene andere Maria in deze linie van het geslacht Boecholt bekend. Mauritius de Morgan [1]) is denkelijk zoon van Thomas Morgan, Engelsch kolonel, gouverneur van Bergen-op-Zoom van 1588—96, en van Anna van Merode van Petersheim (geboren in 1563, dochter van Johan en Margriet van Pallant, die stierf 8 October 1634, na hertrouwd te zijn met Justinus van Nassau, bastaardzoon van prins Willem I). Wij vinden toch op den Staat van Oorlog van 1613 weduwegeld uitgetrokken voor: „vrouwe Anna van Merode, weduwe van den kolonel Morgan, ten lijve van haer ende van Mauritz Morgan, ofte den lancxtleuende van dien" [2]).

Bovengenoemde Conrat of Coenraad van Munster was denkelijk dezelfde, die in 1645 en 63 voorkomt als stadhouder der leenen van den heer van Nettelhorst, en vader was van Johan van Munster, stadhouder van het landdrostambt van Zutphen en in de regeering der stad Zutphen van 1674 tot 1699 [3]), toen hij tot raad in het Hof van Gelderland werd benoemd.

Mauritius de Morgan en Maria van Bocholt verpanden evenwel onmiddellijk het leen, door het te bezwaren met 4050 Car. guld. à 20 st. 't stuk, aan Wolter Verstege, ambtman van Elten en zijn broeder Diederick ter Stege, Dr. in de Rechten, volgens acte opgericht tusschen partijen op 3 Maart 1628, waarbij bepaald was, dat de pandhouders de pachten zouden innen sedert Petri laatstleden, zonder den bouwman in zijne pachtjaren te verongelijken, dat zij na expiratie van de pacht het goed wederom verpachten mogen, dat, indien het huis op de Hofstede staande door avertoch of ander ongeluk verwoest mocht worden, de pandhouders het weder moesten optimmeren, waarna de kosten zouden getaxeerd, en bij de teruggave van de opgenomen som mede terug betaald worden, zoomede hetgeen de pachthouders aan noodige kribben mochten hebben voorgeschoten, dat bij mogelijken verkoop de pandhouders de voorkeur zouden hebben, enz. De Leenheer consenteert in een en ander, met bepaling, dat de eigenaars verplicht zullen zijn, het pand binnen 6 jaar te lossen en de som te redimieren of op nieuw octroy te verzoeken, 6 Mei 1628. Hierbij dezelfde mannen van leen als bij de beleening van 6 Maart zooeven vermeld.

5. Het Leengoed Ilinck in het kerspel Halle, buurtschap Ertbeke.

---

[1]) Zie over het geslacht Morgan: Navorscher IV, blz. 8—11.

[2]) Navorscher IV, blz. 8.

[3]) Tadama, Gesch. der Stad Zutphen, blz. 343 en 344.

Digitized by Google

Hendrik Cloeck beleent in de Raetkaemer toe Zutphen ten overstaan van den Burgemeister Arnt van de Wal en Herick Lansinck, Burger toe Zutphen, als leenmannen, met genoemd leen: Willem Bueker, Raetzfrunt der Stat Zutphen, als hulder ten behoeve van Olderluyden sampt Gildemeisteren en nakomelingen van Sant Antonis grote gilde binnen Zutphen, 8 Nov. 1594, Stilo Veteri.

Den 31^{en} Juli 1627 wordt met dit goed, nu het erve Jillinck genaamd, beleend: Melchior Wijnhoff, zijnde door de stad Zutphen aangesteld tot rentmeester van St. Antonis gilde aldaar, na dode van zal. Gijsbert Verheul, die voorheen beleend was. Hierbij mannen van leen: Jost Hoeselman en Otto Key Junr., leenmannen respectievelijk van den Heer van Keppel en van Derich van reinē (sic! blijkbaar dezelfde, die elders (zie hierboven) Diederich Rhomon genoemd wordt).

6. Het Leengoed Eernnst, Ernst of Irst, in het kerspel Hal, buurtschap Eertbeeck.

Hiermede wordt den 14^{en} Mei 1598 beleend Bartelt Janssē, waarbij mannen van leen: Johan upt Noert, Rijchter tho Bronckhoerst, leenman van Heer Joest, Graeff zū Lijmborch en Bronckhorst, enz, en Gaert Boerwinnūss, id. van Otto van Reeckenn tho Hoelthūissen.

Den 24^{en} Juni 1610 wordt, ten overstaan van Johan Noordinck, leenman van het Huis Kolmenschaets (Colmschate), en Hendrik Óvink, id. der Heeren van Sunte Peter, als mannen van leen, hiermede beleend: Hendrik Gijsbertz, die dit goed bij acte van 8 Mei 1610, gepasseerd voor den scholtus van Brummen, gekocht heeft van Bartolt Janssen.

Bij acte, geteekend: Spaensweert 11 October 1635, wordt wederom hiermede, namelijk met de Hofstede Irst, beleend: Rijck Hendericks, wellicht zoon van Hendrik Gijsbertz voornoemd. Hierbij waren tegenwoordig: de Edel. en Erentf. Lucas van Huirs, leenman des Haffes Cleve, en Jacop Noordinck, Scholtus tot Brummen.

7. De Comaett in het kerspel Steenderen.

Hendrik Cluinck staat toe aan Otto Cluick, die in leen heeft een stuk land genaamd de Comaett, gelegen in Spaensweert, kerspel Steenderen, dit leen te verpanden wegens eene schuld, die hij had aan zal. Joffer Luttghert Cloeck, zijne zuster, in een steede, vaste, eeuwige, erfelijke erfkoop aan: Johan Gruitter en Joffer Gijsberta van Uelfft, wed^{e} van zal. Evert van Bruickhuissen, zijne huisvrouw (op wie die schuld schijnt overgegaan te zijn), voor eene jaarl. rente van 12 Daald. à 30 stuiver, op Jacobi te betalen, waarvan de eerste termijn of jaar verschenen is A^{o}. 97, volgens Drostbrief van 1596, den 29^{en} Juli, welke renteschuld

Digitized by Google

gelost mag worden met 200 Daelder ten allen tijde, enz., 29 October 1600. Hierbij mannen van leen: Johan Uyt Werdt, leenman van den Graaf van Lymborch en Bronckhorst, en Joest van Voerd, id. van N. van Leeuedale, Jonkere up Baeck.

Otto en Ludgard Cloeck, bovengenoemd, broeder en zuster, hadden nog een broeder Cracht, zooals zoo aanstonds blijken zal. Zij waren kinderen van Rixwijn Cloeck en Aleyd van Keken [1]). Hoe zij den leenheer Hendrik Cloeck in familieverwantschap bestonden, blijkt niet, mogelijk was hun vader Rixwijn een broeder van Gijsbert, Hendrik en Cracht, zonen van Cracht en Belia van Meeckeren [2]) en heette hij dan naar zijn grootvader Rykwijn of Rixwijn, die in huwelijk had Mente (van Roderlo?) [3]). Otto Cloeck hier genoemd is mogelijk dezelfde die Richter te Bronckhorst en in 1559 met Everharda van Ulft gehuwd was [4]) Gijsberta van Ulft, eenige dochter van Gijsbert van Ulft gen^{d}. Matelang of Matelanck en van de bovengenoemde Ludgard Cloeck, huwde 1°. Evert van Broeckhuizen van Barlham, zoon van Gijsbert en Margriet van Heekeren en 2°. vóór 1594 met Johan de Gruyter, zoon van Johan en Geertruid van Rōuwenoort [5]).

Otto Cloeck schijnt kinderloos vóór of in het begin van 1603 gestorven te zijn. Den 30^{en} April 1603 toch verschijnt voor den leenheer: Johan Haeck, burger te Duisborch, mede in naam en als man en momber van Joanna Stenderincx, en vertoont een den 16^{en} Juni 1593 gepasseerde gerichtliche Connschappē voor het Gericht en den Richter van Bronckhorst Johan upte Noerdt en Gerichtslieden Wijllē upte Noerdt en Johan Wycherss en getuigen Rottger Smitt, Johan Roeloffzē en Peter Smitt, waarin Otto Clueck zal. bekent van Reijnt Smidtt zal. in twee termijnen ontvangen te hebben de som van 60 Daeld., waarvoor Otto Clueck belooft jaarlijks een rund te weiden op de Comaett, die hij in leen houdt van den heer van Spaensweert.

De leenheer ratificeert en bestendigt dit recht van weiden aan Johan Haeck tot aan de aflossing van genoemde som van 60 Daeld. Hierbij waren als mannen van leen tegenwoordig: Otto van Reeckē en Johan upte Noerdt, beide leenmannen van Joest Graef tot Bronckhorst.

Den 24^{en} Juli 1603 stylo ātiquo beleent de Leenheer met de Coe-

---

[1]) Herald. Bibliotheek, N.R. V, bl. 57.
[2]) Geld. Volksalm., 1886, bl. 14; zie hierboven bl. 404.
[3]) Ibid., bl. 13; id. bl.403 en 404.
[4]) Herald. Bibl. t. a. p.
[5]) Ibid. t. a. p. en bl. 225.

Digitized by Google

maett: Johan van Eller zu Hordell, als Hulder en Momber (volgens volmagt gepasseerd voor Derick Rippermondt, Richter der stad Essen) van den onmondigen Coennert Clueck, zoon van zal. Cracht Clueck, gestorven te Essen, welk leen, gelegen in het Kerspel Brummen in Spaensweert, aan Coennert voorz. is aenbestorven van zijn oom zal. Otto Clueck. Hierbij mannen van leen: Johan upte Noert en Joest van Voerde, reeds meermalen genoemd.

8. Het Leengoed Frouinck in het kerspel Markel, buurtschap Stockum.

Evert van Rijsen wordt beleend met 3/4 en 1/9 van het andere vierde deel van dit leen, zooals vroũ van Rijsen dat gekocht heeft, blijkens acte, gepasseerd voor Hendrik Gelinck, secretaris van Deventer, van wege Garrit ten Tempel, 10 Maart 1624. Hierbij mannen van leen: Joest op ten Oort en Jan toe Boldewijk, beide leenmannen van den Graaf van Bronckhorst.

Overigens wordt van dit leen niets vermeld.

Hiermede hebben wij in korte woorden alles medegedeeld wat het Leenboek behelst.

Omtrent de leenen, onder Spaensweert ressorteerende, kunnen wij nog het volgende aan het bovenstaande toevoegen:

In het Register (of den ligger) van de leengoederen in het Graafschap Zutphen gelegen (opgemaakt, tusschen 20 Mei 1697 en 27 Februari 1699, naar aanleiding der publicatie van gedeputeerden van het Kwartier Zutphen van 20 Mei 1697, waarbij aan de leenheeren, die eenige goederen onder hunne leenkamer ressorteerende in het Graafschap Zutphen hadden liggen, werd gelast daarvan opgave te doen) wordt gevonden, fol. 8 verso § 2 onder het hoofd Steenderen: „Den Spaensweert aen de provintie. Vasallus Ernst Valentijn van Loeben"; en op fol. 10 verso, ook onder het hoofd Steenderen: „Leenen aen 't Huijs Spaensweert leenroerich":

a. Horstelerkamp, t' haverslagh met de hoffstede aen t Huijs Spaensweert leenroerich, waermede lest beleent is: Henrick Lafries, vaendrich, volmachtiger van Juff. Maria Lafries, Weduwe van zaliger Jonker Georch van Menerden.

b. Die golden Gespe, aen t' Huijs Spaensweert leenroerich, waarmede beleent is Jonker Casijn Swaefken, burgemeester tot Doesborch.

Hieruit zoude zijn af te leiden, dat toenmaals Spaensweert niet meer tot de Veluwe, maar tot de Graafschap werd gerekend te behooren; dit is evenwel niet zoo, steeds behoorde deze heerlijkheid tot het kerspel Brummen, en was dus eene Veluwsche enclave in de Graafschap of het kwartier Zutphen.

Digitized by Google

Uit bovenstaande beleening met Horstelerkamp, enz. volgt evenwel nog meer. Georg van Menerden zal wel eene verschrijving zijn van Georg van Meuerden = Meverden en deze Georg zal wel een zoon zijn uit het huwelijk van Hendrik van Meverden en Maria van Bocholt, en genaamd zijn naar zijn moederlijken grootvader George van Bocholt. Hij huwde blijkens bovenstaande met Maria Lafries. Hoogst waarschijnlijk is het dat deze laatste het leengoed Horstelerkamp en Haverslag bekwam door erfenis van haar man, en deze weder door erfenis van zijne moeder Maria van Bocholt. Maar dan blijkt ook uit deze beleeningen zonder eenigen twijfel, dat Maria van Bocholt, die met Mauritius Morgan huwde, dezelfde is, die in eersten echt met Hendrik van Meverden was getrouwd, zooals boven reeds als zeer waarschijnlijk werd aangegeven. Zoo kan men met behulp dezer eenvoudige beleeningen de genealogiën der geslachten opbouwen en aanvullen.

Tot opheldering, wie bovengenoemde Jonker Casijn Swaefken, burgemeester van Doesborg tusschen 20 Mei 1697 en 27 Febr. 1699, is, diene het volgende uittreksel uit de genealogie van het geslacht Swaefken (volgens van Spaen).

Ment Swaefken, wordt burgemeester van Doesborg in 1599, is momber der kinderen van Michiel van Broeckhuizen tot Kell in 1622 en trouwt in 1602 met Margriet Gyging tot Sinderen, dochter van Johan en Bia van Rentseler, waarbij een zoon:

Casijn Swaefken, burgemeester van Doesborg, koopt Hoogen Gestel en wordt daarmede beleend, 1665 [1]), sterft in 1667, trouwt in 1640: Barbara Aleid Smulling, dochter van Sweder en Aleid Cloeck. Zij hebben o. a. twee zoons:

a. Amant Swaefken, beleend met Hoogen Gestel, 1667, drost van Diem, trouwt Antoinetta van Brakell, die in 1692 overleed, waarbij o. a. een zoon:

Casijn Swaefken, geboren in 1674.

b. Diederik Gerrit Swaefken, geboren in 1659, beleend met Hoogen Gestel in 1680 [2]), trouwt 1° in 1679: Maria Juliana van Udesheim, dochter van Alexander en Anna van Camphuizen, en 2° N. Kreynck, dochter van Jacob tot de Beele en Geertruid van Brakell. Uit het 1e huwelijk een zoon:

Casijn Swaefken tot Loël, geboren in 1680.

---

[1]) Zie over dit leen o. a.: Fahne, Urkundenbuch des Geschlechts Momm oder Mumm, I, S. 60.

[2]) Dit leengoed komt in 1689 in verwin.

Digitized by Google

Waarschijnlijk werd de bovengenoemde Casijn, geboren in 1674, met de golden Gespe beleend, daar zijn neef Casijn, geboren in 1680, in 1697 of 98 nog wat jong was, om toen reeds burgemeester van Doesborg te zijn [1]).

Het is met Spaensweert gegaan als met zoovele andere heerlijkheden: de Leenkamer, de achterleenen, de heerlijke rechten, het kasteel of adellijk woonhuis — dat alles is reeds lang verdwenen, en niets is meer aanwezig dan eene flinke, in 1840 nieuw opgebouwde boerenwoning met bijbehoorenden stal, schuur en omliggende weilanden; en recht tegenover de boerderij een oud vierkant gebouwtje met trapgevel, dat door den boer zeer karakteristiek met den wijdschen naam van „het kastêl" wordt aangeduid. Boven den ingang prijkt het in steen gehouwen wapen der familie Sels, waarvan wij boven spraken. Ofschoon dit gebouw niet bijzonder oud en waarschijnlijk eerst uit de 18de eeuw dagteekent, zoo was toch dáár de plaats, waar weleer het oude kasteel Spaensweert zich verhief, blijkbaar uit de hechte fondamenten, nog in den grond aanwezig, terwijl men ook nog duidelijk zien kan, waar voorheen de nu reeds lang gedempte grachten waren. Op eene kleine verhevenheid van den grond gelegen, gedeeltelijk begroeid, en door eenige hoog opgaande boomen beschaduwd, geeft dit gebouwtje aan de boerderij Spaensweert toch nog iets bijzonders, iets karakteristieks, iets dat zichtbaar terugwijst op het vér verleden, dat reeds lang tot de geschiedenis behoort, op eene grootheid, die in den maalstroom des tijds is te niet gegaan. [2])

AANTEEKENINGEN.

A. Ter aanvulling van het bovenstaande, getrokken uit het Leenboek van Hendrik Cloeck, zullen wij hier nog laten volgen het chronologisch register van al de beleeningsacten der verschillende leenen, onder den huize Spaensweert ressorteerende.

LEENREGISTER VAN SPAANSWEERT.

1. De Beijtelcamp.

1568. Jasper Cloeck bel.d tot behoef van 't heylige Geest binnen Zutphen.

1581 29 Maart. Gerryt Richters bel.d als boven.

---

[1]) Aanteekeningen A. [2]) Wij kunnen tot ons leedwezen deze verhandeling niet versieren met eene plaat van het oude kasteel Spaensweert, daar deze nergens te vinden is, terwijl eene afbeelding van de boerenwoning en van bovengenoemd oud gebouwtje eene al te povere figuur zou maken te midden van al de fraaie trotsche kasteelen, die wij het genoegen hebben onzen lezers in beeld te kunnen aanbieden.

Digitized by Google

1609. Berent Wenink beld. idem.

1655 24 Jan. Hendrik Luylofs beld. als provisor van 't gasthuis.

1657 31 Jul. Johannes ten Behm beld. idem.

1678 25 Oct. Johan Volmer beld. als provisor van 't Oude en Nieuwe Gasthuis.

1702 8 Mei. Johan Schier beld. als rentmeester idem.

1708 3 Mei. Id. vernieuwt eed.

1720 25 Nov. Coenraed v. Essen beld. als hulder van de tijdelijke provisoren van id. na dode van Johan Schier.

1725 30 Mei. Herman v. Egum beld. als hulder van 't O. en N. Gasthuis na dode van Coenraed v. Essen.

1729 13 Nov. Jacob Haesebroek beld. id., na dode v. Herman v. Egum.

1751 13 Mei. Dr. Arnolt Joost Wagenaer, provisor v. 't O. en N. Gasthuis, beld. als hulder daarvan, na dode van J. Haesebroek.

1774 Nov. Jan Uitermark, Rentmeester, beld. als hulder id., na dode van den Burgemeester Gerhard Haesebroek.

1779 23 Mrt. Idem, idem tot erkentenis van den nieuwen Leenheer.

2. 't Goed Eernst, ofte Cloestergoet eertijds gent. uyt het goet Ilinck in Eerbeek.

1558 27 Oct. Garryt Eernst beld.

1569. Gertruyt Henrixs, als erve haars zoons Garryt, beld.

Id. tuchtigt haren eheman Hend. Jacobs.

1598 14 Mei. Bartholt Jansen, beld.

1610 24 Junij. Id. verzoekt approbatie van verkoop aan Hendrik Gijsberts, die vervolgens beld. wordt.

1635 11 Oct. Rijk Hendriks, beld.

1668 2 Nov. Jacob Cristoffels, in naam van Jan Hendriks, Rijkszoon, beld.

1689 10 Julij. Na dode van Jacob Christoffels, hulder, wordt Jan Hendriks voornd. beld., doch hij heeft het leen verkocht aan Sweer Jansen en zijne vrouw, en deze worden nu op zijn verzoek beld.

1711 20 Julij. Sweer Jansen verzoekt, wijl hij arm is en 't leen zoo klein, met lediger hand te worden beld., 't geen wordt toegestaan mits betalende schriftgeld en leenmannen.

3. Illink, gelegen in 't kerspel Halle, buurtschap Eerbeek.

1568. Willem Middeldorp beld. tot behoef van St. Antonis gilde binnen Zutphen.

1594 8 Nov. Willem Bueker, Raedsvriend der stad Zutphen, beld. ten behoeve van Olderlieden en Gildemeesters van St. Anthonys Groote Gilde.

Digitized by Google

1627 31 Julij. Melchior Wijnhoff, Rentm^{r}. van voorn^{d}. Gilde, bel^{d}.

1678 25 Oct. Wijnolt Cremer, bel^{d}. na dode van M. Wijnhoff.

1683 6 Jan. D^{r}. Johan Hebbinck, bel^{d}. als hulder v. S^{t}. Antony Groote Broederschap, na dode van Wijnolt Cremer.

1708 10 Mei. Id. vernieuwt eed.

1741 7 Dec. D^{r}. Arnolt Wentholt bel^{d}. als boven, na dode van D^{r}. J. Hebbinck.

1786 6 Mrt. M^{r}. Arnolt Wentholt, oud Burgemeester der stad Zutphen, Olderman en volmagtiger v. S^{t}. A. Gr. Br. op nieuw bel^{d}. na dode van den Leenheer Ernst v. Löben Sels.

1789 29 Mei. Wigbold Alexander de Rhode v. Heeckeren, volmagtiger v. S^{t}. A. Gr. Br. bel^{d}. na dode v. M^{r}. A. Wentholt.

4. De gouden Gespe, weiland in 't Rigterampt Steenderen, buurtschap Luir.

1563 19 Oct. Mant Smalevelt, nomine uxoris Anna Fehren, bel^{d}.

1575 25 Mei. Cracht Cloeck approbeert de huw^{e}. voorw^{n}. tusschen Henrick Swaeffken en Joanna Smalevelt.

1581 26 Sept. Mant Swaeffken bel^{d}.

1638 6 Sept. Johan Swaeffken als erve zijns vaders Mant, Richter tot Doesborg.

1657 9 Mei. J^{o}. Casijn Swaefken, Burgemeester te Doesborch, bel^{d}. en verzoekt approbatie van dispositie onder zijne kinderen.

1700 6 Junij. Johan Frederick Haeck te Doesborgh bel^{d}. en Amant Elbert Swaefken renonceert hierop door zijn volmagtiger Johan v. Eijbergen.

1702 27 Nov. Dezelfde eed vernieuwd.

1710 23 Junij. Id. met leediger hand bel^{d}.

1722 10 Aug. Reinier Canisius Haeck bel^{d}. na dode zijn vaders Johan Frederik.

1749 3 Julij. Johan Helmis bel^{d}. als volmagtiger v. Gerhard Wilhelm van der Heyden en Aleida Richardis Haeck Ehl., na dode haars vaders R. C. Haeck.

1761 2 Nov. Wescelus van Eyl bel^{d}. als volmagtiger v. Joannes Hermanus Adrianus Beuckevoort, na dode v. Aleida Richardis Haeck.

5. De thienden uit de goederen Hassinck en Hilverdinck, kerspel Vorden, buurtsch. Delden.

1556 16 Mei. Toennis Woeltghens bel^{d}.

1559. Jan Woeltghens, zoon v. Teunis voors. bel^{d}. met de halve tiende.

Digitized by Google

1575 7 Mrt. J°. Eduart van der Capellen nomine uxoris Juffer Bellye van Voerthuysen, transporteert de andere helft aan Jan Woeltkens, die 8 Mrt. beld. wordt. Deze bezwaart op denzelfden dag dit leen met 11 daalder jaarlijks. Idem, idem nog met 10 daalders.

1581 12 Aug. Jan Woeltkens transporteert deze halve thiend aan Gart Coeninck en Toennisken Schroders Ehl.

1590 19 Mei. Fenne, wede v. zal. Jacob Marcus, beld. als naaste erve v. haar neef Matthys Coninck.

1594 1 Mei. Lambert Marcus beld. als erve zijner moeder Fenne.

1609 24 Apr. Idem laat zekere dispositie approbeeren.

1610 10 Dec. Jacob Marcus beld. als erve zijn vaders.

1640 29 Sept. Idem, transport.t dit leen voor de helft aan Henric Warners, voor $^1/_4$ aan Jan te Noortwick en voor $^1/_4$ aan Henrick Sweverinc, om voortaan pro quota in drie leenen geholden te worden.

1651 31 Mei. Johan te Noortwijck transporteert zijn $^1/_4$ part aan zijn zwager Henrick Sweerinck, die daarmede wordt beld.

1680 20 Jan. Na dode van Hendrik Warners wordt (Thomas) Claess ten Boss ten profijte van de kinderen en erfgenamen zijner huisvrouw Driesken Brouwer beld. met de halve tiend.

1680 8 Sept. Heeft Driesken Brouwer, geassisteerd door Thomas Claess ten Boss, deze helft van de leenpligt vrijgekocht en als allodiaal gehouden.

1681 4 Oct. Is Willem then Noortwijck als erfgenaam van zijn overleden oom wijlen Hendrick Zweverinck met de halve tiend beld.

1702 27 Nov. beld. met lediger hand.

1708 12 Jul. Idem Idem.

1709 4 Nov. Idem verzoekt over dit leen voor den dagelijkschen Rigter te mogen disponeeren.

1709 23 Nov. Hendrik Ochorst verzoekt te worden beld. met deze tiend, hem bij testament door Willem te Noortwijk vermaakt.

1710 20 Mei. Idem verzoekt dat deze $^1/_2$ tiend na zijn dood tusschen zijne toekomstige vrouw en kinderen moge deelbaar wezen.

1760 29 Nov. Willem Kreyenvanger beld. als volmagtiger van Anna Ochorst oudste dochter van Hendrik O.

1763 Sept. Jan Hendriks beld. als volmagtiger van Maria Ochorst, weduwe van wijlen Hendrik O. na dode harer dochter Anna O.

1766 1 Nov. Maria Berends, wede. Hendrik Ochorst, verkoopt deze $^1/_2$ tiend aan Johan Hendrik Brass, die daarmede wordt beld.

1779 23 Mrt. Idem met lediger hand beld.

Digitized by Google

1802 22 Apr. Bij magescheid opgerigt over den boedel v. wijlen Jan Hendrik Brass en Isabella Geertrui Ravenschot Ehl., is deze tiend, ook halve Spooremakers tiend gen^{d}., toegedeeld aan Elizabeth Antonia Brass, huisvrouw van Hendrik Jan Raedt.

6. De thiende uit Roerdinck en Wacherdinck, Rigterampt Vorden, buurtschap Delden.

1581 18 Mei. Toemas van Luchteren bel^{d}.

1585 10 Oct. Thomas v. L. eed vernieuwd.

Idem tuchtigt zijne huisvr. Joffer Wilhelma v. Wijhe.

1591 27 April. Wilhelmina v. W. renuncieert aan de tucht en draagt met haar man dit leen op in handen des Leenheers ten behoeve van Joffer Catharina van Lauckema, die door haar hulder Roeloff Camps beleend wordt.

1601 8 Oct. Henricus Ruiter, Secretaris der Stad Zutphen, als volmagtiger van Catharina Lieuckma, transport^{t} dit leen ten voordele van Claes Varwer, die daarmede wordt bel^{d}.

1622 15 Oct. Geertruid Flusseners, als erve haars vaders Claes Flussener, ten overstaan van haar man Derk v. Ommeren, als hulder, bel^{d}.

1631 13 Apr. Derk v. Munster bel^{d}., als man en momber zijner huisvr. Elisabeth Bouwmeester, erve harer moeder Geertruid Flussener.

1636 14 Mei. Beiden transporteeren deze thiend op Rutger Bruins, die daarmede wordt bel^{d}.

1637. Bij transport van Harmen v. Dalen en Egbert Vresewijck, als mombers der nagelaten kinderen van Rutger Bruins, komt deze thiend aan Jurgen Lentinck en zijne huisvrouw Margarieta Kirborgh, die daarmede is bel^{d}.

1648 23 Aug. Jurgen Lentinck draagt dit leen op aan zijne huisvr. Marrietjen Jansen.

1652 30 Mei. Berend Abbinck, als volmagtiger van Jürjen Lentinck, annuleert en royeert deze gift aan Maritgen Jansen.

1654 8 Dec. Bartold Lentinck, na dode zijns broeders Jorrien, bel^{d}.

Deze verkoopt terzelfder dage dit leen aan Herbert Aerentsen, Apothecaris te Deventer, die daarmede wordt bel^{d}.

1680 27 Mei. Doctor Elbertus Aerssen bel^{d}. na dode zijns vaders Herbert.

1699 26 Julij. Hendrik Tydeman, koopman te Deventer, bel^{d}. na dode zijns zwagers D^{r}. Elbertus Aerssen, namens zijne huisvouw Christina Aertssen.

Digitized by Google

1702 22 Nov. Idem met lediger hand na dode des Leenheers Ernst Valentijn v. Loeben. Ten zelfden dage laat hij zijne huisvr. C. Aerssen zekere besloote testamentaire dispositie, opgerigt te Deventer 1 Julij 1701, approbeeren ten regarde van dit leen.

1711 21 Julij. Geertruid Tydeman beld. door haar momber en hulder Gerrit Mentinck.

1750 28 Jan. Willem Arnold Keyser beld. als gevolmagtigde v. Theodora Tydemans, wede. Nicolaes Methorst, Burgemr. v. Amersfoort, geassisteerd door Antony Methorst, Notaris en Procureur aldaar als verkoren momber, in kwaliteit als moeder en wettige voogdes haars minderj. zoons Derk Hendrik Methorst, erfgenaam ab intestato van wijlen juff. Geertruid Tydeman.

1760 5 Sept. Adolf Hesselink, Rigter te Vorden, als gevolmagtiger v. Mr. Dirk Hendrik Methorst en Anna Maria Tydeman, heeft dit leen verkocht aan Gerrit Jan Roerdink, hetgeen door den Leenheer wordt geapprobeerd.

1760 1 Nov. Is deze tiende gesplitst in 2 leenen, en heeft G. J. Roerdink de tiende uit Wacherdinck verkocht aan Herman Wacherdinck, die daarmede is beld.

1770 16 Mrt. Jan Roerdink verkoopt de tiende nit Roerdinck aan Theod. Zeno Baron v. Dorth Heer v. 't Medler, die daarmede wordt beld.

1778 2 Apr. Idem met lediger hand beld. wegens overlijden des Leenheers.

1778 26 Mei. Renerus Engelbertus Bar. v. Dorth tot 't Medler en Meyerink beld. na dode zijns vaders voornd.

7. De tiende uit Wacherdinck, afgesplitst uit het vorige leen.

1760 1 Nov. Herman Wacherdinck beld.

1781 1 Aug. Jan Wacherdinck verkoopt dit leen aan Gerhard Diederik Brass. Hiervan is verzuimd behoorlijk leenregtelijk transport te doen.

1802 22 Apr. Magescheid opgerigt tusschen 1° Mariana Juliana Brass, wede. Nicolaas Gerhard Spijker, Predt.; 2° de erfgenamen ab intestato v. wijlen Gerhard Diederik Brass (aan wie dit leen wordt toebedeeld); 3° Albertus Harmsen, wedr van Johanna Christina Brass; 4° Elizabeth Antonia Brass, gehuwd met Jan Hendrik Raedt, kinderen en erfgenamen van Jan Hendrik Brass en Isabella Geertrui Ravenschot, Ehl.

1804 26 Oct. Magescheid opgerigt over den boedel van wijlen G. D. Brass tusschen de zusters: Maria Juliana Brass, weduwe van N. G.

Digitized by Google

Spijker, Pred^{t}. en Elizabeth Antonia Brass, (aan wie dit leen wordt toebedeeld), gehuwd met H. J. Raedt, Officier des Scholtambts Lochem, mitsgaders Hermanus Weenink en Jan Gijze, voogden over den minderj. Isaäc Albertus Harmsen, zoon van Albertus Harmsen en wijlen Johanna Christina Brass.

8. De thiende uit Vrouwink, in Overijssel, kerspel Markel, buurtschap Stokkum.

1556 5 Junij. Rijkman Jansoene bel^{d}.

1570. Jan toe Werseloe, krijgt dit leen bij permutatie.

1581 25 Febr. Jan ten Tempell, ontvangt dit leen als erve zijns vaders Jan to Werseloe.

1624 11 Mrt. Evert van Rijssen bel^{d}.

1640 18 Mei. Idem vernieuwt eed.

1669 19 Mei. Berendt van Rijssen bel^{d}. na dode van Evert v. Rijssen, zijn vader.

1671 17 Apr. Johan v. Rijssen bel^{d}. na dode van Berendt v. R. en krijgt consent dit leen te mogen verkoopen en veralieneren of daarover te disponeren.

1701 6 Mei. Everhardt van Marckel als hulder zijner moeder Agnieta v. Rijssen, wed^{e}. v. den Burgem^{r}. Jasper v. Marckel, bel^{d}. na dode v. Johan van Rijssen, haar broeder.

1702 1 Dec. Agneta v. Rijssen, wed^{e}. enz. verzoekt nieuwe beleening met lediger hand en approbatie eener testamentaire dispositie.

1703 20 Jan. Na dode van den Leenheer E. V. v. Löben is bel^{d}. D^{r}. Joan v. Meeghen, als volmagtiger van bovengenoemde weduwe.

Idem verzoekt approbatie der voormelde testamentaire dispositie.

1712 1 Aug. Everhardt v. Marckel, na dode zijner moeder voorn^{d}. bel^{d}.

1717 14 Oct. Wolter ten Brink, Griffier van de ridderschap van Overijssel als volmagtiger van E. v. Marckel voorn^{d}. verzoekt aprobatie van verkoop van deze thiende aan Wolter Jan v. Haersolthe, Heer v. Oldenhof, die hiermede wordt bel^{d} door zijn volmagtiger Egbert Jansen van Oelde.

9. Horstelercamp en Haverslag met het Veehuis, Rigterampt Steenderen, buurtschap Luir.

1469 23 Junij. Ryquyn Cloeck bel^{t}. Gerryt toe Horstel, als erve van Hans v. Horstel, met erf- en leengoed gen^{d}. Horstelerkamp met alinge toebehoir.

1556 26 Jan. Johan Fehuys bel^{d}. met Horstelerkamp en Haverslag.

1557. Id. bezwaart dit leen met 300 Rijder guldens.

Digitized by Google

1561. Id. Id. met 100 Daelder.

Id. id. met 50 id.

1563. Toennisken to Horsteler, als erve haars zoons Hartgher Fehuys, ontvangt te leen het dardendeel van Horstelercamp en 't halve Haverslag.

1563. Jan Fehuys transporteert Horstelercamp met 't Haverslagh aan Joffer Joryx van der Hoevelick.

1563 18 Aug. Gerryt Fehuys beld. met 1/3 van Horstelercamp en Haverslag met de Hofstede.

1594 1 Mei. Jorghen v. Boecholt, hopman en rigter te Doesborgh, voor zich en van wege zijne huisvrouw Wilhelma van Erp beld. met Horstelercamp en 't Haverslagh, als erve zijner moeder Joryx van der Hovelick.

1600 26 Julij. Antonius ter Spyll, als man en momber zijner huisvr. Maria, nagelatene dochter van Joffer Joryen van der Hoevelick, en mede van wege Joffer Catharina, bel.d met Horstelercamp, 't Haverslagh en de Hofstede.

1603 17 Febr. Henrick Cloeck tot Spaensweert approbeert zekere pacht van 't Haverslag met bezwaar van 700 daelder door Johan Post en Joffer Joerien van der Hoevelick gedaan aan Huibart Jansen, Ketelbueter.

1606 6 Oct. Huybert Jansen als man en momber zijner huisvr. Mechtelt Beckers, krijgt approbatie van een koop van 4 golde Rijnse gulden jaarrente uit 't Haverslag.

1608 25 Mei. Id. renuncieert op al zijn actie (recht) en pretensie op 't Haverslag ten behoef van Otto Creyevanger en Hendrik de Haen.

1622 12 Nov. Hendrick Boeynck, als man en momber zijner huisvrouw Marya Post, beld. met Horstelercamp en 't Haverslagh.

1628 6 Mrt. Mauritius de Morgan, als man en momber zijner huisvr. Marya van Boecholt beld. met Horstelercamp en 't Haverslagh met de hofstede.

Ter zelfder dage bezwaren beiden 't leen met 4050 guld. aan Wolter ter Steghe, ambtman van Elten en Diderich ter Steghe (zijn broeder) Dr. in de Regten.

1640 26 Junij. Jacob v. Staverden, volmagtiger van Maria v. Boecholt, huisvrouw enz., verhoogt dit pandschap van 4050 guld. met 600 guld. aan Joffer Maria van Achtevelt, wede. zal. Wolter van der Steghe.

1641 10 Febr. Dr. Lambert Louwerman, Raadsvriend der stad Zutphen, als volmagtiger van Maria van Boecholt voornd., verbindt dit

Digitized by Google

leen voor een erfkoop van twee slabberslege ten behoeve van Everhard van Heckeren tot Enghuyse.

1653 14 Junij. Henrick Lafries, vaandrig, beld. als volmagtiger van Joffer Maria Lafries, wede. zal. Jo. Georg v. Meverden voor haar en hare onmondige kinderen, met consent hetzelve te mogen verkoopen.

1699 21 Febr. Hendrik Schaap beld. als volmagtiger van Helena Judith van de Pol, met het Veehuys, en verkoopt dit aan Johan Frederik Haeck, die daarop wordt beld.

1699 8 Mrt. Idem deponeert wegens koop van 't Veehuys in handen van den Leenheer de som van 4652 guld. en 10 st., en krijgt deze som wederom van hem (Leenheer) terug, en hij betaalt de jura consignationis, 26 Junij 1699.

1699 26 Junij. Guilliam Arnold de Limpburgh, Raadsheer van hare Vorstelijke Genade tot Essen, door zijn volmagtiger Dr. Jan Georg v. Lamsweerde met het Veehuys beld., ingevolge contract gesloten te Doesborgh 10 Junij 1699 tusschen Johan Frederik Haeck en zijne huisvrouw Maria Luitien van der Heiden ter eenre, en genoemden Heer G. A. de Limpburgh als schoonzoon van Anna Bruyns, wede. van der Stegen ter andere zijde.

1708 19 Junij. Johan Schuler beld. als volmagtiger v. Maria Margaretha v. Witgenstein geb. van der Stegen, in deze geassisteerd door haar man Melchior Ditmar v. Witgenstein geheimraad van den Keurvorst van de Palts.

1732 Nov. Lambert Weninck, Rentmeester van den Schuilenburg beld. als volmagtiger van Anna Maria v. Witgenstein, geboren van der Stegen in deze geassisteerd door haar man Willebrand Godtfried v. Witgenstein, Hoffraad.

1750 23 Julij. Na dode van A. M. v. Witgenstein voorn.d is bel.d haar oudste dochter Maria Anna Francisca v. Witgenstein, gehuwd met Johan Willem Joseph von Keylman, Hofraad van den Keurvorst van de Palts.

1783 27 Nov. Joannes Theodorus Ockhorst beld. als volmagtiger van Jan Jacob Joseph. von Keylman, na dode van diens vader bovengend met 't Veehuys cum ab en depend. (Horstelerkamp en Haverslag)

10. Richtersland en Legenoort in 't ambt van Brummen tegenover Bronckhorst in Veluwezoom gelegen.

1625 20 Dec. Willem van Goltstein verbuyt (verruilt) deze twee perceelen tegen een halve Rijsweert, behoorende bij de halve Spaensweert.

1639 22 Apr. Jacob v. Goltstein beld. als erve en eenige zoon zijns vaders voornd.

Digitized by Google

1641 23 Dec. Id. bezwaart en verpandt dit leen, door zijn volmagtiger Johan Velthues, ten behoeve van Joffer Anna van Beaumont, huisvrouw van den Cap^{n}..... (onleesbaar).

1648 23 Mei. Id. verzoekt vernieuwing van consent van deze hypotheek.

1660 27 Febr. Id. Idem, door zijn volmagtiger D^{r}. Vonck v. Mehen.

1689 14 Aug. Heeft Ernst Valentijn v. Löben deze perceelen van den leenplicht gevrijd (NB. vermoedelijk heeft Alexander Schimmelpenninck tot den Engelenburg deze perceelen gekocht en geruild tegen de Blerinck, een erfpachtgoed van den Engelenburg — de aanteekening in 't register is onduidelijk).

11. De halve Spaensweert, uitgezonderd Huis, Hof en appendenties.

1556 26 Jan. Jacob Goltstein beld.

1581 20 Aug. Jan van Goltstein beld.

1592 13 Junij. Id. door Hendr. Kloeck, Krachtssoon met den halven Spaensweert, uitgenomen de Saelweer, namelijk: huis, hof en alinge toebehoor.

1616 4 Mei. Id. verzoekt approbatie van huw^{e}. voorw. van zijn zoon Willem v. Goltstein en diens huisvrouw Maria Catharina v. Wees, opgerigt 27 Mrt. 1616.

1625 20 Dec. Willem v. Goltstein tuchtigt zijne huisvrouw M. C. van Wees aan dit leen.

Id. ten zelfden dage verbuyt met de Landschap van Gelder een halve Rijsweert tegenover Bronckhorst gelegen en behoorende tot dit leen tegen twee perceelen het Richtersland en Legenoort (zie boven).

NB. Dit leen wordt 17 Jan. 1646 weder met de andere helft van Spaensweert vereenigd.

12. De Koemaethe onder Spaensweert.

1600 29 Oct. Otto Kloeck verzoekt dit leen de Koemaete te mogen bezwaren met 200 daeld. ten behoeve van Lutgarda Kloeck.

1603 30 Apr. Dit leen bezwaard met 60 Daald. (of, volgens een ander register, met 1 bijest weijdens) ten behoeve van Johan Haak, burger te Doesborg.

1603 24 Jul. Johan von Eller zu Hordel beld. als hulder van Coenraad of Conert Cloeck, zoon van Otto Cloeck.

1638 5 Sept. Joffer Sybilla Cloexs van Spaensweert beld., door haar hulder (Coenraad) Gellius de Bouma, met de Koemathe (of met $^{1}/_{2}$ daarvan, volgens 't andere register).

Digitized by Google

HET KASTEEL DE MARSCH.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

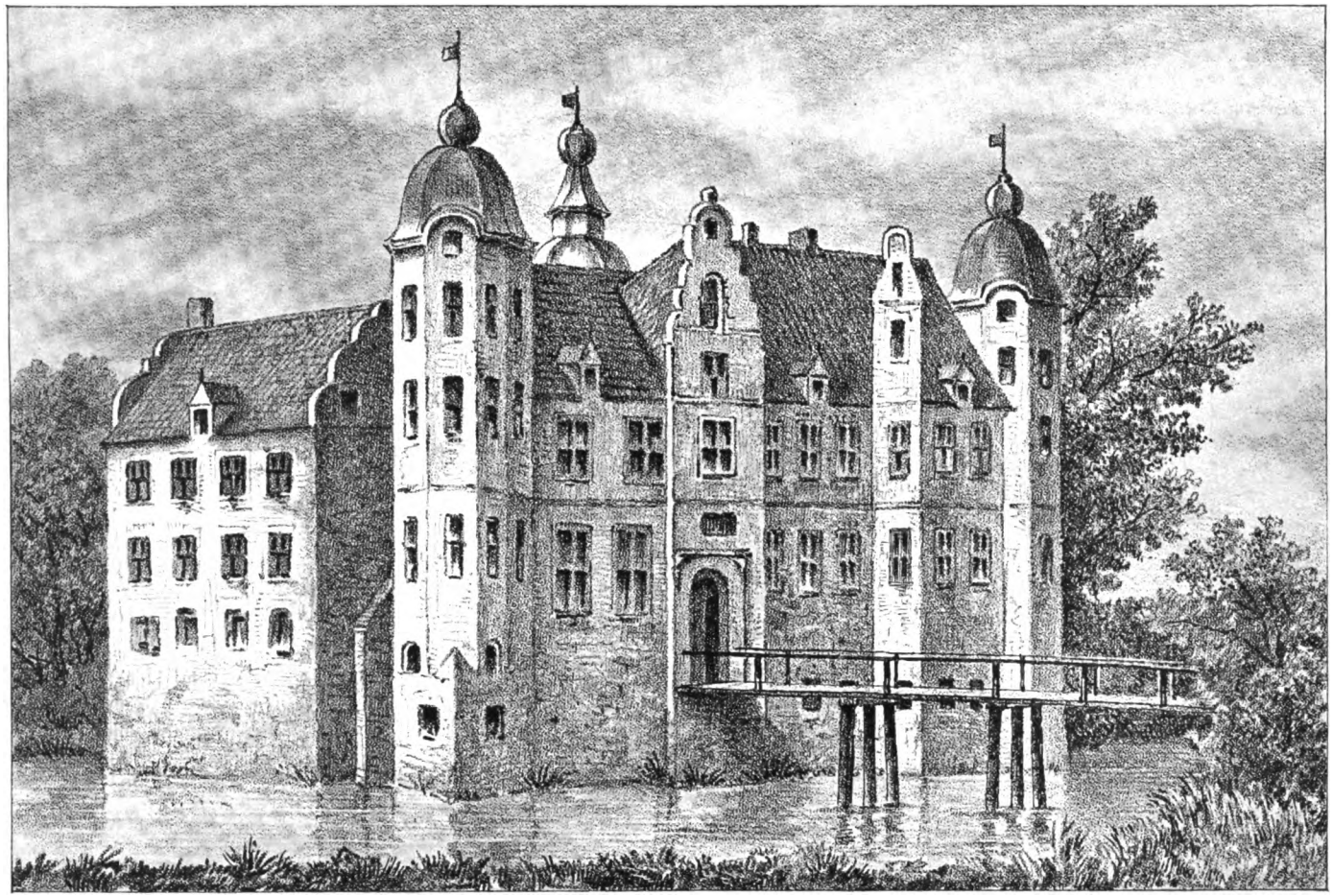

C. PRONK. Anno 1730.

HET KASTEEL DE MARSCH VAN VOREN.

Digitized by Google

HET KASTEEL DE MARSCH.

Bij Zutphens oude veste
stond eens, in ruime gracht,
Een slot, dat lang behoorde
aan een beroemd geslacht.
Dáár heerschte in vroeg're eeuwen
der Lintlo's fiere stam;
Dáár toefde menig ridder,
die soms van verre kwam.
Bij 't krieken van den morgen
ging dan de stoet te paard
Naar Veluw's bosch en heide,
als jachtveld wijd vermaard.
En van den grooten toren
blies dan met volle kracht
De wachter op den hoorn
bij d' uitvaart tot de jacht.

Digitized by Google

De fraaie, trotsche gevel,
in ouden stijl gebouwd,
Heeft d'adellijke koetsen
wel duizendmaal aanschouwd,
Als tot feest of festijnen,
bereid door d' eedlen heer,
Met zwier kwam aangereden
de gast van heinde en veer.
Dan klonk in d' oude halle,
aan 't welbereide maal,
Het lied met volle tonen,
bij 't rondgaan der bokaal;
Dan dronk men veel en lustig,
en maakte groote sier;
En Amor schoot zijn pijltje
op meen'gen gast ook hier.

Ja, dikwerf dat de jonkvrouw
met weemoed 't slot betrad,
En, bij het huiswaarts keeren,
kon zeggen: „'k vond een schat!"
„Een schat voor 't gansche leven,
een vriend in elken nood,
„Die mij zwoer eeuwge liefde
en trouw tot in den dood!
„Een eedle, fiere ridder
vroeg mij om hart en hand,
„En, zonder lang bedenken,
heb ik hem die verpand.
„'t Geluk kwam aangevlogen,
toen ik er 't minst aan dacht;
„O, heilige reine liefde,
hoe zalig is uw macht!"

Waar is dat al gebleven,
die rijkdom en die pracht,
Die eertijds was t' aanschouwen
in ongebroken kracht?

Digitized by Google

Waar zijn die leien daken,
zich spieglend in den stroom?
En d' oude zware torens?
— Was 't alles slechts een droom?
Neen! — maar 't is lang verdwenen,
verdwenen met den tijd;
Zoo is al deze grootheid
tot niets teruggeleid!
Ja, alles moet verdwijnen,
wat menschenhand eens schiep;
Den tijd kan slechts verduren,
wat God in 't aanschijn riep!

OP den linker IJsseloever, schuin tegenover de stad Zutphen en als het ware onder den rook van de schoorsteenen der oude „torenstad," verrees in vorige eeuwen een der grootste en fraaiste kasteelen van geheel Gelderland. Daar waar men nu eene steenbakkerij aantreft met een gewoon heerenhuis er bij, weerspiegelde eertijds de prachtige en trotsche woonstede der edele Lintelo's hare hooge tinnen in den nabijgelegen IJsselstroom.

Derwaarts willen wij thans onze blikken wenden; niet zoozeer naar de plek, waar eenmaal veel te zien en te bewonderen was, doch die nu onze aandacht niet meer zoo bijzonder waardig is, maar naar hetgeen voorheen op die plek stond en geschied is en dat sedert lang reeds in 't niet verzonk. De Lintelo's zijn uitgestorven; van dit eenmaal zoo aanzienlijk geslacht is, als van zoovele anderen, niets meer aanwezig; 't is enkel nog maar aan oudheidkundigen en genealogen bekend. Het: „stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren!" heeft ook hier zijne vervulling gevonden. De Marsch is verdwenen, geen steen van het kolossale gebouw staat meer op den ander, de moker des sloopers heeft ook hier „seine Schuldigkeit gethan." Alle aardsche grootheid is als de bloem des velds, de storm loeit en knakt haar steel, en hare pracht en schoonheid zijn voor immer verdwenen en men kent zelfs hare standplaats niet meer!

Waarom dan stil te staan bij hetgeen niet meer is? Welk nut den blik achterwaarts te wenden, daar waar er vóór ons uit zooveel valt op te merken en te betrachten, zooveel, dat van onmiddellijk ingrijpenden invloed kan zijn of worden op onzen tegenwoordigen toestand?

Digitized by Google

Indien wij al het oude konden verwerpen, als ontkiemd en geworteld, tot bloei en grootheid gekomen in tijden van bijgeloof en slaafsche onderworpenheid aan willekeur en onbillijk gezag, en dientengevolge met het een en het ander ook tevens ten val gebracht en weggevaagd, dan zouden wij beter doen het verleden òf in het geheel niet meer in herinnering te brengen, òf enkel nog maar, om de groote zegeningen van den tegenwoordigen tijd des te beter te doen uitkomen. Maar — men moge het al dikwerf zoo voorstellen — zóó is het toch in waarheid niet, en juist heden ten dage, in tijden van woeling, onrust en ontevredenheid, mag men zich toch wel eens afvragen: van waar toch het verschijnsel, dat in dien ouden tijd, met al zijne fouten en gebreken, de menschen zooveel tevredener, en dientengevolge gelukkiger waren dan tegenwoordig?

Het antwoord op deze vraag is niet in enkele woorden te geven en het ligt allerminst op onzen weg dit hier te doen, doch, zooveel is zeker, dat zij niet behoorlijk te beantwoorden is, zonder dat men in het intieme leven van het volk in vorige eeuwen — zoowel van de aanzienlijken als geringen — een diepen blik slaat, evenzeer als in het leven en streven der menschen in den tegenwoordigen tijd. En daarom mag het verleden niet over den balk worden geworpen als eene afgedane zaak, maar is en blijft het onze volle aandacht waardig; daarom is de historie geene doode, onnutte wetenschap, maar eene levende, nimmer opdroogende bron van wijze lessen en behartigingswaardige leeringen ook op staathuishoudkundig gebied.

Het is toch onbetwistbaar waar, dat iedere maatschappelijke toestand volstrekt niet beter is, dan de daaraan voorafgaande, ondanks den voortdurenden zoogenaamd geleidelijken vooruitgang der beschaving, die dikwijls hoogst ongeleidelijk en met horten en stooten plaats vindt.

Maar er is nog meer: er zijn tegenwoordig vele menschen, die maar altijd vooruit zien, onophoudelijk hunkeren naar hetgeen zij zien zullen, steeds zenuwachtig den sluier wenschen op te lichten, die de toekomst voor hunne arendsblikken verborgen houdt — en zulks zonder daarbij veel bevrediging te vinden —, dat er wel eens op gewezen mag worden, dat bijwijlen een achteruit zien ook nog zoo dwaas niet is. Geeft het vaak pijnlijke, toch ook voorzeker zoete herinneringen, en het schenkt in elk geval de overtuiging, dat al het aardsche vergankelijk is en de hoogste idealen niet te vinden zijn in eene wisselvallige en onophoudelijk veranderlijke wereld, waar men van niets zeker is, waar de sterkste kasteelen toch na verloop van tijd blijken luchtkasteelen te zijn geweest, en waar de oudste stamboomen evenmin aan den tand des tijds kunnen weerstand bieden, als het perkament waarop zij geschreven staan!

Digitized by Google

Het mag wel eenigszins bevreemding wekken, dat in het overigens zoo rijke Zutphensche archief van het kasteel de Marsch en zijne lotgevallen en bezitters nagenoeg niets te vinden is, en dat daarin zelfs geen enkele afbeelding wordt aangetroffen van het groote, sierlijke slot, dat voorheen ieder inwoner dier stad als het ware dagelijks kon aanschouwen. Gelukkig zijn wij in staat twee gezichten op dit kasteel „in zijn welstand" — in 1730 door C. Pronk geteekend — aan deze verhandeling toe te voegen.

Niet, zooals op deze platen te zien is, zag de Marsch er evenwel oorspronkelijk uit. Het hier afgebeelde gebouw is uit de 16e eeuw, zooals later blijken zal, doch lang vóór dien tijd stond terzelfder plaatse ook reeds een slot, en, ofschoon wij voor de gelijkenis niet met volle zekerheid kunnen instaan, heeft het er toch zeer waarschijnlijk uitgezien, zooals het vignet aan den aanvang van dit opstel te aanschouwen geeft. Dit is namelijk getrouw overgenomen van een ouden atlas, uit den jare 1573, van de landerijen en bezittingen der stad Zutphen, nauwkeurig geteekend door den landmeter Thomas Witteroos. Op dien atlas staan — gelijk toenmaals veel geschiedde — de poorten, torens en wallen der stad, zoomede adellijke huizen, enz. in den omtrek in kleuren uitgeteekend, en daaronder ook, ter plaatse waar de Marsch lag, bovenbedoeld kasteeltje met het bijschrift: 't Lintelohuis. Daar nu de poorten en torens der stad zeer goed gelijkend zijn, hetgeen uit andere kaarten en platen gemakkelijk te zien is, zoo is het ook zeer waarschijnlijk, dat Witteroos voor 't Lintelohuis of de Marsch geen phantasiegebouwtje, maar eene getrouwe afbeelding naar de natuur op zijne kaart heeft geplaatst.

Het eerst vinden wij het huis de Marsch vermeld in het jaar 1272. De parochianen van de Nieuwstad te Zutphen kochten den 21en September van dat jaar van Henricus de Mersche, tegen tins, te betalen op den huize de Mars, aan de overzijde van den IJssel, tienden uit de goederen de Wueste hoeve in Wulflare en Ostenhenge in Almen [1]).

De hier genoemde Henricus de Mersche behoorde tot het geslacht de Mersche, ten Mersche, ten Marsch, van den Marsch, enz., dat tot wapen voerde in goud een zwart ankerkruis, in het bezit was van het huis de Marsch en daaraan ongetwijfeld zijn naam ontleende. Marsch beduidt niets anders dan lage, moerassige weide. Bij verschillende, aan rivieren gelegene steden dragen de uiterwaarden den naam van marsch.

Van Spaen zegt, dat de adeldom van dit geslacht niet bewezen is. In

---

[1]) Sloet, Oorkondenboek, no. 943; Tadama, Tijdrekenk. Register v. alle oorkonden in het stedelijk archief te Zutphen, no. 48.

Digitized by Google

elk geval was het een oud en zeer aanzienlijk geslacht. De eerste, die ons is voorgekomen, is Domini Johannes de Marsche, getuige van graaf Otto III bij het verleenen van privilegiën aan de stad Harderwijk, 11 Juni 1231 [1]) Johan ten Mersche was schepen van Zutphen in 1347 en 1357. Johan van den Mersche (mogelijk wel dezelfde) idem in 1363, 1373, 1377 en 1380, enz. [2]) Evert van den Merssche, idem herhaaldelijk in de jaren 1401—1426 [2]).

In 1378 werd de Marsch (die Merss met al zijn tobehoren) een Geldersch leen en wel een „dienstmansgoed," en daarmede beleend Herman ten Merss, die tevens in hetzelfde jaar beleend werd met Tjodinck in Tonden, een wildforstergoed, met een pond te verheergewaden.

Bartolt ten Mersch, vermoedelijk zoon van Herman voornoemd, werd in 1405 beleend met Tjodinck en met den Mersch als een „zadelgoed" met een paard te verheerwaarden. Zijne weduwe Nesa ontving in 1411 de Marsch en Tjodinck ter leen en Andreas Leering was toen haar hulder.

Deze Nesa of Agnes hertrouwde evenwel met Hendrik van Brienen en ontving (ter leen) het goed ten Marsche met zijn toebehoren, gelegen in het kerspel Zutphen tot een dienstmansgoed, te verheergewaden met een paard of een pond goed geld, 1424.

De Marsch lag niet op de Veluwe, maar in 't kerspel Zutphen en was dus een leen tot het kwartier Zutphen of de Graafschap behoorende, wijl de IJssel voorheen een anderen loop had en van de stad Zutphen westwaarts liep langs het hnis Empe naar de Emperbrug, waar men nu nog den dooden arm, genaamd de oude IJssel aantreft.

Middelerwijl was in 1420 Jacob van den Merssehe, hoogstwaarschijnlijk zoon uit Nesa's eerste huwelijk — eene geregelde doorloopende genealogie van dit geslacht bestaat niet —, met de Marsch beleend, en koos hij daarbij voor den tijd van acht jaar Henrick van Brienen voornoemd — denkelijk toen reeds zijn stiefvader — tot hulder. Hij was dus minderjarig en waarschijnlijk nog acht jaren van het tijdstip der meerderjarigheid af.

In 1430 was hij reeds gehuwd en tuchtigde zijne vrouw Catrijn aan het geheele goed, en, zoo hij kinderen bij haar naliet, aan het halve goed.

Negentien jaren later, in 1449 vinden wij Agnese of Agnes van den Marsch met de Marsch beleend, waarbij Henrick van den Marsch

---

[1]) Bondam, Chartenboek, blz. 879.

[2]) Zie: Tadama, Gesch. der stad Zutphen, blz. 814 en volg.

Digitized by Google

haar hulder is. In 1454 tuchtigde zij haar man Alof van Coeverden aan dit leen, „ende dat so sij sonder blivende gebeurt sterft."

Genoemde Agnes wordt gezegd dochter te zijn van Barthold van der Marsch en diens vrouw Nesa of Agnes [1]), bovengenoemd, en zou dus eene zuster zijn van voornoemden Jacob van den Merssche, die wellicht geene kinderen verwekte en wien zij daarom in het leen opvolgde. Zij huwde in 1449 met Alof van Coeverden tot Goor en Wegdam, zoon van Wolter en Fije...., die o. a. in 1459 met zijne vrouw het meergenoemde leen Tjodinck op Sander Schimmelpenninck en diens vrouw Elsabé van der Oije transporteerde, en die in 1460 voorkomt op eene oude ridder-cedul van Veluwe als verschreven wegens het kerspel Voorst [2]).

Ofschoon uit dit huwelijk twee zoons geboren werden, die het geslacht Coeverden verder voortplantten, ging de Marsch niet in dit geslacht over, maar transporteerde Agnes het in 1461 op Hendrik van den Marsch voornoemd, die er toen ook bij transport mede werd beleend, 12 October 1473 den eed vernieuwde en in Juni 1481 overleden was. Wie zijne ouders waren en op welke wijze hij Agnes voornoemd bestond, is ons niet gebleken. Denkelijk was Lutgart of Ludgerd van de Marsch of ten Marsch— de tweede (?) vrouw van Zeyne of Zeino Mulert, zoon van Zeyne en... van Isselmuden (volgens de hiernavolgende, door van Spaen gestelde kwartieren zijner dochter Sophie) [3]) — dochter van Hendrik voornoemd, althans zij, weduwe Stijn (sic) Mulerts erfde van hem de Marsch en transporteerde dit leen dadelijk op haar oudsten zoon Henrick Mulert, die daarmede werd beleend, 11 Juni 1481. Deze transporteerde het leen in 1493 op zijn broeder Gerrit, die het in 1504 weder overdroeg aan zijn broeder Egbert of Engelbert. Deze laatste is in 1514 ongehuwd overleden en zijne zuster Sophie, getrouwd met Evert van Lintelo, erfde de Marsch van hem, waardoor deze bezitting in het geslacht Lintelo overging. Hare kwartieren worden door van Spaen als volgt gesteld:

Mulert	Ruitenberg
Isselmuden	Isselmuden.

Het geslacht Lintelo is hoogstwaarschijnlijk oorspronkelijk uit Westphalen en zijn bakermat moet worden gezocht in het daargelegene voormalig graafschap, later hertogdom Berg. Echter zijn de verschillende schrijvers en

---

[1]) Herald. Bibliotheek, N.R., V, 280.

[2]) Ibidem en d'Ablaing v. G. Ridd. v. Veluwe, blz. LXX.

[3]) Maandbl. de Nederl. Leeuw, 1885 (3e jaarg.). blz, 38. De bedoelde kwartieren zijn hoogstwaarschijnlijk foutief. In elk geval zou Zeino Mulert dan in 1e en niet in 2e huwelijk met N. Ruitenberg of Rutenborg zijn gehuwd en zouden de vier kinderen allen uit dit 1e huwelijk zijn gesproten.

Digitized by Google

navorschers het hierover niet geheel eens [1]). De oudste, ons bekende van dit geslacht is Sviker of Suikerus van Lintelo of de Lintlo, die als kruisvaarder tijdens het beleg van Damiathe, aldaar getuige was van Adolf, graaf van Berg, als deze zijne curtis te Dieren aan de Duitsche orde opdraagt, 15 Juni 1218 [2]). Hij voerde zijn naam naar een hof Lintlo, waarop hij in 1266, in tegenwoordigheid van Margaretha, gravin van Berg, zijne rechten afstond ten behoeve van het stift van St. Severin te Keulen, dat reeds in 1109 de kerk in de villa Lintlo bezat [3]).

Genoemde Evert van Lintelo nu was zoon van Willem, beleend met Winkelhorst te Aalten, 1473 en vóór of in 1486 overleden, en van Derica van den Walle, die als weduwe in 1502 overleed en wier stamdeelen waren: van den Walle, Gruiter, Keken, Gelmer. Hij werd in 1486 met Winkelhorst beleend, was drost van Bredevoort, in de ridderschap van Veluwe en op den kwartiersdag van Veluwe in 1494. Hertog Karel van Gelder zond hem in 1492 uit om het Hooge Huis in te nemen en was hem in 1493 geld schuldig [4]). Hij werd 10 December 1514 beleend met de Marsch [5]) en in hetzelfde jaar ook met Ubinck [6]).

In 1529 was hij dood en den 21^{en} Juni van dat jaar werd zijn zoon Evert, als erve zijns vaders, met de Marsch en Ubbinck beleend en tevens in genoemd jaar tot drost van Bredevoort aangesteld. Deze Evert van Lintelo werd 1532 tevens beleend met Walfort, waarmede reeds in 1402 Derick van Lynteloe was beleend, doch waarover het leenregister verder zwijgt tot genoemd jaar 1532. Het schijnt evenwel, dat Evert dit goed eveneens van zijn vader Evert erfde [7]). Walfort kwam na dode Everts van Lintelo (de zoon) aan diens tweeden zoon Arndt, en later door het huwelijk van diens kleindochter Frederica Margriet aan het geslacht Coeverden [8]). Deze Arnt erfde ook Ubbinck, welk leen hij in 1555 verkocht.

---

[1]) Men zie over dit geslacht in het algemeen en over den oorsprong daarvan: Nederl. Heraut, II, blz. 65—91; Alg. Nederl. Fam. Blad, n^{0}. 27, 29 en 62; Fahne, Gesch. der Westph. Geschl., S. 280; Geld. Volksalm., 1883, blz. 11; de Haan Hettema en v. Halmael, Stamboek v. d. Frieschen Adel; d'Ablaing v. G. Bannerheeren en Ridderschap van Zutphen; enz.

[2]) Sloet, Oorkondenboek, n^{0}. 451.

[3]) Nederl. Heraut, t. a. p., blz. 65, volgens Lacomblet, Urkund. des Niederrheins, I, 272 en II, 72 en 566.

[4]) Arnhemsch archief.

[5]) Zie: Extract leenreg. van de Marsch, Geld. Volksalm., 1888, blz. 10—13, waar evenwel op blz. 12, r. 4 v. o. in plaats van soon, broeder, en op blz. 13, r. 2 v. b. in stede van soon, ader moet gelezen worden.

[6]) Geld. Leenregister.

[7]) Volgens het leenregister van Walfort.

[8]) Ibid.; zie ook: Geld. Volksalm. 1889, blz. 11—13.

Digitized by Google

Digitized by Google

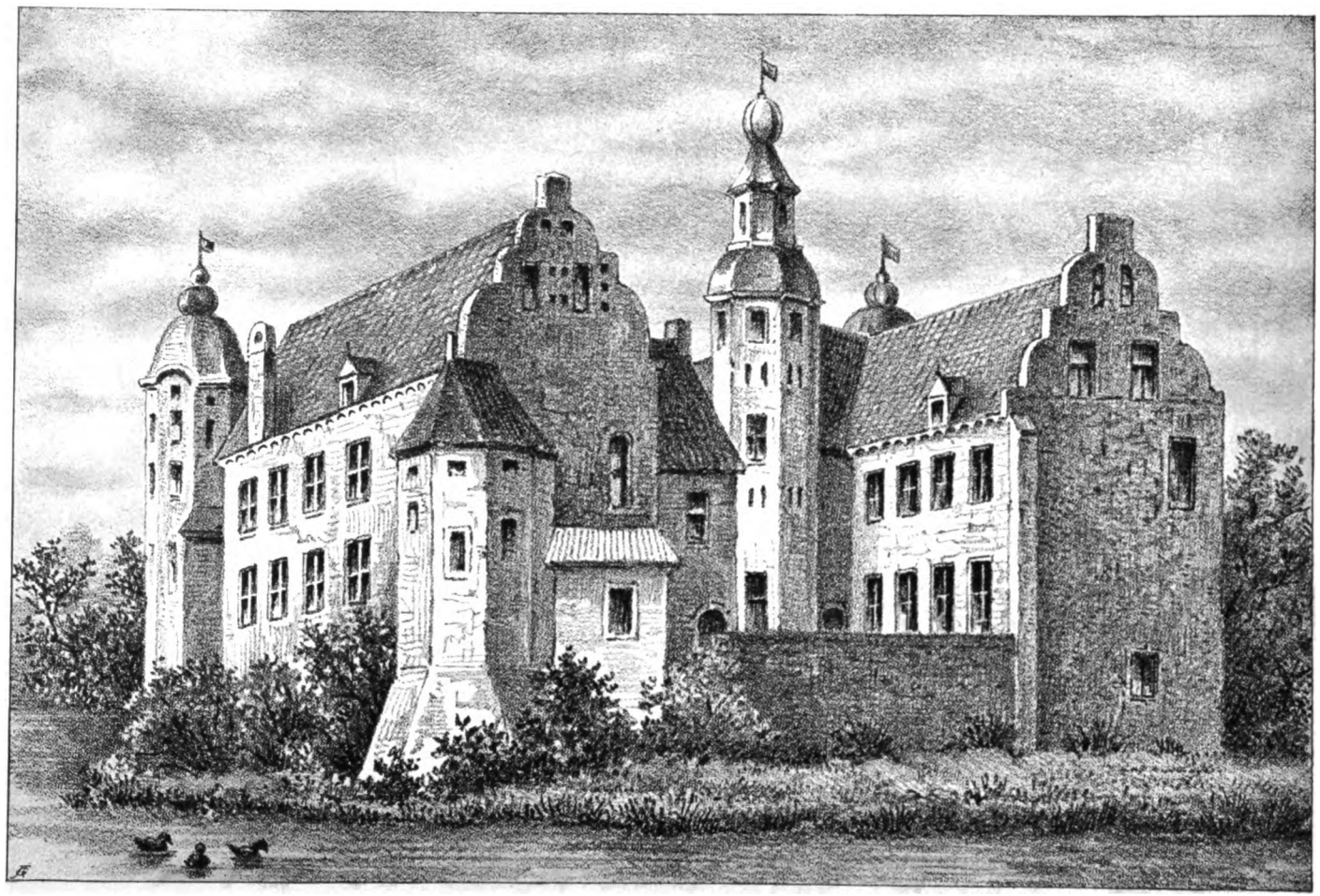

C. PRONK.

Anno 1730.

HET KASTEEL DE MARSCH VAN ACHTEREN.

Digitized by Google

Laatstgenoemde Evert van Lintelo was uit de ridderschap der Graafschap tegenwoordig op den Landdag te Nijmegen en teekende dáár mede het verdrag, waarbij hertog Karel, Willem van Kleef tot zijn opvolger benoemde, 27 Januari 1538 [1]). Hij huwde Sophia van Heyden, dochter van Arndt tot Hagenbeek en van Mechteld van Langen, en liet „de Marsch timmeren (sic, opbouwen, verbouwen, in order maken), om niet veel bij zijne vrouw te zijn" [2]). 27 Juni 1552 was hij overleden, want toen kreeg zijn oudste zoon Dirck zes maanden uitstel van beleening. Deze stierf echter in het volgende jaar (plotseling, te paard zittende), en zijne moeder erfde toen weder de Marsch, waarmede zij, na herhaald uitstel bekomen te hebben, den 19en September 1554 werd beleend. Zij transporteerde in 1566 de Marsch op haar 3en zoon Evert van Lintelo, die daaraan dadelijk tochtte zijne vrouw Mechteld van Veen of van der Veen, dochter van Tyman en Mechteld Schimmelpenninck, met wie hij in het vorige jaar was gehuwd. In 1572 was hij in de regeering van Zutphen en Spaanschgezind, hetgeen niet belette, dat de Marsch ten tijde van Alva, waarschijnlijk bij de belegering van Zutphen in genoemd jaar, geheel werd verwoest. Het is ook zeer goed mogelijk, dat dit door de tegenpartij geschiedde, juist wegens de Spaanschgezindheid van den eigenaar, want wij vinden nergens vermeld, wie dit deden. Hij was dood in 1589 en zijne weduwe hertrouwde Rogier de Mantua, kapitein, van wien zij in 1597 weder weduwe was.

Deze Evert van Lintelo had een jongeren broeder Herman tot de Eeze, luitenant, gehuwd met Agnes van Merveld, dochter van Hendrik en Anna van der Wenge. Deze kreeg de Eeze (bij Almen) van zijne schoonzuster Allegunda van Merveld en werd daarmede in 1567 beleend [3]). Hij stierf kinderloos en zijn neef Evert van Lintelo erfde de Eeze.

Evert van Lintelo tot de Marsch en de Eeze, zooeven genoemd, zoon van voormelden Evert en Mechtelt van Veen, erfde de Marsch na dode zijns vaders en werd daarmede beleend, 1592; zoomede met de Eeze in 1597. Hij compareerde in de ridderschap der Graafschap van 1592—1636, werd extra-ordinairisraad in Gelderland, 13 Mei 1626, en huwde 1° Nomina van Gruthuizen, weduwe, en 2° op huwelijksche voorwaarden van 27 December 1594 Arnolda van Hoemen, dochter van Willem tot Erpinckelen en Geertruid van Wijnbergen.

---

[1]) Pontanus, blz. 791.

[2]) Aanteekening van den baron van Spaen, die, evenals het leenregister, haar Sophia van Heyden noemt, terwijl d'Ablaing (Bannerh. en Riddersch. der Graafsch., II, blz. 16) stelt: Anna van Heiden.

[3]) Keppelsch leenregister.

Digitized by Google

Met zijne 2e vrouw liet hij de Marsch weder opbouwen, blijkens een versje, dat in den gevel werd aangebracht, dus is hij stichter van het groote, fraaie kasteel, waarvan de afbeeldingen dit opstel versierden.

Zoowel in 1616, als later in 1633, beschikten zij over hunne goederen ten behoeve hunner kinderen. In eerstgenoemd jaar hadden zij vier zoons: Evert, Willem, Dirk en Johan en twee dochters Nomya, Nomina of Nummena en Geertruid. De Marsch werd toen aan Willem toebedeeld. In 1633 waren Evert, Dirk en Nomya — die met Rutger Huyghens tot Clarenbeek was gehuwd [1]) — overleden, en kreeg toen Willem, de Eeze en Johan, de Marsch, terwijl Geertruid, toen echtgenoote van Gerrit Johan van der Capellen tot den Dam — later hertrouwde zij met Joachim van Goltstein — met andere goederen in het kerspel Voorst werd afgegoed [2]).

Johan van Lintelo tot de Marsch, geboren in 1603, burgemeester van Zutphen, trouwde op huwelijksche voorwaarden van Januari 1636: Agnes Reinira Schele tot Weleveld of Welvelde, dochter van Zweder en Reinira van Coeverden tot Rhaen [3]). Hij werd den 15cn Juni 1637 als erve zijns vaders en krachtens diens laatste dispositie met de Marsch beleend, waarbij het paard (het heergewaad) op 40 goudguldens werd getaxeerd. Dit scheen bij elke beleening op nieuw te geschieden, telkens vindt men dit in het leenregister op den kant aangeteekend; nu eens werd het paard op 30, dan weder op 31 of 35 guldens, enz. geschat. Hij was in 1653 overleden en had drie zoons en nog vier of vijf dochters. Zijn oudste zoon:

Sweder Joachim van Lintelo tot de Marsch werd daarmede, nog onmondig zijnde, beleend, 2 September 1653, deed later, 19 Maart 1672, zelf den eed en belastte het leen met eene schuld van f 4000 ten behoeve van Staets Steenman. Hij compareerde in de ridderschap der Graafschap van 1669—72 en van 1675—82, en overleed ongehuwd in 1682, de Marsch nalatende aan zijn jongeren broeder Evert Emanuel, die er in genoemd jaar mede werd beleend, het leen op nieuw bezwaarde met f 6000 en in 1691 eveneens ongehuwd stierf.

---

1) D'Ablaing v. G., a. w., IIe ged., blz. 61.

2) Ned. Heraut, II, blz. 73.

3) Baron d'Ablaing t. a. p., blz. 61, beweert, dat Agnes Reinira Schele dochter was uit Zweders 2e huwelijk met Anna Brauwe tot Camp- en Dyckhuys, en zulks in afwijking van van Spaen en ook van Mr. van Doorninck, Geslacht. Aant. blz. 17 en 18, op grond van de boedelscheiding van 22 April (2 Mei) 1640 (zie: Ned. Heraut, II, blz. 74 en 75), waar ook zij dochter van Anna Brauwe wordt genoemd. Deze wordt daar evenwel tot moeder van al de kinderen van Zweder gesteld, en zij was dat toen ook, maar slechts van twee de eigen moeder, en van de vier anderen de stiefmoeder (Zie: v. Doorninck, t. a. p.)

Digitized by Google

De Marsch ging nu over op den derden zoon Johan van Lintelo, toen majoor, later kolonel der infanterie, vervolgens, 10 Mei 1693, geadmitteerd in de ridderschap der Graafschap, extra-ordinairisraad van Gelderland, 18 Januari 1701, schultis binnen en buiten Zutphen, 6 September 1701 [1]), landdrost der Graafschap, 4 Maart 1702 [2]), overleden op de Marsch 15 November 1705 en begraven te Zutphen. Hij huwde Johanna Florentina van Lintelo, geboren in 1672, gestorven te Zutphen 19 Juni 1707, dochter van Arnold, heer tot Burggrave, kapitein, Willem'szoon tot de Eeze ux Johanna van Dorth, Evert's kleinzoon ux. Arnolda van Hoemen, en van Ida Maria van Unia, Julius Mockema van Unia's dochter ux. Ida van Aylva. Uit dit huwelijk werden zeven kinderen geboren, die bij den dood der ouders allen nog minderjarig waren, terwijl de ouderlijke boedel onverdeeld bleef tot 28 December 1734.

Middelerwijl werd de oudste zoon Johan Oswalt Joost van Lintelo, geboren in 1695, heer van de Marsch en daarmede onmondig beleend, 20 December 1706; hulder: Willem Menthen. Als kind werd hij reeds benoemd tot richter van Doesborg, welk ambt door een verwalter werd waargenomen, 1701. Nog student zijnde, huwde hij te Almen 16 Juli 1715 Jeannette Gabrielle van Eck, geboren te Arnhem 1 October 1695, dochter van Lubbert tot Overbeeck en Jeannette de Lannoy. Hij stierf reeds den 5[en] Januari 1716 te Zutphen aan de pokken, en zijn eenig kind: Johan van Lintelo werd 9 Januari 1717 als onmondig erfgenaam zijns vaders met de Marsch beleend), waarbij Dr. Evert Jan van Dam als hulder optrad.

Intusschen werd de Marsch meer en meer met schulden bezwaard of, zooals men thans zou zeggen, verhypothekeerd.

De momberheeren over de zeven nagelaten kinderen van Johan van Lintelo tot de Marsch en vrouwe Johanna Florentina van Lintelo egtel. hadden toch den 23[en] Januari 1708 dit leen weder verbonden voor f 6000 cum interesse ten behoeve van Gijsbert Coenraad Volmer, die, na verkregen prolongatie van 6 jaren, den 1[en] September 1716 deze obligatie overgaf aan de provisoren van het armenhuis Bornhof (te Zutphen). Hendrik van Essen (provisor van dit gesticht) kreeg vervolgens den 1[en] December 1721 consent om hierop en op den derden voet te procedeeren tot verhaling van

---

[1]) D'Ablaing v. G., a. w., Ie ged., blz. 48.

[2]) Ibidem, blz. 46.

[3]) Hij was geboren in 1714 (volgens van Spaen). werd later in 1739 kapitein en in 1749 kolonel der cavalerie en stierf 12 Juli 1767, oud 53 jaar Den 20en December 1747 huwde hij met Catharina Rengers, + 15 Juni 1765, dochter van Egbert, heer van Farnsum, enz. en van Margaretha Bouwina Tjarda van Starkenborgh.

Digitized by Google

f 800 kapitaal cum interesse en van f 124 wegens getaxeerde consumtie van de jaren 1698, 1699 en 1700 van wijlen den landdrost Lintelo.

Den 28en December 1734 werd er evenwel een magescheid opgericht of gesloten tusschen de gezamenlijke kinderen, kindskind en erfgenamen van Johan van Lintelo tot de Marsch en zijne vrouw, waarbij de Marsch werd toebedeeld aan hun tweeden zoon Arnold Willem Timan van Lintelo. Dit magescheid werd geapprobeerd en hij met de Marsch beleend, 30 September 1735, terwijl hij dit leen ten zelfden dage verbond voor f 9000 ten behoeve van Johan van Lintelo, zijn neef voornoemd.

De provisoren van het Bornhof gaven hunne bovengenoemde obligatie van f 6000 den 20en Februari 1736 weder over aan Anna van Sugtelen, te wier behoeve den 23en Juli van ditzelfde jaar de Marsch op nieuw met f 3000 werd bezwaard, terwijl Johan van Lintelo zijne pretentie van f 9000 overdroeg aan Johanna ter Borgh, weduwe van den burgemeester Gerhard van Sugtelen, 24 Januari 1739, en A. W. T. van Lintelo voornoemd den 13en Januari 1746 het leen weder belastte met f 350 's jaars ten behoeve van Anna Maria Dorothea van Lintelo, douairière Schimmelpenninck van der Oije tot de Cloese [1]), „gedurende haar leven en langer niet."

Arnold Willem Timan van Lintelo, heer van de Marsch, geboren 30 Januari 1701, overleden te Zutphen 15 Juni 1774, werd luitenant-generaal en commandant van Zutphen en huwde te 's Hertogenbosch 26 Januari 1728 Elisabeth Louise des Vïllates, geboren te 's Gravenhage 18 November 1702, gestorven te Zutphen 23 Februari 1785, dochter van Alexander August des Vïllates, baron van Champagné, luitenant-generaal der infanterie in Statendienst, commandant van Maastricht, enz., en van Louise Christine von Kronemann (of Cronman) von Kromanshof [2]).

Hij droeg den 28en November 1752 de Marsch over aan zijn zoon Jan Evert August van Lintelo, geboren te Maastricht 5 April 1730, vaandrig, geadmitteerd in de ridderschap der Graafschap 1754 [3]) en in het volgende jaar ongehuwd te Zutphen aan de kinderziekte overleden en aldaar den 23en Mei begraven in de Groote Kerk, waardoor zijn vader van hem erfde, en, op nieuw met de Marsch beleend zijnde 24 April 1756, het

---

[1]) Zij was dochter van Timan Jan van Lintelo, heer van de Eeze (zoon van Willem tot de Eeze, hierboven genoemd, — broeder van Johan tot de Marsch, die Agnes Reinira Schele tot Weleveld huwde — ux. Johanna van Dorth), en van zijne 2e vrouw Maria Elisabeth van Inhausen en Kniphausen.

[2]) Zie o.a. het prachtwerk: Des Villates en France et aux Pays-Bas par le comte L. de la Boutetière et Mr. A. J. Enschedé, Harlem, 1881, pag. 15, 22 (niet in den handel).

[3]) D'Ablaing v. G., a. w., blz. 181, waar abusievelijk staat, dat hij sterft 22 April 1755, dit moet zijn 22 Mei.

Digitized by Google

leen ten zelfden dage weder bezwaarde met eene som van f 12000, ten behoeve van Johan Albert Willink.

Arnold Willem Timan van Lintelo droeg den 9en Mei 1767 dit leen op aan zijn minderjarigen kleinzoon Evert Willem van Heeckeren, terwijl diens ouders Reinhard Burchard Willem van Heeckeren en Henriette van Lintelo [1]) (dochter van Arnold Willem Timan) het vruchtgebruik moesten genieten.

Doch spoedig daarop ging de Marsch weder in andere handen over, want R. B. W. van Heeckeren voornoemd droeg, na gedane renuntiatie van de tugt prose et nomine uxoris, alsmede namens zijn minderjarigen zoon Evert Willem het leen op aan Robert Jasper van der Cappelen [2]), die daarmede den 8en November 1769 werd beleend.

Robert Jasper van der Cappelen is eene algemeen bekende historische persoonlijkheid. De vurige patriot uit het laatst der vorige eeuw, als zoodanig zelfs van landverraad beschuldigd en in 1788 bij verstek ter dood veroordeeld, welk vonnis evenwel in 1795 bij de vestiging der Bataafsche republiek vernietigd en in een pensioen van f 5000 veranderd werd, was allerminst de man om aan de oude heerlijkheid nieuwen luister bij te zetten en voor de Marsch een nieuw glorietijdperk te doen aanbreken. Trouwens de omstandigheden waren daartoe destijds weinig gunstig en het fraaie kasteel zou het lot deelen van zoo menigen ouden burcht in ons vaderland, die in het laatst der 18e en het begin der 19e eeuw onder den moker des sloopers gevallen is.

Van der Capellen, geboren 30 April 1743, overleden te Deventer in 1814, was ook heer van de Lathmer — dat hij in 1780 verkocht aan den hertog van Courland — en van den Engelenburg, met welk laatste goed hij beleend werd bij transport van Pieter van Braam en diens minderjarige kinderen — verwekt uit diens huwelijk met Ursula Martha Feith — den 23en April 1781, en dat hij met zijne vrouw Sara Jacoba van den Velde 10 jaren later, 26 Juli 1791, wederom opdroeg in handen van den stadhouder der Leenen van het Furstendom Gelder en Graafschap Zutphen ten behoeve van Anna Johanna en Reiniera Maria van der Heyden, gezusters. Hij bewoonde in dien tusschentijd den Engelenburg, want dáár werd o. a. den 17en November 1781 geboren zijn zoon Frederik Benjamin Alexander Philip, later luitenant-generaal, enz.

---

[1]) Herald. Bibl., N R IV, blz. 75 en 76.

[2]) Zie o.a. over hem en zijn geslacht: d'Ablaing v. G., a. w., blz. 191; Ferwerda door J. Kok; Kok, Vaderl. Woordenb.; v. d. Aa, Biogr. Woordenb., in voce, enz.

Digitized by Google

Van der Capellen huwde in 1769, op huwelijksche voorwaarden van den 1^en^ Juni, met Sara Jacoba van den Velde, geboren op het eiland Java, dochter van Pieter, lid van den Raad van Neêrlandsch-Indië, enz., en van Clasina Helena Coop van Groen. Zij stierf te Zutphen 29 Augustus 1823 en in hare overlijdensacte wordt zij „gepensioneerde" genoemd, denkelijk wijl zij nog ná den dood haars echtgenoots een gedeelte van diens bovenvermeld pensioen zal hebben genoten.

In het laatste decennium der 18^e^ eeuw — het jaar zijn wij tot nog toe niet te weten kunnen komen — is het kasteel de Marsch tot op den grond toe afgebroken; de kolossaal hechte en uitgebreide fondamenten zijn daarin nog aanwezig, ofschoon op het oogenblik door daaroverheen gewerkten tuingrond aan het oog onttrokken.

De „ongunst der tijden" en de „politieke beroeringen" hebben een groot gedeelte van het eenmaal vrij aanzienlijke vermogen van Robert Jasper van der Capellen verzwolgen. In 1788 toch belastte hij het leengoed de Marsch met f 16000 ten behoeve van Theodorus Zeno van Dorth en diens vrouw Elisabeth Maria Hackfort; in 1791 verkocht hij den Engelenburg, zooals wij boven zagen; daarna liet hij het kasteel de Marsch sloopen en den 9^e^ Februari 1801 verkocht hij ook deze oude heerlijkheid, die toen in vier perceelen werd verdeeld, die den 2^en^ Maart daaraanvolgende als afzonderlijke, van het oorspronkelijk leen afgespleten leenen ten name der nieuwe eigenaars nog in het Geldersch leenregister werden overgeschreven, ofschoon het geheele leenstelsel toen feitelijk reeds niet meer bestond.

Het hoofd- of huisperceel kwam in handen van Johan Frederik Nijenhuis en bevatte: eene boerenwoning met hof en boomen binnen de grachten met hare binnen- en buitendosseeringen [1]), met den grond en de noteboomen, iepe- en peppeleboomen en akkermaalsheggen; eene weide het Ossenland genaamd, alsmede de leenkamer onder den huize de Marsch, zooveel noodig met het recht van verschrijving; en nog eene weide, de Ronde weide geheeten.

Deze boerenwoning is nog aanwezig en ligt noordwaarts ter zijde van de vroegere oprijlaan, thans een breede, kale weg, die van den grooten weg naar Voorst recht op den ingang van het kasteel aanliep. Een steen in den nog oorspronkelijken achtergevel van den veestal — het overige van het huis is later verbouwd — met het jaartal 1800 er op, wijst waarschijnlijk het jaar aan, waarin deze boerenwoning, na de slooping van het kasteel, is gebouwd. Tegen deze woning aan werd later eene eenvoudige heerenhui-

[1]) dosseering = helling, talud.

Digitized by Google

zing gezet, die o. a. bewoond is geweest door de families Brünings en Nederburgh, die achtereenvolgens, ná voornoemden J. F. Nijenhuis, dit perceel in eigendom bezaten, totdat de heer J. P. Hasselo het door aankoop in bezit kreeg. Diens zoon de heer P. H. Hasselo bewoonde het jaren lang, doch ná zijn dood, ruim acht jaren geleden, is het door verkoop weder in andere handen overgegaan. Dit heerenhuis met boerderij nu, met aangrenzenden zeer grooten moestuin — gevormd door de bedolven fondamenten van het oude slot, de gedempte binnengrachten daaromheen en den vroegeren tuin van het kasteel, in welk laatste gedeelte nog eenige oude, zware vruchtboomen aanwezig zijn, die in hunne jeugd ongetwijfeld de vervlogene grootheid van weleer nog gekend hebben — vormt een uitgestrekten rechthoek, nog voor het grootste gedeelte omgeven door eene breede sloot, het overblijfsel der vroegere buitengracht, die allengs al meer en meer is versmald en gedempt. Een blootleggen en uitgraven der fondamenten en kelders van het oude, eenmaal zoo fraaie en groote kasteel zoude zeker, uit een architectonisch en archeologisch oogpunt beschouwd, zeer gewenscht en hoogst belangrijk zijn en wellicht nog tot belangwekkende vondsten en ontdekkingen kunnen leiden.

Het tweede perceel wordt omschreven als volgt: „de Scheurweide, thans bouwland, met de doorneheggen; een hoek bouwland, beginnende aan de Scheurweide, tusschen het land van de Marsch gesitueerd. Een hoek bouwland langs de Stadslanderijen. Een hoek bouwland, beginnende aan de voorgaande perceelen en langs het land en den Dijk van de Stad, met een hoekje weidegrond daarentegen aan den IJssel."

Eigenaars hiervan werden Gerrit Jan Weijers en J. F. Nijenhuis, voornoemd, ieder voor de helft. Eerstgenoemde en zijne vrouw H. Scheffers verkochten evenwel den 28^{en} Juni 1802 hunne helft aan laatstgenoemde en diens echtgenoote Philippina Gerharda Bisschop.

Een derde perceel was: „een hoek bouwland, beginnende aan de Landkuil, langs den Middelweg en het land van de Stad, met de boomen en akkermaalsheggen, en een hoek bouwland langs het voorgaande tusschen de vaarwegen van de Marsch gesitueerd." Dit kwam in handen van Jan Hendrik Berghege.

Het vierde of laatste perceel was: „eene boerenwoning met varkenschot, den hof vóór en ter zijde van het huis, met den geheelen kamp aan de rechter zijde van de allée, langs den gemeenen weg en het wegje naar de Stadsweiden, met den groenen grond achter het huis en de twee eerste weidjes, met de iepe- en peppelenboomen daarom heen staande. De lage weide, het lage weidje aan de Beek, een hoek bouwland naast de Scheurweide en langs de

Digitized by Google

gracht tot aan den vaarweg daarlangs, en een hoek bouwland tusschen het land van de Marsch en dat van de Stad."

Hiervan werd kooper Peter Hasselo, de grootvader van den lateren, zooeven genoemden eigenaar en bewoner van het huisperceel, den heer P. H. Hasselo.

Al deze gronden, voorheen tot de Marsch behoord hebbende, kwamen later achtereenvolgens in handen van Peter's zoon, J. P. Hasselo, doch ná diens dood had er boedelscheiding plaats tusschen zijne kinderen, waardoor dit grondbezit weder onder hen werd verdeeld. De heeren Hasselo hebben op de gronden van de Marsch eene groote steenfabriek opgericht, die thans onder den naam van de Vliedberg in handen eener naamlooze vennootschap is overgegaan.

Wij twijfelen er geenszins aan of een ieder, die het bovenstaande gelezen heeft en aan bijgaande afbeeldingen van het eenmaal fraaie kasteel de Marsch eene meer dan vluchtige en oppervlakkige aandacht schonk, zal het met ons betreuren, dat ook dit sieraad van Gelders grond verdwenen is, dat ook dit stuk Geldersche geschiedenis en oudheidkunde onherroepelijk tot het verleden behoort. Moge het onzen landgenooten, voor zooverre zij daartoe in staat zijn, ten spoorslag zijn, om, bij het vele schoons, dat alreede van onzen bodem voor immer is weggevaagd, steeds al het mogelijke in het werk te stellen, om te trachten het weinige, dat in dit opzicht nog is overgebleven, in stand te houden en voor den ondergang te behoeden. Dit is zonder twijfel in het welbegrepen belang van land en volk, daar oude kasteelen en groote landgoederen, met alles wat daartoe behoort, het natuurschoon niet weinig verhoogen, de aantrekkelijkheid der streek, waar zij zich bevinden, voor den vreemdeling bevorderen en op vele wijzen de welvaart der bevolking vermeerderen.

Digitized by Google

Verbeteringen en aanvullingen.

Blz. 10. Aan noot 1 toevoegen: Wandelingen door de Betuwe, 1861, blz. 79—101.

„ 23. In de genealogische tabel, voorlaatste generatie *staat:* Hesen—Gassel; *lees:* Hessen—Cassel.

„ 66, r. 5 v. b. *staat:* haar naam is ons onbekend; *lees:* haar naam is denkelijk Antonia.

„ 66, r. 6 v. b. *staat:* Cronenburg; *lees*: Loenen aan de Vecht.

„ 72, r. 4 v. b. *staat:* Vader; *lees:* Vander.

„ 170, r. 10 v. o. *staat:* Meurssetoren; *lees:* Meurssentoren.

„ 209, r. 3 v. o. *staat*: Doesborgh; *lees:* Doesborg.

„ 211, r. 5 v. o. *staat:* hertog; *lees:* koning.

„ 213, r. 11 v. o. *staat:* Beyeren; *lees:* Beijeren.

„ 218, r. 17 en 18 v. b. *staat:* welke laatste bij zijns vaders dood in 1468 eerst een half jaar oud was. *Lees:* welke bij huns vaders dood in 1468 beiden nog minderjarig waren.

„ 234, r. 3 v. b. *staat:* opzigte; *lees:* opzichte.

„ 246, r. 6 v. b. *staat:* Walra e; *lees:* Walrave.

„ 249. In de noot *staat:* Duitsche Orde, bl. 134; *lees:* Duitsche Orde Ridders, blz. 134.

„ 270, r 16 v. b. *staat:* Aleyd van Gulick; *lees:* Aleyd, dochter van Peter van Steenbergen.

„ 270, r. 17 v. b. De woorden: „na zijn dood" moeten vervallen.

„ 270, r. 1 en 2 v. o. Doorschrappen de tusschenzin: die na den dood zijns broeders Hendrik in 1460 tevens met het goed Ampsen bij Lochem werd beleend.

„ 271, r. 7—9 v. b. lezen als volgt: De Cannenborch kwam toen aan zijn ouderen broeder Hendrik, in eerste huwelijk enz.

„ 271, r. 21 v. b. lezen als volgt: In 1530 werd hij beleend met den Cannenborch, bij transport zijns broeders Derck enz.

„ 271, r. 23 v. b. Ná: „drost van Diepenveen werd", laten volgen: doch bij magescheid van 26 Juli 1518 was hem dit goed reeds toebedeeld (v. Doorninck, Invent. Arch. Ampsen, nº. 18).

Digitized by Google

Blz. 271, r. 6 v. o. *staat:* Lamerdin; *lees:* Lamerdink.
„ 282, r. 11 v. o. *staat:* Hadawig; *lees:* Hadewig.
„ 285, r. 1 v. b. *staat:* Wadestein en Poederoijen; *lees:* Wadestein, Lathum en Poederoijen.
„ 285, noot 2, blz. 289, noot 3 en blz. 296, noot 2 en 4 *staat:* Pontanii; *lees:* Pontani of Pontanus.
„ 287, r. 16—12 v. o. Deze zin is niet heel duidelijk, men wordt verzocht die als volgt te lezen: en 2° in 1152 Constance, erfprinses van Antiochië, dochter van Boemond II, prins van Antiochië (zoon van Boemond I en van Constance van Frankrijk, dochter van koning Philips I) en van Alice, dochter van Boudewijn II, koning van Jeruzalem, en zuster van Milesande, koningin van Jeruzalem (moeder van Boudewijn III). Zij, Constance van Antiochië, was weduwe enz.
„ 297, r. 15 en 13 v. o. de woorden: „en Lathum" laten vervallen.
„ 297, r. 11 v. o. *staat:* Margaretha van Ruitenburg; *lees:* Margaretha van Ruischenberg, vrouwe van Stockum, Hendrik's dochter ux. Sophia van Rurich. En op diezelfde regel de woorden: (of Arnt) schrappen.
„ 300, r. 8 v. b. *staat:* van Oldeneel en Oldenzeel; *lees:* van Oldeneel tot Oldenzeel.
„ 315, r. 8 v. o. *staat:* Hendrica van Bevervoerde; *lees:* Hendrica van Bevervoerde.
„ 326, r. 8 v. o. *staat:* nvamd; *lees:* naamd.
„ 339, r. 8 v. b. *staat:* Otto III; *lees:* Otto II.
„ 342, r. 1 v. b. *staat:* dien; *lees:* die.
„ 342, r. 15 v. b. *staat:* ofschoon; *lees:* niet.
„ 345, r. 6 v. b. *staat:* hôtels; *lees:* hotels.
„ 345, r. 17 v. o. *staat:* plaats noch orm; *lees:* plaats noch vorm.
„ 349, r. 1 v. b. *staat:* Albert; *lees:* Lambert.
„ 349, r. 10 v. b., en blz. 350, r. 7 v. b. *staat:* grintweg; *lees:* grindweg.
„ 362. Boven deze blz. staat foutief 662 gedrukt.
„ 366, r. 4 v. o. *staat:* hertog Reinoud III; *lees:* hertog Arnoud.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

th 2180.36
idersche kasteelen;
idener Library
003786237
3 2044 082 332 107

Digitized by Google